OPERE ESENŢIALE 1

SIGMUND FREUD

INTRODUCERE ÎN PSIHANALIZĂ

TREI

Sigmund Freud

Opere esenţiale
vol. 1
Introducere în psihanaliză

Traducere din germană
Ondine Dascăliţa, Roxana Melnicu, Reiner Wilhelm

Notă asupra ediţiei
Raluca Hurduc

Note introductive
Roxana Melnicu

Editura Trei
2012

ISBN eBOOK: 978-973-707-596-3
ISBN: 978-973-707-333-4

C.P. 27-0490, Bucureşti,
Tel./Fax: +4 021 300 60 90
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

Editori: Silviu Dragomir, Vasile Dem. Zamfirescu
Director editorial: Magdalena Mărculescu
Responsabil ediţie: Raluca Hurduc
Design: Faber Studio (S. Olteanu, B. Haţeganu, D. Dumbrăvician)
Redactor: Daniela Ştefănescu
Director producţie: Cristian Claudiu Coban
Corectură: Elena Biţu

elefant.ro

Notă asupra ediţiei

Freud a publicat două serii de *Prelegeri de introducere în psihanaliză* care, împreună, cuprind, în rezumat, ansamblul vederilor teoretice şi observaţiilor sale. El a gândit cele două serii – Prelegerile şi Noile prelegeri – ca pe un corpus comun, de aceea ele sunt numerotate în continuare.

Prima serie de prelegeri a fost ţinută în faţa studenţilor de la Universitatea din Viena, între octombrie 1915 şi martie 1916, respectiv octombrie 1916—martie 1917, şi expune concepţia psihanalitică despre trei dintre manifestările majore ale inconştientului: act ratat, vis, nevroză. De când fusese numit Privat docent, în 1885, Freud ţinuse numeroase prelegeri; la aproape 60 de ani, decide să conferenţieze pentru ultima dată în faţa publicului academic, iar prelegerile sale să vadă lumina tiparului.

La începutul anului 1932, în încercarea de a îmbunătăţi starea financiară a editurii Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Freud are ideea să scrie o nouă serie de prelegeri, ştiind că, de această dată, nu le va mai putea susţine public, din cauza bolii. Alături de teme noi, sunt reluate câteva dintre temele din prima serie de prelegeri, reconsierate în lumina ultimei teorii despre psihic şi pulsiuni, de după 1920. De-a lungul celor şapte prelegeri, claritatea stilului şi fermitatea argumentării se impun insistent atenţiei cititorului.

PRELEGERI
DE INTRODUCERE ÎN
PSIHANALIZĂ

(1916-17 [1915-17])

Notă introductivă

Prezenta lucrare este împărţită în trei secţiuni, dar constă de fapt în două jumătăţi: prima jumătate, cu două secţiuni tratând despre psihopatologia vieţii cotidiene (actele ratate) şi, respectiv, despre vise, a fost terminată în iarna 1915—1916. A treia secţiune, de fapt a doua jumătate a lucrării, referitoare la teoria nevrozelor, constă din 13 prelegeri susţinute în iarna următoare.

Prima secţiune tratează subiecte ale vieţii psihice normale, un material accesibil auditoriului din propria sa experienţă. Secţiunea dedicată visului tratează într-o primă prelegere dificultăţi preliminare, de tipul caracterului vag şi incertitudinii materialului oniric, apoi, în continuare, teme principale, cum ar fi: tehnica interpretării, contrastul dintre conţinutul manifest şi cel latent, natura şi funcţionarea cenzurii, funcţiile simple ale visului în copilărie, diferitele mecanisme ale deformării, utilizate în travaliul visului, sursele stimulilor şi dorinţele inconştiente pe care aceştia le antrenează etc. Există, de asemenea, şi referiri la dorinţele refulate, la dorinţele incestuoase şi de moarte din copilărie. Ultima prelegere a fost dedicată dificultăţilor care rămân încă de rezolvat: incertitudinea interpretării, întrebarea dacă un anumit element trebuie interpretat literal sau simbolic, dacă o frază trebuie inversată sau nu şi diferitele posibilităţi de interpretare arbitrară şi subiectivă.

Prelegerile ultimei secţiuni diferă de primele prin faptul că tratează un material inaccesibil auditoriului, trebuind astfel ca ele să capete o formă mai didactică. Subiectul lor nu mai este, de această dată, teoria psihanalitică sau descrierea metodei, ci o dare de seamă despre teoria

psihanalitică a nevrozelor. Freud tratează în mod repetat problema etiologiei nevrozelor şi insistă asupra necesităţii convergenţei mai multor factori pentru constituirea unui simptom. Una dintre prelegeri este dedicată problemei fundamentale a anxietăţii: Freud se străduieşte să facă diferenţa între anxietatea „reală“ sau obiectivă, relativă la un pericol actual exterior, şi anxietatea „morbidă“. Ultimul capitol este dedicat subiectului terapiei, mai precis, modalităţii în care psihanaliza obţine rezultate terapeutice.

Cuvânt înainte (1917)

Ceea ce ofer aici spre publicare drept o „Introducere în psihanaliză“ nu vrea sub niciun chip să intre în competiţie cu prezentările globale existente dedicate acestui domeniu al cunoaşterii (Hitschmann, *Freuds Neurosenlehre*, ed. a 2-a, 1913; Pfister, *Die psychanalytische Methode*, 1913; Leo Kaplan, *Grundzüge der Psychoanalyse*, 1914; Régis et Hesnard, *La psychoanalyse des névroses et psychoses*, Paris, 1914; Adolf F. Meijer, *De Behandeling van Zenuwzieken door Psycho-Analyse*, Amsterdam, 1915).

Avem aici o reproducere fidelă a prelegerilor pe care le-am ţinut timp de două semestre de iarnă, în 1915/16 şi 1916/17, în faţa unui auditoriu compus din medici şi profani, reprezentanţi ai ambelor sexe.

Condiţiile în care a fost elaborată această lucrare explică şi toate particularităţile care ar putea să-l frapeze pe cititorul ei. Nu a fost cu putinţă să păstrăm în timpul prezentării tonul calm şi rece al unui tratat ştiinţific, vorbitorul asumându-şi sarcina de a nu permite ca atenţia auditoriului să scadă în timpul unei prelegeri de aproape două ceasuri. Din considerente ţinând de eficacitatea imediată, a fost de asemenea necesar ca acelaşi subiect să fie tratat în mod repetat, de exemplu o dată în legătură cu interpretarea viselor, iar mai târziu în raport cu problema nevrozelor. Structura materialului a făcut, la rândul ei, ca anumite teme importante, ca de exemplu cea a inconştientului, să nu poată fi dezbătute exhaustiv într-un singur loc, ci să fie reluate şi abandonate în repetate rânduri, până când s-a ivit un alt prilej de a aduce ceva nou la cunoştinţa dumneavoastră.

Cei care sunt familiarizaţi cu literatura psihanalitică vor găsi în această „Introducere“ doar

puţine lucruri în plus faţă de ceea ce probabil cunosc din alte publicaţii mai detaliate. Nevoia de rotunjire şi sintetizare a materialului l-au determinat însă pe autor ca, în anumite pasaje (de exemplu despre etiologia angoasei, fantasmele isterice), să pună în circulaţie şi material până acum nepublicat.

Viena, primăvara 1917

FREUD

PARTEA I
ACTELE RATATE
(1916 [1915])

Prelegerea 1

Introducere

Doamnelor şi domnilor! Nu ştiu cât cunoaşte fiecare dintre dumneavoastră, din lecturi sau din auzite, despre psihanaliză. Eu însă sunt obligat de formularea anunţului meu – Introducere elementară în psihanaliză –, să vă abordez ca şi cum nu aţi cunoaşte nimic şi aţi avea nevoie de o primă instruire.

Atât doar am dreptul să presupun că ştiţi despre psihanaliză, că este o metodă de tratare a bolnavilor de nervi, iar în această privinţă vă pot oferi de îndată un exemplu despre felul cum în acest domeniu unele lucruri se petrec altfel, ba chiar invers decât în restul medicinei. Dacă vom supune acolo un bolnav unei tehnici medicale noi pentru el, de regulă îi vom prezenta obiecţiile celorlalţi pacienţi într-un mod diminuat şi îl vom asigura de succesul tratamentului. După părerea mea, avem această îndreptăţire, deoarece prin acest comportament facem să sporească probabilitatea succesului. Dar dacă îi aplicăm unui nevrotic tratamentul psihanalitic, procedăm în alt fel. Îi vom prezenta dificultăţile acestei metode, durata ei, eforturile şi sacrificiile pe care le implică, iar în ceea ce priveşte succesul, spunem că nu putem să-l promitem cu siguranţă, acesta depinzând de comportamentul său, de înţelegerea, bunăvoinţa, răbdarea sa. Avem desigur motivaţii valabile pentru un comportament aparent atât de contradictoriu, pe care poate mai târziu veţi ajunge să le înţelegeţi.

Vă rog să nu fiţi supăraţi dacă vă tratez pentru moment asemănător cu aceşti bolnavi nevrotici. De fapt, nu vă sfătuiesc să mă ascultaţi o a doua oară. În acest sens, vă voi prezenta care anume neajunsuri însoţesc în mod necesar predarea

psihanalizei şi ce obstacole stau în calea formării unei opinii proprii. Am să vă arăt în ce fel întreaga direcţie a instrucţiei dumneavoastră şi toate obişnuinţele dumneavoastră de gândire ar trebui să vă transforme obligatoriu în adversari ai psihanalizei şi câte ar trebui să depăşiţi în dumneavoastră pentru a pune sub control această adversitate instinctivă. În ce măsură veţi dobândi o înţelegere faţă de psihanaliză din spusele mele nu vă pot desigur spune de pe acum, dar măcar un lucru vi-l pot promite, că prin ascultarea acestora nu veţi învăţa să întreprindeţi o cercetare psihanalitică sau să duceţi la bun sfârşit un asemenea tratament. Dar de se va găsi printre dumneavoastră cineva care nu se va simţi mulţumit cu o cunoaştere trecătoare a psihanalizei, ci ar dori să intre într-o relaţie de durată cu ea, pe acela nu numai că-l voi deconsilia, ci îl voi avertiza direct să nu facă una ca asta. Aşa cum se prezintă situaţia în momentul de faţă, prin alegerea unei asemenea cariere şi-ar distruge posibilitatea oricărui succes universitar, iar dacă va intra în viaţă ca medic practicant, se va găsi într-o companie care nu va pricepe eforturile sale, îl va privi cu neîncredere şi duşmănie şi va dezlănţui asupra sa toate spiritele rele care stau la pândă în ea. Poate veţi reuşi să aproximaţi chiar din fenomenele care acompaniază războiul dezlănţuit acum în Europa câte asemenea legiuni există.

Cu toate acestea, există suficiente persoane pentru care ceva ce ar putea constitui un nou segment de cunoaştere îşi menţine forţa de atracţie, în pofida unor asemenea neplăceri. Dacă unii dintre dumneavoastră aparţin acestei specii şi, ignorând sfaturile mele, vor apărea aici şi data viitoare, atunci veţi fi bine-veniţi din punctul meu de vedere. Dar sunteţi cu toţii îndreptăţiţi să aflaţi care sunt greutăţile psihanalizei la care făceam referire.

În primul rând, cele cu privire la învăţarea, la studiul psihanalizei. Aţi fost obişnuiţi în decursul învăţământului medical să vedeţi. Vedeţi preparatul anatomic, precipitatul din urma unei reacţii chimice, scurtarea muşchiului ca urmare a excitării nervilor săi. Mai apoi, simţurilor dumneavoastră li se prezintă pacientul, simptomele suferinţei sale, produsele procesului maladiv, ba, în numeroase cazuri, chiar şi agenţii patogeni în stare izolată. În disciplinele chirurgicale, sunteţi martori ai intervenţiilor prin care pacientului i se oferă asistenţă şi vi se permite să faceţi şi dumneavoastră tentative în acest sens. Chiar şi în psihiatrie, prin demonstraţii ale pacienţilor, transformările de mimică, modul de a vorbi şi de a se comporta, vi se oferă o multitudine de posibilităţi de observare, care lasă în urmă impresii adânci. Astfel, profesorul din domeniul medicinei joacă preponderent rolul unui conducător şi ghid care vă conduce printr-un muzeu, în vreme ce dumneavoastră stabiliţi o relaţie nemijlocită cu obiectele şi consideraţi că aţi fost convinşi de existenţa noilor realităţi, pe baza observaţiilor personale.

Lucrurile stau, din păcate, cu totul altfel în psihanaliză. În tratamentul analitic, nu se petrece nimic altceva decât un schimb de cuvinte între cel analizat şi medic. Pacientul vorbeşte, relatează experienţe trecute şi impresii prezente, se lamentează, îşi mărturiseşte dorinţele şi reacţiile afective. Medicul ascultă, încearcă să dirijeze succesiunea de idei a pacientului, face îndemnuri, îi îndreaptă atenţia spre anumite direcţii, îi oferă lămuriri şi observă reacţiile de înţelegere sau respingere pe care i le provoacă astfel pacientului. Rudele needucate ale pacientului nostru – cărora nu le impun decât vizibilul şi tangibilul, de preferinţă acţiuni ca acelea urmărite la

cinematograf – nu scapă niciun prilej să-şi exprime îndoielile, cum „să faci ceva împotriva bolii prin simplă vorbărie“. Desigur, este vorba de o gândire pe cât de mărginită, pe atât de inconsecventă. Doar este vorba de aceiaşi oameni care sunt atât de convinşi că pacienţii „numai îşi imaginează“ simptomele lor. Cuvintele erau iniţial magie, şi cuvântul şi-a păstrat şi astăzi o mare parte din vechea sa putere magică. Prin cuvinte, un om poate să-l facă fericit pe celălalt sau să-l aducă la disperare, prin cuvinte, profesorul îşi transmite ştiinţa sa elevilor, prin cuvinte, oratorul îşi entuziasmează auditoriul şi îi determină judecăţile şi deciziile. Cuvintele provoacă sentimente şi constituie modul comun de influenţare a oamenilor între ei. Prin urmare, nu vom desconsidera utilizarea cuvintelor în psihanaliză şi vom fi mulţumiţi dacă vom putea fi martori ai schimbului de cuvinte ce are loc între analist şi pacientul său.

Dar nici asta nu putem. Discuţia din care constă tratamentul psihanalitic nu suportă un auditoriu; ea nu poate fi demonstrată. Desigur, este posibil ca un neurastenic sau isteric să fie prezentat studenţilor în cursul unei prelegeri psihiatrice. El va relata atunci durerile şi simptomele sale, dar nimic altceva. Mărturisirile de care are nevoie analiza nu le face decât în condiţiile unei legături afective deosebite cu medicul; el ar amuţi de îndată ce ar observa chiar şi un singur martor indiferent faţă de el. Pentru că aceste mărturisiri sunt legate de cele mai intime domenii ale vieţii sale sufleteşti, de tot ceea ce el, ca persoană independentă din punct de vedere social, trebuie să ascundă de ceilalţi, iar în sens mai larg de tot ceea ce el, ca personalitate unitară, nu doreşte să-şi mărturisească nici sieşi.

Prin urmare, nu veţi putea fi martorii unui tratament psihanalitic. Nu veţi putea decât să auziţi despre el şi nu veţi cunoaşte psihanaliza în cel mai strict sens al cuvântului decât din auzite. Prin această instruire, şi ea la mâna a doua, vă veţi găsi

într-o situaţie cu totul neobişnuită pentru formarea unei opinii. Evident, depinde în cea mai mare măsură de încrederea pe care i-o acordaţi celui care vă transmite informaţia.

Să presupunem că nu aţi venit la o prelegere de psihiatrie, ci la una de istorie, iar cel care susţine prelegerea v-ar povesti despre viaţa şi faptele de arme ale lui Alexandru cel Mare. Care ar fi motivele care să vă facă să credeţi în veridicitatea afirmaţiilor sale? În primă instanţă, starea de fapt pare chiar mai puţin favorabilă decât în cazul psihanalizei, deoarece profesorul de istorie a participat la campaniile războinice ale lui Alexandru tot atât de puţin ca dumneavoastră; cel puţin, psihanalistul vă relatează lucruri la care a avut şi el un rol. Dar apoi vine rândul elementelor care îl confirmă pe istoric. El vă poate trimite la relatările vechilor scriitori, care fie au fost ei înşişi contemporani sau au trăit mai aproape de evenimentele în discuţie, prin urmare la cărţile lui Diodor, Plutarh, Arrian, printre alţii; el vă poate înfăţişa copii ale monedelor păstrate şi statui ale regelui, precum şi o fotografie a mozaicului de la Pompei, reprezentând bătălia de la Issos, care să circule din mână în mână. Strict vorbind, toate aceste documente nu demonstrează decât că şi generaţiile de demult au crezut în existenţa lui Alexandru cel Mare şi în adevărul faptelor sale, iar spiritul dumneavoastră critic ar trebui să intervină din nou în acest punct. Acesta va descoperi atunci că nu tot ceea ce se relatează despre Alexandru este demn de crezare sau are acoperire în toate amănuntele, şi cu toate acestea nu pot să presupun că veţi părăsi sala de prelegere îndoindu-vă de realitatea lui Alexandru cel Mare. Hotărârea dumneavoastră va fi determinată în principal de două aprecieri, în primul, rând că vorbitorul nu are niciun motiv imaginabil de a face o afirmaţie pe care să o susţină ca fiind reală şi pe care să nu o creadă şi el, şi, în al doilea rând, că toate cărţile de

istorie la îndemână prezintă evenimentele cam în acelaşi fel. Dacă apoi veţi aprofunda cercetarea vechilor izvoare, veţi ţine seamă de aceleaşi elemente, de posibilele motivaţii ale celor care fac relatările şi de concordanţa dintre mărturii. Rezultatul examinării va fi, fără îndoială, liniştitor în cazul lui Alexandru, în schimb, lucrurile nu vor sta aşa dacă este vorba de personalităţi ca Moise sau Nemrod. Ce anume îndoieli puteţi ridica împotriva veridicităţii celui care relatează din aria psihanalizei veţi înţelege cu limpezime mai târziu.

Acum, sunteţi pe deplin îndreptăţiţi să puneţi următoarea întrebare: dacă nu există niciun fel de confirmare obiectivă pentru psihanaliză şi nicio posibilitate de a o demonstra, atunci cum poate fi însuşită psihanaliza şi cum ne poate convinge de adevărul afirmaţiilor ei? Ce-i drept, această învăţare nu este uşoară şi nici nu sunt mulţi oameni care să fi învăţat psihanaliza cu adevărat, cu toate acestea, există desigur o cale ce poate fi străbătută. Psihanaliza este învăţată mai întâi pe propria piele, prin studiul propriei personalităţi. Nu este vorba întru totul de ceea ce se denumeşte autoobservaţie, dar ea poate fi la nevoie subsumată acestui concept. Există o întreagă serie de fenomene psihice foarte răspândite şi general cunoscute, care, după o oarecare instruire în privinţa tehnicii, pot deveni obiecte ale unei analize asupra noastră înşine. În acest fel dobândim încrederea dorită în realitatea proceselor descrise de psihanaliză şi în corectitudinea interpretărilor lor. Dar există şi o limită a progresului când avansăm pe această cale. Ajungem cu mult mai departe dacă ne supunem analizei unui analist versat, simţind efectele analizei asupra propriului Eu şi profitând în acelaşi timp de ocazia de a „fura“ aspectele tehnice de fineţe ale metodei. Această cale a excelenţei nu este practicabilă, bineînţeles, decât de o persoană izolată, niciodată de o întreagă grupă de studenţi.

În ceea ce priveşte o a doua dificultate în relaţia dumneavoastră cu psihanaliza însă, trebuie să vă fac răspunzători chiar pe dumneavoastră, ascultătorii mei, cel puţin în măsura în care aţi urmat studii medicale până în momentul de faţă. Pregătirea dumneavoastră a dat o anumită direcţie modului dumneavoastră de a gândi, care duce la mare distanţă de psihanaliză. Aţi fost instruiţi să fundamentaţi anatomic funcţiile organismului şi tulburările acestora, să le explicaţi fizic şi chimic şi să le înţelegeţi biologic, dar interesul dumneavoastră nu a fost în niciun fel îndreptat spre viaţa psihică, performanţa acestui organism excepţional de complicat în care îşi găseşte încununarea. De aceea, modul de gândire psihologic v-a rămas străin şi v-aţi obişnuit să-l priviţi cu neîncredere, să-i refuzaţi caracterul ştiinţific şi să-l lăsaţi în seama profanilor, poeţilor, filosofilor naturii şi misticilor. Această limitare constituie, fără îndoială, un neajuns pentru activitatea dumneavoastră medicală, deoarece pacientul, aşa cum este regula în toate relaţiile dintre oameni, vă va înfăţişa în primă instanţă faţeta sa sufletească, iar eu mă tem că veţi fi obligaţi, drept pedeapsă, să renunţaţi la o parte din influenţa terapeutică la care ţintiţi, în favoarea vracilor, fizioterapeuţilor şi misticilor pe care îi dispreţuiţi atât de mult.

Realizez ce scuze există pentru această lipsă în pregătirea dumneavoastră. Lipseşte ştiinţa filosofică auxiliară care ar putea fi pusă în slujba intenţiilor dumneavoastră medicale. Nici filosofia speculativă, nici psihologia descriptivă sau aşa-numita psihologie experimentală legată de fiziologia simţurilor, aşa cum este predată în şcoală, nu sunt în măsură să vă comunice ceva util despre relaţia dintre corporal şi psihic şi să vă pună în mână cheia înţelegerii unei posibile tulburări a

funcţiilor psihice. Fără îndoială, în cadrul medicinei psihiatria se ocupă de descrierea tulburărilor psihice observate şi de asocierea lor în tablouri clinice ale bolilor, dar în ceasurile lor de mare sinceritate până şi psihiatrii se îndoiesc dacă expunerea lor strict descriptivă merită numele de ştiinţă. Simptomele care compun aceste tablouri clinice ale bolilor sunt nerecunoscute potrivit originii, mecanismului lor şi relaţiei lor reciproce; fie că nu pot fi asociate cu transformări demonstrabile ale organului anatomic al psihicului sau apar unele din care nu se poate extrage niciun fel de explicaţie. Aceste tulburări psihice nu pot fi influenţate pe cale terapeutică decât atunci când ele pot fi recunoscute ca efecte secundare ale unei alte afecţiuni organice.

Aici există o lacună pe care psihanaliza se străduieşte să o rezolve. Ea urmăreşte să ofere psihiatriei baza psihologică ce-i lipseşte, speră să exploreze teritoriul comun de pe care să poată fi înţeleasă coincidenţa tulburărilor corporale cu cele psihice. În acest scop, trebuie să se menţină la distanţă de toate premisele, străine ei, de natură anatomică, chimică sau fiziologică, să opereze efectiv doar cu concepte auxiliare pur psihologice şi, tocmai de aceea, mă tem că ea vi se va părea stranie în primă instanţă.

În legătură cu următoarea dificultate nu doresc să fac părtaşi la vină persoana dumneavoastră, educaţia sau atitudinea dumneavoastră. Cu două dintre poziţiile sale, psihanaliza ofensează întreaga lume şi îşi atrage astfel aversiunea ei; una se loveşte de o prejudecată intelectuală, cealaltă de una estetic-morală. Să nu desconsiderăm câtuşi de puţin aceste prejudecăţi; ele sunt lucruri pline de putere, precipitate ale unor dezvoltări utile, ba chiar necesare ale omenirii. Ele sunt menţinute graţie forţelor afective, iar lupta împotriva lor este dificilă.

Cea dintâi dintre aceste afirmaţii supărătoare ale psihanalizei susţine că procesele psihice sunt în sine inconştiente, iar cele conştiente nu sunt decât nişte acte şi părţi ale întregii vieţi psihice. Aduceţi-vă aminte că noi suntem obişnuiţi, dimpotrivă, să identificăm psihicul cu conştientul. Conştiinţa reprezintă pentru noi chiar caracterul definitoriu al psihicului, iar psihologia, învăţătura despre conţinuturile conştiinţei. Da, această egalitate ne apare atât de firească, încât o contrazicere a ei ne pare de-a dreptul un nonsens, psihanaliza însă este obligată să afirme această contradicţie, reperând identitatea dintre conştient şi psihic.[1] Definiţia pe care ea o dă psihicului arată că este vorba de procese din categoria simţirii, gândirii, voinţei şi trebuie să susţină că există gândire inconştientă şi voinţă neştiută. În acest fel însă, a pierdut de la bun început simpatia tuturor amicilor caracterului ştiinţific lucid şi şi-a atras bănuiala că ar fi o învăţătură secretă şi bizară, care ar prefera să construiască în întuneric şi să pescuiască în ape tulburi. Dumneavoastră însă, ascultătorii mei, nu puteţi înţelege încă, pe bună dreptate, cu ce drept pot caracteriza o sentinţă de o natură atât de abstractă ca „psihicul este conştientul“ drept o prejudecată, nici nu puteţi ghici ce anume proces a dus la negarea inconştientului, dacă acesta există cu adevărat, şi ce anume avantaj a decurs din această negare. Sună ca o dispută vană dacă să lăsăm psihicul alături de conştient sau să îl extindem dincolo de acesta şi, cu toate astea, pot să vă asigur că, odată cu acceptarea proceselor inconştiente ale psihicului, s-a deschis o nouă orientare determinantă în lume şi în ştiinţă.

La fel de puţin puteţi bănui ce legătură intimă leagă acest prim act de îndrăzneală al psihanalizei de cel de-al doilea, care urmează să fie menţionat. Această a doua formulare, pe care psihanaliza o anunţă ca pe una dintre rezultatele ei, conţine anume afirmaţia că mişcările pulsionale, care pot fi

considerate exclusiv sexuale atât în sens restrâns, cât şi în sens larg, joacă un rol extraordinar de mare şi până acum insuficient luat în considerare ca o cauză de producere a afecţiunilor nervoase şi alienărilor mentale. Ba mai mult, că aceleaşi porniri sexuale contribuie nu în mică măsură la cele mai înalte creaţii culturale, artistice şi sociale ale spiritului omenesc.

Potrivit experienţei mele, aversiunea faţă de acest rezultat al cercetării psihanalitice este cea mai importantă sursă a rezistenţei de care s-a lovit. Doriţi să ştiţi cum ne explicăm noi acest lucru? După părerea noastră, cultura a fost creată sub imboldul necesităţilor vieţii, în dauna satisfacerii pulsiunilor şi în mare parte este din nou creată de către fiecare individ care intră în comunitatea omenească prin repetarea sacrificării satisfacerii pulsiunilor în favoarea întregului. Printre forţele pulsionale astfel utilizate, excitaţiile sexuale joacă un rol de seamă; ele sunt sublimate în acest proces, adică sunt abătute de la ţelurile lor sexuale şi îndreptate spre altele sociale mai înalte, diferite de cele sexuale. Dar această construcţie este labilă, pulsiunile sexuale sunt înfrânate cu greutate, în cazul fiecărui individ care urmează să se integreze în opera culturală există primejdia ca pulsiunile sale sexuale să se împotrivească acestei utilizări. Societatea nu consideră că există o primejdie mai mare pentru cultura ei decât cea care o ameninţă prin satisfacerea pulsiunilor sexuale şi întoarcerea acestora spre ţelurile lor iniţiale[2]. Prin urmare, societatea nu agreează câtuşi de puţin să i se reamintească de această piesă dificilă din devenirea ei, nu are niciun fel de interes ca forţa pulsiunii sexuale să fie recunoscută iar semnificaţia vieţii sexuale să devină limpede pentru fiecare, ba mai mult, în scopuri educative, ea a preferat calea de a abate atenţia de la întreg acest domeniu. De aceea, nu suportă susmenţionatul rezultat al studiului psihanalitic şi

ar prefera să îl stigmatizeze, ca fiind respingător din punct de vedere estetic, condamnabil din punct de vedere moral şi periculos. Dar asemenea obiecţii nu pot afecta cu nimic un rezultat pretins obiectiv al muncii ştiinţifice. Obiecţia trebuie translată pe tărâm intelectual, dacă dorim să capete amploare. Pe de altă parte, există o înclinaţie care ţine de natura omenească de a considera un lucru incorect atunci când nu-l agreăm, fiind apoi uşor să găsim argumente împotriva lui. Societatea transformă prin urmare ceea ce nu agreează în ceva incorect, contestă adevărurile psihanalizei cu argumente logice şi obiective, dar din motive afective, şi reţine aceste obiecţii drept prejudecăţi împotriva tuturor tentativelor de contrazicere.

Noi însă, doamnelor şi domnilor, avem dreptul să afirmăm că nu am urmărit niciun fel de tendinţă atunci când am construit acea propoziţie împotriva căreia se ridică obiecţii. Nu am dorit decât să dăm expresie unui fapt real, pe care credeam că l-am înţeles ca urmare a unei munci trudnice. Şi acum ne rezervăm dreptul de a respinge necondiţionat amestecul unor asemenea considerente practice în munca ştiinţifică, chiar mai înainte ca să fi cercetat dacă temerea pe care doresc să ne-o dicteze aceste considerente este sau nu justificată.

Acestea ar fi, prin urmare, o parte din dificultăţile care ar sta în calea îndeletnicirii dumneavoastră cu psihanaliza. Poate că este mai mult decât suficient pentru început. Dacă veţi reuşi să treceţi peste impresiile create de ele, vom continua.

1 Această chestiune a fost tratată exhaustiv în Secţiunea I a lucrării despre *Inconştient* (1915 *e*). (*N.t.*)

2 Antagonismul dintre cultură şi forţele pulsionale este cel mai pe larg tratat în scrierea lui Freud intitulată *Das Unbehagen in der Kultur* (*Angoasa în civilizaţie*; 1930 *a*). (*N.t.*)

Prelegerea a 2-a

Actele ratate

Doamnelor şi domnilor! Nu începem cu ipoteze, ci printr-o cercetare. Pentru acest scop alegem anumite fenomene, care sunt frecvente, foarte cunoscute şi cărora li se acordă prea puţină atenţie, care nu au nimic de-a face cu bolile, ţinând seamă că pot fi observate la orice persoană sănătoasă. Este vorba de aşa-numitele *acte ratate*[3] ale omului, ca atunci când cineva doreşte să spună ceva şi pronunţă în schimb un alt cuvânt, *greşeala de vorbire*, sau atunci când i se întâmplă acelaşi lucru când scrie, ceea ce el reuşeşte să observe sau nu; sau atunci când cineva citeşte într-alt fel ceva tipărit sau scris de mână, *eroarea de lectură*; la fel, atunci când aude greşit ceea ce i se spune, *eroarea de auz*, desigur fără să fie vorba de o tulburare organică a capacităţii sale auditive. O altă serie de asemenea manifestări au la bază *uitarea*, dar nu una de durată, ci doar temporară, de exemplu atunci când cineva nu reuşeşte să găsească un *nume*, pe care de altfel îl cunoaşte şi îl recunoaşte cu regularitate, sau atunci când uită să ducă la bun sfârşit o *intenţie*, de care îşi aduce totuşi aminte mai târziu, prin urmare, nu o uitase decât la un moment dat. Într-o a treia serie dispare această condiţie a temporarului, de exemplu atunci când cineva *rătăceşte*, adică plasează undeva un obiect şi nu mai reuşeşte să-l găsească, sau în cazul procesului analog de *pierdere.* Este vorba în aceste cazuri de o uitare, dar care este privită într-un mod diferit de alte uitări, în legătură cu care ne mirăm sau ne supărăm, în loc să o considerăm de înţeles. La acestea se adaugă şi anumite *erori*, la care iese din nou la iveală caracterul temporar, atunci când credem o vreme într-un lucru, despre care însă ştim atât înainte, cât şi după, că este altfel, precum

şi un număr de alte manifestări asemănătoare, cunoscute sub diferite denumiri.

Este vorba în toate aceste cazuri de incidente a căror înrudire intimă este demonstrată [în limba germană – *n.t.*] de către prezenţa prefixului „ver-“ [pentru a marca eroarea – *n.t.*], aproape toate lipsite de gravitate, majoritatea având o natură efemeră, fără prea mare importanţă în viaţa omului. Doar rareori unele dintre ele, cum ar fi pierderea obiectelor, capătă o anumită greutate practică. De aceea, nici nu se bucură de cine ştie ce atenţie, nu afectează decât în mică măsură etc.

Acestea sunt prin urmare fenomenele asupra cărora aş dori acum să vă atrag atenţia. Dumneavoastră însă îmi veţi obiecta nemulţumiţi: „Există enigme cu mult mai remarcabile pe lume, precum şi în aceea mai îngustă a vieţii sufleteşti, atât de multe ciudăţenii pe tărâmul tulburărilor psihice, care pretind şi merită o explicaţie, încât pare cu adevărat o îndrăzneală să risipim munca şi interesul pe asemenea mărunţişuri. Dacă aţi reuşi să ne faceţi să înţelegem cum un om cu ochii şi urechile sănătoase, ziua în amiaza mare, poate să vadă şi să audă lucruri care nu există, de ce un altul se crede deodată urmărit de cei care până atunci i-au fost cei mai dragi sau susţine cu cel mai pătrunzător temei plăsmuiri nebuneşti, atunci am preţui psihanaliza; dar atât timp cât nu este în stare decât să ne ocupe cu întrebarea de ce un vorbitor de ocazie pronunţă câteodată un cuvânt în locul celui potrivit sau de ce o gospodină îşi rătăceşte cheile şi cu alte asemenea nimicuri, atunci şi noi vom şti să facem ceva mai bun cu timpul şi cu interesul nostru.“ Iar eu v-aş răspunde astfel: Aveţi răbdare, doamnelor şi domnilor! După părerea mea, critica dumneavoastră nu se află pe direcţia corectă. Este adevărat, psihanaliza nu se poate făli că nu s-a preocupat şi de fleacuri. Dimpotrivă,

materialul ei de observaţie este alcătuit de obicei din acele evenimente aparent insignifiante, care sunt lăsate deoparte de celelalte ştiinţe, considerându-le prea lipsite de importanţă, ca să spunem aşa, reziduurile lumii vizibile. Dar nu cumva în critica dumneavoastră confundaţi însemnătatea problemelor cu gradul în care frapează simptomele lor? Nu există oare lucruri cât se poate de importante care, în anumite condiţii şi în anumite momente, nu reuşesc să prezinte decât indicii foarte palide? Aş putea să vă înfăţişez cu uşurinţă mai multe situaţii de acest fel. Oare nu din indicii dintre cele mai mici trageţi concluzia dumneavoastră, bărbaţii tineri de aici, că aţi câştigat favoarea unei tinere doamne? Aşteptaţi pentru asta o declaraţie de dragoste în toată regula, o îmbrăţişare furtunoasă, sau nu cumva vă este suficient să prindeţi o privire de-abia remarcată de ceilalţi, o mişcare trecătoare, prelungirea strângerii de mână cu doar o secundă? Iar dacă sunteţi implicat ca funcţionar al secţiei de criminalistică la cercetarea unui asasinat, vă aşteptaţi cu adevărat să descoperiţi că făptaşul a lăsat la locul faptei fotografia sa, la care a ataşat şi adresa, sau vă veţi vedea siliţi să vă mulţumiţi cu urme mai slabe şi mai lipsite de claritate lăsate de persoana în cauză? Atunci haide să nu desconsiderăm micile indicii; poate că reuşim, pornind de la ele, să dăm de urma unor lucruri de mai mare amploare. Şi atunci, şi eu gândesc ca dumneavoastră, că marile probleme ale lumii şi ştiinţei trebuie să se bucure de cele mai mari drepturi asupra interesului nostru. Dar în cele mai multe situaţii nu serveşte decât prea puţin dacă luăm cu voce tare hotărârea să ne ocupăm de acum de cercetarea unei mari probleme sau alta. În asemenea cazuri, nu ştim de cele mai multe ori încotro să facem pasul următor. În munca ştiinţifică se deschid perspective mai mari dacă atacăm ceea ce tocmai avem înaintea ochilor urmând calea de cercetare ce ni se deschide. Dacă

împlinim aceasta temeinic, fără premise şi aşteptări şi dacă avem noroc, atunci, pornind de la relaţia care leagă toate lucrurile între ele, inclusiv cele mici cu cele mari, şi dintr-o muncă atât de modestă poate rezulta un acces către studiul marilor probleme.

Prin urmare, aşa aş vorbi eu ca să vă stârnesc interesul pentru tratarea actelor ratate ale persoanelor sănătoase, în aparenţă atât de neînsemnate. Acum vom face apel la o persoană căreia psihanaliza îi este străină şi o vom întreba cum îşi explică apariţia unor asemenea lucruri.

Fără îndoială, ea va răspunde la început astfel: o, faptul nu merită o explicaţie; acestea sunt mici accidente. Ce vrea să spună cu asta omul respectiv? Doreşte să susţină că există mici întâmplări care ies în afara înlănţuirii evenimentelor lumii, care au fost, dar la fel de bine ar fi putut să nu fie? Dacă determinismul natural este întrerupt astfel de către cineva într-un singur punct, acesta răstoarnă întreaga concepţie ştiinţifică asupra lumii. Atunci i se poate atrage atenţia cu cât se comportă mai consecvent chiar şi concepţia religioasă asupra lumii, atunci când asigură categoric că nicio vrabie nu cade de pe acoperiş fără voinţa Domnului. Cred că prietenul nostru nu va dori să tragă concluziile care apar din cel dintâi răspuns al său, că va ceda şi va spune că dacă ar studia aceste lucruri, va descoperi fără doar şi poate o explicaţie pentru ele. Ar fi vorba de mici deraieri ale funcţiei, de inexactităţi ale performanţei psihice, ale căror împrejurări ar putea fi precizate. Un om, altfel capabil să vorbească normal, poate să facă o greşeală de vorbire, 1. atunci când nu se simte foarte bine şi este obosit, 2. când este nervos, 3. când este foarte mult solicitat de alte lucruri. Este foarte uşor să confirmăm aceste afirmaţii. Greşeli de vorbire se produc într-adevăr cu precădere când suntem obosiţi, ne doare capul sau ne aflăm în pragul unei

migrene. În aceleaşi condiţii apare cu uşurinţă şi uitarea numelor proprii. Unele persoane s-au obişnuit chiar să recunoască în dispariţia capacităţii de a-şi aminti numele proprii apropierea unui atac de migrenă. Şi când suntem emoţionaţi încurcăm adesea cuvintele, dar şi lucrurile, „nu mai nimerim“, iar uitarea hotărârilor, precum şi un mare număr de alte acţiuni involuntare apar atunci când suntem împrăştiaţi, de fapt concentraţi asupra unui alt lucru. Un exemplu cunoscut de asemenea zăpăceală este profesorul din *Fliegenden Blätter*, care îşi uită umbrela şi-şi schimbă pălăria, deoarece se gândeşte la problemele pe care le va trata în cartea sa următoare. Exemple despre cum putem uita hotărâri pe care le-am luat şi promisiuni pe care le-am făcut din cauză că între timp ni s-a întâmplat ceva care ne solicită extrem de mult cunoaşte fiecare dintre noi din proprie experienţă.

Această lămurire sună cât se poate de rezonabil şi pare şi imună la contradicţie. Poate că nu este foarte interesantă, aşa cum ne-am fi aşteptat. Dar să examinăm cu mai mare atenţie aceste explicaţii ale actelor ratate. Condiţiile menţionate şi considerate răspunzătoare pentru instalarea fenomenului respectiv nu sunt similare. Indispoziţia şi tulburările circulatorii oferă un temei fiziologic pentru diminuarea funcţiei normale; emoţia, oboseala, distragerea atenţiei sunt factori de un alt tip, care ar putea fi denumiţi psiho-fiziologici. Aceştia din urmă se pot lesne traduce în teorii. Atât prin oboseală, cât şi prin distragerea atenţiei, poate şi prin surescitare generală, se provoacă o împrăştiere a atenţiei, care poate avea drept consecinţă că se acordă acţiunii în discuţie prea puţină atenţie. Acea acţiune poate fi atunci tulburată deosebit de uşor şi dusă la îndeplinire imprecis. Starea de boală uşoară, schimbarea irigaţiei sangvine în sistemul nervos central pot să aibă aceleaşi efecte, prin aceea că influenţează în mod asemănător factorul decisiv,

distribuţia atenţiei. Prin urmare, ar fi vorba în toate cazurile de efectele unei tulburări de atenţie, din motive fie organice, fie psihice.

Din acestea nu pare să reiasă prea multe în ceea ce priveşte psihanaliza, subiectul nostru de interes. Ne-am putea simţi din nou tentaţi să renunţăm la temă. În orice caz, dacă ne aplecăm cu mai multă atenţie asupra observaţiilor, nu toate elementele acestei teorii a atenţiei aplicate actelor ratate sunt corecte sau, cel puţin, nu derivă în mod firesc din ea. Vom constata că asemenea acte ratate şi o astfel de uitare apar şi în cazul persoanelor care *nu* sunt obosite, împrăştiate sau nervoase, ci se găsesc în orice privinţă în starea lor normală, chiar dacă, din cauza actului ratat, am dori să le atribuim ulterior celor în cauză o stare de nervozitate pe care ei înşişi nu o mărturisesc însă. Lucrurile nu decurg nici atât de uşor încât o acţiune să fie garantată datorită atenţiei sporite care i se acordă sau periclitată prin scăderea ei. Există o multitudine de activităţi care sunt îndeplinite în mod pur automat, cu o atenţie minimă şi totuşi cu un grad înalt de siguranţă. Cel care se plimbă, care abia dacă ştie încotro merge, ţine totuşi drumul corect şi se opreşte la ţintă, fără să se fi *rătăcit.* Cel puţin de regulă se întâmplă astfel. Interpretul experimentat de pian atinge clapele corect, fără să se gândească la asta. Desigur, este posibil să se încurce câteodată, dar dacă interpretarea în virtutea unui automatism ar face să crească pericolul apăsării unei alte clape, tocmai virtuozul, a cărui interpretare a devenit întru totul şi deplin automată prin mult exerciţiu, ar trebui să fie cel mai expus acestei primejdii. Constatăm însă, dimpotrivă, că multe acţiuni prezintă un grad înalt de siguranţă tocmai atunci când nu sunt obiectul unei atenţii deosebit de ridicate, iar ghinionul actului ratat poate să se ivească tocmai atunci când se pune mult preţ pe o performanţă corectă, prin urmare, cu siguranţă nu apare o deviere a atenţiei cuvenite.

Atunci se poate afirma că este vorba de efectul „emoţiei“, dar nu înţelegem de ce această emoţie nu face să crească gradul în care se acordă atenţie lucrului faţă de care avem atât de mult interes. Dacă cineva, în cursul unui discurs sau al unor tratative de importanţă purtate pe cale orală, spune exact contrariul celor pe care intenţionează să le susţină, faptul poate fi cu greu explicat prin teoria psiho-fiziologică sau a atenţiei.

Există şi în cazul actelor ratate atât de multe mici fenomene secundare, pe care nu le înţelegem şi care prin explicaţiile de până în prezent nu ne devin mai limpezi. De exemplu, dacă am uitat un nume pentru o vreme, faptul ne supără, dorim să ni-l amintim cu orice preţ şi nu contenim din căutare. De ce nu izbuteşte cel emoţionat decât extrem de rar să-şi îndrepte atenţia, după cum doreşte, asupra cuvântului care, aşa cum zice el, „îi stă pe limbă“ şi pe care îl recunoaşte imediat ce este pronunţat în faţa lui? Sau: există cazuri în care actele ratate se multiplică, se înlănţuie între ele, se înlocuiesc între ele. Prima oară am uitat de o întâlnire; data următoare, când am luat prin urmare decizia de a nu uita, se dovedeşte că, din greşeală, am reţinut o altă oră. Căutăm pe căi ocolite să ne readucem aminte un cuvânt uitat, şi atunci constatăm că ne lipseşte un alt nume, care ar fi putut fi de ajutor în descoperirea celui dintâi. Dacă pornim acum în căutarea acestui al doilea nume, dispare un al treilea şi aşa mai departe. Acelaşi lucru se poate petrece, după cum se ştie, şi în cazul greşelilor de tipar, care pot fi definite desigur ca acte ratate ale zeţarului. Se spune că o asemenea greşeală îndărătnică de tipar s-a strecurat odată într-o gazetă social-democrată. În relatarea unei anume sărbătoriri se putea citi: Printre cei prezenţi a fost remarcat şi înălţimea sa, prinţul de *conoară.* A doua zi, s-a încercat o reparaţie a greşelii. Gazeta şi-a cerut scuze şi a scris: Desigur, corect ar fi fost să scriem: prinţul de *croană*. În asemenea

cazuri se preferă să se arunce vina pe diavolul greşelilor de tipar, pe spiriduşul casei cu litere şi aşa mai departe, expresii care în orice caz merg dincolo de o teorie psiho-fiziologică a greşelii de tipar.

Nu ştiu dacă vă este cunoscut că greşeala de vorbire poate fi provocată, ca să spunem aşa, prin mijloacele sugestiei. Iată în acest sens o anecdotă: odată, când unui debutant i-a fost atribuit pe scenă importantul rol de a aduce la cunoştinţa regelui în *Fecioara din Orléans* intenţia conetabilului de a-şi trimite înapoi spada, interpretul unui rol de erou a făcut în timpul repetiţiilor gluma de a pronunţa de mai multe ori de faţă cu debutantul cel timid un alt text: confortabilul îşi trimite înapoi sapa, şi în cele din urmă şi-a atins scopul.[4] Cu prilejul reprezentaţiei, nefericitul a debutat cu adevărat cu această ştire schimbată, cu toate că fusese prevenit suficient sau poate tocmai de aceea.

Toate aceste mici trăsături ale actelor ratate nu prea sunt lămurite prin teoria lipsei de atenţie. Dar din această cauză nu trebuie neapărat să considerăm că teoria în discuţie ar fi falsă. Poate că îi lipseşte ceva, o completare, pentru ca să devină întru totul mulţumitoare. Dar şi unele dintre actele ratate mai pot fi privite şi dintr-un alt unghi.

Să alegem dintre actele ratate greşeala de vorbire, pentru că este cea mai potrivită pentru intenţiile noastre. Am fi putut la fel de bine să alegem scrierea sau cititul incorect. În acest punct trebuie să ne punem problema că până în momentul de faţă nu ne-am întrebat decât când, în ce condiţii se petrece greşeala de vorbire, şi nu am primit un răspuns decât la aceasta. Putem însă să ne orientăm şi altfel interesul şi să dorim să ştim de ce anume vorbirea noastră se încurcă în acel fel şi nu într-altul; putem să ţinem cont pentru aceasta de ceea ce rezultă din greşeala de vorbire. Vă daţi seama, atât timp cât nu dăm răspuns la această întrebare şi nu se limpezeşte efectul greşelii de

vorbire, fenomenul rămâne din unghiul său psihologic o întâmplare, chiar dacă el şi-a găsit o explicaţie fiziologică. Dacă am un lapsus, greşeala respectivă s-ar putea, evident, petrece în nenumărate feluri, în locul unicului cuvânt corect aş putea pronunţa o mie de altele, să îl pocesc în nenumărate feluri. Există oare ceva care mă împinge exact în acea situaţie să aleg un anume fel de greşeală din toate cele posibile sau rămâne aceasta o pură întâmplare, un capriciu, şi de fapt nici nu se poate aduce un argument raţional în legătură cu această problemă?

Doi autori, Meringer şi Mayer (un filolog şi un psihiatru), au întreprins în anul 1895 tentativa de a aborda chestiunea greşelilor de vorbire din acest unghi. Ei au adunat exemple şi pentru început le-au tratat din punct de vedere strict descriptiv. Această tentativă nu oferă, desigur, o explicaţie, în schimb poate să deschidă calea spre ea. Ei au împărţit denaturările pe care le suferă discursul dorit din cauza greşelilor de vorbire în: inversări, anticipări, reverberaţii, amestecuri (contaminări) şi înlocuiri (substituiri). Vă voi prezenta exemple din aceste grupe principale ale celor doi autori. Un caz de inversare este atunci când cineva spune *Milo din Venus*, în loc de Venus din Milo (schimbarea ordinii cuvintelor); o anticipare: a venit cu-n *drept* în loc de *un dor în piept*; o reverberaţie ar fi această tentativă ratată de toast: Hai să ciocnim în *haină*tatea şefului nostru. Aceste trei forme de greşeli nu sunt prea des întâlnite. Cu mult mai numeroase veţi găsi exemplele în care greşelile apar prin contractare sau amestecuri, de exemplu cazul în care un domn i se adresează unei tinere pe stradă cu următoarele cuvinte: Dacă îmi permiteţi, domnişoară, mi-ar face plăcere să vă *acompani-sez*. Cuvântul hibrid cuprinde, în afară de *acompaniez*, şi *agasez*, din câte se poate ghici. (În treacăt fie spus, nu credem ca tânărul să fi avut prea mult succes la tânăra doamnă.) Cât despre

înlocuire, M. şi M. aduc exemplul cuiva care spune: Pun preparatele la *abator* în loc de *incubator* şi aşa mai departe.

Tentativa de explicaţie, pe care ambii autori o fundamentează pe colecţia lor de exemple, este cât se poate de nesatisfăcătoare. Ei sunt de părere că sunetele şi silabele unui cuvânt au valori diferite, iar inervaţia elementului de valoare superioară poate influenţa în mod negativ pe cel de valoare inferioară. Evident, pentru această demonstraţie se întemeiază pe anticipări şi reverberaţii, care apar cu mică frecvenţă; pentru alte succese ale greşelilor de vorbire, aceste preferinţe pentru anumite sunete, dacă există cu adevărat, nici măcar nu intră în discuţie. Cel mai adesea se comit greşeli de vorbire prin pronunţarea unui cuvânt foarte asemănător cu cel corect, iar această asemănare le este multora suficientă pentru explicarea fenomenului. De exemplu, un profesor spune în cadrul discursului său cu prilejul acordării gradului: Nu sunt omul *potrivnic* (potrivit) să aprecieze meritele mult preţuitului meu predecesor. Sau un alt profesor: în cazul organelor genitale feminine, în pofida a numeroase *tentaţii*... Pardon: tentative…

Cea mai obişnuită şi, de asemenea, cea mai izbitoare modalitate a greşelilor de vorbire este însă pronunţarea exact a opusului a ceea ce intenţionăm să spunem. În acest fel, desigur, ne situăm foarte departe de relaţiile dintre sunete şi de efectele asemănării, putând în schimb să invocăm faptul că lucrurile contrarii prezintă o puternică înrudire noţională şi se găsesc deosebit de aproape între ele în asocierea psihologică. Există exemple istorice de acest tip: un preşedinte al camerei deputaţilor a deschis odată şedinţa cu următoarele cuvinte: Domnilor, constat prezenţa a… membri şi declar prin urmare *închisă* şedinţa.

Deopotrivă de ademenitor ca relaţia de contradicţie acţionează şi tipul de asociaţie

curentă, care poate să iasă la iveală într-un mod tare nepotrivit. Astfel, se relatează că în timpul unei festivităţi în onoarea căsătoriei dintre un copil al lui H. Helmholtz şi o odraslă a cunoscutului descoperitor şi industriaş W. Siemens, renumitul fiziolog Du Bois-Reymond trebuia să ţină discursul solemn. El şi-a încheiat toastul, altfel cu siguranţă strălucit, prin cuvintele: Prin urmare să trăiască noua firmă: Siemens şi… Halske! Aceasta era, desigur, denumirea vechii firme. Alăturarea celor două nume era probabil pentru berlinezi la fel de obişnuită pe cât ar fi „Riedel und Beutel" pentru vienezi.

Prin urmare, pe lângă relaţiile dintre sunete şi pe lângă asemănările dintre cuvinte trebuie să mai ţinem cont şi de influenţa asocierilor de cuvinte. Dar nici aceasta nu este suficientă. Într-o serie de cazuri, explicaţia greşelii de vorbire observate pare să nu reuşească dacă nu ţinem seama de ceea ce s-a discutat sau chiar şi numai gândit cu o frază mai devreme. Este, prin urmare, vorba din nou de un caz de reverberaţie, aşa cum este ilustrat de cel al lui Meringer, numai că de la mare distanţă. – Trebuie să vă mărturisesc că, în general vorbind, am impresia de a ne fi îndepărtat acum mai mult ca oricând de o înţelegere a actului ratat al greşelii de vorbire!

Cu toate acestea, sper să nu mă înşel dacă afirm că, în timpul cercetării pe care tocmai am efectuat-o, noi toţi am dobândit o nouă impresie din exemplele de greşeli de vorbire, asupra cărora ar putea să se dovedească totuşi util să zăbovim. Noi cercetaserăm condiţiile în care se poate produce o greşeală de vorbire, apoi influenţele care determină ce tip de alterare se petrece prin greşeala de vorbire, în schimb efectele greşelii de vorbire în sine, fără a ţine seamă de felul cum iau naştere, încă nu le-am luat în considerare. Dacă ne decidem

să facem şi aceasta, atunci trebuie să găsim în sfârşit curajul de a spune: în unele din exemple are sens şi ceea ce a rezultat de pe urma greşelii de vorbire. Dar ce va să zică faptul că are un sens? Ei bine, acesta spune că efectul greşelii de vorbire are poate un drept al său de a fi interpretat ca act psihic cu valoare deplină – care urmează şi un ţel al său propriu –, ca afirmaţie cu un conţinut şi o semnificaţie. Am vorbit mereu până în prezent de acţiuni ratate, dar acum pare ca şi cum uneori înseşi actele ratate ar avea caracterul unei acţiuni cât se poate de obişnuite, care nu a făcut decât să se substituie celeilalte acţiuni, aşteptate sau intenţionate.

Această independenţă a actului ratat pare în unele cazuri să fie palpabilă şi evidentă. Atunci când preşedintele închide prin primele sale cuvinte şedinţa camerei reprezentanţilor, în loc să o deschidă, suntem înclinaţi, ca urmare a cunoaşterii noastre asupra situaţiei în care s-a produs greşeala de vorbire, să considerăm că acest act ratat are sens. El nu se aştepta la nimic bun din partea şedinţei şi ar fi fost încântat să-i poată pune capăt de îndată. Demonstrarea acestui sens, adică explicaţia acestui act ratat, nu ne ridică niciun fel de probleme. Sau atunci când o doamnă o întreabă pe o alta, aparent plină de admiraţie: Pălăria asta nouă şi drăguţă, nu cumva v-aţi *fleşcăit-o* chiar dumneavoastră? – nicio ştiinţă de pe lumea asta nu ne va putea împiedica să auzim dincolo de această scăpare de vorbire o afirmaţie: pălăria asta arată ca o *fleaşcă.* Sau atunci când o doamnă cunoscută pentru hotărârea ei povesteşte: Soţul meu l-a întrebat pe medic ce regim să ţină. Dar doctorul i-a spus că nu are nevoie de dietă, poate să mănânce şi să bea exact ce *vreau eu* –, această greşeală de vorbire nu este decât expresia limpede a unui program consecvent.

Doamnelor şi domnilor, dacă ar fi să se evidenţieze că nu doar un număr mic de cazuri de

greşeli de vorbire şi acte ratate au *sens*, ci o mare parte dintre ele, atunci în mod inevitabil acest sens al actelor ratate, despre care nici măcar nu a fost vorba până în momentul de faţă, va deveni pentru noi lucrul cel mai interesant şi, pe drept cuvânt, va face să treacă în plan secundar toate celelalte puncte de vedere. Atunci putem lăsa deoparte toate interpretările fiziologice şi psiho-fiziologice şi ne putem concentra asupra cercetării pur psihologice a sensului, adică înţelesului, intenţiei actului ratat. Prin urmare, nu vom neglija să verificăm în curând un volum mai mare de exemple de studiu în sensul acestei aşteptări.

Înainte însă de a duce la îndeplinire această intenţie, aş dori să vă invit să urmaţi alături de mine o altă pistă. S-a întâmplat în repetate rânduri ca un poet să se fi folosit de greşeala de vorbire sau de un alt act ratat ca mijloc de reprezentare poetică. Acest fapt este suficient pentru a demonstra că poetul consideră actul ratat, de exemplu greşeala de vorbire, un lucru cu sens, deoarece el îl provoacă intenţionat. Căci nu se întâmplă ca poetul să se încurce din greşeală, iar apoi să lase greşeala la locul ei, în chip de figură de stil. El doreşte ca prin greşeala de vorbire respectivă să ne facă să înţelegem ceva, iar noi avem apoi prilejul să decidem despre ce poate fi vorba, dacă nu cumva doreşte să ne sugereze că personajul este împrăştiat sau obosit sau îl paşte o migrenă. Desigur, nu vrem să exagerăm importanţa sensului ataşat greşelii de vorbire de către poeţi. Căci ea s-ar putea totuşi dovedi în realitate absurdă, un accident psihic sau având doar în foarte rare cazuri sens, iar poetul ar deţine dreptul de a o spiritualiza prin înzestrarea cu sens, spre a fi de folosinţă scopurilor sale. Dar nu ar fi de mirare dacă am avea de aflat mai multe despre

greşeala de vorbire de la poet decât de la filolog şi de la psihiatru.

Un asemenea exemplu de greşeală de vorbire găsim în *Wallenstein* (*Piccolomini*, actul I, scena V). În scena anterioară, Max Piccolomini luase poziţie în favoarea ducelui în chipul cel mai înfocat, visând în acelaşi timp la binecuvântările păcii, care i se dezvăluiseră în timpul călătoriei sale, atunci când o însoţise în tabără pe fiica lui Wallenstein. Rămaşi singuri, tatăl său şi trimisul curţii, Questenberg, îşi manifestă adânca perplexitate. Şi iată cum se continuă scena V:

Questenberg: O, vai nouă! Aşa stau lucrurile?
Prietene, să îl lăsăm pradă nebuniei lui
Să plece, să nu-l chemăm înapoi pe dată şi să-i
deschidem ochii?
Octavio: (*revenindu-şi dintr-o profundă reverie*)
Mie mi i-a deschis acum,
şi văd mai multe decât mi-e pe plac.
Questenberg: Ce este, prietene?
Octavio: Blestemată fie călătoria asta!
Questenberg: Cum aşa? Ce este?
Octavio: Haideţi… Fără răgaz
Trebuie să pornesc pe urma cea nefericită,
Să văd cu ochii mei… haideţi.
(*vrea să-l scoată din scenă*)
Questenberg: Ce-i? încotro?
Octavio (*insistă*): La ea!
Questenberg: La…
Octavio (*se corectează*): La duce! Să mergem.
etc.

Octavio a dorit să spună „la el“, la duce, greşeşte însă prin vorbele sale, *la ea*, şi trădează – în ceea ce ne priveşte pe noi cel puţin – că şi-a dat seama prea bine ce anume influenţă l-a făcut pe tânărul erou războinic să viseze la pace.

Un exemplu încă şi mai concludent a fost descoperit de O. Rank (1910 *a*) în Shakespeare. Acesta se găseşte în *Neguţătorul din Veneţia*, în renumita scenă a alegerii pe care îndrăgostitul cel fericit trebuie să o facă între cele trei casete – dar probabil că lucrul cel mai bun pe care îl pot face este să vă citesc aici scurta prezentare a lui Rank.

„O *greşeală de vorbire* motivată literar cât se poate de bine şi strălucită din punct de vedere tehnic, care, ca şi cea remarcată de Freud în *Wallenstein*, trădează că poeţii cunosc bine mecanismul şi sensul acestui act ratat şi pornesc de la premisa că şi auditoriul lor le cunosc, se găseşte în *Neguţătorul din Veneţia* a lui Shakespeare (actul III, scena II). Portia, care este legată prin voinţa tatălui ei de alegerea unui bărbat prin puterea sorţilor, a scăpat până acum de toţi pretendenţii nedoriţi de ea graţie norocului şi întâmplării. Cum a găsit în sfârşit în Bassanio pretendentul de care se simte cu adevărat atrasă, trebuie să se teamă că va trage şi el lozul cel necâştigător. Ceea ce ar dori ea este să-i comunice că şi în acest caz poate să fie sigură de dragostea ei, dar este împiedicată în acest sens prin legământul pe care îl făcuse. În mijlocul acestui conflict interior, poetul îi atribuie replica următoare, adresată pretendentului bine-venit:

> Nu te grăbi s-alegi, ci mai aşteaptă,
> O zi sau două, căci dacă dai greş,
> Înseamnă că te pierd. Mai stai puţin.
> Ceva îmi spune (nu, nu e iubire!)
> Că n-aş vrea să te pierd…
> …te-aş putea-nvăţa s-alegi,
> Măcar că am jurat să ţin secretul –

Şi o să-l ţin, aşa că mă poţi pierde.
De-ar fi aşa, m-ai face să regret
Că n-am păcătuit călcându-mi vorba!
Dar ochii dumitale sînt de vină:
Privindu-mă, în două m-au tăiat –
O jumătate e a dumitale,
Iar cealaltă la fel a dumitale,
Adică a mea, căci de-i a mea e tot a dumitale,
Încât îţi aparţin în întregime.[5]

Prin urmare, tocmai ceea ce ea ar dori să-i sugereze cu discreţie, deoarece ar trebui să ascundă cu desăvârşire, şi anume că încă înainte de alegere este cu *totul* a lui şi îl iubeşte, acest fapt poetul îl lasă să iasă la iveală cu admirabilă sensibilitate psihologică prin greşeala de vorbire respectivă, ştiind să potolească prin acest artificiu de maestru atât nesiguranţa pe care cel îndrăgostit nu o mai putea suporta, cât şi tensiunea unanimă a spectatorilor în legătură cu felul în care avea să se soldeze alegerea."

Să mai remarcăm, apoi, cu câtă fineţe mijloceşte Portia la sfârşit între cele două afirmaţii cuprinse în greşeala de vorbire, cum înlătură contradicţia dintre ele şi în cele din urmă confirmă dreptatea mărturisită din greşeală:

Căci de-i a mea e tot a dumitale,
Încât îţi aparţin în întregime.

Ocazional, şi un gânditor care nu avea nimic de-a face cu medicina a dezvăluit sensul unei greşeli de vorbire printr-o remarcă, anticipând efortul nostru pentru lămurirea ei. Îl cunoaşteţi cu toţii pe spiritualul satiric Lichtenberg (1742—1799), despre care Goethe a afirmat că acolo unde făcea el o glumă, exista ascunsă o problemă. Acum, din

glumă iese uneori la lumină şi rezolvarea problemei. Lichtenberg notează printre ideile sale umoristice şi satirice (1853) următoarea frază: „El citea mereu *Agamemnon* în loc de «angenommen» [acceptat], atât de mult îl citise pe Homer.“ Avem de-a face cu o adevărată teorie a cititului greşit.

Data viitoare vom explora dacă putem urma interpretarea actelor ratate dată de poeţi.

3 Conceptul de act ratat în sens general pare să nu fi existat în psihologie, înaintea lui Freud. Freud a dedicat acestui fenomen o lucrare specială, scrierea *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* (*Contribuţii la psihopatologia vieţii cotidiene;* 1901 *b*); un număr mare (peste patruzeci) din exemplele şi anecdotele din prelegerea de faţă, precum şi din următoarele două sunt deja cuprinse în diversele versiuni ale acestei lucrări mai vechi. În scrierile sale didactice, aşa ca şi în cea prezentă, Freud a folosit cu precădere actele ratate, considerându-le un material cât se poate de potrivit pentru o introducere în teoria sa. În realitate, ele aparţineau celor dintâi teme ale cercetărilor psihologice întreprinse de el însuşi. (*N.t.*)

4 Aici pare să se fi strecurat o eroare. Regele însuşi este cel care face cunoscută dezertarea conetabilului (actul întâi, scena a doua). (*N.t.*)

5 După traducerea lui Petre Solomon, Editura Univers, Bucureşti, 1984.

Prelegerea a 3-a

Actele ratate (continuare)

Doamnelor şi domnilor! Data trecută ne-a venit ideea de a nu studia actul ratat în relaţie cu acţiunea intenţionată şi eşuată din cauza ei, ci pur şi simplu în sine, am ajuns la impresia că în anumite cazuri pare să dezvăluie un sens al său propriu şi ne-am spus că, dacă s-ar putea confirma la o scară mai largă că actul ratat posedă un sens, atunci acest sens ar deveni pentru noi mai interesant chiar decât studiul condiţiilor în care se petrece actul ratat.

Este nevoie să stabilim încă o dată de bun acord ce anume dorim să înţelegem prin „sens" al unui proces psihic. Nimic altceva decât intenţia căreia îi serveşte şi poziţia sa într-o serie psihică. În cazul celor mai multe dintre cercetările noastre putem înlocui „sens" şi prin „intenţie", „tendinţă". Prin urmare, nu a fost vorba decât de o impresie înşelătoare sau de o înălţare poetică a actului ratat atunci când am crezut că putem să-i atribuim o intenţie?

Să rămânem fideli exemplelor de greşeli de exprimare şi să aruncăm o privire asupra unui număr mai mare de asemenea observaţii. Atunci vom descoperi categorii întregi de cazuri în care intenţia, sensul greşelii de exprimare, iese cu limpezime la iveală. În primul rând în situaţiile în care se exprimă exact contrariul celor intenţionate. Preşedintele spune în cadrul discursului de deschidere (p. 36): „şi declar închisă şedinţa". Faptul este fără echivoc. Sensul şi intenţia greşelii sale de exprimare este că doreşte să închidă şedinţa. „O spune chiar el însuşi"[6] , simţim nevoia să cităm; nu avem decât să-l credem pe cuvânt. Nu mă tulburaţi acum cu obiecţia că acest lucru nu ar fi posibil, că ştim bine că el nu dorea să închidă, ci

să deschidă şedinţa, şi că el însuşi, pe care tocmai l-am recunoscut ca instanţă supremă, poate confirma că dorea de fapt să deschidă şedinţa. Uitaţi cu acest prilej că stabiliserăm împreună să luăm mai întâi în considerare actele ratate sub forma izolată; relaţia lor cu intenţia, care le perturbă, nu va fi exprimată decât mai târziu. Altfel vă faceţi vinovaţi de o greşeală logică, prin care pur şi simplu escamotaţi problema aflată în discuţie, ceea ce se numeşte în engleză *begging the question,* a presupune ceea ce este în chestiune.

Într-alte cazuri, în care greşeala de exprimare nu merge până la opus, se poate totuşi formula prin greşeala respectivă un sens contrar. „Nu sunt omul *potrivnic* (potrivit) să aprecieze meritele mult preţuitului meu predecesor" (p. 36). Potrivnic nu este opusul lui potrivit, dar este o mărturisire deschisă, în contradicţie clară cu ceea ce ar trebui să pronunţe vorbitorul.

Într-alte cazuri, prin greşeala de exprimare se mai adaugă la sensul intenţionat pur şi simplu un al doilea sens. Propoziţia capătă atunci forma unei contrageri, prescurtări, condensări din mai multe propoziţii. După cum se exprima doamna cea energică: Poate să mănânce şi să bea ce *vreau eu* (p. 38). Asta este tocmai ca şi cum ar fi povestit: Poate să mănânce şi să bea ceea ce doreşte el; dar ce-i trebuie lui să-şi dorească ceva? Eu sunt cea care doreşte în locul lui. Greşelile de exprimare lasă adesea impresia unor asemenea prescurtări, de exemplu atunci când un profesor de anatomie, după prelegerea sa referitoare la fosele nazale, îi întreabă pe cei din auditoriu dacă au înţeles, iar după încuviinţarea generală continuă: Nu prea cred, deoarece oamenii care înţeleg fosa nazală, chiar şi într-un oraş cu milioane de locuitori, pot fi număraţi pe *un deget*... Pardon, pot fi număraţi pe degetele de la o mână. Vorbirea rezumativă are sensul său; ea spune că nu există decât o unică persoană care înţelege asta.

Faţă de aceste grupuri de cazuri, în care actul ratat îşi dezvăluie el însuşi sensul, există o altă categorie, în care greşeala de exprimare nu aduce nimic încărcat de sens, care prin urmare, vine într-o radicală contradicţie cu aşteptările noastre. Dacă cineva, comiţând o greşeală de exprimare, poceşte un nume propriu sau alcătuieşte succesiuni de sunete inutile, atunci chestiunea dacă toate actele ratate au sens pare a căpăta un răspuns negativ, judecând după aceste apariţii foarte frecvente. Doar atunci când judecăm mai îndeaproape asemenea exemple se dovedeşte că o înţelegere a acestor alterări se poate face cu uşurinţă, ba chiar că diferenţa dintre aceste cazuri mai obscure şi cele dinainte, cu mult mai limpezi, nu este de fapt atât de mare.

Un domn care a fost întrebat de starea calului său răspunde: Mda, este *drist*… Povestea asta va mai dura încă o lună. Întrebat ce dorise de fapt să spună, a explicat că în gândul lui fusese că este o istorie *tristă*, iar din impactul dintre „a dura“ şi „trist“ rezultase cuvântul acela, „drist“. (Meringer şi Mayer [1895])

Un altul povesteşte de anumite evenimente, împotriva cărora obiectează, apoi continuă: Apoi însă au ieşit la *porceală* anumite lucruri… fiind întrebat, a confirmat că dorise să caracterizeze evenimentele respective drept *porcării.* Din „iveală“ şi „porcărie“ a rezultat forma specială de „porceală“. (Meringer şi Mayer)

Să ne aducem aminte de cazul tânărului care dorea să o *acompani-seze* pe o tânără necunoscută lui (p. 35). Atunci ne luasem libertatea de a considera că acel cuvânt era compus din *a acompania* şi *a agasa* şi am simţit că putem fi siguri de această interpretare, fără a pretinde o confirmare în acest sens. Constataţi din aceste exemple că şi formele mai obscure de greşeli de vorbire se pot explica prin coincidenţa, *interferenţa*, a două intenţii diferite de vorbire;

diferenţele nu apar decât din cauza faptului că în primul caz o intenţie o înlocuieşte cu totul pe cea de-a doua (substituire), aşa cum se întâmplă în cazul greşelilor de vorbire în care se pronunţă contriarul, în vreme ce în alte cazuri ea nu face decât să se mulţumească să o desfigureze sau să o modifice, ieşind în consecinţă formele amestecate, care în sine pot să apară mai mult sau mai puţin înzestrate cu sens.

Considerăm că am elucidat acum secretul unui mare număr de greşeli de vorbire. Dacă ne menţinem acest punct de vedere, vom putea înţelege şi alte grupuri, rămase o taină până în momentul de faţă. În cazul stâlcirilor de nume nu putem presupune, de exemplu, că ar fi vorba întotdeauna de concurenţa a două nume asemănătoare şi totuşi diferite. Cea de-a doua intenţie nu va fi însă greu de ghicit. Pocirea unui nume se petrece suficient de des şi în afara greşelilor de exprimare; se încearcă astfel ca numele să capete o conotaţie proastă sau să aducă aminte de un lucru josnic, fiind unul dintre cunoscutele moduri necuviincioase de ocară, la care omul cultivat învaţă să renunţe, deşi fără tragere de inimă. El şi-o va permite adesea sub forma de „glumă“, fără să fie un lucru de prea mare laudă. Pentru a oferi un singur exemplu strident şi urât în care este pocit un nume, voi menţiona faptul că numele preşedintelui Republicii Franceze, Poincaré, este deformat în aceste vremuri[7] sub forma de „Porcaré“. Prin urmare, este la îndemână să presupunem o asemenea intenţie defăimătoare şi în cazul greşelilor de exprimare, petrecute prin pocirea numelui. Explicaţii asemănătoare se impun în continuarea unghiului nostru de abordare pentru anumite cazuri de greşeli de exprimare cu efect comic sau absurd. „Hai să ciocnim în hainătatea şefului nostru“ (p. 35). În acest caz, atmosfera sărbătorească este tulburată pe neaşteptate prin apariţia unui cuvânt

care trezeşte o imagine neplăcută, iar după exemplul anumitor vorbe agresive şi de ocară, nu putem bănui decât că urmăreşte să exprime o tendinţă, care intră într-o vădită contradicţie cu pretinsa stimă, şi să afirme, în termeni aproximativi: Să nu cumva să mă credeţi, nu vorbesc serios, nu dau doi bani pe individul ăsta etc. Foarte asemănător se petrec lucrurile în cazul greşelilor de exprimare care transformă cuvinte nevinovate într-unele necuvenite şi obscene, cum ar fi *apopo* în loc de apropo, sau *linge* în loc de ninge. (Meringer şi Mayer)

Regăsim la mulţi oameni o asemenea tendinţă, ca de dragul unei poante să transforme intenţionat cuvinte nevinovate într-unele obscene; se consideră un gest comic, dar în realitate, trebuie mai întâi să întrebăm persoana de la care auzim acest lucru dacă a făcut-o intenţionat, în glumă, sau dacă i s-a întâmplat ca o greşeală de exprimare.

Iată, s-ar părea că am rezolvat cu relativ puţină osteneală enigma actelor ratate! Ele nu sunt nişte lucruri întâmplătoare, ci acte psihice serioase, au sensul lor, iau naştere prin interacţiunea – poate mai bine spus: contra-acţiunea a două intenţii diferite. Dar acum mi se pare de înţeles că doriţi să mă copleşiţi cu o mulţime de întrebări şi de îndoieli, la care trebuie să răspund şi pe care trebuie să le rezolv, înainte să ne putem bucura de acest prim rezultat al muncii noastre. Nu urmăresc nici pe departe să vă mân spre a lua decizii pripite. Haideţi să luăm totul în considerare rând pe rând şi în ordine.

Oare ce aţi dori să-mi spuneţi? Dacă sunt de părere că această explicaţie este valabilă pentru toate tipurile de greşeli de exprimare sau numai pentru o parte dintre ele? Dacă putem extinde aceeaşi opinie şi asupra a numeroase alte tipuri de acte ratate, asupra cititului greşit, scrisului greşit, uitării, mişcării greşite, rătăcirii obiectelor etc.? Ce

însemnătate mai au factori precum oboseala, emoţia, lipsa de concentrare, tulburările de atenţie, faţă de natura psihică a actelor ratate? Apoi, se vede bine că, din cele două tendinţe ale actelor ratate aflate în concurenţă, una este mereu manifestă, cealaltă însă nu întotdeauna. Ce este de făcut atunci pentru a o ghici pe aceasta din urmă, iar atunci când credem că am ghicit-o, cum dovedim că nu este cea probabilă, ci cea unic corectă. Mai aveţi de pus vreo întrebare? Dacă nu, atunci voi merge mai departe. Vă aduc aminte că, de fapt, actele ratate în sine nu ne interesează foarte mult, ci doar urmărim ca din studiul lor să învăţăm ceva util pentru psihanaliză. De aceea pun întrebarea: în ce fel sunt aceste intenţii sau tendinţe, capabile să deranjeze în asemenea măsură pe celelalte şi ce relaţii există între tendinţele perturbatoare şi cele perturbate? Munca noastră nu reîncepe decât după rezolvarea acestei probleme.

Să fie aceasta explicaţia tuturor cazurilor de greşeli de vorbire? Personal, sunt foarte înclinat să cred asta, şi anume pentru că ori de câte ori cercetăm un caz de greşeală de vorbire, se poate descoperi o rezolvare de acest fel. Dar nici nu se poate demonstra că o greşeală de vorbire nu e posibilă în lipsa unui asemenea mecanism. S-ar putea să fie aşa; pentru noi este teoretic indiferent, deoarece concluziile pe care dorim să le tragem pentru a face o introducere în psihanaliză rămân în picioare, chiar dacă, ceea ce sigur nu este cazul, doar o minoritate dintre greşelile de vorbire s-ar încadra în interpretarea noastră. La următoarea întrebare, dacă putem extinde şi asupra celorlalte tipuri de acte ratate rezultate referitoare la greşelile de vorbire, voi răspunde anticipat afirmativ. Vă veţi convinge şi dumneavoastră de aceasta atunci când vom cerceta exemple de greşeli de scriere, motrice etc. Din motive tehnice însă, vă propun să amânăm această lucrare până ce am cercetat mai în

profunzime greşelile de vorbire. Merită un răspuns mai detaliat întrebarea ce însemnătate mai pot avea pentru noi factori ca tulburările de circulaţie, oboseala, emoţia, lipsa de concentrare ori teoria tulburărilor de atenţie aduse în prim-plan de către autori în condiţiile în care admitem mecanismul psihic descris al actului ratat. Vă rog să remarcaţi, noi nu contestăm aceste elemente. De fapt, nu se întâmplă decât rareori ca psihanaliza să conteste ceva afirmat de cealaltă parte; de regulă, ea nu face decât să adauge ceva nou şi, desigur, se întâmplă uneori ca acel lucru trecut cu vederea până acum şi care este adăugat acum pentru prima oară să fie tocmai esenţialul. Influenţa dispoziţiilor fiziologice, provocate de stările de uşoară indispoziţie, tulburări circulatorii, stări de extenuare trebuie recunoscută fără discuţie ca o cauză a apariţiei greşelilor de vorbire; experienţa de zi cu zi şi cea personală vă poate convinge de aceasta. Dar cât de puţine lucruri se pot explica astfel! În primul şi primul rând, nu este vorba de condiţii necesare ale actului ratat. Greşeala de vorbire este posibilă la fel de bine şi în condiţiile stării de sănătate deplină şi de normalitate. Aceşti factori corporali nu au prin urmare decât valoarea de a facilita sau favoriza mecanismul psihic caracteristic al greşelii de vorbire. Am folosit într-un rând o comparaţie pentru această relaţie pe care acum o voi repeta, pentru că nu o ştiu înlocui cu o alta mai bună. Presupuneţi vă rog că aş străbate la o oră întunecată din noapte un spaţiu pustiu, unde aş fi atacat de o haimana, care mi-ar lua ceasul şi portmoneul, după care, pentru că nu am văzut limpede faţa hoţului, aş depune o plângere la cea mai apropiată secţie de poliţie, cu următoarele cuvinte: pustietatea şi întunericul tocmai mi-au jefuit lucrurile mele de preţ. Comisarul de poliţie îmi poate răspunde: Dumneavoastră înclinaţi, se pare, în mod cu totul nejustificat, spre o opinie extremist mecanicistă. Să prezentăm mai bine

astfel starea de fapt: Sub protecţia întunericului, favorizat de pustietate, un hoţ necunoscut v-a deposedat de lucrurile dumneavoastră de valoare. Chestiunea esenţială în cazul dumneavoastră mi se pare a fi aceea de a-l descoperi pe hoţ. Poate că în acel moment vom reuşi să recuperăm şi furtul.

Factorii psiho-fiziologici cum sunt emoţia, lipsa de concentrare, tulburările de atenţie ne oferă prea puţine elemente explicative. Nu sunt decât fraze goale, paravane, îndărătul cărora n-ar trebui să ne abţinem să privim. Mai degrabă se pune problema ce anume a provocat incitarea, acea abatere deosebită a atenţiei. Importanţa influenţelor fonetice, a asemănărilor dintre cuvinte şi a asocierilor uzuale izvorâte din cuvinte trebuie şi ea recunoscută. Acestea favorizează greşeala de vorbire, în sensul că îi arată căile pe care poate rătăci. Dar dacă înainte mea se deschide o cale, este de la sine înţeles că o voi apuca în acea direcţie? Mai este nevoie de un motiv ca eu să mă decid pentru ea, şi în afară de asta şi de o forţă care să mă împingă înainte pe drumul respectiv. Aceste relaţii dintre sunete şi cuvinte nu sunt, prin urmare, la fel ca şi dispoziţiile corporale, decât elemente de favorizare a greşelii de vorbire şi nu pot oferi explicaţia ei propriu-zisă. Gândiţi-vă numai la cazurile copleşitor mai numeroase în care vorbirea mea nu este influenţată de faptul că termenii utilizaţi de mine aduc aminte de alţii datorită apropierii fonetice, că sunt intim legaţi de opuşii lor sau că din ei izvorăsc asocieri uzuale. Mai putem descoperi împreună cu filosoful Wundt informaţia că greşeala de vorbire are loc atunci când, din cauza extenuării corporale, înclinaţia spre asociere are câştig de cauză asupra intenţiei de vorbire propriu-zise. Am auzi aceasta cu încântare, dacă nu ar veni în contradicţie cu faptul confirmat prin experienţă potrivit căruia într-o serie de cazuri lipsesc elementele corporale de

favorizare a greşelii de vorbire, iar într-o alta cele asociative.

Deosebit de interesantă mi se pare însă întrebarea dumneavoastră următoare, în ce fel se stabilesc cele două tendinţe intrate în interferenţă reciprocă. Probabil că nu bănuiţi cât de importantă este. Nu-i aşa, una dintre cele două, tendinţa perturbată, este întotdeauna nediscutabilă: persoana care comite actul ratat o cunoaşte şi o recunoaşte. Prilej de îndoială şi de rezervă nu poate da decât cea de-a doua, cea perturbatoare. Ei bine, am auzit deja, şi sunt convins că nu aţi uitat, că într-o serie de cazuri această cealaltă tendinţă este la fel de evidentă. Ea este denunţată prin efectul greşelii de vorbire, cu condiţia să avem curajul să lăsăm acest efect să se evidenţieze. Preşedintele care pronunţă opusul a ceea ce s-ar fi cuvenit să spună – este limpede că doreşte să deschidă şedinţa, dar la fel de clar şi că ar dori să o închidă. Aceasta este atât de limpede, încât nu mai există niciun loc de interpretare. Dar în celelalte cazuri, în care tendinţa perturbatoare nu face decât să o deformeze pe cea originală, fără a se exprima pe sine însăşi în totalitate, cum ghicim, din deformare, tendinţa perturbatoare?

Într-o primă serie de cazuri într-un mod cât se poate de simplu şi de sigur, de fapt în acelaşi fel în care se stabileşte tendinţa perturbată. Aceasta ne este comunicată în mod nemijlocit de către vorbitor; după comiterea greşelii de vorbire, el pronunţă imediat cuvântul pe care-l dorise iniţial. „Este *drist*, ah nu, povestea asta va mai dura poate încă o lună.“ Acum, tendinţa deformatoare este explicată chiar de el. Îl întrebăm: Ei bine, de ce mai întâi aţi spus „drist“? El răspunde: „Am vrut să spun că este o poveste *tristă*“, iar în celălalt caz, al deformării din care a rezultat „porceală“ (pp. 43 şi urm.), vă va confirma că a vrut să spună iniţial că este o *porcărie*, după care şi-a temperat discursul şi a cotit-o spre o altă declaraţie.

Determinarea tendinţei deformatoare a reuşit aici cu tot atât de multă siguranţă ca aceea a tendinţei deformate. În mod intenţionat, am luat în discuţie aici exemple a căror comunicare şi rezolvare nu provin nici de la mine, nici de la discipolii mei. Cu toate acestea, în ambele cazuri a fost nevoie de o anumită intervenţie, pentru a descoperi soluţia. A fost nevoie ca vorbitorul să fie întrebat de ce a greşit în felul respectiv, ce anume poate să spună despre greşeala sa de vorbire. Altfel ar fi trecut şi el poate de greşeala comisă, fără a dori să o explice. Odată întrebat, a răspuns dând cea dintâi explicaţie care i-a trecut prin minte. Trebuie să vă spun că această mică intervenţie şi succesul ei reprezintă deja o psihanaliză şi modelul oricărei cercetări psihanalitice pe care o vom utiliza în cele ce urmează.

Sunt oare acum prea suspicios presupunând că exact în momentul în care psihanaliza apare înaintea dumneavoastră îşi ridică fruntea şi rezistenţa împotriva ei? Nu aveţi chef să-mi obiectaţi că informaţia oferită de persoana chestionată, cea care a făcut greşeala respectivă, nu ar fi pe deplin concludentă? Firesc, omul se străduieşte să dea curs cererii, spuneţi dumneavoastră, şi să explice greşeala de vorbire, şi atunci pronunţă primul lucru care-i vine în minte ca explicaţie valabilă. Dar aceasta nu constituie o dovadă că greşeala de vorbire a fost provocată în acel mod. S-ar putea să fie chiar aşa sau la fel de bine dimpotrivă. Ar fi putut să aibă şi o altă idee, care s-ar fi potrivit la fel de bine sau ar fi fost chiar şi mai nimerită.

Este remarcabil cât de puţin respect aveţi în fond faţă de un fapt psihic! Să presupunem că cineva întreprinde analiza chimică a unei anumite substanţe şi a obţinut dintr-o componentă a acesteia o anumită greutate, un număr de miligrame. Din această cantitate se pot trage anumite concluzii. Credeţi cumva că unui chimist

îi va da prin minte să critice aceste concluzii sub motivaţia că substanţa izolată ar fi putut să aibă şi o altă greutate? Oricine se pleacă înaintea faptului că a fost vorba de greutatea respectivă, şi nu de alta, şi construieşte de la această bază concluziile sale următoare, cu toată încrederea. Dar atunci când există faptul psihic că celui chestionat i-a venit o anumită idee, dumneavoastră vi se pare că asta nu valorează nimic şi spuneţi că ar fi putut să-i vină şi o altă idee! Nutriţi iluzia unei libertăţi psihice şi nu doriţi să renunţaţi la aceasta. Îmi pare rău, dar în această privinţă mă aflu în cea mai flagrantă contradicţie cu dumneavoastră.

Acum veţi ceda în acest punct, pentru a relua rezistenţa într-un alt loc. Veţi merge mai departe în felul următor: înţelegem că o tehnică specială a psihanalizei este să facă în aşa fel încât soluţia problemelor ei să vină chiar din partea celui analizat. Acum să ne întoarcem la un alt exemplu, cel în care oratorul de ocazie îndeamnă adunarea să ciocnească în *hainătatea* şefului (p. 35). Dumneavoastră spuneţi (pp. 46 şi urm.) că intenţia perturbatoare este în acest caz aceea de injurie: ea este cea care se împotriveşte exprimării admiraţiei. Dar aceasta nu este decât o simplă interpretare din partea dumneavoastră, bazată pe observaţii *din afara* greşelii de vorbire. Dacă îl veţi chestiona în acest caz pe cel care a comis greşeala, acesta nu are să vă confirme că a urmărit să aducă o injurie; dimpotrivă, o va tăgădui cu tărie. De ce nu renunţaţi la interpretarea dumneavoastră nedemonstrabilă în favoarea acestei obiecţii clare?

Da, de data asta aţi descoperit un lucru cu adevărat solid. Mi-l şi imaginez pe oratorul necunoscut; probabil că este asistentul şefului sărbătorit, poate deja ajuns la gradul de conferenţiar universitar, un tânăr cu cele mai bune perspective de afirmare în viaţă. Doresc să scot de la el dacă nu cumva a simţit totuşi ce anume s-a pus în calea îndemnului său de a-l onora pe şeful

său. Însă găsesc exact ce am căutat. Devine nervos şi se repede brusc asupra mea: „Vă rog să încetaţi cu întrebările astea ale dumneavoastră, altfel îmi schimb atitudinea. Îmi distrugeţi întreaga carieră cu bănuielile dumneavoastră. Nu am pronunţat decât *haină*tate în loc de sănătate, nimic mai mult. Este vorba de ceea ce Meringer numeşte o reverberaţie, iar dincolo de asta nu e cazul să facem nicio răstălmăcire. M-aţi priceput? Basta." Hm, iată o reacţie surprinzătoare, o respingere cât se poate de energică. Îmi dau seama că nu putem rezolva nimic cu tânărul domn, pe de altă parte mă duce gândul şi că interesul său personal îi dictează să nu accepte existenţa vreunui sens al actului său ratat. Poate că veţi fi şi dumneavoastră de acord că nu este corect să devină atât de nepoliticos atunci când nu este vorba decât de o cercetare cu caracter pur teoretic, dar în cele din urmă veţi fi de părere că, în definitiv, el trebuie să ştie mai bine ce a vrut să spună şi ce nu.

Chiar trebuie? Iată o întrebare căreia rămâne să-i aflăm răspunsul.

Însă acum veţi considera că mă aveţi la mână. Prin urmare, asta este tehnica dumneavoastră, vă şi aud spunând. Atunci când cel în cauză, căruia i s-a întâmplat să facă o greşeală de vorbire, are un comentariu care vă convine, atunci îl declaraţi autoritatea supremă şi definitivă. „O spune chiar el singur!" (p. 46) Dar dacă ceea ce spune el nu se potriveşte în schema dumneavoastră, atunci afirmaţi de îndată că spusele lui n-au nicio valoare, că nu-i cazul să-i dăm crezare.

Faptul este cât se poate de corect. Dar vă pot înfăţişa un caz asemănător, în care evenimentele se desfăşoară la fel de aprig. Atunci când un acuzat recunoaşte fapta sa înaintea judecătorului, acesta îi crede mărturia; dar dacă o tăgăduieşte, judecătorul nu-l crede. Dacă ar fi altfel, nu ar exista justiţie şi, în pofida unor erori ocazionale, trebuie să fiţi de acord că acest sistem este valabil.

Mda, sunteţi oare dumneavoastră judecătorul, iar cel care a comis greşeala de vorbire un acuzat adus înaintea dumneavoastră? Şi este oare o greşeală de vorbire un delict?

Poate că nu trebuie să respingem nici măcar această comparaţie. Oricum, puteţi constata la ce divergenţe profunde am ajuns după o incursiune aprofundată în problemele aparent atât de nevinovate ale actelor ratate. Divergenţe pe care, pentru moment, nu ne pricepem să le aplanăm. Vă ofer un compromis provizoriu, pornind de la pilda judecătorului şi acuzatului. Trebuie să recunoaşteţi faţă de mine că sensul unui act ratat nu lasă niciun fel de îndoială atunci când cel analizat îl recunoaşte el însuşi. Eu vă voi mărturisi, în schimb, că nu putem stabili o dovadă directă a sensului bănuit atunci când cel analizat refuză să dea această informaţie şi, desigur, nici atunci când el nu se află la îndemână pentru a oferi această informaţie. În acest caz, ca şi în justiţie, depindem de indicii care ne pot duce la o decizie luată cu un grad mai mare sau mai mic de probabilitate, de la caz la caz. În justiţie, din motive practice, pe baza dovezilor aduse de indicii se ajunge la pronunţarea unei sentinţe. Din punctul nostru de vedere, nu există o asemenea obligaţie; dar nici nu suntem siliţi să renunţăm la valorificarea unor asemenea indicii. Ar fi o eroare să credem că o ştiinţă nu este alcătuită decât exclusiv din dogme demonstrate cu stricteţe, iar a pretinde aşa ceva ar fi o nedreptate. O asemenea pretenţie nu este ridicată decât de un spirit dornic de autoritate, care simte nevoia de a înlocui catehismul religios printr-un altul, fie şi ştiinţific. Ştiinţa nu are în catehismul ei decât puţine precepte apodictice, şi în rest afirmaţii pe care ea le-a adus la diverse grade de probabilitate. Este de-a dreptul un semn al modului de gândire ştiinţific atunci când ne putem mulţumi cu aceste apropieri de gradul de siguranţă absolută şi putem

continua activitatea constructivă în pofida lipsei acelor ultime confirmări.

Dar de unde ne luăm punctele de sprijin pentru interpretările noastre, indiciile pentru demonstraţia noastră, în cazul în care declaraţia subiectului analizei nu desluşeşte chiar el sensul actului ratat? Din diverse locuri. În primul rând, din analogia cu fenomene din afara actelor ratate, de exemplu atunci când afirmăm că deformarea numelor, ca greşeală de vorbire, are acelaşi sens de insultă ca şi pocirea intenţionată a numelor. Apoi, din situaţia psihică în care se petrece actul ratat, din cunoaşterea caracterului persoanei care comite actul ratat şi impresiile care au afectat această persoană înainte de petrecerea actului ratat şi la care eventual a reacţionat chiar prin acel act ratat. De regulă, lucrurile se petrec astfel: efectuăm interpretarea actului ratat potrivit unor principii generale, ea nu va fi, aşadar, în primă instanţă decât o presupunere, o propunere de interpretare, pentru ca apoi să ne obţinem confirmarea din cercetarea situaţiei psihice. Uneori trebuie să aşteptăm şi desfăşurarea unor noi evenimente, care într-un fel s-au anunţat prin actul ratat, pentru a ne vedea confirmată presupunerea.

Nu pot produce cu uşurinţă dovezile respective dacă ar fi să mă limitez la domeniul greşelilor de vorbire, deşi şi aici există câteva bune exemple. Tânărul care ar dori să o *acompaniseze* pe o domnişoară (p. 35) este cu siguranţă un timid; pe doamna al cărei soţ are voie să mănânce şi să bea ce vrea *ea* (p. 38) o cunosc ca pe una dintre acele femei energice, care ştiu să se impună în casă. Sau să luăm următorul caz: în cadrul unei adunări generale a „Concordiei“[8], un tânăr membru ţine un discurs de opoziţie vehement, în cursul căruia li se adresează celor din conducerea uniunii cu titulatura de „avansaţi“ domni, ceea ce părea să trimită la *înaintaşi.* Vom bănui că în cazul său avem de-a face cu o tendinţă perturbatoare

împotriva propriei sale opoziţii, provocată probabil de ceva care avea de-a face cu un avans. Într-adevăr, aflăm de la sursa noastră că oratorul se afla într-o continuă stare de lipsă financiară şi că tocmai înaintase o cerere de împrumut. Prin urmare, intenţia perturbatoare poate fi cu adevărat pusă pe seama gândului următor: potoleşte-ţi înverşunarea; este vorba de aceiaşi oameni care urmează să-ţi aprobe avansul.

În schimb, pot să vă înfăţişez o bogată colecţie de asemenea indicii doveditoare dacă pătrund în domeniul larg al celorlalte acte ratate.

Atunci când cineva uită un nume propriu, altfel binecunoscut lui sau nu poate să-l memoreze decât cu greutate, în pofida eforturilor, nu putem decât să presupunem că are ceva împotriva purtătorului numelui respectiv, ceea ce-l face să nu se gândească cu plăcere la el; iată o dezvăluire a situaţiei psihice în care s-a petrecut următorul act ratat:

„Un domn Y se îndrăgosteşte fără succes de o doamnă, care de altfel se căsătoreşte la scurt timp după aceea cu un domn X. Cu toate că domnul Y îl cunoaşte de mai multă vreme pe domnul X şi se află chiar şi în relaţie de afaceri cu acesta, îi uită mereu numele şi, prin urmare, trebuie să se intereseze în repetate rânduri de numele acestuia la alţi oameni, atunci când doreşte să corespondeze cu domnul X.“[9]

Evident, domnul Y nu doreşte să ştie nimic despre rivalul său norocos. „Să nu-i adresăm nici măcar gândul.“[10]

Sau: o doamnă se interesează la medic de o cunoştinţă comună, dar se referă la ea cu numele de fată. Deoarece a uitat numele pe care l-a dobândit prin căsătorie. Apoi mărturiseşte că a fost cât se poate de nemulţumită de această unire şi nu poate să-l sufere pe soţul acelei doamne.[11]

Vom mai avea de zis despre uitarea numelor câte ceva şi în alte privinţe (pp. 80 şi urm.); acum

însă ne interesează cu precădere situaţia psihică în care intervine uitarea.

Uitarea intenţiilor se poate pune, în mod foarte general, pe seama unei tendinţe contrare, care se împotriveşte îndeplinirii acelei intenţii. Dar astfel nu gândim numai noi, în psihanaliză, ci este un mod de înţelegere general omenesc, pe care îl adoptă în viaţă cei care mai întâi îl tăgăduiesc în teorie. Binefăcătorul care se scuză faţă de protejatul său că ar fi uitat de rugămintea lui nu are îndreptăţire în ochii acestuia. Protejatul gândeşte imediat: Nu-l interesează; a promis, ce-i drept, dar de fapt nu vrea să se ţină de cele promise. De aceea, în anumite relaţii, uitarea este interzisă şi în viaţă, iar diferenţa dintre unghiul de vedere popular şi cel psihanalitic asupra acestor acte ratate pare să fie suspendată. Imaginaţi-vă o gospodină care-şi întâmpină oaspetele cu următoarele cuvinte: Ce, azi veniţi? Am uitat cu desăvârşire că vă invitasem astăzi. Sau tânărul care ar trebui să-i mărturisească iubitei sale că a uitat de ultima întâlnire stabilită. Cu siguranţă că nu o va mărturisi, preferând să născocească pe loc cele mai improbabile obstacole care l-au împiedicat atunci să-şi facă apariţia, iar de atunci încoace nu i-au permis să dea de veste. Faptul că în chestiuni militare scuza că ai uitat ceva nu serveşte la nimic şi nu te fereşte de pedeapsă îl ştim cu toţii şi îl considerăm justificat. În această privinţă toţi oamenii sunt de acord că un anumit act ratat are un sens şi care anume este acest sens al lui. De ce nu sunteţi suficient de consecvenţi să extindeţi această judecată şi asupra celorlalte acte ratate şi să o acceptaţi în totalitatea ei? Există desigur un răspuns şi pentru aceasta.

Dacă sensul acestei uitări a intenţiilor îi apare chiar şi profanului atât de puţin îndoielnic, veţi fi cu atât mai puţin surprinşi să descoperiţi că poetul se foloseşte de aceste acte ratate în acelaşi sens. Acei dintre dumneavoastră care au văzut sau citit

Cezar şi Cleopatra de G.B. Shaw îşi vor aduce aminte că în ultima scenă, Cezar, aflat pe picior de plecare, este urmărit de ideea că mai plănuise să facă ceva, dar uitase ce anume. În cele din urmă, iese la iveală ce anume era: să-şi ia rămas-bun de la Cleopatra. Această mică schemă a scriitorului urmăreşte să-i atribuie marelui Cezar o chibzuinţă pe care nu o poseda şi la care nici nu aspira. Puteţi să aflaţi din izvoare istorice că Cezar i-a ordonat Cleopatrei să-l urmeze la Roma şi că ea se afla acolo împreună cu micuţul ei Cezarion atunci când Cezar a fost asasinat, după care a fugit din oraş.

Cazurile de uitare a deciziilor sunt în general atât de limpezi, încât ele sunt prea puţin utile pentru intenţia noastră de a deriva indicii pentru sensul actului ratat din situaţia psihică. Să ne îndreptăm de aceea către o acţiune ratată, opacă şi însoţită de multe înţelesuri, şi anume pierderea şi rătăcirea lucrurilor. Cu siguranţă că nu veţi crede că în cazul pierderii, o întâmplare care adesea ne produce suferinţă, am putea fi şi noi implicaţi printr-un element intenţional. Dar există o mulţime de observaţii de acest gen: un tânăr îşi pierde creionul, la care ţinuse foarte mult. Cu o zi în urmă primise o scrisoare de la cumnatul său, care se încheia astfel: Pentru moment nu am nici chef şi nici timp să-ţi susţin nechibzuinţa şi lenea.[12] Dar obiectul respectiv era tocmai un dar din partea cumnatului. În lipsa acestei conjuncturi nu am putea desigur afirma că pierderea respectivă era legată de o intenţie de a se descotorosi de obiectul respectiv. Cazuri asemănătoare intervin adesea. Pierdem obiecte atunci când ne-am certat cu cel ce ni le-a dăruit şi nu mai dorim să ne aducă aminte de el sau atunci când nu ne mai plac şi dorim să avem un pretext să le înlocuim cu altele, mai bune. Aceleiaşi intenţii împotriva unui obiect îi servesc desigur şi scăparea din mână, spargerea, lovirea. Putem oare considera o simplă întâmplare atunci când un şcolar, chiar înainte de ziua sa, îşi pierde,

strică, sparge etc. obiectele pe care le utilizează, de exemplu ghiozdanul sau ceasul de mână?

Cel ce a trecut suficient de des prin chinul de a nu găsi ceva, „pus bine“ chiar de el, nu va dori să creadă nici în intenţia din cazul rătăcirii. Şi cu toate acestea nu rare sunt exemplele în care circumstanţele care însoţesc rătăcirea indică o tendinţă de a înlătura obiectul temporar sau definitiv. Poate că cel mai frumos exemplu de acest tip este următorul:

Un bărbat mai tânăr îmi povesteşte: „Au existat în urmă cu câţiva ani neînţelegeri în căsnicia mea, o consideram pe soţia mea prea rece, şi deşi îi recunoşteam calităţile admirabile, trăiam unul alături de celălalt fără tandreţe. Într-o zi, mi-a adus dintr-una din plimbările ei o carte, pe care o cumpărase pentru că s-ar fi putut să mă intereseze. I-am mulţumit pentru acest semn de «atenţie», i-am promis că voi citi cartea, am pus-o bine şi nu am mai găsit-o. Au trecut luni de zile, în care îmi aduceam aminte ocazional de volumul dispărut, făcând şi tentative zadarnice de a-l regăsi. Circa o jumătate de an mai târziu s-a îmbolnăvit draga mea mamă, care trăia separat de noi. Soţia mea a plecat de acasă, pentru a-şi îngriji soacra. Starea bolnavei a devenit gravă, oferind soţiei mele ocazia de a-şi dezvălui părţile ei cele mai bune. Într-o seară, am ajuns acasă entuziasmat de meritele soţiei mele şi plin de recunoştinţă faţă de ea. M-am apropiat de biroul meu, am deschis fără o intenţie precisă, dar cu siguranţă somnambulică, un anume sertar al lui, şi chiar deasupra am găsit cartea rătăcită şi căutată de atâta vreme.“

Odată cu stingerea motivului a încetat şi perioada în care obiectul rămăsese rătăcit.

Doamnelor şi domnilor! Aş putea să multiplic la nesfârşit colecţia de exemple. Dar nu doresc să o fac aici. În lucrarea mea *Psihopatologia vieţii cotidiene* (prima ediţie 1901) veţi descoperi de altfel o cazuistică abundentă asupra studiului

actelor ratate.[13] Toate aceste exemple indică mereu acelaşi rezultat; ele vă arată că actele ratate au probabil un sens şi cum să ghiciţi sau să confirmaţi acest sens din circumstanţele însoţitoare. Eu voi formula totul mai pe scurt astăzi, deoarece ne-am limitat doar la intenţia de a trage foloase din studiul acestor fenomene pentru o pregătire în vederea psihanalizei. Nu mai trebuie să mă refer acum decât la două grupuri de observaţii, la actele ratate multiple şi combinate şi la confirmarea interpretărilor noastre prin evenimente petrecute ulterior.

Actele ratate multiple şi combinate reprezintă cu siguranţă apogeul speciei respective. Dacă intenţia noastră ar fi fost să demonstrăm că actele ratate pot avea un sens ne-am fi limitat de la bun început asupra lor, căci în cazul lor sensul este limpede până şi pentru o judecată obtuză şi ştie să se impună unei judecăţi critice. Aglomerarea acestui gen de exprimări trădează o îndărătnicie care aproape niciodată nu se poate petrece din întâmplare, în schimb rimează bine cu premeditarea. În fine, permutarea diferitelor tipuri de acte ratate între ele ne indică ce anume este cel mai important şi esenţial pentru actul ratat: nu forma lui sau mijlocul de care face uz, ci intenţia căreia el însuşi îi serveşte şi care trebuie realizată pe cele mai diverse căi. Astfel, vreau să vă prezint un caz de uitare repetată: E. Jones povesteşte (1911, 483) cum odată lăsase mai multe zile o scrisoare pe masa sa de scris, din motive necunoscute pentru el. În cele din urmă s-a decis să o expedieze, dar a primit-o înapoi de la *dead letter office* (retururi), căci uitase să scrie adresa. După ce a scris adresa, a dus-o la poştă, dar de această dată fără timbru. În această situaţie, a trebuit să recunoască aversiunea sa faţă de expedierea acelei scrisori în general.

Într-un alt caz, avem de-a face cu o combinaţie de mânuire greşită şi rătăcire. O doamnă

călătoreşte împreună cu cumnatul ei, un artist cunoscut, la Roma. Oaspetele este primit cu mare fast de către germanii care trăiesc la Roma şi primeşte în dar, printre altele, o medalie de aur din Antichitate. Doamna se mâhneşte deoarece cumnatul ei nu ştie să aprecieze de ajuns frumoasa piesă. Apoi, după ce sora ei ajunge la Roma, iar ea se întoarce acasă, descoperă când despachetează că luase cu ea medalia – fără să ştie cum. I-a mărturisit fără întârziere cumnatului printr-o scrisoare şi l-a anunţat că îi va trimite la Roma chiar a doua zi obiectul luat. Dar a doua zi constată că rătăcise obiectul cu atâta îndemânare, încât îi era imposibil să-l descopere sau să-l trimită undeva, iar atunci doamna şi-a dat seama ce semnificaţie avea „neatenţia“ ei, şi anume că dorea să păstreze piesa pentru sine.[14]

V-am relatat ceva mai devreme un exemplu de combinaţie dintre o uitare şi o eroare, cum cineva a uitat prima oară de o întâlnire, pentru ca a doua oară, cu hotărârea fermă de a nu mai uita, să îşi facă apariţia la o oră diferită de cea stabilită (p. 33). Un caz analog mi-a fost povestit din propria experienţă de către un prieten, care are şi interese literare, în afara celor ştiinţifice. El spune: „Acum câţiva ani am acceptat să fiu ales în comitetul unei anume asociaţii literare, deoarece am sperat că societatea mi-ar putea deveni odată de folos pentru realizarea unei reprezentaţii a piesei mele de teatru, şi am început să iau parte cu regularitate, chiar dacă fără prea mult interes, la şedinţele care se desfăşurau în fiecare vineri. Acum câteva luni am primit asigurarea că piesa va fi jucată la teatrul din F., iar de atunci mi s-a întâmplat cu regularitate să *uit* de şedinţele acelei asociaţii. Când am citit scrierea dumneavoastră despre aceste lucruri, m-am ruşinat de uitarea mea, mi-am făcut reproşuri, considerând că este nedemn să nu mai particip, după ce nu mai aveam nevoie de oamenii respectivi, şi am decis să mă duc negreşit vinerea

următoare. Mi-am amintit mereu şi mereu de această decizie, până ce am dus-o la îndeplinire şi m-am văzut în faţa uşii sălii de şedinţă. Spre mirarea mea era încuiată, şedinţa se încheiase deja; de fapt, încurcasem ziua: era deja sâmbătă!“

Ar fi cât se poate de atrăgător să adunăm observaţii asemănătoare, dar merg mai departe; doresc să vă îngădui să aruncaţi o privire asupra acelor cazuri în care interpretarea noastră trebuie să aştepte confirmarea în viitor.

Condiţia esenţială a acestor cazuri este, desigur, ca situaţia psihică prezentă să ne fie necunoscută sau cercetarea inaccesibilă. Atunci interpretarea noastră nu are decât valoarea unei bănuieli, căreia nici noi nu dorim să-i dăm prea multă greutate. Dar mai târziu se petrece ceva care ne arată cât de îndreptăţită a fost interpretarea noastră încă de atunci. Am fost odată oaspetele unei perechi proaspăt căsătorite şi am auzit-o pe tânăra femeie povestind şi râzând de ce i se întâmplase; cum în ziua care urmase întoarcerii lor din călătorie o vizitase pe sora ei necăsătorită, pentru ca să meargă cu ea la cumpărături, ca în vremurile dinainte, în timp ce soţul ei şi-a văzut de afacerile sale. Deodată a remarcat un domn pe cealaltă parte a străzii şi a strigat, făcându-i semn surorii ei: Ia uite, acolo este domnul L. Uitase că acest domn era soţul ei de câteva săptămâni. Pe mine m-a trecut un fior auzind această povestire, dar nu am îndrăznit să trag nicio concluzie din asta. Mi-am adus aminte de mica poveste de-abia după nişte ani, după ce această căsnicie avusese un final nefericit.

A. Maeder povesteşte despre o tânără care cu o zi înainte de nunta ei uitase să-şi probeze rochia de mireasă şi, spre disperarea croitoresei, nu şi-a amintit de asta decât seara târziu. El face o legătură între această uitare şi faptul că s-a despărţit curând de soţul ei. – Eu cunosc o doamnă, acum divorţată de soţul ei, care,

administrându-şi averea, semnase adesea documentele cu numele ei de fată, cu mulţi ani înainte de a şi-l relua cu adevărat. – Am mai auzit de alte femei care şi-au pierdut verigheta în timpul călătoriei de miere şi mai ştiu şi că desfăşurarea căsniciei a dat sens acestei întâmplări. Şi acum încă un exemplu cât se poate de sugestiv, cu deznodământ mai bun. Se povesteşte despre un vestit chimist german, care şi-a ratat căsnicia deoarece a uitat ora ceremoniei şi, în loc să meargă la biserică, se dusese la laborator. A fost atât de înţelept, încât să nu facă şi o altă tentativă şi a murit necăsătorit, la o vârstă înaintată.

Poate că v-a venit şi dumneavoastră ideea că în aceste exemple apar acte ratate în locul semnelor prevestitoare, de rău augur, cum spun bătrânii. Şi, într-adevăr, o parte a semnelor nu erau altceva decât acte ratate, de exemplu atunci când cineva se împiedica sau cădea la pământ. O altă parte însă avea caracteristicile unei întâmplări obiective, şi nu acelea ale gestului subiectiv. Dar nu v-ar veni să credeţi cât de greu este uneori să decizi în cazul unei întâmplări dacă aparţine unui grup sau celuilalt. Gestul ştie prea adesea să se ascundă sub masca unei experienţe pasive.

Fiecare dintre noi care putem privi în urma noastră asupra unei experienţe mai îndelungate de viaţă îşi va spune probabil că ar fi putut să fie scutit de multe dezamăgiri şi surprize neplăcute dacă ar fi găsit curajul şi hotărârea de a interpreta micile acte ratate apărute în relaţia cu ceilalţi oameni drept semne ale intenţiilor lor menţinute încă secrete. De obicei nu avem curajul; am avea sentimentul că devenim superstiţioşi, urmând calea ocolitoare a ştiinţei. Dar nu toate semnele prevestitoare se împlinesc, iar dumneavoastră veţi înţelege din teoriile noastre că nici nu este nevoie să se realizeze toate.

6 O propoziţie repetată de mai multe ori în sextetul actului III din *Figaro* al lui Mozart.

7 Ale Primului Război Mondial.

8 Uniune a jurnaliştilor vienezi. (*N.t.*)

9 După C.G. Jung (1907, 52).

10 Primul vers şi refrenul unei poezii de Heine din *Nachlese* (Culegere de inedite), „Din cripta saltelei“, Nr. IV. (*N.t.*)

11 După A.A. Brill [1912, 191].

12 După B. Dattner.

13 La fel şi în culegerile lui Maeder (1906-8) (franc.), A.A. Brill (1912) (engl.), E. Jones (1911) (engl.), J. Stärcke (1916) (oland.) ş.a.

14 După R. Reitler.

Prelegerea a 4-a

Actele ratate (sfârşit)

Doamnelor şi domnilor! Avem dreptul să prezentăm ca rezultat al strădaniilor noastre de până acum faptul că actele ratate au un sens şi să-l punem la baza cercetărilor noastre următoare. Trebuie să subliniem încă o dată că nu afirmăm – iar pentru scopurile noastre nici nu avem nevoie de această afirmaţie – că orice act ratat care se petrece ar fi plin de înţelesuri, oricât aş considera eu de probabil acest lucru. Este suficient să demonstrăm existenţa unui asemenea sens relativ frecvent în cadrul diverselor forme de act ratat. Aceste forme diferite se comportă de altfel deosebit în această privinţă. În cazul greşelilor de vorbire, scriere etc. pot să apară cazuri cu motivaţie pur fiziologică, în cazul categoriilor bazate pe uitare (uitarea numelor şi a hotărârilor, rătăcirea obiectelor etc.) nu pot crede în asta; există, fără îndoială, pierderi cărora nu le poate fi atribuită o intenţionalitate; erorile care se petrec în viaţă, în special, nu pot fi subordonate punctelor noastre de vedere decât într-o anumită proporţie. Trebuie să ţineţi seamă de aceste limitări atunci când pornim de aici şi afirmăm că actele ratate sunt acte psihice şi iau naştere prin interferenţa dintre două intenţii.

Acesta este cel dintâi rezultat al psihanalizei. Psihologia nu a avut habar până în momentul de faţă de existenţa unor asemenea interferenţe şi de posibilitatea ca ele să provoace astfel de fenomene. Noi am lărgit cu un teritoriu considerabil lumea fenomenelor psihice şi am adus pe tărâmul psihologiei fenomene care nu îi erau atribuite mai demult.

Să mai stăruim încă un moment asupra afirmaţiei că actele ratate sunt „acte psihice“. Conţine ea oare mai mult decât cealaltă afirmaţie a

noastră, că posedă un sens? Nu cred; ea este mai degrabă vagă şi lasă loc neînţelegerii. Toate aspectele vieţii psihice care pot fi observate vor fi denumite fenomene psihice la un moment dat. Foarte curând vom ajunge să cântărim dacă o anume manifestare psihică provine direct dintr-o influenţă trupească, organică, materială, în care caz cercetarea ei nu-i revine psihologiei, sau dacă nu derivă în primul rând din alte procese psihice, în spatele cărora începe undeva şirul influenţelor organice. Ne gândim tocmai la această din urmă stare de fapt atunci când atribuim unui fenomen titulatura de proces psihic, şi de aceea este mai adecvat să îmbrăcăm afirmaţia noastră în acea formă: fenomenul este înzestrat cu sens, are un sens. Prin sens înţelegem semnificaţie, intenţie, tendinţă şi poziţie într-un şir de relaţii psihice. (vezi şi p. 43).

Există un număr de alte fenomene, care sunt foarte apropiate de actele ratate, dar cărora nu li se mai potriveşte această denumire. Le numim *acţiuni întâmplătoare* şi *simptomatice.* Şi ele au caracterul de nemotivat, nesemnificativ şi neimportant, şi pe deasupra şi cât se poate de pregnant, pe cel de inutil. Ceea ce le deosebeşte de acţiunile ratate este lipsa unei alte intenţii cu care ele se ciocnesc şi care este tulburată de ele. Pe de altă parte, ele pătrund fără limite pe tărâmul gesturilor şi al mişcărilor, pe care noi le considerăm a fi expresia emoţiilor. Printre aceste acţiuni întâmplătoare se numără toate mişcările îndeplinite ca în joacă, aparent fără scop, asupra hainelor noastre, asupra unor părţi ale corpului, asupra obiectelor din preajmă, precum şi renunţarea la ele, apoi melodiile pe care ni le fredonăm. Eu afirm în faţa dumneavoastră că toate aceste fenomene au un sens care se poate interpreta, în acelaşi fel ca şi actele ratate, fiind mici indicii ale unor alte procese psihice mai importante, acte psihologice cu valoare deplină.

Dar nu intenţionez să stărui asupra acestei noi extinderi a domeniului fenomenelor psihice, ci să mă întorc la actele ratate, din care se pot elabora cu mult mai multă claritate interpretări importante pentru psihanaliză.

Cele mai interesante întrebări pe care le-am pus vorbind despre actele ratate şi la care nu am dat încă un răspuns sunt probabil următoarele: Am spus că actele ratate sunt rezultatele interferenţei dintre două intenţii diferite, dintre care una poate fi denumită cea perturbată, cealaltă cea perturbatoare. Intenţiile perturbate nu dau prilej de noi întrebări, dar despre celelalte dorim să ştim, în primul rând, ce fel de intenţii sunt acelea care îşi fac apariţia pentru a le perturba pe altele şi, în al doilea rând, în ce fel se comportă cele perturbatoare faţă de cele perturbate?

Permiteţi-mi să folosesc din nou greşeala de vorbire drept reprezentantă a întregii specii şi să răspund mai întâi la cea de-a doua întrebare.

Intenţia perturbatoare din cazul greşelii de vorbire se poate afla în relaţie de conţinut cu cea perturbată, în care caz cuprinde o obiecţie împotriva ei, o corecţie sau o completare. Sau, cazul mai obscur şi interesant, intenţia perturbatoare nu are nimic de-a face cu cea perturbată din punct de vedere al conţinutului.

Dovezi pentru cea dintâi dintre cele două relaţii putem găsi fără osteneală în exemplele deja cunoscute de noi, ca şi în altele asemănătoare. Dimpotrivă, aproape în toate cazurile de greşeli de vorbire, intenţia perturbatoare exprimă contradicţia faţă de cea perturbată, iar actul ratat este o expunere a conflictului dintre două tendinţe ireconciliabile. Eu declar şedinţa deschisă, dar mi-ar fi făcut plăcere să o închid deja, iată sensul greşelii de vorbire a preşedintelui (p. 36). Un cotidian de politică, acuzat că poate fi mituit, se

apără într-un articol, care trebuie să culmineze prin cuvintele: Cititorii noştri ne stau mărturie că ne-am implicat pentru binele general în modul cel mai *dezinteresat.* Redactorul însărcinat cu redactarea apărării scrie însă: în modul cel mai *interesat.* Aceasta înseamnă că el gândeşte: desigur, sunt silit să scriu astfel, însă ştiu eu mai bine cum stau lucrurile. Un reprezentant al poporului, care îndeamnă să i se spună împăratului adevărul *fără ocoliş*, aude probabil o voce interioară, care se sperie de curajul său şi, printr-o greşeală de vorbire, transformă fără ocoliş în *pe ocolite.*[15]

În exemplele cunoscute de dumneavoastră, care lasă impresia că s-ar fi petrecut nişte contrageri şi prescurtări, avem de-a face cu corecţii, adăugiri şi continuări, prin care se impune şi o a doua tendinţă, pe lângă cea dintâi. Au ieşit nişte lucruri la *iveală*, dar mai bine spun lucrurilor pe nume, este vorba de nişte *porcării*; prin urmare: au ieşit lucruri la *porceală* (pp. 45 şi urm.). – Oamenii care pricep acest lucru pot fi *număraţi pe degetele de la o mână*; ba nu, de fapt nu există decât *unul* care pricepe asta, prin urmare: se poate număra pe *un deget* (p. 45). – Sau, soţul meu poate să mănânce şi să bea ce vrea. Dar ştiţi bine, *eu* nu suport de niciun fel ca el să-şi dorească ceva; aşadar: are voie să mănânce şi să bea ce vreau *eu* (p. 38). În toate aceste cazuri, greşeala de vorbire este provocată, aşadar, chiar de conţinutul intenţiei perturbate şi se referă la acesta.

Celălalt tip de relaţie dintre cele două intenţii aflate în interferenţă are un efect straniu. Atunci când intenţia perturbatoare nu are nimic de-a face cu conţinutul celei perturbate, de unde provine şi din ce cauză se face remarcată ca o perturbaţie tocmai în situaţia respectivă? Observaţia, singura în măsură să ofere un răspuns în acest punct, ne permite să constatăm că perturbaţia provine dintr-o succesiune de idei care o preocupase cu scurt timp în urmă pe persoana în cauză şi care acum are un

asemenea efect ulterior, indiferent dacă ea a fost deja exprimată în cuvinte sau nu. Prin urmare, ea poate fi cu adevărat etichetată drept reverberaţie, dar nu în mod necesar a unor cuvinte rostite. Şi în acest caz poate fi vorba de un raport asociativ dintre elementul perturbator şi cel perturbat, dar care nu este redat prin conţinut, ci prinde contur în mod artificial, adesea de-a lungul unor căi de legătură foarte forţate.

Ascultaţi un exemplu ilustrativ simplu, pe care l-am observat chiar eu. M-am întâlnit odată în frumoşii noştri Dolomiţi cu două doamne de la Viena, îmbrăcate în straie de excursioniste. Le-am însoţit o vreme, discutând despre plăcerile, dar şi neajunsurile vieţii de turist. Una dintre doamne recunoaşte că acest mod de a-ţi petrece ziua are neplăcerile lui. Este adevărat, spune ea, că nu este deloc plăcut să mărşăluieşti astfel cât e ziua de lungă la soare, cu bluza şi cămaşa ude leoarcă de transpiraţie. În propoziţia respectivă a avut la un moment dat o mică ezitare. Apoi a continuat: Dar după aceea, când ajungi *acasă* [16] şi poţi să te schimbi… Nu am analizat această greşeală de vorbire, dar cred că puteţi să o înţelegeţi cu uşurinţă. Doamna avusese intenţia de a face o înşiruire mai lungă şi de a spune: bluză, cămaşă şi pantaloni. Din motive de pudoare, nu mai menţionase şi pantalonii, dar în propoziţia următoare, total independentă din punct de vedere al conţinutului, cuvântul rămas nepronunţat a ieşit la iveală sub forma unei deformări a cuvântului asemănător.

Acum putem în sfârşit să abordăm chestiunea principală amânată atâta vreme, ce fel de intenţii sunt acelea care se manifestă în chip neobişnuit ca perturbaţii ale altora. Desigur, ele sunt de multe feluri, dar urmărim să descoperim în ele lucrurile comune. Dacă vom studia o serie de exemple, vom

constata de îndată că ele se pot ordona în trei grupe. În cea dintâi grupă intră cazurile în care tendinţa deranjatoare îi este cunoscută vorbitorului, mai mult, este simţită de el încă înainte de a se petrece greşeala de vorbire. Astfel, vorbitorul care pronunţă din greşeală „porceală“ (pp. 45 şi urm.) recunoaşte nu numai că a aplicat faptelor respective verdictul de „porcării“, ci şi că intenţionase iniţial să-i dea expresie verbală, după care mai târziu renunţase. O a doua grupă este alcătuită de alte cazuri, în care din nou vorbitorul recunoaşte că tendinţa perturbatoare îi aparţine, în schimb nu este conştient că ea a fost activă în el chiar înainte să se petreacă greşeala de vorbire. Prin urmare, el acceptă interpretarea pe care noi o dăm greşelii sale de vorbire, în schimb rămâne în oarecare măsură uimit de ea. Exemple pentru acest tip de situaţie se pot eventual găsi chiar mai uşor în cazul altor acte ratate decât tocmai în cel al greşelilor de vorbire. În cadrul celei de-a treia grupe, interpretarea intenţiei perturbatoare este respinsă cu tărie de către vorbitor; acesta tăgăduieşte nu numai că ar fi fost activă în el înainte de comiterea greşelii, ci doreşte să afirme că îi este cu totul străină. Aduceţi-vă aminte de exemplul cu „hainătatea“ (pp. 53 şi urm.) şi de neacceptarea de-a dreptul nepoliticoasă cu care m-am ales din partea acelui vorbitor prin dezvăluirea intenţiei perturbatoare. După cum ştiţi, nu am ajuns încă la un punct de vedere comun în ceea ce priveşte aceste cazuri. Eu unul nu aş ţine cont de împotrivirea celui care a făcut toastul şi aş susţine neclintit interpretarea mea, în vreme ce dumneavoastră, cred, vă aflaţi totuşi sub influenţa refuzului său şi susţineţi că ar fi poate totuşi bine să se renunţe la interpretarea unor asemenea acte ratate şi să fie considerate nişte acte pur fiziologice, în sensul preanalitic. Pot să-mi imaginez ce anume vă intimidează. Interpretarea include şi presupunerea că prin vorbitor s-ar putea

exprima intenţii despre care nici el însuşi nu are habar, dar pe care eu le pot obţine cu ajutorul indiciilor. În faţa unei presupuneri atât de noi şi de pline de consecinţe vă opriţi. Eu înţeleg asta şi vă dau şi dreptate în această privinţă. Dar să stabilim un lucru: dacă doriţi să duceţi până la capăt, consecvent, opinia asupra actelor ratate întărită prin atâtea exemple, trebuie să vă hotărâţi să acceptaţi presupunerea şocantă menţionată. Dacă nu puteţi, va trebui să renunţaţi din nou la înţelegerea de-abia dobândită a actelor ratate.

Să ne mai oprim asupra elementului care uneşte cele trei grupe, care este comun celor trei mecanisme ale greşelii de vorbire. Din fericire, acesta este evident. În primele două grupe, tendinţa perturbatoare este recunoscută de către vorbitor; în primul caz se mai adaugă şi faptul că se face simţită nemijlocit înainte de producerea greşelii de vorbire. În ambele cazuri însă, *ea a fost reprimată. Vorbitorul s-a decis să nu o redea prin cuvinte, iar atunci i se iveşte greşeala de vorbire, adică tendinţa reprimată se transformă atunci, împotriva voinţei sale, într-o afirmaţie, modificând expresia intenţiei admise de el, amestecându-se cu aceasta sau înlocuind-o de-a dreptul.* Acesta este prin urmare mecanismul greşelii de vorbire.

Din punctul meu de vedere, pot să pun de acord în cel mai fericit mod şi procesul din cea de-a treia grupă cu mecanismul descris aici. Nu am nevoie decât să presupun că cele trei grupe se deosebesc prin gradul diferit de reprimare a unei intenţii. În cea dintâi intenţia este prezentă şi îşi face simţită prezenţa faţă de vorbitor înainte ca el să se exprime; iar atunci îndură reprimarea, pentru care se despăgubeşte prin greşeala de vorbire. În cea de-a doua grupă reprimarea merge mai departe; intenţia nu se mai face simţită încă înainte ca vorbitorul să se exprime. Faptul remarcabil este că astfel nu este deloc împiedicată să participe la producerea greşelii de vorbire! Dar acest

comportament ne va ajuta să explicăm procesul din cadrul celei de-a treia grupe. Voi fi atât de îndrăzneţ să presupun că prin actul ratat se mai poate exprima şi o tendinţă care a fost reprimată de mai multă vreme, poate chiar de foarte multă vreme, care nu este remarcată şi de aceea poate fi de-a dreptul negată de vorbitor. Dar vă sugerez să lăsaţi deoparte problema celei de-a treia grupe; din observaţiile asupra celorlalte cazuri trebuie să trageţi concluzia că *reprimarea intenţiei existente de a spune ceva reprezintă condiţia indispensabilă pentru ca să se petreacă o greşeală de vorbire.*

Acum avem dreptul de a afirma că am făcut progrese noi în înţelegerea actelor ratate. Ştim acum nu numai că sunt acte psihice cărora li se pot recunoaşte un sens şi o intenţie, nu numai că apar prin interferenţa a două intenţii diferite, ci în afară de aceasta şi că una dintre aceste intenţii trebuie să fi suferit o anumită reprimare care a împiedicat-o să se realizeze, exprimându-se în cele din urmă prin perturbarea celeilalte. Trebuie ea însăşi să fie perturbată, pentru ca la rândul ei să poată deveni perturbatoare. Desigur, nu obţinem astfel o explicaţie completă a fenomenelor pe care noi le numim acte ratate. Nu putem constata decât că ies la iveală noi întrebări şi să bănuim că, pe măsură ce vom înţelege tot mai multe, vor apărea mai multe întrebări. De exemplu, putem să ne întrebăm de ce nu decurg lucrurile mult mai simplu. Atunci când există intenţia de a reprima o anumită tendinţă, în loc de a o exprima, atunci această reprimare ar trebui să se impună în aşa fel încât să nu iasă nimic la iveală, sau ar putea să dea greş, în aşa fel încât tendinţa reprimată să se bucure de o exprimare deplină. Dar actele ratate sunt rezultatele unor compromisuri, ele reprezintă o jumătate de succes şi o jumătate de eşec pentru fiecare dintre cele două intenţii, cea primejduită nu

este nici total înăbuşită, nici nu se impune cu totul nevătămată – cu excepţia unor cazuri izolate. Putem să ne imaginăm că trebuie să existe condiţii speciale pentru realizarea unor rezultate de interferenţă sau compromis de acest gen, dar nu putem nici măcar să bănuim de ce natură ar putea fi acestea. Nu cred nici că am putea să dezvăluim aceste relaţii necunoscute nouă printr-o adâncire în continuare în studiul actelor ratate. Va fi cu mult mai util să cercetăm mai înainte alte domenii obscure ale vieţii psihice; de-abia analogiile ce ne vor ieşi acolo în cale ne-ar putea da curajul să emitem acele ipoteze care sunt necesare pentru o explicare mai profundă a actelor ratate. Şi încă un fapt! Şi lucrul cu mici indicii, aşa cum se produce constant în acest domeniu, aduce cu sine primejdiile sale. Există o suferinţă psihică, paranoia combinatorie, la care valorificarea unor asemenea mici indicii este întreprinsă în mod nelimitat, iar eu, desigur, nu am să mă pun chezaş că suma de concluzii obţinute pe această bază sunt cu totul corecte. De asemenea primejdii nu ne pot feri decât baza largă a observaţiilor noastre, repetarea unor impresii asemănătoare din cele mai diverse domenii ale vieţii psihice.

Prin urmare, vom părăsi aici analiza actelor ratate. Dar să-mi permiteţi să vă mai previn în legătură cu un lucru; să reţineţi ca model felul în care am abordat aceste fenomene. Puteţi observa din acest exemplu care sunt intenţiile psihologiei noastre. Nu urmărim să descriem şi să clasificăm pur şi simplu aceste fenomene, ci să le înţelegem ca semne ale unui joc de forţe din psihic, ca manifestare a unor tendinţe urmărind un ţel şi acţionând împreună sau una împotriva celeilalte. Ne străduim să realizăm o *interpretare dinamică* a fenomenelor psihice. Potrivit concepţiei noastre, fenomenele percepute trebuie să dea înapoi în faţa năzuinţelor presupuse doar.

Deci, nu dorim să pătrundem mai în adâncimea domeniului actelor ratate, în schimb mai putem întreprinde încă un raid de-a latul acestui domeniu, în cursul căruia vom redescoperi lucruri cunoscute şi vom depista câteva altele noi. Ne vom ţine în continuare de împărţirea în cele trei grupe, greşeala de vorbire căreia i se asociază de asemenea greşeala de scriere, de citire, de auz, apoi uitarea cu subîmpărţirile sale, în funcţie de obiectul uitat (nume proprii, neologisme, intenţii, impresii), precum şi luarea din greşeală, rătăcirea, pierderea. Erorile, în măsura în care intră în aria noastră de interes, fac parte unele din sfera uitării, altele din aceea a luării din greşeală.

Despre *greşeala de vorbire* am vorbit deja atât de mult, şi cu toate astea ar mai fi câte ceva de adăugat. De greşeala de vorbire se leagă fenomene afective de mai mică amploare, nu cu totul lipsite de interes. Pentru nimeni nu este vreo plăcere să comită greşeli de vorbire; suntem adesea dispuşi să trecem cu vederea propria greşeală, niciodată pe aceea a altcuiva. Greşeala de vorbire este şi contagioasă, dintr-un anume punct de vedere; nu este deloc uşor să vorbim despre asemenea greşeli fără să ni se întâmple şi nouă. Cele mai mărunte forme ale greşelilor de vorbire, cele care tocmai nu au de dat vreo explicaţie specială despre procese psihice ascunse, nu sunt totuşi dificil de pătruns în motivaţia lor. Dacă de exemplu cineva a pronunţat scurt o vocală lungă, din cauza unei perturbări apărute la cuvântul respectiv, motivate într-un fel sau altul, el va prelungi o vocală scurtă ce urmează imediat, comiţând astfel o nouă greşeală de vorbire, compensând-o astfel pe cea dintâi. La fel atunci când a pronunţat un diftong neclar şi neglijent, de exemplu un *eu* sau *oi* ca pe un *ei*[17]; va

căuta să repare, transformând un *ei* care urmează într-un *eu* sau *oi.* În acest context, hotărâtoare pare a fi grija faţă de cel care ascultă şi care nu trebuie să considere că vorbitorului i-ar fi indiferent modul în care tratează limba maternă. Cea de-a doua stâlcire compensatorie are intenţia expresă de a-l atenţiona pe ascultător faţă de cea dintâi şi a-l asigura că ea nu a scăpat nici atenţiei vorbitorului. Cele mai frecvente, simple şi neînsemnate cazuri de greşeli de vorbire constau în contrageri şi anticipări (vezi şi pp. 35 şi urm.), care apar în părţi mai lipsite de strălucire ale discursului. Comitem greşeli în frazele mai lungi, de exemplu în sensul în care ultimul cuvânt pe care am intenţiona să-l pronunţăm îşi face apariţia anticipat. Aceasta lasă impresia unei anumite nerăbdări de a termina fraza, fiind în general martoră unei anumite împotriviri la adresa comunicării conţinute în frază sau chiar a discuţiei. Ajungem astfel la cazuri-limită, în care diferenţele dintre concepţia psihanalitică şi cea fiziologică comună asupra greşelii de vorbire se amestecă. Presupunem că în aceste cazuri este prezentă o tendinţă care perturbă intenţia vorbirii; dar ea nu poate să indice decât că este prezentă şi nu şi ceea ce intenţionează ea însăşi. Tulburarea pe care o provoacă urmează atunci o anumită influenţare a unui sunet sau o atracţie de asociere şi poate fi interpretată ca deviere a atenţiei de la intenţia de vorbire. Dar nici această tulburare de atenţie şi nici tendinţa spre asociere intrată în acţiune nu ţintesc spre punctul esenţial al procesului. Aceasta rămâne totuşi indiciul asupra existenţei unei intenţii care tulbură intenţia discursului, a cărei natură de această dată nu poate fi ghicită din efectele sale, aşa cum este posibil în toate cazurile mai limpede conturate de greşeli de vorbire.

Greşeala de scriere, la care trec acum, corespunde în aşa măsură cu aceea de vorbire, încât nu ne putem aştepta la apariţia unor puncte de vedere noi. O mică trecere în revistă va fi probabil elocventă. Atât de răspânditele mici greşeli de scriere, contragerile, anticiparea unor cuvinte ulterioare, în special a celor din urmă ale frazei, indică din nou o lipsă generală de chef de a scrie şi nerăbdarea de a termina; efectele mai pronunţate ale greşelii de scriere lasă să se întrevadă natura şi intenţia tendinţei perturbatoare. În general vorbind, atunci când într-o scrisoare găsim o greşeală de scriere, ştim că nu a fost totul în ordine cu cel care scrie; însă nu putem stabili întotdeauna ce anume i-a provocat-o. Adesea, greşeala de scriere este băgată de seamă de cel ce a comis-o tot atât de puţin ca şi greşeala de vorbire. Surprinzătoare este apoi următoarea observaţie: există totuşi oameni care obişnuiesc să recitească fiecare scrisoare pe care au scris-o, înainte de a o expedia. Alţii nu au acest obicei; dar dacă o fac în mod excepţional, au atunci ocazia să descopere câte o greşeală şi să o corecteze. Cum se explică aceasta? Lucrurile arată ca şi cum aceşti oameni ar şti că, în cursul elaborării epistolei, au făcut greşeli. Oare să credem asta?

De semnificaţia practică a greşelii de scriere se leagă o problemă interesantă. Vă aduceţi poate aminte de cazul unui criminal H., care a ştiut să-şi procure culturi din cei mai periculoşi agenţi patogeni din institute ştiinţifice, dându-se drept cercetător în domeniul bacteriilor, care însă se folosea de aceste culturi pentru a-i înlătura în cel mai modern fel pe cei apropiaţi. Acest om s-a plâns într-un rând la conducerea unui asemenea institut în legătură cu lipsa de eficacitate a unei culturi trimisă lui, iar în scrisoarea sa a comis o greşeală, în locul cuvintelor „în cadrul testelor mele pe şoareci sau cobai“ putând să se citească limpede: „în cadrul testelor mele pe oameni“.

Această greşeală a fost remarcată şi de către medicii institutului; dar, din câte ştiu eu, nu au tras nicio concluzie din asta. Ei, ce părere aveţi? Nu ar fi trebuit medicii, dimpotrivă, să considere greşeala drept o mărturisire şi să determine o anchetă, datorită căreia criminalul şi-ar fi văzut zădărnicite relele sale intenţii? În cazul de faţă, necunoaşterea concepţiei noastre asupra actelor ratate nu constituie cumva cauza unei scăpări cu însemnătate practică? Ceea ce vreau să spun este că o asemenea greşeală de scriere mi s-ar părea cu siguranţă extrem de suspectă, dar în calea utilizării sale ca mărturie se interpune ceva deosebit de important. Lucrurile nu sunt chiar aşa de simple. Scrierea greşită este fără doar şi poate un indiciu, dar el singur nu ar fi fost suficient pentru iniţierea unei anchete. Greşeala de scriere indică limpede că respectivul este preocupat de gândul de a molipsi oamenii, în schimb nu putem decide dacă acest gând are valoarea unei intenţii nocive clare sau a unei fantezii practic irelevante. Este întru totul posibil ca omul care a comis greşeala respectivă să nege cu cea mai valabilă justificare subiectivă această fantezie şi să o respingă ca pe ceva cu totul străin lui. Mai târziu, când ne vom ocupa de diferenţa dintre realitatea psihică şi cea materială, veţi putea înţelege şi mai bine aceste posibilităţi. Dar şi acesta este unul dintre cazurile în care un act ratat a ajuns să capete ulterior o semnificaţie nebănuită. (cf. pp. 62 şi urm.)

În cazul *greşelii de citire* întâlnim o situaţie psihică diferită de greşelile de vorbire şi scriere. Una dintre cele două tendinţe aflate între ele în concurenţă este înlocuită în acest caz de o stimulare senzorială, şi poate de aceea şi este mai puţin rezistentă. Ceea ce avem de citit nu este desigur o producţie a propriei noastre vieţi psihice, ca un lucru pe care îl avem de scris. În marea majoritate a cazurilor, greşeala de citire constă de aceea dintr-o substituire deplină. Cuvântul care ar

trebui citit este înlocuit printr-un altul, fără să trebuiască să existe o relaţie de conţinut între text şi efectul greşelii de citire, de regulă pornind de la o asemănare de cuvinte. Exemplul lui Lichtenberg: *Agamemnon* în loc de *angenommen* (p. 42) este cel mai bun din această categorie. Dacă dorim să cunoaştem tendinţa perturbatoare, care provoacă greşeala de citire, atunci putem să lăsăm cu totul deoparte textul citit greşit şi să începem studiul analitic cu următoarele două întrebări: Ce idee s-ar afla cel mai aproape de efectul greşelii de citire şi în ce circumstanţe anume s-a produs greşeala de citire. Uneori ajunge aceasta din urmă pentru a limpezi greşeala de citire, de exemplu atunci când cineva aflat sub o anume presiune se vântură printr-un oraş străin lui şi citeşte pe o firmă mare de la etajul întâi cuvântul *Closete.* Într-o fracţiune de secundă are timp să se mire de ce firma este atât de sus poziţionată, înainte de a descoperi că de fapt textul sună *Corsete.* În alte cazuri, chiar greşeala de citire independentă de conţinutul textului pretinde o analiză exhaustivă, care nu poate fi întreprinsă fără exerciţiu în tehnica psihanalitică şi fără încredere în aceasta. De cele mai multe ori este însă mai uşor să realizăm descifrarea unei greşeli de citire. Cuvântul substituit trădează de la bun început, aşa ca în exemplul cu *Agamemnon*, aria de gânduri din care provine perturbarea. În aceste vremuri de război, de exemplu, este cât se poate de obişnuit să citim nume de oraşe şi comandanţi de armate şi termeni militari, care ne înconjoară fără încetare, peste tot acolo unde se ivesc cuvinte asemănătoare. Ceea ce interesează şi preocupă pe cineva are mereu tendinţa să substituie lucrurile străine şi încă neinteresante. Urmele gândurilor [mai vechi] tulbură noile percepţii.

Nici în cazul greşelii de citire nu lipsesc cazurile de un alt gen, în care însuşi textul citit trezeşte tendinţa perturbatoare, din cauza căreia de obicei

este transformat în contrariul său. Este nevoie să citim un lucru nedorit şi ne vom convinge prin analiză că dorinţa intensă de a respinge cele citite poate fi făcută răspunzătoare de modificarea lor.

La cele dintâi cazuri de greşeli de citire, mai frecvente, doi factori sunt nedreptăţiţi, cărora le-am atribuit un rol important în mecanismul actelor ratate: conflictul dintre două tendinţe şi reprimarea uneia dintre ele, care se compensează prin efectul actului ratat. Nu că în cazul greşelii de citire am descoperi cumva contrariul, dar capacitatea de penetrare a conţinutului ideatic care conduce la greşeala de citire este cu mult mai evidentă decât reprimarea pe care a cunoscut-o probabil acesta mai devreme. Tocmai aceste două elemente ne apar cel mai pregnant în cazul diverselor situaţii de acte ratate prin uitare.

Uitarea unei hotărâri este cât se poate de limpede, sensul ei nu este contestat nici măcar de către profani (p. 57 şi urm.), după cum am putut să auzim. Tendinţa care perturbă hotărârea este de fiecare dată o intenţie contrară, un refuz, despre care nu ne mai rămâne decât să aflăm de ce nu se exprimă altfel şi mai cu fereală. Dar prezenţa acestei voinţe contrare este de netăgăduit. Câteodată reuşim să ghicim câte ceva din motivele care impun acestei voinţe contrare să se ascundă; în orice caz ea îşi atinge mai bine scopul din umbră, prin actul ratat, în vreme ce am fi siguri de respingere în cazul unei contradicţii deschise. Dacă între hotărâre şi împlinirea ei a intervenit o schimbare importantă a situaţiei psihice, în urma căreia împlinirea hotărârii nu ar mai intra în discuţie, atunci uitarea hotărârii iese din cadrul actului ratat. Nu ne mai mirăm şi înţelegem că ar fi fost inutil să ne amintim de hotărâre; aceasta a fost atunci ştearsă definitiv sau temporar. Uitarea hotărârii nu poate fi caracterizată drept act ratat

decât atunci când nu putem să credem în posibilitatea suspendării ei.

Cazurile de uitare a unor hotărâri sunt în general atât de uniforme şi de transparente, încât tocmai de aceea nu prezintă vreun interes pentru cercetarea noastră. Dar în două puncte putem să învăţăm totuşi ceva nou din studiul acestui act ratat. Am afirmat că uitarea, adică neducerea la îndeplinire a unei hotărâri, trimite la o voinţă contrară, ostilă. Această afirmaţie rămâne valabilă, dar voinţa contrară poate fi, potrivit rezultatelor cercetării noastre, de două feluri, directă şi mijlocită. Ceea ce se înţelege prin aceasta din urmă se poate explica mai bine prin intermediul unui exemplu sau două. Atunci când un protector uită să pună o vorbă bună pentru protejatul său la o altă persoană, aceasta se poate petrece deoarece de fapt nu se interesează prea tare de protejatul său şi de aceea nici nu are prea mult chef să-l susţină. Protejatul va interpreta în orice caz în acest sens uitarea patronului său (v. şi p. 58). Dar lucrurile pot să decurgă şi mai complicat. Voinţa contrară îndeplinirii hotărârii poate să provină la protector dintr-o altă direcţie şi să atace într-un cu totul alt punct. Este posibil să nu aibă nimic de-a face cu protejatul său, ci să se îndrepte de exemplu împotriva terţei persoane, cea la care trebuie să se facă intervenţia. Vedeţi, prin urmare, ce obiecţii stau şi aici în calea utilizării practice a interpretărilor noastre (v. şi p. 78). Protejatul, în pofida interpretării corecte a uitării, este pândit de riscul de a deveni prea bănuitor şi de a comite o gravă nedreptate faţă de proteguitorul său. Sau: dacă cineva uită de o întâlnire pe care promisese cuiva să o respecte, propunându-şi în acelaşi timp să se ţină de cuvânt, cel mai frecvent temei va fi desigur aversiunea directă faţă de întâlnirea cu persoana respectivă. Dar analiza ar putea în acest caz să scoată la iveală că tendinţa perturbatoare nu se referă la persoană, ci se îndreaptă împotriva

locului în care ar urma să fie întâlnirea şi care este ocolit din pricina unei amintiri jenante legate de el. Sau: dacă cineva uită să expedieze o scrisoare, tendinţa contrară poate fi pusă pe seama conţinutului însuşi al scrisorii; însă în niciun caz nu este exclus ca scrisoarea în sine să fie inofensivă, iar tendinţa contrară nu se manifestă decât pentru că ceva din ea aduce aminte de o altă scrisoare redactată în trecut, dar care i-a oferit voinţei contrare un punct direct de atac. Putem spune în acest caz că voinţa contrară s-a transpus aici dintr-o scrisoare anterioară, unde era justificată, asupra celei prezente, unde de fapt nu se justifică prin nimic. Vedeţi, prin urmare, că în cazul valorificării interpretărilor noastre justificate trebuie totuşi să dăm dovadă de reţinere şi precauţie; ceea ce este de valoare egală din punct de vedere psihologic poate să aibă totuşi din punct de vedere practic mai multe sensuri.

Fenomene ca acestea vi se vor părea cât se poate de neobişnuite. Poate că veţi fi înclinaţi să presupuneţi că voinţa contrară „indirectă“ conferă procesului de la bun început un caracter patologic. Dar vă pot asigura că el se petrece şi în limitele normei şi ale sănătăţii. Nu aş vrea să fiu greşit înţeles. Nu aş vrea sub niciun motiv să recunosc o lipsă de siguranţă conferită de interpretările noastre analitice. Acea multitudine de sensuri a uitării de hotărâri despre care vorbeam nu stăruie decât atât timp cât nu am întreprins o analiză a cazului şi nu interpretăm decât pe baza presupunerilor noastre generale. Atunci când facem analiza cu persoana în cauză, aflăm de fiecare dată cu un grad suficient de siguranţă dacă este vorba de o voinţă contrară directă sau de unde altundeva provine ea.

Un al doilea punct este următorul (v. şi p. 80): Dacă un mare număr de cazuri ne confirmă faptul că uitarea unei hotărâri este cauzată de o voinţă contrară, atunci căpătăm curajul de a extinde

aceeaşi soluţie asupra unei alte serii de cazuri, în care persoana analizată nu confirmă, ci tăgăduieşte voinţa contrară dedusă de noi. Să luăm drept exemplu pentru această situaţie incidentul deosebit de frecvent de a uita să dăm înapoi cărţile împrumutate, de a plăti facturile sau datoriile. Vom fi atât de îndrăzneţi încât să-i imputăm celui în cauză că la el există intenţia de a păstra cărţile şi de a nu plăti datoria, în vreme ce el contestă această intenţie, în schimb nu va fi în măsură să ne ofere altă explicaţie pentru comportamentul său. La care noi vom continua, spunându-i că are intenţia respectivă, numai că nu ştie nimic de existenţa ei; dar pentru noi este suficient că ea se trădează prin efectul uitării. El ne poate repeta că a uitat, pur şi simplu. Veţi recunoaşte acum o situaţie în care ne-am mai găsit mai devreme (p. 71). Dacă vrem să continuăm cu consecvenţă interpretările demonstrate ca fiind justificate în cazuri atât de variate de acte ratate, vom fi în mod necesar siliţi să presupunem că omul are tendinţe care pot să intre în acţiune, fără ca el să aibă cunoştinţă de ele. Prin aceasta ne punem însă în contradicţie cu toate opiniile dominante din viaţă şi din psihologie.

Uitarea numelor proprii şi străine precum şi a neologismelor poate şi ea la fel să fie atribuită unei intenţii potrivnice, care se îndreaptă direct sau indirect împotriva numelui respectiv. V-am prezentat deja ceva mai devreme mai multe exemple referitoare la o asemenea aversiune directă (pp. 57 şi urm.). Cauzarea indirectă este însă deosebit de frecventă în aceste cazuri şi necesită în majoritatea situaţiilor o analiză atentă pentru stabilirea ei. Aşa, de exemplu, în aceste vremuri de război, care ne-au obligat să renunţăm la atât de multe dintre înclinaţiile noastre anterioare, şi capacitatea de a ne aminti nume proprii a suferit foarte tare, din cauza legăturilor

celor mai stranii. De curând mi s-a întâmplat să nu pot pronunţa denumirea nevinovatului oraş *Bisenz* din Moravia, iar analiza a scos la iveală că de vină nu era vreo inamiciţie directă, ci amintirea numelui Palazzo *Bisenzi* din Orvieto, în care îmi făcuse atâta plăcere să locuiesc, de mai multe ori. Întâlnim aici pentru prima oară ca motiv al tendinţei îndreptate împotriva aducerii aminte de nume un principiu, care mai târziu ne va dezvălui întreaga sa însemnătate specială în cauzarea simptomelor nevrotice: aversiunea memoriei de a evoca lucruri legate de senzaţii de neplăcere şi a căror reproducere ar reînnoi această neplăcere. Această intenţie de a evita neplăcerea din amintiri sau din alte acte psihice, fuga psihică de neplăcere, avem dreptul să o considerăm un motiv eficient nu numai în cazul uitării de nume, ci şi pentru multe alte acte ratate, cum ar fi omisiunile, erorile etc.

Uitarea numelor proprii pare însă a fi deosebit de favorizată din punct de vedere psiho-fiziologic şi de aceea se instalează şi în cazurile în care nu se poate confirma imixtiunea unui motiv de nemulţumire. Dacă cineva are această înclinaţie de a uita nume, veţi putea stabili la el prin cercetări analitice că numele îi ies din minte nu numai din cauză că nu ţine la ele sau din cauză că-i aduc aminte de lucruri neplăcute, ci şi pentru că acelaşi nume aparţine pentru el unui alt cerc asociativ, cu care are relaţii mai intime. Numele este reţinut acolo în acelaşi mod şi refuză accesul unor alte asocieri momentan activate. Dacă vă veţi aduce aminte de ispràvile mnemotehnicii[18], veţi constata cu oarecare surprindere că numele sunt uitate din pricina aceloraşi conexiuni pe care altfel le stabilim intenţionat, pentru a le feri de uitare. Cel mai frapant exemplu în acest sens îl constituie numele proprii de persoane, care, fapt de înţeles, trebuie să posede valori psihologice cu totul diferite pentru oameni diferiţi. Să luăm de exemplu un prenume cum ar fi Teodor. Pentru o persoană,

poate să nu posede niciun fel de semnificaţie deosebită; pentru o alta, poate să fie numele tatălui, fratelui, prietenului sau chiar cel propriu. Experienţa analitică vă va arăta atunci că în prima situaţie nu există primejdia ca numele să fie uitat, atunci când o anume persoană străină poartă numele respectiv, în schimb ceilalţi vor fi mereu înclinaţi să refuze unui străin un nume care li se pare rezervat pentru relaţii mai intime. Dacă veţi presupune acum că această inhibiţie asociativă poate coincide cu efectul principiului neplăcerii şi dincolo de acesta cu un mecanism indirect, veţi fi în sfârşit în măsură să vă faceţi o idee potrivită despre complicaţiile mecanismului de provocare a uitării temporare a numelor. O analiză concretă vă va dezvălui însă pe deplin toate aceste complicaţii.

Uitarea de impresii şi de evenimente demonstrează efectul tendinţei de a ţine departe de memorie lucruri neplăcute într-un mod cu mult mai limpede şi mai exclusiv decât uitarea numelor. Desigur, ea nu ţine în totalitatea sa de domeniul actelor ratate, ci doar în măsura în care, judecând după experienţa noastră obişnuită, frapează şi nu se justifică, adică, de exemplu, atunci când uitarea are ca obiect impresii prea proaspete şi prea importante sau din cele care, prin absenţa lor, lasă o lacună într-un context altfel bine amintit. De ce şi cum uităm de fapt chiar şi trăiri care, fără îndoială, ne-au lăsat cele mai profunde impresii, cum ar fi de exemplu întâmplările din primii noştri ani de viaţă, este o cu totul altă problemă, în cadrul căreia apărarea împotriva producerii de reacţii neplăcute joacă un anume rol, dar este departe de a oferi o explicaţie completă. Faptul că impresiile neplăcute sunt uşor uitate este de netăgăduit. Diverşi psihologi l-au remarcat, iar marele Darwin a fost atât de marcat de el, încât şi-a impus „regula de aur“, de a nota cu deosebită atenţie observaţiile

care păreau nefavorabile teoriei sale, deoarece se convinsese că tocmai acestea nu doreau să se fixeze în memorie[19].

Cel care aude pentru prima oară de acest principiu al apărării prin uitare împotriva neplăcerii de a-ţi aminti un fapt ratează arareori prilejul de a obiecta că, potrivit experienţei sale, tocmai lucrurile penibile sunt cel mai greu de uitat, ele întorcându-se mereu împotriva voinţei omului, pentru a-l chinui, de exemplu amintirea unor insulte şi umilinţe. Şi acest lucru este corect, dar obiecţia nu este corectă. Este important să ţinem de la bun început seamă de faptul că viaţa psihică este arena unor lupte dintre tendinţe contrare sau, exprimat nedinamic, ea este alcătuită din contradicţii şi perechi de antiteze. Demonstrarea unei anumite tendinţe nu contribuie cu nimic la excluderea unei alteia, contrare ei; există spaţiu suficient pentru amândouă. Nu este vorba decât de raportul în care se aşază antitezele între ele, ce efecte pleacă de la una, şi care de la cealaltă.

Pierderea şi rătăcirea sunt deosebit de interesante pentru noi datorită multitudinii lor de semnificaţii, adică prin varietatea tendinţelor în serviciul cărora pot intra aceste acte ratate. Toate cazurile au în comun dorinţa de a pierde ceva, diferenţa constă din ce motiv şi în care scop. Pierdem un obiect atunci când devine dăunător, când intenţionăm să-l înlocuim cu altul mai bun, când am încetat să-l îndrăgim, când provine de la o persoană cu care relaţiile noastre s-au înrăutăţit sau dacă a fost obţinut în condiţii la care nu mai dorim să ne gândim (vezi şi p. 59). Aceluiaşi scop pot să-i servească şi scăparea din mână, deteriorarea, spargerea acelui lucru. În viaţa societăţii se pare că s-a ajuns la constatarea că acei copii veniţi pe lume pe cale forţată sau cei nelegitimi sunt cu mult mai debili decât cei legitimi. Pentru a atinge acest

rezultat nici nu este nevoie de tehnica dură a aşa-numitelor „făcătoare de îngeri“; este suficientă o anumită delăsare în îngrijirea copiilor. Cu păstrarea obiectelor s-ar putea petrece exact acelaşi fenomen ca în cazul copiilor.

Apoi, pot fi desemnate spre pierdere anumite obiecte, fără ca ele să fi suferit o diminuare a valorii, şi anume când există tendinţa de a jertfi ceva sorţii, pentru a ne apăra de o altă pierdere, de care ne temem. Asemenea forme de magie pentru influenţarea sorţii apar încă destul de frecvent, potrivit analizei, iar pierderea obiectelor reprezintă de aceea adesea o jertfă voluntară. Pierderea poate la fel de bine să fie pusă în slujba ciudei şi a pedepsirii de sine; pe scurt, motivaţiile mai îndepărtate ale tendinţei de a scăpa de un obiect prin pierdere sunt nemărginite.

Gestul de a lua din greşeală, ca şi alte acte ratate, este adesea utilizat pentru a duce la împlinire dorinţe pe care în mod normal trebuie să ni le interzicem. Intenţia se deghizează în aceste situaţii sub forma întâmplării fericite. Aşa, de exemplu, cum i s-a întâmplat unui prieten de-al nostru, care trebuia să facă, cu totul împotriva dorinţei sale, o vizită cu trenul undeva în împrejurimile oraşului şi apoi, în gara unde trebuia să schimbe trenul, s-a suit din greşeală în trenul care se înapoia în oraş, sau atunci când, în cursul unei călătorii, ai dori să faci un popas mai îndelungat într-o localitate de pe parcurs, dar pe care în mod normal nu poţi să ţi-o permiţi din cauza unor anumite angajamente, pentru ca apoi să scapi din vedere sau să ratezi o legătură, în aşa fel încât te vezi silit să faci întreruperea respectivă. Sau după cum i s-a întâmplat unuia dintre pacienţii mei, căruia îi interzisesem să vorbească la telefon cu iubita sa, dar care, „din greşeală“, „fiind dus pe gânduri“, formase un alt număr atunci când dorise

să vorbească cu mine, şi s-a trezit deodată în legătură cu iubita sa. Iată un exemplu nostim, având şi o semnificaţie practică legată de o eroare de acţiune directă, constând în observaţiile unui inginer referitoare la circumstanţele producerii unei daune materiale:

„Mai demult lucram împreună cu mai mulţi colegi în laboratorul facultăţii la o serie de experienţe complicate de elasticitate, o muncă pe care o preluasem benevol, dar care începuse să pretindă mai mult timp decât ne aşteptasem. Într-o bună zi, când am mers din nou la laborator împreună cu colegul F., acesta mi-a spus cât de neplăcut îi era să piardă atâta vreme tocmai în ziua respectivă, când avea de făcut acasă multe altele; nu am putut decât să mă arăt de acord cu el şi să adaug, pe jumătate în glumă şi făcând aluzie la un incident din săptămâna precedentă: «Să sperăm că utilajul va avea din nou o avarie, ca să putem întrerupe lucrul şi pleca mai devreme!»

Atunci când ne-am împărţit munca, se întâmplă ca lui F. să i se încredinţeze comanda ventilului presei, adică trebuie să introducă încet fluidul sub presiune din acumulator în cilindrul presei hidraulice prin deschiderea cu precauţie a ventilului; conducătorul experimentului stă lângă manometru şi strigă cu putere «stop» atunci când se atinge presiunea prevăzută. La această comandă, colegul F. prinde ventilul şi îl răsuceşte cu toată forţa… spre stânga (toate ventilele, fără excepţie, se închid spre dreapta!). Din această cauză, întreaga presiune din acumulator se transmite în presă, mişcare pentru care conducta nu era prevăzută, prin urmare o legătură dintre conducte cedează – o defecţiune mecanică, de altfel nevinovată, care ne sileşte totuşi să întrerupem munca şi să mergem acasă.

Caracteristic este de altminteri că, la un timp după aceea, când am discutat despre incidentul respectiv, prietenul F. nu şi-a amintit în ruptul

capului de replica mea, pe care o pronunţasem cu siguranţă.“

De aici puteţi ajunge la bănuiala că nu întotdeauna este vorba de o întâmplare nevinovată atunci când mâinile servitorilor devin duşmani atât de periculoşi pentru bunurile de la dumneavoastră de acasă. Puteţi însă să vă puneţi şi întrebarea dacă este întotdeauna o întâmplare când ne facem rău cu mâna noastră şi ne punem în pericol propria integritate. Acestea sunt sugestii a căror valoare puteţi să o testaţi atunci când aveţi ocazia pe baza analizei unor observaţii.

Stimaţii mei ascultători! Acestea nu sunt nici pe departe toate lucrurile care s-ar putea spune despre actele ratate. Mai există în acest domeniu multe de cercetat şi de discutat. Dar eu sunt mulţumit dacă, din analizele noastre de până acum despre ele, aţi reuşit să vă despărţiţi într-o oarecare măsură de opiniile dumneavoastră şi să câştigaţi un anume grad de disponibilitate pentru a accepta altele noi. În rest, mă mulţumesc de a vă lăsa înaintea unei stări de fapt neclare. Din studiul actelor ratate nu putem demonstra toate principiile noastre şi nici nu ne bazăm pe vreuna dintre dovezile noastre exclusiv pe acest material. Valoarea deosebită a actelor ratate pentru scopurile noastre constă în aceea că ele sunt fenomene foarte frecvente, uşor de remarcat şi la propria persoană, a căror apariţie nu are în niciun caz ca motiv existenţa unei stări maladive. Înainte de a încheia, mai vreau să dau răspuns doar uneia dintre întrebările dumneavoastră: Dacă oamenii, după cum am constatat din numeroase exemple, se apropie atât de mult de înţelegerea actelor ratate şi în multe rânduri se comportă ca şi cum ar pătrunde sensul lor, cum este posibil ca aceleaşi fenomene ei să le considere întâmplătoare, lipsite de rost şi de

semnificaţie şi totodată să se împotrivească cu atâta energie explicaţiei lor psihanalitice?

Aveţi dreptate, asta este surprinzător şi pretinde o explicaţie. Dar nu am de gând să v-o dau, ci să vă conduc încet spre corelaţiile care vă vor impune explicaţia respectivă, fără aportul meu.

15 Fapt petrecut în Reichstagul german, nov. 1908.

16 În orig. joc de cuvinte intraductibil între *Hose* (pantalon) şi (*nach*) *Hause* (acasă). (*N.t.*)

17 *Eu* se pronunţă în germană oe, iar *ei*: ae. (*N. ed.*)

18 Metodă pentru a spori capacitatea de memorizare. (*N.t.*)

19 Vezi Darwin, 1958, 123. (*N.t.*)

PARTEA A II-A
VISUL
(1916 [1915-1916])

Prelegerea a 5-a

Dificultăţi şi abordări preliminare

Doamnelor şi domnilor! Într-o zi s-a descoperit că simptomele anumitor nevrotici au un sens.[20] Pe această bază a fost fondat procedeul curativ psihanalitic. În acest tratament se întâmpla ca bolnavii să prezinte, în loc de simptome, şi vise. Astfel a luat naştere ipoteza că şi aceste vise au un sens.

Însă noi nu vom merge în această ordine cronologică, ci vom porni pe calea inversă. Dorim să indicăm sensul viselor, ca preparative pentru studiul nevrozelor. Această inversare este justificată nu numai deoarece studiul visului este cea mai bună preparare pentru studiul nevrozelor, ci şi pentru că visul este el însuşi un simptom nevrotic, chiar unul care are un avantaj nepreţuit pentru noi, anume acela că apare la toate persoanele sănătoase. Dacă toţi oamenii ar fi sănătoşi şi ar visa numai, atunci am putea să obţinem din visele lor aproape toate ideile la care a dus cercetarea nevrozelor.

Astfel, visul devine obiect al cercetării psihanalitice. Iată din nou un fenomen obişnuit, subestimat, aparent fără valoare practică, aşa cum sunt actele ratate, cu care el are în comun faptul că survine la oamenii sănătoşi. Dar altminteri condiţiile pentru munca noastră sunt mai degrabă nefavorabile. Actele ratate fuseseră neglijate doar de ştiinţă, ele au stârnit prea puţin interes; dar în definitiv nu este nimic jenant în a ne ocupa de ele. Se spunea că există ce-i drept lucruri mai importante, dar ar putea să iasă eventual ceva şi din studiul actelor ratate. Preocuparea pentru vise nu este însă numai nepractică şi inutilă, ci este pur şi simplu penibilă, deoarece atrage după ea pecetea caracterului neştiinţific, trezeşte bănuiala unei

înclinaţii personale către misticism. Să se ocupe un medic de vise, atâta vreme cât în neuropatologie şi psihiatrie există atâtea lucruri serioase: tumori cât un măr care comprimă organul vieţii psihice, hemoragii, inflamaţii cronice, în care alterările ţesuturilor se pot demonstra sub microscop! Nu, visul este ceva mult prea neînsemnat şi nedemn de a face obiectul cercetării.

În plus, este şi un obiect care se împotriveşte tuturor cerinţelor cercetării exacte. În studiul viselor nu suntem siguri nici măcar de obiect. O idee delirantă, de exemplu, ne apare clar şi precis delimitată. Bolnavul spune cu voce tare: „Eu sunt împăratul Chinei.“ Dar visul? De cele mai multe ori el nici nu se poate povesti. Când cineva povesteşte un vis, are el vreo garanţie că l-a povestit corect, că nu a modificat ceva în timpul povestirii, că nu a inventat ceva, obligat de imprecizia amintirii sale? Cele mai multe vise nici nu pot fi rememorate, ele sunt uitate, în afară de fragmente mici. Şi pe interpretarea acestui material trebuie să fie fondată o psihologie ştiinţifică sau o metodă de tratament al bolnavilor?

O anumită exagerare într-o apreciere trebuie să ne trezească neîncrederea. Obiecţiile împotriva transformării visului în obiect al cercetării merg evident prea departe. Am tratat deja despre lipsa de importanţă atunci când a fost vorba despre actele ratate (pp. 28 şi urm.). Ne-am spus că lucrurile mari se pot exprima şi în indicii mici. În ceea ce priveşte caracterul imprecis al visului, aceasta este o trăsătură ca oricare altele: nu putem noi prescrie care trebuie să fie trăsăturile lucrurilor. În plus, există şi vise clare şi definite. Mai există şi alte obiecte ale cercetării psihiatrice care suferă de aceeaşi imprecizie, de exemplu în multe cazuri reprezentările obsesive cu care s-au ocupat totuşi psihiatri respectabili, de vază. Îmi amintesc de ultimul caz care mi-a apărut în activitatea medicală. Bolnava mi s-a prezentat cu cuvintele:

Am un anume sentiment, ca şi cum aş fi rănit sau aş fi vrut să rănesc o fiinţă vie – un copil? totuşi nu, mai degrabă un câine –, poate l-am aruncat de pe un pod – sau altceva. Putem să remediem prejudiciul care ni se aduce din cauza impreciziei amintirii visului dacă stabilim că ceea ce povesteşte visătorul trebuie să fie considerat visul său, fără să ţinem seamă de tot ceea ce el a uitat sau a modificat în memorie. În fine, nu se poate susţine ca o afirmaţie cu caracter general faptul că visul ar fi ceva lipsit de importanţă. Din propria noastră experienţă ştim că dispoziţia în care ne trezim din vis se poate perpetua pe parcursul întregii zile; medicii au observat cazuri în care o maladie psihică începe cu un vis şi susţine o idee delirantă care provine din acest vis; unele personaje istorice au relatat că stimulul pentru acţiuni importante a provenit la ele din vise. Vom întreba de unde vine de fapt dispreţul pe care îl manifestă cercurile ştiinţifice faţă de vis?

Cred că este o reacţie la supraestimarea de care el s-a bucurat în epocile anterioare. Nu este uşor să reconstruim trecutul, dar, permiteţi-mi să glumesc, trebuie să admitem cu siguranţă că strămoşii noştri din urmă cu 3 000 de ani sau mai mult au avut vise asemănătoare cu ale noastre. Din câte ştim, toate popoarele antice au acordat viselor o mare importanţă şi au considerat că sunt de valorificat practic. Din ele luau indicii referitoare la viitor şi în ele căutau semnificaţii prevestitoare. Cândva, pentru greci şi alte popoare orientale, o campanie militară fără tălmăcitori de vise era la fel de imposibilă cât este azi una fără zborurile de recunoaştere. Când Alexandru cel Mare şi-a început campaniile de cucerire, în alaiul său se aflau cei mai renumiţi tălmăcitori de vise. Oraşul Tyr, care pe atunci se afla pe o insulă, i-a opus regelui o asemenea rezistenţă, încât acesta s-a gândit să abandoneze asediul. Într-o noapte el a visat un satir care dansa triumfal şi, predând acest

vis tălmaciului său de vise, a obţinut asigurarea că în vis îi este anunţată victoria sa asupra oraşului. El a ordonat atunci atacul şi a cucerit Tyrul. La etrusci şi romani altele erau metodele obişnuite de aflare a viitorului, dar în timpul întregii perioade elenistic-romane interpretarea viselor a fost practicată şi preţuită. Din literatura de specialitate din epocă ni s-a păstrat cel puţin capodopera, cartea lui Artemidoros din Daldis, care datează din perioada împăratului Hadrian. Nu ştiu să vă spun cum s-a întâmplat pe urmă, cum a decăzut arta interpretării viselor şi cum a ajuns visul să fie discreditat. Iluminismul nu pare a fi avut prea mare contribuţie la aceasta, deoarece întunecatul Ev Mediu a păstrat cu sfinţenie lucruri mult mai absurde decât interpretarea viselor. Fapt este că interesul pentru vis s-a degradat cu timpul până la superstiţie şi nu s-a mai putut afirma decât la cei needucaţi. Ultimul abuz al interpretării viselor caută şi în zilele noastre să extragă din vise numerele predestinate pentru tragerea loto. Dimpotrivă, ştiinţa exactă contemporană s-a ocupat în repetate rânduri de vise, dar numai în intenţia de a folosi asupra lui teoriile ei fiziologice. Pentru medici, visul nu trecea, desigur, drept un act psihic, ci drept expresie a stimulilor somatici în viaţa psihică. Binz (1878, 35) defineşte visul ca un „proces somatic, în toate cazurile inutil, iar în multe cazuri chiar patologic, deasupra căruia sufletul lumii şi nemurirea stau tot atât de elevate ca şi eterul albastru deasupra unui pământ nisipos şi năpădit de buruieni, aflat în cea mai joasă genune". Maury (1878, 50) îl compară cu convulsiile dezordonate ale dansului St. Guy[21], în contrast cu mişcările coordonate ale omului normal; o comparaţie mai veche pune conţinutul visului în paralel cu tonurile pe care le produc „cele zece degete ale unui om neinstruit în muzică ce aleargă pe clapele instrumentului" (Strümpell, 1877, 84).

A interpreta înseamnă a găsi un sens ascuns ; în cazul acestei aprecieri a activităţii onirice nu poate fi desigur vorba despre aceasta. Priviţi descrierea pe care o fac visului Wundt (1874), Jodl (1896) şi alţi filosofi mai recenţi; ea se mulţumeşte cu enumerarea abaterilor vieţii onirice de la gândirea trează, în intenţia de a devaloriza visul, evidenţiind fărâmiţarea asociaţiilor, suspendarea criticii, decuplarea oricărei cunoaşteri şi alte semne de activitate diminuată. Singura contribuţie valoroasă la cunoaşterea visului pe care o datorăm ştiinţei exacte se leagă de influenţa pe care o manifestă asupra conţinutului visului stimulii somatici care acţionează în timpul somnului. Un autor norvegian de curând decedat, J. Mourly Vold, ne-a lăsat două volume groase de cercetări experimentale asupra visului (traduse în germană în 1910 şi 1912) care se ocupă aproape în exclusivitate cu reuşitele modificărilor de poziţie a membrelor. Ele ne sunt recomandate ca prototipuri ale cercetării onirice exacte. Vă puteţi gândi ce ar spune ştiinţa exactă atunci dacă ar afla că vrem să încercăm să găsim *sensul* viselor? Poate că ea a spus deja aceasta. Dar nu ne lăsăm înspăimântaţi. Dacă actele ratate au putut să aibă sens, poate că şi visul are în multe cazuri un sens care a scăpat cercetării exacte. Să ne însuşim deci prejudecata anticilor şi a poporului şi să călcăm pe urmele vechilor tălmaci de vise.

În primul rând trebuie să ne orientăm în sarcina noastră, trebuie să aruncăm o privire în teritoriul viselor. Ce este deci un vis? Este greu să spunem într-o propoziţie. Însă nu dorim să încercăm o definiţie acolo unde este suficient să indicăm un lucru cunoscut de toată lumea. Dar ar trebui să relevăm ceea ce este esenţial la vis. Unde poate fi găsit acest esenţial? Există o diversitate atât de imensă în cadrul care înconjoară teritoriul nostru, diversitate în toate direcţiile. Esenţial va fi

pesemne ceea ce putem indica drept element comun tuturor viselor.

Primul lucru comun tuturor viselor este că în acest timp noi dormim. Visele sunt evident viaţa psihică din timpul somnului, care prezintă anumite asemănări, dar şi mari deosebiri faţă de cea din timpul stării de veghe. Aceasta este şi definiţia lui Aristotel. Poate că între somn şi vis există relaţii şi mai strânse. Putem fi treziţi de un vis, foarte des avem un vis atunci când ne trezim spontan sau când suntem tulburaţi violent din somnul nostru. Visul pare deci o stare intermediară între somn şi starea de veghe. Ni se îndreaptă deci atenţia asupra somnului. Ce este deci somnul?

Aceasta este o problemă fiziologică sau biologică, în care multe lucruri sunt discutabile. Nu putem decide aici în nicio privinţă, dar cred că trebuie să încercăm o caracterizare psihologică a somnului. Somnul este o stare în care eu nu vreau să ştiu nimic despre lumea exterioară, în care îmi retrag interesul de la aceasta. Mă plasez în starea de somn retrăgându-mă din ea şi ţinând departe de mine stimulii acesteia. Mai adorm şi atunci când sunt obosit de ea. Când sunt pe cale să adorm spun deci lumii exterioare: lasă-mă în pace, căci vreau să dorm. Copilul spune invers: nu merg încă la culcare, nu sunt obosit, mai vreau să mai experimentez ceva. Tendinţa biologică a somnului pare a fi deci refacerea, caracterul lui psihologic fiind retragerea interesului faţă de lume. Relaţia noastră cu lumea în care am venit cu de-a sila mi se pare că atrage după ea faptul că nu o putem suporta fără întrerupere. De aceea ne retragem temporar în starea de dinainte de lume, deci în existenţa din pântecele mamei. Cel puţin ne creăm condiţii asemănătoare celor de atunci: cald, întunecat şi fără stimuli. Unii dintre noi se rulează covrig şi iau în somn o poziţie asemănătoare celei din uter. Este ca şi cum lumea ar avea asupra noastră, adulţii, stăpânire numai pe două treimi;

într-o treime noi nu suntem nici măcar născuţi. Fiecare trezire de dimineaţă este atunci ca o nouă naştere. Mai vorbim şi despre starea de după somn cu cuvintele: suntem ca nou-născuţi, afirmaţie în care noi facem probabil o presupunere foarte falsă despre cenestezia nou-născutului. Se poate presupune că acesta se simte mai curând inconfortabil. Mai spunem despre naştere: a vedea lumina zilei.

Dacă aşa se defineşte somnul, atunci visul nu se află deloc în programul lui, el pare mai curând un ingredient neavenit. Mai suntem de părere că somnul fără vise este cel mai bun, este singurul corect. În somn nu trebuie să existe nicio activitate psihică; dacă aceasta are totuşi loc, atunci pur şi simplu nu ne-a reuşit stabilirea stării de odihnă fetale; resturi de activitate psihică nu s-au putut evita total. Aceste resturi ar fi visul. Astfel pare însă adevărat că visul nu are nevoie să aibă sens. La actele ratate lucrurile stăteau altfel, acestea erau totuşi activităţi care au loc în timpul stării de veghe. Dar atunci când dorm, când am redus total activitatea psihică şi sunt doar anumite resturi ale acestora pe care nu le-am putut reprima, atunci nu este deloc necesar ca aceste resturi să aibă un sens. Se poate ca eu să nu am deloc nevoie de acest sens, dat fiind că deja restul vieţii mele psihice doarme. Poate fi vorba cu adevărat numai despre reacţii de contracţie musculară, numai despre fenomene psihice care au loc direct dintr-un impuls somatic. Visele ar fi deci resturile de activitate psihică vigilă care tulbură somnul; ar trebui deci să ne propunem să părăsim imediat această temă care nu este potrivită pentru psihanaliză.

Chiar dacă visul este inutil, el totuşi există şi putem încerca să ne dăm seama de această existenţă. De ce nu adoarme viaţa psihică? Probabil pentru că există ceva care nu dă pace sufletului. Asupra lui acţionează stimuli şi el

trebuie să reacţioneze la ei. Visul este deci modul în care sufletul reacţionează la stimulii care acţionează asupra lui în stare de somn. Observăm aici o cale de acces spre înţelegerea visului. Putem acum căuta la diferite vise stimulii care doresc să tulbure somnul şi la care se reacţionează cu starea de visare. Am elaborat deci până acum prima trăsătură comună a tuturor viselor.

Există şi un alt element comun? Da, evident, dar este mai greu de prins şi de descris. Procesele psihice din somn au şi un cu totul alt caracter faţă de cele din starea de veghe. În vis trăim multe lucruri şi credem în ele, în timp ce, de fapt, nu experimentăm totuşi nimic, poate numai un stimul care ne tulbură. Trăim aceste lucruri predominant în imagini vizuale: pot să existe în vise şi sentimente, printre ele şi gânduri, şi celelalte simţuri pot experimenta ceva, dar predomină imaginile. O parte din dificultăţile pe care le pune povestirea visului provine din faptul că trebuie să traducem în cuvinte aceste imagini. Aş putea să desenez visul, ne spune adesea visătorul, dar nu ştiu cum ar trebui să îl povestesc. De fapt, nu este o activitate psihică redusă, aşa cum este cea a idiotului faţă de cea a omului genial; este ceva care diferă calitativ, dar este greu de spus în ce constă deosebirea. G. Th. Fechner a exprimat odată ipoteza că scena pe care se desfăşoară visele (în psihic) este alta decât scena reprezentărilor din viaţa vigilă. Poate că nu înţelegem aceasta, poate că nu ştim ce trebuie să gândim despre aceasta, dar impresia de stranietate pe care ne-o lasă cea mai mare parte a viselor ne redă într-adevăr această ipoteză. Şi comparaţia activităţii onirice cu realizările unei mâini nemuzicale (p. 97) dezamăgeşte aici. Pianul va răspunde în orice caz cu aceleaşi sunete, chiar dacă nu cu melodii, de îndată ce clapele sale sunt atinse. Am vrea să

examinăm cu grijă această a doua trăsătură comună a tuturor viselor, chiar dacă ea poate fi neînţeleasă.

Mai există şi alte trăsături comune? Eu nu găsesc niciuna: văd peste tot numai deosebiri, şi anume în toate direcţiile: în ceea ce priveşte durata aparentă, dar şi claritatea, participarea afectivă, durabilitatea etc. De fapt nu se petrece aşa cum ar trebui să ne aşteptăm din partea unei apărări forţate, insuficiente, spasmodice, faţă de un stimul. În ceea ce priveşte dimensiunea viselor, există vise foarte scurte, care nu conţin decât o imagine sau numai foarte puţine, un gând, un cuvânt, după cum există şi altele care sunt neobişnuit de bogate în conţinut, care prezintă adevărate romane şi care par să dureze mai mult. Există visele care sunt tot atât de limpezi ca şi viaţa vigilă, atât de limpezi că nici la câtva timp încă după trezire nu le recunoaştem drept vise şi altele care sunt nespus de slabe, care par nişte umbre şterse. În unul şi acelaşi vis pot să alterneze părţi superaccentuate şi părţi aproape imperceptibile, neclare. Visele pot să fie pline de sens sau cel puţin coerente, chiar pline de spirit, fantastic de frumoase, altele, dimpotrivă, sunt încâlcite, ca şi cum ar fi debile, absurde, adesea de-a dreptul trăsnite. Sunt vise care ne lasă absolut reci şi altele în care toate afectele apar lămurit, durerea merge până la plâns, frica până la trezire, apar mirarea, mânia etc. Cele mai multe vise sunt uitate rapid după trezire: unele se păstrează o zi întreagă, astfel că până spre seară pot fi reamintite din ce în ce mai palid şi mai lacunar. Altele, de exemplu visele din copilărie, se păstrează atât de bine, încât şi peste treizeci de ani stau în faţa memoriei ca o experienţă proaspătă. Visele pot apărea o singură dată, ca nişte indivizi, şi pot să nu mai apară niciodată sau se pot repeta neschimbat sau cu mici abateri la aceeaşi persoană. Pe scurt, acest strop de activitate psihică nocturnă dispune de un repertoriu uriaş, poate de fapt tot

ceea ce creează psihicul în timpul zilei, dar niciodată nu este totuşi acelaşi lucru.

Am putea încerca să dăm seamă de acest caracter plurivalent al visului presupunând că el corespunde diferitelor stadii intermediare între somn şi starea de veghe, diferitelor trepte ale somnului incomplet. Da, dar atunci odată cu valoarea, conţinutul şi interpretabilitatea activităţii onirice ar trebui să crească şi claritatea visului, dat fiind că în astfel de vise psihicul se apropie de starea de veghe şi nu ar trebui să se întâmple ca imediat alături de un fragment de vis clar şi inteligibil să fie plasat unul fără sens sau neclar, după care să urmeze iar o parte clară. Cu siguranţă că psihicul nu ar putea să varieze atât de repede profunzimea stării de somn. Această explicaţie nu realizează deci nimic: nimic nu merge dintr-odată.

Deocamdată dorim să renunţăm la „sensul“ visului şi să încercăm în schimb să ne croim drum de la trăsăturile comune ale viselor către o cale care să ducă la o mai bună înţelegere a acestora. Din relaţia dintre vis şi starea de somn am tras concluzia că visul este reacţia la un stimul care tulbură somnul. După cum am aflat, acesta este un alt punct în care ne poate veni în ajutor psihologia experimentală exactă; ea aduce dovada că în vis apar stimuli care survin în somn. Au fost efectuate multe astfel de studii până la cel deja numit al lui Mourly Vold: fiecare dintre noi a ajuns şi singur să confirme acest rezultat prin observaţii personale întâmplătoare. Voi alege spre exemplificare câteva experimente mai vechi. Maury (1878) a realizat astfel de încercări cu propria persoană. Aflat în stare de vis, i s-a dat să miroasă apă de colonie. El a visat că se află la Cairo, în magazinul lui Johann Maria Farina, şi au urmat o serie de aventuri ciudate. Sau: ciupit uşor de ceafă, el a visat un plasture şi un medic care îl tratase în copilărie. Sau: i s-a turnat pe frunte o picătură de apă. Atunci

el a visat că este în Italia, că asudă puternic şi bea vin alb de Orvieto.

Ceea ce ne frapează la aceste vise create experimental vom putea vedea poate mai clar pe o altă serie de vise provocate de stimuli. Sunt trei vise comunicate de un observator plin de spirit, Hildebrandt (1875), toate reacţii la alarma unui deşteptător:

„Merg să mă plimb într-o dimineaţă de primăvară şi hoinăresc prin câmpurile înverzite până la un sat învecinat, acolo îi văd pe locuitori în haine de sărbătoare, cu cărţile de rugăciune sub braţ, mergând în număr mare spre biserică. Corect! Doar e duminică şi în curând va începe utrenia. Mă hotărăsc să iau parte la aceasta, însă înainte, pentru că sunt foarte încălzit, decid să mă răcoresc puţin prin cimitirul care înconjoară biserica. În timp ce citesc diferite epitafuri, aud cum bat clopotele în turn şi văd în vârful acestuia micul clopot al satului, care va da semnalul pentru începerea slujbei. O clipă el stă acolo nemişcat, apoi începe să se legene – şi brusc bătăile lui se aud clare şi pătrunzătoare, atât de clare şi de pătrunzătoare încât pun capăt somnului meu. Bătăile clopotului vin însă de la deşteptător."

„A doua combinaţie. Este o zi luminoasă de iarnă: străzile sunt acoperite cu un strat gros de zăpadă. Mi-am confirmat participarea la o plimbare cu sania, dar trebuie să aştept mult timp până ce se anunţă că sania a ajuns în faţa porţii. Acum au loc pregătirile pentru urcare – se aşază pledul, se aduce sacul pentru picioare – şi în final stau pe locul meu. Dar plecarea se amână până ce hăţurile dau cailor semnul perceptibil. Apoi aceştia pornesc: zurgălăii scuturaţi puternic încep clinchetul lor cunoscut cu o forţă care sfâşie într-o clipă ţesătura visului. Din nou nu este nimic altceva decât sunetul strident al deşteptătorului."

„Acum al treilea exemplu! Văd o fată în casă cu câteva duzini de farfurii suprapuse, care

traversează coridorul către sufragerie. Coloana de porţelan din mâinile ei mi se pare a se afla în pericol de a-şi pierde echilibrul. «Fii atentă», o avertizez, «toată încărcătura o să cadă.» Desigur că nu lipseşte contrazicerea obligatorie: ea este deja obişnuită cu acestea etc., în timp ce eu o mai urmăresc cu privirea îngrijorată pe cea care merge. Corect, în dreptul pragului se împiedică – vesela care se sparge cade şi se sfărâmă în mii de cioburi pe podea. Dar sunetul care se continuă la nesfârşit nu este totuşi, aşa cum observ curând, un clinchet de farfurii, ci un adevărat clinchet de sonerie; şi de acest sunet este vinovat, aşa cum mai observă acum cel care se trezeşte, numai deşteptătorul."

Aceste vise sunt chiar drăguţe, pline de sens, deloc incoerente, aşa cum sunt visele de obicei. Nu dorim de aceea să le reproşăm nimic. Ceea ce le este comun este faptul că situaţia se termină de fiecare dată cu un zgomot, pe care la trezire îl recunoaştem drept sunetul deşteptătorului. Vedem deci aici cum este creat un vis, dar mai aflăm şi altceva. Visul nu recunoaşte deşteptătorul – acesta nici nu apare în vis – ci el înlocuieşte zgomotul deşteptătorului cu un altul; el interpretează stimulul care tulbură somnul, dar de fiecare dată îl interpretează în alt fel. De ce? Nu există niciun răspuns la aceasta, pare a fi un lucru arbitrar. A înţelege visul înseamnă însă a putea spune de ce el a ales tocmai acest zgomot şi nu altul pentru interpretarea stimulului deşteptătorului. La fel, trebuie să obiectăm la adresa experimentelor lui Maury că se vede într-adevăr că stimulul furnizat apare în vis, dar nu aflăm de ce tocmai în această formă şi aceasta nu pare a decurge deloc din natura stimulului care tulbură somnul. În încercarea lui Maury cu rezultatul direct al stimulului intervine o mare cantitate de material oniric, de exemplu aventurile ciudate din visul cu apa de colonie, pentru care nu se poate da socoteală.

Acum să vă gândiţi că visele de trezire oferă cele mai bune şanse de a stabili influenţa stimulilor externi care tulbură somnul. În majoritatea celorlalte cazuri va fi mai greu. Nu ne trezim după fiecare vis şi atunci când ne amintim un vis dimineaţa, cum vom putea găsi un stimul perturbator care poate a acţionat în timpul nopţii? Odată mi s-a întâmplat să constat retroactiv un astfel de stimul sonor, desigur numai în urma unor circumstanţe deosebite. Într-o dimineaţă m-am trezit într-o localitate de munte din Tirol cu ideea că am visat că Papa a murit. Nu mi-am putut explica visul, dar apoi soţia mea m-a întrebat: Ai auzit spre dimineaţă cât de îngrozitor băteau clopotele, din toate bisericile şi capelele? Nu, nu am auzit nimic, somnul meu este mai rezistent, dar, graţie acestei comunicări, mi-am înţeles visul. Cât de des or putea astfel de stimuli să îl incite să viseze pe cel care doarme, fără ca el să capete informaţii retroactive despre ele? Poate foarte frecvent, poate nu. Dacă stimulul nu mai poate fi dovedit, nu se mai poate obţine o concluzie din aceasta. Am revenit oricum de la aprecierea stimulilor exteriori care tulbură somnul, de când ştim că ei ne pot explica numai o parte a visului şi nu întreaga reacţie onirică.

Nu trebuie de aceea să renunţăm total la această teorie. Ea este în plus demnă de a fi continuată. Este evident indiferent ce anume tulbură somnul şi cum este stimulat psihicul să viseze. Dacă nu poate fi de fiecare dată un stimul senzorial care provine din exterior, poate interveni în acest scop unul dintre organele interne, aşa-numitul stimul somatic. Această ipoteză este foarte la îndemână, ea corespunde şi celei mai populare viziuni despre apariţia viselor. Visele vin din stomac, auzim adesea spunându-se. Din păcate, se poate presupune şi aici că se întâmplă destul de frecvent ca un stimul somatic care a acţionat în timpul nopţii să nu mai poată fi dovedit după trezire şi

astfel să devină nedemonstrabil. Dar nu dorim să trecem cu vederea cât de multe experienţe bune pot susţine determinarea viselor de către stimulii somatici. Este în general neîndoielnic faptul că starea organelor interne poate influenţa visul. Legătura dintre o mare parte a conţinutului visului şi umplerea în exces a vezicii urinare sau o stare de excitaţie a organelor sexuale este atât de evidentă, încât nu poate fi ignorată. De la aceste cazuri transparente se ajunge la alte cazuri, în care din conţinutul viselor se poate deriva cel puţin o bănuială justificată: stimulii somatici au acţionat prin aceea că în acest conţinut se află ceva care poate să fie considerat ca o elaborare, o prezentare sau o interpretare a acestor stimuli. Cercetătorul viselor Scherner (1861) a apărat deosebit de apăsat originea viselor din stimulii organici şi a adus pentru aceasta câteva exemple frumoase. Atunci când, de exemplu, el vede într-un vis cum „stau faţă în faţă ca două armate două şiruri de băieţi frumoşi cu păr blond şi ten delicat, când se îndreaptă unii către alţii şi se atacă unii pe alţii, apoi se despart din nou, reiau vechea poziţie şi încep din nou acelaşi procedeu“, interpretarea acestor şiruri de băieţi ca cele două şiruri de dinţi vorbeşte de la sine şi ea pare să îşi găsească deplina întărire atunci când, după această scenă, visătorul „îşi scoate un dinte lung din maxilar“. Şi interpretarea „coridoarelor înguste, lungi, sinuoase“ pare că se potriveşte ca o mănuşă stimulului intestinal şi susţine ideea lui Scherner după care visul caută mai ales să prezinte organul care trimite stimulul prin obiecte asemănătoare cu el.

Trebuie deci să fim gata să admitem că stimulii interni pot juca pentru vis acelaşi rol pe care îl joacă şi cei externi. Din păcate, aprecierea lor suferă şi ea aceleaşi obiecţii. Într-un mare număr de cazuri interpretarea pe baza stimulului somatic rămâne nesigură sau imposibil de demonstrat; nu

toate visele, ci numai o parte din ele trezesc bănuiala că stimulii organici interni participă la formarea lor şi în final stimulul somatic intern devine la fel de incapabil ca şi stimulul senzorial extern să explice despre vis mai multe decât ceea ce corespunde reacţiei directe la stimul. Rămâne obscur de unde vine apoi restul visului.

Să observăm însă o particularitate a vieţii onirice, care apare în prim-plan în studiul acestor efecte ale stimulilor. Visul nu redă pur şi simplu stimulul, ci el îl elaborează, face aluzie la el, îl înşiră într-un context, îl înlocuieşte cu altceva. Acesta este o parte a travaliului visului care trebuie să ne intereseze pentru că ea ne duce poate mai aproape de esenţa visului: când cineva face un anumit lucru la o stimulare, această stimulare nu trebuie să nu epuizeze această muncă. De exemplu, *Macbeth* al lui Shakespeare este o piesă de circumstanţă, compusă pentru încoronarea regelui care a unit pentru prima oară sub conducerea lui trei ţări. Dar acest prilej istoric acoperă conţinutul dramei, ne explică el dimensiunile şi enigmele acesteia? Poate că stimulii externi şi interni care acţionează asupra celui care doarme nu sunt nici ei altceva decât incitatori ai visului, ceea ce nu ne trădează nimic despre esenţa acestuia.

Cealaltă trăsătură comună a viselor, particularitatea sa psihică (p. 101) este, pe de o parte, greu de sesizat şi, pe de altă parte, nu dă niciun punct de sprijin pentru a fi urmărită ulterior. În vis noi experimentăm de obicei ceva în forme vizuale. Pot să ne dea stimulii o explicaţie pentru aceasta? Acesta este în realitate stimulul pe care îl resimţim? De ce experienţa este vizuală, dacă stimularea oculară nu a prilejuit visul decât în cele mai rare cazuri? Sau, atunci când visăm vorbe, se poate demonstra că în timpul somnului la urechea noastră a pătruns o conversaţie sau zgomote

asemănătoare conversaţiei? Mă încumet să resping cu hotărâre această posibilitate.

Dacă nu ajungem mai departe cu trăsăturile comune ale viselor, atunci să încercăm poate cu deosebirile dintre ele. Visele sunt adesea fără sens, confuze, absurde; dar există şi vise pline de sens, simple, inteligibile. Să vedem dacă ultimele, pline de sens, nu pot să ofere unele concluzii despre cele fără sens. Vă comunic ultimul vis inteligibil care mi-a fost povestit, visul unui bărbat tânăr: „Mă plimb pe strada Kärtner, mă întâlnesc acolo cu domnul X. şi facem câţiva paşi împreună, apoi merg la restaurant. La masa mea se aşază două doamne şi un domn. La început m-am mâniat din această cauză şi nu am vrut să mă uit la ei; apoi i-am privit şi i-am găsit foarte drăguţi.“ Visul remarcă faptul că în seara dinaintea visului el mersese cu adevărat în strada Kärtner, care era în drumul lui obişnuit şi îl întâlnise acolo pe domnul X. Cealaltă parte a visului nu este o reminiscenţă directă, ci are numai o anumită asemănare cu o întâmplare care avusese loc cu mai mult timp în urmă. Sau un alt vis simplu, al unei doamne: „Soţul ei întreabă: Nu ar trebui să acordăm pianul? Ea: Nu merită, trebuie să-l îmbrăcăm oricum din nou în piele.“ Acest vis repetă o conversaţie care avusese loc între soţul ei şi ea, fără să fie mult diferită, în ziua dinaintea visului. Ce aflăm din aceste două vise simple? Nimic altceva decât că în ele se găsesc repetări din viaţa din timpul zilei sau legături cu aceasta. Ar fi deja ceva dacă am putea spune aceasta despre vise în general. Dar nici nu poate fi vorba despre aceasta, este valabil numai pentru un număr mic de vise; în cele mai multe vise nu se poate găsi nicio trimitere la ziua precedentă, şi de aici nu vine nicio lumină asupra viselor inepte şi absurde. Ştim doar că am dat peste o nouă sarcină. Nu vrem să ştim numai ce spune

un vis, ci dacă, aşa ca şi în exemplele noastre, el o spune clar, mai vrem să ştim şi de ce şi pentru ce se repetă în vis acest lucru cunoscut, trăit recent.

Cred că sunteţi, ca şi mine, prea obosiţi pentru a mai continua încercări ca şi cele de până acum. Vedem că orice interes pentru o problemă este insuficient atunci când nu se mai cunoaşte şi o altă cale pe care o putem apuca şi care să ne ducă la soluţie. Până acum nu avem această cale. Psihologia experimentală nu ne-a adus nimic în afară de unele date foarte preţioase despre semnificaţia stimulilor ca declanşatori ai visului. Din partea filosofiei nu putem să ne aşteptăm la nimic, decât că ea, mai nou, ne reproşează de sus inferioritatea intelectuală a obiectului nostru; nu vrem să împrumutăm nimic de la ştiinţele oculte. Istoria şi credinţa populară ne spun că visul este plin de sens şi de semnificaţii, că priveşte în viitor; acest lucru se poate cu greu concepe şi, cu siguranţă, nu este demonstrabil. Astfel primul nostru efort cade într-o descumpănire totală.

În mod neaşteptat ne vine un indiciu dintr-o direcţie în care nu mai privisem până acum. Uzul limbii care nu este deloc ceva întâmplător, ci este precipitatul unei cunoaşteri vechi, care nu poate fi valorificată fără precauţii – acest limbaj al nostru mai ştie ceva care se numeşte, în mod ciudat, „visare diurnă“ sau „reverie“. Visele diurne sunt fantezii (producţii ale fanteziei); sunt fenomene foarte generale, care se pot observa la oameni sănătoşi la fel ca şi la bolnavi şi care, la propria persoană, sunt foarte accesibile studiului. Ceea ce frapează cel mai mult la aceste formaţiuni fantastice este că au primit numele de „vise diurne“, deoarece ele nu au nimic din cele două trăsături comune ale viselor. Chiar numele lor se află în contradicţie cu relaţia cu starea de somn şi în ceea ce priveşte cea de-a doua trăsătură comună,

în aceste vise nu se trăieşte, nu se halucinează, ci se reprezintă ceva; se ştie că se fantazează, nu se vede, ci se gândeşte. Aceste vise diurne apar în anii prepubertari, adesea deja în copilăria târzie, se păstrează până la vârsta maturităţii, apoi fie sunt abandonate, fie sunt păstrate până la vârstele cele mai înaintate. Conţinutul acestor fantezii este dominat de o motivaţie foarte transparentă. Este vorba despre scene şi situaţii în care sunt satisfăcute trebuinţele egoiste, de ambiţie şi de putere sau dorinţele erotice ale persoanei. La bărbaţii tineri apar în prim-plan fantasmele de ambiţie, la femei, care şi-au îndreptat ambiţia asupra succeselor amoroase, apar fantasmele erotice. Dar destul de des se manifestă şi la bărbaţi în fundal trebuinţa erotică; toate faptele eroice şi toate succesele servesc numai pentru obţinerea admiraţiei şi favorurilor din partea femeilor. Altminteri aceste vise diurne sunt foarte diverse şi află diverse destine. Fie fiecare dintre ele este abandonat după puţin timp şi este înlocuit printr-unul nou, fie este păstrat şi dezvoltat până la istorii lungi, care se adaptează schimbărilor din condiţiile de viaţă. Se poate spune că ele merg în pas cu timpul şi capătă „marca timpului“, creată de influenţa noii situaţii. Ele reprezintă materialul brut al producţiei poetice, căci, prin anumite transformări, deghizări şi prescurtări, scriitorul face din visele sale diurne situaţiile pe care le plasează în nuvelele, romanele, piesele sale de teatru. Eroul viselor diurne este însă mereu propria persoană, fie direct sau într-o identificare transparentă cu un altul.

Poate că visele diurne poartă acest nume din cauza aceleiaşi relaţii cu realitatea, pentru a indica necesitatea de a lua conţinutul lor drept real la fel de puţin cum luăm drept real conţinutul viselor. Poate însă această coincidenţă de nume se bazează totuşi pe o trăsătură psihică a visului care nouă ne este încă necunoscută, pe care o căutăm. Este

posibil şi ca noi să greşim total atunci când dorim să valorificăm asemănarea de denumire, considerând-o semnificativă. Acest lucru poate fi explicat mai târziu.

20 Josef Breuer în anii 1880-1882. Cf. cu prelegerile mele ţinute în America în 1909: „Despre psihanaliză" (1910*a*) şi „Despre istoria mişcării psihanalitice" (1914*d*).

21 Dansul Sf. Guy este numele vechi francez pentru cunoscuta tarantelă. Acest dans reprezintă de fapt un remediu popular pentru persoanele care au fost muşcate de păianjenul veninos Arania Tarantula. Persoanele muşcate erau cuprinse de febră şi se mişcau convulsiv. Ele erau puse să danseze fără întrerupere până ce aveau să transpire tot veninul. Dansul este atestat în Sicilia (*tarantela*), dar şi în Anglia (*St. Vitus dance*). Astfel, dansul Sf. Guy a ajuns să fie un nume generic pentru mişcările dezordonate şi contorsionate. (*N.t.*)

Prelegerea a 6-a

Premisele şi tehnica interpretării

Doamnelor şi domnilor! Avem nevoie de o nouă cale, o metodă pentru a demara în cercetarea visului. Vă fac acum o propunere la îndemână. Să luăm ca premisă pentru tot ce va urma faptul că *visul nu este un fenomen somatic, ci un fenomen psihic*. Ştiţi, desigur, ce înseamnă aceasta, dar ce ne îndreptăţeşte să presupunem acest lucru? Nimic, dar nimic nu ne împiedică nici să presupunem. Lucrurile stau astfel: dacă visul este un fenomen somatic, el nu ne mai priveşte; el ne poate interesa numai în ideea în care este un fenomen psihic. Lucrăm deci cu premisa că este aşa, pentru a vedea ce iese de aici. Rezultatul travaliului nostru va decide dacă menţinem ipoteza şi dacă trebuie să o adoptăm în calitate de rezultat. Ce vrem de fapt să obţinem, în ce direcţie lucrăm? Dorim ceea ce se ţinteşte de obicei în ştiinţă, anume vrem să înţelegem fenomenele, să producem o relaţie între ele şi, în cele din urmă, acolo unde este posibil, să obţinem o extindere a puterii noastre asupra lor.

Ne continuăm deci munca admiţând că visul este un fenomen psihic. Atunci acesta este o activitate şi o manifestare a visătorului, dar una care nu ne spune nimic, pe care nu o înţelegem. Ce aţi face dacă eu aş emite o exprimare ininteligibilă? M-aţi întreba, nu-i adevărat? De ce să nu fac şi eu acelaşi lucru, anume *să îl întreb pe visător ce înseamnă visul lui*?

Amintiţi-vă că ne-am mai aflat o dată în această situaţie. Era la cercetarea anumitor acte ratate, un caz de greşeală de vorbire. Cineva spusese: „Au ieşit la porceală anumite lucruri“ şi aici am întrebat – nu, din fericire nu noi, ci alţii, persoane îndepărtate de psihanaliză, deci au întrebat – ce

vrea să spună cu această expresie de neînţeles. El a răspuns imediat că a avut intenţia de a spune: erau porcării, dar a refulat această intenţie, în favoarea alteia, mai blândă: „au ieşit la porceală anumite lucruri“. V-am explicat deja atunci (p. 52) că această investigaţie este prototipul oricărei cercetări psihanalitice şi înţelegeţi acum faptul că psihanaliza urmează tehnica ce prevede ca enigmele să fie rezolvate în măsura în care se poate chiar de subiectul analizat (p. 52). Deci chiar şi visătorul trebuie să ne spună ce înseamnă visul său.

Dar se ştie că la vis lucrurile nu merg chiar aşa de uşor. La actele ratate, această tehnică a mers într-un număr de cazuri; apoi am ajuns la altele în care cel întrebat nu a vrut să spună nimic, chiar a respins indignat răspunsul pe care i l-am oferit. La vis ne lipsesc cu desăvârşire cazurile de primul fel. Visătorul spune întotdeauna că nu ştie nimic. El nu ne poate respinge interpretarea, dat fiind că nu avem nicio interpretare să îi dăm. Ar trebui, aşadar, să renunţăm din nou la încercarea noastră? Dat fiind că el nu ştie nimic şi noi nu ştim nimic şi un al treilea chiar că nu poate să ştie nimic, nu există nicio perspectivă de a afla. Da, dacă vreţi, renunţaţi la încercare. Dar dacă doriţi altceva, puteţi continua drumul cu mine. Căci vă spun că este totuşi foarte posibil, chiar foarte probabil, ca visătorul să ştie totuşi ce înseamnă visul său, numai că *el nu ştie că ştie şi crede de aceea că nu ştie*.

Îmi veţi atrage atenţia că aici mai introduc încă o presupunere, deja a doua în acest scurt context, şi pretenţiile de credibilitate pe care le poate ridica procedeul meu se reduc enorm. În primul rând presupunem că visul este un fenomen psihic, apoi presupunem şi că în om există lucruri psihice pe care el le ştie fără să ştie că le ştie etc. Atunci

trebuie să avem în vedere numai neverosimilitatea internă a fiecăreia dintre aceste presupuneri, pentru a ne abate liniştiţi interesul de la concluziile care se pot trage din ele.

Da, doamnelor şi domnilor, nu am venit aici pentru a vă simula ceva sau a vă ascunde ceva. Am anunţat, ce-i drept, „Prelegeri elementare de introducere în psihanaliză“[22], dar prin aceasta nu am intenţionat o prezentare *in usum delphini*[23], care să vă arate o situaţie netezită, ascunzând cu grijă toate dificultăţile, umplând toate lacunele, mascând îndoiala, pentru ca dumneavoastră să puteţi crede liniştiţi că aţi învăţat ceva nou. Nu, tocmai pentru că dumneavoastră sunteţi începători am dorit să vă arăt ştiinţa noastră aşa cum este, cu asperităţile şi greutăţile ei, cu pretenţiile şi îndoielile ei. Ştiu că în nici o ştiinţă lucrurile nu stau altfel şi mai ales că la începuturile unei ştiinţe lucrurile nu pot sta altfel. Mai ştiu că învăţământul se străduieşte de obicei să ascundă mai întâi învăţăcelului aceste dificultăţi şi imperfecţiuni. Dar aceasta nu merge în cazul psihanalizei. Am făcut într-adevăr două presupuneri, una în interiorul celeilalte, şi cel căruia acest lucru i se pare prea greu şi prea nesigur sau cel care este obişnuit cu grade mai înalte de siguranţă şi cu raţionamente mai elegante nu este obligat să meargă mai departe cu noi. Cred numai că această persoană ar trebui să lase în pace orice fel de probleme psihologice, căci este de temut că ea nu poate găsi aici accesibile căile exacte şi sigure pe care este pregătită să meargă. Este şi absolut inutil ca o ştiinţă care are ceva de oferit să se lupte pentru a fi ascultată şi pentru a avea adepţi. Rezultatele ei trebuie să vorbească pentru ea şi ea poate să aştepte până când ele vor impune atenţie.

Însă pe aceia dintre dumneavostră care doresc să rămână în acest context trebuie să îi avertizez că cele două presupuneri ale mele nu sunt de valoare egală. Prima, că visul este un fenomen psihic, este

ipoteza pe care dorim să o demonstrăm prin succesul travaliului nostru; cealaltă este deja demonstrată într-un alt domeniu şi îmi iau pur şi simplu libertatea de a o transfera de acolo la problema noastră.

Unde, din ce domeniu trebuie adusă dovada că există o cunoaştere de care omul nu ştie totuşi nimic, aşa cum trebuie să presupunem aici în cazul visătorului? Acesta ar fi un fapt ciudat, surprinzător, ce ar schimba concepţia noastră despre viaţa psihică, ce nu ar trebui să se ascundă. În plus, un fapt care se autosuspendă prin actul său de numire şi care totuşi vrea să fie ceva real, o *contradictio in adiecto*. Deci el nici nu se ascunde. Nu e el de vină că nu se ştie nimic despre el sau că nu ne sinchisim destul de el. La fel de puţin cât suntem noi de vină că toate aceste probleme psihologice sunt judecate de persoane care s-au ţinut departe de toate observaţiile şi experienţele decisive în această privinţă.

Dovada este adusă din domeniul manifestărilor hipnotice. În anul 1889, când am asistat la demonstraţiile neobişnuit de impresionante ale lui Liébeault şi Bernheim la Nancy, am fost martor al următorului experiment. Atunci când se plasează un om în starea somnambulică, fiind lăsat să trăiască în această stare halucinatorie tot ce se poate, atunci el pare să nu ştie la început nimic despre procesele care au avut loc în timpul somnului său hipnotic. Bernheim i-a cerut apoi direct să povestească ce s-a întâmplat cu el în timpul hipnozei. El a susţinut că nu poate să-şi amintească de nimic. Dar Bernheim a persistat, l-a presat pe om, l-a asigurat că ştie, că trebuie să îşi amintească şi iată cum omul a început să oscileze, a început să-şi aducă aminte, şi-a amintit mai întâi obscur una dintre experienţele care îi fuseseră sugerate, apoi o altă parte, amintirea a devenit din ce în ce mai clară, mai completă şi în final ea a fost adusă la lumină fără lacune. Dat fiind că el a

ştiut aceasta ulterior şi între timp nu aflase nimic din vreo altă parte, este justificată concluzia că el ştiuse şi înainte despre aceste amintiri. Doar că acestea îi fuseseră inaccesibile, el nu a ştiut că le ştie, el a crezut că nu ştie nimic. Deci întocmai situaţia pe care o bănuim la visător.

Sper că dumneavoastră veţi fi surprinşi de această stare de fapt şi că mă veţi întreba: de ce nu aţi apelat la această dovadă mai devreme, la actele ratate, atunci când am ajuns să atribuim omului care a făcut o eroare de vorbire intenţii despre care el nu ştia nimic şi pe care le nega? Dacă cineva crede că nu ştie nimic despre experienţele a căror amintire o poartă totuşi cu sine, atunci nu mai este atât de neverosimil ca el să nu ştie nimic nici despre alte procese psihice din interiorul lui. Acest argument ne-a făcut cu siguranţă impresie şi ne-a favorizat înţelegerea actelor ratate. Desigur că eu puteam deja de atunci să fac referire la acest lucru, dar am păstrat asta până la un alt loc, în care îmi va trebui mai mult. Actele ratate s-au explicat în parte de la sine, în parte ne-au lăsat cu avertismentul ca, de dragul contextului manifestărilor, să admitem totuşi existenţa unor astfel de procese psihice despre care subiectul nu ştie nimic. În ceea ce priveşte visul suntem obligaţi să extragem explicaţii din altă parte şi în plus trebuie să ţin socoteală şi de faptul că dumneavoastră veţi permite mai uşor aici un transfer de la hipnoză. Starea în care realizăm un act ratat trebuie să vă apară normală, nu are nicio asemănare cu cea hipnotică. Dimpotrivă, există o înrudire clară între starea hipnotică şi starea de somn, care formează condiţia visării. Hipnoza înseamnă deja un somn artificial; spunem despre persoana pe care o hipnotizăm: dormiţi, şi sugestiile pe care i le dăm sunt comparabile cu visele din somnul natural. Situaţiile psihice sunt cu adevărat analoge în cele două cazuri. În somnul natural ne retragem interesul de la întreaga lume

exterioară, în somnul hipnotic ne retragem interesul de la întreaga lume cu excepţia unei singure persoane, cea care ne-a hipnotizat, cu care rămânem în contact. În plus, aşa-zisul somn al doicii, în care doica rămâne în contact cu copilul şi nu poate fi trezită decât de acesta, este un pandant normal la somnul hipnotic. Transferul unei situaţii de la hipnoză la somnul natural nu pare a fi deci un risc. Ipoteza că şi la visător există o cunoaştere despre visul său, care lui nu îi este însă accesibilă, astfel că el însuşi nu crede în ea, nu a apărut chiar din neant. Să mai observăm că în acest loc se deschide o a treia cale de acces spre studiul viselor; pornind de la stimulii care tulbură somnul, pornind de la visele diurne şi acum şi de la visele sugerate ale stării hipnotice.

Acum să se întoarcem poate cu mai mare încredere la sarcina noastră. Este deci foarte probabil ca visătorul să ştie despre visul său; este vorba numai să îi creăm posibilitatea de a-şi regăsi cunoaşterea şi de a ne-o comunica. Nu dorim ca el să ne spună imediat sensul visului său, dar el trebuie să găsească originea acestuia, cercul de idei şi de interese din care el provine. Amintiţi-vă că în cazul actului ratat el era întrebat cum a ajuns la eroarea *porceală* şi prima lui idee ne-a oferit explicaţia. La vise, tehnica noastră este foarte simplă, imitând acest exemplu. Îl vom întreba din nou cum a ajuns la vis şi primul său enunţ trebuie din nou să fie văzut ca o explicaţie. Ne plasăm deci dincolo de diferenţa între un subiect care crede că ştie ceva şi unul care nu crede că ştie şi tratăm cele două cazuri ca pe unul singur.

Această tehnică este desigur foarte simplă, dar mă tem că ea va provoca cea mai puternică opoziţie din partea dumneavoastră. Veţi spune: O nouă presupunere, a treia! Şi cea mai neverosimilă dintre toate! Atunci când îl întreb pe visător ce îi vine în minte în legătură cu visul, să fie tocmai prima sa idee aceea care să dea explicaţia dorită?

Dar poate să nu îi treacă nimic prin minte sau poate să îi treacă prin minte Dumnezeu ştie ce. Nu putem vedea pe ce se bazează o asemenea aşteptare. Aceasta înseamnă a avea într-adevăr prea multă credinţă în Dumnezeu într-un loc în care s-ar potrivi ceva mai multă critică. În plus, un vis nu este un cuvânt ratat singular, ci constă din mai multe elemente. La ce idee trebuie să ne oprim?

Aveţi dreptate în privinţa lucrurilor de importanţă secundară. Visul se deosebeşte de o greşeală de vorbire şi în ceea ce priveşte multitudinea lui de elemente. Tehnica trebuie să ţină seama de aceasta. Vă propun deci să descompunem visul în elementele sale şi să întreprindem câte o cercetare separată pentru fiecare element; atunci se reface analogia cu greşeala de vorbire. Aveţi dreptate şi atunci când veţi spune că cel întrebat despre fiecare dintre elementele onirice poate răspunde că nu îi trece nimic prin minte. Există cazuri în care trebuie să ne mulţumim cu acest răspuns şi veţi afla mai târziu care sunt acestea (cf. p. 168). Există, în mod remarcabil, cazuri în care chiar noi putem avea anumite idei. Dar în general îl vom contrazice pe visător dacă el pretinde că nu îi vine nimic în minte, îl vom presa, îl vom asigura că trebuie să îi treacă ceva prin minte şi – vom avea dreptate. El va aduce acum o idee, nouă ne este indiferent care. Ne va da deosebit de uşor anumite informaţii, pe care le-am putea denumi istorice. El va spune: este ceva ce mi-a venit în minte ieri (ca în cele două „vise simple“ pe care le-am aflat, pp. 106 şi urm.) sau: aceasta îmi aminteşte de ceva care s-a întâmplat de curând – şi astfel vom remarca faptul că legăturile viselor cu impresiile ultimelor zile sunt mult mai frecvente decât am crezut la început. În fine, el îşi va aminti pornind de la vis de incidente îndepărtate, eventual de unele foarte îndepărtate.

În ceea ce priveşte chestiunea principală însă nu aveţi dreptate. Greşiţi mult dacă sunteţi de părere că putem admite arbitrar că prima idee a visătorului va aduce tocmai ceea ce căutăm sau ne va duce spre ceea ce căutăm, că ideea ar putea fi mai curând absolut întâmplătoare şi fără nicio legătură cu ceea ce caută, de aceea faptul că eu cred altceva ar fi numai expresia încrederii mele în Dumnezeu. Mi-am mai luat deja odată libertatea de a vă reproşa că în dumneavoastră se ascunde o credinţă în libertatea psihică şi liberul arbitru, adânc înrădăcinată, care este însă total neştiinţifică şi care trebuie să se încline în faţa cerinţei determinismului ce domină în viaţa psihică. Vă rog să respectaţi ca atare faptul că celui întrebat i-a venit în minte cutare lucru şi nu altceva. Dar eu nu opun o credinţă alteia. Se poate demonstra că ideea pe care o produce cel întrebat nu este arbitrară, nu este nedeterminabilă, nu este fără legătură cu ceea ce căutăm noi. Da, de curând am aflat – fără a pune mult preţ pe aceasta – că şi psihologia experimentală a adus astfel de dovezi.

În legătură cu însemnătatea obiectului, vă rog să acordaţi mare atenţie. Dacă cer cuiva să îmi spună ce îi vine în minte la un anumit element al visului, atunci cer de la el să se lase în voia asociaţiei libere, *menţinând o reprezentare iniţială.* Aceasta cere o atitudine specială a atenţiei, care este total diferită de cea pe care o avem în procesul de gândire şi care exclude gândirea. La unele persoane o astfel de atitudine survine uşor, dar altele manifestă o cantitate incredibilă de neîndemânare la încercarea de a o adopta. Există un grad mai înalt de libertate a asociaţiilor, atunci când eu renunţ şi la această reprezentare iniţială şi stabilesc numai genul şi specia ideii căutate, de exemplu hotărăsc că trebuie să las să îmi treacă liber prin minte un nume propriu sau un număr.

Această asociaţie ar trebui să fie şi mai arbitrară, şi mai puţin determinabilă decât cea din tehnica noastră. Se poate arăta însă că ea este de fiecare dată strict determinată prin atitudini interne importante, care nu ne sunt cunoscute în momentul în care acţionează, fiindu-ne la fel de necunoscute ca şi tendinţele perturbatoare ale actelor ratate şi cele provocatoare ale acţiunilor accidentale (p. 67).

Eu şi mulţi alţii după mine am efectuat de repetate ori cercetări asupra unor astfel de nume şi numere, care vin în minte fără nicio amorsă, unii dintre ei le-au şi publicat. În aceste cercetări se procedează evocând asociaţii continue la numele care apar, asociaţii care nu mai sunt deci total libere, ci sunt legate ca ideile de elementele visului şi aceasta până când se epuizează amorsele. Atunci au fost explicate însă şi motivaţia şi semnificaţia asociaţiei libere de nume. Din cercetări rezultă de fiecare dată acelaşi lucru, comunicarea lor se extinde adesea asupra unui material bogat şi face să fie necesare alte enunţuri. Asociaţiile numerelor liber evocate sunt poate cele mai concludente; ele trec atât de repede şi se îndreaptă cu atâta siguranţă către un scop ascuns, astfel că par realmente uimitoare. Doresc să vă comunic numai un exemplu de o astfel de analiză a numelor, pentru că nu are nevoie de prea mult material.

În cursul tratamentului unui bărbat tânăr ajung să vorbesc despre această temă şi menţionez faptul că, în ciuda arbitrarului aparent, prin minte nu ne trece niciodată vreun nume care să nu-şi dovedească apoi strânsa determinare, prin raporturile imediate, particularităţile subiectului şi situaţia lui momentană. Dat fiind că pacientul se îndoieşte, îi propun să facă el însuşi imediat o astfel de încercare. Ştiu că el întreţine deosebit de multe relaţii de toate felurile cu femei şi fete şi cred de aceea că are de unde să aleagă atunci când vrea să îi treacă prin minte un nume de femeie. Este de acord cu aceasta. Spre uimirea mea, şi

poate şi a lui, asupra mea nu se prăbuşeşte o avalanşă de nume de femei; el rămâne o clipă mut şi mărturiseşte că în minte îi vine un singur nume şi niciun altul: *Albine*. Ce ciudat, dar ce se leagă pentru dumneavoastră de acest nume? Câte Albine cunoaşteţi? Ciudat, el nu cunoştea nicio Albine şi nici nu îi trecea prin minte nimic legat de acest nume. Am fi putut presupune că analiza sa a eşuat: dar nu, ea era deja completă, nu mai era nevoie de nicio asociaţie. Bărbatul însuşi avea o culoare neobişnuit de albă, în conversaţiile din timpul curei el şi-a zis de repetate ori, în glumă, *albinosul*; noi tocmai ne ocupam cu stabilirea părţii feminine din constituţia sa. El însuşi era deci această Albine, cea mai interesantă femeie în acest moment.

La fel, melodiile care îi vin cuiva brusc în minte se dovedesc a fi determinate şi făcând parte dintr-un lanţ asociativ, care are un drept de a preocupa pe cineva fără ca acesta să ştie despre această activitate. Este deci uşor de spus că relaţia cu melodia se leagă de textul sau de originea acesteia; trebuie să fiu însă atât de prevăzător, încât să nu extind această afirmaţie şi în ceea ce îi priveşte pe oamenii cu adevărat muzicali, referitor la care eu nu am întâmplător nicio experienţă. La aceştia, conţinutul muzical al melodiei poate fi determinant pentru apariţia ei în minte. Primul caz este cu siguranţă mai des întâlnit. Astfel ştiu un bărbat mai tânăr care a fost urmărit de fermecătoarea melodie a cântecului lui Paris din *Frumoasa Elena* (de Offenbach) până când analiza i-a atras atenţia asupra concurenţei din cadrul interesului său din acea perioadă între o „Ida“ şi o „Elena“. [24]

Dacă asociaţiile care au apărut absolut liber sunt determinate astfel şi ordonate într-un anumit context, putem trage concluzia că ideile cu o singură condiţionare, cea de reprezentare-iniţială, nu sunt mai puţin determinate. Într-adevăr, studiile arată că în afara relaţiei cu o reprezentare-iniţială,

ele lasă să se vadă o a doua dependenţă, anume cea de cercurile de gânduri şi interese cu putere afectivă, *complexele*, a căror participare nu este în acel moment cunoscută, deci este inconştientă.

Asociaţii astfel constituite fac obiectul unor cercetări experimentale foarte instructive, care au jucat un rol remarcabil în istoria psihanalizei. Şcoala lui Wundt a indicat aşa-zisul experiment asociativ-verbal, în care subiectului i se dă sarcina de a răspunde cât se poate de repede, cu o *reacţie* oarecare, la un *cuvânt-stimul* care îi este dat. Apoi se pot studia intervalul care se scurge între stimul şi reacţie, natura răspunsului care este dat ca reacţie, eventualele greşeli la o repetare ulterioară a aceleiaşi încercări şi altele asemănătoare. Şcoala din Zürich, sub conducerea lui Bleuler şi Jung, a dat explicaţia pentru reacţiile care au loc în experimentul asociativ, cerându-i subiectului să explice reacţiile care se obţin de la el prin asociaţii retroactive, atunci când ele aveau ceva frapant. S-a evidenţiat că aceste reacţii frapante erau determinate în modul cel mai strict de complexele subiectului. Bleuler şi Jung au realizat astfel prima punte între psihologia experimentală şi psihanaliză.

Instruiţi astfel, vom putea spune: acum recunoaştem că asociaţiile libere sunt determinate şi nu întâmplătoare, aşa cum am crezut iniţial. Vom spune aceasta şi despre asociaţiile legate de elementele visului. Dar nu asta este ceea ce ne interesează. Veţi susţine deci că asociaţia legată de un element al visului va fi determinată de fundalul psihic al acestui element, fundal necunoscut nouă. Aceasta nu ni se pare a fi demonstrat. Ne aşteptăm ca asociaţia la un element al visului să se arate a fi determinată de unul dintre complexele visătorului, dar la ce ne foloseşte aceasta? Nu ne duce la înţelegerea visului, ci, ca şi experimentul asociativ,

ne duce la cunoaşterea acestor aşa-zise complexe. Ce au însă acestea de-a face cu visul?

Aveţi dreptate, dar treceţi cu vederea un lucru. În plus, este exact acel lucru din cauza căruia eu nu am ales experimentul asociativ drept punct de plecare pentru această prezentare. În acest experiment deteminantul reacţiei, anume cuvântul-stimul, este ales de noi în mod arbitrar. Reacţia este deci o intermediere între acest cuvânt-stimul şi complexul tocmai trezit de acesta la subiect. În ceea ce priveşte visul, cuvântul-stimul este înlocuit de ceva care provine el însuşi din viaţa psihică a visătorului, din surse care lui nu îi sunt cunoscute, deci ar putea fi foarte uşor el însuşi un „derivat al complexului". De aceea nu este tocmai fantezistă aşteptarea ca şi alte asociaţii legate de elementele visului să nu fie determinate de niciun alt complex decât de cel al elementului însuşi şi ca ele să poată duce chiar la descoperirea acestuia.

Permiteţi-mi să vă arăt la un alt caz cum se petrece de fapt aşa cum mă aştept să se petreacă în cazul nostru. Uitarea numelor proprii este în fond un model excelent pentru cazul analizei viselor; numai că aici se adună la o singură persoană ceea ce la interpretarea viselor este repartizat asupra a două persoane. Dacă eu uit temporar un nume, sunt totuşi sigur că ştiu numele; este acea siguranţă pe care i-o putem atribui visătorului, mai întâi pe căile ocolite ale experimentului lui Bernheim (pp. 115 şi urm.). Numele uitat şi totuşi ştiut nu îmi este însă accesibil. Experienţa îmi spune curând că reflecţia, chiar una foarte concentrată, nu ne ajută cu nimic în această privinţă. Dar pot să las să se asocieze de fiecare dată în locul numelui uitat unul sau mai multe nume de substitut. Dacă mi-a venit în minte spontan un astfel de nume de substitut, atunci devine evidentă concordanţa acestei situaţii cu cea din analiza viselor. Elementul oniric nu este

nici el elementul corect, el este numai un substitut pentru altceva, pentru ceea ce este de fapt, pentru elementul pe care nu îl cunosc şi pe care trebuie să îl descopăr prin analiza visului. Diferenţa constă din nou numai în aceea că la uitarea numelor substitutul este recunoscut incontestabil drept neautentic, în timp ce pentru elementul oniric nu am putut obţine decât cu greu această idee. Dar şi la uitarea numelor există o cale de a ajunge de la numele de substitut la cel care este în mod inconştient cel autentic, la numele uitat. Dacă îmi îndrept atenţia asupra numelor de substitut şi las să se asocieze la ele alte idei, atunci, după un drum ocolit mai lung sau mai scurt, ajung la numele uitat şi aflu aici că numele spontan de substitut, ca şi cel evocat de mine, se aflau ambele în relaţie cu numele uitat, anume erau determinate de el.

Vă voi arăta o analiză de acest fel: într-o zi observ că nu dispun de numele acelei ţărişoare de pe Riviera, al cărei oraş principal este Monte Carlo. Este foarte supărător, dar aşa stau lucrurile. Mă cufund în cunoştinţele mele despre această ţară, mă gândesc la principele Albert din casa Lusignan, la mariajele sale, la preferinţa sa pentru cercetările oceanografice şi la tot ce mai pot asocia aici, dar nu mă ajută la nimic. Abandonez deci gândirea şi încep să asociez nume de substitut în locul celui uitat. Vin rapid. *Monte Carlo* însuşi, apoi *Piemont, Albania, Montevideo, Colico*. Din această serie îmi atrage atenţia la început Albania, care se înlocuieşte rapid cu *Montenegro*, conform opoziţiei dintre alb şi negru. Apoi văd că patru din aceste nume de substitut conţin silaba *mon*; imediat îmi vine cuvântul uitat şi strig tare: *Monaco*. Cuvintele-substitut şi-au avut originea deci într-adevăr în cel uitat, primele patru se leagă de prima silabă, iar ultimul redă oarecum succesiunea silabelor şi întreaga silabă finală. În plus, pot afla la fel de uşor ce anume mi-a răpit temporar acest nume. Monaco este numele italian

pentru *München*; acest oraş a exercitat o influenţă inhibitorie.

Exemplul este desigur frumos, dar prea simplu. În alte cazuri trebuie să luăm pentru primele nume de substitut o serie mai mare de asociaţii; atunci analogia cu analiza viselor ar fi mai clară. Am avut şi astfel de experienţe. Fiind invitat odată de un străin să beau vin italian cu el, în han s-a dovedit că el uitase numele acelui vin pe care intenţiona să îl comande pentru că îi lăsase o impresie atât de bună despre mine. Dintr-o mulţime de asociaţii substitutive disparate, care i-au venit celuilalt în locul numelui uitat, am putut să trag concluzia că precauţia pentru o anumită Hedwig fusese cea care îi răpise numele vinului şi cu adevărat el nu numai că a mărturisit că gustase pentru prima oară acest vin în compania unei Hedwig, ci prin această descoperire el a şi regăsit numele pe care îl căuta. În acea perioadă el avea o căsnicie fericită şi acea Hedwig făcea parte din vremurile de demult, de care nu-şi amintea cu plăcere.

Ceea ce este posibil la uitarea numelor trebuie să poată să reuşească şi la interpretarea viselor, anume ca pornind de la substitut să avem acces, prin asociaţiile care se leagă, la conţinutul autentic, ascuns. Despre asociaţiile la elementul oniric putem, după exemplul uitării numelor, să presupunem că ele pot fi determinate atât de elementul oniric, cât şi de elementul autentic inconştient. Astfel am adus unele argumente pentru justificarea tehnicii noastre.

22 Cuvântul „elementar“ a fost eliminat din versiunea tipărită a *Prelegerilor*.

23 „Pentru uzul Delfinului“ — expresie care desemnează o variantă expurgată, cenzurată, a unei opere — aşa cum a comandat Ludovic al XIV-lea să se întocmească ediţii ale scrierilor clasice ajustate astfel încât să fie convenabile pentru a fi citite de fiul său. Acesta era moştenitorul coroanei, Delfinul. (*N.t.*)

24 Paris, seducătorul Elenei, fusese păstor pe muntele Ida, unde a fost desemnat să o aleagă pe cea mai frumoasă dintre zeiţe. (*N.t.*)

Prelegerea a 7-a

Conţinutul manifest al visului şi gândurile latente ale visului

Doamnelor şi domnilor! Vedeţi că nu am studiat fără folos actele ratate. Datorită acestor eforturi – cu premisele cunoscute de dumneavoastră – am obţinut două lucruri: o concepţie despre elementul oniric şi o tehnică de interpretare a visului. Concepţia despre elementul visului arată că acesta nu este ceva autentic (p. 123), ci este un substitut pentru altceva, care este necunoscut visătorului, la fel ca şi tendinţa actului ratat; un substitut pentru ceva a cărui cunoaştere există în visător, dar nu îi este accesibilă. Sperăm să putem transfera aceeaşi concepţie asupra întregului vis care constă din astfel de elemente. Tehnica noastră constă în a lăsa să se ivească, prin asociaţie liberă la aceste elemente, şi alte formaţiuni substitutive din care să putem ghici ceea ce este ascuns.

Vă propun acum să introducem o modificare în terminologia noastră, care ne va facilita mobilitatea. În loc de *ascuns, inaccesibil, neautentic* să spunem, dând descrierea corectă, *inaccesibil conştiinţei visătorului* sau *inconştient*. Ca şi în cazul cuvântului uitat sau a tendinţei perturbatoare a actului ratat, prin aceasta înţelegem *inconştient în acest moment*. Desigur că, în contrast cu aceasta, putem numi *conştiente* înseşi elementele visului şi reprezentările substitutive nou obţinute prin asociaţie. De acest nume nu se leagă încă vreo construcţie teoretică. Folosirea cuvântului „inconştient“ ca o descriere potrivită şi uşor de înţeles este ireproşabilă.

Dacă transferăm concepţia noastră de la elementul izolat la întregul vis, atunci rezultă că visul ca întreg este substitutul deformat pentru altceva, ceva inconştient, şi sarcina interpretării

viselor este de a găsi acest inconştient. De aici decurg însă imediat trei reguli importante, pe care trebuie să le urmăm în timpul travaliului de interpretare a viselor:

1) Nu contează ce pare să spună visul, dacă el este inteligibil sau absurd, clar sau încâlcit, căci în niciun caz acesta nu este inconştientul pe care îl căutăm (ni se va impune o restricţie imediată (p. 141) a acestei reguli); 2) ne limităm travaliul la evocarea de reprezentări de substitut pentru fiecare element, nu reflectăm asupra lor, nu verificăm dacă nu conţin cumva ceva valabil, nu ne pasă cât de departe de elementul visului ne duc; 3) aşteptăm până ce inconştientul ascuns, căutat, se instalează de la sine, exact ca şi cuvântul uitat *Monaco* la încercarea descrisă mai sus (p. 123).

Acum înţelegem şi în ce măsură este indiferent cât de mult, cât de puţin şi mai ales cât de fidel sau cât de nesigur ne amintim visul. Visul care este amintit nu este cel autentic, ci este doar un substitut deformat pentru acesta, care prin evocarea altor formaţiuni substitutive pentru ceea ce este autentic trebuie să ne ajute să ne apropiem mai mult de conştientizarea inconştientului visului. Dacă amintirea noastră nu a fost fidelă, ea a întreprins pur şi simplu o altă deformare a acestui substitut, care în plus nici nu este nemotivată.

Putem să realizăm interpretarea propriilor vise, ca şi a viselor altora. Despre propriile vise aflăm chiar mai mult, procesul se realizează mai bine. Dacă încercăm acest lucru, observăm că ceva se opune travaliului. Putem avea idei, dar nu toate se pot afirma. Se fac simţite influenţe de verificare şi de alegere. Despre una dintre asociaţii ne spunem: nu, aceasta nu se potriveşte aici, nu ţine de asta, la alta spunem: este fără sens, la o a treia: este neimportantă, şi putem observa mai departe cât de mult îndepărtăm şi în final chiar eliminăm cu aceste obiecţii asociaţiile, încă înainte ca ele să devină totalmente clare. Deci pe de o parte ne

cramponăm prea mult de o reprezentare-iniţială, de elementul oniric însuşi, pe de altă parte, printr-o alegere, tulburăm rezultatul asociaţiei libere. Dacă nu suntem singuri în interpretarea viselor, dacă ne lăsăm visul interpretat de altcineva, vom mai observa foarte clar şi un alt motiv, care este folosit pentru această alegere nepermisă. Ne spunem atunci uneori: nu, această asociaţie este prea neplăcută, nu vrem sau nu putem să o comunicăm.

Aceste obiecţii ameninţă evident să tulbure succesul travaliului nostru. Trebuie să ne apărăm de ele şi, în cazul propriei persoane, facem aceasta propunându-ne cu fermitate să nu le cedăm; dacă interpretăm visul altuia, ne protejăm dându-i drept regulă de fier să nu excludă de la comunicare nicio asociaţie, chiar dacă împotriva ei se ridică una dintre cele patru obiecţii (că ar fi prea puţin importantă, prea lipsită de sens, că nu face parte din context sau că este prea penibil de comunicat). Celălalt promite că va respecta această regulă şi dacă se petrece aşa ceva avem tot dreptul să ne supărăm din cauza felului în care el se ţine de promisiune. El ne va da la început explicaţia că, în ciuda asigurărilor autoritare, nu îi e clar temeiul asociaţiei libere şi se va gândi apoi să obţină mai întâi acest temei pe cale teoretică, cerându-ne să îi dăm să citească diferite documente sau să îl trimitem să audieze prelegeri, prin care el se poate transforma în adept al vederilor noastre despre asociaţia liberă. Dar de la astfel de erori ne va învăţa să ne abţinem observaţia conform căreia la propria persoană, de a cărei adeziune la regulă putem fi deci siguri, apar aceleaşi obiecţii critice faţă de anumite asociaţii, care vor fi înlăturate numai retroactiv, întru câtva în a doua instanţă.

În loc să ne supărăm pe neascultatea de care dă dovadă visătorul, putem valorifica aceste experienţe pentru a afla ceva nou din ele, ceva care este cu atât mai important cu cât suntem mai puţin pregătiţi pentru ele. Înţelegem că travaliul de

interpretare a viselor se desfăşoară împotriva unei *rezistenţe* care i se opune şi ale cărei manifestări sunt acele obiecţii critice. Această rezistenţă este independentă de convingerea teoretică a visătorului. Ba încă aflăm şi mai mult. Aflăm pe calea experienţei că o astfel de obiecţie critică nu are niciodată dreptate. Dimpotrivă, asociaţiile pe care am dori să le reprimăm astfel se dovedesc *fără excepţie* a fi cele mai importante, decisive pentru descoperirea inconştientului. Este chiar un semn distinctiv atunci când o asociaţie este însoţită de o astfel de obiecţie.

Această rezistenţă este ceva cu totul nou, un fenomen pe care l-am aflat pe baza ipotezelor noastre (pp. 111 şi urm.), fără a fi inclus în acestea. Nu suntem surprinşi tocmai plăcut de acest nou factor în socotelile noastre. Bănuim deja că nu ne va facilita deloc travaliul. Ar putea chiar să ne inducă în eroarea de a lăsa baltă toate eforturile legate de vis. Ceva atât de neimportant cum este visul şi atât de multe greutăţi în loc de o tehnică simplă! Dar pe de altă parte, aceste dificultăţi ar putea tocmai să ne stimuleze şi să ne facă să bănuim că merită osteneala să facem un asemenea travaliu. Cu regularitate ne lovim de rezistenţe atunci când dorim să trecem de la substitutul care este reprezentat de elementul oniric la inconştientul său ascuns. Deci putem să ne gândim că în spatele substitutului trebuie să fie ascuns ceva mai important. Altfel de ce dificultăţile care vor să menţină ascunderea lui? Dacă un copil nu vrea să desfacă pumnul pentru a ne arăta ce are înăuntru, este vorba cu siguranţă de ceva nepermis, de ceva ce nu ar trebui să aibă.

În clipa în care introducem în expunerea noastră reprezentarea dinamică a unei rezistenţe, trebuie să ne mai gândim şi la faptul că acest factor este unul care variază cantitativ. Pot exista rezistenţe mai mari sau mai mici şi suntem pregătiţi ca aceste diferenţe să se arate şi în munca noastră. Poate că

noi producem astfel şi o altă experienţă pe care o facem şi în travaliul de interpretare a viselor. Uneori este nevoie numai de una sau de câteva, puţine, asociaţii, pentru a ajunge de la elementul oniric la inconştientul său, în timp ce altă dată sunt necesare pentru aceasta lanţuri lungi de asociaţii şi depăşirea multor obiecţii critice.

Ne vom spune că aceste diferenţe depind de dimensiunile variabile ale rezistenţei şi vom avea probabil dreptate. Dacă rezistenţa este redusă, nici substitutul nu este foarte îndepărtat de inconştient; o rezistenţă mai mare aduce însă cu ea mari deformări ale inconştientului şi, de aici, o retragere mai lungă de la substitut la inconştient.

Acum ar fi poate timpul să luăm un vis şi să ne punem tehnica la încercare cu el, verificând dacă se confirmă aşteptările pe care le avem de la ea. Da, dar ce vis trebuie să alegem? Nu veţi crede cât de grea mi se pare această decizie şi nici nu vă pot face încă să vedeţi în ce constau aceste dificultăţi. Trebuie, cu siguranţă, să existe vise care per ansamblu să fi suferit puţine deformări şi ar fi cel mai bine să începem cu acestea. Dar care vise sunt cel mai puţin deformate? Sunt oare visele inteligibile şi lipsite de încurcături, din care am dat deja două exemple (pp. 108 şi urm.)? Am greşi foarte mult dacă am crede asta.

Cercetarea arată că aceste vise au suferit un grad extraordinar de mare de deformare. Dacă însă iau un vis la întâmplare, renunţând la o condiţie specială, atunci dumneavoastră veţi fi probabil foarte dezamăgiţi. Se poate să notăm sau să observăm o asemenea mulţime de asociaţii la elementele individuale ale visului, încât travaliul nostru să pară imposibil de trecut în revistă. Dacă notăm visul şi comparăm textul cu toate asociaţiile care se leagă de el, atunci acestea pot să depăşească de mai multe ori lungimea textului

visului. Cel mai eficient pare deci să analizăm mai multe vise scurte, din care fiecare poate cel puţin să spună sau să confirme ceva. În plus, vom decide dacă experienţa nu ar trebui să ne arate unde putem găsi cu adevărat visele cel mai puţin deformate.

Ştiu însă şi încă o altă facilitate, care în plus se află în drumul nostru. În loc să interpretăm vise întregi, dorim să ne limităm la elemente onirice izolate şi să urmărim pe o serie de exemple modul în care le putem explica pe acestea folosindu-ne tehnica.

a) O doamnă povesteşte cum în copilărie a visat adesea că *Bunul Dumnezeu are pe cap un coif ascuţit de hârtie*. Cum am putea să înţelegem aceasta fără ajutorul visătoarei? Totul sună absurd. Nu mai este însă aşa de lipsit de sens dacă doamna ne povesteşte că în copilărie i se punea la masă un astfel de coif pe cap pentru că nu se putea abţine să nu spioneze farfuriile fraţilor ei, să vadă dacă nu cumva vreunul dintre ei nu primeşte mai mult decât ea. Pălăria trebuia deci să funcţioneze ca nişte ochelari de cal. De altfel, este o informaţie istorică, dată fără nicio dificultate. Interpretarea acestui element şi astfel a întregului vis scurt rezultă cu uşurinţă cu ajutorul unei alte asociaţii a visătoarei. „Dat fiind că aflasem că bunul Dumnezeu este atotştiutor şi vede totul“, spune ea, „visul nu poate decât să însemne că eu ştiu tot şi că văd tot ca şi bunul Dumnezeu, chiar dacă cineva ar vrea să mă împiedice.“ Acest exemplu este poate prea uşor.

b) O pacientă sceptică are un vis mai lung, în care se întâmplă ca anumite persoane să îi vorbească despre cartea mea despre „Cuvântul de spirit“ (1905*c*) şi să o laude. Apoi este menţionat

ceva despre un *„canal“, poate o altă carte, în care apare canal sau ceva cu canal… ea nu ştie… este total neclar.*

Acum veţi fi înclinaţi desigur să credeţi că elementul „canal“ se va sustrage interpretării pentru că este în sine prea indeterminat. Aveţi dreptate să bănuiţi aici o dificultate, dar nu este greu pentru că nu este clar, ci este neclar dintr-un alt motiv, acelaşi care îngreunează şi interpretarea. Visătoarea nu asociază nimic la canal; eu nu ştiu desigur să spun nimic. Ceva mai târziu, de fapt în ziua următoare, ea povesteşte că i-a venit în minte ceva care ţine, *poate*, de asta. Este vorba despre un alt cuvânt de spirit pe care l-a auzit povestit. Pe un vas între Dover şi Calais, un cunoscut scriitor se întreţine cu un englez, care, într-un anumit context, îi citează fraza: *Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas*[25]. Scriitorul răspunde: *Oui, le pas de Calais*[26], frază prin care vrea să spună că el găseşte Franţa măreaţă şi Anglia ridicolă. *Pas de Calais* este un canal, Canalul Mânecii, *Canal la manche*. Dacă eu cred că această asociaţie are ceva de-a face cu visul? Desigur, cred că ea dă cu adevărat soluţia enigmaticului element oniric. Dacă vă îndoiţi că acest cuvânt de spirit exista deja înainte de vis, în calitate de inconştient al elementului „canal“, puteţi oare admite că el a fost inventat ulterior? Asociaţia indică tocmai elementul de scepticism care se ascunde la ea în spatele unei uimiri insistente şi rezistenţa este ceea ce le motivează pe amândouă, atât pentru faptul că asociaţia i-a venit atât de ezitant, cât şi pentru faptul că elementul oniric corespunzător a fost atât de nedeterminat. Priviţi aici relaţia dintre elementul oniric şi inconştientul lui. Este ca o bucăţică din acest inconştient, ca o aluzie la acesta; prin izolare, el a devenit total ininteligibil.

c) Un pacient visează într-un context mai lung: *În jurul unei mese cu o formă deosebită şed mai mulţi membri ai familiei sale* etc. Legat de această masă îi vine în minte că văzuse o astfel de piesă de mobilier într-o vizită la o anumită familie. Apoi gândurile au continuat: în această familie există o relaţie deosebită între tată şi fiu şi curând el stabileşte că de fapt lucrurile stau la fel şi între el şi tatăl lui. Masa este deci luată în vis pentru a desemna această paralelă.

Acest visător era de mult timp familiarizat cu cerinţele interpretării viselor. Un altul ar fi refuzat poate să creadă că un astfel de detaliu neînsemnat cum este forma unei mese poate deveni obiect de cercetare. Noi nu credem de fapt că vreun element din vis este întâmplător sau indiferent şi ne aşteptăm la soluţii tocmai din partea explicării unor detalii atât de neînsemnate şi nemotivate. Poate că vă veţi mira şi de faptul că travaliul visului exprimă gândul „la noi lucrurile stau la fel ca şi la aceştia“ tocmai prin alegerea mesei (în germană: *Tisch – n. t.*). Dar şi aceasta se explică, atunci când veţi afla că familia respectivă poartă numele de *Tischler* (în germană: *tâmplar, lemnar – n. t.*). Prin faptul că visătorul îşi pune rudele să stea la această masă, el spune că sunt şi ei *Tischler*. Mai observaţi şi cât de indiscreţi trebuie să devenim, obligaţi de comunicarea unor astfel de interpretări de vise. Aţi ghicit aici una dintre dificultăţile pe care le-am indicat în ceea ce priveşte alegerea exemplelor. Aş fi putut cu uşurinţă înlocui acest exemplu cu altul, dar probabil că aş fi evitat această indiscreţie numai cu preţul de a produce o altă indiscreţie.

Mi se pare că este timpul să introducem doi termeni pe care de mult am fi putut să-i folosim. Dorim să numim ceea ce ne povesteşte visul *conţinutul manifest* al visului, iar ceea ce este

ascuns, lucrurile la care trebuie să ajungem prin urmărirea asociaţiilor, se vor numi *gândurile latente ale visului*. Vom fi atenţi apoi la relaţiile între conţinutul manifest al visului şi gândurile latente ale visului, aşa cum se arată ele în aceste exemple. Pot exista diferite asemenea relaţii. În exemplele a) şi b) elementul manifest este şi o parte componentă a gândurilor latente, dar numai o mică parte a acestora. Dintr-un tablou psihic mare asamblat în gândurile latente ale visului o bucată mică a ajuns şi în conţinutul manifest, ca un fragment din acesta sau, în alte cazuri, ca o aluzie la acesta, ca un cuvânt-cheie, o abreviere în stil telegrafic. Travaliul de interpretare trebuie să completeze, să integreze într-o unitate acest fragment sau acest indiciu, aşa cum a reuşit într-un mod deosebit de frumos în exemplul b). Una dintre modalităţile de deformare în care constă travaliul visului este deci înlocuirea cu un fragment sau o aluzie. În c) se mai poate recunoaşte în plus o altă situaţie, pe care o vedem exprimată mai pur şi mai limpede în exemplele care urmează.

d) Visătorul *trage în sus o femeie (anume, pe care el o cunoaşte) dindărătul patului*. El însuşi găseşte prin prima sa asociaţie sensul acestui element oniric. Acesta vrea să spună: el conferă acestei doamne *preferinţa* lui.[27]

e) Un altul visează că *fratele lui se află într-o ladă*. Prima asociaţie înlocuieşte lada cu un dulap (*Schrank*) şi cea de-a doua îi dă interpretarea: fratele se limitează (*schränkt sich ein*).

f) Visătorul *urcă pe un munte de unde are o privelişte panoramică extraordinară, vastă*. Aceasta sună raţional, poate că nu este nimic de interpretat aici, ci numai de aflat pe ce reminiscenţă se bazează visul şi din ce motiv

aceasta a fost evocată aici. Numai că greşiţi; se arată că acest vis are tot atâta nevoie de interpretare ca şi oricare altul, mai complicat. Visătorul nu asociază nimic din propriile sale ascensiuni montane, ci se gândeşte la faptul că un cunoscut al lui editează o revistă panoramică (*Rundschau* – literal: privire împrejur), care se ocupă de relaţiile noastre cu cele mai îndepărtate ţări de pe Pământ. Gândul latent al visului este deci aici o identificare a visătorului cu unul care „priveşte împrejur".

Veţi găsi aici un nou tip de relaţie între elementul manifest şi cel latent al visului. Primul nu este atât o deformare a celui de-al doilea, cât o reprezentare a acestuia, o reprezentare plastică, concretă, care îşi ia punctul de plecare de la textul ei. Prin aceasta ia naştere încă o deformare, deoarece în ceea ce priveşte cuvintele am uitat de mult imaginea concretă de la care a pornit fiecare şi nu le mai recunoaştem dacă sunt substituite cu acea imagine. Dacă vă gândiţi că visul manifest constă predominant din imagini vizuale şi mai rar din gânduri şi cuvinte, puteţi ghici că acestui tip de relaţie îi revine o semnificaţie deosebită pentru formarea visului. Vedeţi şi că pe această cale devine posibilă crearea unor imagini de substitut în visul manifest pentru o serie mare de gânduri abstracte, care totuşi servesc intenţiei de a ascunde. Aceasta este tehnica enigmei noastre imagistice. De unde provine caracterul spiritual pe care par să îl aibă aceste reprezentări, aceasta este o chestiune specială, pe care nu trebuie să o atingem aici.

Nu vă voi spune încă nimic despre al patrulea tip de relaţie între elementul manifest şi cel latent, până ce el nu ni se va dezvălui de la sine în tehnică. De aceea nu vă voi fi dat nicio enumerare

completă, dar pentru scopurile noastre ajunge ceea ce am dat până acum.

Aveţi acum curajul de a încerca interpretarea unui vis întreg? Să încercăm să vedem dacă suntem destul de bine înarmaţi pentru această sarcină. Nu voi alege acum desigur unul dintre cele mai obscure, dar va fi totuşi unul care manifestă bine reliefate trăsăturile unui vis.

O tânără doamnă, căsătorită de mulţi ani, visează: *Ea stă cu soţul ei la teatru, o parte a stalului este liberă. Soţul ei îi povesteşte că Elise L. şi mirele ei au dorit şi ei să meargă, dar nu au putut căpăta decât locuri proaste, trei bilete cu 1 florin şi 50 de creiţari şi ei doar nu puteau lua aceste locuri. Ea crede că nu a fost nicio nenorocire*.

Primul lucru pe care ni-l relatează visătoarea este că prilejul visului este menţionat chiar în conţinutul manifest al acestuia. Soţul ei îi povestise într-adevăr că Elise L., o cunoscută de aceeaşi vârstă cu ea, s-a logodit. Visul este o reacţie la această comunicare. Ştim deja (p. 119) că pentru multe vise este uşor de pus în evidenţă un astfel de prilej din ziua precedentă şi că visătorul dă adesea fără nicio dificultate astfel de surse ale visului. Visătoarea noastră ne pune la dispoziţie informaţii de acest gen şi pentru alte elemente ale visului manifest. De unde detaliul că o parte din stal este neocupată? Este o aluzie la un eveniment real care avusese loc săptămâna trecută. Ea îşi propusese să meargă la o anume reprezentaţie teatrală şi de aceea cumpărase bilete prea devreme, *prematur*, atât de *devreme* încât a trebuit să plătească o taxă pentru anticipaţie. Atunci când au ajuns la teatru, s-a demonstrat cât de inutilă a fost grija ei, deoarece *o parte a stalului era aproape goală*. Ar fi fost timp să cumpere bilete chiar în ziua reprezentaţiei. Soţul ei nu a omis să o dojenească din cauza *precipitării* ei. De unde florinul şi cei 50 de creiţari? Dintr-un cu totul

alt context, care nu are nimic de-a face cu precedentul, dar care face şi el aluzie la o informaţie din ziua precedentă. Cumnata ei primise cadou de la soţul ei suma de 150 de florini şi, proasta, nu a găsit nimic de făcut mai repede decât să alerge la bijutier şi să schimbe banii pe o podoabă. De unde trei? Despre aceasta ea nu ştie nimic, doar dacă nu vrem să valorificăm asociaţia că mireasa, Elise L., era numai cu trei luni mai tânără decât ea, femeie de zece ani măritată. Şi prostia de a lua trei bilete, atunci când nu sunt decât doi? Despre aceasta ea nu spune nimic, refuză să facă orice alte asociaţii sau să dea informaţii.

Totuşi ea ne-a transmis foarte mult material prin cele câteva asociaţii ale ei, suficient pentru a putea ghici din ele gândurile latente ale visului. Trebuie să ne atragă atenţia faptul că în comunicările ei despre vis apar în mai multe locuri determinaţii temporale, care formează baza unor trăsături comune diferitelor părţi ale materialului. Ea cumpărase bilete la teatru *prea devreme*, se comportase *precipitat*, astfel că a trebuit să plătească o suprataxă; cumnata ei *se grăbise* la fel să îşi dea banii la bijutier pentru a-şi cumpăra o podoabă, ca şi cum s-ar fi temut să nu piardă ocazia. Legat de atât de accentuatul „prea devreme“, „prematur“, să mai ţinem cont şi de prilejul visului: informaţia că prietena sa, numai cu trei luni mai tânără, a găsit acum un soţ de nădejde şi critica dispreţuitoare adresată cumnatei: este o *prostie* să te grăbeşti aşa. Ne apare atunci spontan următoarea construcţie a gândurilor latente ale visului, pentru care visul manifest este un substitut aprig deformat:

„A fost totuşi o *prostie* din partea mea să mă grăbesc atâta cu măritişul! La exemplul Elisei, văd că aş fi găsit un bărbat şi mai târziu.“ (Graba este prezentată în comportamentul ei legat de achiziţionarea biletelor la teatru şi în cel al

cumnatei care şi-a cumpărat bijuteria.) Acesta ar fi gândul principal, am putea continua, chiar dacă mai puţin sigur, pentru că analiza nu ar fi trebuit să renunţe în acest loc la expresiile visătoarei: „Şi unul de o sută de ori mai bun aş fi putut primi cu banii aceştia!“ (150 de florini înseamnă de 100 de ori mai mult decât un florin şi 50 de creiţari). Dacă putem înlocui banii cu zestrea, atunci ar însemna că un bărbat se cumpără cu zestrea; atât bijuteria, cât şi biletele proaste ar sta în locul bărbatului. Ar fi mai de dorit să ştim dacă tocmai elementul „trei bilete“ are ceva de-a face cu un bărbat (cf. p. 246). Dar cunoştinţele noastre încă nu ajung până acolo. Am aflat numai că visul exprimă desconsiderarea faţă de propriul soţ şi regretul de *a se fi măritat atât de devreme*.

Apreciez că rezultatul primei interpretări de vise ne va lăsa mai mult surprinşi şi încurcaţi decât satisfăcuţi. Dintr-o dată ne copleşesc prea multe lucruri, mai multe decât am putea noi să stăpânim. Observăm deja că nu au fost epuizate învăţăturile acestei interpretări de vis. Să ne grăbim să evidenţiem ceea ce recunoaştem la prima vedere ca fiind elemente noi sigure.

În primul rând: este ciudat că în gândurile latente accentul principal cade pe elementul de prematuritate, de grabă; în visul manifest nu se mai poate găsi nimic despre aceasta. Fără analiză nu am fi putut avea nicio idee despre faptul că acest element joacă vreun rol. Pare deci posibil ca tocmai cel mai important lucru, elementul central al gândurilor inconştiente, să lipsească din visul manifest. Astfel, trebuie schimbată temeinic impresia întregului vis. În al doilea rând: în vis se află o alcătuire fără sens, trei pentru 1 florin şi jumătate, în gândurile visului ghicim fraza: era o prostie (să te măriţi atât de devreme). Se poate nega că acest gând „era o prostie“ este prezentat în visul manifest tocmai prin admiterea unui element absurd? În al treilea rând: o privire comparativă ne

arată că relaţia dintre elementele manifeste şi cele latente nu este una simplă, în niciun caz nu este una ca aceea care presupune că un element manifest înlocuieşte întotdeauna unul latent. Trebuie să fie mai degrabă o relaţie de ansamblu între cele două tabere, în cadrul cărora un element manifest este reprezentat de mai multe latente sau unul latent poate fi înlocuit de mai multe elemente manifeste.

În ceea ce priveşte sensul visului şi comportamentul visătoarei faţă de el, ar fi de asemenea de spus multe lucruri surprinzătoare. Ea admite interpretarea, dar se miră de ea. Ea nu a ştiut că îşi dispreţuieşte atâta soţul; ea nu ştie nici de ce ar trebui să îl dispreţuiască astfel. Aici sunt deci încă multe lucruri de neînţeles. Cred cu adevărat că nu suntem încă destul de bine înarmaţi pentru o interpretare a viselor şi trebuie să ne mai instruim şi pregătim în acest sens.

25 De la sublim la ridicol nu e decât un singur pas — în limba franceză în original. (*N.t.*)

26 Da, pasul Calais — în limba franceză în original. (*N.t.*)

27 Cuvântul *Vorzug* (preferinţă) sună asemănător imperfectului de la verbul (*her*)*vorziehen*, zog… (her)vor (a trage în sus, a scoate). (*N.t.*)

Prelegerea a 8-a

Visele copiilor

Doamnelor şi domnilor! Am impresia că am procedat prea rapid. Să facem un pas în spate. Înainte de a întreprinde ultima încercare de a depăşi prin tehnica noastră dificultăţile deformării onirice, am spus că ar fi cel mai bine să le ocolim, oprindu-ne la vise în care deformarea nu apare sau apare foarte puţin (desigur, dacă există astfel de vise). Ne abatem din nou de la istoria dezvoltării cunoaşterii noastre (cf. p. 93), căci în realitate numai după o folosire consecventă a tehnicii de interpretare şi după o analiză completă a viselor deformate atenţia ne-a fost atrasă de existenţa unor astfel de vise, mai lipsite de deformare.

Visele pe care le căutăm se află la copii. Ele sunt scurte, clare, coerente, uşor de înţeles, lipsite de ambiguitate şi totuşi sunt, neîndoielnic, vise. Să nu credeţi însă că toate visele copiilor sunt de acest fel. Deformarea onirică se instalează foarte devreme în copilărie şi au fost prezentate vise ale unor copii de cinci până la opt ani care au deja toate trăsăturile celor ulterioare. Dacă ne limităm însă la vârsta la care începe activitatea psihică recognoscibilă, până la patru sau cinci ani, se vor prezenta o serie de vise cu un caracter care poate fi numit infantil şi apoi, în anii de copilărie care vor mai urma, se mai pot găsi unele de acest fel. Şi la adulţi se produc în anumite condiţii vise care se aseamănă cu cele tipic infantile.

Din aceste vise infantile putem să tragem cu mare uşurinţă şi siguranţă concluzii referitoare la natura visului, care sperăm că se vor dovedi decisive şi general valabile.

1. Pentru înţelegerea acestor vise nu avem nevoie de nicio analiză, nu este nevoie să folosim nicio tehnică. Nu trebuie să îl întrebăm nimic pe

copilul care îşi povesteşte visul. Dar trebuie să adăugăm la aceasta o relatare din viaţa copilului. De fiecare dată există o întâmplare din ziua precedentă, care ne explică visul. Visul este reacţia vieţii psihice din somn la acest eveniment din timpul zilei.

Dorim să aducem câteva exemple, pentru a ne sprijini pe ele concluziile ulterioare.

a) Un băiat de 22 de luni trebuie să felicite pe cineva, oferindu-i un coş cu cireşe. El face acest lucru cu vădită neplăcere, chiar dacă i se promite că va primi şi el câteva din acestea. În dimineaţa următoare el povesteşte visul: *He(r)mann păpat toate cireşele*.

b) O fetiţă de 4 ani şi 4 luni călătoreşte pentru prima dată cu vaporul pe mare. La coborâre, ea nu mai vrea să părăsească vasul şi plânge amarnic. Timpul de călătorie pe mare i se pare că a trecut prea repede. În dimineaţa următoare: *Azi noapte am călătorit pe mare*. Putem completa că această călătorie a durat mai mult.

c) Un băiat de 5 ani şi 4 luni este luat într-o excursie în Escherntal în Hallstadt. El aflase că Hallstadt se află la poalele masivului Dachstein. El manifestase mult interes pentru acest munte. Din locuinţa de la Aussee Dachstein se vedea foarte frumos şi cu binoclul se putea distinge pe el cabana Simony. Copilul se străduise de repetate ori să o privească prin binoclu; nu se ştie cu ce rezultate. Călătoria a început într-o dispoziţie veselă şi plină de aşteptare. De fiecare dată când se vedea un nou munte, băiatul întreba: Acesta este Dachstein? Pe măsură ce primea numai răspunsuri negative, copilul devenea din ce în ce mai prost dispus, apoi a tăcut de tot şi nu a mai vrut să facă o scurtă ascensiune către cascadă. S-a crezut că este istovit, dar în dimineaţa care a urmat el a povestit foarte fericit: *În noaptea asta am visat că am fost la cabana Simony*. Cu această aşteptare luase el

parte deci la excursie. Despre detalii el a spus numai ce auzise deja: se urcă şase ore pe trepte.

Aceste trei vise sunt suficiente pentru a obţine toate informaţiile dorite.

2. Vedem că aceste vise de copii nu sunt lipsite de sens: ele sunt *acte psihice inteligibile, depline*. Amintiţi-vă de ceea ce v-am spus despre judecata medicală privitoare la vis, de comparaţia cu degetele necunoscătoare de muzică, ce aleargă pe clapele pianului (cf. p. 97). Veţi remarca gradul în care aceste vise de copii se opun acestei concepţii. Ar fi însă şi prea ciudat dacă tocmai copilul ar realiza în somn acte psihice complete, acolo unde adulţii se mulţumesc în aceleaşi cazuri cu reacţii convulsiforme. Avem toate motivele să îi atribuim copilului un somn mai bun şi mai profund.

3. Acestor vise le lipseşte deformarea onirică; de aceea ele nu au nevoie de niciun travaliu de interpretare. Aici conţinutul manifest coincide cu conţinutul latent. *Deformarea onirică nu aparţine deci naturii visului*. Pot presupune că acum vi se ia o piatră de pe inimă. Dar la o reflecţie mai profundă vom atribui şi acestor vise o mică parte de deformare onirică, o anumită diferenţă între conţinutul manifest al visului şi gândurile latente ale acestuia.

4. Visul infantil este reacţia la un eveniment de peste zi care a lăsat în urma lui un regret, un dor, o dorinţă neîmplinită. *Visul aduce împlinirea directă, nedeghizată a acestei dorinţe*. Gândiţi-vă acum la explicaţiile noastre despre rolul stimulilor corporali din exterior sau din interior ca factori care tulbură somnul şi stimulează visul (cf. pp. 103 şi urm.). Am făcut cunoştinţă cu lucruri foarte sigure în această privinţă, dar nu ne-am putut explica decât un mic număr de vise de acest fel. În aceste vise de copii nimic nu indică acţiunea acestor stimuli somatici; aici nu putem greşi deoarece visele sunt totalmente inteligibile şi uşor de trecut cu vederea. Dar nu trebuie să renunţăm

de aceea la etiologia visului pornind de la stimuli. Putem numai să întrebăm: de ce am uitat la început că în afară de stimulii somatici mai există şi stimuli psihici care tulbură somnul? Ştim totuşi că aceştia sunt excitaţii responsabile în special pentru tulburarea somnului adulţilor, deoarece împiedică instalarea la aceştia a condiţiei psihice a adormirii, anume retragerea interesului de la lume. Adultul ar dori să nu îşi întrerupă viaţa, ci mai degrabă să continue munca referitoare la lucrurile care îl preocupă – de aceea el nu doarme. Un astfel de stimul psihic, care să tulbure somnul, este în cazul copilului dorinţa neîmplinită, la care el reacţionează visând.

5. De aici obţinem pe cea mai scurtă cale o idee despre funcţia visului. Visul ca reacţie la stimulul psihic trebuie să aibă valoarea unei împliniri a acestei dorinţe, astfel ca ea să fie înlăturată şi somnul să poată fi continuat. Nu ştim încă modul în care va fi realizată dinamic această împlinire prin vis, dar observăm deja că *visul nu este*, aşa cum a fost descris, *cel care tulbură somnul, ci este paznicul visului, cel care înlătură tulburările somnului*. Credem că am fi dormit mai bine dacă nu ar fi fost visul, dar nu avem dreptate; în realitate fără ajutorul visului nu am fi dormit deloc. Este meritul său că am dormit bine. El nu a putut să evite să ne deranjeze niţel, aşa cum paznicul de noapte nu poate să evite adesea să facă un anumit zgomot atunci când îi goneşte pe cei care tulbură liniştea, care ar dori să ne trezească făcând zgomot.

6. Trăsătura principală a visului este că ceea ce-l provoacă este o dorinţă, iar împlinirea acestei dorinţe este conţinutul visului. O altă trăsătură la fel de constantă este că visul nu dă pur şi simplu expresie unui gând, ci prezintă, într-o experienţă halucinatorie, această dorinţă ca fiind împlinită. *Aş vrea să călătoresc pe mare*, este dorinţa care incită visul; visul însuşi are drept conţinut: *călătoresc pe*

mare. Şi la aceste vise simple de copil există deci o deosebire între visul latent şi cel manifest, o deformare a gândurilor latente ale visului, anume *transformarea gândului în trăire*. La interpretarea visului trebuie să fie anulată mai ales această transformare. Dacă aceasta ar trebui să se prezinte ca una dintre cele mai generale trăsături ale visului, atunci fragmentul de vis comunicat anterior „îl văd pe fratele meu într-o ladă“ nu trebuie tradus cu „fratele meu se limitează“, ci cu „aş dori ca fratele meu să se limiteze, *fratele meu trebuie să se limiteze*“. Dintre cele două trăsături generale ale visului indicate aici, este evident că cea de-a doua are mai multe perspective decât prima de a fi recunoscută fără a fi contrazisă. Numai prin cercetări vaste vom putea stabili cu siguranţă faptul că stimulul care incită visul trebuie să fie mereu o dorinţă şi că nu poate fi o grijă, un precept sau reproş, dar prin aceasta nu se aduce atingere celeilalte trăsături, anume că visul nu redă pur şi simplu acest stimul, ci îl suspendă, îl înlătură sau îl rezolvă printr-un fel de experienţă.

7. Ca o anexă la această trăsătură a visului putem relua şi compararea visului cu actul ratat. La cel din urmă deosebim o tendinţă care perturbă şi una care este perturbată; actul ratat era un compromis între cele două. În aceeaşi schemă intră şi visul. Tendinţa perturbată nu poate să fie aici alta decât aceea de a dormi. Cea care perturbă poate fi aici înlocuită prin stimulul psihic, să spunem deci: prin dorinţa care împinge spre satisfacerea ei, pentru că până acum nu am cunoscut niciun alt stimul psihic care să tulbure somnul. Visul este şi aici un rezultat al compromisului. Dormim, totuşi trăim suspendarea unei dorinţe; ne satisfacem o dorinţă, dar ne continuăm somnul. Ambele sunt parţial împlinite şi parţial abandonate.

8. Amintiţi-vă cum am sperat odată să găsim o cale de acces către înţelegerea problemei visului

din faptul că anumite formaţiuni fantasmatice, foarte transparente pentru noi, sunt numite „vise diurne“. Aceste vise diurne sunt astfel cu adevărat împliniri de dorinţe, realizări ale dorinţelor ambiţioase şi erotice care ne sunt bine cunoscute, dar ele sunt gândite, reprezentate viu, niciodată trăite halucinator. Dintre cele două trăsături principale ale visului, aici este reţinută cea mai puţin sigură, în timp ce cealaltă dispare complet, fiind dependentă de starea de somn şi irealizabilă în viaţa vigilă. În limbajul comun există ca o bănuială legată de faptul că împlinirea dorinţei este o trăsătură principală a visului. În plus, dacă trăirea în vis este numai o reprezentare modificată, posibilă în condiţiile stării de somn, deci o „visare diurnă care are loc noaptea“, înţelegem imediat că procesul de formare a visului poate suspenda stimulul nocturn şi poate aduce satisfacţie, căci şi visarea diurnă este o activitate legată de satisfacţie şi se practică doar datorită acesteia.

Dar nu numai acest fel de a vorbi, ci şi altele exprimă acelaşi lucru. Nişte proverbe cunoscute spun: *porcul visează jir, gâsca visează porumb* sau *vrabia mălai visează*. Proverbul coboară deci şi mai mult decât noi, de la copil la animal, şi susţine că visul are drept conţinut împlinirea unei trebuinţe. Multe expresii verbale par să însemne acelaşi lucru: „frumos ca în vis“, „nu m-aş fi gândit la asta nici în vis“, „nu mi-aş fi imaginat asta nici în visele mele cele mai îndrăzneţe“. Se vede aici o incontestabilă luare de atitudine din partea limbajului. Există şi vise de angoasă şi vise cu un conţinut penibil sau indiferent, dar ele nu au incitat limbajul. El cunoaşte poate vise „rele“, dar visul este pentru limbajul comun pur şi simplu ceva care aduce dulcea împlinire a dorinţelor. Nu există niciun proverb care să ne asigure că porcul, gâsca sau vrabia visează cum sunt sacrificate.

Desigur că este de neconceput ca autorii să nu fi remarcat la vis caracterul său de împlinire a

dorinţelor. E drept că mulţi au făcut-o foarte des, dar niciunul dintre ei nu s-a gândit să recunoască generalitatea acestui caracter şi să îl ia drept punct de ancorare în explicarea visului. Putem să ne gândim şi să vedem ce i-a împiedicat să facă aceasta.

Vedeţi însă cât de multe explicaţii am obţinut din luarea în considerare a viselor infantile – şi aceasta aproape fără niciun efort! Am aflat că visul deţine funcţia de paznic al somnului, că el este alcătuit din două tendinţe aflate la concurenţă, din care una, dorinţa de a dormi, rămâne constantă, iar cealaltă tinde spre satisfacerea unui stimul psihic, ni s-a dovedit că visul este un act psihic plin de sens, care are două trăsături principale: împlinirea dorinţei şi trăirea halucinatorie. Aici era să uităm că facem psihanaliză. În afară de legătura cu actele ratate, travaliul nostru nu are niciun profil specific. Orice psiholog care nu ştie nimic despre premisele psihanalizei ar fi putut da această explicaţie despre visele infantile. De ce nu a făcut-o niciunul?

Dacă nu ar exista decât vise infantile, problema ar fi rezolvată, ne-am achita de sarcina noastră, şi asta fără să îl mai întrebăm pe visător, fără să mai luăm în discuţie inconştientul şi fără să mai folosim asociaţia liberă. În aceasta constă în mod evident continuarea sarcinii noastre. Deja am făcut de repetate ori experienţa faptului că trăsăturile care erau date drept general valabile s-au dovedit apoi ca nefiind caracteristice decât pentru un anume fel şi număr de vise. Noi trebuie să stabilim deci dacă trăsăturile generale care reies din visele infantile sunt mai stabile, dacă ele sunt valabile şi pentru acele vise care nu sunt transparente, al căror conţinut manifest nu lasă să se vadă nicio relaţie cu o dorinţă din timpul zilei rămasă nesatisfăcută. Credem că aceste vise au suferit o deformare mai mare şi de aceea ele nu trebuie evaluate imediat.

Mai bănuim că pentru explicarea acestei deformări vom avea nevoie de tehnica psihanalitică, de care ne-am putut lipsi când a fost vorba despre înţelegerea tocmai realistă a viselor infantile.

În orice caz mai există o clasă de vise care sunt nedeformate şi care se pot recunoaşte cu uşurinţă ca împliniri de dorinţe, ca şi visele de copii. Este vorba despre acele vise provocate de-a lungul întregii vieţi de către trebuinţe corporale imperative, foamea, setea, trebuinţele sexuale, deci despre împliniri ale unor dorinţe ca reacţii la stimulii somatici interni. Astfel, am notat un vis al unei fetiţe de 19 luni, care consta dintr-un meniu, la care se adăuga numele ei (*Anna F..., că(p)şuni, f(r)agi, om(l)etă, budi(n)că*), ca reacţie la o zi de regim impus din pricina unor tulburări digestive, care fuseseră puse pe seama fructelor care apar de două ori în vis. În acelaşi timp, bunica, a cărei vârstă o completa pe cea a nepoatei până la şaptezeci, a trebuit şi ea să postească o zi în urma neliniştii determinate de rinichiul ei migrator; ea a visat în aceeaşi noapte că este invitată şi i se oferă cele mai mari delicatese. Observaţii făcute asupra unor deţinuţi care au fost înfometaţi şi asupra unor persoane care au fost nevoite să sufere lipsuri în timpul călătoriilor şi expediţiilor ne arată că în aceste condiţii se visează în mod regulat despre satisfacerea acestor trebuinţe. Astfel, Otto Nordenskjöld relatează în cartea sa *Antarctica* (1904) despre echipa care a petrecut acolo iarna cu el (vol. 1, pp. 338 şi urm.): „Foarte grăitoare pentru direcţia celor mai intime gânduri ale noastre erau visele noastre, care nu fuseseră niciodată mai vii şi mai numeroase ca acum. Chiar şi aceia dintre camarazii noştri care de obicei nu visau decât în mod excepţional aveau istorii lungi de povestit dimineaţa, când împărtăşeam între noi ultimele noastre experienţe din această lume a fanteziei. În toate era vorba despre acea lume exterioară care acum era atât de departe de noi, dar adesea ele

erau adaptate situaţiei noastre de acum… Punctele centrale în jurul cărora se învârteau cel mai frecvent visele noastre erau mâncarea şi băutura. Unul dintre noi, care în timpul nopţii excela în ceea ce priveşte participarea la prânzuri copioase, era fericit când putea să relateaze dimineaţa că luase o cină cu trei feluri; un altul visa tutun, munţi de tutun; alţii visau despre corabia care se îndrepta spre noi cu pânzele întinse, pe ape deschise. Mai merită să fie menţionat şi un alt vis: curierul vine cu poşta şi dă o lungă explicaţie de ce s-a lăsat atât de mult aşteptat – el livrase poşta greşit şi numai cu greu a reuşit să reintre în posesia scrisorilor. Fireşte că ne mai ocupam în somn şi cu lucruri şi mai imposibile, dar lipsa de fantezie din aproape toate visele pe care eu însumi le-am avut sau pe care le-am auzit povestite era absolut frapantă. Desigur că ar fi de mare interes psihologic dacă toate aceste vise ar fi consemnate. Am putea înţelege mai uşor cât tânjeam la somn, dat fiind că el ne putea oferi fiecăruia dintre noi tot ce-şi dorea mai fierbinte." După Du Prel (1885, 231) mai citez: „Pe când se afla într-o călătorie în Africa, pe punctul de a muri de sete, Mungo Park visa fără încetare văile pline de apă şi pajiştile din patria sa. Chinuit de foame, şi Trenck se vedea în fortificaţia Magdeburg, înconjurat de mese copioase. Pe când era pe punctul de a muri de foame din pricina privaţiunilor înspăimântătoare, George Back, participant la prima expediţie a lui Franklin, visa mereu mese bogate…"

Cel căruia, din pricina consumului la cină al unor alimente foarte picante, i se face sete în timpul nopţii, visează apoi cu uşurinţă că bea. Este desigur imposibilă satisfacerea printr-un vis a unei trebuinţe mai pronunţate de a mânca sau de a bea; din astfel de vise ne trezim însetaţi şi trebuie să bem apă reală. În acest caz realizarea visului este practic măruntă, dar nu este mai puţin clar că ea este oferită în scopul de a menţine somnul, în

pofida stimulului care împinge spre trezire şi acţiune. Dacă aceste trebuinţe au o intensitate mai redusă, visele de satisfacere ajută de multe ori la înlăturarea lor.

La fel, sub influenţa excitaţiilor sexuale, visul creează satisfaceri care prezintă însă particularităţi demne de a fi menţionate. Datorită capacităţii pulsiunii sexuale de a fi cu un grad mai puţin dependentă de obiectul ei decât sunt foamea sau setea, satisfacţia într-un vis de poluţie poate fi reală, şi în urma anumitor dificultăţi în relaţia cu obiectul, care vor fi amintite mai târziu, se poate întâmpla deosebit de des ca satisfacţia reală să fie legată totuşi de un conţinut oniric necesar sau deformat. După cum a remarcat O. Rank (1912*a*) această particularitate a visului de poluţie îl transformă într-un obiect privilegiat pentru studiul deformării onirice. Toate visele de trebuinţă ale adulţilor mai conţin, în afară de satisfacere, şi altceva, care provine din surse de stimulare pur psihice şi care are nevoie de interpretare pentru a fi înţeles.

Nu dorim să susţinem că visele de împlinire a dorinţei formate după modelul infantil apar doar ca reacţii la trebuinţele imperative menţionate aici. Mai cunoaştem şi vise scurte şi clare de acest fel, sub influenţa anumitor situaţii dominante, care se bazează fără îndoială pe surse psihice de stimulare. Astfel, de exemplu, visele de nerăbdare, atunci când cineva a făcut pregătirile pentru o călătorie, pentru o reprezentaţie importantă pentru el, o prelegere sau o vizită şi atunci visează împlinirea anticipată a aşteptării sale, deci ajunge la scopul său cu o noapte înaintea evenimentului: se vede la teatru sau conversând cu gazdele sale. Sau visele care sunt numite pe drept cuvânt vise de comoditate: atunci când cineva care are chef să doarmă visează că s-a trezit deja, că s-a spălat sau că se află la şcoală, în timp ce în realitate doarme mai departe, deci mai bine se trezeşte în vis decât

în realitate. Dorinţa de a dormi, a cărei participare regulată la formarea visului am recunoscut-o deja, devine clară în aceste vise şi se manifestă în ele drept cel mai important creator al visului. Trebuinţa de a dormi se aşază pe bună dreptate alături de celelalte mari trebuinţe corporale.

Pornind de la reproducerea unui tablou de Schwind[28], de la Schackgalerie din München, vă arăt cât de corect a prins pictorul formarea unui vis dintr-o situaţie dominantă. Este vorba despre „Visul unui prizonier“, care nu poate avea drept conţinut altceva decât eliberarea sa. Este foarte drăguţ că eliberarea trebuie să aibă loc pe fereastră, căci pe ferestră a intrat stimulul luminos care a pus capăt somnului prizonierului. Gnomii care stau unii pe umerii celorlalţi reprezintă propriile poziţii succesive pe care el ar fi trebuit să le adopte dacă s-ar fi căţărat la înălţimea ferestrei şi, dacă nu greşesc, dacă nu îi atribui artistului prea multe intenţii, gnomul care se află cel mai sus, care taie gratiile, care face ceea ce prizonierul însuşi ar vrea să facă, are aceleaşi trăsături ca şi el însuşi.

La toate celelalte vise, în afară de visele copiilor şi de cele de tip infantil, în calea noastră apare, ca să ne împiedice, deformarea onirică. Nu putem spune de la început dacă şi aceste vise sunt împliniri de dorinţe, aşa cum bănuim; din conţinutul lor manifest ghicim cărui stimul psihic îşi datorează originea şi nu putem demonstra că ele se străduiesc şi să scape de acest stimul sau să îl înlăture. Ele trebuie să fie interpretate, adică traduse, deformarea lor trebuie anulată, conţinutul manifest trebuie înlocuit cu cel latent, înainte de a putea afirma dacă cele descoperite la visele infantile pot pretinde valabilitate pentru toate visele.

Schwind: „Visul unui prizonier“

28 Moritz von Schwind (1804-1871) pictor romantic austriac (*n. t.*) — pentru reproducere vezi pagina alăturată.

Prelegerea a 9-a

Cenzura visului

Doamnelor şi domnilor! Am făcut cunoştinţă cu formarea, natura şi funcţia visului din studiul viselor copiilor. *Visele sunt înlăturări, pe calea satisfacţiei halucinate, ale stimulilor (psihici) care tulbură somnul*. Din visele adulţilor nu am putut explica de fapt decât o grupă, formată din visele pe care le-am numit „de tip infantil". Ce se întâmplă cu celelalte nu ştim încă; nici nu le înţelegem. Deocamdată am obţinut un rezultat a cărui semnificaţie nu dorim să o subestimăm. De fiecare dată când înţelegem total un vis, el se dovedeşte a fi împlinirea halucinată a unei dorinţe. Această concordanţă nu poate fi întâmplătoare şi nici indiferentă.

Despre un vis de alt tip admitem (p. 127), pe baza diferitelor raţionamente şi în analogie cu concepţia despre actele ratate, că el este substitutul deformat pentru un conţinut necunoscut şi că mai întâi trebuie adus înapoi la el. Cercetarea, înţelegerea acestei *deformări onirice* este deci următoarea noastră sarcină.

Deformarea onirică este cea care face ca visul să ni se pară ciudat şi ininteligibil. Vrem să ştim mai multe despre el: în primul rând de unde provine, dinamismul lui, în al doilea rând ceea ce face şi în fine cum face. Putem să mai spunem că deformarea onirică este opera travaliului visului. Vrem să descriem travaliul visului şi să ajungem la forţele care acţionează în el.

Şi acum ascultaţi următorul vis. Ne-a fost semnalat de o doamnă din cercul nostru[29] şi provine, după informaţiile pe care aceasta ni le-a dat, de la o doamnă mai în vârstă, de vază, cu o educaţie aleasă. Nu s-a făcut vreo analiză a acestui vis. Referenta noastră observă că, pentru

psihanalist, acest vis nu are nevoie de nicio interpretare. Nici visătoarea însăşi nu l-a interpretat, dar l-a judecat şi l-a dezaprobat ca şi cum ar şti să îl interpreteze. Deoarece ea a spus despre el: un astfel de lucru respingător şi stupid visează o femeie de 50 de ani, care noapte şi zi nu se gândeşte la altceva decât la grija pentru copilul ei![30]

Iată acum visul despre „serviciile amoroase“[31]: *Ea merge la spitalul garnizoanei nr. 1 şi îi spune portarului că trebuie să vorbească cu medicul-şef... (ea dă un nume care nu îi era cunoscut), deoarece vrea să presteze servicii în spital. Ea subliniază însă cuvântul „presteze“, astfel încât ofiterul remarcă imediat că era vorba despre „servicii amoroase“. Deoarece este o doamnă bătrână, portarul nu o lasă să treacă decât după o serie de ezitări. În loc însă de a merge la medicul-şef, ea ajunge într-o cameră mare, sumbră, în care se află aşezaţi sau în picioare în jurul unei mese lungi mulţi ofiţeri şi medici militari. Ea adresează cererea sa unui medic, care o înţelege imediat, după câteva cuvinte. Cuvintele ei sunau astfel: „Eu şi multe alte femei şi fete din Viena suntem gata, pentru soldaţi, trupă şi ofiţeri, fără deosebire, să ....“ Aici în vis urmează un murmur. Însă toţi cei prezenţi au înţeles corect; o arătau figurile jenate sau sarcastice ale ofiţerilor. Doamna continuă: „Ştiu că hotărârea noastră sună ciudat, dar pentru noi este extrem de serioasă. Nici pe soldatul de pe câmpul de luptă nu îl întreabă nimeni dacă vrea să moară sau nu.“ Urmă o tăcere penibilă, de câteva minute. Medicul îi cuprinse mijlocul cu braţul şi spuse: „Stimată doamnă, gândiţi-vă, dacă s-ar ajunge chiar la...“ (murmur). Ea se retrase din braţele sale, gândind: este la fel ca şi ceilalţi şi replică: „Doamne, sunt o femeie bătrână şi poate că nici nu voi fi în stare. În*

plus trebuie respectată o condiţie: se va ţine seamă de vârstă; o femeie mai în vârstă să nu (murmur) cu un tinerel; ar fi îngrozitor.“ Medicul răspunse: „Înţeleg perfect.“ Câtiva ofiţeri râdeau; printre ei era şi unul care îi ceruse în tinereţe mâna şi doamna dori să fie condusă la medicul-şef pe care îl cunoştea, pentru ca totul să fie clarificat. A zdruncinat-o foarte tare faptul că nu îşi mai amintea numele lui. Medicul-şef îi indică totuşi foarte politicos şi respectuos să meargă la etajul doi, pe o scăriţă de fier foarte îngustă, în spirală, care ducea direct din cameră la etajele de mai sus. Când urcă, auzi un ofiţer spunând: „Este o decizie colosală, indiferent dacă este tânără sau bătrână; tot respectul!“

Cu sentimentul de a-şi fi făcut pur şi simplu datoria, ea urcă pe scara fără sfârşit.

Visul se repetă încă de două ori în câteva săptămâni, cu câteva modificări pe care doamna le apreciază ca fiind lipsite de importanţă şi de sens.

Desfăşurarea visului corespunde unei fantezii diurne: el are numai câteva puncte de ruptură şi unele particularităţi ale conţinutului său ar fi putut fi explicate printr-o anchetă care, aşa cum ştiţi, nu a avut loc. Ceea ce este frapant şi pentru noi interesant este însă faptul că visul prezintă mai multe lacune, nu în amintirea lui, ci în conţinutul lui. În trei locuri, conţinutul pare a se dizolva. Vorbele unde sunt plasate aceste goluri sunt întrerupte de murmure. Strict vorbind, dat fiind că noi nu am stabilit nicio analiză, nu avem niciun drept să spunem ceva despre sensul visului. Numai că există indicii din care se poate deduce ceva, de exemplu în cuvintele „servicii amoroase“ şi mai ales părţile din dialog care precedă murmurul ne obligă să facem completări, care duc toate într-un singur sens. Dacă introducem aceste completări, rezultă o fantasmă de conţinut, anume aceea că,

pentru a îndeplini o datorie patriotică, visătoarea este gata să îşi pună la dispoziţie propria persoană pentru satisfacerea trebuinţelor amoroase ale armatei, atât ale ofiţerilor, cât şi ale trupei. Acest lucru este desigur cât se poate de scandalos, este un model de fantasmă libidinoasă frustă, dar nici nu apare în vis. Tocmai acolo unde contextul ar cere admiterea acestui lucru în conţinutul manifest se află un murmur neclar, ceva se pierde sau este reprimat.

Sper că recunoaşteţi imediat că tocmai caracterul scandalos al acestor pasaje a fost motivul reprimării lor. Unde se află însă o paralelă cu acest lucru? În zilele noastre nu trebuie să căutaţi foarte mult. Luaţi în mână oricare ziar politic şi veţi afla că pe alocuri lipseşte textul şi în locul lui se vede hârtia albă. Ştiţi că este opera cenzurii presei. În aceste locuri golite se afla ceva care a fost neplăcut cenzorului şi de aceea a fost înlăturat. Veţi zice că este păcat, că ar fi fost probabil cel mai interesant lucru, că era „cel mai bun pasaj".

Altă dată cenzura nu a acţionat asupra frazei încheiate. Autorul a prevăzut la ce pasaje trebuie să se aştepte la împotrivirea cenzurii şi de aceea le-a îmblânzit preventiv, le-a modificat uşor sau s-a mulţumit să facă apropieri şi aluzii la ceea ce dorea cu adevărat să îi iasă de sub pană. Atunci ziarul nici nu are locuri goale, dar din anumite perifraze şi neclarităţi veţi putea ghici că s-a ţinut anticipat seamă de cenzură.

Să continuăm această paralelă. Spunem că şi vorbele care sunt omise în vis, care sunt învăluite în murmure, au căzut pradă cenzurii. Vorbim direct de o *cenzură a visului*, căreia îi este atribuită o participare la deformarea onirică. Peste tot unde sunt lacune în visul manifest, cenzura visului este responsabilă de ele. Ar trebui să mergem şi mai departe şi să recunoaştem o manifestare a cenzurii peste tot unde elementul oniric este deosebit de

slab, nedeterminat şi îndoielnic, printre alte elemente mai clar conturate. Dar numai rareori această cenzură se exprimă atât de nedeghizat, de naiv, am spune, ca în exemplul visului despre „serviciile amoroase“. Mult mai frecvent cenzura se pune în valoare într-un al doilea fel, anume prin producerea de atenuări, apropieri, aluzii, în locul conţinutului propriu-zis.

Pentru a treia modalitate de acţiune a cenzurii visului, nu cunosc nicio paralelă din domeniul cenzurii presei; pot însă să o demonstrez asupra singurului exemplu de vis analizat până acum. Vă amintiţi de visul despre „cele trei bilete proaste la teatru de 1 florin şi 50 de creiţari“ (p. 137). Între gândurile latente ale acestui vis se afla în prim-plan elementul „prematur, prea devreme“. Se spunea: a fost o prostie să mă mărit atât de *devreme* – a fost o prostie la fel de mare să cumpăr bilete la teatru aşa de *devreme* – era ridicol ce a făcut cumnata mea, să cheltuiască atât de *grăbit* banii pentru a-şi cumpăra o bijuterie. Din acest element central al gândurilor visului nu a trecut nimic în conţinutul manifest; aici sunt aşezate în prim-plan mersul la teatru şi cumpărarea biletelor. Prin această deplasare de accent, această regrupare a elementelor de conţinut, visul manifest devine atât de neasemănător cu gândurile latente ale visului, încât nimeni nu le-ar ghici pe acestea în spatele celui dintâi. Deplasarea de accent este unul dintre principalele mijloace ale deformării onirice şi îi conferă visului acea stranietate din cauza căreia visătorul însuşi nu vrea să îl recunoască drept propria producţie.

Elidarea, modificarea, regruparea materialului sunt deci efectele cenzurii onirice şi mijloacele de deformare onirică. Cenzura onirică însăşi este principala cauză sau una dintre principalele cauze ale deformării onirice, de a cărei cercetare ne ocupăm. Suntem obişnuiţi să cuprindem şi

modificarea şi reordonarea sub numele de „*deplasare*“.

După aceste remarce legate de efectele cenzurii onirice, să ne orientăm spre dinamismul lor. Sper că nu veţi lua această expresie prea antropomorf şi nu vă veţi imagina în rol de cenzor al visului un omuleţ sever sau un duh care locuieşte într-o cămăruţă a creierului şi acţionează acolo, dar nici prea localizant, ca un „centru de pe creier“ de la care ar porni o astfel de influenţă cenzuratoare, care ar putea fi deci suspendată prin lezarea sau îndepărtarea acestui centru. Deocamdată acesta nu este mai mult decât un termen folositor pentru o relaţie dinamică. Acest cuvânt nu ne împiedică să întrebăm ce tendinţe exercită o astfel de influenţă şi asupra căror tendinţe se exercită ea; nu vom fi surprinşi să aflăm că am mai dat deja o dată peste cenzura visului, poate fără să o recunoaştem.

Într-adevăr, aşa s-a întâmplat. Amintiţi-vă că atunci când am început să folosim tehnica noastră de asociaţie liberă, am făcut o descoperire surprinzătoare. Am început să bănuim atunci că eforturile noastre de a ajunge de la elementul visului la elementul inconştient al cărui substitut era acesta întâmpinau o *rezistenţă* (pp. 129 şi urm.). Această rezistenţă, spuneam atunci, poate să fie variabilă, o dată imensă, altă dată redusă. În cel din urmă caz, travaliul nostru de interpretare nu trebuie să treacă decât prin puţini termeni intermediari. Dar dacă rezistenţa este mare, atunci trebuie să măsurăm lungi lanţuri asociative care pornesc de la element, suntem duşi de acestea departe şi trebuie să biruim pe drum toate dificultăţile ce apar ca obiecţii critice împotriva asociaţiei. Ceea ce, în calitate de rezistenţă, se împotriveşte travaliului nostru de interpretare trebuie introdus în travaliul visului, sub formă de cenzură onirică. Rezistenţa interpretării nu este

decât obiectivarea cenzurii visului. Aceasta ne demonstrează şi că forţa cenzurii nu se epuizează odată cu provocarea deformării onirice şi nici nu se stinge de atunci, ci că această cenzură se perpetuează ca o instituţie durabilă, cu intenţia de a păstra deformarea. În plus, după cum pentru fiecare element tăria rezistenţei la interpretare variază, şi deformarea provocată prin cenzură este diferită pentru fiecare element din cadrul aceluiaşi vis. Comparând visul manifest cu cel latent, vedem că unele elemente latente au fost complet eliminate, altele au fost mai mult sau mai puţin modificate şi altele sunt preluate nealterat, poate chiar întărit, în conţinutul manifest al visului.

Am fi vrut să cercetăm însă tendinţele care exercită cenzura şi împotriva căror tendinţe o exercită. La această întrebare fundamentală pentru înţelegerea visului, poate chiar a vieţii umane, este uşor de răspuns dacă trecem în revistă seria viselor care au ajuns la interpretare. Tendinţele care exercită cenzura sunt cele recunoscute de judecata vigilă a visătorului, cu care el se simte unitar. Fiţi siguri că atunci când refuzaţi o interpretare realizată corect a visului dumneavoastră propriu, o faceţi din aceleaşi motive datorită cărora este exercitată cenzura visului, este produsă deformarea onirică şi devine necesară interpretarea. Gândiţi-vă la visul doamnei noastre de 50 de ani. Fără să îşi interpreteze visul, ea îl găseşte respingător şi ar fi fost şi mai indignată dacă doamna dr von Hug-Hellmuth i-ar fi comunicat ceva din interpretarea corespunzătoare. Tocmai din cauza acestei condamnări, pasajele cele mai scandaloase ale visului ei au fost înlocuite de murmure.

Însă tendinţele *împotriva* cărora se orientează cenzura visului trebuie descrise mai întâi din punctul de vedere al acestei instanţe. Apoi putem spune numai că ele sunt de o natură totalmente

reprobabilă, revoltătoare etic, estetic şi social, lucruri la care nici nu îndrăznim să visăm sau la care ne gândim doar cu silă. Aceste dorinţe cenzuratoare, care au ajuns în vis la o expresie deformată, sunt manifestări ale unui egoism nelimitat şi lipsit de orice consideraţie. Propriul Eu apare în fiecare vis şi joacă în fiecare rolul principal, chiar şi atunci când ştie să se ascundă bine, pentru conţinutul manifest. Acest *sacro egoismo* al visului nu este desigur lipsit de legătură cu atitudinea faţă de somn, care constă din retragerea interesului de la întreaga lume exterioară.

Eul, care se sustrage tuturor piedicilor etice, se ştie şi unitar cu toate cerinţele tendinţelor sexuale, cele care au fost de mult condamnate de educaţia noastră estetică şi cele care contrazic toate cerinţele morale restrictive. Dorinţa de plăcere – libidoul, cum spunem noi – îşi alege obiectele lipsit de inhibiţie şi le preferă pe cele interzise. Nu numai femeia altuia, ci mai ales obiectele incestuoase, sanctificate de convenţia omenească, anume mama şi sora, în cazul bărbatului, tatăl şi fratele în cazul femeii. (Şi visul doamnei noastre de 50 de ani este unul incestuos, libidoul său este îndreptat inconfundabil asupra fiului.) Plăcerile pe care le credem departe de natura umană se arată a fi suficient de puternice pentru a produce vise. Ura îşi croieşte şi ea cale liberă. Nu sunt neobişnuite dorinţele de răzbunare şi de moarte îndreptate împotriva persoanelor celor mai apropiate, mai iubite în viaţă, părinţi, fraţi şi surori, soţ sau soţie, propriii copii. Aceste dorinţe cenzurate par să se ridice dintr-un adevărat iad; după interpretarea din stare de veghe, nicio cenzură nu ni se pare destul de puternică împotriva lor.

Nu vă faceţi însă niciun reproş din cauza conţinutului răutăcios al visului. Nu uitaţi totuşi că el are funcţia inofensivă, chiar utilă, de a păzi somnul să nu fie tulburat. O astfel de răutate nu stă

în natura visului. Mai ştiţi şi că există vise care se pot recunoaşte drept satisfaceri ale unor dorinţe îndreptăţite şi ale unor trebuinţe somatice presante. Acestea nu au oricum nicio deformare onirică; ele nici nu au nevoie de aceasta, ci pot să îşi îndeplinească funcţia fără să lezeze tendinţele etice şi estetice ale Eului. Imaginaţi-vă că deformarea onirică este proporţională cu doi factori. Pe de o parte, ea este cu atât mai mare, cu cât dorinţa de cenzurat este mai aprigă şi, pe de altă pare, este cu atât mai mare, cu cât mai puternic apar în acelaşi timp cerinţele cenzurii. O fată tânără, educată sever şi pudică va deforma cu o cenzură necruţătoare mişcări onirice pe care noi, medicii, de exemplu, trebuie să le recunoaştem ca dorinţe libidinale permise, inofensive şi pe care visătoarea însăşi le va judeca la fel peste un deceniu.

În plus, nu am ajuns încă atât de departe pentru a avea voie să ne indignăm în faţa acestui rezultat al travaliului nostru de interpretare. Cred că nu îl înţelegem corect încă; în primul rând însă ne revine sarcina de a-l apăra împotriva anumitor atacuri. Nu este deloc greu să găsim aici o chichiţă. Interpretările noastre de vise se realizează sub premise pe care le-am recunoscut până acum (pp. 110 şi urm.), anume că visul are un sens, că putem transfera de la somnul hipnotic la cel normal existenţa proceselor psihice care pe moment sunt inconştiente şi că toate asociaţiile sunt determinate. Dacă pe baza acestor premise am fi ajuns la rezultate plauzibile în interpretarea viselor, atunci am fi tras pe bună dreptate concluzia că ele au fost corecte. Dar ce se întâmplă dacă aceste rezultate arată aşa cum tocmai le-am descris mai sus? Atunci putem spune: sunt rezultate imposibile, fără sens, cel puţin foarte neverosimile, deci ceva din premise a fost fals. Fie visul nu este totuşi un fenomen psihic, fie în starea normală nu există nimic inconştient, fie tehnica noastră are pe undeva o lacună. Nu este acest lucru

mai simplu şi mai satisfăcător de admis decât toate acele grozăvii pe care le-am descoperit, chipurile, pe baza premiselor noastre?

Ambele! Este şi mai simplu, şi mai satisfăcător, ceea ce nu înseamnă însă că este necesar şi mai corect. Să ne mai lăsăm timp, e vorba despre o chestiune care încă nu este gata pentru a fi formulată. Putem în primul rând să ne mai întărim critica împotriva interpretărilor noastre de vise. Faptul că rezultatele acestora sunt atât de neîmbucurătoare şi neplăcute nu atârnă poate atât de greu în balanţă. Un argument mai puternic este dat de faptul că visătorii cărora le impunem, pe baza interpretării viselor lor, asemenea tendinţe de dorinţă, le tăgăduiesc pe acestea în modul cel mai expres şi bine motivat. Ce? spune cineva, vreţi să îmi dovediţi din visul meu că îmi pare rău de sumele pe care le-am cheltuit pentru întreţinerea surorii mele şi pentru educaţia fratelui meu? Dar nu poate fi aşa, eu nu lucrez decât pentru surorile mele; nu am niciun alt interes în viaţă decât să îmi îndeplinesc datoria faţă de ele, aşa cum am promis răposatei noastre mame, în calitate de frate mai mare. Sau o visătoare spune: ar trebui, după dumneavoastră, să doresc moartea soţului meu. Ce prostie revoltătoare! Nu numai că noi trăim în cel mai fericit mariaj – acest lucru nu îl veţi crede probabil –, dar moartea sa mi-ar răpi brusc tot ceea ce am în viaţă. Sau altcineva ne va replica: după dumneavoastră, eu îmi îndrept dorinţele senzuale către sora mea? Este ridicol; eu nu am nimic cu ea, nu ne avem bine şi de ani de zile nu am mai schimbat nicio vorbă cu ea. Poate că am lua încă uşor dacă aceşti visători nu ar confirma tendinţele care le sunt atribuite sau chiar le-ar nega; am putea spune că sunt chiar lucruri pe care ei nu le ştiu despre ei înşişi. Dar nu se poate să nu ne uimească în cele din urmă faptul că ei resimt exact contrariul unei dorinţe astfel interpretate şi pot să ne demonstreze prevalenţa contrariului prin însuşi

modul în care trăiesc. Nu ar fi acum momentul să aruncăm deoparte întreg travaliul de interpretare a visului, ca un lucru care a dus *ad absurdum* prin rezultatele sale?

Nu, încă nu. Şi acest argument mai puternic se destramă dacă îl examinăm critic. Presupunând că în viaţa psihică există tendinţe inconştiente, tot nu are nicio forţă probatoare nici dacă se poate dovedi că cele care li se opun sunt dominante în viaţa conştientă. Poate că în viaţa psihică mai există loc şi pentru tendinţele opuse, pentru contradicţii care subzistă unele alături de celelalte; poate că tocmai predominanţa unei anumite mişcări este o condiţie pentru caracterul inconştient al opusului ei. Rămânem, aşadar, tot la primele obiecţii aduse, anume că rezultatele interpretării viselor nu sunt simple şi sunt foarte neîmbucurătoare. La prima se poate replica faptul că în ciuda entuziasmului dumneavoastră pentru simplitate nu poate rezolva niciuna dintre problemele visului; dumneavoastră trebuie să vă obişnuiţi să acceptaţi relaţii mai complicate. La a doua obiecţie se poate aduce argumentul că în mod evident nu aveţi dreptate atunci când luaţi drept motiv pentru o judecată ştiinţifică o simpatie sau o antipatie. Ce contează că rezultatele interpretării viselor vi se par neplăcute, chiar ruşinoase şi respingătoare? *Ça n'empêche pas d'exister*, l-am auzit spunând, pe când eram medic tânăr, pe maestrul meu, Charcot, în cazuri asemănătoare.[32] Aceasta înseamnă să avem curajul de a lăsa în urmă propriile simpatii şi antipatii atunci când dorim să aflăm ce este real în această lume. Dacă un fizician vă poate dovedi că viaţa organică de pe acest pământ trebuie în scurt timp să cedeze locul unei încremeniri totale, vă încumetaţi să îi replicaţi: nu poate fi aşa; această perspectivă este prea neîmbucurătoare? Cred că veţi tăcea până când apare un alt fizician şi îi dovedeşte primului o eroare în ipotezele sau în calculele sale. Respingând ceea ce vă este

neplăcut, repetaţi mai curând mecanismul formării visului, în loc să-l înţelegeţi şi să îl depăşiţi.

Atunci poate veţi promite să faceţi abstracţie de caracterul respingător al dorinţelor onirice care au căzut pradă cenzurii şi vă retrageţi cu argumentul că ar fi totuşi neverosimil să trebuiască să acordăm un loc atât de larg răului în constituţia omului. Dar propriile dumneavoastră experienţe vă îndreptăţesc să spuneţi asta? Nu mă refer la felul în care doriţi să vă apăreţi dumneavoastră înşivă, dar aţi găsit atâta bunăvoinţă la superiorii şi concurenţii dumneavoastră, atâta cavalerism la duşmanii dumneavoastră şi atât de puţină invidie în societatea dumneavoastră, încât să vă simţiţi datori să luaţi atitudine împotriva cotei-parte de rău egoist din natura umană? Nu ştiţi cât de nestăpâniţi şi de nedemni de încredere sunt majoritatea oamenilor în tot ceea ce priveşte viaţa sexuală? Sau nu ştiţi că toate abuzurile şi excesele la care visăm noaptea sunt înfăptuite ca delicte în fiecare zi de către nişte oameni treji? Ce face aici psihanaliza altceva, dacă nu să confirme doar vechea expresie a lui Platon, anume că buni sunt aceia care se mulţumesc să viseze ceea ce persoanele rele înfăptuiesc cu adevărat?

Acum abateţi-vă privirea de la individual la marele război care tot mai bântuie Europa, gândiţi-vă la cantitatea nemăsurată de brutalitate, cruzime şi înşelătorie, care se răspândeşte acum în voie în lumea civilizată. Credeţi cu adevărat că o mână de ambiţioşi şi instigatori ar reuşi să dezlănţuie toate aceste duhuri rele, dacă milioanele de oameni conduşi nu ar fi copărtaşi? Şi în aceste condiţii vă încumetaţi oare să mai pledaţi pentru excluderea răului din constituţia psihică a omului?

Îmi veţi reproşa că judec războiul în mod unilateral; căci el a adus la iveală şi ceea ce era mai frumos şi mai nobil în om, curajul eroic, spiritul de autosacrificiu, sentimentele sociale. Desigur, dar nu vă faceţi părtaşi la nedreptatea pe

care psihanaliza a trebuit să o sufere atât de des, din cauza reproşului că neagă o latură pentru că o susţine pe cealaltă. Nu este intenţia noastră să tăgăduim tendinţele nobile ale naturii umane şi nici nu am făcut nimic pentru a le devaloriza. Dimpotrivă; nu vă arăt numai dorinţele onirice cenzurate, ci şi cenzura care le reprimă şi le face de nerecunoscut. Zăbovim asupra răului din om numai pentru că ceilalţi îl neagă, iar prin aceasta viaţa psihică nu devine, ce-i drept, mai bună, ci mai greu de înţeles. Dacă renunţăm apoi la evaluarea unilateral etică, vom găsi cu siguranţă formula corectă pentru relaţia dintre rău şi bine în natura umană.

Rămânem deci pe această poziţie. Nu trebuie să renunţăm la rezultatele muncii noastre de interpretare a visului, chiar dacă le găsiţi ciudate. Poate ulterior ne vom apropia pe alte căi de înţelegerea lor. Deocamdată să stabilim: deformarea onirică este consecinţa unei cenzuri care este exercitată de tendinţele recunoscute ale Eului împotriva mişcărilor de dorinţă care sunt cumva scandaloase, care se fac simţite în noi noaptea, când dormim. De ce tocmai noaptea şi de unde provin aceste dorinţe reprobabile – desigur că aici mai rămân multe de întrebat şi de cercetat.

Ar fi însă incorect dacă am omite aici să scoatem în evidenţă un alt rezultat al acestor cercetări, aşa cum se cuvine. Dorinţele onirice care vor să ne tulbure în somn ne sunt necunoscute, căci aflăm despre ele abia din interpretarea viselor; ele se pot numi deci dorinţe pe moment inconştiente în sensul discutat. Dar trebuie să ne spunem că ele sunt şi mai mult decât pe moment inconştiente. Aşa cum aflăm în atât de multe situaţii, visătorul le neagă după ce a luat cunoştinţă de ele prin interpretarea visului. Se repetă atunci cazul pe care l-am întâlnit la început prin

interpretarea actului ratat „hainătatea“ (pp. 54 şi urm.), când cel care pronunţa toastul a dat, revoltat, asigurări că nici atunci şi nici până atunci nu-i fusese conştientă nicio tendinţă nerespectuoasă faţă de şeful lui. Încă de atunci ne îndoisem de valoarea unei astfel de asigurări şi o înlocuisem cu ipoteza că vorbitorul nu ştie permanent nimic despre această mişcare existentă în el. Această situaţie se repetă la fiecare interpretare a unui vis foarte deformat şi capătă astfel din ce în ce mai mare semnificaţie pentru concepţia noastră. Suntem acum gata să admitem că în viaţa psihică există procese şi tendinţe despre care nu ştim absolut nimic, despre care nu se ştie nimic de mult timp, poate că niciodată nu s-a ştiut nimic. Inconştientul capătă astfel pentru noi un nou sens; acest „pe moment“ sau „temporar“ dispare din natura sa, poate să însemne şi *permanent* inconştient, nu numai „latent în acel timp“. Desigur că va trebui să aflăm altă dată mai mult despre aceste lucruri.

29 Doamna dr von Hug-Hellmuth (1915). (*N.t.*)

30 Era în anii 1914-1918; unul dintre fiii visătoarei era plecat pe front. (*N.t.*)

31 De fapt „Liebesdienste“ înseamnă „servicii prieteneşti, caritabile“ (benevole, voluntare, neremunerate); sensul visului face aluzie însă la „servicii amoroase“. (*N.t.*)

32 Observaţia lui Charcot suna astfel: „La théorie c’est bon, mais ça n’empêche pas d’exister“ — Teoria e bună, dar asta nu împiedică existenţa (subînţeles) faptului în sine. (*N.t.*)

Prelegerea a 10-a

Simbolistica în vis

Doamnelor şi domnilor! Am aflat că deformarea onirică, proces care ne tulbură înţelegerea visului, este consecinţa unei activităţi cenzuratoare, care se îndreaptă împotriva mişcărilor de dorinţă inacceptabile, inconştiente. Dar nu am susţinut desigur că cenzura este singurul factor care provoacă deformarea onirică şi într-adevăr, la un studiu ulterior al visului, putem descoperi că la acest efect mai participă şi alţi factori. Aceasta este ca şi cum am spune că, chiar dacă cenzura onirică ar fi întreruptă, noi tot nu am fi în stare să înţelegem visele, visul manifest tot nu ar fi încă identic cu gândurile latente ale visului.

Acest al doilea factor care face ca visul să nu fie transparent, acest nou aport la deformarea onirică îl descoperim când observăm una dintre lacunele din tehnica noastră. V-am arătat deja (p. 119) că analizaţilor nu le vine uneori cu adevărat nimic în minte legat de anumite elemente ale visului. Desigur că acest lucru nu se întâmplă atât de frecvent cum susţin aceştia; în foarte multe cazuri asociaţia poate fi forţată prin insistenţă. Dar rămân cazuri în care asociaţia nu are loc sau, atunci când se face sub presiune, nu furnizează ceea ce aşteptăm de la ea. Dacă acest lucru se întâmplă în timpul unui tratament psihanalitic, atunci se adaugă o interpretare specială, cu care noi nu avem nimic de-a face aici. Dar se întâmplă şi la interpretarea viselor oamenilor normali sau la interpretarea propriilor vise. Dacă ne convingem că în astfel de cazuri nu foloseşte la nimic nicio presiune, atunci descoperim în fine că acest accident nedorit apare de regulă la anumite elemente onirice. Începem atunci să recunoaştem o nouă legitate acolo unde. la început, am crezut că

avem de-a face numai cu o scăpare accidentală a tehnicii.

Ajungem astfel la tentaţia de a interpreta singuri aceste elemente onirice „mute“, de a efectua o traducere cu propriile mijloace. Ni se impune concluzia că un sens satisfăcător se obţine de fiecare dată când ne încumetăm să facem o astfel de substituţie, în timp ce visul rămâne fără sens şi relaţiile sunt incoerente atâta timp cât nu ne decidem să facem un asemenea demers. Acumularea de cazuri absolut asemănătoare preia atunci sarcina de a da siguranţă încercării noastre la început timide.

Prezint totul un pic schematic, ceea ce este permis însă în scopuri didactice. În plus, nu falsific nimic, ci numai simplific.

Astfel obţinem traduceri constante pentru o serie de elemente onirice, deci la fel ca atunci când căutăm în cărţile noastre populare de vise traduceri pentru fiecare lucru visat. Nu uitaţi totuşi că la tehnica noastră asociativă nu apar niciodată la lumina zilei substitute constante pentru elementele visului.

Veţi spune imediat că această cale de interpretare vi se pare mult mai nesigură şi mai vulnerabilă decât cea anterioară, prin asociaţiile libere. Dar se mai adaugă aici ceva. Dacă tocmai prin experienţă am adunat suficiente astfel de substitute constante, atunci ne spunem că aceste interpretări ale viselor ar trebui să fie obţinute de fapt numai din cunoştinţele noastre, că ele ar putea fi inteligibile fără asociaţiile visătorului. Va rezulta, din a doua jumătate a confruntării noastre, de unde aflăm semnificaţia lor.

Numim *simbolică* o astfel de relaţie constantă între un element oniric şi traducerea sa, iar elementul oniric este un *simbol* al gândurilor onirice inconştiente. Vă amintiţi că mai devreme, cercetând relaţiile dintre elementele onirice şi substratul lor autentic, am diferenţiat între trei

astfel de relaţii: relaţia parte—întreg, aluzia şi reprezentarea figurată. Atunci v-am anunţat de existenţa unei a patra relaţii, dar nu am numit-o. Această a patra relaţie este cea introdusă aici, relaţia simbolică. De ea se leagă o discuţie foarte interesantă, căreia dorim să ne dedicăm înainte de a ne prezenta observaţiile speciale despre simbolistică. Simbolistica este poate cel mai remarcabil capitol al teoriei visului.

Înainte de toate: deoarece simbolurile sunt traduceri fixe, ele realizează într-o anumită măsură idealul anticilor, ca şi al interpretării populare a viselor, de care noi ne-am îndepărtat mult prin tehnica noastră. Ele ne permit în anumite condiţii să interpretăm un vis fără a-l mai chestiona pe visător, care oricum nu ştie să spună nimic despre simbol. Dacă vom cunoaşte simbolurile onirice uzuale şi în plus persoana visătorului, situaţia în care el trăieşte şi impresiile după care a apărut visul, atunci suntem adesea în stare să interpretăm deja un vis, să îl traducem liber. O astfel de probă de artă îl flatează pe tălmaciul de vise şi îi lasă visătorului o impresie impunătoare; aceasta este o binefăcătoare relaxare de la travaliul anevoios de chestionare a visătorului. Dar nu vă lăsaţi înşelaţi de aceasta. Nu este sarcina noastră să facem opere de artă. Interpretarea bazată pe cunoaşterea simbolurilor nu este o tehnică ce ar putea să o înlocuiască pe cea asociativă sau care s-ar putea măsura cu ea. Este o completare la aceasta şi furnizează numai rezultate folositoare. În ceea ce priveşte cunoaşterea situaţiei psihice a visătorului, veţi afirma că nu primiţi spre interpretare numai vise ale unor buni cunoscuţi, că de regulă nu cunoaşteţi evenimentele diurne care se constituie în excitanţi ai visului şi că asociaţiile analizatului vă aduc tocmai cunoaşterea a ceea ce se numeşte situaţia psihică.

Apoi este deosebit de ciudat, chiar referitor la contexte care vor fi amintite ulterior (cf. p. 190),

că faţă de existenţa relaţiei simbolice între vis şi inconştient se fac auzite cele mai aprigi rezistenţe. Chiar şi persoanele chibzuite şi informate, care altminteri au mers o bucată de drum împreună cu psihanaliza, au refuzat să ne urmeze aici. Cu atât mai ciudat este comportamentul lor, cu cât simbolistica nu este proprie numai visului şi nu este caracteristică acestuia şi, în al doilea rând, simbolistica visului nu a fost descoperită de către psihanaliză, cu toate că aceasta nu este deloc săracă în descoperiri surprinzătoare. Dacă dorim să îi atribuim un început în timpurile moderne, cel care a descoperit simbolistica visului trebuie să fie considerat filosoful K.A. Scherner (1861). Psihanaliza a confirmat descoperirile lui Scherner şi le-a modificat totuşi esenţial.

Acum vom afla ceva despre natura simbolisticii visului şi vom da exemple pentru aceasta. Vă voi comunica cu plăcere ceea ce ştiu, dar mărturisesc că înţelegerea noastră nu merge atât de departe cât am dori.

Natura relaţiei simbolice este o comparaţie, dar nu una oarecare. Bănuim că această comparaţie are o cauzalitate specială, dar nu pot să spun în ce constă aceasta. Nu toate lucrurile cu care putem compara un obiect sau un proces vor apărea şi în vis ca simboluri. Pe de altă parte, visul nu simbolizează orice, ci numai anumite elemente ale gândurilor latente ale visului. Există deci aici restricţii în ambele sensuri. Trebuie să admitem şi că la ora actuală nu se poate delimita clar conceptul de simbol, el se poate confunda cu substituţia, cu prezentarea figurativă etc., se apropie chiar de aluzie. La o serie de simboluri, comparaţia care se află la bază este evidentă. Dar există şi alte simboluri la care ne putem pune întrebarea unde este elementul comun, *tertium comparationis* al acestei presupuse comparaţii. Îl putem afla la o judecată mai aprofundată sau se poate să ne rămână ascuns. Dacă simbolul este o

comparaţie, este ciudat că această comparaţie nu se lasă dezvăluită prin asociaţie şi că visătorul nu cunoaşte comparaţia, că se serveşte de ea fără a şti de ea. Mai mult, visătorul nu are nici măcar chef să recunoască această comparaţie, după ce i-a fost înfăţişată. Vedem deci că o relaţie simbolică este o comparaţie de un tip special, a cărei fundamentare nu ne este clară încă. Poate mai târziu se vor găsi indicii despre această necunoscută.

Aria de cuprindere a lucrurilor care găsesc în vis reprezentare simbolică nu este foarte mare. Corpul uman ca întreg, părinţii, copiii, fraţii şi surorile, naşterea, moartea, nuditatea – şi alte câteva. Singura reprezentare tipică, adică regulată, a persoanei umane ca întreg este *casa*, aşa cum a recunoscut Scherner, care a dorit să îi atribuie acestui simbol chiar o semnificaţie preeminentă, care nu i se cuvine. Se întâmplă în vis să coborâm pe faţadele caselor, fie cu plăcere, fie plini de frică. Casele cu pereţi netezi sunt bărbaţi, dar cele prevăzute cu protuberanţe şi balcoane de care ne putem agăţa sunt femei (cf. p. 179). Părinţii apar în vis ca împăratul şi împărăteasa, regele şi regina sau ca alte persoane cărora li se datorează respect; visul este deci aici plin de pietate. El procedează mai puţin delicat faţă de fraţi şi surori, aceştia sunt simbolizaţi ca *animale mici, insecte*. Naşterea găseşte aproape regulat o reprezentare printr-o relaţie cu *apa*; fie ne prăbuşim în apă, fie ieşim din apă, salvăm pe cineva din apă sau suntem salvaţi de cineva din apă, adică avem o relaţie maternă cu aceasta (cf. p. 180). Moartea este înlocuită în vis prin *plecare în călătorie, călătorie cu trenul* (cf. p. 181), iar a fi mort este substituit cu diferite aluzii obscure, ezitante, nuditatea este înlocuită cu *haine şi uniforme*. Vedeţi cum dispar aici graniţele dintre prezentarea simbolică şi cea aluzivă.

În comparaţie cu sărăcia acestei enumerări trebuie să ne atragă atenţia faptul că obiectele şi conţinuturile unei alte sfere sunt reprezentate printr-o simbolistică extraordinar de bogată. Aceasta este sfera vieţii sexuale, a organelor genitale, proceselor sexuale, contactelor sexuale. Majoritatea covârşitoare a simbolurilor din vis sunt simboluri sexuale. Aici se stabileşte o ciudată relaţie greşită. Conţinuturile desemnate sunt numai puţine, simbolurile pentru ele sunt neobişnuit de multe, astfel că fiecare dintre aceste lucruri poate fi exprimat prin numeroase simboluri, aproape echivalente. La interpretare rezultă ceva care trezeşte în general indignarea. Interpretările simbolice sunt foarte monotone, spre deosebire de multiplicitatea reprezentărilor onirice. Acest lucru displace oricărui om care îl află; dar ce se poate face?

Dat fiind că este prima oară când se vorbeşte în această prelegere despre conţinuturile vieţii sexuale, vă sunt dator o explicaţie despre modul în care cred că trebuie tratată această temă. Psihanaliza nu găseşte niciun motiv de deghizări şi aluzii, nu crede că este obligatoriu să se ruşineze pentru că se preocupă de acest material important, crede că este corect şi cuviincios ca lucrurile să fie numite cu numele lor şi speră ca pe această cale să ţină departe reticenţele perturbatoare. Faptul că vorbim în faţa unui auditoriu mixt nu poate schimba nimic aici. După cum nu există nicio ştiinţă *in usum delphini*, nu există niciuna pentru mironosiţe; prin prezenţa lor în această sală, doamnele care se află printre dumneavoastră au lăsat să se înţeleagă că vor să fie egale cu bărbaţii.

Pentru organele sexuale masculine visul are un număr de reprezentări care pot fi numite simbolice,

în care partea comună a comparaţiei este de obicei foarte revelatoare. Pentru organele sexuale masculine în ansamblul lor cifra sfântă trei are semnificaţie simbolică. Partea cea mai vizibilă şi mai interesantă pentru ambele sexe, penisul, află substitute interesante în primul rând în lucrurile care se asemănă cu el ca formă, deci obiecte lungi şi înalte, ca: *bastoane, umbrele, beţe, copaci* etc. Apoi prin obiecte care au proprietatea de a se introduce în corp şi de a produce răniri, deci arme ascuţite de toate felurile, *cuţite, pumnale, lăncii, săbii*, dar şi arme de foc: *puşti, pistoale* precum şi *revolverul,* cu o formă atât de grăitoare. În visele de angoasă ale fetelor un rol important joacă urmărirea lor de către un bărbat cu un cuţit sau cu o armă de foc. Acesta este poate cel mai frecvent caz de simbolistică a visului pe care o putem traduce foarte uşor. La fel de uşor de înţeles este substituirea penisului cu obiecte din care curge apă: *robinete, carafe, fântâni arteziene* sau cu alte obiecte care se pot prelungi, ca *lustre, pixuri* etc. Faptul că *tocurile, creioanele, pilele, ciocanele* şi alte *scule* sunt indubitabil simboluri sexuale masculine ţine tot de o concepţie despre organ care nu este foarte departe de a fi văzut ca un instrument.

Remarcabila proprietate a penisului de a putea să se ridice împotriva gravitaţiei, una dintre manifestările parţiale ale erecţiei, duce la reprezentarea simbolică prin *baloane, aparate de zbor* şi mai recent prin *zeppeline*. Visul mai cunoaşte însă şi un alt mod de a simboliza erecţia, mult mai plastic. El face din membrul sexual esenţialul din persoana umană şi o face pe aceasta să *zboare*. Să nu vă miraţi că adesea acele atât de frumoase vise de zbor pe care le cunoaştem cu toţii trebuie să fie interpretate ca vise de excitaţie sexuală generală, ca vise de erecţie. Dintre cercetătorii psihanalişti, P. Federn (1914) a stabilit această interpretare împotriva oricărui dubiu. Dar

la aceleaşi concluzii a ajuns şi cercetătorul lăudat pentru onestitatea sa, Mourly Vold (1910-12, vol. 2, 791), care a realizat acele experimente cu vise în timp ce picioarele şi mâinile se aflau în poziţii artificiale şi care de fapt se afla departe de psihanaliză, poate că nici nu voia să ştie nimic despre ea. Nu ne aduceţi obiecţia că femeile au şi ele aceleaşi vise de zbor. Amintiţi-vă mai curând că visele noastre se vor a fi împliniri de dorinţe şi că dorinţa de a fi bărbat se întâlneşte atât de des la femeie, conştient sau inconştient. Nici faptul că femeia poate şi ea să realizeze această dorinţă prin aceleaşi senzaţii ca şi bărbatul nu îl poate induce în eroare pe un cunoscător de anatomie. Femeia posedă în organele sale genitale un mic membru care seamănă cu cel al bărbatului şi acest mic membru, clitorisul, joacă şi în copilărie şi la vârsta contactelor sexuale aceleaşi rol ca şi marele membru al bărbatului.

Printre simbolurile sexuale masculine mai puţin inteligibile se află anumite *reptile* şi anumiţi *peşti*, dar mai ales celebrul simbol al *şarpelui*. Nu este greu de ghicit de ce *pălăria* şi *paltonul* au găsit aceeaşi utilizare, dar semnificaţia lor simbolică este incontestabilă (cf. p. 177). În fine, ne mai putem întreba dacă putem desemna ca înlocuitor pentru membrul masculin un alt membru, piciorul sau mâna, ca simboluri ale acestuia. Cred că suntem obligaţi să facem aceasta, datorită contextului şi datorită contrapărţilor feminine.

Organele genitale feminine sunt reprezentate simbolic prin toate acele obiecte care împărtăşesc proprietatea de a cuprinde un spaţiu gol, care poate primi ceva în el. Deci prin *mine, peşteri* şi *gropi, vase* şi *sticle, cutii, sipete, cufere, buzunare, lăzi, genţi* etc. Şi *vaporul* ţine tot de această serie. Numeroase simboluri au mai multe legături cu pântecul matern decât cu organul genital al femeii; aşa sunt *dulapul, sobele* şi mai ales *camera*. Simbolismul camerei se loveşte aici de

simbolismul casei; *uşile* şi *porţile* sunt şi ele simboluri ale deschiderii genitale. Dar şi materialele sunt simboluri ale femeii (cf. pp. 177 şi urm.), *lemnul, hârtia* şi obiectele care constau din aceste materiale, cum ar fi *masa* şi *cartea*. Dintre animale, cel puţin *melcul* şi *scoica* sunt simboluri feminine inconstestabile; dintre părţile corpului *gura* devine reprezentant al deschiderii genitale, dintre clădiri este vorba despre *biserică* şi *capelă*. Cum vedeţi, nu toate simbolurile sunt la fel de inteligibile.

Printre organele genitale trebuie incluşi şi sânii, care, ca şi mai marile emisfere ale corpului feminin, găsesc reprezentare în *mere, piersici, fructe* în general. Visul descrie pilozitatea genitală a celor două sexe ca de *pădure* şi *tufişuri*. Topografia complicată a părţilor sexuale feminine este reprezentată foarte des ca un *peisaj* cu dealuri, păduri şi ape, în timp ce mecanismul impozant al aparatului genital masculin face din toate tipurile de *maşini* complicate, greu de descris, simboluri ale acestuia.

Un simbol demn de a fi menţionat al organelor genitale feminine este *caseta de bijuterii; podoaba* şi *comoara* desemnează şi în vis persoana iubită; *dulciurile* sunt o reprezentare frecventă a plăcerii sexuale. Satisfacţia autoerotică este reprezentată prin toate felurile de *jocuri*, şi prin *cântatul la pian*. Reprezentări simbolice extraordinare ale onaniei sunt *alunecarea şi coborârea bruscă,* ca şi *ruperea unei crengi* (cf. p. 183). Un simbol oniric deosebit de remarcabil este *căderea* sau *smulgerea dinţilor*. Aceasta înseamnă desigur mai întâi castrarea ca pedeapsă pentru onanie. Reprezentările speciale pentru actul sexual sunt în vis mai puţin numeroase decât ne-am putea aştepta după comunicările de până acum. Pot fi numite aici activităţile ritmice cum sunt *dansul, călăria* şi *căţărarea*, dar şi experienţe violente, cum este aceea de *a fi călcat de o maşină*. Aici se adaugă

activităţile meşteşugăreşti şi desigur *ameninţarea cu arma*.

Nu vă imaginaţi că este prea uşoară folosirea sau traducerea acestor simboluri. Apar aici tot felul de lucruri care ne contrazic aşteptările. Astfel, de exemplu, pare incredibil că în aceste reprezentări simbolice nu poate fi făcută adesea foarte clar diferenţierea între sexe. Multe simboluri înseamnă în general un organ genital, indiferent dacă este unul masculin sau unul feminin, de exemplu *copilaşul*, *băieţelul* sau *fetiţa*. Altă dată un simbol predominant masculin poate fi folosit pentru un organ genital feminin sau invers. Nu înţelegem aceasta până ce nu avem o idee despre dezvoltarea reprezentărilor sexuale ale oamenilor. În multe cazuri această ambiguitate a simbolului este numai una aparentă; cele mai eclatante dintre simboluri, cum sunt *armele, buzunarul, cufărul*, sunt exceptate de la această folosire bisexuală.

Nu voi pleca acum de la ceea ce este reprezentat, ci de la simbol, şi voi face o trecere în revistă a domeniilor din care sunt luate simbolurile sexuale în cea mai mare parte a lor şi voi aduce anumite completări, luând în considerare în special simbolurile care prezintă un element comun de neînţeles. Un astfel de simbol obscur este *pălăria*, poate chiar orice acoperământ de cap, de regulă cu semnificaţie masculină, dar capabil şi de semnificaţie feminină. La fel, *paltonul* semnifică un bărbat, poate nu întotdeauna cu referire la organele genitale. Sunteţi liberi să întrebaţi de ce. *Cravata* care atârnă şi care nu este purtată de femei este un simbol masculin clar. *Rufăria albă,* mai ales *inul* sunt feminine; *hainele, uniformele* sunt, aşa cum am aflat deja, substitute pentru nuditate, forme ale corpului; *pantoful, papucul* reprezintă un organ genital feminin, *masa şi lemnul* au fost deja numite ca simboluri

enigmatice, dar cu siguranţă feminine. *Scările, treptele*, respectiv mersul pe ele, sunt simboluri sigure ale contactului sexual. La o examinare mai aprofundată, ritmul acestui mers ne va frapa ca un element comun al lor, poate şi creşterea excitaţiei, dispneea care se instalează pe măsură ce ajungem din ce în ce mai sus (cf. p. 185).

Peisajul a fost deja menţionat ca reprezentare a organului genital feminin. *Muntele* şi *stâncile* sunt simboluri ale organului masculin, *grădina* este un simbol frecvent pentru organele genitale feminine. *Fructul* nu este copilul, ci sânul. *Animalele sălbatice* semnifică oameni cu simţurile excitate, pornirile rele, pasiunile. *Florile* desemnează organul genital al femeii sau în mod special virginitatea. Nu uitaţi că florile sunt cu adevărat organele genitale ale plantelor.

Cunoaştem deja *camera* ca simbol. Reprezentarea se poate continua aici, *ferestrele, intrările* şi *ieşirile* camerei preluând semnificaţia de orificii ale corpului. Şi faptul de a fi *deschis* sau *închis* al camerei se alătură acestui simbolism, iar *cheia* care deschide este un simbol masculin sigur.

Acesta ar fi deci materialul simbolisticii onirice. Nu este complet şi ar putea fi atât aprofundat, cât şi extins. Dar sunt de părere că vi se va părea mai mult decât suficient şi poate că, exasperaţi, veţi întreba: Trăiesc oare cu adevărat în mijlocul simbolurilor sexuale? Sunt toate obiectele care mă înconjoară, toate hainele pe care le port, toate lucrurile pe care le iau în mână numai simboluri sexuale şi nimic altceva? Există într-adevăr destule prilejuri de a pune întrebări uimite şi prima dintre acestea ar suna: De unde ar trebui să cunoaştem de fapt semnificaţia acestor simboluri onirice, despre care visătorul însuşi nu ne dă nicio informaţie sau ne dă o cantitate insuficientă de informaţii?

Voi răspunde: din surse foarte diferite, din basme şi mituri, glume şi jocuri de cuvinte, din folclor, din studiul obiceiurilor, moravurilor, din proverbe şi cântece ale popoarelor, din limbajul poetic şi din cel comun. Peste tot aici se află aceeaşi simbolistică şi de multe ori înţelegem simbolurile fără vreo dificultate. Dacă trecem în revistă aceste surse, vom găsi atât de multe paralele cu simbolistica visului, încât va trebui să fim siguri de interpretările noastre.

După Scherner, spuneam, corpul omenesc găseşte adesea în vis o reprezentare prin simbolul casei. În continuarea acestei reprezentări, ferestrele, uşile şi porţile sunt intrările în orificiile corpului, faţadele sunt netede sau prevăzute cu balcoane şi protuberanţe pentru agăţare. Aceeaşi simbolistică se găseşte însă şi în limbajul nostru, atunci când salutăm plini de încredere un bun cunoscut în calitate de „*casă bătrână*“, atunci când spunem că îi vom da una cuiva *peste acoperiş* sau susţinem despre alţii că au ceva în neregulă la *mansardă*.[33] În anatomie, orificiile corporale se numesc direct *porţi ale trupului*.

La început este surprinzător că îi întâlnim în vis pe părinţi în calitate de pereche imperială sau regală. Dar acest lucru are o paralelă în basme. Nu credeţi că numeroasele basme care încep cu: Au fost odată un *rege şi o regină* nu vor să spună altceva decât: Au fost odată un tată şi o mamă? În familie ne numim copiii în glumă prinţişori, iar pe cel mai mare îl numim principele moştenitor. Regele însuşi se numeşte pe sine *tatăl patriei*. În glumă spunem despre copiii mici că sunt *gândăcei* sau *viermişori* şi spunem cu milă: *sărmanul gândăcel*.

Să ne întoarcem la simbolismul casei. Atunci când folosim în vis protuberanţele casei pentru a ne agăţa, nu aminteşte aceasta de cunoscuta vorbă din popor despre nişte sâni bine dezvoltaţi: are ceva de care poţi să te *agăţi*? Poporul se mai

exprimă în astfel de cazuri şi altfel, el spune: Asta are multe *lemne* în faţa casei (expresie însemnând: „a avea pieptul mare“ – *n. t.*), ca şi cum ar vrea să vină în ajutorul interpretării noastre, că lemnul este un simbol feminin, matern.

Încă ceva despre lemn. Nu vom înţelege cum a ajuns acest material să reprezinte elementul matern, feminin. Aici ne poate ajuta lingvistica comparată. Cuvântul nostru german *Holz* (lemn) provine din aceeaşi rădăcină ca şi cuvântul grec *‘Úlh*, care înseamnă, substanţă, materie primă. Apare deci cazul nu tocmai rar în care numele general pentru materiale ajunge să fie rezervat în cele din urmă pentru un anume material. Există o insulă în ocean care poartă numele de *Madeira*. Când au descoperit-o, portughezii i-au dat acest nume pentru că pe atunci era peste tot împădurită. În limba portugheză, *madeira* înseamnă lemn. Recunoaşteţi însă că *madeira* nu este altceva decât cuvântul latinesc *materia*, puţin alterat, care din nou înseamnă materie, materiale, în general. *Materia* este derivat de la *mater*, mamă. Materialul din care este făcut ceva este ca şi partea sa maternă. În utilizarea simbolică a lemnului pentru femeie, mamă, se perpetuează deci această concepţie veche.

De regulă, în vis naşterea este exprimată printr-o relaţie cu apa; ne prăbuşim în apă sau ieşim din apă, aceasta vrând să spună: naştem sau ne naştem. Să nu uităm că acest simbol se poate referi în două feluri la adevărul ontogenetic. Nu numai că toate mamiferele terestre, inclusiv strămoşii omului, au provenit din animale acvatice – aceasta ar fi situaţia îndepărtată –, ci fiecare mamifer, fiecare om a petrecut prima fază a existenţei sale în apă, anume ca embrion în lichidul amniotic din pântecele mamei sale şi, o dată cu naşterea, a ieşit din apă. Nu doresc să susţin că visătorul ştie aceasta, dimpotrivă, cred că el nici nu are nevoie să o ştie. Altceva ştie probabil visătorul de aici,

ceva ce i s-a spus în copilărie şi tocmai în favoarea acestui lucru voi susţine că această cunoaştere nu a contribuit cu nimic la formarea simbolului. În copilărie i s-a povestit că barza aduce copii, dar de unde îi ia? Din lac, din fântâni, deci din nou din apă. Unul dintre pacienţii mei, pe când era un mic fiu de conte, dispăruse o după-amiază întreagă, după ce i-a fost dată această informaţie. În final a fost găsit întins pe malul lacului de la castel, cu faţa aplecată deasupra suprafeţei apei şi încercând cu înfrigurare dacă poate să vadă copilaşii pe fundul apei (cf. p. 355).

Dintre miturile despre naşterea eroului pe care le-a adunat O. Rank (1909) într-o cercetare comparativă, cel mai vechi este cel despre regele Sargon din Agade, de pe la anul 2800 *a. Chr*. – aici expunerea la apă şi salvarea din apă joacă un rol preponderent. Rank a recunoscut că acestea sunt reprezentări ale naşterii, analoge celor care sunt obişnuite în vis. Atunci când, în vis, o persoană ne salvează din apă, facem din această persoană mama noastră sau în orice caz o mamă; în mit, o persoană care salvează un copil din apă se recunoaşte ca mamă de drept a copilului. Într-o glumă cunoscută, micul evreu inteligent este întrebat cine era mama lui Moise. El răspunde fără să se îndoiască: prinţesa. Dar, nu, i se reproşează, ea doar l-a scos din apă. Aşa spune *ea*, replică el şi demonstrează cu aceasta că a găsit interpretarea corectă a mitului.

În vis, plecarea într-o călătorie înseamnă moarte. Şi faţă de copii se obişnuieşte ca, atunci când aceştia se interesează de un răposat de care îi este dor, să li se spună că acesta a *plecat într-o călătorie*. Din nou doresc să contrazic credinţa că simbolul oniric provine din acest mod de a vorbi care a fost aplicat cu copilul. Poetul[34] se foloseşte de aceeaşi relaţie simbolică atunci când vorbeşte despre tărâmul de dincolo ca despre un ţinut nedescoperit, de unde niciun *călător (no traveller)*

nu se mai întoarce. Şi în viaţa cotidiană ne-am obişnuit să vorbim despre ultima călătorie. Orice cunoscător al riturilor vechi ştie cât de serios era luată de exemplu în credinţa egipteană reprezentarea unei călătorii în ţinutul morţii. Cartea morţilor s-a păstrat în multe exemplare – aceasta îi era dată mumiei ca un ghid în călătorie. De când locurile de îngropăciune au fost separate de cele de locuit, ultima călătorie a răposatului a devenit o realitate.

Simbolismul genital nu aparţine nici el în exclusivitate visului. Fiecare dintre dumneavoastră a fost vreodată atât de nepoliticos încât să numească o doamnă „*alte Schachtel*“ (literal: „ladă veche“ – *n. t.*), poate fără a şti că astfel se foloseşte de un simbol genital. În Noul Testament se spune: femeia este un *vas* slab. Sfintele Scripturi ale evreilor sunt, în stilul lor atât de apropiat de cel poetic, pline de expresii cu simbolism sexual, care nu au fost întotdeauna înţelese corect şi a căror tălmăcire, de exemplu în Cântarea Cântărilor, a dus la multe neînţelegeri. În literatura ebraică ulterioară este foarte răspândită reprezentarea femeii ca o casă a cărei uşă reprezintă orificiul genital. În cazul în care mireasa nu este virgină, bărbatul se plânge de exemplu că a găsit *uşa deschisă*. Şi simbolul *masă* (pentru femeie) este cunoscut în această literatură. Femeia spune despre bărbatul ei: I-am pus masa, dar el *a întors-o cu susul în jos*. Astfel, prin răsturnarea mesei, iau naştere copii estropiaţi. Am luat aceste informaţii dintr-o lucrare de L. Levy din Brünn: *Simbolismul sexual din Biblie şi Talmud* (1914).

Etimologii fac să ni se pară verosimil faptul că şi vapoarele din vis înseamnă femei; ei susţin că vapor (*Schiff*) era iniţial numele unui vas de lut şi este acelaşi cuvânt ca şi *Schaff* (cuibăr). Cuptorul este un simbol pentru femeie şi pântecul feminin; acest fapt este confirmat de legenda greacă a lui Periandru din Corint şi a soţiei sale, Melissa. După

relatarea lui Herodot, pe când tiranul invoca umbra soţiei sale mult iubite, dar pe care o ucisese din gelozie pentru a obţine de la această umbră informaţii, moarta nu s-a lăsat convinsă decât de amintirea faptului că el, Periandru, *şi-a strecurat pâinea în cuptorul rece*, ca ascundere a unui proces care nu putea fi cunoscut niciunei alte persoane. În *Anthropophyteia* tradusă de F.S. Kraus, o sursă de neînlocuit pentru tot ceea ce priveşte viaţa sexuală a popoarelor, citim că într-o anumită regiune din Germania se spune despre o femeie care a născut: *Cuptorul i s-a rupt*. Faptul de a aprinde focul şi tot ceea ce ţine de aceasta este străbătut profund de simbolism sexual. Întotdeauna flacăra este organul sexual masculin şi vatra este pântecele feminin.

Dacă v-aţi mirat poate cât de frecvent sunt folosite în vis peisajele pentru reprezentarea organelor genitale feminine, atunci aflaţi de la mitologi ce rol a jucat *mama-pământ* în reprezentările şi cultele antice şi cum a fost determinată concepţia despre agricultură de această simbolistică. Veţi fi înclinaţi să derivaţi din limbajul curent faptul că în vis camera reprezintă un vagin; limbajul aşază camera femeii (*Frauenzimmer*) în loc de femeie (*Frau*), deci reprezintă persoana umană prin spaţiul destinat ei[35]. La fel, vorbim de „înalta Poartă“[36], înţelegând prin aceasta sultanul şi guvernul său; nici numele anticului domn al egiptenilor, *faraon*, nu înseamnă nimic altceva decât „curte mare“. (În Orientul Antic, curţile dintre porţile duble ale oraşului sunt locuri de adunare, aşa cum era agora în lumea clasică.) Doar că eu cred că această derivare este una mult prea superficială. Pentru mine ar fi mai verosimil ca spaţiul care îl înconjoară pe om, camera, să devină un simbol al femeii. Cunoaştem deja faptul că această semnificaţie poate fi atribuită casei; din mitologie şi din stilul poetic trebuie să preluăm *oraşul, cetatea, castelul,*

fortăreaţa ca alte simboluri ale femeii. Chestiunea ar fi uşor de tranşat, prin referire la visele acelor persoane care nu vorbesc şi nu înţeleg germana. În ultimii ani am tratat preponderent pacienţi străini şi cred că îmi amintesc că în visele lor camera însemna de asemeni vaginul, chiar dacă în limbile lor nu exista această apropiere între *Zimmer* şi *Frauenzimmer*. Există deci şi alte indicii pentru faptul că relaţia simbolică poate trece graniţele dintre limbi, ceea ce deja susţinuse cercetătorul viselor Schubert (1814). Dar cum niciunul dintre visătorii mei nu era complet străin de germană, las această diferenţiere în seama acelor psihanalişti care pot aduna în alte ţări experienţe cu persoane care nu vorbesc decât o singură limbă.

Printre reprezentările simbolice ale organului genital masculin aproape că nu există niciuna care să nu revină în limbajul umoristic, vulgar sau poetic, ca la poeţii antici. Aici nu sunt luate în considerare numai simbolurile care apar în vis, ci şi noi simboluri, de exemplu uneltele diferitelor ocupaţii, în primul rând plugul. În plus, ne apropiem cu reprezentarea simbolică a masculinităţii de un teren foarte vast şi controversat, de care dorim să ne ţinem departe, din motive economice. Numai unui singur simbol, care iese din această serie, anume cifra trei, aş dori să îi dedic câteva remarce. Nu vom discuta acum dacă acest număr îşi datorează caracterul sacru acestei relaţii simbolice. Pare însă sigur că multe lucruri ternare care apar în natură îşi datorează folosirea lor ca blazoane şi embleme unei astfel de semnificaţii simbolice, de exemplu trifoiul. Şi aşa-zisul crin franţuzesc, cu trei părţi şi ciudatele blazoane *Triskeles* (trei picioare pe jumătate îndoite, care pornesc dintr-un punct central), blazoane aparţinând unor insule atât de îndepărtate una de alta cum sunt Sicilia şi Isle of Man, trebuie să fie numai stilizări ale unui organ genital masculin. Reprezentări ale membrului masculin

treceau în Antichitate drept cele mai puternice mijloace de apărare (*apotropaea*) împotriva influenţelor rele şi tot în legătură cu aceasta este şi faptul că toate amuletele purtătoare de noroc ale timpul nostru se pot recunoaşte ca simboluri genitale sau sexuale. Să privim o astfel de colecţie, aşa cum se poartă ea în forma unui mic pandantiv de argint: un trifoi cu patru foi, un porc, o ciupercă, o potcoavă, o scară, un coşar. Trifoiul cu patru foi a intrat în locul celui cu trei foi, cel care este în realitate adecvat pentru a fi simbol; porcul este un vechi simbol al fertilităţii; ciuperca este un simbol indubitabil al penisului – există ciuperci care îşi datorează numele ştiinţific asemănării lor inconfundabile cu membrul masculin (*Phallus impudicus*); potcoava repetă conturul orificiului genital feminin şi coşarul care poartă o scară se potriveşte în această colecţie, pentru că el practică una dintre acele activităţi cu care este comparat vulgar actul sexual (vezi *Anthropophyteia).* Scara lui am recunoscut-o în vis în calitate de simbol sexual; limbajul uzual german ne vine aici în ajutor, arătându-ne cum cuvântul „a urca“ este folosit în sens esenţialmente sexual. Se spune: „*a se urca pe o femeie*“ sau „*un bătrân căţărător*“[37]. La fel, în limba franceză, acolo unde treapta se numeşte *la marche*, găsim pentru un bătrân om de lume expresia „*un vieux marcheur*“. De acest context nu este cu siguranţă străin nici faptul că actul sexual al multor animale mari are drept premisă urcarea, călărirea femelei, monta.

Ruperea unei crăci ca reprezentare simbolică a onaniei nu se potriveşte numai cu numele vulgare ale actului onanist, ci are şi paralele mitologice mai profunde. Deosebit de remarcabilă este însă reprezentarea onaniei sau mai corect a pedepsei pentru aceasta, anume castrarea, prin căderea sau smulgerea dinţilor, pentru că aici există un pandant din etnologie, care le este cunoscut prea puţinor visători. Mi se pare neîndoielnic faptul că

circumcizia practicată la atâtea popoare este un echivalent şi o alternativă pentru castrare. Şi acum ni se relatează că în Australia anumite triburi primitive realizează circumcizia ca ritual de pubertate (la sărbătorirea transformării copilului în bărbat), în timp ce altele, apropiate, au stabilit în locul acestui act scoaterea unui dinte.

Pun capăt prezentării mele cu aceste probe. Sunt numai probe; ştim mai mult despre ele şi vă puteţi imagina cât de bogată şi de interesantă va părea o astfel de colecţie, dacă nu ar fi întocmită de diletanţi ca noi, ci de adevăraţi specialişti în mitologie, antropologie, lingvistică, folclor. Aceasta ne obligă la anumite concluzii care nu pot fi exhaustive, dar ne vor da mult de gândit.

În primul rând suntem conştienţi de faptul că visătorului îi stă la dispoziţie modul de expresie simbolic, pe care în stare de veghe nu îl cunoaşte şi nici nu îl recunoaşte. Acest lucru este la fel de uimitor ca şi cum aţi descoperi că fata în casă înţelege sanscrita, deşi ştiţi că s-a născut într-un sat din Boemia şi nu a învăţat niciodată sanscrită. Nu este uşor să facem faţă acestui fapt cu vederile noastre psihologice. Putem spune numai că visătorului îi este inconştientă cunoaşterea simbolisticii, că ea aparţine vieţii sale psihice inconştiente. Nici cu această ipoteză nu ajungem prea departe. Până acum a fost necesar numai să admitem porniri inconştiente, despre care, temporar sau durabil, nu ştim nimic. Acum însă este vorba despre mai mult, tocmai despre cunoştinţe inconştiente, despre relaţii de gândire, despre comparaţii între diferite obiecte, care duc la aceea că una este aşezată constant în locul celei de-a doua. Comparaţiile nu sunt de fiecare dată noi, ci ele există deja la dispoziţie, ele sunt gata o dată pentru totdeauna; aceasta se datorează concordanţei lor la diferite persoane, poate chiar concordanţei în ciuda diferenţei de limbă.

De unde vine cunoaşterea acestor relaţii simbolice? Limbajul comun nu acoperă decât o mică parte dintre ele. Multiplele paralele din alte domenii sunt de obicei necunoscute visătorului; şi noi a trebuit să le căutăm mai întâi cu destulă osteneală.

În al doilea rând, aceste relaţii simbolice nu constau în nimic ce ar fi particular visătorului sau travaliului oniric prin care ele se exprimă. Am aflat deja că de acelaşi simbolism se folosesc miturile şi basmele, se foloseşte poporul în proverbele şi cântecele sale, se foloseşte limbajul comun şi fantezia creatoare. Domeniul simbolisticii este neobişnuit de mare, simbolistica visului nu este decât o mică parte din el; nici nu este eficient să abordăm întreaga problemă pornind de la vis. Multe dintre simbolurile folosite în altă parte nu apar în vis sau apar foarte rar; multe din simbolurile onirice nu se regăsesc în alte domenii, ci, aşa cum aţi văzut, numai ici şi colo. Nu lasă impresia că aici subzistă un mod de expresie vechi, dar dispărut, din care s-au păstrat diferite elemente în diferite domenii, unele lucruri se pot afla numai aici, altele numai acolo, iar altele poate, în forme uşor modificate, în mai multe domenii. Aici mă gândesc la fantasma unui interesant bolnav psihic, care îşi imaginase o „limbă de bază“, ale cărei rămăşite ar fi toate aceste relaţii simbolice.[38]

În al treilea rând, trebuie să vă atragă atenţia faptul că în toate domeniile menţionate simbolismul nu este în niciun caz numai simbolism sexual, în timp ce în vis simbolurile sunt folosite aproape exclusiv pentru exprimarea obiectelor şi relaţiilor sexuale. Nici acest lucru nu este uşor de explicat. Oare simbolurile care la început au avut o semnificaţie sexuală au căpătat apoi o altă întrebuinţare şi de aceea a avut loc şi îndepărtarea de reprezentarea simbolică, în favoarea altei reprezentări? Este evident că la aceste întrebări nu se poate răspunde dacă ne

ocupăm numai de simbolistica visului. Trebuie să menţinem şi ipoteza că există o relaţie deosebit de intimă între simbolurile corecte şi conţinutul sexual.

Un indiciu important ne-a fost dat aici în ultimii ani. Un lingvist, H. Sperber (Upsala), care lucrează independent de psihanaliză, a susţinut (1912) că trebuinţele sexuale au o mare contribuţie la formarea şi dezvoltarea limbii. Primele sunete ale limbii serveau comunicării şi îl chemau pe partenerul sexual; dezvoltarea ulterioară a rădăcinilor limbii a însoţit organizarea muncii la oamenii primitivi. Aceste munci erau comune şi decurgeau în exprimări verbale ritmic repetate. Astfel, interesul sexual a fost deplasat către muncă. Omul primitiv şi-a făcut munca mai plăcută, tratând-o ca pe un echivalent şi un substitut pentru activitatea sexuală. Cuvântul lansat în cursul muncii în comun a avut deci două semnificaţii, a desemnat actul sexual, dar şi activitatea de muncă echivalată cu acesta. Cu timpul, cuvântul s-a desprins de semnificaţia sexuală şi s-a fixat de această muncă. Generaţii mai târziu, acelaşi lucru s-a petrecut cu un nou cuvânt, care avusese până atunci semnificaţie sexuală şi care a fost folosit la un nou fel de muncă. Astfel s-au adunat o serie de rădăcini ale limbii care erau toate de origine sexuală şi care îşi abandonează semnificaţia sexuală. Dacă ceea ce a fost schiţat aici este corect, ni se deschide o posibilitate de a înţelege simbolistica visului. Veţi pricepe de ce în vis, care păstrează ceva din aceste situaţii primitive, se află atât de extraordinar de multe simboluri pentru sexual, de ce armele şi uneltele în general sunt simboluri masculine, în timp ce materiile prime şi prelucrate sunt simboluri feminine. Relaţia simbolică ar fi restul vechii identităţi de cuvânt; lucrurile care odinioară avuseseră acelaşi nume ca şi organele genitale ar

putea să intre acum în vis ca simboluri pentru acestea.

Din paralelele noastre cu simbolistica visului vă puteţi face însă şi o idee pentru a putea aprecia caracteristicile psihanalizei care o califică să devină obiect de interes general, ceea ce nu pot nici psihologia şi nici psihiatria. În travaliul psihanalitic există relaţii cu atât de multe alte ştiinţe ale spiritului, a căror cercetare promite cele mai valoroase concluzii: cu mitologia, ca şi cu lingvistica, cu folclorul, cu etnopsihologia şi cu ştiinţa religiilor. Veţi găsi rezonabil faptul că pe terenul psihanalitic s-a născut o revistă care şi-a desemnat drept sarcină exclusivă examinarea acestor relaţii; este vorba despre *Imago*, fondată în 1912 şi condusă de Hanns Sachs şi Otto Rank. În toate aceste relaţii psihanaliza este mai degrabă cea care dă, şi mai puţin partea care primeşte. Ea are avantajul că rezultatele ei ciudate ne devin mai familiare regăsindu-le în alte domenii, dar per ansamblu psihanaliza este cea care pune la dispoziţie metodele tehnice şi punctele de vedere a căror folosire se poate dovedi fertilă în acele alte domenii. Viaţa psihică a individului uman ne dă la o cercetare psihanalitică explicaţiile datorită cărora rezolvăm sau aşezăm în lumina corectă atât de multe enigme din viaţa maselor umane.

În plus, încă nu v-am spus în ce circumstanţe putem obţine cea mai adâncă privire asupra acelei presupuse „limbi de bază", anume pe ce teren s-a putut păstra cel mai mult din ea. Atâta timp cât dumneavoastră nu ştiţi aceasta, nu puteţi aprecia nici întreaga semnificaţie a obiectului. Acest teren este tocmai nevroza, materialul ei sunt simptomele şi alte manifestări ale nevroticilor, pentru a căror explicare şi tratare a fost deja creată psihanaliza.

Al patrulea dintre punctele mele de vedere ne aduce înapoi de unde am început şi ne orientează spre traseul care ne-a fost desemnat. Chiar dacă nu ar exista nicio cenzură a visului, am spus (p. 168)

că visul nu ne-ar fi totuşi mai uşor de înţeles, deoarece atunci ne-am afla în faţa sarcinii de a traduce limbajul simbolic al viselor în cel al gândirii noastre vigile. Simbolistica este deci, pe lângă cenzura visului, un al doilea factor al deformării onirice, independent de ea. Este însă la îndemână să presupunem că cenzurii visului îi este comod să se servească de acest simbolism, dat fiind că acesta duce la acelaşi rezultat, anume la caracterul ciudat şi ininteligibil al visului.

Se va vedea curând dacă la cercetarea ulterioară asupra visului nu vom da de un nou factor care să contribuie la deformarea visului. Nu aş dori însă să părăsesc tema simbolisticii visului fără să ating încă o dată enigma atât de aprigei rezistenţe de care s-a lovit ea la persoanele educate, care cunosc, fără îndoială, simbolistica din mituri, religie, artă şi limbaj. Nu cumva de această situaţie este vinovată încă o dată relaţia cu sexualitatea?

33 Toate sunt expresii germane, semnificând: „prieten vechi“, respectiv „a trage cuiva un perdaf“ şi „a-i lipsi cuiva o doagă“. (*N.t.*)

34 Shakespeare în *Hamlet*, actul III, scena I. (*N.t.*)

35 În limbajul curent german, cuvântul *Frauenzimmer* (literal: camera femeii) are sensul de muieruşcă. (*N.t.*)

36 În vechiul limbaj diplomatic, aceasta era formula care denumea Curtea Otomană de la Constantinopole înainte de 1923. Termenul a fost preluat în franceză direct din turcă. (*N.t.*)

37 În sens de „crai bătrân“. (*N.t.*)

38 Este vorba despre preşedintele de Senat Schreber; povestea cazului său a analizat-o Freud în 1911. (*N.t.*)

Prelegerea a 11-a

Travaliul visului

Doamnelor şi domnilor! Dacă aţi depăşit cenzura visului şi reprezentarea simbolică, aceasta nu înseamnă că aţi depăşit total şi deformarea onirică, dar sunteţi acum în stare să înţelegeţi cea mai mare parte a viselor. Vă veţi folosi în acest scop de cele două tehnici care se completează reciproc: evocaţi asociaţiile visătorului până ce pătrundeţi de la substitut la conţinutul propriu-zis şi inseraţi în locul simbolului semnificaţia pe care dumneavoastră o cunoaşteţi. Vom trata ulterior despre anumite nesiguranţe care reies de aici.

Putem acum să ne apucăm de un lucru pe care l-am mai încercat odinioară, cu mijloace insuficiente pe atunci, când am studiat relaţiile dintre elementele onirice şi conţinutul lor propriu-zis şi am stabilit patru astfel de relaţii de bază (pp. 135 şi urm.): parte pentru întreg, apropiere sau aluzie, relaţia simbolică şi reprezentarea plastică a cuvântului. Acelaşi lucru vrem să-l întreprindem pe scară largă, comparând conţinutul manifest al visului ca întreg cu visul latent pe care îl aflăm prin interpretare.

Sper că nu veţi mai confunda niciodată aceste două lucruri. Dacă nu veţi face această confuzie, veţi ajunge cu înţelegerea visului poate mai departe decât majoritatea cititorilor *Interpretării viselor*. Presupuneţi încă o dată că acel travaliu care transformă visul latent în cel manifest se numeşte *travaliul visului*. Travaliul care progresează în direcţie opusă, care doreşte să ajungă de la visul manifest la cel latent, este *travaliul* nostru *de interpretare*. Travaliul de interpretare doreşte să suspende travaliul visului. Visele care se recunosc ca evidente împliniri de dorinţe, visele de tip infantil, au suferit totuşi o

parte de travaliu al visului, anume transpunerea din forma dorinţei în realitate şi de obicei şi cea a gândurilor în imagini vizuale. Aici nu este nevoie de nicio interpretare, ci numai de reconstruirea acestor două transpuneri. Ceea ce în alte vise s-a adăugat travaliului visului se va numi *deformarea onirică* – aceasta trebuie deconstruită prin travaliul nostru de interpretare.

Prin compararea multor interpretări de vise sunt pus în poziţia de a vă prezenta rezumativ ce anume face travaliul visului cu materialul gândurilor latente ale visului. Vă rog însă să nu vreţi să întelegeţi prea mult din aceasta. Este o parte de descriere care trebuie să fie ascultată în linişte şi cu atenţie.

Prima realizare a travaliului visului este *condensarea*. Prin aceasta înţelegem faptul că visul manifest are mai puţin conţinut decât cel latent, deci este un fel de traducere abreviată a celui din urmă. Condensarea poate să lipsească uneori, dar de regulă este prezentă, foarte des este enormă. Nu se întâmplă niciodată invers, ca visul manifest să fie mai cuprinzător şi mai bogat în conţinut decât cel latent. Condensarea apare astfel: 1. anumite elemente latente sunt pur şi simplu înlăturate, 2. din multe complexe ale visului latent nu trece în visul manifest decât o frântură, 3. elementele latente care au ceva în comun au fost asamblate pentru visul manifest, au fost contopite într-o unitate.

Dacă vreţi, puteţi rezerva numele de „condensare“ numai pentru acest din urmă proces. Efectele sale sunt deosebit de uşor de demonstrat. Din propriile dumneavoastră vise vă veţi aminti fără efort de condensarea mai multor persoane într-una singură. O astfel de persoană colectivă arată ca A, dar este îmbrăcată ca B, face un lucru care aminteşte de C şi în plus ştim în vis că este

persoana D. Prin această formare mixtă se revelează desigur în mod deosebit ceea ce este comun celor patru persoane. La fel ca şi în cazul persoanelor, putem produce formaţiuni mixte şi din obiecte sau din locaţii, atunci când este îndeplinită condiţia ca obiectele şi locaţiile să aibă în comun unele cu altele ceva pe care visul latent pune accent. Acest lucru se aseamănă cu o formare nouă şi fugitivă de concept, cu acest element comun pe post de nucleu. Prin suprapunerea unităţilor condensate ia naştere de regulă o imagine neclară, ştearsă, ca şi cum am face mai multe fotografii pe aceeaşi placă.

Travaliul visului trebuie să fi consumat mult pentru fabricarea unor astfel de formaţiuni mixte, deoarece putem demonstra că punctele comune cerute aici sunt produse intenţionat, acolo unde ele lipsesc iniţial, de exemplu prin alegerea expresiei verbale pentru un gând. Am făcut deja cunoştinţă cu astfel de condensări şi formaţiuni mixte; ele au jucat un rol în producerea multor cazuri de greşeli de vorbire. Amintiţi-vă de tânărul care voia să „acompanieze“ o doamnă (p. 35). În afară de aceasta există jocuri de cuvinte, a căror tehnică se bazează pe o astfel de condensare. Făcând abstracţie de acestea, putem însă susţine că acest proces este ceva total neobişnuit şi uimitor. Alcătuirea de persoane mixte în vis are pandante în multe creaţii ale fanteziei noastre, care alătură uşor într-o unitate componente care nu se prezintă împreună în experienţă. Aşa sunt, de exemplu, animalele fabuloase ale mitologiei antice, ca centaurii, sau tablourile lui Böcklin. Fantezia „creatoare“ nu poate inventa nimic, ea nu poate decât alătura părţi componente străine. Dar ciudat la procedeul travaliului visului este următorul lucru: materialul care stă la baza travaliului visului este format din gânduri, dintre care unele pot fi revoltătoare şi inacceptabile, dar sunt corect alcătuite şi exprimate. Gândurile sunt transpuse de

travaliul visului în alte forme şi este ciudat şi de neînţeles că la această traducere, cum este cea într-o altă scriere sau limbă, sunt folosite mijloacele de contopire şi combinare. Într-o traducere se fac totuşi eforturi pentru a ţine seamă de particularităţile textului şi a ţine departe unele de altele tocmai asemănările. Total pe dos, travaliul visului se străduieşte să condenseze două gânduri diferite prin faptul că, întocmai ca şi cuvântul de spirit, el caută un cuvânt polisemantic, în care se pot întâlni ambele gânduri. Nu trebuie să dorim imediat să înţelegem această trăsătură, dar aceasta poate deveni importantă pentru conceperea travaliului visului.

Deşi condensarea a făcut visul să devină netransparent, nu avem încă impresia că ea este un efect al cenzurii onirice. Mai degrabă am dori să o punem pe seama unor factori mecanici sau economici, dar de fiecare dată trebuie ţinut seamă de cenzură.

Realizările condensării pot să fie total ieşite din comun. Cu ajutorul lor se poate reuşi unificarea într-un vis manifest a două făgaşe latente de gândire total diferite, astfel că se poate obţine o interpretare aparent suficientă a unui vis şi în acelaşi timp se poate trece totuşi cu vederea o posibilă suprainterpretare.

Pentru relaţia dintre visul latent şi cel manifest, condensarea are drept consecinţă faptul că nu rămâne nicio relaţie simplă între elemente. Un element manifest corespunde concomitent mai multor elemente latente şi invers, un element latent poate să ia parte la mai multe elemente manifeste, deci este ca o încrucişare. La interpretarea visului se vede şi că nu trebuie să vină la rând asociaţiile legate de un singur element manifest. Adesea trebuie să aşteptăm până ce întregul vis este interpretat.

Travaliul visului asigură deci un fel total neobişnuit de transcriere a gândurilor visului, nu o

traducere cuvânt cu cuvânt, nicio selecţie după o anumită regulă, cum ar fi dacă s-ar reda, de exemplu, un cuvânt numai prin consoanele sale, eliminându-se vocalele. Dar travaliul visului nu este nici ceea ce am putea numi o reprezentare, anume că un element este ales mereu în locul mai multora, ci este altceva, mult mai complicat.

Cea de-a doua activitate a travaliului visului este *deplasarea*. Pentru aceasta am depus deja, din fericire, o muncă preliminară; ştim deja că ea este în întregime opera cenzurii visului. Ea are două manifestări: în primul rând, un element latent nu este înlocuit printr-o parte componentă proprie, ci prin ceva mai îndepărtat, deci printr-o aluzie, şi în al doilea rând, accentul psihic trece de la un element important la altul, neimportant, aşa încât visul pare altfel centrat şi ciudat.

Înlocuirea printr-o aluzie este cunoscută şi gândirii noastre vigile, dar există o diferenţă. În gândirea vigilă aluzia trebuie să fie uşor de înţeles şi substitutul să se afle într-o relaţie de conţinut cu referentul său propriu-zis. Şi cuvântul de spirit se foloseşte adesea de aluzii, el abandonează condiţia asociaţiei de conţinut şi o înlocuieşte cu asociaţii exterioare neobişnuite, cum sunt omonimia şi polisemantismul cuvintelor etc. El păstrează însă condiţia de inteligibilitate; cuvântul de spirit s-ar pierde la orice efect, dacă drumul invers de la aluzie la conţinutul propriu-zis s-ar dovedi prea greu. Aluzia deplasată a visului s-a eliberat de ambele restricţii. Ea este legată, datorită celor mai exterioare şi mai îndepărtate relaţii, de elementul pe care îl înlocuieşte, de aceea este ininteligibilă, şi atunci când este inversată, interpretarea ei face impresia unui joc de cuvinte nereuşit sau a unei explicaţii forţate, trase de păr. Cenzura visului nu îşi atinge scopul decât dacă reuşeşte să facă de

negăsit drumul de întoarcere de la aluzie la conţinutul propriu-zis, autentic.

Deplasarea de accent este neobişnuită ca mijloc de exprimare a gândurilor. Ea este folosită uneori în gândirea vigilă, pentru a obţine un efect comic. Pot să vă provoc impresia de eroare pe care o face amintindu-vă de o anecdotă: într-un sat era un potcovar, care s-a făcut vinovat de o nelegiuire ce se pedepsea cu moartea. Tribunalul a hotărât că vina trebuie ispăşită; dar cum în sat nu era decât un singur potcovar şi acesta era deci indispensabil, în timp ce în acelaşi sat trăiau nu mai puţin de trei croitori, unul dintre ei a fost spânzurat în locul potcovarului.

Cea de-a treia activitate a travaliului visului este cea mai interesantă din punct de vedere psihologic. Ea constă în transpunerea gândurilor în imagini vizuale. Să nu uităm că nu tot ceea ce ţine de gândurile visului suferă această transpunere; unele lucruri îşi păstrează forma şi apar şi în conţinutul manifest, ca gânduri sau ca certitudini; imaginile vizuale nu sunt însă singura formă în care sunt transpuse visele. Dar ele reprezintă totuşi esenţialul în formarea visului; această parte de travaliu a visului este a doua, din punctul de vedere al constanţei, după cum ştim deja referitor la elemente individuale ale visului, unde am făcut cunoştinţă cu „reprezentarea plastică a cuvântului".

Este clar că această activitate nu este uşoară. Pentru a vă face o impresie despre dificultăţile ei, trebuie să vă imaginaţi că aţi preluat sarcina de a înlocui un articol politic de fond printr-o serie de ilustraţii, că aţi fost aşadar aruncaţi înapoi de la alfabet la scrierea cu ideograme. Ceea ce se spune în acest articol despre persoane şi obiecte concrete dumneavoastră veţi putea înlocui uşor prin imagini, şi poate chiar cu anumite avantaje, dar

trebuie să vă aşteptaţi la dificultăţi în prezentarea tuturor cuvintelor abstracte şi tuturor părţilor de vorbire care se referă la legături de gândire, cum ar fi particulele, conjuncţiile etc. În ceea ce priveşte cuvintele abstracte, vă puteţi ajuta de o serie de artificii. De exemplu, veţi încerca să schimbaţi expresiile textului articolului cu alte expresii care sună poate mai puţin obişnuit, dar care sunt mai concrete şi mai capabile de a fi reprezentate. Apoi vă veţi aminti că cele mai multe cuvinte abstracte sunt cuvinte concrete care au pălit şi de aceea, oricât de des doriţi, puteţi să vă întoarceţi la semnificaţia originară concretă a acestor cuvinte. Veţi fi deci fericiţi că puteţi prezenta „posesiunea" (*Besitzen*) unui obiect prin aşezarea reală, fizică, a persoanei pe acest obiect (*Daraufsitzen*).[39] La fel face şi travaliul visului. În aceste condiţii nu veţi putea avea mai mari pretenţii la exactitatea prezentării. Veţi putea avea, aşadar, indulgenţă şi faţă de travaliul visului, atunci când acesta, de exemplu, înlocuieşte un element atât de greu de stăpânit vizual cum este adulterul (*Ehebruch*) printr-o altă imagine, o fractură de picior (*Beinbruch*[40]).[41] Astfel veţi ajunge întru câtva la o echilibrare a stângăciilor scrierii cu ideograme atunci când trebuie să o înlocuiască pe cea alfabetică.

În prezentarea părţilor de vorbire care indică relaţii de gândire, „pentru că, de aceea, însă" etc., nu aveţi un astfel de mijloc auxiliar. Aceste componente ale textului se pierd deci pentru transformarea în imagini. La fel, prin travaliul visului, conţinutul gândurilor visului este descompus în materia sa primă de obiecte şi activităţi. Puteţi fi mulţumiţi dacă aveţi posibilitatea de a indica în vreun fel anumite relaţii care nu sunt în sine reprezentabile prin reliefarea mai fină a imaginilor. Absolut la fel se întâmplă cu travaliul visului, care reuşeşte să exprime mult din conţinutul gândurilor latente ale visului în

particularităţile formale ale visului manifest, în claritatea sau obscuritatea acestora, în împărţirea lor în mai multe porţiuni etc. Numărul de vise parţiale în care visul este împărţit corespunde de regulă numărului de teme principale, de lanţuri de gânduri ale visului latent. Un prolog mai scurt al visului se află adesea într-o relaţie de introducere sau de motivaţie cu visul principal, mai lung şi mai complet, care îi urmează. O propoziţie secundară în gândurile visului este înlocuită printr-o schimbare de scenă intercalată în conţinutul manifest etc. Forma viselor nu este deci deloc lipsită de semnificaţie în sine şi se cere chiar interpretată. Multiplele vise ale aceleiaşi nopţi au adesea aceeaşi semnificaţie şi reprezintă efortul de a stăpâni din ce în ce mai bine un stimul din ce în ce mai presant. În unele vise un element deosebit de dificil poate să îşi găsească reprezentarea prin „dublete“[42], simboluri multiple.

Continuând comparaţiile dintre gândurile visului şi visele manifeste care le înlocuiesc, aflăm o serie de lucruri pentru care nu suntem pregătiţi, de exemplu că şi nonsensul şi absurditatea din vise au semnificaţia lor. În acest punct se manifestă cu o acuitate fără precedent contrastul între teoria medicală şi cea psihanalitică despre vise. Conform primeia, visul este fără sens, este o inepţie, deoarece activitatea psihică din vis este lipsită de orice critică; conform teoriei noastre, dimpotrivă, visul este absurd numai dacă în el trebuie să fie reprezentată o critică aparţinând conţinutului gândurilor visului, respectiv judecata: „este o prostie“. Visul deja cunoscut dumneavoastră despre mersul la teatru (trei bilete de 1 florin şi 50 de creiţari, p. 137) este un bun exemplu pentru aceasta. Judecata astfel exprimată este: A fost o *prostie* să mă mărit atât de devreme.

La fel, aflăm în travaliul de interpretare a viselor ceea ce corespunde îndoielilor şi nesiguranţelor comunicate atât de des de visător: dacă un anumit element a fost inclus în vis, dacă a fost acesta sau poate altceva. Aceste îndoieli şi nesiguranţe nu au de regulă corespondenţe în gândurile latente ale visului. Ele sunt efectele cenzurii onirice şi sunt mai degrabă tentative, doar parţial reuşite, de suprimare.

Una dintre cele mai surprinzătoare descoperiri este modul în care travaliul visului tratează contrastele din visul latent. Ştim deja (p. 192) că elementele concordante din materialul latent sunt înlocuite de condensări în visul manifest. Contrariile sunt tratate la fel ca şi concordanţele, fiind exprimate, cu o preferinţă specială, prin acelaşi element manifest. Un element din visul manifest care este capabil de un contrariu poate să se semnifice fie pe sine, fie contrariul său, fie pe amândouă în acelaşi timp; abia sensul poate decide care traducere trebuie aleasă. De acest lucru este legat faptul că în vis nu poate fi găsită o reprezentare a „nu"-ului, cel puţin nu una lipsită de ambiguităţi.

O analogie bine-venită pentru acest comportament ciudat al travaliului visului ne-a fost furnizată de dezvoltarea limbii. Mulţi cercetători ai limbajului au susţinut că în cele mai vechi limbi contrariile (puternic—slab, lumină—întuneric, mare—mic) erau exprimate prin acelaşi cuvânt-rădăcină. („Sensul contrar al cuvintelor străvechi".) În limba egipteană veche *ken* însemna la origine puternic *şi* slab. În vorbire, neînţelegerile erau evitate prin acompanierea unor cuvinte atât de ambivalente cu tonuri şi gesturi adecvate, iar în scriere prin adăugarea aşa-ziselor determinative, adică imagini care nu erau destinate să fie pronunţate. *Ken* – puternic se scria adăugând semnului literei imaginea unui omuleţ în picioare; dacă *ken* trebuia să însemne slab, urma imaginea

unui om chircit. Numai ulterior, din modificări uşoare ale cuvintelor străvechi omonime, s-au obţinut două semnificaţii pentru contrariile conţinute aici. Astfel a luat naştere din *ken puternic—slab* un *ken puternic* şi un *ken slab*. Nu numai cele mai vechi limbi în ultimele lor stadii de dezvoltare, dar şi unele limbi mult mai tinere şi vii astăzi au păstrat multe resturi din acest vechi sens contrar. Vă voi comunica unele dintre ele, după K. Abel (1884).

În latină mai există astfel de cuvinte ambivalente: *altus* (înalt—jos) şi *sacer* (sacru—blestemat).

Ca exemple pentru modificarea aceleiaşi rădăcini amintesc: *clamare* – a ţipa, *clam* – încet, liniştit, secret; *siccus* – uscat, *succus* – suc. Şi din germană: *Stimme* – voce, *stumm* – mut.

Dacă raportăm între ele limbi înrudite, rezultă o bogăţie de exemple. În engleză: *lock* – a închide; în germană: *Loch*, *Lücke* – gaură, lacună. În engleză: *cleave* – a despica; în germană: *kleben* – a lipi.

Englezescul *without*, literal cu—fără, este folosit astăzi ca „fără"; faptul că *with* a avut, în afară de semnificaţia sa de adăugire, şi una de sustragere este relevat de formaţiunile *withdraw* (a retrage) – *withhold* (a ascunde). La fel este şi germanul *wieder* – din nou.

Încă o particularitate a travaliului visului îşi află pandantul în evoluţia limbii. În limba egipteană veche, ca şi în alte limbi mai târzii, se întâmpla ca pentru acelaşi sens să fie schimbată succesiunea sunetelor. Iată câteva astfel de exemple, rezultate din comparaţia între engleză şi germană: *Topf* (germ.) – *pot* (engl.) – oală; *boat* (engl., barcă) – *tub* (engl., cadă); *hurry* (engl., a se grăbi) – *Ruhe* (germ., odihnă); *Balken* (germ., grindă) – *Kloben* (germ., buştean), *club*; *wait* (engl., a aştepta) – *täuwen* (germ.).

Între latină şi germană: *capere* (a captura, a prinde) – *packen* (a împacheta), *ren* – *Niere* (rinichi).

Astfel de inversări, aşa cum au fost cele realizate pe cuvinte individuale, iau fiinţă în diferite moduri, prin travaliul visului. Cunoaştem deja inversarea sensului, înlocuirea prin contrariu. În plus se mai găsesc în vise inversări ale situaţiei, ale relaţiilor între două persoane, ca o „lume cu susul în jos“. În vis se întâmplă destul de des ca iepurele să îl împuşte pe vânător. Mai are loc şi inversarea în seria de date, astfel că ceea ce precedă din punct de vedere cauzal urmează în vis consecinţei sale. Aceasta este ca într-un teatru de bâlci, unde mai întâi cade eroul şi numai după aceea se trage asupra lui din culise împuşcătura care îl ucide. Sau există vise în care este inversată întreaga ordine a elementelor, astfel că în ceea ce se interpretează trebuie luat la început finalul şi invers, pentru a putea obţine un sens. Din cercetările noastre despre simbolistica visului vă amintiţi de faptul că a intra în apă sau a cădea în apă înseamnă acelaşi lucru ca şi a ieşi din apă, anume a naşte sau a fi născut (pp. 172 şi urm.) şi că a urca pe o scară este acelaşi lucru ca şi a coborî o scară (p. 178). Este inconfundabil avantajul pe care îl are deformarea onirică din această libertate de reprezentare.

Aceste trăsături ale travaliului visului trebuie numite *arhaice*. Ele se referă de asemeni la vechile sisteme de expresie, limbi şi scrieri şi aduc cu ele aceleaşi dificultăţi despre care va mai fi vorba într-un alt context critic.[43]

Încă nişte puncte de vedere. În travaliul visului este vorba desigur despre transpunerea gândurilor latente ale visului, formulate prin cuvinte, în imagini senzoriale, majoritatea de natură vizuală. Gândurile noastre au pornit de la astfel de imagini senzoriale; primul lor material şi stadiile lor preliminare erau impresiile senzoriale, mai corect

spus, imaginile mnezice ale acestora. De acestea s-au ataşat ulterior cuvinte şi apoi acestea au fost unite în gânduri. Travaliul visului tratează în sens invers, *regresiv*, gândurile, derulează în sens invers evoluţia lor şi la această regresie trebuie să dispară toate noile achiziţii, tot ceea ce imaginile mnezice au adăugat în cursul evoluţiei lor spre stadiul de gânduri.

Acesta ar fi deci travaliul visului. În faţa proceselor cu care am făcut cunoştinţă în cazul lui, interesul pentru visul manifest a trebuit să dea mult înapoi. Însă doresc să mai dedic câteva observaţii acestuia din urmă, care totuşi este singurul ce ne este cunoscut nemijlocit.

Este firesc că visul manifest pierde pentru noi din importanţă. Ni se pare acum indiferent dacă el este bine compus sau este dizolvat într-o serie de imagini singulare fără legătură unele cu altele. Chiar atunci când el are o faţadă aparent plină de sens, ştim totuşi că aceasta a luat fiinţă prin deformare şi are cu conţinutul profund al visului tot atât de puţină legătură organică precum are faţada unei biserici italiene cu structura şi planul ei. Altă dată şi faţada visului are semnificaţia ei, redând mai puţin sau deloc deformat o parte importantă a gândurilor latente ale visului. Dar nu putem şti aceasta înainte de a supune visul interpretării şi de a obţine prin aceasta o judecată despre ce cantitate de deformare a avut loc. O îndoială asemănătoare este valabilă şi pentru cazul în care două elemente din vis par a se afla într-o relaţie apropiată unul cu altul. Aici poate fi conţinut un indiciu valoros: putem include în visul latent şi ceea ce corespunde acestor elemente, dar cu altă ocazie ne putem convinge că ceea ce ţine de aceleaşi gânduri latente a fost despărţit în visul manifest.

În general, trebuie să ne ferim să explicăm o parte a visului manifest prin alta, ca şi cum visul ar fi conceput coerent şi ar fi o prezentare pragmatică. Este mai curând asemănător cu o piatră de Breccia, fabricată din diferite fragmente de pietre, cu ajutorul unui liant, astfel că desenele care rezultă nu aparţin de fapt pietrelor originale. Există într-adevăr o parte de travaliu al visului, aşa-zisa *elaborare secundară*, care este menită a produce un întreg întrucâtva coerent, din rezultatele imediate ale travaliului visului. Materialul este deci ordonat după un sens adesea total greşit înţeles şi, acolo unde este necesar, se fac intercalări.

Pe de altă parte, nu trebuie să supraestimăm travaliul visului, nu trebuie să îi îngăduim prea multe. O dată cu activităţile enumerate, munca lui este epuizată; el nu poate mai mult decât să condenseze, să deplaseze sau să reprezinte plastic şi apoi să supună toate acestea unui travaliu de elaborare secundară. Ceea ce în vis apare ca enunţuri ale judecăţilor, critici, uimiri, consecinţe nu sunt de fapt realizări ale travaliului visului, doar rareori ele sunt manifestări ale cugetării asupra visului, ci de cele mai multe ori sunt părţi ale gândurilor latente ale visului, care au trecut în visul manifest mai mult sau mai puţin modificate şi adaptate contextului. Travaliul visului nu poate nici să compună dialoguri. Cu unele excepţii rare, dialogurile din vis sunt ecouri şi colaje din vorbe auzite sau enunţate în ziua visului, care au fost introduse în gândurile latente ca material sau stimul al visului. Cu atât mai puţin poate realiza travaliul visului calcule: calculele din conţinutul manifest sunt alăturări de cifre, calcule aparente, fără sens în calitate de calcule şi din nou numai nişte copii ale calculelor din gândurile latente ale visului. În aceste situaţii nu este deloc de mirare că interesul care a fost acordat travaliului visului tinde imediat să se transfere la gândurile latente ale

visului, care se ghicesc mai mult mai sau mai puţin deformate prin visul manifest. Dacă această transformare merge atât de departe, nu este de justificat din punct de vedere teoretic să aşezi gândurile latente ale visului în locul acestuia şi să spui despre vis ceva care este valabil numai pentru gândurile sale latente. Este ciudat că rezultatele psihanalizei pot să fie folosite abuziv pentru o astfel de confuzie. Nu se poate numi „vis“ altceva decât rezultatul travaliului visului, adică *forma* la care gândurile latente au fost aduse prin travaliul visului (cf. pp. 249şi urm.).

Travaliul visului este un proces de o natură cu totul singulară, care nu seamănă cu nimic din cele cunoscute în viaţa psihică. Astfel de condensări, deplasări, transpuneri regresive ale cuvintelor în imagini sunt noutăţi, a căror recunoaştere răsplăteşte deja din belşug eforturile psihanalitice. Prin analogie cu travaliul visului puteţi deduce ce relaţii se pot descoperi între studiile psihanalitice şi alte domenii, în special dezvoltarea limbii şi a gândirii. Puteţi bănui importanţa ulterioară a acestor idei abia atunci când veţi afla că mecanismele interpretării viselor sunt prototipice pentru modul de apariţie a simptomelor nevrotice.

Ştiu şi că nu putem cuprinde încă dintr-o singură privire toate noile cuceriri care rezultă pentru psihologie din aceste cercetări. Dorim numai să indicăm care sunt noile dovezi rezultate pentru existenţa actelor psihice inconştiente – gândurile latente ale visului – şi cum interpretarea viselor ne promite o cale nebănuit de largă spre cunoaşterea vieţii psihice inconştiente.

Acum este timpul să vă prezint diferite mici exemple de vise, pentru care v-am pregătit în context.

39 Cele două cuvinte au în comun radicalul *sitzen*, a sta. (*N.t.*)

40 Cele două au în comun radicalul Bruch, ruptură. Cuvântul adulter (Ehebruch) înseamnă literal „rupere a căsătoriei“. (*N.t.*)

41 Întâmplarea a făcut ca, în timpul corecturii acestui fascicul, să găsesc în ziar o notă care a furnizat o exemplificare neaşteptată a frazelor de mai sus: PEDEAPSA LUI DUMNEZEU (*Fractură de mână pentru adulter*) Doamna Anna M., soţia unui rezervist, a dat-o în judecată pe doamna Klementine K. pentru adulter. În plângere se spune că dna K. a întreţinut cu Karl M. o relaţie ilicită, în timp ce propriul soţ se afla pe câmpul de luptă, de unde chiar îi trimitea lunar 70 de coroane. K. primise deja de la soţul reclamantei destul de *mulţi bani*, în timp ce ea şi copiii ei trebuiau să trăiască în foame şi mizerie. Camarazii soţului ei i-au spus că M. şi K. frecventează împreună diferite cârciumi şi stau acolo până târziu în noapte. Odată, pârâta îl întrebase pe soţul reclamantei în faţa mai multor infanterişti dacă nu se mai desparte o dată de „bătrâna lui“ pentru a o lua pe ea. Şi menajera lui K. îl văzuse de repetate ori pe soţul reclamantei în apartamentul lui K., în ţinuta cea mai sumară.

K. a *negat* ieri în faţa unui judecător din Leopoldstadt că îl cunoaşte pe M., ca să nu mai vorbim de relaţii intime.

Martora Albertine M. a spus totuşi că K. îl sărutase pe soţul reclamantei şi fusese surprinsă de ea.

M., citat deja ca martor într-o înfăţişare anterioară, a negat pe atunci relaţiile intime cu pârâta. Ieri a trimis judecătorului o *scrisoare* în care martorul revenea asupra celor declarate la prima înfăţişare şi *mărturisea* că întreţinuse o relaţie amoroasă cu K. până în iunie anul trecut. La înfăţişarea trecută el negase relaţiile sale cu învinuita pur şi simplu pentru că aceasta venise la el înainte de proces şi îl *rugase în genunchi* să o salveze şi să nu spună nimic. „Astăzi — scrie martorul — „mă simt împins să dau tribunalului o mărturie completă, dat fiind că *mi-am rupt braţul stâng* şi aceasta mi se pare a fi *pedeapsa lui Dumnezeu* pentru nelegiuirile mele.“

Judecătorul a hotărât că delictul s-a *prescris* deja, drept care reclamanta şi-a *retras plângerea* şi pârâta a fost achitată.

42 Termen din filologie, care desemnează două cuvinte diferite care au aceeaşi etimologie. (*N.t.*)

43 Este vorba de prelegerea a 13-a. (*N.t.*)

Prelegerea a 12-a

Analize ale unor exemple de vise

Doamnelor şi domnilor! Nu fiţi dezamăgiţi dacă vă pun din nou în faţă fragmente ale unor interpretări de vise în loc să vă invit să luaţi parte la interpretarea unui vis mare şi frumos. Veţi spune că după atât de multe pregătiri aţi avea dreptul la aceasta şi vă veţi exprima convingerea că după o interpretare corectă a atâtor sute de vise ar fi fost de mult posibilă alcătuirea unei colecţii de exemple de vise excelente, pe baza cărora să se poată demonstra toate afirmaţiile noastre despre travaliul visului şi despre gândurile visului. Dar sunt prea multe dificultăţile care stau în calea împlinirii dorinţei dumneavoastră.

În primul rând trebuie să vă mărturisesc că nu există nicio persoană care să aibă drept principală ocupaţie interpretarea viselor. Cum ajunge atunci cineva să interpreteze vise? Ocazional ne putem ocupa, fără o intenţie specială, de visele unui prieten sau o perioadă putem lucra asupra propriilor vise, spre a ne instrui pentru travaliul psihanalitic; de cele mai multe ori avem de-a face cu visele unor persoane nervoase care se află în tratament psihanalitic. Aceste din urmă vise sunt un material excelent şi nu se situează în niciun caz mai prejos de cel furnizat de oamenii sănătoşi, dar prin tehnica tratamentului suntem obligaţi să subordonăm interpretarea viselor scopurilor terapeutice şi să abandonăm un număr întreg de vise, imediat ce am extras din ele ceva util pentru tratament. Multe vise care au loc în timpul curelor se sustrag total de la o interpretare completă. Dar fiind că ele s-au născut din acea imensă cantitate de material psihic ce ne este încă necunoscut, înţelegerea lor nu este posibilă decât după încheierea curei. Comunicarea unor astfel de vise

ar face necesară şi descoperirea tuturor enigmelor unei nevroze; acest lucru nu se petrece la noi, care abordăm visul ca pregătire pentru studiul nevrozelor.

Aţi renunţa cu plăcere la acest material şi aţi dori să auziţi explicate mai degrabă vise ale unor oameni sănătoşi sau vise proprii. Acest lucru nu este posibil, din cauza conţinutului acestor vise. Nu ne putem demasca cu atâta lipsă de consideraţie nici pe noi înşine şi nici pe altcineva, de a cărui încredere se presupune că ne bucurăm, cum ar face-o interpretarea amănunţită a viselor care, după cum ştiţi deja, se referă la ceea ce este mai intim în personalitatea fiecăruia. În afară de această dificultate a obţinerii materialului, în faţa comunicării se mai aşază şi altă dificultate. Ştiţi că visul i se pare straniu chiar visătorului însuşi, darămite unei alte persoane care nu-l cunoaşte. Literatura noastră nu este deloc săracă în analize de vise bune şi complete; eu însuşi am publicat câteva în cadrul istoriilor de caz; poate că cel mai frumos exemplu de interpretare de vis este cel comunicat de O. Rank (1906 *b*), anume două vise ale unei fete, legate unul de altul, vise care, tipărite, acoperă două pagini scrise. Analiza lor cuprinde însă 76 de pagini. Aş fi avut nevoie de un semestru întreg pentru a vă conduce de-a lungul unui astfel de travaliu. Dacă luăm însă un alt vis, mai lung şi mai puternic deformat, trebuie să oferim destule explicaţii, trebuie să ataşăm un material vast de asociaţii şi amintiri, trebuie să pătrundem pe atâtea căi laterale, încât o prelegere despre aceasta ar părea de neurmărit, total nesatisfăcătoare. Trebuie să vă rog deci să vă mulţumiţi cu ceva ce se poate obţine mai uşor, anume cu comunicarea unor mici părţi din visele persoanelor nevrotice, acolo unde putem deja recunoaşte izolat câte un anumit lucru. Cel mai uşor se pot demonstra simbolurile onirice, apoi anumite particularităţi ale reprezentării onirice

regresive. Despre fiecare dintre următoarele vise vă voi spune de ce l-am considerat demn de a fi comunicat.

1) Un vis constă numai din două imagini scurte: *Unchiul visătorului fumează o ţigară, deşi este sâmbătă. O femeie sărută şi îl dezmiardă pe visător ca şi cum ar fi copilul ei*.

La prima imagine visătorul (evreu) arată că unchiul său este un om cucernic, care nu a făcut şi nici nu ar face niciodată aşa un păcat. Legat de femeia din cea de-a două imagine, nu îi vine în minte nimic în afară de mama lui. Aceste două imagini sau gânduri se află evident în relaţie unul cu altul. Dar cum? Dat fiind că este respinsă expres realitatea pentru fapta unchiului, atunci trebuie adăugat un „dacă". „Dacă unchiul meu, un om atât de cucernic, ar fuma sâmbăta, atunci eu aş avea voie să mă las dezmierdat de mama." Aceasta înseamnă evident că mângâierile mamei sunt şi ele ceva nepermis, cum este fumatul sâmbătă pentru un evreu credincios. Vă amintiţi că v-am spus că din travaliul visului lipsesc orice relaţii între gândurile visului; acestea sunt dizolvate în materialul lor brut şi este sarcina interpretării să restabilească relaţiile care lipsesc.

2) Date fiind publicaţiile mele despre vis, am devenit întru câtva un consilier public în problema viselor şi de mulţi ani primesc scrisori din cele mai diferite părţi în care mi se comunică vise sau mi se propun spre apreciere. Sunt desigur recunoscător acelora care îmi furnizează atât de multe materiale despre vise, încât este posibilă interpretarea lor sau celor care dau ei înşişi interpretarea. Din această categorie face parte următorul vis al unui medic din München, din anul 1910. Vi-l propun pentru că vă poate dovedi cât de inaccesibil este în general

un vis înţelegerii noastre înainte ca visătorul să ne dea informaţiile necesare. Bănuiesc că, din cauză că dumneavoastră consideraţi drept ideală interpretarea viselor prin introducerea semnificaţiei simbolice, aţi dori să daţi deoparte tehnica asociaţiei şi vreau să vă eliberez de această eroare nocivă.

„13 iulie 1910: Spre dimineaţă visez: *Merg cu bicicleta prin Tübingen când în spatele meu aleargă un câine baset maroniu şi mă apucă de călcâi. Puţin mai încolo cobor de pe bicicletă, mă aşez pe o treaptă şi încep să mă apăr împotriva fiarei care şi-a înfipt dinţii în mine.* (Nu am sentimente neplăcute legate de a fi muşcat şi de întreaga scenă.) *Vizavi de mine stau câteva doamne mai în vârstă, care mă privesc batjocoritor. Apoi mă trezesc şi, aşa cum se întâmplă de multe ori, în acest moment de trecere la starea de veghe, întregul vis îmi devine clar*."

Cu simbolurile nu ajungem aici prea departe. Visătorul ne relatează însă: „În ultima vreme m-am îndrăgostit de o fată, numai văzând-o pe stradă, dar nu am avut niciun punct de contact. Acest punct de contact ar fi fost pentru mine, în cazul cel mai plăcut, câinele baset, dat fiind că eu sunt un mare iubitor de animale şi am observat cu simpatie această trăsătură şi la această fată." El adaugă şi că intervenise de repetate ori, adesea spre uimirea asistenţei, în luptele dintre câini. Aflăm astfel că fata care îi place era văzută mereu în compania acestui câine de rasă. Fata a fost înlăturată însă din visul manifest, a rămas doar câinele care era asociat cu ea. Poate că doamnele în vârstă care îl priveau batjocoritor au intrat în locul fetei. Ceea ce el comunică în rest nu ajunge pentru explicarea acestui punct. Faptul că în vis el merge pe bicicletă este o repetare directă a situaţiei reamintite. El o întâlnea pe fata cu câinele numai atunci când era pe bicicletă.

3) Atunci când cineva şi-a pierdut o rudă iubită, o perioadă îndelungată după aceea el produce vise speciale, în care cunoaşterea faptului că a murit şi trebuinţa de a-i da din nou viaţă răposatului duc la cele mai ciudate compromisuri. Uneori răposatul este mort şi totuşi trăieşte din nou pentru că nu ştie că este mort; numai atunci când ar şti ar muri pe de-a-ntregul. Alteori el este jumătate mort şi jumătate viu şi fiecare dintre aceste stări are propriul semn distinctiv. Nu trebuie să spunem că aceste vise sunt pur şi simplu absurde, căci a învia nu este mai puţin inacceptabil pentru vis decât este de exemplu pentru basme, în care acest destin apare ca unul foarte obişnuit. În măsura în care am putut analiza astfel de vise a rezultat că ele sunt capabile de o soluţie rezonabilă, dar că dorinţa pioasă de a chema din nou mortul la viaţă lucrează cu cele mai ciudate mijloace. Vă propun un astfel de vis, care sună destul de ciudat şi de absurd şi a cărui analiză vă va revela multe dintre lucrurile cu care suntem obişnuiţi de către expunerile noastre teoretice. Visul unui bărbat care şi-a pierdut tatăl de mai mulţi ani:

Tatăl a murit, dar a fost exhumat şi arată rău. De atunci el continuă să trăiască şi visătorul face totul ca el să nu observe. (Apoi visul trece la alte lucruri, aparent foarte îndepărtate.)

Tatăl a murit, asta o ştim deja. Faptul exhumării nu corespunde realităţii, de care de altfel nu se mai ţine seamă în cele ce urmează. Dar visătorul povesteşte: după ce s-a întors de la înmormântarea tatălui, un dinte a început să îl doară. El dorise să îl trateze după prescripţia învăţăturii iudaice: dacă te supără dintele, scoate-l; şi s-a dus la dentist. Acesta a spus însă: un dintre nu se scoate, trebuie să avem răbdare cu el. O să-i pun ceva care o să îl omoare; reveniţi după trei zile, atunci o să scot ce am pus.

Această „scoatere“, spune brusc visătorul, este exhumarea.

Are oare visătorul dreptate? Nu în totalitate, deoarece nu i se scoate tot dintele, ci partea lui devitalizată. Dar, conform altor experienţe, astfel de inexactităţi putem să atribuim travaliului visului. Atunci visătorul ar fi condensat, ar fi contopit într-o unitate pe tatăl răposat şi dintele omorât şi totuşi păstrat. Nu este deci nicio mirare că în visul manifest ia naştere ceva lipsit de sens, deoarece nu se poate potrivi la tată tot ceea ce se spune despre dinte. Unde ar fi deci *tertium comparationis* între dinte şi tată, care face posibilă această condensare?

Trebuie să fie astfel, căci visătorul mărturiseşte că ştie că atunci când visăm despre un dinte căzut înseamnă că vom pierde un membru al familiei.

Ştim că această interpretare populară este incorectă sau cel puţin este corectă numai într-un sens de glumă. Cu atât vom fi mai surprinşi să găsim această temă astfel atinsă totuşi în spatele celorlalte părţi ale conţinutului visului.

Fără alte invitaţii, visătorul începe imediat să ne povestească despre boala şi moartea tatălui şi despre relaţia lui cu el. Tatăl fusese mult timp bolnav, iar îngrijirea şi tratamentul lui îl costaseră pe el, fiul lui, mulţi bani. Şi totuşi niciodată lui nu i s-a părut prea mult, niciodată nu a fost nerăbdător, niciodată nu a dorit să se termine totul. El se laudă cu o pietate autentic iudaică faţă de tatăl său, se laudă că a respectat strict legea iudaică. Nu ne frapează oare faptul că aici este o contradicţie cu gândurile care ţin de vis? El a făcut identificarea între dinte şi tată. Faţă de dinte el voia să procedeze conform legii iudaice, care îi cerea să îl scoată, dacă îi producea durere şi supărare. Şi faţă de tată el ar fi vrut să procedeze după preceptele legii, însă ea spunea în acest caz că nu trebuie să precupeţească nicio cheltuială şi niciun efort, să ia asupra sa tot ce este mai greu şi să nu lase să

ajungă la el nicio intenţie ostilă faţă de obiectul care îi provoca durere. Nu ar fi fost concordanţa mai deplină dacă el ar fi dezvoltat cu adevărat faţă de tatăl bolnav sentimente asemănătoare celor pe care le avea faţă de dintele bolnav, deci dacă ar fi dorit ca o moarte grabnică să pună capăt existenţei sale superflue, dureroase, costisitoare?

Nu mă îndoiesc că aceasta era cu adevărat atitudinea sa faţă de tatăl său în timpul acestei maladii îndelungate şi că asigurările lăudăroase legate de pietatea sa erau menite să îi abată atenţia de la aceste amintiri. În aceste condiţii, se activează dorinţa de moarte faţă de părinte şi se acoperă cu masca unei consideraţii pline de compasiune: ar fi fost pentru el numai o izbăvire. Remarcaţi că aici am trecut chiar peste o limită în gândurile latente ale visului. Prima parte a acestuia este desigur inconştientă numai vremelnic, adică în timpul formării visului, pornirile ostile faţă de tată puteau însă să fi fost durabil inconştiente, poate proveneau din copilărie şi s-au insinuat în timpul bolii tatălui, timide şi deghizate, în conştiinţă. Cu mai mare siguranţă am putea susţine aceasta referitor la alte gânduri latente, care au furnizat contribuţii inconfundabile la conţinutul visului. În vis nu se poate descoperi nimic legat de pornirile ostile faţă de tată. Cercetând însă rădăcinile unei astfel de ostilităţi faţă de tată în copilărie, ne amintim că teama faţă de tată apare pentru că, încă în cei mai fragezi ani, acesta se împotriveşte activităţii sexuale a băiatului, ceea ce se repetă după pubertate, din motive sociale. Relaţia cu tatăl se potriveşte şi în cazul visătorului nostru; iubirea lui pentru acesta era amestecată cu suficient respect şi teamă care izvorau din sursa intimidării sexuale precoce.

Pe baza complexului de masturbare se explică enunţurile ulterioare ale visului manifest. *El arată rău* face aluzie la o altă replică a dentistului, anume că arătăm rău atunci când pierdem un dinte;

se referă însă în acelaşi timp la aspectul rău prin care tânărul puber îşi trădează sau se teme să nu îşi trădeze activitatea sexuală fără măsură. Nu fără o uşurare proprie, visătorul a deplasat mina rea de la sine la tată, una dintre inversările travaliului visului care vă este cunoscută (pp. 200 şi urm.). Ideea că tatăl trăieşte în continuare se suprapune pe dorinţa de reanimare, ca şi cu promisiunea dentistului că dintele va fi păstrat. Rafinată este şi propoziţia „*visătorul face totul pentru ca el (tatăl) să nu observe*“, menită să îndemne spre completarea că el a murit. Singura completare cu sens rezultă însă din nou din complexul de masturbare, acolo unde este de la sine înţeles că tânărul face totul pentru a ascunde de tată viaţa sa sexuală. Amintiţi-vă în încheiere că interpretăm mereu aşa-zisele vise cu dinţi referindu-le la onanie şi la pedeapsa temută pentru aceasta (cf. pp. 176 şi 186).

Vedeţi deci cum a luat fiinţă acest vis ininteligibil. Prin producerea unei condensări ciudate şi care ne induce în eroare, prin deplasarea tuturor gândurilor din sfera raţionamentului latent şi prin crearea unor formaţiuni substitutive cu mai multe înţelesuri pentru cele mai profunde şi mai îndepărtate temporal dintre aceste gânduri.

4) Am încercat deja de câteva ori să abordăm acele vise simple şi banale, care nu au în ele nimic absurd sau ciudat, la care se iscă însă întrebarea: De ce visăm ceva atât de indiferent (cf. pp. 108 şi urm. şi 131 şi urm.)? Vă voi prezenta deci un nou exemplu de această natură, trei vise ale unei tinere doamne, legate între ele şi care au avut loc toate în aceeaşi noapte.

a) *Ea merge prin salonul casei şi se loveşte cu capul, sângerând, de o lustră care atârnă foarte jos*.

Nu îi vine în minte nicio reminiscenţă, nimic din ceea ce s-a întâmplat cu adevărat. Informaţiile ei duc pe un cu totul alt drum: „Ştiţi cât de rău îmi cade părul. Copilă, mi-a spus mama ieri, dacă mai continui aşa o să ai capul ca şi popoul.“ Aici capul ţine deci locul celeilalte extremităţi a corpului. Lustra putem să o înţelegem simbolic, fără alt ajutor; toate obiectele care se pot prelungi sunt simboluri ale membrului masculin (p. 175). Deci este vorba despre o sângerare la cealaltă extremitate a corpului, care apare prin contactul cu penisul. Acest lucru ar putea însemna mai multe lucruri; asociaţiile ei ulterioare arată că este vorba despre credinţa că menstruaţia ia naştere prin contactul sexual cu un bărbat, o parte de teorie sexuală care are multe adepte printre fetele care nu sunt nubile.

b) *Ea vede în vie o groapă adâncă, despre care ştie că a luat fiinţă prin smulgerea unui copac*. Aici se adaugă observaţia că *îi lipseşte* copacul. Ea vrea să spună prin aceasta că în vis nu văzuse copacul, dar aceleaşi cuvinte servesc pentru exprimarea unui alt gând, care asigură complet interpretarea simbolică. Visul se leagă de o altă parte a teoriilor sexuale infantile, credinţa că fetele aveau la origine aceleaşi organe genitale ca şi băieţii şi că aspectul lor ulterior se datorează castrării (smulgerii unui copac).

c) *Ea stă în faţa sertarului de la biroul ei, pe care îl cunoaşte atât de bine, încât ştie imediat dacă cineva a venit pe acolo*. Sertarul de la birou este, ca orice ladă, cutie, cufăr, un organ genital feminin. Ea ştie că se pot recunoaşte la organele genitale indiciile contactului sexual (şi atingerea, crede ea) şi mult timp se temuse de astfel de dovezi. Cred că în aceste trei vise accentul trebuie pus pe *cunoaştere*. Ea se gândeşte la perioada cercetării ei sexuale infantile, de rezultatele căreia fusese pe atunci mândră.

5) Din nou un pic de simbolistică. Dar de data aceasta trebuie să vă prezint situaţia psihică într-un scurt raport preliminar. Un domn care a petrecut o noapte de amor cu o doamnă o descrie pe partenera lui ca având una dintre acele naturi materne la care, în contactul amoros cu bărbatul, apare, irezistibilă, dorinţa de a concepe. Circumstanţele unei astfel de întâlniri obligă însă la o precauţie, prin care jetul de spermă fertilizant trebuie să fie ţinut departe de vagin. La trezirea după această noapte, femeia a povestit următorul vis:

Un ofiţer cu manta roşie o aleargă pe stradă. Ea fuge de el, urcă scările, el este mereu în urma ei. Fără suflare, ea ajunge în apartamentul ei şi trânteşte uşa după ea. El rămâne afară; ea îl vede pe vizor stând pe o bancă şi plângând.

În urmărirea de către un ofiţer cu manta roşie şi în urcarea fără suflare recunoaşteţi bine reprezentarea actului sexual (pp. 177 şi urm.). Faptul că visătoarea se închide în faţa urmăritorului ei poate trece drept una dintre inversările atât de frecvent folosite în vis, deoarece în realitate bărbatul s-a sustras de la finalizarea actului amoros. La fel, regretul ei este deplasat asupra partenerului, el este cel care plânge în vis, iar prin aceasta este indicat în acelaşi timp jetul de spermă.

Ea trebuie să fi auzit desigur odată că în psihanaliză se susţine că toate visele au semnificaţie sexuală. Acum dumneavoastră înşivă aţi ajuns în situaţia să vă formaţi o judecată despre incorectitudinea acestui reproş. Aţi făcut cunoştinţă cu visele de dorinţă, care tratează despre satisfacerea celor mai clare dorinţe, foamea, setea, dorul de libertate, cu visele de comoditate şi de nerăbdare şi deopotrivă cu vise avare şi egoiste. Dar că visele puternic deformate dau expresie

predominant – din nou nu exclusiv – dorinţelor sexuale, asta trebuie să reţineţi ca fiind un rezultat al cercetării psihanalitice.

6) Am un motiv special ca să acumulez exemplele pentru folosirea simbolurilor în vis. La prima noastră întâlnire m-am plâns de dificultatea pe care o pun predării psihanalizei demonstraţia şi odată cu ea trezirea convingerilor şi de atunci aţi fost desigur de acord cu mine. Dar afirmaţiile psihanalizei depind totuşi unele de altele atât de intim, încât convingerea se poate perpetua uşor pornind de la un punct către o parte mai mare a întregului. Am putea spune despre psihanaliză că, dacă îi dai un deget, îţi ia mâna toată. Cel pe care l-a convins de explicarea actelor ratate nu mai poate, în mod logic, să evite să creadă în tot restul. Un al doilea loc, la fel de accesibil, există în simbolistica visului. Vă voi prezenta visul deja publicat al unei femei din popor, al cărei soţ este sergent de stradă şi care nu a auzit niciodată, desigur, de simbolistica visului şi de psihanaliză. Judecaţi dumneavoastră înşivă dacă interpretarea cu ajutorul simbolurilor sexuale poate să fie considerată forţată sau trasă de păr.

„...Apoi cineva a spart casa şi ea a chemat plină de teamă un sergent de stradă. Acesta a intrat liniştit, acompaniat de doi tâlhari, într-o biserică[44] *, la care duceau mai multe trepte*[45]*; în spatele bisericii este un munte*[46] *şi deasupra e o pădure deasă*[47]*. Sergentul avea cască, guler tare şi manta*[48]*; el avea o barbă castanie. Cei doi tâlhari, care mergeau liniştiţi cu sergentul, aveau şorţuri în jurul şalelor, care atârnau ca nişte saci.*[49] *În faţa bisericii era un drum care ducea la munte. Pe ambele părţi ale acestui drum crescuseră iarba şi mărăcinişul, care devenea din ce în ce mai des şi*

care spre vârful muntelui devenea o adevărată pădure.“

Recunoaşteţi fără efort simbolurile folosite. Organul genital masculin este reprezentat printr-o triadă de persoane, iar cel feminin printr-un peisaj cu capelă, munte şi pădure. Din nou întâlniţi treptele ca simbol al actului sexual. Ceea ce în vis este numit munte poartă şi în anatomie acest nume, anume muntele lui Venus, Mons Veneris.

7) Din nou un vis care poate fi rezolvat prin plasarea de simboluri, remarcabil şi concludent prin aceea că visătorul însuşi a tradus toate simbolurile, chiar dacă el nu are niciun fel de cunoştinţe teoretice prealabile pentru interpretarea viselor. Acest comportament este total neobişnuit şi nu ştim exact ce anume l-a determinat.

„*El se plimbă cu tatăl său într-un loc care este cu siguranţă Praterul, căci se vede roata*, *iar în faţa acesteia o clădire mică ieşită în afară*, *de care fusese prins un balon captiv, care arăta însă destul de flasc*. *Tatăl lui îl întreabă pentru ce sunt toate acestea; el se miră de întrebare, dar îi explică. Apoi ajung într-o curte, în care se află o placă mare de tablă. Tatăl său vrea să-şi tragă o bucată mare de tablă, dar se uită mai întâi împrejur, dacă nu cumva îl vede cineva*. *El îi spune că nu trebuie decât să îi spună aceasta paznicului, apoi poate să ia fără grijă din tabla de acolo. Din această curte, o scară duce într-un puţ, ai cărui pereţi sunt capitonaţi cu ceva moale, ca un fotoliu de piele. La capătul acestui puţ este o platformă mai lungă şi apoi începe un nou puţ…*“

Visătorul interpretează singur: Roata este organul meu genital, balonul captiv din faţă este penisul meu, de a cărui stare flască am a mă plânge. Trebuie să traducem mai profund, roata este şezutul, considerat de regulă de copil ca organ genital, iar clădirea cea mică este sacul scrotal. În

vis tatăl îl întreabă ce sunt toate acestea, adică îl întreabă care este scopul şi menirea organelor genitale. Suntem înclinaţi să inversăm această stare de lucruri, astfel încât el să devină cel care pune întrebări. Dat fiind că în realitate nu a avut niciodată loc o astfel de interogare a tatălui, trebuie să considerăm gândul visului ca fiind o dorinţă sau să îl luăm la modul condiţional: „Dacă l-aş fi rugat pe tata să-mi dea lămuriri despre viaţa sexuală“. Vom găsi curând, în alt pasaj, continuarea acestui gând.

La prima vedere, curtea în care stă întinsă tabla nu poate fi tratată simbolic, ci provine din prăvălia tatălui său. Din motive de discreţie am introdus „tabla“ în locul celuilalt material cu care tatăl său face comerţ, fără a altera altminteri ceva din textul visului. Visătorul a intrat în localul tatălui şi a fost profund indignat de practicile mai degrabă incorecte pe care se bazează în mare parte câştigul. De aceea, continuarea gândului oniric de mai sus ar trebui să sune: („Dacă eu l-aş fi întrebat), el m-ar fi înşelat, aşa cum îşi înşală clienţii.“ Pentru „tragerea“ care serveşte drept reprezentare pentru incorectitudinea în afaceri, visătorul însuşi dă a doua explicaţie: aceasta înseamnă onania. Acest lucru nu numai că ne este cunoscut de multă vreme (pp. 176, 186), ci se potriveşte foarte bine cu faptul că secretul onaniei este exprimat prin contrariu (doar se poate face pe faţă). Trebuie să ne aşteptăm ca activitatea onanistă să fie din nou deplasată înspre tată, ca şi întrebarea din prima scenă a visului. El interpretează imediat puţul ca vagin, evocând tapiţeria moale a pereţilor. Stabilesc pe cont propriu că urcarea şi coborârea scărilor descriu actul sexual în vagin (p. 178).

El explică biografic amănuntele: primul puţ este urmat de o platformă mai lungă şi apoi de un nou puţ. O perioadă el a practicat coitul, apoi a renunţat la actul sexual ca urmare a inhibiţiilor şi speră acum să îl poată relua cu ajutorul curei.

8) Comunic următoarele două vise ale unui străin cu înclinaţii foarte poligame, ca dovadă pentru ideea (p. 161) că propriul Eu apare în fiecare vis, chiar şi acolo unde el se ascunde conţinutului manifest. Cuferele sunt în vis simboluri feminine.

a) El pleacă în călătorie, bagajul său este adus la peron pe un cărucior, acoperit cu o grămadă de cufere, printre ele fiind două mari negre, ca nişte cufere de mostre. El spune consolator cuiva: ei, acestea merg numai până la gară.

Este adevărat că el călătoreşte cu foarte multe bagaje, dar şi în tratament aduce multe istorii despre femei. Cele două cufere negre reprezintă două femei negre, care în prezent joacă în viaţa lui rolul principal. Una dintre ele ar fi vrut să călătorească la Viena cu el; la sfatul meu el a refuzat-o telegrafic.

b) O scenă la vamă: *Un alt călător îşi deschide cufărul şi spune, fumând indiferent o ţigară: Nu este nimic înăuntru. Vameşul pare să îl creadă, dar mai bagă mâna o dată şi găseşte ceva deosebit de interzis. Călătorul spune apoi resemnat: nu se poate face nimic*. El însuşi este călătorul, eu sunt vameşul. Altminteri, el este foarte corect atunci când recunoaşte diferite lucruri, dar şi-a permis să îmi ascundă o relaţie de curând înnodată cu o femeie, pentru că, pe bună dreptate, a presupus că ea nu îmi este necunoscută. Situaţia penibilă de a fi descoperit este deplasată asupra unei persoane străine, astfel că el nu pare a fi prezent în acest vis.

9) Iată aici un exemplu pentru un simbol pe care nu l-am amintit până acum:

El îşi întâlneşte sora în compania a două prietene, surori între ele. El le dă mâna celor două, dar nu şi surorii sale.

Nu există nicio legătură cu un eveniment real. Gândurile sale l-au dus mai curând într-o perioadă în care observase că sânii fetelor se dezvoltă atât de târziu. Cele două surori sunt deci sânii, el ar vrea să îi apuce cu mâna, numai să nu fie vorba despre sora sa.

10) Iată un exemplu pentru simbolistica morţii în vis:

El merge cu două persoane, ale căror nume le ştie, dar la trezire le-a uitat, pe un pod de fier foarte înalt şi rigid. Brusc, cele două persoane dispar şi el vede un bărbat fantomatic cu chipiu şi un costum de in. Îl întreabă dacă este funcţionarul de la telegraf... Nu. Este oare vizitiul? Nu. El merge apoi mai departe, îi este şi în vis foarte frică şi continuă în fantezie şi după trezire visul, şi anume că podul de fier se rupe brusc şi el se prăbuşeşte în prăpastie.

Persoanele despre care se subliniază că sunt necunoscute, că le-a fost uitat numele, sunt de cele mai multe ori cele mai apropiate persoane. Visătorul are un frate şi o soră; dacă el ar fi dorit moartea amândurora ar fi foarte corect să îl bântuie teama de moarte. Legat de funcţionarul de la telegraf, el a observat că astfel de oameni aduc mesajele de nenorociri. După uniformă, omul ar fi putut fi şi un lampagiu, dar care în acelaşi timp stinge felinarele, deci stinge flacăra ca şi geniul morţii. Vizitiului el îi asociază poezia lui Uhland despre călătoria pe mare a regelui Carol şi aminteşte de o călătorie pe mare plină de pericole, pe care o făcuse împreună cu doi tovarăşi; în această călătorie el jucase rolul regelui din poezie.[50] Legat de podul de fier, îi vin în minte un accident petrecut de curând şi o expresie prostească: Viaţa este un pod suspendat.

11) Un alt exemplu de reprezentare a morţii poate fi acest vis: *Un domn necunoscut îi înmânează o carte de vizită cu chenar negru*.

12) Următorul vis, care presupune printre altele şi o stare nevrotică, vi se va părea interesant din mai multe puncte de vedere.

El călătoreşte cu trenul. Trenul opreşte în câmp deschis. El crede că se află în faţa unui accident, trebuie să se gândească să se salveze, trece prin compartimentele trenului şi omoară pe toţi cei pe care îi întâlneşte în cale, mecanicul, conductorul trenului etc.

Aici el evocă amintirea istorisirii unui prieten. De-a lungul unui traseu din Italia, un nebun fusese transportat într-un compartiment în care, din neatenţie, fusese admis un călător. Nebunul l-a ucis pe partenerul de drum. El se identifică deci cu acest nebun şi îşi întemeiază dreptul la această identificare cu reprezentarea obsesională care îl chinuia din când în când, anume că el trebuie „să îi înlăture pe toţi cei care mai ştiu." Apoi el singur găseşte o motivaţie mai bună, care duce către prilejul visului. Ieri la teatru a revăzut-o pe fata cu care dorea să se căsătorească, dar pe care o părăsise din pricină că ea îi dăduse motiv de gelozie. La intensitatea la care crescuse în el gelozia, ar fi fost cu adevărat nebun dacă ar fi vrut să se mai însoare cu ea. Aceasta înseamnă: el o consideră atât de nedemnă de încredere, încât ar trebui să îi ucidă de gelozie pe toţi oamenii care îi ieşeau în cale. Am făcut deja cunoştinţă cu trecerea printr-o serie de camere, aici prin compartimente, ca simbol al stării de a fi căsătorit (contrariul monogamiei).

Legat de oprirea trenului pe câmp deschis şi de teama de un accident, el povesteşte: când a avut loc o astfel de oprire bruscă în afara staţiei, o tânără doamnă care călătorea cu trenul împreună

cu mine mi-a explicat că probabil trenul are în faţa lui o ciocnire şi cea mai eficientă precauţie ar fi să ridice picioarele sus. Acest „picioarele în sus“ jucase însă un rol şi în multe plimbări şi excursii în natură, pe care le întreprinsese în prima sa perioadă de logodnă fericită cu acea fată. Un nou argument că ar trebui să fie nebun să se căsătorească cu ea. După cunoştinţele pe care le am despre situaţie, trebuie să presupun totuşi că la el exista o dorinţă de a fi atât de nebun.

44 „Sau capelă = vagin“.

45 „Simbol al coitului“.

46 „Mons veneris“.

47 „Crines pubis“.

48 „Demonii cu mantale şi glugi sunt, după explicaţiile specialistului, de natură falică“.

49 „Cele două jumătăţi ale sacului scrotal“.

50 În poezia lui Uhland, corabia care îi ducea pe regele Carol şi pe cavalerii lui spre Ţara Sfântă a fost surprinsă de o furtună. Cei doisprezece cavaleri s-au plâns unul după altul de poziţia lor; totuşi regele a ţinut cârma în tăcere şi a condus corabia în siguranţă. (*N.t.*)

Prelegerea a 13-a

Trăsături arhaice şi infantilismul viselor

Doamnelor şi domnilor! Vom porni din nou de la rezultatul nostru, anume că travaliul visului transpune gândurile latente ale visului, sub influenţa cenzurii, în alte moduri de expresie. Gândurile latente nu sunt nimic altceva decât gândurile conştiente pe care noi le cunoaştem din starea de veghe; din cauza unei serii de particularităţi, noua modalitate de expresie este pentru noi ininteligibilă. Am spus că ea se întoarce către stări de dezvoltare intelectuală pe care le-am depăşit de mult, la limbajul figurat, relaţia simbolică, poate la contexte care au existat înainte de dezvoltarea limbajului gândirii noastre. De aceea am spus că modul de expresie al travaliului visului este *arhaic* sau *regresiv* (pp. 200 şi urm.).

De aici puteţi trage concluzia că prin studiul mai aprofundat al travaliului visului ar trebui să obţinem date valoroase despre începuturile nu prea bine cunoscute ale dezvoltării noastre intelectuale. Sper că va fi aşa, dar acest travaliu nu a fost întreprins până acum. Perioada trecută în care ne aduce travaliul visului este una dublă: în primul rând, este perioada primitivă individuală, copilăria, şi în al doilea rând, în măsura în care fiecare individ repetă întru câtva abreviat în copilăria sa întreaga dezvoltare a speciei umane şi această perioadă primitivă, este cea filogenetică. Nu cred că este imposibilă diferenţierea între procesele psihice latente care provin din perioada primitivă individuală şi cele care provin din cea filogenetică. Astfel, de exemplu, mi se pare că este justificat să privim drept moştenire filogenetică relaţia simbolică, pe care individul nu a învăţat-o niciodată.

Aceasta nu este singura trăsătură arhaică a visului. Cunoaşteţi cu toţii foarte bine, din proprie experienţă, ciudata amnezie legată de copilărie. Mă refer la faptul că primii ani de viaţă, cinci, şase sau opt, nu au lăsat urme în memorie aşa cum au făcut-o anii ulteriori. Se pot întâlni indivizi care se laudă cu o amintire continuă de la cele mai fragede începuturi până în ziua de astăzi, dar celălalt comportament, cel cu lacunele de memorie, este incomparabil mai frecvent. Cred că această situaţie nu produce atâta mirare cât ar fi justificat să producă. Copilul de doi ani poate să vorbească bine, curând el arată că se poate orienta în situaţii psihice complexe şi emite expresii care îi vor fi istorisite mulţi ani după aceea, dar pe care el însuşi le-a uitat. În primii ani memoria este mai performantă pentru că este mai puţin încărcată decât va fi ulterior. Nu există niciun motiv pentru a crede despre funcţia de memorare că este o activitate psihică deosebit de înaltă sau dificilă; dimpotrivă, o memorie bună se poate întâlni printre persoanele care stau foarte rău cu nivelul intelectual. [51]

Un al doilea fapt ciudat, care se suprapune peste primul, este că din golul de memorie care învăluie primii ani de copilărie se ridică unele amintiri bine păstrate, cele mai multe dintre ele resimţite foarte plastic, amintiri care nu pot justifica această calitate a conservării. Cu materialul de impresii care apar ulterior în viaţă, memoria noastră operează o selecţie. Ea păstrează ceea ce este important şi lasă deoparte ceea ce este neimportant. Cu amintirile păstrate din copilărie, lucrurile se petrec altfel. Ele nu corespund cu necesitate unor evenimente importante din copilărie, nici măcar acelora care ar fi trebuit să pară importante din punctul de vedere al copilului. Adesea, ele sunt atât de banale şi în sine nesemnificative, încât ne întrebăm miraţi de ce tocmai acest amănunt a scăpat de uitare. Am

încercat şi eu să abordez cu ajutorul analizei enigma amneziei infantile şi a resturilor de amintire care o străpung şi am ajuns la concluzia că şi la copil s-a păstrat în amintire numai ceea ce este important. Numai că, datorită proceselor cunoscute de dumneavoastră, de condensare şi mai ales de deplasare, acest lucru important este reprezentat în memorie de altul, care pare neimportant. Am numit de aceea aceste amintiri din copilărie *amintiri-ecran*; prin analiză temeinică, putem dezvolta din ele tot ce a fost uitat.

În tratamentele psihanalitice se prezintă de regulă sarcina de a umple golurile de memorie infantilă şi, în măsura în care cura reuşeşte, deci foarte frecvent, readucem la lumină conţinutul acelor ani de copilărie acoperiţi de uitare. Aceste impresii nu au fost niciodată uitate cu adevărat, ele nu erau decât inaccesibile, latente, aparţinuseră de inconştient. Dar se întâmplă şi spontan ca ele să se ivească din inconştient şi aceasta se întâmplă legat de vise. Se vede că viaţa onirică ştie să găsească accesul la aceste evenimente latente, infantile. În literatură sunt consemnate exemple frumoase în acest sens şi eu însumi am putut furniza o astfel de contribuţie. Odată am visat într-un anumit context o persoană care trebuia să îmi fi făcut un serviciu şi pe care am văzut-o foarte clar în faţa mea. Era un bărbat cu un singur ochi, scund, gras, cu capul înfipt între umeri. Din context am dedus că era medic. Din fericire, am putut să o întreb pe mama, care mai trăia pe atunci, cum arăta medicul din localitatea mea natală, pe care o părăsisem când aveam trei ani şi am aflat de la ea că nu avea decât un singur ochi, era scund, gras, cu capul înfipt între umeri şi am mai aflat în ce circumstanţă, uitată de mine, mă ajutase. Această proprietate de a dispune de materialul uitat al primilor ani de copilărie este deci o altă trăsătură arhaică a visului.

Aceeaşi explicaţie se continuă acum şi asupra unei alte enigme, de care ne-am mai lovit până acum. Vă amintiţi cu câte uimire a fost admisă ideea că stimulii visului sunt dorinţe rele, energice şi dorinţe sexuale reprobabile, care au făcut să fie necesare cenzura şi deformarea visului. Atunci când îi interpretez visătorului un astfel de vis şi el nu realizează singur interpretarea, aşa cum ar fi cazul cel mai favorabil, el întreabă de regulă de unde îi vine o astfel de dorinţă, dat fiind că el o resimte totuşi ca fiind străină şi este convins de contrariul ei. Nu trebuie să ezităm să îi arătăm această origine. Mişcările rele de dorinţă provin din trecut, care nu se află prea departe. Se poate arăta că ele au fost odinioară cunoscute şi conştiente, chiar dacă astăzi ele nu mai sunt aşa. Femeia al cărei vis înseamnă că ar dori să o vadă în faţa ei, moartă, pe singura ei fiică, acum în vârstă de 17 ani, află, sub îndrumarea noastră, că a nutrit totuşi această dorinţă de moarte într-o anumită perioadă[52]. Copilul este fructul unei căsătorii nefericite, rapid destrămate. Pe când o purta în pântece pe fiică, după o scenă aprigă cu soţul ei, într-un atac de mânie, ea a început să se bată cu pumnii în burtă, pentru a omorî copilul dinăuntru. Este cazul multor mame care îşi iubesc astăzi copiii cu tandreţe, poate chiar exagerat, copii pe care i-au conceput fără plăcere şi au dorit pe atunci ca viaţa din ele să nu se dezvolte mai departe; ele au transpus şi această dorinţă în diferite acţiuni, din fericire lipsite de nocivitate. Dorinţa de moarte îndreptată asupra persoanei iubite, dorinţă care va deveni ulterior atât de enigmatică, provine deci din perioada timpurie a relaţiei.

Tatăl al cărui vis interpretat arată că el doreşte moartea celui mai mare dintre copii, preferatul lui, trebuie să îşi amintească de asemeni că această

dorinţă nu i-a fost străină odinioară. Când acest copil era încă sugar, bărbatul, nemulţumit de alegerea sa în căsătorie, s-a gândit: ce-ar fi dacă ar muri această mică creatură, care pentru el nu însemna nimic? Atunci el ar fi fost din nou liber şi s-ar fi putut folosi mai bine de libertatea lui. Aceeaşi origine se poate pune în evidenţă pentru un mare număr de porniri de ură asemănătoare; acestea sunt amintiri despre ceva ce ţine de trecut, care fusese odinioară conştient şi care a jucat un rol în viaţa psihică. De aici trageţi concluzia că nu ar trebui să existe astfel de dorinţe şi astfel de vise, dacă în relaţia cu o anumită persoană nu au intervenit astfel de schimbări, dacă această relaţie ar fi fost aceeaşi ca la început. Sunt gata să admit această concluzie, dar vreau să vă atrag atenţia să nu ţineţi seamă de litera visului, ci de sensul acestuia, după interpretare. Se poate întâmpla ca visul manifest să adopte numai o mască înspăimântătoare, înfăţişând moartea unei persoane iubite, el însemnând de fapt cu totul altceva sau se poate întâmpla ca persoana iubită să fie substitut înşelător pentru alta.

Aceeaşi stare de lucruri vă va trezi însă o altă întrebare, mult mai serioasă. Veţi spune: Faptul că această dorinţă de moarte a existat cândva şi este atestată de memorie nu este deloc o explicaţie: această dorinţă este de mult depăşită, ea poate să existe astăzi în inconştient numai ca o simplă amintire lipsită de afect, dar nu ca o pornire puternică. Totuşi nimic nu vorbeşte în favoarea ultimei variante. De ce visul îşi aminteşte de această pornire? Întrebarea este cu adevărat justificată; încercarea de a răspunde la ea ne va duce prea departe şi ne va obliga să luăm poziţie într-unul dintre punctele cele mai importante ale teoriei viselor. Dar sunt obligat să rămân în cadrul explicaţiilor noastre şi să mă abţin. Pregătiţi-vă să renunţaţi pentru moment la aceasta. Să ne mulţumim cu dovada faptului că se poate

demonstra că această dorinţă depăşită este stimulul visului şi să continuăm să cercetăm dacă şi alte dorinţe rele au aceeaşi origine din trecut.

Să rămânem la dorinţele de a scăpa de cineva, pe care trebuie să le punem în cea mai mare parte pe seama egoismului neînfrânat al visătorului. Se poate pune foarte frecvent în evidenţă o astfel de dorinţă ca formator al visului. Ori de câte ori în viaţă ne-a stat cineva în cale – şi atât de des trebuie să se întâmple aşa, din cauza complicaţiilor relaţiilor de viaţă –, visul este gata imediat să ucidă această persoană, chiar dacă este tatăl, mama, fratele sau sora, partenerul etc. Ne-am mirat destul de răutatea naturii umane şi desigur că nu eram înclinaţi să admitem fără discuţie corectitudinea acestei concluzii a interpretării visului. Dacă ne decidem însă să căutăm originea unor astfel de dorinţe în trecut, atunci descoperim imediat perioada de trecut individual în care un astfel de egoism şi astfel de mişcări de dorinţă nu mai au nimic straniu, deşi sunt îndreptate chiar asupra celor mai apropiate persoane. În primii ani, care vor fi apoi învăluiţi în amnezie, copilul prezintă acest egoism adesea extrem de pronunţat, care lasă de regulă în urmă indicii clare sau, mai bine zis, chiar resturi ale acestuia. Copilul se iubeşte în primul rând pe sine şi ulterior învaţă să îi iubească pe alţii, să jertfească altora ceva din Eul său. Şi persoanele pe care pare să le iubească de la început el nu le iubeşte iniţial decât pentru că are nevoie de ele, pentru că nu se poate lipsi de ele, deci din nou din motive egoiste. Abia mai târziu pornirile iubitoare devin independente de egoism. *El a învăţat de fapt din egoism să iubească*.

În această privinţă este instructiv să comparăm atitudinea copilului faţă de fraţii săi cu atitudinea sa faţă de părinţi. Copilul nu îşi iubeşte în mod obligatoriu fraţii şi surorile, adesea este evident că

nu îi iubeşte deloc. Este neîndoielnic că el urăşte în ei pe concurenţii săi şi se ştie cât de frecvent se întâmplă ca această atitudine să dureze ani de zile, până la vârsta maturităţii, chiar mai târziu, fără întrerupere. Această atitudine este înlocuită destul de des de una mai tandră; am putea spune mai degrabă că este suprapusă de aceasta, dar atitudinea ostilă pare foarte des să fi fost prima. Ea se observă cel mai bine la copii de 2 ani şi jumătate până la 4—5 ani, dacă apare un nou frăţior sau o nouă surioară. Acesta are parte în majoritatea cazurilor de o primire foarte neprietenoasă. Expresii ca „nu îmi place, să-l ia barza înapoi“ sunt obişnuite. În consecinţă, orice împrejurare este folosită pentru a-l înjosi pe cel mic şi nu sunt nemaivăzute nici chiar încercările de a-l vătăma, atentatele directe. Dacă diferenţa de vârstă este mai mică, o dată cu trezirea vieţii sale psihice mai intense copilul îl găseşte deja acolo pe concurent şi se resemnează cu el. Dacă diferenţa este mai mare, copilul mic poate să trezească de la început anumite simpatii, ca un obiect interesant, ca o păpuşă vie, iar la o diferenţă de vârstă de opt ani şi mai mult pot intra deja în joc, mai ales la fetiţe, porniri materne de îngrijire. Dar mai corect spus, atunci când descoperim în spatele unui vis dorinţa de moarte a unui frate, rareori trebuie să considerăm că aceasta este o enigmă; modelul său se evidenţiază cu uşurinţă în copilăria timpurie, adesea şi în anii ulteriori de viaţă în comun.

Probabil că nu există casă în care să nu aibă loc aprige conflicte între copii. Motivele sunt concurenţa pentru iubirea părinţilor, pentru posesiunile comune, pentru spaţiul de viaţă. Pornirile ostile se îndreaptă împotriva fraţilor şi surorilor mai mari sau mai mici. Cred că Bernard Shaw a fost cel care a spus: dacă este vreo persoană pe care o tânără doamnă englezoaică să o urască mai mult decât pe propria sa mamă, atunci aceasta este sora ei mai mare.[53] În această

afirmaţie este ceva care ne uimeşte. Putem înţelege, la nevoie, ura şi concurenţa dintre fraţi, dar cum se pot include sentimente de ură în relaţia dintre fiică şi mamă, dintre părinţi şi copii?

Această relaţie este fără îndoială privită şi dinspre copil mai favorabil. Aşa cer şi aşteptările noastre; găsim mult mai revoltătoare absenţa iubirii dintre părinţi şi copii decât absenţa ei dintre fraţi. Ca să spunem aşa, în primul caz avem ceva sacru, în timp ce în celălalt caz este o situaţie profană. Totuşi observaţia noastră zilnică poate să ne arate cât de frecvent relaţiile afective între părinţi şi copiii deveniţi adulţi rămân în urma idealului stabilit de societate; vedem câtă ostilitate se află acolo şi s-ar exprima dacă nu ar fi ţinută sub control prin adaosuri de pietate şi de mişcări tandre. Motivele acestei situaţii sunt în general cunoscute şi manifestă o tendinţă de a separa unul de altul pe cei de acelaşi sex: pe fiică de mamă, pe tată de fiu. Fiica găseşte în mama ei autoritatea care îi limitează voinţa şi care este investită cu sarcina de a impune la ea renunţarea la libertarea sexuală, cerută de societate, iar în anumite cazuri găseşte şi concurenta, care se opune refulării. Acelaşi lucru se repetă, într-un mod şi mai acut, între fiu şi tată. Pentru fiu, în tată se întrupează fiecare constrângere socială suportată în pofida propriei dorinţe; tatăl îi barează accesul la acţiunea voluntară, la plăcerea sexuală precoce şi, acolo unde există bunuri familiale comune, accesul la savurarea acestora. În cazul moştenitorului tronului, pânda morţii tatălui se amplifică până la dimensiuni tragice. Mai puţin împovărată pare a fi relaţia dintre tată şi fiică, dintre mamă şi fiu. Aceasta din urmă oferă cele mai pure exemple de o tandreţe nestrămutată, netulburată de vreo consideraţie egoistă.

De ce vorbesc despre aceste lucruri, care sunt totuşi banale şi general cunoscute? Pentru că există o tendinţă incontestabilă de a le nega importanţa în viaţă şi de a declara că idealul social se împlineşte mult mai des decât se întâmplă de fapt. Este însă mai bine ca adevărul să fie spus de psiholog, pentru ca această sarcină să nu rămână în seama cinicului. Această negare se leagă, ce-i drept, numai de viaţa reală. Arta epică şi dramatică are libertatea de a se folosi de motivele care iau naştere din tulburarea acestui ideal.

Nu trebuie să ne mirăm dacă la un număr mare de persoane visul dezvăluie dorinţa de a-i înlătura pe părinţi, mai ales pe părintele de acelaşi sex. Putem presupune că această dorinţă există şi în viaţa vigilă şi uneori este chiar conştientizată, atunci când se poate masca în spatele unui alt motiv, ca în cazul visătorului nostru din exemplul 3 (p. 210), anume compasiunea pentru suferinţa inutilă a tatălui. Rareori relaţia este dominată numai de ostilitate, mult mai frecvent ea apare în spatele pornirilor mai tandre, care o reprimă şi trebuie să aştepte până ce un vis o izolează şi pe ea. Ceea ce ne arată visul, amplificat, din cauza unei astfel de izolări, se restrânge din nou atunci când, după interpretare, este inserat de noi în contextul vieţii (H. Sachs [1912, 569]). Găsim însă această dorinţă onirică şi acolo unde ea nu are niciun suport în viaţă şi unde adultul în stare de veghe nu ar trebui să se recunoască vreodată în ea. Acest lucru este motivat de faptul că cel mai profund şi mai obişnuit mobil al înstrăinării se face simţit deja în cea mai fragedă copilărie, mai ales între persoane de acelaşi sex.

Mă refer la concurenţa amoroasă, cu sublinierea clară a caracterului sexual. Fiul începe încă de mic să dezvolte o relaţie deosebit de tandră cu mama, pe care o consideră a lui, şi să îl resimtă pe tată ca un concurent care îi dispută această posesiune exclusivă, şi la fel, fiica vede în mamă o persoană

care îi tulbură relaţia tandră cu tatăl şi care ia un loc pe care ea însăşi l-ar putea ocupa foarte bine. Din observaţii aflăm cât de devreme apar aceste atitudini pe care le desemnăm drept *complexul Oedip*, pentru că această legendă realizează, cu o atenuare foarte mică, cele două dorinţe extreme care rezultă din situaţia fiului, cea de a-l ucide pe tată şi de a se însoţi cu mama. Nu vreau să susţin că acest complex Oedip epuizează relaţia copiilor cu părinţii; ea poate fi lesne mult mai complicată. Iar acest complex Oedip este mai mult sau mai puţin pregnant, poate suferi chiar o inversare, dar este un factor constant şi foarte important al vieţii psihice infantile şi suntem mai degrabă în pericol să subestimăm influenţa sa şi a dezvoltărilor care pornesc de la el decât să supraestimăm această influenţă. În plus, adesea copiii reacţionează cu atitudinea oedipiană incitaţi fiind de părinţi. Aceştia se lasă destul de frecvent ghidaţi de diferenţa între sexe pentru stabilirea preferinţei lor de dragoste, astfel că tatăl o va prefera pe fiică, iar mama pe fiu sau, în cazul răcirii relaţiilor matrimoniale, pot lua copilul drept substitut pentru obiectul amoros devalorizat.[54]

Nu putem susţine că lumea a fost foarte recunoscătoare cercetării psihanalitice pentru descoperirea complexului Oedip. Dimpotrivă, acesta a suscitat cele mai aprige opoziţii din partea adulţilor. Persoanele care nu au participat la negarea acestei relaţii afective interzise sau tabu şi-au recuperat ulterior vina, sustrăgând complexului valoarea prin diverse reinterpretări ale acestuia. Conform convingerii mele nestrămutate, aici nu este nimic de negat şi nimic de înfrumuseţat. Trebuie să ne obişnuim cu faptul care a fost recunoscut de legenda greacă însăşi ca o fatalitate ineluctabilă. Interesant este şi că acest complex oedipian alungat din viaţă a fost lăsat la libera dispoziţie a artei poetice. Într-un studiu atent (1912*b*), O. Rank a arătat cum tocmai complexul

Oedip a furnizat artei dramatice o bogăţie de motive, cu infinite modificări, oscilaţii şi deghizări, deci deformări asemănătoare celor pe care le-am recunoscut deja ca operă a unei cenzuri. Putem deci atribui acest complex oedipian şi acelor visători care au avut norocul să scape ulterior în viaţă de conflictele cu părinţii şi strâns legat de el descoperim ceea ce numim *complexul de castrare*[55], reacţia la intimidările sau limitările activităţii sexuale precoce infantile, restricţii atribuite tatălui.

Direcţionaţi de cercetările de până acum asupra studiului vieţii psihice infantile, putem nutri acum şi aşteptarea că originea celeilalte părţi a dorinţelor onirice interzise, excitaţia sexuală excesivă, se va explica asemănător. Ne simţim deci incitaţi să studiem şi originea vieţii sexuale infantile, şi aflăm astfel din mai multe surse următoarele: este în primul rând o eroare de nesusţinut să negăm copilului viaţa sexuală şi să presupunem că sexualitatea se instalează numai la pubertate, odată cu maturizarea organelor genitale. Dimpotrivă, copilul are de la început o viaţă sexuală bogată, care se deosebeşte în multe puncte de cea care va trece ulterior drept normală. Ceea ce în viaţa adulţilor numim „pervers“ se abate de la normalitate în următoarele privinţe: în primul rând prin trecerea graniţei dintre specii (prăpastia dintre om şi animal), în al doilea rând prin trecerea peste limita de repulsie, în al treilea rând prin încălcarea constrângerii incestului (a interdicţiei de a căuta satisfacţie sexuală la rudele de sânge apropiate), în al patrulea rând prin homosexualitate şi în al cincilea rând prin transferarea rolului organelor genitale asupra altor organe şi locuri din corp. Toate aceste limite nu există de la început, ci au fost instituite treptat, de-a lungul evoluţiei şi educaţiei. Copilul mic nu le are. El încă nu

cunoaşte vreo prăpastie gravă care să separe omul de animal; orgoliul cu care omul se diferenţiază de animal nu se dezvoltă la el decât mai târziu. La început el nu manifestă nicio repulsie faţă de excremente, ci o deprinde lent, sub presiunea educaţiei; el nu pune o valoare deosebită pe deosebirea între sexe, ci presupune că ambele sexe au aceeaşi alcătuire genitală; el îşi îndreaptă primele pofte şi curiozităţi sexuale asupra persoanelor celor mai apropiate şi iubite din alte motive, respectiv părinţi, fraţi, surori, persoane care îl îngrijesc şi, în final, la el se manifestă ceea ce ulterior va reizbucni pe culmile unei relaţii amoroase, anume faptul că nu aşteaptă plăcere numai de la organele sexuale, ci multe alte locuri din corp preiau şi ele această sensibilitate, oferă senzaţii analoge de plăcere şi astfel pot juca rolul organelor genitale. Copilul poate deci să fie numit „pervers polimorf" şi faptul că el nu se ocupă decât foarte puţin de aceste mişcări se datorează pe de o parte intensităţii lor reduse în comparaţie cu perioadele ulterioare de viaţă, şi pe de altă parte faptului că educaţia reprimă imediat energic toate manifestările sexuale ale copilului. Această reprimare se prelungeşte, ca să spunem aşa, în teorie, prin aceea că adulţii se străduiesc să treacă cu vederea o parte a manifestărilor sexuale ale copiilor şi să deghizeze o altă parte a acestora prin interpretarea deformată a naturii lor sexuale, până ce pot nega apoi totul. Este vorba adesea despre aceiaşi oameni care mai întâi se mânie aprig împotriva tuturor prostioarelor sexuale ale copiilor şi apoi, la birou, apără puritatea sexuală a aceloraşi copii. Acolo unde copiii sunt lăsaţi în voie sau sub influenţa seducţiei, ei realizează adesea activităţi sexuale perverse foarte vizibile. Desigur că adulţii au dreptate să nu ia în serios aceste lucruri, „joculeţe" şi „hârjoane", „fleacuri", deoarece copilul nu poate fi considerat responsabil nici în faţa tribunalului moralei şi nici în faţa celui legal.

Dar aceste lucruri există, ele au importanţa lor atât în calitate de indicii ale constituţiei înnăscute, cât şi în calitate de cauze şi stimulenţi ai dezvoltării ulterioare, ele ne dau indicii asupra vieţii sexuale infantile şi astfel asupra vieţii sexuale umane în general. Deci atunci când regăsim în spatele viselor noastre deformate toate aceste mişcări de dorinţă perverse, înseamnă numai că şi pe acest teren visul a făcut pasul înapoi către starea infantilă.

Printre aceste dorinţe interzise, o subliniere deosebită li se cuvine dorinţelor incestuoase, adică celor orientate spre contactul sexual cu părinţii şi fraţii. Ştiţi câtă oroare resimte sau pretinde că resimte comunitatea umană faţă de aceste contacte şi ce presiune se pune pe interdicţiile îndreptate asupra lor. Au fost făcute cele mai mari eforturi pentru explicarea acestei orori de incest. Unii au presupus că în această interdicţie se reprezintă psihic precauţii reproductive ale naturii, deoarece consangvinitatea ar degrada caracteristicile rasei, alţii au susţinut că din cauza convieţuirii începând cu cea mai fragedă copilărie dorinţa sexuală se abate de la persoanele respective. În ambele cazuri, ar fi asigurată de altfel automat evitarea incestului şi nu s-ar înţelege de ce este necesară o interdicţie atât de strictă, care ar indica mai degrabă existenţa unei dorinţe puternice. Din cercetările psihanalitice a rezultat cu certitudine că alegerea amoroasă incestuoasă este mai curând prima şi cea mai obişnuită şi că numai ulterior se instalează împotriva ei o rezistenţă a cărei derivare din psihologia individuală trebuie respinsă.

Să rezumăm ce ne-a adus aprofundarea psihologiei infantile pentru înţelegerea visului. Am aflat nu numai că materialul de evenimente din copilărie uitate este accesibil visului, ci am mai văzut şi că viaţa psihică a copiilor se continuă

pentru vis, deci în inconştient, cu toate particularităţile sale: egoismul, alegerea amoroasă incestuoasă şi că în fiecare noapte visul ne duce înapoi la acest stadiu infantil. Astfel ni se întăreşte ideea că *inconştientul vieţii psihice este infantilul*. Începe să se atenueze senzaţia penibilă pe care ne-a lăsat-o ideea că în om se ascunde atâta rău. Acest rău îngrozitor este pur şi simplu aspectul cel mai vechi, cel mai primitiv, infantil al vieţii psihice pe care îl putem găsi activ la copil, dar la el în parte este trecut cu vederea, datorită dimensiunilor mici ale acestor aspecte şi în parte nu este luat în serios, pentru că nu cerem de la copil un nivel etic înalt. Regresând în acest stadiu, visul dă impresia că aduce la lumină răul. Dar acesta este numai un aspect înşelător, de care ne-am lăsat speriaţi. Nu suntem atât de răi cum era să credem după interpretarea viselor.

Dacă pornirile rele ale visului nu sunt decât infantilisme, dacă sunt o întoarcere la începuturile dezvoltării noastre etice, deoarece visul ne face din nou copii în gândire şi simţire, atunci nu este rezonabil să ne ruşinăm de aceste vise rele. Numai că raţiunea nu este decât o parte a vieţii psihice, în viaţa psihică se petrec multe lucuri nerezonabile; astfel se întâmplă ca totuşi să ne ruşinăm, iraţional, de asemenea vise. Le supunem cenzurii onirice, ne ruşinăm şi se mâniem dacă, în mod excepţional, una dintre aceste dorinţe reuşeşte să se introducă în conştiinţă, într-o formă atât de nedeformată, încât trebuie să o recunoaştem. Uneori ne ruşinăm de visele deformate, ca şi cum le-am înţelege. Gândiţi-vă la judecata indignată a acelei brave şi venerabile doamne referitoare la visului ei, neinterpretat, cu „servicii amoroase“ (pp. 155 şi urm.). Problema nu a fost încă rezolvată şi rămâne posibil ca, în preocupările noastre ulterioare despre răul în vis, să ajungem la o altă judecată şi o altă apreciere despre natura umană (cf. pp. 377 şi urm.).

Ca rezultat al întregii cercetări, avem două idei, care înseamnă însă de la început noi enigme, noi îndoieli. În primul rând: regresia travaliului visului nu este numai una formală, ci şi una materială. Ea nu numai că traduce gândurile noastre într-o formă de expresie primitivă, ci evocă şi particularităţile vieţii noastre psihice primitive, vechea supraputere a Eului, mişcările iniţiale ale vieţii noastre sexuale, chiar vechea noastră posesiune intelectuală, dacă putem socoti ca atare relaţia simbolică. Şi în al doilea rând: tot acest aspect vechi infantil, care a deţinut odinioară supremaţia exclusivă, trebuie să fie atribuit inconştientului, de care reprezentările noastre se deosebesc acum şi se extind. Inconştient nu mai este un nume pentru ceea ce este latent la un moment dat, inconştientul este un imperiu psihic special cu propriile mişcări de dorinţă, propriile modalităţi de expresie şi mecanisme psihice, care nu se instalează în altă parte. Dar gândurile latente ale visului pe care le-am ghicit prin interpretarea visului nu sunt totuşi din acest imperiu; ele sunt mai curând aşa cum am fi putut gândi şi în stare de veghe. Ele sunt totuşi inconştiente; cum se rezolvă deci această contradicţie? Începem să bănuim că aici trebuie făcută o diferenţă. Pentru formarea visului, ceva care provine din viaţa noastră conştientă, împărtăşind trăsăturile acesteia – numim acest lucru: resturi diurne – se însoţeşte cu ceva din acel imperiu al inconştientului. Influenţarea resturilor zilei de către inconştientul ce se adaugă conţine pesemne condiţia regresiei. Aceasta este cea mai profundă idee despre natura visului la care putem ajunge aici, înainte de a cerceta alte domenii psihice. În curând vine însă vremea de a numi altfel caracterul inconştient al gândurilor latente ale visului, spre deosebire de inconştientul care provine din acel imperiu al infantilului.

Putem desigur să ne întrebăm: Ce anume obligă activitatea psihică din timpul somnului la o astfel

de regresie? De ce ea nu rezolvă pe altă cale stimulii psihici care tulbură somnul? Şi dacă, din motive de cenzură onirică, ea trebuie să se folosească de deghizarea în vechea formă de expresie, acum de neînţeles, la ce îi serveşte reanimarea vechilor porniri psihice, dorinţe şi trăsături de caracter acum depăşite, deci la ce îi serveşte regresia materială care se adaugă celei formale? Singurul răspuns care ne-ar mulţumi ar fi că numai astfel poate fi format un vis, că altminteri nu este posibilă din punct de vedere dinamic suprimarea stimulului visului. Dar deocamdată nu avem dreptul de a da un astfel de răspuns.

51 O explicaţie mai amănunţită despre amnezia infantilă se află în cel de-al doilea dintre eseurile despre teoria sexualităţii (1905*d*). (*N.t.*)

52 Acest vis se află în *Interpretarea viselor* (1900*a*), acolo unde vârsta actuală a fetei figurează a fi 15 ani. (*N.t.*)

53 John Tanner în *Man and Superman*. (*N.t.*)

54 Freud va explica mai pe larg complexul Oedip în Prelegerea a 21-a. (*N.t.*)

55 Va fi explicat mai exact în Prelegerea a 20-a. (*N.t.*)

Prelegerea a 14-a

Împlinirea dorinţei

Doamnelor şi domnilor! Trebuie să vă mai indic încă o dată drumul pe care l-am parcurs până aici? Cum, folosindu-ne de tehnica noastră, am dat peste deformarea onirică, ne-am decis la început să o dăm deoparte şi ne-am extras din visele infantile informaţiile decisive despre natura visului? Cum apoi, înarmaţi cu rezultatele acestei cercetări, am abordat direct deformarea onirică şi am biruit-o, sper, tot treptat? Acum însă trebuie să spunem că ceea ce am găsit pe o cale nu se potriveşte total cu ceea ce am găsit pe alta. Devine sarcina noastră să alăturăm cele două rezultate şi să le comparăm.

De ambele părţi am ajuns la concluzia că travaliul visului constă esenţialmente din transpunerea gândurilor într-o trăire halucinatorie. Cum se poate întâmpla acest lucru este destul de enigmatic, dar este o problemă de psihologie generală, care nu trebuie să ne preocupe acum. Din visele copiilor am aflat că travaliul visului intenţionează înlăturarea, prin împlinirea unei dorinţe, a unui stimul psihic ce tulbură somnul. Despre visele deformate nu am putut spune ceva asemănător, înainte de a şti cum să le interpretăm. Aşteptările noastre pornesc de la început în direcţia studierii viselor deformate din aceleaşi puncte de vedere ca şi cele adoptate pentru visele infantile. Prima realizare a acestei aşteptări ne-a făcut să înţelegem că de fapt toate visele sunt vise ale unor copii, ele lucrează toate cu material infantil, cu mişcări psihice şi mecanisme infantile. După ce considerăm că deformarea onirică a fost învinsă, trebuie să pornim să cercetăm dacă şi visele deformate pot fi considerate împliniri ale unor dorinţe.

De curând, am supus interpretării o serie de vise, dar nu am luat în considerare împlinirea dorinţelor. Sunt convins că v-a trecut de repetate ori prin minte întrebarea: cum rămâne deci cu împlinirea dorinţelor, care este, chipurile, scopul travaliului visului? Această întrebare este importantă; ea a devenit tocmai întrebarea criticilor noştri laici. Cum ştiţi, omenirea are o tendinţă instinctivă de a se apăra împotriva noutăţilor intelectuale. Printre manifestările acesteia se află şi reducerea imediată a unei astfel de noutăţi la cel mai mic perimetru, acolo unde este posibilă comprimarea sa într-un cuvânt-cheie. Pentru noua teorie despre vise împlinirea dorinţei a devenit cuvântul-cheie. Laicul pune întrebarea: unde este împlinirea dorinţei? Imediat după ce a aflat că visul trebuie să fie împlinirea unei dorinţe şi îşi pune întrebarea de mai sus, el răspunde negativ. Imediat îi vin în minte nenumărate vise proprii asociate cu neplăcere, până la o mare angoasă, astfel că ceea ce susţine despre vise psihanaliza i se pare neverosimil. Ne este uşor să îi răspundem că la visele deformate împlinirea dorinţei poate să nu fie pe faţă, ci trebuie să fie mai întâi căutată, astfel că ea nu poate fi enunţată înainte de interpretarea visului. Mai ştim şi că dorinţele acestor vise deformate sunt dorinţe interzise, respinse de cenzură, sunt dorinţe a căror existenţă a devenit cauza deformării onirice, motivul pentru introducerea cenzurii onirice. Dar ne este greu să îi arătăm criticului laic că înainte de interpretarea visului nu avem voie să întrebăm nimic despre împlinirea dorinţei acestuia.

El va uita aceasta întotdeauna. Atitudinea sa de respingere faţă de teoria împlinirii dorinţei nu este de fapt nimic altceva decât o consecinţă a cenzurii onirice, un substitut şi un efect al respingerii acestor dorinţe cenzurate ale visului.

Desigur, va trebui să ne explicăm şi noi faptul că există atât de multe vise cu conţinut penibil şi

mai ales că există vise de angoasă. Ne lovim pentru prima oară de problema afectelor în vis, care merită un studiu separat, dar de care din nefericire nu ne vom ocupa acum. Dacă visul este împlinirea unei dorinţe, atunci senzaţiile penibile ar trebui să fie imposibile în vis; aici criticii laici par să aibă dreptate. Dar trebuie să ţinem seamă de trei complicaţii la care aceştia nu s-au gândit.

În primul rând: poate că travaliul visului nu a reuşit pe deplin să creeze împlinirea unei dorinţe, astfel că în visul manifest mai rămâne o parte din afectul penibil din gândurile visului. Analiza ar trebui atunci să arate că aceste gânduri onirice erau cu mult mai penibile decât visul care a luat naştere din ele. Aşa se şi dovedeşte în fiecare caz. Apoi, admitem că travaliul visului nu şi-a atins scopul, la fel cum un vis stimulat de sete, care are drept conţinut cum bei, nu îşi îndeplineşte intenţia de a stinge setea. Rămânem însetaţi şi trebuie să ne trezim pentru a bea (p. 149). Era totuşi un vis corect, care nu abandonase nimic din natura sa. Trebuie să spunem: *Ut desint vires, tamen est luadanda voluntas*.[56] Cel puţin intenţia care se poate recunoaşte clar rămâne lăudabilă. Astfel de cazuri de eşec nu sunt o întâmplare rară. Ele contribuie la minarea travaliului visului, care reuşeşte cu atât mai greu să modifice afectele ca nişte conţinuturi în sensul lor; afectele sunt de multe ori foarte rezistente. Astfel, se întâmplă ca travaliul visului să modifice conţinutul penibil al gândurilor visului, pentru a obţine împlinirea unei dorinţe, în timp ce afectul penibil se perpetuează totuşi neschimbat. În astfel de vise, afectul nu se potriveşte atunci deloc cu conţinutul şi criticii noştri pot spune că visul nu prea este împlinirea unei dorinţe, dacă în el chiar şi un conţinut inofensiv poate fi resimţit penibil. Acestei observaţii absurde îi vom răspunde că tendinţa de

împlinire a dorinţei apare cel mai clar în prim-planul travaliului visului tocmai în cazul unor asemenea vise, deoarece ea este acum izolată. Sursa erorii este că acela care nu cunoaşte nevrozele îşi imaginează legătura dintre conţinut şi afect mult mai strânsă decât este de fapt şi de aceea nu poate concepe că un conţinut poate fi modificat fără a se modifica în acelaşi timp şi manifestarea afectivă care ţine de el.

Un al doilea factor, mult mai important şi cu implicaţii mai profunde, care este la fel de neglijat de laic este următorul: împlinirea unei dorinţe trebuie să aducă, desigur, plăcere, dar se mai pune şi întrebarea: cui? Desigur celui care are dorinţa. Despre visător ştim însă că întreţine cu dorinţele sale o relaţie cu totul specială. El le respinge, le cenzurează, pe scurt, nu le place. O împlinire a acestora nu poate deci să îi aducă plăcere, ci contrariul ei. Experienţa arată apoi că acest contrariu, care trebuie explicat, apare în forma angoasei. În relaţia cu dorinţele sale onirice, visătorul poate deci să fie comparat numai cu o adunare de două persoane care sunt totuşi unite printr-un element comun important. În loc de orice explicaţii, vă ofer un basm cunoscut, în care vom regăsi aceleaşi relaţii. O zână bună promite unei perechi sărace, soţ şi soţie, împlinirea primelor trei dorinţe ale lor. Ei sunt fericiţi şi îşi propun să aleagă cu grijă aceste trei dorinţe. Femeia este derutată însă de mirosul de cârnaţi care venea de la casa de alături şi îşi doreşte o pereche de astfel de cârnăciori. Imediat ei şi apar; aceasta este împlinirea primei dorinţe. Apoi bărbatul se înfurie şi doreşte, în amărăciunea sa, ca aceşti cârnăciori să atârne la nasul soţiei sale. Acest lucru se îndeplineşte, desigur, şi el, iar cârnăciorii nu se mai pot desprinde de acolo, aceasta fiind împlinirea celei de-a doua dorinţe. În acest caz

dorinţa este a bărbatului; femeii îi este foarte neplăcută împlinirea ei. Ştim ce se petrece în continuare în basm. Dat fiind că, de fapt, cei doi sunt una, soţ şi soţie, a treia dorinţă trebuie să fie ca perechea de cârnăciori să dispară de la nasul femeii. Am putea folosi acest basm de mai multe ori în alte contexte, aici el ne serveşte numai ca ilustrare a posibilităţii ca împlinirea dorinţei unuia să ducă la neplăcerea altuia, dacă cei doi nu sunt în acord unul cu altul.

Nu ne va fi greu să ajungem la o înţelegere şi mai bună a viselor de angoasă. Vom mai valorifica încă o observaţie şi ne vom decide apoi la o idee la care duc multe căi. Observaţia este că visele de angoasă au adesea un conţinut lipsit complet de deformare, scapă cenzurii, ca să spunem aşa. Visul de angoasă este adesea împlinirea nedeghizată a unei dorinţe, desigur nu a uneia bine-venite, ci a unei dorinţe reprimate. În locul cenzurii apare dezvoltarea de angoasă. În timp ce putem spune despre visul infantil că este împlinirea pe faţă a unei dorinţe admise, despre visul comun deformat că este împlinirea deghizată a unei dorinţe refulate, visului de angoasă i se potriveşte numai formula că el este împlinirea deschisă a unei dorinţe refulate. Angoasa este indiciul pentru faptul că dorinţa refulată se manifestă mai puternic decât cenzura, că împlinirea dorinţei a prevalat sau poate să prevaleze faţă de aceasta. Aflăm că ceea ce pentru dorinţa refulată este împlinire, pentru noi, care ne aflăm de partea cenzurii visului, nu este decât un prilej de senzaţii penibile şi de apărare. Angoasa care apare în vis este, dacă vreţi, angoasa în faţa puterii acestor dorinţe de obicei reprimate. De ce apare această apărare în forma angoasei nu se poate ghici numai din studiul visului; este evident că trebuie să studiem angoasa în alte contexte.[57]

Acelaşi lucru care este valabil pentru visele de angoasă nedeformate, trebuie să îl presupunem şi pentru acelea care au suferit o parte de deformare,

precum şi pentru acele vise de neplăcere ale căror senzaţii penibile se pot apropia de angoasă. Visul de angoasă este de obicei şi un vis de trezire; întrerupem somnul îndată ce dorinţa refulată a visului s-a împlinit, în ciuda cenzurii. În acest caz activitatea visului a eşuat, dar natura sa nu s-a schimbat din această cauză. Am comparat visul cu paznicul de noapte sau cu păzitorul somnului, care doreşte să ne apere somnul de tulburări (pp. 141şi urm.). Şi paznicul de noapte ajunge să îi trezească pe cei care dorm, dacă el se simte prea slab pentru a alunga singur tulburarea sau pericolul. Totuşi de multe ori reuşim să ne păstrăm somnul, chiar atunci când visul începe să devină îndoielnic şi să se transforme în angoasă. Ne spunem în somn: este numai un vis! şi dormim mai departe.

Când se întâmplă ca dorinţa visului să învingă cenzura? Condiţia necesară poate fi îndeplinită tot atât de bine de dorinţa visului, ca şi de cenzura visului. Din motive necunoscute, dorinţa poate fi câteodată deosebit de puternică; dar avem impresia că mai frecvent vina pentru această deplasare a raportului de forţe o poartă comportamentul cenzurii visului. Am aflat deja (p. 162) că cenzura lucrează cu intensitate diferită în fiecare caz individual, tratează fiecare element cu un alt grad de stricteţe; acum vrem să adăugăm presupunerea că ea este variabilă şi nu foloseşte de fiecare dată aceeaşi forţă faţă de acelaşi element deranjant. Dacă se nimereşte o dată ca ea să se simtă neputincioasă faţă de o dorinţă a visului ce ameninţă să o străpungă, ea se va folosi, în loc de deformare, de ultimul mijloc care îi mai rămâne, anume abandonarea stării de somn, prin dezvoltarea de angoasă.

Astfel, ne frapează faptul că nu ştim încă de ce aceste dorinţe rele, reprimate, se activează tocmai noaptea, pentru a ne deranja în somn. Răspunsul la aceasta nu poate consta decât într-o ipoteză care se referă la natura stării de somn. În timpul zilei,

presiunea grea a cenzurii apasă asupra acestor dorinţe, ceea ce le face de regulă imposibil să se exprime printr-un efect oarecare. În timpul nopţii, această cenzură, ca şi probabil toate celelalte interese ale vieţii psihice, se retrage sau cel puţin se reduce semnificativ, în favoarea unei singure dorinţe, aceea de a dormi. Acestei reduceri a cenzurii pe timpul nopţii îi datorează dorinţele interzise faptul că au voie să se activeze din nou. Există nevrotici insomniaci care ne mărturisesc că insomnia lor a fost la început dorită. Ei nu îşi permiteau să adoarmă pentru că se temeau de visele lor, deci de consecinţele acestei scăderi a cenzurii. Vedeţi cu uşurinţă că această retragere a cenzurii nu înseamnă totuşi o lipsă grosolană de prevedere. Starea de somn ne paralizează motilitatea, deci atunci când încep să se mişte şi ele, intenţiile noastre rele nu pot totuşi să facă nimic altceva decât un vis, practic inofensiv, şi de această liniştitoare stare de fapt ne aminteşte remarca celui care doarme: este doar un vis, observaţie cât se poate de rezonabilă, care ţine de noapte, dar nu de viaţa onirică. Deci să îl lăsăm în pace şi să dormim mai departe.

În al treilea rând, dacă ne amintim de comparaţia visătorului care luptă împotriva dorinţelor sale cu alăturarea a două persoane diferite, dar cumva strâns unite, atunci veţi găsi rezonabilă şi o altă modalitate prin care împlinirea dorinţei poate aduce cu ea ceva deosebit de neplăcut, anume pedeapsa. Aici ne poate servi din nou drept explicaţie basmul despre cele trei dorinţe: cârnăciorii de pe farfurie sunt împlinirea directă a dorinţei primei persoane, femeia; cârnăciorii la nasul ei sunt împlinirea dorinţei celei de-a doua persoane, bărbatul, dar în acelaşi timp sunt şi pedeapsa pentru dorinţa prostească a femeii. La nevroze vom regăsi motivaţia celei de-a

treia dorinţe, cea care rămâne în picioare în basm. În viaţa psihică a omului există multe astfel de tendinţe punitive; ele sunt foarte puternice şi le putem face responsabile pentru o parte din visele penibile. Poate veţi spune acum că astfel nu mai rămâne prea mult din lăudata împlinire a dorinţelor. Dar la o privire mai apropiată veţi înţelege că nu aveţi dreptate. Faţă de multiplicitatea ulterioară a ceea ce ar putea fi – şi după mulţi autori chiar este – visul, soluţia *împlinire a dorinţei – dezvoltare de angoasă – executarea pedepsei* este totuşi una bine definită. Aici se adaugă faptul că angoasa este pandantul direct al dorinţei şi că elementele contrarii se află deosebit de aproape unul de altul în asociaţie, iar în inconştient coincid, aşa cum am aflat (pp. 200 şi urm.). Mai departe, că pedeapsa este şi ea împlinirea unei dorinţe, a celeilalte persoane, cea cenzuratoare.

Per ansamblu, nu am făcut deci nicio concesie obiecţiei dumneavoastră împotriva teoriei împlinirii dorinţei. Suntem însă datori să punem în evidenţă împlinirea dorinţei în fiecare vis deformat şi nu dorim desigur să ne sustragem acestei sarcini. Să ne întoarcem la acel vis deja interpretat despre cele trei bilete proaste la teatru, de 1 florin şi 50 de creiţari, despre care am aflat deja atât de multe (pp. 138 şi 137). Sper că vă amintiţi încă de el. O doamnă căreia soţul îi comunică în timpul zilei că prietena ei, Elise, cu numai trei luni mai tânără, s-a logodit, visează că stă cu soţul ei la teatru. O parte a stalului este aproape goală. Soţul îi spune că Elise şi logodnicul ei au dorit şi ei să meargă la teatru, dar nu au putut, dat fiind că nu au primit decât bilete proaste, trei bilete de 1 gulden şi 50 de creiţari. Ea este de părere că nu era mare pagubă. Am ghicit că gândurile visului se leagă de supărarea de a se fi măritat prea devreme şi de

nemulţumirea ei în raport cu soţul. Putem fi curioşi cum au fost prelucrate aceste gânduri tulburi în împlinirea unei dorinţe şi unde se află urma acestora în conţinutul manifest. Ştim deja că elementul „prea devreme, nerăbdător“ a fost eliminat din vis, prin acţiunea cenzurii. Stalul gol este o aluzie la aceasta. Vom înţelege acum mai bine enigmaticul „trei pentru 1 gulden şi 50“ cu ajutorul simbolisticii, pe care am învăţat-o de atunci[58] Trei înseamnă cu adevărat un bărbat şi elementul manifest este uşor de tradus: a-şi cumpăra un bărbat, cu dota. („Unul de zece ori mai bun aş fi putut să-mi cumpăr cu dota mea.“) Căsătoria este evident înlocuită prin mersul la teatru. „A cumpăra bilete prea devreme“ se află în locul măritişului prea timpuriu. Această înlocuire este însă opera împlinirii dorinţei. Visătoarea noastră nu a fost niciodată mai nemulţumită de căsătoria ei timpurie ca în ziua în care a aflat de logodna prietenei ei. Pe atunci ea fusese mândră de faptul că se logodise şi se simţea privilegiată faţă de prietena ei. Fetele naive îşi trădează adesea după logodnă bucuria că în curând se vor putea duce la toate piesele până atunci interzise, că au voie să vadă orice. Partea de bucurie voyeuristă sau de curiozitate care apare aici în prim-plan era cu siguranţă la început voyeurism sexual îndreptat mai ales spre viaţa sexuală a părinţilor şi apoi a devenit un motiv puternic, care a împins-o pe fată să se mărite devreme. Astfel, *a merge la teatru* devine un substitut aluziv la îndemână pentru *a fi măritată*. În supărarea ei actuală legată de căsătoria ei timpurie, ea se întoarce la acea perioadă în care căsătoria timpurie era împlinirea unei dorinţe, pentru că satisfăcea dorinţa ei voyeuristă şi, condusă de această veche mişcare de dorinţă, înlocuieşte măritişul cu mersul la teatru.

Putem spune că nu am găsit cel mai comod exemplu pentru demonstrarea împlinirii ascunse a unei dorinţe. Trebuie să procedăm analog la alte vise deformate. Nu pot face aceasta în faţa dumneavoastră şi voi emite pur şi simplu convingerea că acest lucru va reuşi peste tot. Dar doresc să mai rămân încă puţin la acest punct din teorie. Experienţa m-a învăţat că el este unul dintre cele mai ameninţate din întreaga teorie a visului şi că de el se leagă multe obiecţii şi neînţelegeri. În plus, poate că mai sunteţi încă sub impresia că am retractat deja o parte din afirmaţiile mele, spunând că visul este o dorinţă împlinită sau contrariul acesteia, o angoasă sau o pedeapsă devenită realitate şi veţi fi de părere că este momentul să-mi impun mai multe limite. Am auzit şi reproşul că prezint prea lapidar şi, de aceea, neconvingător, lucruri care mie însumi mi se par evidente.

Cei care au mers alături de noi atât de mult în interpretarea viselor şi au admis toate cele spuse până acum nu rareori se opresc la împlinirea dorinţelor şi întreabă: Să zicem că visul are de fiecare dată un sens şi că acest sens poate fi descoperit prin tehnica psihanalitică; dar de ce, în ciuda tuturor evidenţelor, acest sens trebuie să fie exprimat în forma împlinirii dorinţei? De ce sensul acestei gândiri nocturne nu poate fi la fel de variat cum este cel al gândirii diurne, deci de ce visul nu poate corespunde o dată unei dorinţe împlinite, iar altă dată, aşa cum spuneţi dumneavoastră înşivă, dimpotrivă, unei temeri realizate, apoi să exprime o intenţie, o avertizare, o chibzuire cu argumente pro şi contra sau un reproş, o remuşcare, o încercare de a se pregăti pentru o activitate care urmează etc.? De ce mereu numai o dorinţă sau, cel mult, contrariul ei?

Am putea fi de părere că o diferenţă în acest punct nu este importantă, dacă în rest suntem de acord. Destul că am descoperit sensul visului şi căile de a-l recunoaşte; e mai puţin important dacă

am determinat prea îngust acest sens; dar nu este aşa. O neînţelegere în acest punct priveşte natura cunoştinţelor noastre despre vis şi pune în pericol valoarea acestora pentru înţelegerea nevrozei. Acel tip de întâmpinare care este apreciată în viaţa comercială ca „amabilitate“ nu este la locul ei în întreprinderile ştiinţifice, ci este mai degrabă nocivă.

Primul meu răspuns la întrebarea de ce visul nu poate fi polisemantic, în sensul dat, sună la fel ca de obicei în astfel de cazuri: nu ştiu de ce trebuie să fie aşa. Nu aş avea nimic împotrivă. Din partea mea poate să fie şi aşa. Numai că un amănunt se opune acestei mai largi şi mai comode concepţii despre vis, anume că de fapt nu este aşa. Cel de-a doilea răspuns al meu va sublinia că nici mie nu-mi este străină ideea că visul corespunde unor variate forme de gândire şi operaţii intelectuale. Odată, într-o istorie de caz, am relatat un vis care a apărut trei nopţi la rând şi apoi nu a mai apărut deloc şi am explicat acest comportament prin aceea că visul corespundea unui *proiect* şi el nu mai trebuia să revină după ce acesta a fost îndeplinit.[59] Ulterior am publicat un vis care corespundea unei confesiuni.[60] Cum aş putea să-mi iau cuvântul înapoi şi să susţin că visul nu este niciodată altceva decât o dorinţă împlinită?

Fac aceasta pentru că nu doresc să deschid drumul unei neînţelegeri naive, care ne poate costa fructul eforturilor noastre legate de vis, anume ideii că visul poate fi înlocuit cu gândurile latente şi că spune despre el ceva care nu ţine decât de acestea din urmă. Este total corect că visul poate reprezenta şi poate fi înlocuit cu ceea ce am povestit mai înainte: un proiect, o avertizare, un raţionament, o preparare, o încercare de soluţionare a unei sarcini etc. Dar dacă veţi privi corect veţi vedea că toate aceste lucruri sunt valabile numai pentru gândurile latente ale visului, care au fost transformate în vis. Din interpretările

de vise aflaţi că gândirea inconştientă a oamenilor se ocupă de astfel de proiecte, preparative, raţionamente etc., din care travaliul visului formează apoi visele. Dacă nu vă interesaţi momentan de travaliul visului, interesându-vă foarte mult de travaliul inconştient de gândire al oamenilor, atunci eliminaţi travaliul visului şi spuneţi despre vis ceva care este, practic, cât se poate de corect, anume că el corespunde unui avertisment, unui proiect etc. În activitatea psihanalitică acest caz apare frecvent: de cele mai multe ori tindem numai să spargem din nou forma visului şi să introducem în locul ei gândurile latente ale visului, din care acesta a luat fiinţă.

Astfel, absolut secundar, aflăm din aprecierea gândurilor latente ale visului că toate actele psihice menţionate, foarte complicate, pot să aibă loc de la sine, inconştient – iată un rezultat la fel de măreţ pe cât este de dezorientant!

Dar, pentru a reveni, veţi avea dreptate numai dacă vă este clar că v-aţi folosit de un mod abreviat de a vorbi şi dacă nu credeţi că trebuie să puneţi variaţia în cauză în legătură cu natura visului. Atunci când vorbiţi despre „vis“, trebuie să vă referiţi fie la visul manifest, adică la produsul travaliului visului, fie la travaliul visului însuşi, adică la acel proces psihic care formează visul manifest pornind de la gândurile latente. Orice altă întrebuinţare a cuvântului creează confuzie conceptuală, care nu poate duce decât la nenorociri. Dacă afirmaţiile dumneavoastră ţintesc gândurile latente din spatele visului, atunci spuneţi aceasta direct şi nu ascundeţi problema visului prin acele modalităţi vagi de expresie de care vă serviţi. Gândurile latente ale visului sunt materialul pe care travaliul visului îl transformă în vis manifest. De ce doriţi să schimbaţi materialul cu travaliul care îl formează? V-aţi mai deosebi atunci de cei care nu cunosc decât produsul travaliului şi nu pot să explice de unde provine şi cum se face?

Singurul lucru esenţial la vis este travaliul visului, care a acţionat asupra materialului de gânduri. Dacă în unele situaţii practice putem să neglijăm acest travaliu, nu avem niciun drept să trecem peste el în teorie. Observaţia analitică arată şi că travaliul visului nu se limitează niciodată să traducă aceste gânduri în modul de expresie arhaic sau regresiv pe care îl cunoaşteţi. Dimpotrivă, travaliul visului adoptă de regulă ceva care nu ţine de gândurile latente ale zilei, dar care este de fapt motorul formării visului. Acest ingredient indispensabil este dorinţa, şi ea inconştientă, pentru împlinirea căreia a fost modificat conţinutul visului. În măsura în care ţineţi seamă numai de gândurile pe care visul le reprezintă, el poate fi orice: avertizare, proiect, preparare etc.; însă el este de fiecare dată împlinirea unei dorinţe inconştiente – iar dacă îl priviţi ca rezultat al travaliului, el este doar împlinirea unei dorinţe inconştiente. Visul nu este niciodată un proiect, o avertizare pur şi simplu, ci întotdeauna este un proiect etc., tradus, cu ajutorul unei dorinţe inconştiente, în modalitatea arhaică de expresie şi transformat în împlinirea acestei dorinţe. O singură trăsătură, împlinirea dorinţei, este cea constantă, cealaltă poate să varieze; poate să fie şi ea o dorinţă, astfel că visul reprezintă ca fiind împlinită o dorinţă latentă a zilei cu ajutorul unei dorinţe inconştiente.

Înţeleg foarte bine toate acestea, dar nu ştiu dacă reuşesc să vă fac şi pe dumneavoastră să le înţelegeţi. Am şi dificultăţi de a vă demonstra. Pe de o parte, aceasta nu merge fără o analiză atentă a mai multor vise şi, pe de altă parte, acest punct, cel mai spinos şi mai important al concepţiei noastre despre vise, nu se poate imagina convingător în afara relaţiei cu cele ulterioare. Puteţi crede că, ţinând seamă de legăturile strânse între lucruri, putem să pătrundem foarte profund în natura unuia dintre ele fără să ne interesăm de alte lucruri de

natură asemănătoare? Dat fiind că nu ştim încă despre rudele apropiate ale visului, despre simptomele nevrotice, trebuie să ne mulţumim cu cele aflate până acum. Vă voi mai explica un exemplu şi vă voi indica un nou punct de vedere.

Să examinăm din nou acel vis la care ne-am întors deja de câteva ori, anume visul cu cele trei bilete la teatru, de 1 florin şi 50 de creiţari. Pot să vă asigur că prima oară l-am luat de exemplu fără nicio intenţie. Cunoaşteţi gândurile latente ale visului. Supărarea că s-a grăbit cu măritişul, după ce a aflat că prietena ei abia acum s-a logodit; dispreţul la adresa soţului, ideea că ar fi putut avea unul mai bun dacă ar fi aşteptat. Cunoaştem dorinţa care a făcut un vis din aceste gânduri, este dorinţa voyeuristă de a putea merge la teatru, derivând foarte probabil din vechea curiozitate de a afla în sfârşit ce se întâmplă când eşti căsătorit. Se ştie că, la copii, această curiozitate este orientată de obicei asupra vieţii sexuale a părinţilor, este deci o curiozitate infantilă şi dacă se mai păstrează ulterior, este o mişcare pulsională cu rădăcini în infantil. Dar informaţia din timpul zilei nu a dat niciun prilej care să producă această dorinţă voyeuristă, nu a fost decât prilej de supărare şi de căinţă. La început, această mişcare de dorinţă nu făcea parte din gândurile latente ale visului şi am putut insera în analiză rezultatele interpretării visului fără a face apel la această dorinţă. În sine, supărarea nu a fost nici ea capabilă de a provoca un vis: nici din gândurile: a fost un non-sens să mă mărit atât de devreme – nu ar fi putut ieşi un vis dacă nu ar fi trezit vechea dorinţă de a vedea în sfârşit ce se întâmplă odată cu măritişul. Această dorinţă a format conţinutul visului, înlocuind măritişul cu mersul la teatru şi i-a dat forma împlinirii unei dorinţe mai vechi: aşadar, am voie să merg la teatru şi să văd tot ce

era interzis şi tu nu ai voie: eu sunt căsătorită şi tu trebuie să aştepţi. Astfel, situaţia actuală a fost transformată în contrariul ei, în locul unei decepţii recente a fost instalat un vechi triumf. În plus, satisfacerea voyeurismului a fost amestecată cu o satisfacere egoistă din domeniul rivalităţii. Această satisfacţie determină conţinutul manifest al visului, care arată că ea stă cu adevărat la teatru, în timp ce prietena ei nu a putut intra. Pe această situaţie de satisfacere se suprapun, în calitate de modificări nepotrivite şi ininteligibile, acele fragmente de gânduri ale visului în spatele cărora se mai ascund încă gândurile latente ale visului. Interpretarea viselor trebuie să facă abstracţie de tot ceea ce serveşte la reprezentarea împlinirii dorinţelor şi să reproducă, din acele indicii, gândurile latente, penibile ale visului.

Pentru afirmaţia care urmează trebuie să vă atrag atenţia asupra gândurilor latente ale visului care au ajuns acum în prim-plan. Vă rog să nu uitaţi că acestea sunt pentru visător în primul rând inconştiente, în al doilea rând complet inteligibile şi coerente, astfel că se pot înţelege ca reacţii fireşti la prilejul visului, în al treilea rând că ele au valoarea unei mişcări psihice sau operaţiuni intelectuale oarecare. Voi numi acum aceste gânduri, mai riguros decât anterior, „resturi diurne“, pe care visătorul le poate recunoaşte sau nu. Diferenţiez acum resturile diurne de gândurile latente ale visului, deoarece, conform utilizării pe care am dat-o anterior, numesc gânduri latente ale visului tot ceea ce aflăm la interpretarea visului, în timp ce resturile diurne nu sunt decât o parte din gândurile latente ale visului. Concepţia noastră pleacă mereu de la ideea că resturilor diurne li s-a adăugat ceva care aparţinea şi inconştientului, o mişcare de dorinţă puternică, dar refulată, iar aceasta este singura care a făcut posibilă formarea

visului. Efectul acestei mişcări de dorinţă asupra resturilor diurne creează cealaltă parte a gândurilor latente ale visului, cea care nu mai trebuie să pară raţională şi inteligibilă pornind din viaţa vigilă.

Pentru a explica raportul dintre resturile diurne şi dorinţa inconştientă m-am folosit de o comparaţie pe care aici nu pot decât să o repet. La orice întreprindere este nevoie de un capitalist, care să acopere cheltuielile, şi de un întreprinzător, care are ideea şi care o poate realiza. Pentru formarea visului, rolul capitalistului este jucat întotdeauna de dorinţa inconştientă; ea furnizează energia psihică pentru formarea visului; întreprinzătorul este reprezentat de resturile diurne care decid asupra modului de folosire a acestor cheltuieli. Capitalistul poate avea el însuşi ideea şi cunoştinţele de rigoare sau întreprinzătorul poate poseda el însuşi capitalul. Aceasta simplifică situaţia practică, dar îngreunează înţelegerea teoretică. În economia naţională, persoana este divizată conform celor două aspecte ale sale, de capitalist şi de întreprinzător, şi astfel se poate restabili situaţia de bază de la care a pornit comparaţia noastră. La formarea visului apar aceleaşi variaţiuni a căror urmărire ulterioară o las în seama dumneavoastră.

Aici nu putem merge mai departe, deoarece sunteţi probabil deja de mult timp tulburaţi de o îndoială care merită să se bucure de atenţie. Sunt oare resturile diurne inconştiente cu adevărat, în acelaşi sens ca şi dorinţa inconştientă care trebuie să li se adauge pentru a le face capabile să intre în vis? Bănuiala dumneavoastră este corectă. Aici se află punctul de cotitură al întregii stări de lucruri. Ele nu sunt inconştiente în acelaşi sens. Dorinţa visului ţine de alt inconştient, acela cu origine infantilă, dotat cu mecanisme speciale (p. 236). Ar fi bine să diferenţiem aceste două moduri ale inconştientului, cu ajutorul unor denumiri diferite. Dar am prefera să aşteptăm cu aceasta până ce ne

familiarizăm cu domeniul manifestărilor nevrotice. Deja un inconştient ne aduce reputaţia de fantaşti; ce se va spune dacă vom recunoaşte că nu o putem scoate la capăt decât cu două inconştiente?

Să ne întrerupem aici. Încă o dată nu aţi aflat decât lucruri incomplete; dar nu suntem plini de speranţă dacă ne gândim că această cunoaştere are o continuare, care va fi adusă la lumină fie de noi înşine, fie de alţii, după noi? Şi nu am aflat oare destule lucruri noi şi surprinzătoare?

56 „Chiar dacă n-ai putere, e prea destul să vrei“ (Ovidiu, Ponticele, cartea a treia, scrisoarea a 4-a, 79, traducere de Eusebiu Camilar, în *Epistole din exil*, Editura Minerva, 1966). (*N.t.*)

57 Aceasta este tema celei de-a 25-a prelegeri. (*N.t.*)

58 Nu menţionez aici o altă interpretare la îndemână a numărului trei la această femeie fără copii, pentru că analiza nu a adus material în această privinţă.

59 Este vorba despre cazul Dorei (1905*e*). (*N.t.*)

60 „Visul ca mijloc de demonstraţie“ (1913*a*).

Prelegerea a 15-a

Incertitudini şi critici

Doamnelor şi domnilor! Nu dorim să părăsim încă terenul viselor fără să tratăm despre cele mai obişnuite îndoieli şi incertitudini, care se leagă de noutăţile şi ideile noastre de până acum. Unele materiale în acest sens vor putea aduna şi cei mai atenţi dintre dumneavoastră.

1. Se poate să fi avut impresia că, în ciuda folosirii corecte a tehnicii, rezultatele travaliului nostru de interpretare prilejuiesc atât de multe nedeterminări, încât prin aceasta este compromisă o traducere sigură a visului manifest în gândurile latente ale sale. Veţi argumenta în primul rând că nu ştim niciodată dacă un anumit element al visului trebuie înţeles simbolic sau în sens propriu, căci lucrurile care trebuie înţelese ca simboluri nu încetează să mai fie ele însele. Dar dacă nu avem niciun punct de reper obiectiv pentru a decide în această privinţă, interpretarea rămâne în seama arbitrarului celui care interpretează visul. Apoi, în urma coincidenţei contrariilor în travaliul visului, niciodată nu se determină dacă un anumit element al visului trebuie să fie înţeles în sens pozitiv sau negativ, ca sine însuşi sau ca inversul său (p. 200). O nouă ocazie pentru exercitarea arbitrarului celui care interpretează visele. În al treilea rând, în urma inversărilor de toate felurile, atât de plăcute visului, cel care interpretează este liber să opereze astfel de inversări în pasajele din vis care îi convin (pp. 200 şi urm.). În fine, vă veţi referi la faptul că aţi auzit că rareori este sigur că interpretarea găsită este singura posibilă pentru acel vis. Suntem în pericol să trecem cu vederea o interpretare total verosimilă aceluiaşi vis (pp. 193 şi urm.). În aceste

circumstanţe, veţi trage concluzia că arbitrarului celui care interpretează îi rămâne un spaţiu de manevră, a cărui vastitate pare incompatibilă cu o certitudine obiectivă a rezultatelor. Sau puteţi să mai presupuneţi că eroarea nu se află în vis, ci neajunsurile interpretării noastre se pot pune pe seama incorectitudinii ideilor şi premiselor noastre.

Tot materialul dumneavoastră este ireproşabil de bun, dar cred că nu vă justifică concluziile: nici că interpretarea viselor este, aşa cum susţineţi, livrată arbitrarului şi nici că deficienţele rezultatelor pun sub semnul întrebării justificarea procedeului nostru. Vă rog să aşezaţi în locul arbitrarului celui care interpretează îndemânarea, experienţa şi înţelegerea acestuia. Nu ne putem lipsi de un astfel de factor personal, cel puţin nu la dificila sarcină a interpretării viselor. Dar lucrurile nu stau altfel nici la alte întreprinderi ştiinţifice. Nu există niciun mijloc de a preciza dacă o anumită persoană posedă mai puţin sau utilizează mai bine o tehnică anume decât o altă persoană. Ceea ce se impune ca arbitrar, de altminteri, de exemplu în interpretarea simbolurilor, este înlăturat prin aceea că, de regulă, contextul gândurilor visului, legătura dintre vise şi viaţa visătorului şi întreaga situaţie psihică în care are loc visul aleg una dintre modalităţile de interpretare date şi le resping pe celelalte, ca fiind nefolositoare. Concluziile referitoare la incorectudinea premiselor noastre, care se trag pe baza incompletitudinii interpretării viselor, sunt însă minate de o observaţie care dovedeşte că semnificaţia multiplă sau nedeterminarea visului sunt mai curând trăsături pe care trebuie să le aşteptăm cu necesitate de la acesta.

Să ne amintim că am spus că travaliul visului realizează o traducere a gândurilor visului într-un mod de expresie primitiv, analog scrierii cu ideograme (pp. 196 şi urm.). Toate aceste sisteme primitive de expresie sunt pline însă de astfel de

nedeterminări şi ambiguităţi, fără ca din această cauză să avem dreptul de a ne îndoi de caracterul lor practic. Ştiţi că în interpretarea viselor coincidenţa contrariilor este analogă aşa-zisului „sens contrar al cuvintelor străvechi“ din cele mai vechi limbi. Lingvistul K. Abel (1884), căruia îi datorăm acest punct de vedere, ne previne să nu credem din această cauză că o persoană care comunică alteia ceva cu ajutorul unor cuvinte atât de ambivalente realizează o comunicare ambivalentă. Tonul şi gesturile, în contextul vorbirii, trebuie să clarifice care dintre cele două sensuri opuse era în intenţia vorbitorului. În scriere, acolo unde lipsesc gesturile, ele au fost înlocuite printr-un semn pictografic adăugat, care nu se citeşte, de exemplu prin imaginea unei omuleţ chircit sau stând bine înfipt în picioare, după cum ambivalentul *ken* din scrierea hieroglifică trebuie să însemne „slab“ sau „puternic“. Astfel se evită neînţelegerea, în ciuda caracterului polisemantic al cuvintelor şi semnelor (cf. p. 200).

Cele mai vechi moduri de expresie, de exemplu scrierile celor mai vechi limbi, lasă să se recunoască un număr mare de nedeterminări, pe care nu le-am mai tolera în scrierea de astăzi. Astfel, în multe scrieri semite sunt desemnate doar consoanele cuvântului. Vocalele omise trebuie aşezate de cititor, după cunoaşterea sa şi după context. Nu chiar la fel, dar asemănător, procedează scrierea hieroglifică, din această cauză rămânându-ne necunoscută pronunţia din egipteana veche. Scrierile sacre ale egiptenilor mai cunosc şi alte nedeterminări. Astfel, de exemplu, este lăsat la liberul arbitru al scribului să înşiruie imaginile de la dreapta la stânga sau de la stânga la dreapta. Pentru a putea citi, trebuie să urmăm regula de a citi în sensul în care sunt îndreptate figurile personajelor, ciocurile păsărilor etc. Scribul putea însă să ordoneze pictogramele şi în

şiruri verticale şi la inscripţiile pe obiecte mai mici el putea modifica şi altfel sensul de succesiune a semnelor, lăsându-se determinat de considerente estetice şi de ocupare a spaţiului. Lucrul cel mai supărător la scrierea hieroglifică este că aceasta nu cunoaşte separarea între cuvinte. Cuvintele se succed pe pagină la distanţe egale unele de altele şi nu se poate şti în general dacă un semn aparţine încă de ceea ce era mai sus sau dacă formează începutul unui cuvânt nou. În scrierea persană cuneiformă, serveşte drept „separator de cuvinte“ o cuneiformă oblică.

O limbă foarte veche, dar folosită şi acum de 400 de milioane de vorbitori, este chineza. Presupuneţi că eu ştiu ceva despre ea; m-am instruit despre ea, pentru că am sperat să găsesc analogii cu nedeterminările visului. Aşteptarea mea nu a fost dezamăgită. Limba chineză este plină de astfel de nedeterminări, care ne pot face să ne înspăimântăm. Se ştie că ea constă dintr-un număr de sunete silabice care pot să fie pronunţate unul câte unul sau în grupuri de două. Unul dintre dialectele principale are cca 400 de astfel de sunete. Dat fiind că vocabularul acestui dialect este calculat la 4 000 de cuvinte, rezultă că fiecare sunet are în medie zece semnificaţii diferite, unele dintre ele mai puţine, dar altele mai multe. Există apoi un mare număr de mijloace pentru a ne împotrivi ambiguităţii, dat fiind că nu putem ghici numai din context care dintre cele zece semnificaţii ale sunetului silabic stă în intenţia pe care vorbitorul doreşte să o evoce la ascultător. Printre aceste mijloace se află legarea a două sunete într-un cuvânt compus şi folosirea a patru „tonuri“ diferite de pronunţie a acestor silabe. Pentru comparaţia noastră este şi mai interesant faptul că în această limbă practic nu există o gramatică. Despre niciunul dintre aceste sunete monosilabice nu putem spune dacă este substantiv, adverb sau adjectiv şi lipsesc toate acele variaţii

ale cuvântului prin care se pot recunoaşte genul, numărul, desinenţa, timpul şi modul. Limba constă astfel, ca să spunem aşa, din materialul brut, la fel cum prin travaliul visului limbajul nostru gândit este descompus în materialul lui brut, eliminând expresia relaţiilor. În limba chineză, în toate cazurile de nedeterminare decizia este lăsată în seama înţelegerii ascultătorului, care se lasă condus de context. Mi-am notat un exemplu de proverb chinez, care tradus literal sună astfel:

Puţin ce vedem mult ce minunat.

Nu este greu de înţeles. Poate fi: cu cât am văzut mai puţin, cu atât găsim ceva de admirat sau: există multe lucruri de mirare pentru cel care a văzut puţine. Nu intră desigur în discuţie o decizie între aceste traduceri diferite numai din punct de vedere gramatical. În ciuda acestor nedeterminări, suntem asiguraţi că limba chineză este un mijloc excepţional de exprimare a gândurilor. Nedeterminarea nu trebuie să ducă deci cu necesitate la ambiguitate.

Acum trebuie să fiţi de acord că starea de lucruri pentru sistemul de expresie al visului este mult mai nefavorabilă decât pentru toate aceste limbi şi scrieri vechi. Deoarece acestea sunt totuşi menite în mod fundamental comunicării, s-au calculat căile şi mijloacele auxiliare pentru a se realiza înţelegerea. Tocmai acest caracter îi lipseşte visului. Visul nu vrea să spună nimic nimănui, el nu este un vehicul de comunicare, dimpotrivă, el este menit să rămână neînţeles. De aceea nu trebuie să ne mirăm şi nici să ne lăsăm induşi în eroare dacă reiese că un număr de ambiguităţi şi nedeterminări ale visului se sustrag în continuare deciziei. Ca un câştig sigur al comparaţiei noastre ne rămâne numai ideea că nedeterminările pe care

am vrut să le folosim ca obiecţie faţă de valabilitatea interpretărilor noastre de vise sunt mai curând trăsături regulate ale tuturor sistemelor de expresie primitive.

Numai prin exerciţiu şi experienţă se poate stabili cât de departe ajunge în realitate caracterul inteligibil al visului. Sunt de părere că va ajunge foarte departe, iar punctul meu de vedere este susţinut de compararea rezultatelor care ies analiştilor corect instruiţi. În faţa dificultăţilor şi nesiguranţelor unei activităţi ştiinţifice, publicul laic, chiar şi publicul ştiinţific laic, se complace, după cum se ştie, să opună un scepticism chibzuit dificultăţilor şi nesiguranţelor unei întreprinderi ştiinţifice. Cred că nu au dreptate. Poate că nu toţi ştiţi că o situaţie asemănătoare a apărut în istoria descifrării inscripţiilor asiro-babiloniene. A existat o perioadă în care opinia publică mergea atât de departe, încât îi considera nişte fantaşti pe toţi cei care descifrau cuneiformele şi numeau întreaga cercetare „înşelătorie“. În anul 1857, Royal Asiatic Society a făcut însă o probă hotărâtoare. Ea a cerut unor cercetători cunoscuţi ai cuneiformelor, Rawlinson, Hincks, Fox Talbot şi Oppert, să trimită într-un plic sigilat traduceri independente ale unei inscripţii de curând găsite. După compararea celor patru tălmăciri, s-a anunţat că între ele există suficientă concordanţă pentru a justifica încrederea în ceea ce s-a obţinut până atunci şi în viitoare progrese. Batjocura lumii laice educate a luat treptat sfârşit şi de atunci certitudinea privind tălmăcirea documentelor cuneiforme a crescut extraordinar.

2. O a doua serie de obiecţii ţine de impresia de care nici dumneavoastră nu aţi scăpat complet, anume că un număr de soluţii de interpretare a viselor la care ne vedem constrânşi par căutate, artificiale, trase de păr, deci forţate sau chiar

ridicole şi comice. Aceste manifestări sunt atât de frecvente, încât o voi aborda la întâmplare pe ultima de care am aflat. Aflaţi deci: de curând, în Elveţia liberă, un director de seminar a fost suspendat din poziţia sa din cauza preocupării sale pentru psihanaliză. El a făcut contestaţie şi un ziar din Berna a adus la cunoştinţa publicului expertiza autorităţii şcolare. Din acest articol extrag câteva propoziţii care se referă la psihanaliză: „În cartea menţionată a doctorului Pfister din Zürich surprinde caracterul forţat şi artificial al multor exemple… Trebuie într-adevăr să ne surprindă că un director de seminar preia fără critică toate aceste afirmaţii şi dovezi aparente.“ Aceste enunţuri sunt prezentate ca decizia unui „judecător imparţial“. Cred mai curând că această imparţialitate este „artificială“. Să examinăm mai îndeaproape aceste idei, cu aşteptarea că ceva chibzuinţă şi ceva cunoaştere factuală nu pot aduce niciun prejudiciu nici chiar unei judecăţi imparţiale.

Este cu adevărat amuzant să vezi cât de rapid şi de sigur de sine poate cineva judeca după prima impresie în chestiunea spinoasă a psihologiei abisale. Interpretările i se par căutate şi forţate, nu îi plac, deci sunt false şi întreaga tălmăcire nu face doi bani; gândul nu îi zboară nici măcar o dată la cealaltă posibilitate, ca aceste interpretări să pară aşa din motive întemeiate, de care s-ar lega o altă întrebare: care sunt aceste motive întemeiate?

Starea de lucruri de care ne ocupăm se referă în esenţă la rezultatele deplasării, despre care aţi aflat că este cel mai puternic mijloc al cenzurii visului. Cu ajutorul deplasării, cenzura visului creează formaţiuni substitutive, pe care le-am numit aluzii. Sunt însă aluzii care nu se recunosc uşor ca atare, de la care nu este uşor de găsit drumul înapoi către conţinutul propriu-zis; aceste aluzii se află în relaţie cu conţinutul lor propriu-zis prin intermediul celor mai ciudate, mai neobişnuite şi

mai exterioare asociaţii. În toate aceste cazuri este vorba însă despre lucruri care trebuie să fie ascunse, care sunt destinate să fie ascunse; acest lucru îl va realiza cenzura visului. Nu trebuie însă să ne aşteptăm să găsim la locul care i se cuvine un lucru care a fost ascuns. Comisiile de trecere a frontierelor care funcţionează astăzi sunt în această privinţă mai isteţe decât autorităţile şcolare elveţiene. În căutarea documentelor, ele nu se limitează la cercetarea mapelor şi plicurilor, ci iau în considerare şi posibilitatea ca spionii şi contrabandiştii să poarte asemenea lucruri interzise în locurile cele mai ascunse ale îmbrăcăminţii lor, unde, desigur, nu le este locul cuvenit, cum ar fi de exemplu între cele două rânduri de tălpi ale cizmelor. Dacă lucrurile ascunse sunt găsite acolo, ele au fost asiduu căutate, dar a meritat osteneala.

Atunci când recunoaştem ca fiind posibile legăturile cele mai neaşteptate, mai ciudate, când comice, când spirituale între un element oniric latent şi substitutul său manifest, urmărim o serie bogată de experienţe pe bază de exemple a căror soluţionare nu am găsit-o de regulă noi. Adesea nu este posibil să dăm interpretări proprii; niciun om de bun-simţ nu ar putea ghici legătura existentă. Visătorul ne dă traducerea fie dintr-o lovitură, prin asociaţia lui directă – poate să facă acest lucru, deoarece la el s-a creat această formaţiune substitutivă –, fie ne furnizează atât de mult material, încât soluţia nu mai cere o ingeniozitate specială, ci se impune cu necesitate. Dacă visătorul nu ne ajută într-unul dintre aceste două moduri, elementul manifest respectiv ne rămâne neînţeles pe vecie. Permiteţi-mi să vă dau un astfel de exemplu, prin care am trecut de curând. Una dintre pacientele mele şi-a pierdut tatăl în timp ce ea era în tratament. De atunci ea se foloseşte de orice prilej pentru a-l reanima în vis pe tată. În unul dintre visele ei, tatăl apare într-un anumit context, care nu mai este valorificabil ulterior şi spune:

Este 11 şi un sfert, este 11 şi jumătate, este 12 fără un sfert. Pentru interpretarea acestei ciudăţenii a venit doar asociaţia că tatălui îi plăcea când copiii săi adulţi respectau cu punctualitate ora mesei comune. Aceasta ţinea cu siguranţă de elementul oniric, dar nu permitea nicio concluzie legată de originea acestuia. Exista o bănuială, justificată de situaţia din cură la acel moment, că la acest vis ar participa şi o răzvrătire critică, reprimată cu grijă, faţă de tatăl iubit şi venerat. Urmărind în continuare asociaţiile, aparent mult îndepărtate de vis, visătoarea povesteşte că în ajun se discutase multă psihologie în prezenţa ei şi o rudă spusese astfel: *omul primitiv (Urmensch)* supravieţuieşte în fiecare dintre noi. Acum credem că înţelegem. Aceasta i-a dat un prilej extraordinar pentru a-l lăsa să supravieţuiască pe tatăl răposat. În vis, ea l-a transformat în om-ceas [*Uhrmensch* – pronunţat identic cu *Urmensch – n. t.*], punându-l să anunţe orele amiezii.

Pe baza acestui exemplu, nu puteţi nega asemănarea cu cuvântul de spirit şi într-adevăr se întâmplă destul de des ca un cuvânt de spirit al visătorului să fie luat drept cuvânt de spirit al celui care interpretează visul. Mai există şi alte exemple în care nu este deloc uşor de decis dacă avem de-a face cu un cuvânt de spirit sau cu un vis. Vă amintiţi însă că aceeaşi îndoială ne-a apărut şi referitor la multe acte ratate verbale. Un bărbat povesteşte ca şi cum ar fi un vis: în timp ce stătea cu unchiul său la acesta în *auto*(mobil), unchiul l-a sărutat. Adaugă chiar el rapid interpretarea. Visul înseamnă: *autoerotism* (un termen din teoria libidoului, care desemnează satisfacerea sexuală fără un obiect străin). Dacă bărbatul şi-a permis să facă o glumă cu noi şi să dea drept vis un cuvânt de spirit care i-a venit în minte? Nu cred; el a visat într-adevăr aşa. De unde provine însă această asemănare uimitoare? La vremea ei, această întrebare m-a abătut puţin din calea mea, pentru că

m-a expus necesităţii de a supune însuşi cuvântul de spirit unei cercetări amănunţite. A rezultat că un raţionament preconştient este lăsat pentru un moment în seama elaborării inconştiente din care el apare apoi în calitate de cuvânt de spirit. Sub influenţa inconştientului, el suferă efectele mecanismelor care lucrează acolo, condensarea şi deplasarea, aceleaşi procese care participă şi la travaliul visului. Pe seama acestui element comun trebuie pusă asemănarea dintre cuvântul de spirit şi vis, acolo unde aceasta apare. Dar „cuvântul de spirit oniric“ involuntar nu aduce nimic din câştigul de plăcere al cuvântului de spirit. De ce se întâmplă astfel putem afla adâncindu-ne în studiul cuvântului de spirit. „Cuvântul de spirit oniric“ ne apare ca un cuvânt de spirit nereuşit, el nu ne face să râdem, ne lasă reci.

Aici călcăm pe urmele interpretării antice a viselor, care, alături de multe exemple inutilizabile, ne aduce şi unele bune, pe care noi înşine nu le-am putea depăşi. Vă povestesc un vis cu importanţă istorică, al lui Alexandru cel Mare, pe care îl relatează, cu anumite diferenţe, Plutarh şi Artemidorus din Daldis (cf. p. 96). Pe când regele se ocupa de asediul oraşului Tyr, apărat cu îndârjire, el a visat o dată că vede un satir care dansează. Oneirocritul Aristandros, care însoţea armatele, i-a interpretat acest vis descompunând cuvântul „Satyros“ în s¶ TÚroj (al tău este Tyrul) şi i-a promis astfel triumful asupra oraşului. Alexandru s-a lăsat convins de această interpretare să îşi continue asediul şi în final a cucerit Tyrul. Interpretarea care părea destul de trasă de păr era fără îndoială corectă.

3. Pot să îmi imaginez că vă va face o impresie deosebită atunci când veţi afla că împotriva concepţiei noastre despre vise sunt ridicate obiecţii şi de persoane care, în calitate de psihanalişti, s-au

ocupat de mai mult timp cu interpretarea viselor. Ar fi fost prea neobişnuit ca un astfel de stimul bogat către noi erori să fi rămas nefolosit şi astfel au apărut, prin confuzii conceptuale şi generalizări nejustificate, afirmaţii a căror incorectitudine nu rămâne cu mult în urma concepţiei medicale despre vis. Pe una dintre ele o ştiţi deja. Ea ne spune că visul se ocupă cu încercări de adaptare la prezent şi cu aflarea de soluţii pentru problemele viitorului, deci urmăreşte o „tendinţă prospectivă“ (A. Maeder, 1912). Am spus deja că această afirmaţie se bazează pe confuzia dintre vis şi gândurile latente ale visului, deci are drept premisă trecerea cu vederea a travaliului visului. Ca o caracteristică a activităţii psihice inconştiente, de care ţin gândurile latente ale visului, ea nu aduce, pe de o parte, nimic nou, iar pe de altă parte nu este exhaustivă, deoarece activitatea psihică inconştientă se ocupă cu multe altele în afară de pregătirea viitorului. O confuzie mult mai gravă pare să se afle la baza asigurării că în spatele fiecărui vis se găseşte „clauza morţii“ (Stekel, 1911, 34). Nu ştiu exact ce vrea să spună această formulă, dar bănuiesc că în spatele ei se ascunde confuzia dintre vis şi întreaga personalitate a visătorului.

O generalizare nejustificată pe baza câtorva exemple, altminteri bune, se află în afirmaţia conform căreia fiecare vis permite două interpretări, una aşa cum am desemnat-o noi, deci aşa-zisa interpretare psihanalitică, şi o alta, aşa-zisă anagogică, ce face abstracţie de mişcările pulsionale, ţintind o reprezentare a unor activităţi psihice superioare (H. Silberer, 1914). Există astfel de vise, dar veţi încerca degeaba să extindeţi această concepţie la majoritatea viselor. După tot ce aţi auzit, vi se va părea de neconceput afirmaţia că toate visele trebuie interpretate bisexual, ca o coincidenţă a unui curent masculin cu unul care se poate numi feminin (A. Adler, 1910). Există

desigur şi astfel de vise şi aţi putea afla ulterior că acelea sunt construite la fel ca şi anumite simptome isterice. Amintesc toate aceste descoperiri ale unor noi trăsături generale ale viselor pentru a vă avertiza împotriva lor sau cel puţin pentru a nu vă lăsa pradă îndoielii în ceea ce priveşte părerea mea despre ele.

4. Valoarea obiectivă a cercetării visului a fost pusă la un moment dat sub semnul întrebării, prin observaţia că pacienţii trataţi psihanalitic îşi aliniază conţinutul viselor la teoriile preferate ale medicilor lor, unii visând predominant despre impulsuri sexuale, alţii despre tendinţe de putere şi alţii visând chiar despre renaştere (W. Stekel). Ponderea acestei observaţii este diminuată de afirmaţia că oamenii au visat deja înainte să existe un tratament psihanalitic şi că cei care se află azi în tratament au visat şi înainte de a-l începe. Acest fapt nou este recunoscut curând drept de la sine înţeles şi inofensiv pentru teoria visului. Resturile diurne care incită visul provin de la cele mai puternice interese ale vieţii vigile. Când vorbele medicului şi sugestiile pe care acesta le dă au devenit semnificative pentru cel analizat, ele intră în sfera resturilor diune şi pot să dea stimulii psihici pentru formarea visului, ca şi alte interese ale zilei, colorate afectiv şi nedescărcate. Ele acţionează asupra celui care doarme asemănător stimulilor somatici. Ca şi aceşti stimuli, raţionamentele stimulate de medic pot apărea în conţinutul manifest al viselor sau pot fi urmărite în gândurile latente. Ştim deja că se pot crea experimental vise sau, mai corect spus, se poate introduce în vis o parte de material oniric. Analistul nu joacă deci în aceste influenţări exercitate asupra pacientului său niciun alt rol în afara celui de experimentator, care, ca şi Mourly

Vold, aşază membrele subiecţilor lui în anumite poziţii (cf. pp. 97 şi urm.).

Adesea putem să îl influenţăm pe visător legat de subiectul *pe care ar trebui* să îl viseze, dar nu putem avea efect asupra alegerii a *ce anume* va visa el. Mecanismul travaliului visului şi dorinţa onirică inconştientă se sustrag oricărei influenţe străine. Analizând visele incitate de stimuli somatici, am recunoscut (pp. 107 şi urm.) faptul că în reacţia cu care visul răspunde la stimulii somatici sau psihici se pun în evidenţă particularitatea şi autonomia vieţii onirice. La baza afirmaţiei de aici, care doreşte să pună la îndoială obiectivitatea cercetării onirice, se află deci din nou o confuzie, cea a visului cu materialul acestuia.

Doamnelor şi domnilor, atât am dorit să vă povestesc despre problemele visului. Bănuiţi că am trecut cu vederea multe lucruri şi aţi aflat dumneavoastră înşivă că aproape în toate punctele a trebuit ca informaţiile să rămână incomplete. Dar aceasta ţine de legătura fenomenelor onirice cu cele ale nevrozei. Am studiat visul ca introducere în nevroză şi a fost desigur mai corect decât atunci când am procedat invers. Dar, după cum visul ne pregăteşte pentru înţelegerea nevrozelor, aprecierea corectă a visului nu poate fi obţinută decât după cunoaşterea manifestărilor nevrotice.

Nu ştiu ce veţi crede despre aceasta, dar trebuie să vă asigur că eu nu regret că am acaparat cu problema visului atât de mult din interesul dumneavoastră şi din timpul acordat nouă. De la niciun alt obiect nu putem obţine atât de repede convingerea despre corectitudinea ideilor pe care le susţine psihanaliza. Este nevoie de o muncă aprigă de mai multe luni şi chiar ani pentru a arăta că simptomele unui caz de nevroză au sensul lor, servesc unei intenţii şi îşi au originea în destinul

persoanei suferinde. Dimpotrivă, cu un efort de câteva ore putem reuşi să dovedim aceeaşi stare de lucruri pentru o realizare onirică la început complicată, ininteligibilă şi astfel să confirmăm toate premisele psihanalizei, caracterul inconştient al proceselor psihice, mecanismele speciale cărora le sunt subordonate şi forţele pulsionale care se exprimă în ele. Şi atunci când punem laolaltă analogia profundă între structura visului şi cea a simptomului nevrotic şi rapiditatea de transformare care face din visător un om treaz şi raţional, obţinem certitudinea că şi nevroza se bazează numai pe modificarea jocului de forţe între puterile vieţii psihice.

PARTEA A III-A
TEORIA GENERALĂ A NEVROZELOR
(1917 [1916-17])

Prelegerea a 16-a

Psihanaliză şi psihiatrie

Doamnelor şi domnilor! Mă bucur să vă revăd în noul an, cu o continuare a prelegerilor noastre. În anul anterior v-am predat despre abordarea psihanalitică a actelor ratate şi viselor; acum doresc să vă introduc în înţelegerea manifestărilor nevrotice, care, după cum veţi vedea, au multe lucruri în comun cu cele două. Dar mai întâi vă voi spune că, de această dată, nu pot să iau aceeaşi atitudine pe care am avut-o anul trecut în raport cu mine însumi. Atunci îmi propuneam să nu fac niciun pas fără să rămân în asentimentul dumneavoastră; am discutat mult cu dumneavoastră, m-am supus obiecţiilor dumneavoastră, v-am recunoscut pe dumneavoastră şi „judecata dumneavoastră sănătoasă" drept instanţă decisivă. Dar asta nu mai merge acum, şi anume din cauza unui fapt simplu. Actele ratate şi visele nu vă erau străine ca fenomene; am putea spune că dumneavoastră posedaţi la fel de multă experienţă ca şi mine sau aţi fi putut să o obţineţi uşor. Domeniul manifestărilor nevrotice vă este însă străin; în măsura în care nu sunteţi medici, nu aveţi niciun alt acces spre acestea decât comunicările mele. La ce poate ajuta chiar cea mai bună judecată, dacă nu i se alătură familiarizarea cu materialul care trebuie judecat?

Nu luaţi acest anunţ ca şi cum v-aş ţine discursuri dogmatice şi aş dori să conjur credinţa dumneavoastră necondiţionată. O neînţelegere mi-ar face mai mult rău. Nu doresc să trezesc convingeri, eu doresc să scutur prejudecăţi şi să incit. Dacă dumneavoastră, din cauza unei necunoaşteri materiale, nu sunteţi în poziţia de a judeca, atunci nu sunteţi obligaţi nici să credeţi şi

nici să respingeţi. Trebuie să ascultaţi şi să lăsaţi să acţioneze asupra dumneavoastră ceea ce vă povestesc. Nu se obţin atât de uşor convingeri sau, dacă acestea vin la dumneavoastră cu atât de puţin efort, atunci ele se dovedesc curând fără valoare şi incapabile de rezistenţă. Dreptul la convingere nu îl are decât acela care, la fel ca şi mine, a lucrat ani de zile la acelaşi material şi a avut el însuşi pe parcursul acestui travaliu noi şi surprinzătoare experienţe. De unde atunci, mai ales în domeniul intelectual, aceste convingeri rapide, aceste convertiri fulgerătoare, aceste respingeri instantanee? Nu observaţi că acel „coup de foudre", dragostea la prima vedere, aparţine unui alt domeniu, total diferit, domeniului afectiv? Nici nu le cerem pacienţilor noştri să posede în prealabil o convingere la psihanaliză, să fie adepţii ei. Aceasta le stârneşte adesea bănuielile. Atitudinea pe care o dorim de la ei este scepticismul binevoitor. Încercaţi deci să lăsaţi să crească liniştit în dumneavoastră concepţia psihanalitică, alături de cea populară sau psihiatrică, până ce se vor ivi ocazii în care ele se vor putea influenţa, măsura şi unifica într-o concluzie.

Pe de altă parte, nicio clipă să nu credeţi că ceea ce vă predau drept concepţie psihanalitică este un sistem speculativ. Este mai curând experienţă, fie expresie directă a experienţei, fie rezultatul unei elaborări a acesteia. Dacă această elaborare reuşeşte în mod suficient şi justificat va reieşi din progresul pe viitor al ştiinţei, şi poate că am dreptul, după aproape două decenii şi jumătate şi destul de înaintat în viaţă[61], să susţin fără să mă laud că aceste observaţii au fost furnizate de o muncă deosebit de grea, intensă şi aprofundată. Adesea am avut impresia că oponenţii noştri nu vor să ţină deloc seamă de afirmaţiile noastre, ca şi cum ar crede că este vorba numai despre idei determinate subiectiv, cărora altcineva le poate

opune propriul său bun-plac. Nu înţeleg deplin acest comportament ostil. Poate vine din aceea că medicii se implică atât de puternic în problemele nevroticilor, ascultă cu atâta neatenţie ceea ce ei au de spus, încât se îndepărtează de posibilitatea de a extrage din comunicările lor ceva valoros, de a face observaţii aprofundate pe seama lor. Cu această ocazie vă promit că pe parcursul prelegerilor mele voi polemiza foarte puţin, cel puţin cu anumite persoane. Nu m-am putut convinge de adevărul enunţului că polemica este mama tuturor lucrurilor. Cred că el provine din sofismele greceşti şi păcătuieşte, ca şi acestea, prin supraestimarea dialecticii. Dimpotrivă, mi se pare că aşa-zisa polemică ştiinţifică este în total nefertilă, făcând abstracţie de faptul că ea este dusă aproape mereu foarte personal. Până în urmă cu câţiva ani, am putut să mă laud şi eu că am intrat odată într-o dispută ştiinţifică în toată regula cu un cercetător (Löwenfeld din München). Rezultatul a fost că ne-am împrietenit şi am rămas prieteni până în ziua de azi. Dar de mult nu am mai repetat încercarea, pentru că nu eram sigur că va fi acelaşi deznodământ.

Veţi aprecia acum că o astfel de respingere a discuţiei literare indică un grad deosebit de ridicat de impermeabilitate la obiecţii, un mare grad de încăpăţânare sau, exprimat în atât de amabilul limbaj ştiinţific curent, de „obsesie". Aş dori să vă răspund: dacă aţi ajunge la o convingere obţinută cu o muncă atât de grea, vi s-ar cuveni şi un anume drept de a vă agăţa de această convingere cu o anumită obstinaţie. Mai mult, pot să vă spun că de-a lungul lucrărilor mele mi-am modificat vederile asupra câtorva puncte importante, le-am înlocuit cu unele noi, pe care le-am făcut desigur publice de fiecare dată. Care este rezultatul acestei corectitudini? Unii nu au luat deloc cunoştinţă de autocorecturile mele şi mă critică şi astăzi pentru lucruri care nu mai înseamnă de mult acelaşi lucru

pentru mine. Alţii îmi reproşează exact aceste modificări şi spun despre mine că nu sunt demn de încredere tocmai din această cauză. Nu-i aşa că nu merită încredere cel care şi-a schimbat vederile de câteva ori? El s-ar putea înşela şi cu ultimele sale afirmaţii… Cel care se cramponează însă negreşit de cele spuse odată sau care nu se lasă suficient de repede abătut de la ele, acesta se numeşte încăpăţânat şi obsedat. Faţă de aceste critici contradictorii între ele, ce se poate face altceva decât să rămânem aşa cum suntem şi să ne comportăm aşa cum ne îndeamnă propria judecată? De aceea nu mă las deturnat de la decizia mea de a-mi modela toate teoriile şi de a susţine ceea ce îmi cere progresul experienţelor mele. În ceea ce priveşte vederile fundamentale, nu am găsit până acum nimic de modificat şi sper că în continuare lucrurile vor rămâne astfel.

Vă voi prezenta deci concepţia psihanalitică asupra manifestărilor nevrotice. Îmi este la îndemână să mă leg de fenomenele deja tratate, atât datorită analogiei, cât şi datorită contrastului. Abordez o acţiune simptomatică pe care am constatat-o la multe persoane care vin să mă consulte la cabinetul meu. Cu oamenii care ne vizitează la cabinetul medical pentru a desfăşura în faţa noastră într-un sfert de oră toată jalea vieţii lor, analistul nu poate obţine prea multe. Cunoaşterea lui profundă îi face imposibil să emită o judecată, aşa cum face un alt medic: nu aveţi nimic – şi de a emite un sfat: folosiţi o cură uşoară de ape. La întrebarea ce face cu pacienţii săi care vin la consultaţie, unul dintre colegii mei a răspuns dând din umeri: le fixez o pedeapsă de neastâmpăr: un onorariu de atâtea coroane. Nu veţi fi miraţi să auziţi că nici la cei mai ocupaţi dintre psihanalişti orele de consultaţie nu sunt foarte vivace. Am dublat şi am capitonat uşa simplă care se afla între sala de aşteptare şi cabinetul de tratament şi anticamera acestuia. Intenţia acestei mici

amenajări nu lasă nicio umbră de îndoială. Se întâmplă de fiecare dată ca persoanele pe care le chem din sala de aşteptare în cabinet să uite să închidă uşa în urma lor sau să lase deschise ambele uşi. Imediat ce observ aceasta, cer pe un ton destul de lipsit de amabilitate ca persoana care a intrat să se întoarcă şi să repare neglijenţa, indiferent dacă este vorba despre un domn elegant sau despre o doamnă foarte dichisită. Aceasta face impresia unei pedanterii disproporţionate. Uneori mi-am reproşat această solicitare, căci era vorba despre oameni care nu pot apuca singuri o clanţă şi preferă când persoana care îi acompaniază îi scuteşte de această atingere. Dar în cea mai mare parte a cazurilor am avut dreptate, căci persoana care se comportă astfel, care lasă deschisă uşa ce dă din camera de aşteptare în cabinet, este o persoană plebee şi merită să fie primită neprietenos. Nu vă grăbiţi să ţineţi cu o parte sau alta înainte de a auzi ce voi spune mai departe. Această neglijenţă a pacienţilor se întâmplă numai atunci când persoana respectivă s-a aflat singură în sala de aşteptare şi lasă deci în urma ei o cameră goală, niciodată atunci când alături de ea au aşteptat alte persoane, străine. În acest ultim caz, persoana înţelege foarte bine că este în interesul ei să nu fie ascultată de alţii în timp ce vorbeşte cu medicul şi nu uită niciodată să închidă cu grijă ambele uşi.

Astfel determinată, neglijenţa pacientului nu este nici întâmplătoare, nici fără sens şi nici neimportantă, deoarece vom vedea că revelează aspecte care ţin de relaţia cu medicul a celui care a intrat. Pacientul face parte din marea mulţime a celor care au nevoie de autorităţi mondene, care vor să fie orbiţi, intimidaţi. El a întrebat eventual prin telefon la ce oră e cel mai bine să vină, şi-a închipui că va găsi în faţa cabinetului o coadă de oameni care cer ajutorul, ca în faţa unui magazin Julius Meinl[62]. Apoi el intră într-o sală goală, în

plus foarte modest aranjată şi este uimit. El trebuie să se răzbune pe medic din pricină că voia să-i acorde o cantitate atât de inutil de mare de respect; de aceea acum el omite să închidă uşile dintre sala de aşteptare şi cabinet. Prin aceasta el vrea să îi spună medicului: ah, aici nu este nimeni şi probabil că nici nu va veni nimeni cât timp sunt eu aici. Şi în timpul conversaţiei el s-ar comporta total lipsit de maniere şi respect, dacă trufia lui nu ar fi îngrădită chiar de la început, printr-o admonestare severă.

În analiza acestei mici acţiuni simptomatice nu veţi găsi nimic nou: afirmaţia că ea nu este întâmplătoare, că are un sens şi o intenţie, că ţine de un context psihic definit şi că, în calitate de mic indiciu, ea oferă informaţii despre un proces psihic important. Mai ales însă că acest proces astfel manifestat îi este necunoscut conştiinţei aceluia care îl realizează, deoarece niciunul dintre pacienţii care au lăsat deschise cele două uşi nu ar admite că prin această neglijenţă el a vrut să îmi arate dispreţul său. Poate că unii ar recunoaşte că au avut o pornire de dezamăgire la intrarea în sala de aşteptare goală, dar legătura dintre această impresie şi acţiunea simptomatică ce a urmat va rămâne cu siguranţă necunoscută conştiinţei fiecăruia.

Acum vom aşeza alături de această mică analiză a unei acţiuni simptomatice o observaţie a unui bolnav. Aleg una care îmi este proaspătă în memorie şi pentru că se poate prezenta relativ pe scurt. O anumită cantitate de detalii sunt indispensabile la fiecare astfel de comunicare.

Un ofiţer care s-a întors acasă în permisie mă roagă să o iau în tratament pe soacra lui care, deşi trăieşte în condiţii dintre cele mai fericite, îşi amărăşte viaţa ei şi a celor din jur cu o idee nebunească. Fac cunoştinţă cu o doamnă de 53 de

ani, care arată bine, cu o natură prietenoasă şi simplă, care relatează fără rezistenţă următoarele. Trăieşte la ţară în cel mai fericit mariaj cu soţul ei care conduce o mare fabrică. Ea nu ştie să laude destul atenţia plină de dragoste a soţului ei. Căsătoria din dragoste dura de 30 de ani, de atunci nu s-au înregistrat nicio tulburare, ceartă sau prilej de gelozie. Ambii copii ai lor se căsătoriseră bine, dar soţul şi tatăl nu vor să se retragă încă din afaceri, din cauza sentimentului de datorie. Cu un an în urmă s-a petrecut ceva incredibil, care a rămas de neînţeles pentru ea, anume că a dat imediat crezare unei scrisori anonime care îi imputa extraordinarului său soţ o relaţie amoroasă cu o fată tânără. De atunci fericirea ei a fost distrusă. Iată ce a dezvăluit o cercetare mai amănunţită: ea avea o cameristă, cu care discuta poate prea des intimităţi. Această fată o urmărea pe o alta cu duşmănie, pentru că aceasta realizase mai multe în viaţă, deşi nu era de origine mai bună. În loc să-şi ia serviciu, aceasta a urmat o şcoală comercială, a intrat în fabrică şi, datorită lipsei de personal în contextul cererii de funcţionari, a căpătat o poziţie foarte bună. Ea locuia acum în fabrică, avea legături cu toţi domnii şi i se spunea chiar „domnişoară“. Cea care a rămas în urmă în viaţă era desigur gata să o vorbească cât se poate de rău pe fosta ei colegă de şcoală. Într-o zi, doamna noastră a discutat cu camerista despre un domn în vârstă care fusese în vizită, despre care se ştia că nu trăia cu soţia lui, ci întreţinea o relaţie cu o altă femeie. Ea nu ştia cum a ajuns să spună dintr-odată: pentru mine ar fi lucrul cel mai înfiorător dacă aş afla că bunul meu soţ are şi el o relaţie. A doua zi ea a primit prin poştă o scrisoare anonimă în care, cu o caligrafie modificată, i se dădea chiar această veste. Ea a tras – probabil pe bună dreptate – concluzia că scrisoarea era opera răutăcioasei cameristei, căci drept iubită a soţului ei era desemnată tocmai domnişoara pe care o ura

servitoarea. Cu toate că a descâlcit imediat iţele intrigii şi în localitatea în care trăia văzuse destule exemple despre cât de puţină credibilitate meritau astfel de denunţuri laşe, acea scrisoare a pus-o într-o clipă la pământ. Ea a izbucnit într-o mânie groaznică şi a trimis urgent după soţul ei, pentru a-i face cele mai aspre reproşuri. Soţul a respins râzând această învinuire şi a făcut ce era mai bine de făcut. El a chemat medicul casei şi al fabricii care s-a străduit să o liniştească pe nefericita femeie. Şi purtarea ulterioară faţă de cele două a fost pe deplin de înţeles. Camerista a fost concediată, dar presupusa amantă nu. De atunci bolnava s-a liniştit de repetate ori, nemaidând crezare conţinutului scrisorii anonime, dar niciodată temeinic şi niciodată pe termen lung. Ajungea să audă numele domnişoarei sau să o întâlnească pe stradă pentru a se declaşa la ea o nouă criză de neîncredere, durere şi reproşuri.

Aceasta este istoria de caz a acestei brave femei. Nu era nevoie de mare experienţă psihiatrică pentru a înţelege că, în contrast cu alte nevrotice, ea îşi prezenta cazul mai degrabă prea blând sau, cum se spune, disimulat şi că ea nu a depăşit cu adevărat niciodată credinţa în învinuirea adusă de scrisoarea anonimă.

Ce poziţie ia atunci psihiatrul faţă de un astfel de caz? Ştim deja cum se comportă el faţă de acţiunea simptomatică a pacientului care nu închide uşile spre sala de aşteptare. Despre această acţiune el spune că este întâmplătare, fără interes psihologic, nu îl preocupă mai departe. În cazul femeii geloase nu se poate adopta acelaşi comportament. Acţiunea simptomatică pare să fie ceva indiferent, dar simptomul se impune ca important. Acest lucru este legat de o suferinţă subiectivă intensă, ameninţă obiectiv convieţuirea unei familii; este deci incontestabil un obiect de interes psihiatric. Un psihiatru caută mai întâi să caracterizeze simptomul printr-o trăsătură

esenţială. Ideea cu care se chinuie această femeie nu este în sine absurdă; doar se întâmplă ca un soţ mai în vârstă să întreţină relaţii amoroase cu o fată tânără. Dar altceva este aici absurd şi de neconceput. Pacienta nu are niciun alt motiv să creadă că soţul ei tandru şi scump aparţine acestei categorii nu prea rare, decât ceea ce susţine scrisoarea anonimă. Ea ştie că acest petec de hârtie scrisă nu are nicio valoare probatorie, ea poate să explice satisfăcător originea acesteia. Ar trebui deci să poată spune că nu are niciun motiv de gelozie, spune efectiv acest lucru, şi totuşi suferă ca şi cum ar recunoaşte că această gelozie este bine justificată. Am convenit să numim *delirante* ideile de acest fel, care nu sunt accesibile argumentelor logice şi celor furnizate de realitate. Buna noastră doamnă suferea deci de *delir de gelozie*. Este caracteristica esenţială a acestui caz.

După această primă afirmaţie, interesul nostru psihiatric se va activa şi mai mult. Dacă o idee delirantă nu poate fi anihilată prin apelul la realitate, înseamnă că ea nu provine din realitate. Atunci de unde provine? Există idei delirante cu cele mai diverse conţinuturi; de ce conţinutul delirului este în cazul nostru tocmai gelozia? Aici am dori să îl ascultăm pe psihiatru, dar tocmai acum el ne lasă baltă. El nu se ocupă decât de una singură dintre întrebările noastre. Cercetând istoria de familie a acestor persoane, el ne va da *poate* răspunsul: ideile delirante apar la acele persoane în ale căror familii s-au întâlnit repetat tulburări psihice, asemănătoare sau nu. Cu alte cuvinte, dacă această femeie a dezvoltat o idee delirantă, ea era dispusă la aceasta prin transfer ereditar. Iată ceva, dar este tot ce dorim să ştim? Tot ceea ce a conlucrat la determinarea acestui caz de boală? Trebuie să ne mulţumim să admitem că este indiferent, arbitrar sau inexplicabil dacă s-a dezvoltat un delir de gelozie, în locul oricărui altul? Trebuie să înţelegem oare şi în sens negativ

enunţul care informează despre preeminenţa influenţei genetice, adică: indiferent ce trăiri au avut loc în acest psihic, ea era determinată să producă un delir cândva? Veţi dori să ştiţi de ce psihiatria ştiinţifică nu vrea să ne mai dea şi alte lămuriri. Dar vă răspund: este un necinstit cel care dă mai mult decât are. Psihiatrul nu ştie nicio altă cale care să ducă mai departe în explicarea unui asemenea caz. El trebuie să se mulţumească cu diagnosticul şi cu un pronostic nesigur asupra evoluţiei ulterioare în ciuda experienţei bogate.

Poate psihanaliza să facă mai multe în această privinţă? Da, sper să vă arăt că ea însăşi poate descoperi ceva într-un caz atât de greu accesibil, ceva ce face posibilă înţelegerea imediată. Pentru început vă rog să fiţi atenţi la un detaliu aparent neînsemnat: pacienta însăşi aproape că a provocat scrisoarea anonimă care apoi va susţine ideea ei delirantă, spunând cu o zi înainte faţă de fata intrigantă că cea mai mare nenorocire ar fi dacă soţul ei ar avea o relaţie amoroasă cu o tânără. Prin aceasta, ea a adus-o pe cameristă la ideea de a-i trimite scrisoarea anonimă. Ideea delirantă capătă astfel o anumită independenţă de scrisoare; ea era deja prezentă la bolnavă, ca o temere – sau ca o dorinţă? Adăugaţi acum ceea ce numai două ore de analiză au furnizat ca alte indicii. Pacienta a respins, ce-i drept, atunci când, după ce şi-a povestit istoria, i-am cerut să comunice alte gânduri, idei şi amintiri. Ea a pretins că nu îi vine nimic în minte, că a spus deja totul şi după două ore experimentul cu ea chiar a trebuit să fie întrerupt, pentru că ea a anunţat că se simte deja sănătoasă şi este sigură că ideea patologică nu va mai reveni. Ea a spus aceasta, desigur, numai din rezistenţă şi de frică faţă de continuarea analizei. Dar în aceste două ore ea lăsase deja să-i scape unele remarce care au permis, ba chiar au făcut de necontestat o anumită interpretare. Această interpretare aruncă o rază de lumină asupra

genezei delirului ei de gelozie. Ea însăşi era puternic îndrăgostită de un bărbat tânăr, de acelaşi ginere la insistenţa căruia mi-a devenit pacientă. Ea nu ştia nimic despre această îndrăgostire sau poate nu ştia decât foarte puţin; datorită relaţiei de rudenie, ea a putut masca uşor această înclinaţie amoroasă, ca pe o afecţiune inofensivă. După toate experienţele noastre, nu este greu să empatizăm cu viaţa psihică a acestei femei de vază şi brave mame de 53 de ani. O astfel de îndrăgostire nu ar fi putut fi conştientizată, fiind ceva monstruos şi imposibil; ea a persistat totuşi şi, inconştientă fiind, a exercitat o presiune grea. Ceva trebuia să se întâmple cu ea, trebuia să fie căutat vreun debuşeu şi prima alinare a fost oferită de mecanismul de deplasare, care are o parte atât de constantă în producerea geloziei delirante. Dacă nu numai ea, o femeie în vârstă, s-ar fi îndrăgostit de un bărbat tânăr, ci şi soţul ei în vârstă ar fi întreţinut o relaţie amoroasă cu o fată tânără, atunci ea ar fi despovărată de presiunea de conştiinţă exercitată de infidelitate. Fantasma infidelităţii soţului era deci un plasture răcoritor pus pe rana ei arzândă. Ea nu era conştientă de propria dragoste, dar imaginea în oglindă a acesteia, care i-a adus astfel de avantaje, a devenit apoi conştientă, obsesivă, delirantă. Niciun argument împotriva acesteia nu ar fi putut da roade, desigur, deoarece se îndreptau numai împotriva imaginii în oglindă şi nu împotriva imaginii originare, căreia aceasta îşi datora puterea şi care era ascunsă în inconştient, inatacabilă.

Să adunăm ceea ce ne-a adus pentru înţelegerea acestui caz un scurt şi dificil efort psihanalitic. Cu condiţia, desigur, ca aprecierile noastre să se fi format corect, ceea ce nu pot supune aici judecăţii dumneavoastră. În primul rând: ideea delirantă nu mai este ceva absurd sau de neînţeles, ea este plină de sens, bine motivată, ţine de contextul trăirilor afective ale bolnavei. În al doilea rând: ea este

necesară ca reacţie la un proces psihic inconştient, care se poate ghici din alte indicii şi tocmai acestei relaţii ea îi datorează caracterul delirant, rezistenţa la abordările logice şi reale. Ea este ceva dorit, un fel de consolare. În al treilea rând, prin experienţa aflată în spatele îmbolnăvirii, ea este determinată univoc să devină tocmai o idee delirantă de gelozie şi nu alta. Vă amintiţi că în ziua precedentă pacienta spusese faţă de fata intrigantă că pentru ea lucrul cel mai înspăimântător ar fi ca soţul să-i fie infidel. Nu treceţi cu vederea cele două importante analogii cu acţiunea simptomatică analizată de noi: prima este explicarea sensului sau intenţiei şi a doua este relaţia lor cu un inconştient dat în situaţie.

Desigur că prin aceasta nu am răspuns la toate întrebările care se pun la acest caz. Cazul abundă de probleme, care nu sunt încă rezolvabile şi de altele, care nu se lasă rezolvate din cauza situaţiei particulare nefavorabile. De exemplu: de ce această femeie cu o căsnicie fericită se îndrăgosteşte de ginerele ei şi de ce uşurarea, care ar fi fost posibilă şi pe altă cale, apare în forma unei astfel de reflectări, a unei proiecţii a propriei stări asupra soţului ei? Să nu credeţi că este vorba despre întrebări inutile şi maliţioase. Ne stă la dispoziţie deja mult material pentru a răspunde la ele. Femeia se află la vârstă critică ce aduce o sporire bruscă şi nedorită a trebuinţei sexuale feminine; aceasta poate să fie de ajuns ca motiv. Sau se poate întâmpla ca bunul şi fidelul ei soţ să nu mai fie de mulţi ani în posesia acelei potenţe sexuale de care femeia, care s-a păstrat bine, are nevoie spre propria satisfacere. Experienţa ne-a atras atenţia asupra faptului că tocmai astfel de bărbaţi, a căror fidelitate este de la sine înţeleasă, se disting prin afecţiunea deosebită cu care îşi tratează soţiile şi prin consideraţia neobişnuită faţă de tulburările lor nervoase. Sau, mai departe, nu este deloc indiferent că cel care a devenit obiectul

acestei îndrăgostiri patologice este tocmai tânărul soţ al fiicei. O puternică legătură erotică cu fiica, ce se poate pune în ultimă instanţă pe seama constituţiei sexuale a mamei, îşi găseşte adesea drumul să se continue într-o astfel de transformare. În acest context, vă pot aminti că relaţia dintre soacră şi ginere a trecut dintotdeauna drept una deosebit de delicată şi a prilejuit la primitivi foarte puternice precepte şi „evitări“ tabu.[63] Adesea se depăşeşte măsura dorită din punct de vedere cultural, fie în sens pozitiv, fie în sens negativ. Care dintre cei trei factori acţionează în cazul nostru, dacă acţionează cumva doi dintre ei, dacă nu cumva conlucrează toţi trei, aceasta nu vă pot spune, dar numai pentru că nu mi-a fost permis să continuu analiza cazului decât timp de două ore.

Observ acum, domnilor, că am vorbit despre tot felul de lucruri, pentru înţelegerea cărora dumneavoastră nu sunteţi pregătiţi. Am făcut aceasta pentru a realiza comparaţia dintre psihiatrie şi psihanaliză. Dar acum vă pot întreba: aţi remarcat vreo contradicţie între cele două? Psihiatria nu foloseşte metodele tehnice ale psihanalizei, ea nu se leagă deloc de conţinutul ideii delirante şi ne dă, indicând ereditatea, o etiologie foarte generală şi îndepărtată, în loc să ne arate mai întâi cauzalitatea mai specială şi mai apropiată. Dar rezidă aici o contradicţie, un contrast? Nu este mai curând o completare? Factorul ereditar contrazice oare semnificaţia trăirii, nu cumva mai curând cele două se completează în cel mai eficient mod? Veţi fi de acord cu mine că în esenţa muncii psihiatrice nu se află nimic care s-ar putea opune cercetării psihanalitice. Deci psihiatrii sunt cei care se opun psihanalizei, nu psihiatria însăşi. Psihanaliza se comportă faţă de psihiatrie aşa cum se comportă histologia faţă de anatomie; una studiază formele exterioare ale organelor, cealaltă structura acestora, din ţesuturi şi unităţi elementare. Nu ne

putem gândi la o contradicţie între cele două tipuri de studiu, dintre care unul îl continuă pe celălalt. Ştiţi că anatomia trece astăzi pentru noi drept bază a unei medicini ştiinţifice, dar a fost o perioadă în care era interzisă disecarea cadavrelor umane, pentru a cunoaşte construcţia internă a corpului, aşa cum pare astăzi interzisă exercitarea psihanalizei pentru a afla despre funcţionarea internă a vieţii psihice. Totuşi nu va trece mult până ce va prevala ideea că o psihiatrie aprofundată ştiinţific nu este posibilă fără o cunoaştere bună a proceselor profunde, inconştiente, ale vieţii psihice.

Poate că mult combătuta psihanaliză are prieteni şi printre dumneavoastră, care privesc cu plăcere, dacă ea s-ar justifica şi dinspre altă latură, cea terapeutică. Ştiţi că terapia noastră psihiatrică de până acum nu poate influenţa ideile delirante. Poate oare psihanaliza să facă acest lucru, datorită pătrunderii ei în mecanismul acestor simptome? Nu, domnilor, ea nu poate să o facă; faţă de aceste suferinţe ea este la fel de neputincioasă ca şi oricare altă terapie – cel puţin deocamdată. Putem înţelege ce s-a petrecut la bolnav, dar nu avem niciun mijloc de a-l face pe bolnavul însuşi să înţeleagă. Am aflat deja că nu aş putea continua analiza acestei idei delirante dincolo de primele straturi. Veţi susţine din această pricină că analiza unor astfel de cazuri poate fi abandonată, pentru că rămâne nefructuoasă? Nu cred totuşi. Aveţi dreptul, chiar datoria, de a realiza cercetarea fără să ţineţi seamă de un efect util imediat. La final – nu ştim unde şi cum – această părticică de cunoaştere se va transforma în capacitate de acţiune terapeutică. Chiar dacă psihanaliza s-ar arăta la toate celelalte forme de boală nervoasă şi psihică la fel de nefructuoasă ca şi la ideile delirante, ea ar rămâne bine justificată în calitate de mijloc de neînlocuit pentru cercetarea ştiinţifică. Dar atunci nu am ajunge în poziţia de a

o exercita: ne va refuza aceasta chiar materialul uman pe care dorim să învăţăm, care trăieşte, are propria voinţă şi are nevoie de motivele sale de a colabora la acest travaliu. De aceea permiteţi-mi să închei aici prelegerea de astăzi, comunicându-vă că există grupe cuprinzătoare de tulburări nevrotice la care se poate demonstra factual transformarea celei mai bune înţelegeri a noastră în capacitate de acţiune terapeutică. La aceste altminteri greu accesibile maladii avem în anumite condiţii succese, care nu sunt cu nimic mai prejos de oricare altele de pe terenul medicinei interne.

61 Freud avea pe atunci în jur de 60 de ani.

62 Lanţ austriac de magazine alimentare, în faţa cărora în timpul războiului erau cozi interminabile. (*N.t.*)

63 Vezi *Totem şi tabu* (1912-1913).

Prelegerea a 17-a

Sensul simptomelor

Doamnelor şi domnilor! În prelegerea anterioară v-am arătat că psihiatria clinică se preocupă puţin de forma de manifestare şi de conţinutul simptomelor izolate, dar că psihanaliza tocmai aici se instalează şi a stabilit de la început că simptomul este plin de sens şi depinde de trăirea bolnavului. Sensul simptomului nevrotic a fost descoperit la început de J. Breuer, prin studiul şi reconstituirea fericită (1880-82) a unui caz de isterie, care de atunci a devenit celebru. Este corect că Pierre Janet a adus independent aceeaşi dovadă; cercetătorul francez are chiar prioritatea literară, căci Breuer nu şi-a publicat observaţiile decât la peste un deceniu mai târziu (1893-95), în timpul colaborării cu mine. Ne este de altfel indiferent de la cine provine această descoperire, deoarece ştiţi că fiecare descoperire este făcută mai mult decât o singură dată; niciuna nu se face dintr-o dată şi succesul nu coincide în orice caz cu meritul. America nu a primit numele lui Columb. Despre Breuer şi Janet, marele psihiatru Leuret[64] a emis opinia că delirurile bolnavilor psihici s-ar putea recunoaşte ca având un sens numai dacă am înţelege să le traducem. Sunt de acord că mult timp am fost gata să apreciez în mod deosebit meritul lui P. Janet în explicarea simptomelor nevrotice, pentru că el le vedea ca expresii ale unor *idées inconscientes*, care îi dominau pe bolnavi. Dar de atunci Janet s-a exprimat rezervat, ca şi cum ar vrea să declare că, pentru el, inconştientul nu ar fi fost decât un fel de a vorbi, un auxiliar, *une façon de parler*; că nu se gândise la ceva real (vezi Janet, 1913). De atunci nu mai înţeleg afirmaţiile lui Janet, dar sunt de părere că astfel el s-a privat inutil de multe merite.

Simptomele nevrotice au deci sensul lor, ca şi actele ratate, ca şi visele, fiind legate ca şi ele de viaţa persoanelor care le prezintă. Aş dori să vă aduc mai aproape această idee importantă, prin câteva exemple. Nu pot decât să susţin că aşa se petrece întotdeauna, în toate cazurile; nu pot să şi dovedesc. Cel care caută singur experienţe îşi va forma de aici o convingere. Dar, din anumite motive, nu voi lua aceste exemple din isterie, ci dintr-o altă nevroză, cu totul stranie, care îi este în fond foarte apropiată şi despre care am de spus câteva cuvinte introductive. Această nevroză, aşa-numită nevroză obsesională, nu este atât de populară ca şi cunoscuta isterie; ea nu este, dacă pot să mă exprim aşa, la fel de zgomotoasă ca şi aceasta, ci se comportă mai curând ca o chestiune privată a bolnavului, renunţă aproape total la manifestările somatice şi îşi creează toate simptomele pe teren psihic. Nevroza obsesională şi isteria sunt acele forme de îmbolnăvire nevrotică pe studiul cărora a fost clădită psihanaliza, în tratamentul cărora terapia noastră îşi celebrează succesul. Dar nevroza obsesională, căreia îi scapă acel misterios salt din psihic în somatic, ne-a devenit de fapt, prin eforturile psihanalitice, mai transparentă şi mai familiară decât isteria şi am recunoscut faptul că ea exprimă mult mai limpede anumite trăsături extreme ale nevrozelor.

Nevroza obsesională se manifestă prin aceea că bolnavii sunt preocupaţi de gânduri de care ei nu se interesează de fapt, că ei simt impulsuri care li se par străine şi sunt îndemnaţi să realizeze acţiuni a căror săvârşire nu le aduce nicio plăcere, dar pe care le este imposibil să nu le execute. Gândurile (idei obsesionale) pot să fie în sine absurde sau numai indiferente individului, adesea ele sunt totalmente fără noimă; în toate cazurile ele sunt rezultatul unei activităţi de gândire îndârjite, care îl epuizează pe bolnav şi la care acesta se dedă lipsit de orice plăcere. El trebuie să rumineze şi să

speculeze, împotriva voinţei lui, ca şi cum ar fi vorba despre cele mai importante sarcini din viaţa lui. Impulsurile pe care le resimte bolnavul pot să facă o impresie de infantilitate şi absurd, dar de cele mai multe ori ele au un conţinut înspăimântător, cum sunt tentaţiile de a săvâşi cele mai abominabile crime, astfel că bolnavul nu numai că le respinge ca străine, dar şi fuge îngrozit de ele şi se protejează de realizarea lor, prin interdicţii, renunţări şi limitări ale libertăţii sale. Ele nu îl împing niciodată, într-adevăr niciodată, la săvârşirea faptei; rezultatul este de fiecare dată izbânda fugii şi prevederii. Ceea ce realizează cu adevărat bolnavul, aşa-zisele acţiuni compulsive, sunt lucruri foarte inofensive, nimicuri, de cele mai multe ori repetiţii, înflorituri ceremonioase ale activităţilor cotidiene, dar aceste activităţi necesare, cum ar fi mersul la culcare, spălatul, toaleta, plimbarea devin atunci plicticoase şi de nerealizat. Reprezentările patologice, impulsurile şi acţiunile nu sunt în niciun caz implicate în proporţii egale în fiecare din formele şi cazurile de nevroză obsesională; mai curând regula este ca unul sau altul dintre aceşti factori să domine imaginea şi să dea numele bolii. Ceea ce este comun însă pentru toate aceste forme este suficient de clar.

Este totuşi vorba despre o suferinţă ciudată. Cred că nici cea mai mirobolantă fantezie psihiatrică nu ar fi reuşit să construiască aşa ceva şi dacă nu am vedea lucrul în sine în faţa ochilor în fiecare zi nu ne-am putea decide să credem în existenţa lui. Să nu vă gândiţi acum că îl influenţaţi cumva pe bolnav dacă îl convingeţi să se abată de la aceste gânduri absurde şi în locul acestor copilării să facă ceva mai rezonabil. Aceasta ar dori şi el să facă, deoarece este complet edificat, împărtăşeşte judecata dumneavoastră despre simptomele sale obsesionale, vine chiar în întâmpinarea ei. El nu poate însă să facă altfel;

toate actele din nevroza obsesională sunt purtate de o energie care se sustrage de la comparaţia cu viaţa psihică normală. El nu poate face decât un singur lucru: poate deplasa, poate opera schimbări, poate aşeza în locul unei idei absurde altă idee, cumva diferită, poate trece de la o precauţiune sau o interdicţie la alta: în loc să realizeze acest ceremonial îl va realiza pe celălalt. El a deplasat obsesia, dar nu a scăpat de ea. Faptul că toate simptomele pot fi deplasate mult dincolo de configuraţia lor originală este o trăsătură principală a maladiei sale; în plus frapează faptul că opuşii (polarităţile) de care este parcursă viaţa psihică (cf. pp. 334 şi urm.) apar deosebit de clar diferenţiaţi în starea lui. Alături de obsesiile cu conţinut pozitiv şi conţinut negativ, pe terenul intelectual apare îndoiala, care treptat se extinde şi asupra lucrurilor celor mai sigure în mod obişnuit. Tot ansamblul duce la o lipsă din ce în ce mai mare de decizie, de energie şi la o restrângere a libertăţii. Aceasta în condiţiile în care obsesionalul a fost la început un caracter foarte energic, adesea de o încăpăţânare extraordinară, cu o dotare intelectuală care de regulă depăşeşte media. El a adus adesea pe culmi dezvoltarea sa morală, se arată foarte conştiincios, de o corectitudine mai mult decât obişnuită. Puteţi să vă imaginaţi că este nevoie de ceva muncă zdravănă ca să ne orientăm în acest ansamblu contradictoriu de trăsături de caracter şi simptome patologice. Deocamdată nu vrem nimic altceva decât să înţelegem, să interpretăm unele simptome ale acestei maladii.

Referitor la cele spuse până acum, doriţi poate să ştiţi mai înainte cum tratează psihiatria contemporană problemele nevrozei obsesionale. Dar acesta este un capitol sărăcăcios. Psihiatria dă nume diferitelor obsesii, dar altminteri nu spune nimic despre ele. Ea subliniază că purtătorul acestor simptome este „degenerat“. Acest lucru este prea puţin satisfăcător, de fapt este o judecată

de valoare, o condamnare în loc de explicaţie. Trebuie să ne gândim că la oamenii care ies din comun se întâmplă toate ciudăţeniile posibile. Credem acum că persoanele care dezvoltă astfel de simptome trebuie să fie de la natură altfel decât ceilalţi oameni. Dar dorim să punem întrebarea: sunt ei mai „degeneraţi“ decât alţi nevrotici, de exemplu decât istericii sau psihoticii? Se vede că trăsătura este din nou prea generală. Putem să ne îndoim că ea este şi justificată, atunci când aflăm că astfel de simptome apar şi la oamenii extraordinari, cu o capacitate de activitate deosebită în favoarea interesului general. Datorită propriei discreţii şi spiritului înşelător al biografilor lor, aflăm de obicei prea puţine lucruri intime despre marii noştri bărbaţi; se întâmplă totuşi ca unul dintre ei să fie un fanatic al adevărului, ca Émile Zola, şi astfel aflăm despre el de câte obiceiuri obsesionale ciudate a suferit toată viaţa sa.[65]

Psihiatria a vorbit în astfel de cazuri despre *dégénérés supérieurs*. Frumos – dar prin psihanaliză am făcut experienţa faptului că putem înlătura durabil aceste simptome obsesionale particulare, după cum o facem cu alte suferinţe şi la fel cum o facem la alţi oameni, care nu sunt degeneraţi. Mie însumi mi-a reuşit acest lucru de repetate ori.

Vă voi comunica numai două exemple din analiza unui simptom obsesional, unul dintr-o observaţie veche, pe care nu ştiu să îl înlocuiesc cu unul mai frumos şi unul obţinut de curând. Mă limitez la un număr atât de redus pentru că la o astfel de comunicare trebuie să cuprindem multe lucruri şi să intrăm în toate amănuntele.

O doamnă de aproape 30 de ani care suferea de cele mai severe manifestări obsesionale şi pe care aş fi ajutat-o probabil dacă un accident intervenit nu mi-ar fi distrus munca – poate o să vă povestesc ceva mai mult despre asta – executa, printre altele,

de mai multe ori pe zi, următoarea acţiune obsesională ciudată. Ea alerga din camera ei în altă cameră, se posta acolo într-un anumit loc, alături de masa din mijlocul încăperii, o chema pe servitoare, îi dădea o sarcină oarecare sau o expedia fără să-i comande nimic şi apoi alerga înapoi. Acesta nu era, desigur, un simptom sever, dar stârnea curiozitatea. Explicaţia a rezultat în modul cel mai neîndoielnic şi mai lipsit de obiecţii, fără nicio contribuţie din partea medicului. Nu ştiu cum aş fi putut ajunge la o bănuială despre sensul acestei acţiuni compulsive, la o propunere privitoare la interpretarea ei. De fiecare dată când am întrebat-o pe bolnavă: de ce faceţi aceasta? Ce sens are? – ea a răspuns: nu ştiu. Dar într-o zi, după ce am reuşit să îi rezolv o mare îndoială principială, ea a ştiut imediat şi a povestit ceea ce era legat de această acţiune compulsivă. De mai mult de zece ani se măritase cu un bărbat mult mai în vârstă, care în noaptea nunţii s-a dovedit impotent. În această noapte, el alergase de nenumărate ori din camera lui în camera ei pentru a repeta încercarea, dar de fiecare dată fără succes. De dimineaţă el spusese supărat: trebuie să ne fie ruşine de cameristă, atunci când o să facă patul. El a luat o sticlă de cerneală roşie care se afla întâmplător în cameră şi a turnat conţinutul ei pe cearşaf, dar nu exact pe locul care ar fi avut dreptul să poarte o asemenea pată. La început nu am înţeles ce avea de-a face această amintire cu acţiunea compulsivă în chestiune, dat fiind că nu exista decât o singură concordanţă, anume în alergatul dintr-o cameră în alta şi poate în apariţia servitoarei. Atunci pacienta m-a condus la masa din cea de-a doua cameră şi mi-a arătat o mare pată pe faţa de masă. Mi-a mai explicat că ea se aşeza lângă masă astfel ca servitoarea pe care o chema să nu poată scăpa din ochi pata. Acum nu mai exista nicio îndoială cu privire la relaţia intimă dintre acea scenă de după noaptea nunţii şi

acţiunea ei compulsivă actuală, dar mai erau multe de aflat despre aceasta.

În primul rând devine clar că pacienta se identifică cu soţul ei; ea îi joacă rolul, imitându-i alergatul dintr-o cameră în alta. Pentru a rămâne la comparaţie, trebuie să admitem că ea înlocuieşte patul şi cearşaful cu masa şi faţa de masă. Pare arbitrar, dar noi nu am studiat simbolistica viselor degeaba. În vis se vede des masa, care trebuie interpretată însă ca pat. Masa şi patul constituie împreună căsnicia, de aceea una o substituie uşor pe cealaltă.

Astfel se aduce dovada că acţiunea compulsivă este plină de sens; ea pare a fi o reprezentare, repetarea acelei scene plină de semnificaţie. Dar nu suntem obligaţi să ne oprim la acest aspect; dacă studiem legătura dintre cele două, vom obţine probabil concluzii despre altceva, despre sensul acţiunii compulsive. Nucleul acesteia este evident chemarea servitoarei, căreia i se pune sub ochi pata, contrar observaţiei soţului ei: trebuie să ne fie ruşine de servitoare. El – al cărui rol ea îl joacă – nu se ruşinează deci de servitoare, pata este la locul potrivit. Vedem deci că ea nu a repetat pur şi simplu scena, ci a continuat-o şi a corectat-o, a transformat-o în scena corectă. Astfel ea corectează şi celălalt lucru, atât de penibil, din noaptea nunţii, care a făcut necesară acţiunea cu cerneala roşie: impotenţa. Acţiunea compulsivă spune deci: nu, nu este adevărat, el nu a avut de ce să se ruşineze de cameristă, el nu a fost impotent; ca şi visul, acţiunea compulsivă reprezintă această dorinţă ca împlinită într-o acţiune actuală, servind în acest caz tendinţei de a-l ridica pe bărbat deasupra nereuşitei sale de atunci.

Aici se adaugă tot ceea ce v-aş putea povesti despre această doamnă; mai corect spus, tot ceea ce ştim altminteri despre ea ne indică drumul către această interpretare a acţiunii compulsive, care în sine nu poate fi înţeleasă. De ani de zile ea trăieşte

separată de soţul ei şi luptă cu intenţia de a desface legal căsătoria. Nu poate fi însă vorba ca ea să se elibereze de el; ea este obligată să îi rămână fidelă, se retrage din lume pentru a nu cădea pradă ispitei, în fantezia ei ea îl scuză şi îl înnobilează. Da, cel mai profund mister al bolii ei este că prin aceasta ea îl apără pe soţul ei de faima proastă, justifică separarea spaţială de el şi îi face posibilă o viaţă separată confortabilă. Astfel, analiza unei acţiuni compulsive inofensive duce direct în nucleul cel mai profund al unui caz, dar în acelaşi timp ne trădează o parte însemnată a enigmei nevrozei obsesionale. Am zăbovit cu plăcere asupra acestui exemplu, deoarece el reuneşte condiţii pe care nu ne putem aştepta să le găsim la toate cazurile. Interpretarea simptomului a fost găsită aici dintr-un foc de către bolnavă, fără îndrumarea sau amestecul analistului, şi ea a fost realizată prin legătura cu un eveniment care nu aparţinea, ca de obicei, unei perioade uitate din copilărie, ci a avut loc la maturitate şi a rămas nestins în amintirea ei. Toate obiecţiile ridicate de critici împotriva interpretărilor pe care noi le dăm simptomului sunt respinse uşor de cazul nostru. Nu întotdeauna putem avea o situaţie atât de bună.

Şi încă ceva! Nu vă frapează felul în care această acţiune compulsivă puţin bătătoare la ochi ne-a introdus în intimităţile vieţii sexuale? Pentru o femeie, nimic nu este mai intim de povestit decât istoria nopţii ei de nuntă, şi am fi ajuns noi oare tocmai la intimităţile vieţii sexuale, dacă acest fapt este întâmplător şi fără un ecou mai vast? Ar putea fi desigur urmarea unei alegeri pe care am făcut-o de data aceasta. Dar să nu judecăm prea repede şi să ne îndreptăm spre al doilea exemplu, care este de o cu totul altă natură, modelul unei categorii frecvente, anume un ceremonial de culcare.

O fată de 19 ani, plinuţă, talentată, singurul copil al părinţilor ei, care le este superioară în ceea ce priveşte educaţia şi vioiciunea intelectuală, a fost în copilărie sălbatică şi orgolioasă şi pe parcursul ultimilor ani s-a transformat, fără nicio influenţă vizibilă din exterior, într-o nevrotică. Ea este deosebit de irascibilă faţă de mama ei, este mereu nemulţumită, deprimată, tinde către indecizie şi îndoială şi face în cele din urmă mărturisirea că nu mai poate merge singură prin pieţe şi străzi mari. Nu vom zăbovi asupra descrierii stării ei complicate de boală, care frizează cel puţin două diagnostice, agorafobie şi nevroză obsesională, ci vom insista asupra faptului că această fată a dezvoltat şi un ceremonial de culcare, prin care îi face să sufere pe părinţii ei. Putem spune că într-un anumit sens fiecare om normal are propriul ceremonial de culcare sau ţine la îndeplinirea unor anumite condiţii, a căror nerealizare îi tulbură somnul; fiecare om a pus trecerea din viaţa vigilă la starea de somn în anumite forme pe care le repetă în fiecare seară în acelaşi fel. Dar tot ceea ce cere un om sănătos ca fiind condiţii de somn se poate înţelege raţional, iar dacă circumstanţele exterioare fac necesară o modificare, el se adaptează uşor şi fără risipă de timp. Ceremonialul patologic este însă imposibil de modificat, el se cere îndeplinit cu cele mai mari sacrificii, el se acoperă de asemenea cu o argumentare raţională şi, la o examinare superficială, pare să se îndepărteze de normal numai printr-o anumită grijă exagerată. Dar dacă privim mai îndeaproape, putem observa că zona în care ceremonialul se suprapune peste un ceremonial normal este prea scurtă, că ceremonialul presupune unele prevederi care depăşesc cu mult întemeierea raţională, precum şi altele care o contrazic direct. Pacienta noastră invocă drept motivaţie pentru precauţiile sale nocturne faptul că are nevoie de linişte pentru a

dormi, trebuind de aceea să excludă toate sursele de zgomot. În acest scop ea face două lucruri: în primul rând ceasul cel mare din camera ei este oprit, toate celelalte ceasuri sunt scoase din cameră, nu este tolerat nici micuţul ei ceas de mână, aflat în noptieră. Apoi, vazele cu flori şi ghivecele sunt adunate pe birou astfel ca ele să nu cadă în timpul nopţii, să nu se spargă şi să nu-i poată tulbura somnul. Ea ştie că aceste măsuri nu pot afla decât o justificare aparentă prin cererea de linişte; ea nu ar auzi niciodată ticăind ceasul de mână şi cu toţii ştim din experienţă că ticăitul regulat al pendulei nu tulbură niciodată somnul, ci mai degrabă ajută la adormit. Ea admite şi că este lipsită de orice verosimilitate teama că, lăsate la locul lor, ghivecele şi vazele ar putea cădea de la sine în timpul nopţii şi s-ar putea sparge. Pentru alte stipulări ale ceremonialului lipseşte sprijinirea pe cerinţa de linişte. Deja cererea ca uşa dintre camera ei şi dormitorul părinţilor să rămână întredeschisă, de îndeplinirea căreia se asigură aşezând în uşa deschisă diferite obiecte, pare, dimpotrivă, să activeze o sursă de zgomote supărătoare. Cele mai importante amenajări ţin însă de patul însuşi. Perna de la căpătâiul patului nu trebuie să atingă tăblia de lemn a patului. Puişorul nu trebuie să stea pe perna cea mare altfel decât formând un romb; ea îşi aşază capul exact pe diagonala lungă a acestui romb. Plapuma de puf („Duchent“, cum se spune în Austria) trebuie să fie scuturată în prealabil, astfel încât capătul ei de jos să fie gros, apoi însă ea nu uită să repartizeze din nou această grămăjoară, lovind-o şi nivelând-o.

Lăsaţi-mă să trec peste celelalte detalii, adesea foarte neînsemnate ale acestui ceremonial; ele nu ne vor învăţa nimic nou şi ne vor îndepărta prea mult de intenţiile noastre. Dar nu treceţi totuşi cu vederea faptul că toate acestea nu se petrec atât de uşor. Mereu este prezentă grija că nu a fost făcut totul în ordine; trebuie verificat de repetate ori,

îndoiala cere o asigurare, apoi alta şi rezultatul este că trec una sau chiar două ore, în timpul cărora fata nu poate să doarmă şi nu îi lasă să doarmă nici pe părinţii ei chinuiţi.

Analiza acestor chinuri nu a mers atât de simplu ca şi cea a acţiunii compulsive a pacientei noastre anterioare. A trebuit să-i dau fetei indicaţii şi propuneri de interpretare, care erau de fiecare dată respinse de ea cu un „nu“ hotărât sau cu îndoială dispreţuitoare. Dar după această reacţie de respingere, urma un moment în care ea însăşi se ocupa de posibilităţile propuse, aduna asociaţii la ele, producea amintiri şi stabilea legături, până ce a adoptat toate interpretările prin propriul travaliu. Pe măsură ce acest travaliu progresa, ea începea să neglijeze şi punerea în aplicare a regulilor de protecţie obsesionale şi încă înainte de finalul tratamentului ea a renunţat la întregul ceremonial. Trebuie să mai ştiţi că travaliul analitic pe care îl realizăm astăzi exclude elaborarea consecventă a simptomelor individuale până ce nu am obţinut această iluminare. Suntem mai curând constrânşi să părăsim de fiecare dată tema şi este sigur că vom recurge din nou la ea din alte contexte. Interpretarea simptomelor pe care v-o voi comunica acum este deci o sinteză de rezultate a căror investigaţie s-a întins, întreruptă de alte lucrări, timp de săptămâni şi luni.

Pacienta noastră învaţă treptat să înţeleagă că, în pregătirile sale pentru noapte, ea alungase ceasul ca simbol al organului genital feminin. Ceasul, pentru care noi cunoaştem de altminteri şi alte interpretări simbolice, ajunge în acest rol genital datorită relaţiei lui cu procesele periodice şi cu intervalele egale. O femeie se poate lăuda că menstruaţia ei se comportă la fel de regulat ca şi un ceas. Angoasa pacientei noastre se îndreaptă însă în special asupra tulburării pe care ar aduce-o somnului ei ticăitul ceasului. Ticăitul ceasului se poate echivala cu pulsaţia clitorisului la excitaţia

sexuală. Această senzaţie penibilă pentru ea a trezit-o adesea din somn şi acum această angoasă de erecţie se manifestă în comandamentul de a îndepărta în timpul nopţii toate ceasurile în stare de funcţionare. Vazele şi glastrele de flori sunt, ca toate recipientele, de asemeni simboluri feminine (p. 175). Precauţiunea ca ele să nu cadă peste noapte şi să nu se spargă nu este deci lipsită de un sens. Cunoaştem foarte răspânditul obicei de a sparge un vas de porţelan sau o farfurie la nuntă. Fiecare dintre participanţi ia câte un ciob, ceea ce trebuie înţeles ca o renunţare la pretenţiile sale la mireasă, din punctul de vedere al unei ordini maritale de dinainte de monogamie. Legat de această parte a ceremonialului ei, fata a adus o amintire şi mai multe asociaţii. În copilărie, ea căzuse având în mână un vas de sticlă sau de ceramică; se tăiase la deget şi sângerase mult. Când a crescut şi a luat cunoştinţă cu chestiunile legate de actul sexual, la ea s-a instalat ideea angoasată că nu va sângera în noaptea nunţii şi nu se va dovedi virgină. Precauţiile ei legate de spargerea vazelor semnifică deci o rebeliune împotriva întregului complex care ţine de virginitate şi de sângerarea la primul contact sexual, după cum este şi o rebeliune împotriva angoasei de a sângera, ca şi a celei opuse acesteia, anume de a nu sângera. Ele nu aveau de-a face deci decât pe departe cu protejarea de zgomot căreia ea îi subordona aceste măsuri.

Ea a ghicit sensul central al ceremonialului într-o zi, când a înţeles brusc comandamentul ca perna să nu atingă tăblia patului. Perna a fost mereu pentru ea o femeie, a spus, iar tăblia verticală un bărbat. Astfel ea dorea – pe o cale magică, trebuie să adăugăm – să ţină departe unul de altul bărbatul şi femeia, adică să îi separe pe părinţi, să nu-i lase să ajungă la contactul sexual. Acelaşi scop îl urmărise mai direct şi în anii anteriori, înainte de instaurarea ceremonialului. Ea simulase angoasa

sau folosise o tendinţă anxioasă existentă pentru a cere să nu fie închise uşile care legau camera părinţilor de propria cameră. Acest comandament rămăsese şi în ceremonialul ei de astăzi. Astfel ea şi-a creat prilejul de a trage cu urechea la ce fac părinţii, dar de aici s-a ales cu o insomnie de câteva luni. Nemulţumită de o astfel de tulburare a părinţilor, ea s-a hotărât temporar că trebuie să doarmă chiar în patul conjugal, între tată şi mamă. „Perna“ şi „tăblia“ nu mai puteau acum într-adevăr să se împreuneze deloc. În fine, pe când era deja mare, când deja corpul ei nu mai putea să îşi găsească un loc comod între părinţi, ea a obţinut printr-o simulare conştientă a stării de angoasă ca mama să schimbe locul cu ea şi să îi cedeze propriul loc lângă tată. Această situaţie a fost desigur punctul de pornire al unor fantasme al căror efect se poate simţi în ceremonial.

Dacă perna era o femeie, atunci avea un sens şi scuturatul plăpumii până când toţi fulgii cădeau înspre partea de jos, creând acolo o umflătură. Aceasta însemna a lăsa femeia gravidă: dar ea nu neglija să elimine această graviditate, căci ani de zile se temuse ca nu cumva contactul sexual între părinţi să aibă drept consecinţă un alt copil şi astfel să apară o concurenţă. Pe de altă parte, dacă perna cea mare era o femeie, mama, puişorul de pernă nu putea să o reprezinte decât pe fiică. De ce această pernuţă trebuia aşezată în romb şi capul ei trebuia să vină neapărat exact pe linia mediană a acestuia? Ea şi-a amintit uşor că rombul este un simbol repetat pe toate zidurile pentru organul sexual feminin deschis. Atunci ea însăşi juca rolul bărbatului, al tatălui, şi prin capul ei înlocuia membrul masculin (cf. simbolismul decapitării pentru castrare).

Ce idei desfrânate, veţi spune, pot să bântuie prin capul unei fete virgine. Sunt de acord, dar nu uitaţi că nu eu am făcut aceste lucruri, eu doar le-am interpretat. Un astfel de ceremonial de culcare

chiar este ceva ciudat şi nu puteţi să vă înşelaţi în privinţa corespondenţei dintre acest ceremonial şi fantasmele pe care ni le furnizează interpretarea. Pentru mine este însă mai important să remarcaţi că în ceremonial nu s-a precipitat numai o singură fantasmă, ci un număr de astfel de fantasme, care au, ce-i drept, pe undeva un punct de joncţiune. Şi mai este important să vedeţi că preceptele ceremonialului redau dorinţele sexuale când pozitiv, când negativ, parţial în vederea reprezentării lor, pentru a le respinge.

Am putea obţine mai mult din analiza acestui ceremonial, dacă l-am pune în legătură corectă cu celelalte simptome ale bolnavei. Dar calea noastră nu duce într-acolo. Mulţumiţi-vă cu indicaţia că această fată a căzut pradă unei atracţii erotice faţă de tatăl ei, ale cărei începuturi se află în primii ani ai copilăriei. Poate că de aceea ea se comportă atât de neprietenos cu mama ei. Nu putem trece cu vederea nici faptul că analiza acestui simptom ne-a adus din nou pe terenul vieţii sexuale a bolnavei. Poate nu ne vom mai mira atât de aceasta, pe măsură ce vom înţelege mai des sensul şi intenţia simptomelor nevrotice.

V-am demonstrat deci, pe baza a două exemple alese, că simptomele nevrotice au un sens, la fel ca şi actele ratate şi visele, şi că ele se află într-o relaţie intimă cu experienţa pacienţilor. Pot să mă aştept să credeţi în acest enunţ deosebit de semnificativ numai pe baza a două exemple? Nu. Dar puteţi oare cere de la mine să vă povestesc exemple până ce vă declaraţi convinşi? Nici aşa, căci la profunzimea cu care tratez cazurile individuale, ar trebui să dedic numai rezolvării acestui punct al teoriei nevrozelor un curs semestrial de cinci ore pe săptămână. Mă mulţumesc deci să vă dau o probă pentru ceea ce am susţinut şi vă voi trimite în rest la comunicări din literatură, la interpretările clasice de simptom din primul caz al lui Breuer (isterie)[66], la

frapantele revelaţii aduse de C.G. Jung (1907) unor simptome foarte obscure la aşa-zisa Dementia praecox, de pe vremea când acest cercetător era pur şi simplu psihanalist şi nu voia încă să fie profet, precum şi la toate lucrările care au umplut de atunci revistele noastre. Nu ducem deloc lipsă de asemenea cercetări. Psihanaliştii au fost atât de atraşi de analiza, interpretarea, traducerea simptomelor nevrotice, încât ei au neglijat pentru început celelalte probleme ale nevrozelor.

Aceia dintre dumneavoastră care se supun unui asemenea efort vor căpăta cu siguranţă o puternică impresie despre dimensiunile largi ale materialului probator. Dar ei se vor lovi şi de o dificultate. Sensul unui simptom rezidă, aşa cum am aflat, într-o relaţie cu experienţa bolnavului. Cu cât un simptom este format mai individual, cu atât trebuie să ne aşteptăm mai curând să se stabilească acest context. Se pune apoi problema de a găsi pentru o idee absurdă şi o acţiune inutilă acea situaţie din trecut în care ideea s-a dovedit justificată şi acţiunea eficientă. Acţiunea compulsivă a pacientei noastre, care alerga până la masă şi o suna pe cameristă, este direct exemplară pentru acest fel de simptome. Dar există, foarte frecvent, simptome de un cu totul alt caracter. Acestea trebuie numite simptome „tipice" pentru boală, ele sunt aproximativ la fel în toate cazurile, la ele diferenţele individuale dispar sau cel puţin se îngustează, astfel încât este greu să fie puse în legătură cu experienţa individuală a bolnavului şi cu anumite situaţii trăite. Să ne îndreptăm privirile din nou asupra nevrozei obsesionale. Ceremonialul de culcare al celei de-a doua paciente are multe elemente tipice, dar şi destule trăsături individuale, pentru a face posibilă o interpretare *istorică,* să spunem. Dar toţi aceşti bolnavi obsesionali au tendinţa de a repeta, de a ritma acţiunile şi de a le izola unele de altele. Cei mai mulţi dintre ei se spală prea mult. Bolnavii care suferă de agorafobie

(topofobie, angoasa spaţiilor deschise), pe care nu o mai socotim nevroză obsesională, ci isterie de angoasă, repetă adesea în tabloul lor clinic, cu o monotonie obositoare, aceleaşi trăsături, se tem de spaţiile închise, de spaţii mari deschise, de străzi şi alei foarte lungi. Ei se simt protejaţi atunci când sunt acompaniaţi de persoane cunoscute sau când îi urmăreşte o trăsură etc. Pe acest fond asemănător, comun, fiecare bolnav aduce condiţii individuale, toane, am zice, care în unele cazuri se află în contradicţie unele cu altele. Unul se teme numai de străzi înguste, altul numai de cele largi, unul poate să meargă numai când pe stradă sunt puţini oameni, altul numai când străzile sunt aglomerate. Cu toată bogăţia de trăsături individuale, isteria are un surplus de simptome comune, tipice, care par să se opună unei referiri istorice prea simple. Să nu uităm că aceste simptome tipice sunt cele care ne orientează pentru punerea unui diagnostic. Dacă într-un caz de isterie am pus un simptom tipic pe seama unui eveniment sau a unei serii de evenimente asemănătoare, de exemplu am arătat că o vomă isterică este consecinţa unor impresii de greaţă, suntem puşi în încurcătură dacă într-un alt caz de vomă analiza ne dezvăluie o cu totul altă serie de evenimente presupus eficiente. Atunci apare în curând ca şi cum istericii ar manifesta vomă din motive necunoscute şi prilejurile istorice furnizate de analiză nu ar fi decât paravane, care, atunci când se ivesc întâmplător, sunt folosite de această necesitate internă.

Astfel ajungem imediat la o idee supărătoare, anume că am putea explica satisfăcător sensul simptomelor nevrotice individuale prin raportarea lor la un eveniment, dar că arta noastră ne lasă baltă în cazul unor simptome tipice mult mai frecvente. Aici se adaugă faptul că încă nu v-am familiarizat cu toate dificultăţile care apar la urmărirea consecventă a semnificaţiei istorice a

simptomului. Nu voi face aceasta, pentru că, deşi am intenţia să nu vă înfrumuseţez sau ascund ceva, nu trebuie nici să vă las descumpăniţi la începutul studiului nostru şi nici să vă încurc. Este corect că am început prin a încerca să înţelegem semnificaţia simptomelor, dar dorim să păstrăm ceea ce am obţinut şi să pătrundem treptat spre stăpânirea a ceea ce încă nu înţelegem. Caut deci să vă consolez afirmând că se poate presupune că nu există o deosebire fundamentală între o categorie de simptome şi cealaltă. Dacă simptomele individuale depind atât de inconfundabil de experienţa bolnavului, pentru simptomele tipice rămâne posibilitatea ca ele să se bazeze pe o experienţă tipică în sine, comună tuturor oamenilor. Alte trăsături care revin regulat în nevroză pot fi reacţii generale, care le-au fost impuse bolnavilor prin natura alterării patologice, cum sunt repetiţia sau îndoiala din nevroza obsesională. Pe scurt, nu avem niciun motiv să ne descurajăm prematur; vom vedea ce mai apare mai târziu.

Şi în ceea ce priveşte teoria viselor ne aflăm într-o dificultate total asemănătoare, pe care nu am putut să v-o prezint în întâlnirile noastre anterioare. Conţinutul manifest al viselor este foarte vast, cu multe diferenţe individuale şi am arătat pe larg ce se obţine prin analiză din acest conţinut. Dar alături de acesta mai există şi vise pe care le numim „tipice“, care apar la fel la toţi oamenii, vise cu conţinut asemănător, care pun interpretării aceleaşi dificultăţi. Acestea sunt vise despre cădere, zbor, alunecare, înot, împiedicare, nuditate şi anumite vise de angoasă, care la un individ dau o interpretare, la altul alta etc., fără ca monotonia şi incidenţa tipică a acestora se poată fi astfel explicate. Şi la aceste vise observăm însă că un fundament comun este animat de ingrediente care variază în funcţie de individ. Probabil că şi ele îşi vor găsi locul fără nicio constrângere în

înţelegerea asupra vieţii onirice pe care am dobândit-o la alte vise, cu condiţia ca această înţelegere să se lărgească.

64 François Leuret (1797-1851). (*N.t.*)

65 E. Toulouse, *Émile Zola, enquête médico-psychologique*, Paris 1896.

66 Conţinut în *Studii asupra isteriei*. (*N.t.*)

Prelegerea a 18-a

Fixarea la traumatism. Inconştientul

Doamnelor şi domnilor! Ultima oară am spus că nu am dori să legăm continuarea muncii noastre de îndoielile, ci de descoperirile noastre. Nu am enunţat încă două dintre cele mai interesante consecinţe rezultate din cele două analize exemplare.

Prima: ambele paciente ne fac impresia de a fi *fixate* de o anumită parte a trecutului lor, neştiind să se elibereze de el şi din această cauză fiind înstrăinate de prezentul şi de viitorul lor. Se ascund acum în boala lor, aşa cum s-ar fi retras odinioară la mânăstire, pentru a îndura acolo o soartă grea. Pentru prima noastră pacientă, mariajul într-adevăr nefericit cu soţul ei a fost cel care i-a pregătit această soartă. Prin simptomele ei, ea continua procesul cu soţul ei; am învăţat să înţelegem acele voci care pledau pentru el, care îl disculpau, îl reabilitau, care îi deplângeau pierderea. Deşi ea era tânără şi dezirabilă pentru alţi bărbaţi, ea a luat toate precauţiunile reale şi imaginare (magice) pentru a-şi păstra fidelitatea faţă de el. Ea nu se înfăţişează unor ochi străini, îşi neglijează înfăţişarea, dar nici nu poate să se ridice atât de curând de pe fotoliul pe care a stat[67] şi refuză să îşi semneze numele, nu poate să facă nimănui un cadou, pe motivul că nimănui nu îi este îngăduit să aibă ceva de la ea.

La cea de-a doua pacientă a noastră, tânăra fată, acelaşi lucru îl reprezintă în viaţa ei o legătură erotică cu tatăl, care se înfiripase în anii de dinainte de pubertate. Şi ea a tras, în ceea ce o priveşte, concluzia că nu se poate mărita atâta timp cât este atât de bolnavă. Putem presupune că ea a

devenit atât de bolnavă pentru a nu se mărita şi a rămâne lângă tată.

Nu trebuie să ne ferim de întrebarea: pe ce căi şi din ce motive se ajunge la o asemenea atitudine faţă de viaţă, atât de ciudată şi de neavantajoasă? Presupunând că acest comportament este o trăsătură generală a nevrozei şi nu o particularitate a acestor două bolnave. Avem însă într-adevăr de-a face cu o trăsătură generală a fiecărei nevroze, foarte semnificativă din punct de vedere practic. Prima pacientă isterică a lui Breuer (p. 288) era, la fel, fixată în perioada în care îl îngrijise pe tatăl ei bolnav. În ciuda vindecării ei, ea a terminat într-o anumită privinţă cu viaţa, căci, deşi a rămas sănătoasă şi capabilă de activitate, a refuzat destinul normal al femeii. La fiecare dintre bolnavii noştri putem să vedem prin analiză că, prin simptomele maladiei sale şi prin consecinţele care au rezultat din ele, el s-a retranspus într-o anumită perioadă din trecutul lui. În majoritatea cazurilor, bolnavul a ales chiar o fază foarte timpurie din viaţa sa, o perioadă din copilăria sa şi, oricât de ridicol ar suna, uneori chiar din viaţa lui de sugar.

Următoarea analogie cu acest comportament al nevroticilor noştri este oferită de maladiile care au apărut cu o frecvenţă deosebită odată cu războiul, aşa-zisele nevroze traumatice. Desigur că şi înainte de război au existat astfel de cazuri, după accidentele de cale ferată şi alte experienţe înspăimântătoare de viaţă. La bază, nevrozele traumatice nu sunt acelaşi lucru ca nevrozele spontane, pe care le cercetăm şi le tratăm psihanalitic; nu am reuşit până acum să le supunem punctelor noastre de vedere şi sper să vă pot explica odată de unde provine această restricţie.[68] Dar într-un punct trebuie să relevăm o concordanţă deplină. Nevrozele traumatice dau indicii clare pentru faptul că la baza lor se află o fixaţie asupra momentului accidentului traumatic.

În visele lor, aceşti bolnavi repetă în mod regulat situaţia traumatică; acolo unde apar crize isteriforme, care prilejuiesc o analiză, aflăm că atacul corespunde unei transpuneri complete în situaţie. Este ca şi cum aceşti bolnavi nu ar fi terminat cu situaţia traumatică, şi această sarcină actuală încă urgentă s-ar afla în faţa lor ca încă nerezolvată şi luăm această afirmaţie foarte serios. Ea ne arată calea către o abordare să zicem *economică* a proceselor psihice. Expresia „traumatic“ nu are alt sens în afara unui asemenea sens economic. Numim astfel un eveniment care a adus vieţii psihice, într-un interval scurt de timp, o asemenea creştere a excitaţiei, încât descărcarea sau elaborarea acesteia nu reuşeşte să se efectueze normal, rezultând tulburări de durată în funcţionarea energetică.

Această analogie ne autorizează să desemnăm drept traumatice şi acele evenimente de care par să fie fixaţi nevroticii noştri. Astfel obţinem condiţia simplă pentru instalarea maladiei nevrotice. Nevroza ar putea fi echivalată cu o maladie traumatică şi ar lua fiinţă prin incapacitatea de a face faţă unui eveniment supraîncărcat de afect. Aşa a sunat într-adevăr prima formulă în care Breuer şi cu mine ne-am redactat în 1893/95 darea de seamă teoretică despre noile noastre observaţii.[69] Un caz cum este cel al primei noastre paciente, tânăra femeie despărţită de soţul ei, se supune foarte bine acestei concepţii. Ea nu a putut trece de faptul că mariajul ei a rămas neconsumat şi a rămas agăţată de această traumă. Dar deja cel de-al doilea caz al nostru, fata fixată pe tatăl ei, ne arată că formula nu este suficient de cuprinzătoare. Pe de o parte, o astfel de îndrăgostire a unei fetiţe de tatăl ei este ceva atât de obişnuit şi de uşor de depăşit de obicei, încât desemnarea „traumatic“ şi-ar pierde tot conţinutul. Pe de altă parte, istoria bolnavei ne arată că această primă fixaţie erotică mai întâi a dispărut, aparent fără a lăsa urme, şi

numai după mai mulţi ani reapare în prim-plan în simptomele nevrozei obsesionale. Vedem deci aici complicaţii, o mai mare abundenţă a condiţiilor de boală, dar bănuim şi că punctul de vedere traumatic nu va fi abandonat din cauză că este greşit; el va trebui să se intercaleze şi să se subordoneze în altă parte.

Aici întrerupem din nou drumul pe care am apucat. În primul rând pentru că nu duce mai departe şi avem de aflat o mulţime de alte lucruri înainte de a găsi continuarea lui corectă.[70] Să mai remarcăm la tema fixaţiei la o anumită fază din trecut că un asemenea fapt trece cu mult dincolo de graniţele nevrozei. Orice nevroză conţine o astfel de fixaţie, dar nu orice fixaţie duce la nevroză, converge cu nevroza sau ia fiinţă pe calea nevrozei. Un prototip exemplar al unei fixaţii la ceva din trecut este doliul, care aduce cu sine totala îndepărtare de prezent şi viitor. Dar, şi pentru judecata unui laic, doliul se deosebeşte strict de nevroză. În schimb, există nevroze pe care le putem desemna ca o formă patologică a doliului.

Se mai întâmplă ca, zdruncinând bazele de până atunci ale vieţii oamenilor, un eveniment traumatic să îi aducă pe aceştia la o stare de stupoare, în care ei îşi pierd orice interes pentru prezent şi viitor şi îşi fixează durabil preocupările la propriul trecut. Însă aceşti nefericiţi nu trebuie neapărat să devină nevrotici. Nu dorim deci să supraestimăm această trăsătură desemnând-o printre caracteristicile nevrozei, oricât de regulată şi de semnificativă poate fi ea de altminteri.

Iată acum ceva în ceea ce priveşte cel de-al doilea rezultat al analizelor noastre, pentru care nu trebuie să instaurăm o limitare retroactivă. Am arătat ce acţiune compulsivă lipsită de sens săvârşea prima noastră pacientă şi ce amintire intimă povestea ea, ca ţinând de aceasta. Am

cercetat şi ulterior relaţia între cele două şi am ghicit intenţia acţiunii compulsive din această relaţie cu amintirea. Dar am lăsat complet la o parte un factor care merită întreaga noastră atenţie. Chiar dacă pacienta repeta atât de des acţiunea compulsivă, ea nu ştia că prin aceasta se lega de acea trăire. Relaţia dintre ele îi rămăsese ascunsă, ea răspundea corect atunci când spunea că nu ştie care este imboldul care o determină să facă aceste lucruri. Apoi, sub influenţa travaliului terapeutic, s-a întâmplat brusc ca ea să descopere acea relaţie şi să o poată comunica. Dar ea nu ştia încă nimic despre intenţia în serviciul căreia săvârşea acţiunea compulsivă, intenţia de a corecta o parte neplăcută din trecutul ei şi de a-l ridica pe un nivel superior pe soţul ei iubit. A durat destul de mult şi a costat mult efort până ce ea a realizat şi a putut să îmi mărturisească faptul că acest motiv a putut fi singura forţă motrice a acţiunii compulsive.

Conexiunea cu scena de după nefericita noapte a nunţii şi motivul delicat al bolnavei dau, luate împreună, ceea ce am numit „sensul“ acţiunii compulsive. Dar acest sens îi fusese necunoscut în ambele direcţii: „de unde“ şi „pentru ce“, în timp ce ea realiza acţiunea compulsivă (cf. p. 319). În ea au activat deci anumite procese psihice, iar acţiunea compulsivă a fost chiar efectul lor; ea a perceput acest efect în starea psihică normală, dar nimic din condiţiile psihice preliminare lui nu a ajuns la conştiinţa sa. Ea s-a comportat exact la fel ca o persoană hipnotizată, căreia Bernheim i-a dat sarcina ca, la cinci minute după trezire, să deschidă o umbrelă în salonul bolnavilor, care a îndeplinit această sarcină în stare de veghe, dar nu a ştiut să dea niciun motiv pentru ceea ce făcuse (cf. pp. 115 şi urm.). O astfel de stare de lucruri avem în faţa ochilor atunci când vorbim despre existenţa *proceselor psihice inconştiente*. Am vrea să vedem pe cineva care să dea seamă de această stare de lucruri într-un mod mai corect din punct de vedere

ştiinţific; numai aşa vom renunţa la presupunerea existenţei proceselor psihice inconştiente. Până atunci vom ţine însă de această ipoteză şi trebuie să respingem ca fiind de neconceput, cu o ridicare resemnată de umeri, atunci când cineva ne obiectează că inconştientul nu este ceva real în sens ştiinţific, ci un fel de sprijin în caz de necesitate, *une façon de parler*. Ceva care nu este real, de la care pornesc efecte atât de real perceptibile cum este o acţiune compulsivă!

Acelaşi lucru se întâmplă de fapt şi la cea de-a doua pacientă a noastră. Ea a creat comandamentul ca perna să nu atingă tăblia patului şi trebuie să urmeze acest comandament, dar ea nu ştie de unde provine, ce înseamnă şi căror motive îşi datorează puterea. Pentru realizarea comandamentelor nu contează dacă ea însăşi le priveşte ca indiferente sau dacă li se împotriveşte, dacă se mâniază împotriva lor, dacă îşi permite să le încalce. Comandamentul trebuie urmat şi ea se întreabă în zadar de ce. Aceste simptome ale nevrozei obsesionale, aceste reprezentări şi impulsuri care apar de nu se ştie unde sunt atât de rezistente faţă de toate influenţele vieţii psihice de altminteri normale, îi fac însuşi bolnavului impresia că ar fi oaspeţi care năvălesc dintr-o lume străină, nemuritori care s-au amestecat în vârtejul muritorilor – iată deci dovada cea mai clară a unui domeniu psihic deosebit, izolat de restul vieţii psihice. De la aceste simptome pleacă un drum inconfundabil către convingerea referitoare la existenţa inconştientului în psihic şi tocmai din această cauză psihiatria clinică, ce nu cunoaşte decât o psihologie a conştiinţei, nu ştie să procedeze cu ele altfel decât să le ia drept semne ale unei degenerări deosebite. Desigur că reprezentările obsesionale şi impulsurile compulsive nu sunt în sine inconştiente, la fel de puţin cum scapă percepţiei conştiente săvârşirea acţiunilor compulsive. Ele nu ar fi devenit

simptome dacă nu ar fi pătruns în conştiinţă. Dar condiţiile psihice preliminare pe care analiza le deduce pentru ele, contextele în care ele se instalează prin interpretare sunt inconştiente, cel puţin până când îi sunt făcute conştiente bolnavului prin travaliul analizei.

Acum să adăugăm că această stare de lucruri de la cele două cazuri ale noastre se adevereşte la toate simptomele tuturor maladiilor nevrotice, că mereu şi pretutindeni bolnavului îi este necunoscut sensul simptomului, că analiza arată de regulă că aceste simptome sunt vlăstare ale proceselor inconştiente, care se fac însă conştiente în multiple condiţii favorabile. Veţi înţelege atunci că în psihanaliză nu ne putem lipsi de psihicul inconştient şi suntem obişnuiţi să operăm cu el ca şi cum ar fi ceva perceptibil senzorial. Veţi descoperi probabil şi cât de puţin capabili de judecată sunt în această chestiune toţi cei care nu cunosc inconştientul decât în calitate de concept, care nu au analizat niciodată, care nu au interpretat niciodată vise sau care nu au transpus niciodată simptomele nevrotice în sens şi intenţie. Ca să o spunem încă o dată pentru scopurile noastre: posibilitatea ca prin interpretare analitică simptomele nevrotice să dea un sens este o dovadă de nezdruncinat pentru existenţa – sau, dacă vă place mai mult, pentru necesitatea ipotezei – proceselor psihice inconştiente.

Dar aceasta nu este totul. Datorită unei a doua descoperiri a lui Breuer, care mi se pare a fi şi cea mai bogată în conţinut (cf. p. 288) şi în care el nu are niciun tovarăş, aflăm şi mai mult despre relaţia între inconştient şi simptomele nevrotice. Nu numai că sensul simptomelor este de regulă inconştient; există şi un raport de reprezentare între această stare de inconştienţă şi posibilitatea existenţei simptomelor. Mă veţi înţelege curând. Împreună cu Breuer, doresc să susţin că, de fiecare dată când dăm de un simptom, trebuie să tragem

concluzia că la bolnav există anumite procese inconştiente, care conţin tocmai sensul simptomului. Dar este de dorit ca acest sens să fie inconştient, pentru ca simptomul să ia naştere. Din procesele conştiente nu se formează simptome; imediat ce procesele inconştiente respective devin conştiente, simptomul trebuie să dispară. Recunoaşteţi aici o cale de acces spre terapie, un mod de a face simptomele să dispară. Pe această cale Breuer a vindecat-o într-adevăr pe pacienta sa isterică, adică a eliberat-o de simptomul ei; el a descoperit o tehnică de a-i aduce în conştiinţă procesele inconştiente care conţineau sensul simptomului şi simptomele au dispărut.

Această descoperire a lui Breuer nu a fost rezultatul unei speculaţii, ci al unei observaţii fericite, care a fost posibilă datorită atitudinii prevenitoare a bolnavei. Acum nu trebuie să vă străduiţi să înţelegeţi acest lucru punându-l pe seama altuia, deja ştiut, ci trebuie să recunoaşteţi în el o nouă chestiune fundamentală, cu ajutorul căreia se pot explica multe altele. Permiteţi-mi de aceea să vă repet acelaşi lucru, în alte modalităţi de expresie.

Formarea simptomului este un substitut pentru altceva, care nu se manifestă. Anumite procese psihice ar fi trebuit să se dezvolte în mod normal în aşa fel, încât conştiinţa să fi luat act de existenţa lor. Acest lucru nu s-a întâmplat, în schimb din procesele întrerupte, care au fost într-un fel sau altul tulburate, care au trebuit să rămână inconştiente, a luat naştere simptomul. A avut loc deci ceva asemănător unui schimb; dacă reuşim să facem reversibil acest proces, terapia simptomelor nevrotice s-a achitat de sarcina ei.

Descoperirea lui Breuer este şi astăzi baza terapiei psihanalitice. Enunţul conform căruia simptomele dispar dacă sunt făcute conştiente condiţiile lor inconştiente anticipate este confirmat prin toate cercetările ulterioare, chiar dacă dăm de

cele mai ciudate şi mai neaşteptate complicaţii, atunci când întreprindem cercetarea asupra acestei realizări practice. Terapia noastră acţionează prin aceea că transformă ceea ce e inconştient în ceva conştient şi numai în măsura în care ea ajunge în postura de a realiza această transformare.

Acum rapid o mică digresiune, pentru a nu cădea în pericolul de a vă imagina că acest travaliu terapeutic este prea uşor. După afirmaţiile noastre de până acum, nevroza este consecinţa unui anume fel de neştiinţă, de ignoranţă în raport cu procesele psihice despre care ar trebui să ştim. Aceasta ar fi o mare apropiere de cunoscutele învăţături ale lui Socrate, conform cărora viciile înseşi s-ar baza pe o necunoaştere. Dar în analiză medicului experimentat îi este foarte uşor să ghicească mişcările psihice care au rămas inconştiente la un anumit bolnav. Nu i-ar fi deci greu să îl vindece pe bolnav, eliberându-l de propria necunoaştere prin comunicarea cunoaşterii sale. Cel puţin o parte din sensul inconştient al simptomelor ar fi astfel uşor de rezolvat, dar din cealaltă parte, anume relaţia simptomului cu trăirile bolnavului, medicul nu poate să ghicească foarte mult, deoarece el nu cunoaşte aceste trăiri. El trebuie să aştepte deci până ce bolnavul şi le aminteşte şi i le povesteşte. Dar în multe cazuri se poate găsi un substitut şi pentru aceasta. Ne putem interesa la rudele bolnavului despre întâmplările din viaţa lui şi aceste rude sunt adesea în stare să recunoască printre experienţe pe cele care au acţionat traumatizant, poate chiar trăiri despre care bolnavul nu ştie nimic, pentru că au avut loc în primii ani ai vieţii sale. Printr-o unificare a acestor două procedee am avea deci perspectiva de a veni în ajutor neştiinţei patogene a bolnavului, în timp scurt şi cu o osteneală redusă.

Da, dacă ar fi aşa! Am făcut aici experienţe pentru care nu am fost pregătiţi la început. Nu toată cunoaşterea este la fel; există feluri diferite

de cunoaştere, care nu sunt deloc echivalente din punct de vedere psihologic. *Il y a fagots et fagots*, sună o replică din Molière[71]. Cunoaşterea medicului nu este acelaşi lucru ca şi cunoaşterea bolnavului şi poate să nu aibă aceleaşi efecte ca şi aceasta. Când medicul transferă asupra bolnavului cunoaşterea sa, prin comunicare, aceasta nu are niciun succes. Nu, ar fi incorect să o spunem astfel. Aceasta nu are rezultatul de a suspenda simptomele, ci pe acela de a da un curs analizei, unde adesea primele indicii sunt expresiile de contrazicere. Bolnavul ştie apoi ceva ce nu ştiuse până atunci, anume sensul simptomului lui, şi totuşi îl ştie la fel de puţin ca şi înainte. Aflăm astfel că există mai mult decât un singur fel de necunoaştere. Este nevoie de o anumită aprofundare a cunoaşterii noastre psihologice pentru a ne arăta în ce constau diferenţele. Dar enunţul nostru, potrivit căruia simptomele dispar de îndată ce sensul lor devine conştient, rămâne totuşi corect. Se adaugă numai faptul că ceea ce se numeşte cunoaştere trebuie să se bazeze pe o schimbare lăuntrică a bolnavului, provocată numai printr-un travaliu psihic cu un anumit scop. Ne aflăm în faţa unor probleme care ni se vor rezuma curând într-o *dinamică* a formării simptomului.

Domnilor! Trebuie să vă întreb dacă ceea ce vă spun nu vi se pare cumva obscur şi complicat. Nu vă dezorientez atunci când retractez şi limitez atât de des cele spuse, când mă angajez într-o direcţie şi apoi o las baltă? Mi-ar părea rău să fie aşa. Dar am o puternică tendinţă de a respinge simplificările plătite cu preţul fidelităţii faţă de adevăr. Nu am nimic împotrivă dacă dumneavoastră receptaţi deplina impresie despre aspectul complex şi complicat al obiectului şi mă gândesc de asemeni că nu este niciun păcat dacă vă spun de fiecare dată ceva mai mult decât puteţi evalua pe moment. Ştiu totuşi că fiecare auditor şi cititor redactează în gând ceea ce îi este

comunicat, scurtează, simplifică şi extrage ceea ce ar dori să păstreze. Până într-o anumită măsură este adevărat că rămâne cu atât mai mult, cu cât la început fusese mai mult. Lăsaţi-mă să sper că aţi receptat esenţialul din comunicările mele, despre sensul simptomului, despre inconştient şi despre relaţia dintre ele, în ciuda tuturor ramificaţiilor. Aţi înţeles de asemenea că eforturile noastre ulterioare vor merge în două direcţii, în primul rând de a afla cum se îmbolnăvesc oamenii, cum pot ajunge la atitudinea de viaţă reprezentată de nevroză, ceea ce este o problemă clinică şi, în al doilea rând, cum se dezvoltă din condiţiile nevrozei simptomele patologice, ceea ce este o problemă de dinamică psihică. Pentru ambele probleme trebuie să existe undeva un punct de convergenţă.

Nici astăzi nu doresc să trec mai departe, dar timpul alocat acestei prelegeri nu s-a scurs încă, de aceea mă gândesc să vă atrag atenţia asupra unei alte caracteristici a celor două analize ale noastre, a cărei completă examinare va avea loc mai târziu, anume asupra lacunelor de memorie sau amneziilor. Aţi aflat că putem cuprinde sarcina tratamentului psihanalitic în formula: transformaţi tot ceea ce este inconştient şi patogen în conştiinţă. Acum veţi fi poate uimiţi să aflaţi că această formulă poate fi înlocuită cu o alta: umpleţi toate golurile de memorie ale pacientului, ridicaţi-i amnezia. Revine la acelaşi lucru. Amneziilor nevroticilor le este atribuită deci o relaţie importantă cu apariţia simptomelor acestora. Dacă luaţi în considerare cazul din prima noastră analiză, nu veţi găsi justificată această apreciere a amneziei. Bolnava nu a uitat scena de care se leagă acţiunea ei compulsivă, dimpotrivă, a păstrat o amintire vie acesteia şi la formarea acestui simptom nu este în joc nici altceva uitat. Mai puţin clară, dar pe deplin analogă este situaţia celei de-a

doua paciente a noastre, fata cu ceremonial compulsiv. Nici ea nu a uitat de fapt comportarea ei din copilărie, că a cerut insistent deschiderea uşii dintre dormitorul părinţilor şi al său şi că a alungat-o pe mama ei din locul ce i se cuvenea în patul conjugal; ea îşi aminteşte despre aceste lucruri foarte clar, chiar dacă ezitant şi fără plăcere. Poate deci să ni se pară frapant doar faptul că, atunci când îşi realiza de nenumărate ori acţiunea compulsivă, prima pacientă nu a remarcat *niciodată* asemănarea ei cu incidentul de după noaptea nunţii şi că amintirea nu s-a instalat nici atunci când i s-a cerut aceasta, prin întrebări directe despre motivaţia acţiunii sale compulsive. Acelaşi lucru este valabil despre fata la care ceremonialul şi motivele sale se referă în plus la aceeaşi situaţie, care se repeta în fiecare seară. În ambele cazuri nu există o amnezie propriu-zisă, nicio pierdere de memorie, ci se întrerupe legătura care ar putea trezi reproducerea, reapariţia în amintire. O astfel de tulburare a memoriei este valabilă pentru nevroza obsesională, la isterie lucrurile se petrec altfel. Aceasta din urmă se distinge în mare măsură prin amnezii deosebit de extinse. De regulă, în analiza fiecărui simptom individual ajungem la un lanţ întreg de impresii de viaţă, care, în momentul reamintirii, trebuie să fie desemnate în mod expres ca fiind până atunci uitate. Acest lanţ ajunge pe de o parte până la primii ani de viaţă, astfel că amnezia isterică apare ca o continuare nemijlocită a amneziei infantile, care ascunde pentru noi, cei normali, începuturile vieţii noastre psihice (cf. pp. 223 şi urm.). Pe de altă parte, aflăm cu uimire că şi cele mai recente experienţe ale bolnavilor pot cădea în uitare şi că în mod special prilejurile în care a izbucnit sau s-a agravat boala sunt roase de amnezie, dacă nu cumva complet înghiţite de ea. De regulă din tabloul de ansamblu al unei astfel de amintiri recente lipsesc particularităţi importante – sau

acestea sunt înlocuite cu amintiri falsificate. Din nou se întâmplă aproape regulat ca abia cu puţin timp înainte de încheierea unei analize să se ivească anumite amintiri ale unor evenimente trăite recent, care au putut fi mult timp ţinute departe şi care lăsaseră în context lacune ce se cereau umplute.

Astfel de lezări ale capacităţii de rememorare sunt, aşa cum am spus, caracteristice pentru isterie, unde apar, tot ca simptome, stări (atacul isteric) care nu lasă în general nicio urmă în amintire. Dacă lucrurile se petrec altfel la nevroza obsesională, puteţi trage concluzia că este vorba despre o trăsătură psihologică a alterării isterice şi nu despre o trăsătură generală a nevrozelor. Semnificaţia acestei diferenţe este limitată de următoarea consideraţie. Am cuprins sub numele de „sens" al unui simptom două lucruri: de unde provine el şi pentru ce. Aceasta înseamnă pe de o parte impresiile şi trăirile de la care porneşte şi intenţiile cărora el serveşte. Simptomul provine din impresii din exterior, care în mod obligatoriu au fost odată conştiente şi de atunci pot să fi devenit inconştiente, prin uitare. Pentru ce-ul simptomului, tendinţa lui, este însă de fiecare dată un proces endopsihic, care este posibil să fi fost mai întâi conştient, dar la fel de bine poate să nu fi fost niciodată conştient şi să fi rămas dintotdeauna în inconştient. Deci nu este foarte important dacă amnezia a cuprins şi provenienţa, evenimentele, pe care se sprijină simptomul, aşa cum se întâmplă la isterie; tendinţa simptomului, care putea fi de la început inconştientă, este ceea ce motivează dependenţa acestuia de inconştient, şi anume la nevroza obsesională nu mai puţin decât la isterie.

Cu această reliefare a inconştientului în viaţa psihică am stârnit însă împotriva psihanalizei spiritele cele mai rele ale criticii. Să nu vă miraţi

de acest lucru şi nici să nu credeţi că rezistenţa împotriva noastră se bazează numai pe dificultatea de înţeles a inconştientului sau pe relativa inaccesibilitate a experienţelor, care o arată. Cred că rezistenţele au o sursă mai profundă. Amorul propriu naiv al omenirii a trebuit de-a lungul timpului să suporte două mari lezări din partea ştiinţei. Prima, atunci când ştiinţa a aflat că pământul nostru nu este punctul central al lumii, ci numai o părticică minusculă a unui univers a cărui mărime nici nu poate fi imaginată. Aceasta se leagă de numele lui Copernic, chiar dacă deja ştiinţa alexandrină aflase ceva asemănător. A doua lezare a venit când cercetarea biologică a nimicit presupusul privilegiu creaţionist al omului, când i-a desemnat acestuia originea din regnul animal şi a dovedit neputinţa de a se contesta natura sa animală. Această revalorizare a avut loc în zilele noastre, sub influenţa lui Ch. Darwin, Wallace şi a precursorilor lor, nu fără cele mai aprige rezistenţe ale contemporanilor lor. Cea de-a treia şi cea mai sensibilă lezare trebuie însă să o sufere megalomania omenească datorită cercetării psihologice de astăzi, care vrea să îi arate Eului că nu mai domneşte nici măcar în propria casă, ci trebuie să se mulţumească cu informaţii sporadice în legătură cu ceea ce se petrece inconştient în viaţa lui psihică. Nici în acest caz psihanaliştii nu au fost primii şi nici singurii care au lansat acest apel la reflecţie, dar ni se pare că ne este dat să îl apărăm în modul cel mai profund şi să îl susţinem cu material din experienţă, care se află la îndemâna fiecăruia dintre noi. De aici revolta generală împotriva ştiinţei noastre, abandonarea tuturor consideraţiilor care ţin de urbanitatea academică şi descătuşarea opoziţiei de toate barierele logicii nepărtinitoare. La aceasta se adaugă şi faptul că a trebuit să tulburăm pacea lumii şi altfel, aşa cum veţi afla în curând.

67 Acest simptom va fi descris într-o altă lucrare freudiană, anume *Acţiuni compulsive şi exerciţii religioase* (1907*b*), unde va fi menţionată aceeaşi pacientă. (*N.t.*)

68 Nevrozele traumatice vor fi explicate în Prelegerea a 24-a. (*N.t.*)

69 Un rezumat al acestor observaţii şi teorii se află în prelegerea lui Freud „Despre mecanismul psihic al fenomenelor isterice“ (1893*b*). (*N.t.*)

70 Tema va fi reluată în Prelegerea a 22-a. (*N.t.*)

71 *Le médécin malgré lui*, actul I, scena 5. (*N.t.*)

Prelegerea a 19-a

Rezistenţă şi refulare

Doamnelor şi domnilor! Pentru a înainta în înţelegerea nevrozelor, avem nevoie de noi experienţe şi facem două dintre acestea. Ambele foarte ciudate şi la timpul lor foarte surprinzătoare. Sunteţi desigur pregătiţi pentru ambele, datorită conferinţelor noastre de anul trecut.[72]

În primul rând: atunci când acţionăm în direcţia vindecării unui bolnav, a eliberării lui de simptomele suferinţei sale, acesta ni se opune cu o rezistenţă aprigă, încăpăţânată, păstrată pe tot parcursul tratamentului. Acest fapt este atât de ciudat, încât nici nu ne aşteptăm să fie crezut. Rudelor bolnavului mai bine nu le spuneam nimic despre aceasta, deoarece ei nu cred niciodată că este vorba despre altceva decât despre un mod de a ne scuza pentru lunga durată sau eşecul tratamentului nostru. Bolnavul produce toate fenomenele unei rezistenţe, fără a o recunoaşte ca atare şi este deja un mare succes atunci când l-am făcut să accepte acest punct de vedere şi să ţină seama de el. Gândiţi-vă totuşi că bolnavul care suferă atât de simptomele sale şi se lasă astfel compătimit de cei apropiaţi lui, care îşi impune atâtea sacrificii de timp, de bani, osteneală şi atâtea eforturi de autodepăşire pentru a fi eliberat de simptomele sale, acest bolnav deci este acuzat că se luptă împotriva celui care îl ajută şi în favoarea bolii sale. Cât de neverosimil trebuie să sune această afirmaţie! Şi totuşi aşa este, şi atunci când cineva ne spune un lucru atât de neverosimil, trebuie să răspundem numai că acest fapt nu este lipsit de analogii şi că orice om care a mers la dentist din cauza unor dureri insuportabile de dinţi

va opune dentistului cea mai vie rezistenţă atunci când acesta va dori să se apropie cu cleştele de dintele bolnav.

Rezistenţa bolnavului este foarte variată, foarte rafinată, adesea greu de recunoscut, schimbându-şi ca Proteus forma de manifestare. Aceasta înseamnă pentru medic a fi neîncrezător şi a fi circumspect faţă de el. În terapia psihanalitică, folosim tehnica pe care dumneavoastră o cunoaşteţi deja din interpretarea viselor. Îi recomandăm bolnavului să se transpună într-o stare de autoobservaţie liniştită, fără a se gândi la nimic, şi să comunice tot ceea ce percepe în interiorul său: sentimente, gânduri, amintiri, în succesiunea în care îi vin în minte. Îl avertizăm expres să nu cedeze vreunui motiv care ar vrea să realizeze o alegere sau o excludere printre asociaţii, cum ar fi motivul că asociaţia respectivă este *prea neplăcută* sau *prea indiscretă* pentru a fi enunţată sau motivul că este *prea lipsită de importanţă, nu are nicio legătură* cu acest context, sau este *prea ineptă,* nu este nevoie să fie enunţată. Îl sfătuim să urmărească numai suprafaţa conştiinţei sale, să abandoneze orice critică împotriva a ceea ce îi vine în minte şi îl asigurăm că succesul tratamentului, dar mai ales durata acestuia depind de conştiinciozitatea cu care el urmează această regulă tehnică de bază a analizei. Ştim deja despre tehnica interpretării viselor că tocmai astfel de asociaţii libere împotriva cărora se ridică îndoielile şi obiecţiile enumerate conţin de regulă materialul care duce la descoperirea inconştientului (cf. p. 129).

Primul rezultat al instaurării acestei reguli tehnice de bază este transformarea ei în punct de atac al rezistenţei. Bolnavul caută să se sustragă în orice mod de la prevederile ei. Uneori el susţine că nu îi vine nimic în minte, alteori că îi vin în minte atâtea lucruri, încât nu poate reţine niciunul. Apoi observăm cu o uimire neplăcută că el a cedat când

uneia, când alteia dintre obiecţiile critice. El ne trădează aceasta prin lungile pauze care apar în şirul cuvintelor sale. Apoi el admite că nu poate spune nimic de fapt, că îi este ruşine şi lasă acest motiv să prevaleze faţă de promisiunea pe care a făcut-o. Sau că îi vine în minte ceva, dar care se referă la o altă persoană decât la sine însuşi, acest lucru fiind astfel exclus de la comunicare. Sau că ceea ce îi vine în minte acum este de fapt prea neimportant, prea prostesc, prea inept; nu puteam să fi intenţionat cu adevărat să spun că el ar trebui să dea curs unor astfel de gânduri şi tot aşa, într-o varietate de argumente imposibil de scrutat. Împotriva tuturor acestora trebuie să explicăm că a spune totul înseamnă cu adevărat a spune totul.

Aproape că nu întâlnim bolnavi care să nu încerce să rezerve pentru sine un anumit domeniu, pentru a împiedica tratamentul să intre în acest loc. Un pacient, pe care l-am inclus în categoria celor mai inteligenţi, a trecut sub tăcere timp de câteva săptămâni o relaţie amoroasă şi, confruntat cu reproşurile mele legate de violarea regulii sacre, el s-a apărat spunând că a crezut că această poveste este o chestiune privată. Desigur că tratamentul analitic nu admite un asemenea drept de azil. Să ne închipuim că într-un oraş cum este Viena se încearcă lăsarea în mod excepţional a unui loc (Hohe Markt sau Stephanskirche) în care nu se pot efectua arestări şi apoi se încearcă prinderea unui anumit răufăcător. Acesta nu se va găsi în niciun alt loc în afară de acest loc de azil. Odată am hotărât să permit acest drept unui pacient, deosebit de capabil în mod obiectiv, deoarece se afla sub un consemn de serviciu care îi interzicea să comunice unei alte persoane despre anumite lucruri. El a fost, ce-i drept, mulţumit de rezultat, dar eu nu; mi-am propus să nu mai repet o încercare în asemenea condiţii.

Nevroticii obsesionali reuşesc excepţional de bine să facă aproape inutilizabilă regula tehnică de

bază, reglându-şi asupra ei capacitatea lor de a fi superconştiincioşi şi îndoiala care le este caracteristică. Istericii de angoasă reuşesc uneori să ducă regula *ad absurdum*, producând numai asociaţii care sunt atât de îndepărtate de ceea ce se caută, încât nu aduc nicio contribuţie la analiză. Dar eu nu intenţionez să vă introduc în tratamentul acestor dificultăţi tehnice. Destul că, prin hotărâre şi insistenţă, se poate opune în sfârşit rezistenţei un anumit procent de supunere la regula tehnică de bază; atunci rezistenţa se aruncă asupra unui alt domeniu. Ea apare ca rezistenţă intelectuală, se luptă cu argumente, pune stăpânire pe dificultăţile şi punctele neverosimile pe care gândirea normală, dar neinstruită le găseşte la teoriile analitice. Ajungem apoi să auzim toate criticile şi obiecţiile de la această singură voce, care ne înconjoară, ca un cor, în lumea psihanalitică. De aceea nu ne mai sună necunoscut nimic din ceea ce ni se strigă din afară. Este o adevărată furtună într-un pahar cu apă. Totuşi cu pacientul se poate vorbi; el vrea să ne determine să îl instruim, să îl învăţăm, să îl combatem, să îi recomandăm cărţi care îi pot continua instruirea. El este gata să devină un adept al psihanalizei, cu condiţia ca analiza să îl cruţe pe el, personal. Dar recunoaştem această dorinţă de a şti drept o rezistenţă, drept o abatere de la sarcinile noastre specifice şi o respingem. De la nevroticii obsesionali trebuie să ne aşteptăm la o tactică specială a rezistenţei. Ea lasă adesea analiza să îşi urmeze neinhibată cursul, astfel ca ea să poată răspândi din ce în ce mai multă lumină asupra enigmei bolii, dar în final ne mirăm că această explicaţie nu aduce niciun progres practic, nicio slăbire a simptomelor. Apoi putem descoperi că rezistenţa s-a retras în îndoiala nevrozei obsesionale şi din această poziţie ne arată cu succes colţii. Bolnavul şi-a spus cam aşa: toate astea sunt foarte frumoase şi interesante. Doresc să le urmez mai departe. Boala mea s-ar schimba

mult dacă ar fi adevărat. Dar nu cred asta, nu cred că este adevărat şi atâta timp cât nu cred, nimic nu se întâmplă cu boala mea. Se poate continua aşa până ce în sfârşit biruim însăşi această poziţie rezervată; abia atunci se declanşează bătălia decisivă.[73]

Rezistenţele intelectuale nu sunt cele mai rele; pe acestea le învingem întotdeauna. Dar, rămânând în cadrul psihanalizei, pacientul produce rezistenţe a căror depăşire ţine de cele mai grele sarcini tehnice. În loc să-şi amintească, el repetă atitudini şi mişcări afective din viaţa sa, care sunt folosite ca rezistenţe împotriva medicului şi tratamentului, prin intermediul aşa-zisului „transfer". Dacă este un bărbat, el preia de regulă acest material din relaţia sa cu tatăl, în locul căruia îl aşază pe analist şi astfel face rezistenţă din dorinţa sa de autonomie personală şi intelectuală, din ambiţia lui, care-şi găseşte primul scop în aceea de a fi la fel ca tatăl lui sau de a-l depăşi, din faptul că nu doreşte să se încarce pentru a doua oară în viaţă cu povara recunoştinţei. Uneori căpătăm impresia că intenţia bolnavului de a-l face pe medic să eşueze, să resimtă neputinţa lui, de a triumfa asupra lui, înlocuieşte buna intenţie de a pune capăt bolii. Femeile ştiu de minune să folosească pentru scopurile rezistenţei un transfer delicat, nuanţat erotic, asupra medicului. În cazul unei anumite intensităţi a acestei înclinaţii, la pacientă se stinge orice interes pentru situaţia actuală a tratamentului, sunt uitate obligaţiile asumate la intrarea în tratament, iar gelozia care nu lipseşte niciodată, ca şi amărăciunea legată de inevitabila respingere din partea terapeutului, chiar delicat formulată, trebuie să servească scopului de a strica relaţia personală cu medicul şi astfel de a exclude una dintre forţele motrice cele mai importante ale psihanalizei.

Rezistenţele de acest fel nu trebuie să fie condamnate unilateral. Ele conţin foarte mult din materialul cel mai important din trecutul

bolnavului şi îl redau atât de convingător, încât devin cel mai bun sprijin al analizei, dacă o tehnică îndemânatică reuşeşte să le dea direcţia corectă. Rămâne însă de reţinut că acest material se află întotdeauna mai întâi în serviciul rezistenţei şi pune în evidenţă latura sa ostilă tratamentului. Mai putem spune şi că trăsăturile de caracter, atitudinile Eului sunt cele care au fost făcute mobile pentru a combate modificările intenţionate. Aflăm prin aceasta cum s-au format aceste trăsături de caracter în relaţie cu condiţiile nevrozei şi în reacţie la pretenţiile acesteia. Tot astfel recunoaştem trăsături de caracter care altminteri nu ar fi putut apărea sau nu ar fi apărut în această proporţie, trăsături pe care le-am putea numi latente. Nu trebuie să aveţi impresia că în intervenţia acestor rezistenţe noi am fi văzut o periclitare neprevăzută a influenţei psihanalitice. Nu, ştim că aceste rezistenţe trebuie să iasă la iveală; suntem numai nemulţumiţi dacă nu le provocăm suficient de clar şi dacă nu i le putem explica bolnavului. Da, înţelegem în cele din urmă că învingerea acestor rezistenţe este cea mai importantă realizare a analizei şi că este singura parte din travaliu care ne asigură că am realizat ceva cu bolnavul.

Presupuneţi că bolnavul utilizează în sensul unei tulburări a tratamentului toate împrejurările care apar de-a lungul acestuia, fiecare eveniment perturbator, fiecare manifestare a unei autorităţi din cercul lui care este ostilă analizei, fiecare îmbolnăvire organică accidentală sau care complică nevroza. Mai presupuneţi că el însuşi foloseşte fiecare ameliorare a stării sale drept motiv pentru a-şi slăbi eforturile – şi aveţi un tablou aproximativ, încă incomplet, al formelor şi mijloacelor de rezistenţă de care se loveşte orice analiză de-a lungul ei. Am acordat acestui punct un tratament atât de amănunţit pentru că vreau să vă comunic că experienţa noastră cu rezistenţele

nevroticilor faţă de înlăturarea simptomelor lor a devenit baza concepţiei noastre dinamice despre nevroze. Breuer şi cu mine am practicat iniţial psihoterapia cu ajutorul hipnozei; prima pacientă a lui Breuer a fost tratată tot timpul în stare de influenţare hipnotică; eu l-am urmat mai întâi îndeaproape în această direcţie. Recunosc că munca mergea atunci mai uşor şi mai plăcut, în timp mult mai scurt. Însă rezultatele depindeau de dispoziţie şi nu erau durabile; de aceea am renunţat în final la hipnoză. Şi apoi am înţeles că nu era posibil să căpătăm o idee despre dinamica acestei afecţiuni atâta timp cât ne foloseam de hipnoză. Această stare a îndepărtat de la percepţia medicului tocmai existenţa rezistenţei. Ea o făcea să se retragă, a lăsat un anumit teritoriu liber pentru travaliul analitic şi a aşezat-o la marginile acestui teritoriu, astfel ca să devină de nepătruns, la fel cum face îndoiala în cazul nevrozei obsesionale. De aceea am şi putut spune că psihanaliza propriu-zisă s-a decis să renunţe la ajutorul hipnozei.

Dacă însă constatarea rezistenţei a devenit atât de semnificativă, trebuie să lăsăm loc unei îndoieli prudente: nu cumva ne-am grăbit prea mult să admitem rezistenţele? Poate că există cu adevărat cazuri nevrotice în care asociaţiile lipsesc din alte motive, poate că argumentele împotriva ipotezelor noastre merită într-adevăr o apreciere de conţinut şi noi nu facem bine înlăturând atât de comod critica intelectuală a celui analizat, tratând-o drept rezistenţă. Da, domnilor, însă nu am ajuns prea uşor la această concluzie. Am avut ocazia de a observa astfel de pacienţi critici la apariţia şi după dispariţia unei rezistenţe. Căci rezistenţa îşi tot modifică intensitatea pe parcursul tratamentului; ea creşte mereu atunci când ne apropiem de o temă nouă, atinge maximum de forţă atunci când elaborarea acesteia ajunge la apogeu şi scade din nou odată cu rezolvarea temei. Niciodată, atunci

când nu am trecut prin stângăcii tehnice speciale, nu am avut de-a face cu întreaga sumă de rezistenţe pe care o poate desfăşura un pacient. Am putut deci să ne convingem că de nenumărate ori acelaşi bărbat şi-a renegat şi şi-a reluat atitudinea critică în timpul analizei. Dacă ne aflăm înaintea deschiderii drumului spre conştiinţă pentru o nouă şi deosebit de penibilă bucată de material inconştient, el este extrem de critic; dacă anterior înţelesese şi admisese multe lucruri, acum aceste achiziţii sunt ca şi pierdute; în tendinţa lui opoziţionistă cu orice preţ, el poate să redea perfect tabloul unui debil afectiv. Dacă reuşim să îl ajutăm să depăşească această nouă rezistenţă, el îşi recapătă intuiţiile şi înţelegerea. Critica lui nu este deci una autonomă, o funcţie care trebuie respectată ca atare, ea este un expedient în slujba atitudinilor sale afective şi este dirijată de rezistenţa sa. Dacă ceva nu i se pare corect, el poate să se apere foarte ager împotriva acestui lucru şi poate părea foarte critic; dar dacă ceva se potriveşte în socotelile sale, el se poate arăta, dimpotrivă, foarte credul. Poate că noi înşine nu suntem cu mult diferiţi; analizatul arată foarte clar această dependenţă a intelectului de viaţa afectivă numai deoarece în analiză îl punem la strâmtoare.

În ce fel ţinem noi cont de observaţia că bolnavul se apără atât de energic împotriva înlăturării simptomului său şi stabilirii unui curs normal în procesele sale psihice? Ne spunem că acum am ajuns să intuim existenţa unor forţe puternice, care se opun unei schimbări a stării; trebuie să fie acelea care la vremea lor au forţat şi apariţia acestei stări. În formarea simptomului trebuie să se fi petrecut ceva pe care să îl putem reconstrui acum din experienţele noastre la dizolvarea simptomului. Ştim deja, din observaţiile lui Breuer, că existenţa simptomului are drept premisă faptul că un proces psihic oarecare nu este dus până la capăt, în manieră normală, astfel ca el

să poată deveni conştient. Simptomul este un substitut pentru ceea ce nu a mai avut loc acolo (p. 313). Acum ştim în ce loc putem aşeza efectul presupus. O opoziţie puternică trebuie să se fi ridicat împotriva pătrunderii în conştiinţă a procesului psihic în chestiune; de aceea el a rămas inconştient. În calitate de inconştient, el a avut puterea de a forma un simptom. Acelaşi efort se opune, în timpul tratamentului psihanalitic, încercării de a transpune din nou inconştientul în conştiinţă. Acest lucru este resimţit ca rezistenţă. Procesul patogen care ne este pus în evidenţă ca rezistenţă va primi numele de *refulare.*

Despre acest proces de refulare trebuie să ne facem acum anumite reprezentări mai clare. El este condiţia preliminară pentru formarea simptomului, dar este şi ceva unic. Nu mai cunoaştem nimic asemănător. Să luăm drept prototip un impuls, un proces psihic cu tendinţa de a se transpune într-o acţiune. Atunci ştim că el poate suferi o respingere, pe care o numim dezaprobare sau judecată de condamnare. Prin acest proces, impulsului i se retrage energia de care dispune, el devine neputincios, dar poate rămâne ca amintire. Întregul proces de decizie în ceea ce îl priveşte decurge cu ştiinţa Eului. Ar fi fost cu totul altceva dacă acelaşi impuls ar fi supus refulării. Atunci el şi-ar păstra energia şi nu ar mai rămâne nicio amintire despre el; procesul de refulare s-ar petrece neobservat de Eu. Prin această comparaţie nu ne apropiem deci de natura refulării.

Vă voi expune acele idei teoretice care s-au dovedit ele singure utile pentru a lega conceptul de refulare de o structură mai determinată. Acest lucru este necesar în primul rând pentru ca noi să progresăm de la un sens pur descriptiv al cuvântului „inconştient“ la sensul sistematic al aceluiaşi cuvânt, ceea ce înseamnă că ne decidem

să spunem că statutul conştient sau inconştient al unui proces psihic este numai una dintre proprietăţile acestuia şi nu este neapărat una lipsită de ambivalenţă. Dacă un astfel de proces a rămas inconştient, atunci îndepărtarea de la conştiinţă este poate numai un indiciu al destinului pe care l-a suferit şi nu este însuşi acest destin. Pentru a ne concretiza acest destin, să presupunem că orice proces psihic – ulterior vom prezenta şi o excepţie de la aceasta[74] – există mai întâi într-un stadiu sau o fază inconştientă şi abia de aici trece în faza conştientă, după cum un tablou fotografic este mai întâi un negativ şi apoi este transformat în fotografie, printr-un proces de pozitivare. Dar nu este obligatoriu ca din orice negativ să ia naştere un pozitiv, şi la fel de puţin este necesar ca orice proces psihic inconştient să se transforme într-unul conştient. Atunci avem avantajul de a spune că un proces anumit ţine mai întâi de sistemul psihic al inconştientului şi apoi ar putea trece, în anumite circumstanţe, în sistemul conştientului.

Cea mai primitivă reprezentare a acestui sistem este cea mai comodă pentru noi, anume cea spaţială. Comparăm deci sistemul inconştientului cu o anticameră mare, în care se înghesuie mişcările psihice, ca nişte fiinţe individuale. De această anticameră se învecinează o a doua, mai îngustă, un fel de salon, în care se află şi conştiinţa. Dar la trecerea dintre cele două încăperi se află la post un paznic, care examinează mişcările psihice, le cenzurează şi nu le lasă să intre în salon, atunci când nu îi convin. Vedeţi imediat că nu este mare diferenţă dacă paznicul respinge o mişcare psihică deja din pragul uşii sau dacă o dă afară după ce a apucat să intre în salon. Este vorba aici numai despre gradul său de vigilenţă şi despre capacitatea lui de a o recunoaşte din timp. Dacă menţinem această imagine, ne putem dezvolta în continuare terminologia. Mişcările care se află în anticamera inconştientului

se sustrag privirii conştiinţei, care se află doar în altă cameră; ele trebuie să rămână la început inconştiente. Dacă ele s-au înghesuit deja pe uşă şi au fost respinse de paznic, înseamnă că sunt incapabile să devină conştiente; spunem despre ele că sunt *refulate*. Dar nici mişcările pe care paznicul le-a lăsat să treacă de prag nu devin din această cauză cu necesitate şi conştiente; ele pot să devină conştiente numai dacă reuşesc să atragă asupra lor privirea conştiinţei. Numim de aceea, pe bună dreptate, această a doua cameră sistemul *preconştientului*. Conştientizarea, faptul că un lucru devine conştient, îşi păstrează atunci sensul pur descriptiv. Pentru o mişcare individuală, soarta refulării constă însă din aceea că nu este lăsată de către paznic să iasă din sistemul inconştientului şi să intre în cel al preconştientului. Este acelaşi paznic cu care am făcut cunoştinţă în calitate de rezistenţă atunci când am încercat să suspendăm refularea, prin tratamentul psihanalitic.

Acum ştiu că veţi spune că aceste idei sunt grosiere, la fel de mult cum sunt şi fantastice şi nu sunt admisibile într-o prezentare ştiinţifică. Ştiu că ele sunt grosiere; mai mult, ştim că sunt incorecte şi, dacă nu greşim foarte mult, avem deja un înlocuitor mai bun pentru ele. Nu ştiu dacă şi în continuare vi se vor părea fantastice. Deocamdată sunt reprezentări auxiliare, ca şi omuleţul lui Ampère, care înoată în curentul electric[75]. Ele nu trebuie dispreţuite, în măsura în care sunt necesare pentru înţelegerea observaţiilor. Doresc să vă asigur că aceste ipoteze grosiere, ale celor două camere, ale paznicului din pragul dintre ele şi ale conştiinţei ca spectator la capătul celei de-a doua săli, sunt paşi mari pe care îi facem apropiindu-ne de starea reală de fapt. Doresc să aud de la dumneavoastră că admiteţi că relaţiile noastre: *inconştient, preconştient, conştient* prejudiciază mult mai puţin şi sunt mult mai uşor de justificat decât altele, propuse sau folosite, cum sunt cele de

*sub*conştient, *para*conştient, *intra*conştient şi altele asemenea.

Pentru mine va fi mai semnificativ dacă îmi veţi aminti că o astfel de amenajare a aparatului psihic, aşa cum am adoptat-o aici în favoarea explicării simptomelor nevrotice, ar trebui să fie numai una general valabilă şi deci să ofere informaţii şi asupra funcţiei normale. Aici aveţi desigur dreptate. Nu putem să dăm curs acum acestei concluzii, dar interesul nostru pentru psihologia formării simptomelor trebuie să sporească extraordinar în perspectiva în care prin studiul relaţiilor patologice dorim să tragem concluzii privind procesele psihice normale, atât de bine ascunse.

De altfel, nu recunoaşteţi baza pe care se sprijină reprezentările noastre despre cele două sisteme, a relaţiei dintre ele cu conştiinţa? Paznicul dintre inconştient şi preconştient nu este nimic altceva decât *cenzura*, căreia îi este supusă configuraţia visului manifest (cf. pp. 157 şi urm.). Resturile diurne, în care am recunoscut stimulii viselor, erau materialul preconştient care în timpul nopţii, în stare de somn, a suferit influenţa mişcărilor de dorinţă inconştiente şi refulate şi împreună cu ele, datorită energiei lor, a putut forma visul latent. Sub dominaţia sistemului inconştient, acest material a aflat o elaborare – condensarea şi deplasarea –, aşa cum nu se cunoaşte că se întâmplă sau se întâmplă doar în mod excepţional în viaţa psihică normală, adică în sistemul preconştient. Această diversitate de moduri de lucru a devenit pentru noi caracteristica celor două sisteme; relaţia cu conştiinţa, inerentă preconştientului, trece pentru noi numai drept indiciu al apartenenţei la unul dintre cele două sisteme. Visul nici nu mai este un fenomen patologic; el poate apărea la toţi oamenii sănătoşi în condiţiile stării de somn. Acea ipoteză despre structura aparatului psihic care ne dă posibilitatea

să înţelegem în acelaşi timp formarea visului şi cea a simptomelor nevrotice are şi dreptul incontestabil de a fi luată în considerare şi în viaţa psihică normală.

Atât dorim să spunem acum despre refulare. Ea nu este însă decât condiţia preliminară a formării simptomelor. Ştim că simptomul este un substitut pentru ceva ce a fost împiedicat prin refulare. Dar de la refulare până la înţelegerea acestei formaţiuni substitutive mai este o cale de străbătut. De cealaltă parte a problemei, asociate cu constatarea refulării, se iscă întrebările: ce fel de mişcări psihice sunt supuse refulării, care sunt forţele prin care aceasta se îndeplineşte, din ce motive? Până acum ni s-a ivit doar unul. Cercetând rezistenţa, am aflat că ea porneşte de la forţele Eului, de la trăsăturile de caracter cunoscute şi latente. Acestea sunt şi cele care au creat refularea sau cel puţin au participat la ea. Tot restul ne este încă necunoscut.

În continuare ajută a doua experienţă pe care am anunţat-o (p. 321). Din analiză, putem spune în general care este intenţia simptomului nevrotic. Nici aceasta nu este ceva nou pentru dumneavoastră. V-am arătat acest lucru deja la două cazuri de nevroză (pp. 293 şi urm.). Dar, desigur, ce înseamnă două cazuri? Aveţi dreptul să cereţi să vi se demonstreze aceasta de două sute de ori, de nenumărate ori. Numai că acest lucru eu nu îl pot face. Aici trebuie să reintre în peisaj experienţa proprie sau încrederea care se poate referi în acest punct la indiciul care este consensul tuturor psihanaliştilor.

Vă amintiţi că în două cazuri, ale căror simptome le-am supus unei cercetări mai amănunţite, analiza ne-a iniţiat în cele mai intime zone ale vieţii sexuale a pacientului în cauză. În primul caz am recunoscut în plus, cu o claritate deosebită, intenţia sau tendinţa simptomului

cercetat; poate că în al doilea caz ea era oarecum acoperită de un alt factor, care va fi menţionat ulterior (pp. 336 şi urm.). Acelaşi lucru pe care l-am văzut în aceste două exemple s-ar pune în evidenţă în toate celelalte cazuri pe care le supunem analizei. De fiecare dată am fi introduşi de analiză în trăirile şi dorinţele sexuale ale bolnavului şi de fiecare dată ar trebui să ne menţinem la ideea că simptomele lor servesc aceleiaşi intenţii. În postura acestei intenţii putem recunoaşte satisfacerea dorinţelor sexuale; simptomele servesc satisfacerii sexuale a bolnavilor, ele sunt un substitut pentru o astfel de satisfacere, de care ei nu au parte în viaţă.

Gândiţi-vă la acţiunea compulsivă a primei noastre paciente. Femeii îi lipseşte soţul pe care îl iubeşte intens, cu care nu poate împărţi viaţa din pricina lipsurilor şi slăbiciunilor lui. Ea trebuie să îi rămână fidelă, nu poate aşeza în locul lui pe nimeni altul. Simptomul ei compulsiv îi acordă ceea ce jinduieşte, îl ridică pe soţul ei, neagă, corijează slăbiciunile sale, mai ales impotenţa sa. Acest simptom este de fapt împlinirea unei dorinţe, la fel ca şi un vis, fiind în plus şi ceea ce un vis nu este de fiecare dată, anume împlinirea unei dorinţe erotice. La cea de-a doua pacientă a noastră aţi putut cel puţin să aflaţi că ceremonialul ei doreşte să stingherească sau să oprească contactul sexual între părinţi, să împiedice ca astfel să ia naştere un nou copil. Aţi ghicit desigur că, de fapt, pacienta tinde să se aşeze pe sine în locul mamei. Deci din nou înlăturarea tulburărilor în satisfacerea sexuală şi împlinirea propriilor dorinţe sexuale. Despre complicaţia menţionată va fi vorba curând.

Domnilor! Doresc să evit să aduc restricţii ulterioare în generalitatea acestor afirmaţii şi vă atrag atenţia asupra faptului că tot ceea ce spun aici despre refulare, formarea şi semnificaţia simptomului a fost obţinut din trei forme de nevroze: isteria de angoasă, isteria de conversie şi

nevroza obsesională, şi este valabil mai întâi numai pentru aceste forme. Aceste trei afecţiuni, pe care ne-am obişnuit să le unim într-un grup sub numele de *nevroze de transfer*, circumscriu şi domeniul în care poate acţiona terapia psihanalitică. Celelalte nevroze au fost studiate mult mai puţin bine de către psihanaliză; la un grup de astfel de nevroze unul dintre motivele de retragere a fost chiar imposibilitatea unei influenţări terapeutice. Nu uitaţi nici că psihanaliza este o ştiinţă încă foarte tânără, care cere multă osteneală şi timp de pregătire şi că, nu cu mult timp în urmă, ea nu avea decât un singur adept. Totuşi suntem gata oricând să pătrundem în înţelegerea altor afecţiuni, care nu sunt nevroze de transfer. Sper să vă pot pune la curent cu modul în care se extind ipotezele şi datele noastre, în adaptarea la acest nou material, şi să vă pot arăta că aceste studii nu ne-au dus la contradicţii, ci la stabilirea unei unităţi superioare. Dacă tot ceea ce a fost spus aici este valabil pentru cele trei nevroze de transfer, atunci lăsaţi-mă mai întâi să sporesc valoarea simptomului printr-o nouă comunicare. O cercetare comparativă despre prilejurile îmbolnăvirii dă un rezultat care se lasă cuprins în formula: persoanele se îmbolnăvesc din pricina *frustrării* într-un anumit fel, atunci când li se interzice realitatea satisfacerii dorinţelor lor sexuale. Recunoaşteţi cât de bine se armonizează aceste două rezultate. Simptomele se pot înţelege atunci drept satisfacţii menite să le substituie pe cele care lipsesc în viaţă.

Desigur că se pot aduce o serie de obiecţii împotriva ideii că simptomele nevrotice sunt satisfacţii sexuale substitutive. Vom explica astăzi două dintre ele. Dacă dumneavoastră înşivă aţi cercetat psihanalitic un număr mai mare de nevrotici, îmi veţi replica, clătinând din cap: la o serie de cazuri, acest lucru nu se potriveşte deloc; acolo simptomele par mai degrabă a conţine

intenţia contrarie, ele par să excludă sau să suspende satisfacţia sexuală. Nu voi contesta corectitudinea interpretării dumneavoastră. Starea de lucruri este ceva mai complicată decât ne-ar plăcea nouă. Dacă ar fi atât de simplă, poate că nu ar mai fi fost nevoie de psihanaliză ca să o clarifice. Într-adevăr, unele trăsături ale ceremonialului celei de-a doua paciente lasă să se recunoască acest caracter ascetic, ostil satisfacţiei sexuale (pp. 298 şi urm.), de exemplu atunci când ea dă la o parte toate ceasurile, ceea ce are sensul magic de a evita erecţiile nocturne, sau când doreşte să evite căderea şi spargerea vaselor, ceea ce echivalează cu protejarea virginităţii ei. În alte cazuri de ceremonial de culcare pe care le-am putut analiza, această trăsătură negativă era mult mai pronunţată; ceremonialul putea consta exclusiv din măsuri de protecţie împotriva amintirilor şi tentaţiilor sexuale. Am aflat atât de des în psihanaliză: contrariile nu înseamnă contradicţie. Am putea să ne extindem afirmaţiile, spunând că simptomele intenţionează fie o satisfacţie sexuală, fie o apărare contra acesteia: în isterie predomină trăsătura pozitivă, de împlinire a dorinţelor, iar în nevroza obsesională caracterul ascetic, negativ. Dacă simptomele pot servi atât satisfacţiei sexuale, cât şi contrariului acesteia, această ambivalenţă sau polaritate are un temei excelent într-o parte a mecanismului ei, pe care nu am putut să îl expunem încă. Ele sunt, aşa cum vom afla, rezultate de compromis, obţinute din interferenţa a două tendinţe contrarii. Ele reprezintă în acelaşi timp elementul refulat şi elementul refulator, care au colaborat la apariţia lor. Această reprezentare poate atunci să fie mai mult în favoarea uneia sau alteia dintre părţi, doar rareori lipseşte total una dintre influenţe. În isterie se ajunge la convergenţa dintre cele două intenţii în acelaşi simptom. La nevroza obsesională cele două părţi se distanţează; simptomul devine atunci

în doi timpi şi constă din două acţiuni, succesive, care se anulează una pe alta.

Nu la fel de uşor vom scăpa de a doua obiecţie. Dacă treceţi în revistă o serie mai lungă de interpretări de simptome, veţi judeca probabil la început că la acestea conceptul unei satisfacţii sexuale substitutive a fost întins până la graniţele sale extreme. Nu veţi uita să subliniaţi că aceste simptome nu oferă nimic real în materie de satisfacere, că destul de des ele se limitează la trăirea unei senzaţii sau la reprezentarea unei fantasme dintr-un complex sexual. Apoi, că aşa-zisa satisfacţie sexuală manifestă atât de frecvent un caracter infantil şi nedemn, se apropie de un act masturbator sau de obrăznicii, care li se interzic deja copiilor şi de care ne chinuim să-i dezvăţăm. Vă veţi exprima uimirea că dorim să dăm drept satisfacţie sexuală ceva care ar trebui descris mai degrabă ca satisfacţie a unor pofte crude sau sordide, chiar nenaturale. În aceea ce priveşte aceste puncte, domnilor, nu vom ajunge la un acord înainte de a supune viaţa sexuală a omului unei cercetări temeinice şi de a stabili ce avem dreptul să numim sexual.

72 Conceptul de rezistenţă a fost prezentat de Freud în Prelegerea a 7-a. A doua experienţă va fi descrisă mai jos. (*N.t.*)

73 Rolul îndoielii în nevroza obsesională este tratat în Prelegerea a 17-a. (*N.t.*)

74 Excepţie pe care Freud nu o mai enunţă nicăieri, de altminteri. Se poate presupune că este vorba despre percepţia senzorială externă. (*N.t.*)

75 Pentru a prezenta plastic legătura dintre electricitate şi magnetism, Ampère, unul dintre întemeietorii teoriei electromagnetismului, a folosit într-unul dintre cele mai vechi experimente ale sale imaginea unui omuleţ din metal cu proprietăţi magnetice. (*N.t.*)

Prelegerea a 20-a

Viaţa sexuală a omului[76]

Doamnelor şi domnilor! S-ar putea crede că nu există nicio îndoială în ceea ce priveşte semnificaţia expresiei „viaţă sexuală“. Dar sexualitatea este mai ales necuviincioasă, este ceva despre care nu este voie să se vorbească. Mi s-a povestit că discipolii unui celebru psihiatru s-au străduit odată să îl convingă pe maestrul lor de faptul că simptomele istericilor reprezintă atât de frecvent chestiuni legate de sex. Cu această intenţie, ei l-au condus la patul unei isterice, ale cărei atacuri mimau inconfundabil actul naşterii. Dar el a replicat aşa: Un partum nu este ceva sexual. Desigur, un partum nu trebuie să fie în orice circumstanţă ceva necuviincios.

Observ că îmi luaţi în nume de rău că iau în glumă aceste chestiuni serioase. Dar nu este chiar glumă. Serios, nu este uşor să defineşti conţinutul conceptului „sexual“. Singurul răspuns care s-ar potrivi total aici ar fi „tot ceea ce ţine de deosebirea dintre cele două sexe“, dar veţi găsi acest răspuns prea lipsit de culoare şi prea cuprinzător. Dacă veţi aşeza în centru chestiunea actului sexual, veţi spune poate că este sexual tot ceea ce se ocupă, pentru obţinerea de plăcere, cu corpul, mai ales cu părţile sexuale ale celuilalt sex şi, în sens ultim, ţinteşte unirea organelor genitale şi realizarea actului sexual. Dar atunci nu v-aţi depărta prea mult de echivalarea sexualităţii cu indecenţa şi de ideea că naşterea nu ţine de fapt de sexualitate. Dacă puneţi în centrul sexualităţii ideea de reproducere, sunteţi în pericolul de a exclude un număr întreg de lucruri care nu ţintesc reproducerea şi care sunt totuşi cu siguranţă de natură sexuală, aşa cum sunt masturbarea sau chiar sărutul. Dar deja ne aşteptăm ca încercarea de

definire să ducă mereu la dificultăţi; hai să renunţăm să procedăm mai bine tocmai în acest caz. Am putea bănui că în dezvoltarea conceptului de „sexualitate“ se petrece ceva ce are drept consecinţă o „eroare de suprapunere“, după expresia lui H. Silberer.[77] Per ansamblu, nu se poate spune că nu avem o orientare despre ceea ce oamenii numesc sexual.

În viaţă, pentru toate necesităţile practice, este suficientă o idee compusă din luarea în considerare a opoziţiei sexelor, a obţinerii de plăcere, a funcţiei reproductive şi a caracterului indecent, care trebuie păstrat tainic. Deoarece, prin cercetări scrupuloase, posibile desigur numai printr-o autodepăşire plină de sacrificii, am făcut cunoştinţă cu grupuri de indivizi umani a căror „viaţă sexuală“ se abate în modul cel mai izbitor de la imaginea medie, obişnuită. Unii dintre aceşti „perverşi“ au tăiat, ca să spunem aşa, din programul lor diferenţa între sexe. Numai persoanele de acelaşi sex cu ei le pot stârni dorinţele sexuale; celelalte persoane, şi anume organele sexuale ale acestora, nu reprezintă pentru ei un obiect sexual, în cazurile extreme constituind pentru ei chiar un obiect de oroare. Astfel, aceştia au renunţat desigur şi la orice participare la reproducere. Numim aceste persoane homosexuali sau invertiţi. Este vorba despre bărbaţi şi femei, adesea – nu întotdeauna – de o constituţie ireproşabilă, cu o dezvoltare superioară intelectuală şi etică, dar care prezintă numai această anomalie jenantă. Prin gurile purtătorilor lor de cuvânt din lumea ştiinţifică, ei se consideră o varietate specială a speciei umane, un „al treilea sex“, care stă, cu aceleaşi drepturi, alături de celelalte două. Vom avea poate ocazia de a supune unei verificări critice pretenţiile lor. Desigur, ei nu sunt, aşa cum ar dori să susţină cu dragă inimă, o „elită“ a umanităţii, ci printre ei se află cel puţin la fel de mulţi indivizi inferiori şi buni de nimic ca şi

printre celelalte persoane, cu altfel de constituţie sexuală.

Aceşti perverşi cel puţin procedează cu obiectul lor sexual cam la fel cum procedează normalii cu al lor. Dar urmează o serie întreagă de anormali, a căror activitate sexuală se îndepărtează din ce în ce mai mult de la ceea ce pare acceptabil unui om rezonabil. Prin varietate şi ciudăţenie, ei se pot compara cu diformităţile groteşti pictate de P. Breughel, ca ispită a sfântului Anton, sau cu zeii şi credincioşii dispăruţi pe care G. Flaubert îi pune să defileze într-un lung şir prin faţa piosului său pocăit[78]. Mulţimea lor forfotitoare cere un fel de ordonare, ca să nu ne dezorienteze simţurile. Deosebim pe aceia la care, ca şi la homosexuali, s-a schimbat obiectul sexual şi pe cei la care s-a schimbat în primă instanţă scopul sexual. De prima grupă aparţin cei care au renunţat la unirea organelor genitale ale celor două sexe şi care înlocuiesc la partener în timpul actului sexual organul genital cu o altă parte sau regiune a corpului; ei trec astfel dincolo de deficienţele alcătuirii organice, ca şi dincolo de opreliştile pe care le impune dezgustul (în loc de vagin, gura sau anusul). Apoi urmează alţii, care păstrează organele genitale ca obiecte sexuale, dar nu din pricina funcţiei lor sexuale, ci din pricina altor funcţii la care acestea participă din motive de anatomie sau de învecinare. În cazul lor recunoaştem faptul că funcţiile excretorii, impregnate în educaţie cu trăsătura de necuviinţă, rămân în stare să atragă asupra lor întregul interes sexual. Apoi sunt alţii, care au renunţat total la organul genital ca obiect, ridicând în locul lui la rang de obiect al dorinţei altă parte a corpului, sânul femeii, piciorul, cosiţa. Urmează fetişiştii, cei pentru care o parte a corpului nu înseamnă nimic, ci toate dorinţele sunt împlinite de un obiect de îmbrăcăminte, un pantof, o piesă de lenjerie. În procesiune urmează persoanele care doresc

întregul obiect, dar pretind de la acesta lucruri speciale, ciudate sau oribile, precum şi cei pentru care corpul trebuie să fie un cadavru lipsit de apărare şi care sunt constrânşi să comită delicte pentru a se putea bucura de plăcere. Destul cu aceste orori!

Cealaltă cohortă este deschisă de perverşii care şi-au stabilit drept scop al dorinţei sexuale ceea ce în mod normal este doar o acţiune de preludiu sau preparativă. Astfel sunt cei care tânjesc la privitul şi pipăitul celeilalte persoane sau la urmărirea ei în îndeplinirea actelor celor mai intime, sau cei care îşi dezvelesc propriile părţi intime, în aşteptarea obscură de a fi răsplătiţi cu aceeaşi acţiune reciprocă. Apoi urmează misterioşii sadici, a căror zbatere tandră nu cunoaşte drept scop altceva decât a provoca obiectului lor dureri şi chinuri, de la sugestii umilitoare până la vătămări corporale grave şi, ca pentru a compensa, grupul care formează pandantul lor, masochiştii, a căror singură plăcere este de a suferi din partea obiectului lor iubit toate umilinţele şi chinurile, în formă reală ca şi în formă simbolică. Mai sunt alţii la care se reunesc şi se încrucişează mai multe astfel de condiţii anormale; în fine, trebuie să mai aflăm că fiecare din aceste grupuri este dublu: alături de cei care îşi caută în realitate satisfacerea sexuală se mai află alţii care se mulţumesc doar să îşi reprezinte astfel de satisfaceri, care de fapt nu au nevoie de niciun obiect real, putându-l înlocui prin fantezie.

De aceea nu există nici cea mai mică îndoială că în aceste ciudăţenii, aberaţii şi grozăvii este cuprinsă cu adevărat activitatea sexuală a acestor oameni. Nu numai că ei înşişi o concep aşa şi resimt faptul că este vorba de un raport de substituţie, trebuie să ne mai spunem că ea joacă în viaţa lor acelaşi rol pe care îl joacă în viaţa noastră activitatea sexuală normală, ei fac pentru aceasta aceleaşi sacrificii, adesea foarte mari. Se poate

urmări în mare, ca şi în detaliu, pe ce zonă a normalului se sprijină aceste anomalii şi din ce zonă a acestuia pornesc ele. Nu puteţi să nu regăsiţi şi aici caracterul indecent inerent activităţii sexuale; dar acesta sporeşte de obicei până la turpitudine.

Acum, doamnelor şi domnilor, pe ce poziţie ne aşezăm noi faţă de aceste modalităţi neobişnuite de satisfacţie sexuală? Desigur că nu putem face nimic înarmându-ne cu repulsia noastră personală şi cu asigurarea că nu împărtăşim aceste pofte. Nu ne întreabă nimeni aşa ceva. În definitiv este vorba despre un domeniu de manifestări ca oricare altul. Ar fi uşor să le respingem cu subterfugiul că sunt numai rarităţi şi curiozităţi. Dimpotrivă, este vorba despre fenomene destul de frecvente, larg răspândite. Dacă însă ni s-ar spune să nu ne lăsăm induşi de ele în eroare în ceea ce priveşte vederile noastre despre viaţa sexuală, pentru că ele sunt pur şi simplu erori şi pervertiri ale pulsiunii sexuale, un răspuns onest ar suna astfel: dacă nu înţelegem aceste configuraţii patologice ale sexualităţii şi dacă nu le-am putea raporta la viaţa sexuală normală, atunci nu înţelegem nici sexualitatea normală. Pe scurt, rămâne ca sarcină incontestabilă să încadrăm teoretic pe deplin posibilitatea aşa-numitelor perversiuni şi legătura lor cu aşa-zisa sexualitate normală.

În această privinţă ne vor ajuta o idee şi două noi experienţe. Prima o datorăm lui Iwan Bloch (1902-1903); este concepţia despre toate aceste perversiuni ca „semne de degenerare“ arătând că asemenea abateri de la scopul sexual, astfel de devieri ale relaţiei cu obiectul sexual sunt cunoscute de când lumea, în toate epocile, la toate popoarele, la cele mai primitive, ca şi la cele mai civilizate, şi uneori ele au obţinut toleranţă şi valabilitate generală. Cele două experienţe au fost

făcute în cadrul cercetării psihanalitice a nevroticilor; ele trebuie să influenţeze decisiv concepţia noastră despre perversiunile sexuale.

Am spus (p. 334) că simptomele nevrotice sunt satisfaceri sexuale substitutive şi v-am arătat că susţinerea acestui enunţ prin analiza simptomelor va întâmpina dificultăţi. Este justificată includerea în conceptul de „satisfacere sexuală“ a satisfacerii aşa-ziselor trebuinţe sexuale perverse, căci o astfel de interpretare a simptomelor ni se impune cu o frecvenţă surprinzătoare. Pretenţia de excepţie a homosexualilor sau invertiţilor se prăbuşeşte imediat atunci când aflăm că la niciun nevrotic nu eşuează dovada unor porniri homosexuale şi că un mare număr de simptome dau expresie acestei inversiuni latente. Cei care se numesc ei înşişi homosexuali sunt numai invertiţii manifeşti, conştienţi, al căror număr este insignifiant în raport cu cel al homosexualilor latenţi. Suntem însă nevoiţi să considerăm că alegerea obiectului din rândul persoanelor de acelaşi sex este o derivaţie obişnuită a vieţii amoroase şi învăţăm din ce în ce mai mult să îi recunoaştem o importanţă deosebit de mare. Desigur, nu se suspendă astfel deosebirile dintre homosexualitatea manifestă şi comportamentul normal; se menţine semnificaţia lor practică, dar valoarea lor teoretică se reduce mult. Despre o anumită afecţiune, pe care nu o mai putem socoti în rândul nevrozelor de transfer, anume paranoia, admitem chiar că ea provine de regulă din încercarea de apărare împotriva pornirilor homosexuale deosebit de puternice. Poate vă mai amintiţi că, în acţiunea sa compulsivă, una dintre pacientele noastre juca rolul propriului soţ de care trăia despărţită; o astfel de producţie de simptome în persoana unui bărbat este foarte obişnuită la femeile nevrotice. Chiar dacă acest lucru nu se poate subsuma chiar

homosexualităţii, el are mult de-a face cu premisele acesteia.

Aşa cum probabil ştiţi, nevroza isterică poate produce simptomele sale pe toate sistemele organice, tulburându-le prin aceasta funcţionalitatea. Analiza arată că ajung să se exprime astfel toate pornirile denumite perverse care vor să înlocuiască organul genital cu alte organe. Aceste organe se comportă ca organe genitale de substitut; simptomatica isteriei ne-a făcut să afirmăm că organelor corpului trebuie să li se recunoască în afară de rolul lor funcţional şi o semnificaţie sexuală – erogenă – şi că ele sunt tulburate în îndeplinirea primei lor sarcini atunci când cea de-a doua le acaparează prea mult. Nenumărate senzaţii şi inervaţii care ne întâmpină ca simptome isterice, la organe care aparent nu au nimic de-a face cu sexualitatea, ne dezvăluie astfel natura lor de împliniri ale unor mişcări sexuale perverse, în vederea cărora alte organe şi-au asumat semnificaţia de organe sexuale. Apoi vedem în ce măsură copleşitoare tocmai organele digestive şi excretorii pot deveni purtătoare ale excitaţiei sexuale. Este deci acelaşi lucru pe care ni l-au arătat perversiunile, dar la acestea se vedea inconfundabil şi fără nicio osteneală, în timp ce la isterie trebuie să o apucăm pe calea ocolită a interpretării simptomului şi apoi trebuie să nu atribuim mişcările sexuale perverse respective conştiinţei indivizilor, ci să le plasăm în inconştientul acestora.

Din numeroasele tablouri simptomatice prin care apare nevroza obsesională, cele mai importante se dovedesc ca provocate de presiunea mişcărilor sexuale sadice deosebit de puternice, deci perverse în raport cu scopul, şi simptomele care corespund structurii unei nevroze obsesionale servesc predominant drept apărare împotriva acestor dorinţe sau sunt o expresie a luptei dintre satisfacere şi apărare. Dar nici satisfacerea nu

rămâne mai prejos: ea ştie să se strecoare pe căi ocolite în comportamentul bolnavului şi se îndreaptă de preferinţă împotriva propriei persoane, se transformă în autochinuire. Alte forme de nevroze, cele „scotocitoare“, corespund unei sexualizări supradimensionate a actelor care altminteri nu sunt decât preparative pe calea satisfacerii sexuale normale, a dorinţei de a vedea, de a atinge şi a pipăi. Se explică astfel marea semnificaţie a angoasei de atingere şi a compulsiunii de a se spăla. Dintre acţiunile compulsive, o parte nebănuit de mare se raportează ca repetare deghizată şi modificare la masturbare, care însoţeşte, după cum se ştie, ca singură şi stereotipă acţiune, cele mai diferite forme de satisfacere sexuală fantazată.

Nu m-ar costa multă osteneală să vă prezint mai amănunţit relaţiile dintre perversiune şi nevroză, dar cred că ceea ce a fost spus până acum este suficient pentru scopurile noastre. Trebuie însă să ne ferim ca, după aceste explicaţii referitoare la semnificaţia simptomului, să supraestimăm frecvenţa şi intensitatea înclinaţiilor perverse ale oamenilor. Aţi aflat că persoanele se îmbolnăvesc de nevroză ca urmare a frustrării satisfacerii sexuale normale. În condiţiile acestei frustrări reale, trebuinţa se abate de la căile normale ale excitaţiei sexuale. Veţi vedea ulterior cum se petrece aceasta (pp. 382 şi urm.). De fiecare dată înţelegeţi că prin astfel de repliere colaterală mişcările perverse trebuie să pară mai puternice decât ar fi fost, dacă satisfacţia sexuală normală nu ar fi întâlnit un obstacol real. O influenţă asemănătoare trebuie recunoscută în plus şi pentru perversiunile manifeste. În cele mai multe cazuri ele sunt provocate sau activate din cauză că o satisfacere normală a pulsiunii sexuale pune prea multe dificultăţi, în urma unor circumstanţe pasagere sau unor amenajări sociale de durată[79]. În alte cazuri, tendinţele perverse sunt desigur total

independente de astfel de favorizări; ca să spunem aşa, ele sunt modul normal de viaţă sexuală pentru acest individ.

Poate aveţi acum impresia că mai curând am încurcat decât am explicat relaţia dintre sexualitatea normală şi cea perversă. Opriţi-vă însă la următoarea idee: dacă este corect ca îngreunarea satisfacerii sexuale normale sau lipsa reală a acesteia poate aduce în prim-plan tendinţele perverse ale persoanelor care altminteri nu manifestaseră nicio astfel de tendinţă, atunci se poate presupune că la aceste persoane există ceva care vine în întâmpinarea perversiunilor; sau, dacă vreţi, ele trebuie să se afle la acestea în formă latentă. Pe această cale ajungem la a doua noutate pe care v-am anunţat-o. Cercetarea psihanalitică a fost constrânsă să se preocupe de viaţa sexuală a copilului, dat fiind că amintirile şi asociaţiile care apar în analiza simptomului duceau adesea până în anii timpurii ai copilăriei. Concluziile trase atunci au fost confirmate punct cu punct de observaţiile nemijlocite asupra copiilor. Atunci a rezultat că toate tendinţele perverse sunt înrădăcinate în copilărie, că deja copilul deţine toate predispoziţiile pentru aceste tendinţe şi se foloseşte de ele într-o măsură corespunzătoare imaturităţii sale, pe scurt că sexualitatea perversă nu este altceva decât sexualitatea infantilă augmentată, descompusă în pornirile sale individuale.

Acum veţi vedea perversiunile într-o altă lumină şi nu vă veţi mai înşela în ceea ce priveşte legătura lor cu viaţa sexuală a omului, dar pe seama câtor surprize şi incongruenţe penibile pentru dumneavoastră! Desigur că veţi fi înclinaţi să contestaţi la început totul, faptul că în copilărie există ceea ce se poate numi viaţă sexuală, corectitudinea observaţiilor şi justificarea de a găsi în comportamentul copiilor o înrudire cu ceea ce ulterior va fi numit perversiune. Permiteţi deci să vă explic la început motivele împotrivirii

dumneavoastră şi apoi să vă prezint suma observaţiilor noastre. Lipsa la copii a unei vieţi sexuale – excitaţii sexuale, trebuinţe şi un fel de satisfacţie – şi survenirea bruscă a acesteia între 12 şi 14 ani ar fi, făcând abstracţie de toate observaţiile, la fel de neverosimile din punct de vedere biologic, chiar absurde, ca şi cum am spune că copiii se nasc fără organe genitale şi ele le cresc abia apoi, în jurul perioadei pubertare. Ceea ce se trezeşte la ei în acea perioadă este funcţia reproductivă, care se foloseşte pentru scopurile ei de un material somatic şi psihic deja existent. Păcătuiţi prin eroarea de a confunda sexualitatea cu reproducerea şi astfel vă baraţi drumul spre înţelegerea sexualităţii, a perversiunilor şi nevrozelor. Această eroare este însă tendenţioasă. Ciudat, ea se înrădăcinează în aceea că dumneavoastră înşivă aţi fost copii şi aţi suferit ca atare influenţa educaţiei. Societatea îşi asumă, drept cea mai importantă sarcină educativă, îngrădirea, limitarea pulsiunii sexuale atunci când aceasta izbucneşte în calitate de impuls reproductiv, precum şi supunerea ei faţă de o voinţă individuală care este identică unei prescripţii sociale. Ea are şi interesul de a deplasa întreaga dezvoltare a copilului, până ce acesta atinge un anumit nivel al maturităţii intelectuale, deoarece odată cu deplina izbucnire a pulsiunii sexuale copilul nu mai este educabil. Pulsiunea ar sparge atunci barajele şi ar mătura în urma ei toată opera cu greu edificată a culturii. Sarcina de a o bara nu este niciodată uşoară, uneori reuşeşte prea puţin, alteori prea mult. Motivul societăţii umane este în fond unul economic; dat fiind că societatea nu are destule alimente pentru ca membrii ei să le obţină fără muncă, ea trebuie să limiteze numărul membrilor şi să le abată energiile de la activitatea sexuală către muncă. Deci eterna şi primitiva nevoie vitală, continuată până în prezent.

Experienţa trebuie să le fi arătat educatorilor că sarcina de a mlădia voinţa sexuală a noi generaţii se poate rezolva numai dacă influenţele se exercită de foarte timpuriu; nu se aşteaptă tumultul pubertăţii, ci intervine deja chiar în viaţa sexuală a copiilor, care îl pregăteşte. În acest scop, copilului i se interzic aproape toate activităţile sexuale infantile. Se ia drept ţel ideal configurarea vieţii copilului într-un mod asexual, iar asta a dus de-a lungul timpului ca ea chiar să fie considerată ca atare, ceea ce anunţă apoi ştiinţa ca fiind teoria ei. Pentru a nu ne pune în contradicţie cu credinţele şi intenţiile noastre, trecem cu vederea activitatea sexuală a copiilor, ceea ce nu este deloc o performanţă uşoară, sau ne mulţumim în ştiinţă să o concepem altfel. Copilul trece drept pur, nevinovat şi oricine îl descrie altfel este reclamat drept atentator nelegiuit la sentimentele cele mai delicate şi mai sfinte ale omenirii.

Copiii sunt singurii care nu participă la aceste convenţii; ei îşi afirmă cu toată naivitatea drepturile lor animale şi demonstrează de fiecare dată că ei abia au de parcurs drumul spre puritate. Este destul de ciudat că cei care tăgăduiesc sexualitatea copiilor nu neglijează în educaţie tocmai manifestările a ceea ce ei neagă, ci le urmăresc cu cea mai mare stricteţe, sub numele de „necuviinţe copilăreşti“. De un mare interes teoretic este şi faptul că perioada de viaţă care contrazice cel mai mult prejudecata unei copilării asexuate, anume perioada de până la cinci sau şase ani, este învăluită la majoritatea persoanelor cu un voal de amnezie, pe care numai cercetarea psihanalitică îl sfâşie temeinic, dar care a fost deja înainte permeabil pentru anumite formaţiuni onirice (cf. pp. 224 şi urm.).

Acum vreau să vă spun ceea ce se poate recunoaşte cel mai clar din viaţa sexuală a

copilului. Voi introduce, ca oportun aici, şi conceptul de *libido*. Libidoul denumeşte forţa cu care se exprimă pulsiunea, aici pulsiunea sexuală, analog cu *foamea* care este forţa cu care se exprimă instinctul de hrănire. Alte concepte, ca excitaţia şi satisfacţia sexuală, nu au nevoie de nicio explicaţie. Veţi constata cu uşurinţă şi dumneavoastră înşivă că activitatea sexuală a sugarului este domeniul în care interpretarea are cel mai mult de făcut – probabil veţi utiliza acest lucru ca obiecţie. Aceste interpretări rezultă pe baza cercetărilor psihanalitice, din urmărirea înapoi dinspre simptom. Primele mişcări ale sexualităţii se manifestă la sugar sprijinindu-se pe alte funcţii cu importanţă vitală. Interesul lui principal este îndreptat, după cum ştim, asupra ingerării hranei; atunci când doarme la sân, sătul, el prezintă o expresie de satisfacţie şi fericire, care se va repeta ulterior după trăirea orgasmului sexual. Este prea puţin pentru a trage pe această bază o concluzie. Dar observăm că sugarul vrea să repete acţiunea de ingerare a hranei, fără a cere de fapt altă hrană; el nu se mai află, aşadar, sub imperiul foamei. Spunem că suge: de obicei îşi suge degetul şi când face aceasta el adoarme din nou cu o expresie de fericire, arătându-ne că acţiunea de *a suge* i-a adus în sine satisfacţie. Se ştie că în curând el nu va mai adormi dacă nu suge. Natura sexuală a acestei activităţi a fost susţinută pentru prima oară de un pediatru în vârstă din Budapesta, dr. Lindner (1879). Persoanele care îl îngrijesc pe copil, care nu intenţionează să ia vreo poziţie teoretică, par să judece la fel suptul. Ele nu se îndoiesc de faptul că el serveşte numai unui câştig de plăcere, pun suptul în categoria „necuviinţelor copilului“ şi îl constrâng pe acesta, prin impresii neplăcute, să renunţe la supt, dacă el nu a renunţat de la sine. Aflăm deci că sugarul săvârşeşte acţiuni care nu au nicio altă intenţie în afară de cea de a obţine plăcere. Credem că el a

trăit această plăcere mai întâi odată cu ingerarea hranei, dar a învăţat în curând să o separe de această condiţie. Putem să punem plăcerea obţinută numai pe seama excitaţiei zonei gurii şi buzelor, numind aceste părţi ale corpului *zone erogene* şi plăcerea obţinută prin supt *plăcere sexuală*. Trebuie să mai discutăm încă despre justificarea acestor denumiri.

Dacă sugarul s-ar putea exprima, el ar recunoaşte cu siguranţă că actul de a suge de la sânul mamei este lucrul cel mai important în viaţă. El nu se înşală de fapt, deoarece prin acest act el satisface în acelaşi timp cele două mari trebuinţe ale vieţii. Aflăm apoi, nu fără surpriză, de la psihanaliză cât de mult din semnificaţia psihică a actului rămâne pentru tot restul vieţii. Suptul la sânul mamei devine punctul de pornire al întregii vieţi sexuale, prototipul, care nu va mai fi niciodată atins, al acelei satisfaceri sexuale ulterioare, la care fantezia se întoarce destul de des în vremuri de restrişte. Rezultă că sânul matern este primul obiect al pulsiunii sexuale; nu vă pot da nicio reprezentare despre cât de important este acest prim obiect pentru orice aflare ulterioară a obiectului, ce efecte profunde manifestă el, în transformările şi substituţiile sale, asupra celor mai îndepărtate teritorii din viaţa noastră psihică. Dar mai întâi el este abandonat de sugar în activitatea de supt şi este înlocuit cu o parte a propriului corp. Copilul îşi suge degetul sau propria limbă. Astfel, în vederea obţinerii de plăcere, el se autonomizează în raport cu consensul lumii exterioare şi, în plus, atrage, spre întărire, excitaţie dintr-o a doua zonă corporală. Zonele erogene nu sunt toate la fel de eficiente; de aceea, aşa cum relatează Lindner, pentru copil este un eveniment important atunci când descoperă, în căutările efectuate asupra propriului corp, locurile deosebit de excitabile ale organelor lui genitale, găsind astfel drumul de la supt către onanie.

Prin examinarea suptului am făcut deja cunoştinţă cu două trăsături decisive ale sexualităţii infantile. Ea pare să se sprijine pe satisfacerea marilor trebuinţe corporale şi se comportă *autoerotic*, căutând şi găsind obiecte în propriul corp. Ceea ce s-a arătat cel mai clar la hrănire se repetă parţial la excreţii. Tragem concluzia că sugarul are senzaţii de plăcere la golirea vezicii urinare şi a intestinului şi că el va încerca în curând să orchestreze astfel aceste acţiuni, încât ele să îi aducă un câştig de plăcere cât se poate de mare, prin excitaţiile corespunzătoare ale zonelor de mucoase erogene. În acest punct, aşa cum a remarcat cu multă subtilitate Lou Andreas (Salomé, 1916), lumea exterioară îi apare copilului ca o forţă inhibitoare, ostilă dorinţei sale de plăcere şi îl lasă să bănuiască luptele ulterioare externe, ca şi cele interne. El nu are voie să dea drumul excrementelor sale atunci când are chef, ci atunci când hotărăsc alte persoane. Pentru a-l determina să renunţe la aceste surse de plăcere, i se arată că tot ceea ce priveşte această funcţie este necuviincios, destinat intimităţii. El trebuie să schimbe aici pentru întâia oară plăcerea cu demnitatea socială. Relaţia sa cu excrementele este însă de la început cu totul alta. El nu resimte nicio greaţă faţă de excrementele sale, le apreciază ca o parte a corpului lui, de care nu se desparte cu uşurinţă şi le foloseşte ca primul „cadou“, o distincţie cu care el marchează persoanele pe care le preţuieşte cel mai mult. Chiar după ce educaţia a reuşit să îl înstrăineze de aceste înclinaţii, el face ca aprecierea excrementelor să se perpetueze asupra „cadoului“ şi „banilor“. Dimpotrivă, el pare să privească cu o deosebită mândrie performanţele sale în materie de urinat.

Ştiu că de mult aţi vrut să mă întrerupeţi, pentru a-mi striga: Destul cu enormităţile acestea! Vreţi să spuneţi că defecaţia este o sursă de satisfacţie sexuală, de care sugarul se foloseşte! Şi că

excrementele sunt o substanţă valoroasă, iar anusul un fel de organ genital! Nu credem aşa ceva, dar înţelegem de ce pediatrii şi pedagogii au respins cu tărie psihanaliza şi rezultatele ei. Nu, domnilor! Aţi uitat pur şi simplu că eu am dorit să vă prezint chestiunile de viaţă sexuală infantilă în contextul chestiunilor legate de perversiunile sexuale. De ce să nu ştiţi că la un număr mare de adulţi, homosexuali, ca şi heterosexuali, anusul preia cu adevărat rolul vaginului în actul sexual? Şi că există mulţi indivizi care păstrează toată viaţa o senzaţie de plăcere deplină în actul de defecaţie şi nu o descriu deloc drept ceva mărunt? Interesul pentru actul defecaţiei şi plăcerea de a-l privi la altcineva le veţi auzi confirmate chiar de copii, atunci când ei au deja câţiva ani şi pot să comunice acest lucru. Desigur că aceşti copii nu trebuie să fi fost până atunci intimidaţi sistematic, altminteri ei înţeleg foarte bine că trebuie să păstreze tăcerea în această privinţă. Şi pentru celelalte lucruri pe care nu vreţi să le credeţi vă trimit la rezultatele analizei şi ale observaţiei directe a copiilor şi vă spun că este chiar o artă de a nu vedea toate acestea sau de a le vedea altfel. Nu am de asemeni nimic împotrivă dacă vi se pare frapantă înrudirea sexualităţii infantile cu perversiunile sexuale. De fapt acest lucru este de la sine înţeles; dacă copilul are o viaţă sexuală, ea trebuie să fie de natură perversă, căci copilului îi lipseşte, în afară de câteva indicii obscure, ceea ce transformă sexualitatea în reproducere. În acest caz numim perversă o activitate sexuală dacă ea renunţă la scopul reproductiv şi urmăreşte obţinerea de plăcere ca un scop independent de acesta. Înţelegeţi deci că ruptura şi punctul de cotitură din dezvoltarea vieţii sexuale sunt reprezentate de subordonarea acesteia intenţiilor reproducerii. Însă ceea ce se întâmplă înainte de această cotitură, la fel ca şi tot ce i s-a sustras, ceea ce nu serveşte

decât obţinerii de plăcere, este garnisit cu numele dezonorant de „pervers“ şi este tratat ca atare.

Permiteţi-mi să-mi continuu lapidara descriere a sexualităţii infantile. Aş putea să confirm ceea ce am relatat despre două sisteme organice (de nutriţie şi de excreţie) prin examinarea celorlalte. Viaţa sexuală a copilului se epuizează în punerea în acţiune a unei serii de alte pulsiuni parţiale, care caută să obţină plăcere independent unele de altele, parţial de la propriul corp, parţial de la un obiect exterior. Dintre aceste organe se vor distinge imediat organele genitale; există oameni la care obţinerea plăcerii de la propriul organ genital, fără participarea unui alt organ genital sau a unui obiect, se perpetuează fără întrerupere de la onania infantilă la onania de necesitate a anilor pubertari şi apoi se păstrează un timp nedefinit. Cu tema onaniei nu terminăm atât de repede; este un material pentru o examinare cu multe faţete.

În ciuda tendinţei mele de a mai prescurta această temă, trebuie să vă mai spun un lucru despre *cercetarea sexuală* întreprinsă de copii. Aceasta este caracteristică sexualităţii infantile şi e foarte semnificativă pentru simptomatologia nevrotică. Cercetarea sexuală infantilă începe foarte devreme, adesea înainte de al treilea an de viaţă. Ea nu se leagă de diferenţa între sexe, care nu îi spune nimic copilului, deoarece – cel puţin în cazul băiatului – atribuie aceleaşi organe genitale masculine ambelor sexe. Când băiatul descoperă vaginul, la o surioară sau o tovarăşă de joacă, el caută mai întâi să nege ceea ce îi arată propriile sale simţuri, deoarece nu poate să îşi reprezinte o fiinţă umană aidoma lui fără acea parte atât de valoroasă pentru el. Ulterior el se sperie de posibilitatea care i se deschide, şi îşi fac efectul cu întârziere oarecare ameninţări anterioare, primite din cauza preocupării sale prea intense pentru micuţul lui membru. El ajunge să fie dominat de complexul de castrare, care participă mult la

formarea caracterului său, dacă rămâne sănătos, sau contribuie la nevroza sa, dacă se îmbolnăveşte, şi la rezistenţele sale, dacă ajunge într-un tratament psihanalitic. Despre fetiţă ştim că se simte grav dezavantajată, din cauza lipsei unui penis mare şi vizibil, îl invidiază pe băiat pentru posesia acestuia şi esenţialmente din acest motiv dezvoltă dorinţa de a fi bărbat, ce va fi reasimilată de nevroza care apare din cauza nereuşitei sale în rolul feminin. Clitorisul fetei joacă în copilărie rolul penisului, el este purtătorul unei excitabilităţi deosebite, locul în care se realizează satisfacţia autoerotică. Pentru destinul feminin al unei fetiţe este foarte important ca ea să deplaseze deplin şi la timp această excitabilitate de la clitoris la vagin. În cazurile de aşa-zisă anestezie sexuală a femeii, clitorisul şi-a păstrat cu încăpăţânare sensibilitatea.

La început interesul sexual al copiilor se îndreaptă mai curând asupra problemei provenienţei copiilor, aceeaşi pe care o pune de fapt şi sfinxul din Teba; este o întrebare trezită în cea mai mare parte de teama egoistă de apariţia unui nou copil. Răspunsul care i se dă copilului, anume că barza este cea care aduce copiii, se loveşte de neîncredere mult mai frecvent decât ştim noi, chiar şi la copiii cei mai mici. Senzaţia de a fi fost înşelaţi de adulţi în răspunsul dat participă cu mult la însingurarea copilului şi la dezvoltarea autonomiei sale. Dar copilul nu este în stare să rezolve această problemă cu mijloace proprii. Capacitatea sa de cunoaştere este limitată de constituţia lui sexuală nedezvoltată. El admite la început că sursa de unde provin copiii este consumul unui aliment anumit şi nu ştie nimic de faptul că numai femeile pot face copii. Ulterior, copilul află de această limitare şi renunţă la filiaţia din hrană, care se păstrează numai în basme. Copilul care a crescut observă în curând că şi tatăl trebuie să joace vreun rol în obţinerea copiilor, dar nu poate ghici care este acest rol. Dacă din

întâmplare el devine martor la un act sexual, el vede în acesta o încercare de viol, o violenţă – aceasta este neînţelegerea sadică a coitului. Dar la început el nu face legătura dintre acest act şi copii. Şi atunci când descoperă în patul şi pe rufăria mamei urme de sânge, el le ia drept dovezi ale unei răni provocate de tată. Ulterior, în copilărie, el bănuieşte clar că membrul sexual al bărbatului deţine o parte esenţială în crearea copilului, dar nu poate credita această parte a corpului cu altă acţiune în afară de micţiune.

Iniţial copiii sunt toţi de acord că naşterea copilului trebuie să se realizeze prin intestin, copilul ajungând la lumina zilei întocmai ca şi excrementele. Numai după devalorizarea tuturor intereselor anale, această teorie este părăsită şi este înlocuită de ideea că se deschide buricul sau că locul naşterii este regiunea de pe piept, dintre sâni. Astfel copilul-cercetător se apropie de cunoaşterea faptelor sexuale sau, prin neştiinţa lui, el trece pe lângă ele, până ce, mai ales în anii prepubertari, află o explicaţie de obicei degradantă şi incompletă, care nu arareori are efecte traumatice.

Aţi auzit desigur, domnilor, că noţiunea de sexualitate suferă în psihanaliză o extensie exagerată, în intenţia de a justifica enunţurile legate de cauzele sexuale ale nevrozelor şi de semnificaţia sexuală a simptomelor. Puteţi acum să judecaţi singuri dacă această extensie este justificată sau nu. Am lărgit conceptul de sexualitate numai atât cât să cuprindă şi viaţa sexuală a perverşilor şi a copiilor. Aceasta înseamnă că i-am redat perimetrul firesc. Ceea ce se numeşte sexualitate în afara psihanalizei se referă numai la o viaţă sexuală limitată, aflată în serviciul reproducerii, numită „normală“.

Prelegerea a 21-a

Dezvoltarea libidoului şi organizări sexuale

Domnilor! Am impresia că nu am reuşit să vă explic pe deplin convingător importanţa perversiunilor pentru concepţia noastră despre sexualitate. Aş dori să ameliorez lucrurile şi să adaug atât de mult cât pot.

Nu numai perversiunile au fost cele care ne-au obligat să modificăm noţiunea de sexualitate, care ne-a adus o împotrivire atât de aprigă. Studiul sexualităţii infantile a făcut mai multe în această direcţie şi concordanţa dintre cele două este pentru noi decisivă. Dar manifestările sexualităţii infantile, oricât de inconfundabile ar fi ele în anii copilăriei târzii, par să pălească spre începuturile ei neclare. Cei care nu ţin seamă de istoria de dezvoltare şi de contextul psihanalitic le vor contesta caracterul sexual şi le vor atribui un caracter nediferenţiat oarecare. Nu uitaţi că deocamdată nu suntem în posesia unui semn de identificare general recunoscut pentru natura sexuală a unui proces, în afară de, din nou, apartenenţa la funcţia reproductivă pe care a trebuit să o respingem ca prea îngustă. Sunt încă controversate criteriile biologice, cum sunt periodicităţile puse în evidenţă de W. Fließ (1906), de 23 şi 28 de zile; particularităţile chimice ale proceselor sexuale, pe care le putem bănui, aşteaptă abia să fie descoperite. Dimpotrivă, perversiunile sexuale ale adulţilor sunt ceva palpabil şi lipsit de ambiguitate. Aşa cum demonstrează deja denumirea lor generală, ele sunt incontestabil de natură sexuală. Numite semn de degenerare sau altcumva, nimeni nu a avut curajul să le aşeze în altă parte decât în rândul fenomenelor sexuale. Numai de dragul lor suntem îndreptăţiţi să susţinem că sexualitatea nu coincide

cu reproducerea, deoarece este evident că per ansamblu ele tăgăduiesc scopul reproducerii.

Văd aici o paralelă care nu este lipsită de interes. În timp ce pentru majoritatea persoanelor „conştient“ este acelaşi lucru ca şi „psihic“, noi am fost obligaţi să procedăm la o lărgire a conceptului de „psihic“ şi să admitem un psihic care nu este conştient. La fel se petrec lucrurile când alte persoane echivalează „sexual“ cu „legat de reproducere“ – sau când ele vor să spună mai pe scurt: „genital“, în timp ce noi nu avem încotro şi trebuie să acceptăm un „sexual“ care nu este „genital“, nu are nimic de-a face cu reproducerea. Este numai o asemănare formală, dar nu lipsită de un temei mai adânc.

Dacă existenţa perversiunilor sexuale este un argument atât de puternic în această chestiune, de ce nu şi-a făcut el de atâta timp efectul şi nu a tranşat această chestiune? Nu ştiu ce să spun. Mi se pare că acest lucru ţine de faptul că perversiunile sexuale sunt puse la index cu o râvnă deosebită, care afectează teoria şi stă în calea examinării lor din punct de vedere ştiinţific. Ca şi cum nimeni nu ar putea uita că ele sunt nu numai ceva respingător, ci şi ceva monstruos, periculos, ca şi cum ar fi considerat ispititor şi ar trebui să ne luptăm cu un sentiment de invidie secretă împotriva celor care se bucură de perversiuni, aşa cum recunoaşte ducele care pedepseşte în cunoscuta parodie după Tannhäuser:

„Pe muntele Venus am uitat de onoare şi
datorie!
Ciudat, mie nu mi se întâmplă aşa ceva.“[80] â

De fapt perverşii sunt mai degrabă nişte nefericiţi care ispăşesc extraordionar de greu pentru satisfacerea lor anevoie obţinută.

În ciuda caracterului straniu al obiectului şi scopului, activitatea perversă este inconfundabil sexuală, deoarece actul de satisfacţie perversă se termină în cea mai mare parte a cazurilor cu un orgasm deplin şi cu emisia de produse genitale. Aceasta este desigur numai urmarea maturităţii persoanelor; la copil orgasmul şi secreţia genitală nu sunt posibile, ele sunt înlocuite prin indicii care nu pot fi încă o dată considerate altfel decât cert sexuale.

Trebuie să mai adaug ceva, pentru a desăvârşi aprecierea perversiunilor sexuale. Oricât de proastă le este faima, oricât de netă ar fi opoziţia lor faţă de activitatea sexuală normală, se poate face observaţia comodă că viaţa sexuală a omului normal are uneori trăsături perverse. Chiar sărutul are dreptul la numele de act pervers, deoarece el constă în unirea a două zone bucale erogene, în loc de două organe genitale. Dar niciodată el nu este respins ca act pervers, dimpotrivă, este admis în reprezentările de pe scenă, ca aluzie edulcorată la actul sexual. Dar tocmai sărutul poate deveni cu uşurinţă o perversiune deplină, dacă el este atât de intens, încât îi urmează direct emisia de fluide genitale şi orgasmul, lucru care nu se petrece prea rar. În plus, putem afla că palparea şi privitul obiectului sunt pentru un anumit individ condiţii sine qua non ale plăcerii sexuale, iar alţii, pe culmile excitaţiei sexuale, ciupesc sau muşcă, că starea de maximă excitabilitate la cei care realizează actul amoros nu este provocată întotdeauna de organele genitale, ci mai mult de alte regiuni ale corpului obiectului, alese liber. Nu are absolut niciun sens să scoatem persoanele cu astfel de trăsături din rândul normalilor şi să le trecem în clasa perverşilor; recunoaştem mai curând, din ce în ce mai clar, că esenţialul la perversiuni nu este încălcarea scopului sexual sau înlocuirea organelor genitale, şi nici chiar variaţia obiectului. Pentru perversiuni esenţială este numai

exclusivitatea cu care se săvârşesc aceste abateri şi cu care este înlăturat actul sexual pus în serviciul reproducerii. Atâta timp cât activităţile perverse se includ în realizarea actului sexual normal, ca o contribuţie preparativă sau amplificatoare, ele nu mai sunt de fapt perversiuni. Desigur că prin fapte de acest fel, abisul dintre sexualitatea normală şi cea perversă se reduce mult. Rezultă deci fără nicio forţare că sexualitatea normală porneşte de la ceva care exista înaintea ei, ea elimină, ca inutile, anumite trăsături ale acestui material şi cuprinde altele, pentru a le subordona unui nou scop, reproducerea.

Înainte de a folosi familiaritatea noastră cu perversiunile pentru a ne adânci din nou, cu premise clarificate, în studiul sexualităţii infantile, trebuie să vă atrag atenţia asupra unei deosebiri importante între cele două. Sexualitatea perversă este de regulă deosebit de bine centrată pe un scop, adesea este vorba despre un singur scop, tot ce se întreprinde ţinteşte către acest scop, o pulsiune parţială deţine aici supremaţia, ea este fie singura care poate fi pusă în evidenţă, fie le-a supus pe celelalte intenţiilor sale. În această privinţă, între sexualitatea perversă şi cea normală nu există nicio altă deosebire decât cea că diferă pulsiunile parţiale dominante şi deci scopurile sexuale. Putem spune că aici este o tiranie bine organizată, numai că, într-o parte, domneşte o anumită familie şi, în cealaltă parte, altă familie. Dimpotrivă, sexualitatea infantilă este lipsită de astfel de centrare şi de organizare, pulsiunile ei parţiale au aceleaşi drepturi, fiecare merge pe cont propriu. Lipsa sau prezenţa centrării sunt desigur compatibile cu faptul că atât sexualitatea perversă, cât şi cea normală pornesc din sexualitatea infantilă. Există de altfel şi cazuri de sexualitate perversă mai asemănătoare cu sexualitatea infantilă, deoarece numeroase pulsiuni parţiale s-au impus sau mai degrabă s-au perpetuat

independent una de alta, cu tot cu scopurile lor. În aceste cazuri vorbim mai corect de infantilism al vieţii sexuale decât de perversiune.

Astfel pregătiţi, putem să explicăm o propunere de care cu siguranţă nu vom fi scutiţi. Ni se va spune: de ce insistaţi să numiţi sexualitate acele manifestări din copilărie despre care singur aţi spus că sunt nedeterminate, din care se va dezvolta mai târziu sexualitatea? De ce nu preferaţi să vă mulţumiţi cu descrierea fiziologică şi să spuneţi pur şi simplu că deja de la sugar se pot observa activităţi, cum este suptul sau păstrarea excrementelor, care ne arată că el tinde către *plăcerea de organ*? Astfel aţi fi evitat acea prezentare a vieţii sexuale infantile care lezează sentimentele fiecăruia. Da, domnilor, nu am nimic împotriva plăcerii de organ; ştiu că cea mai mare plăcere a împreunării sexuale este numai o plăcere de organ legată de activitatea organelor genitale. Dar puteţi să-mi spuneţi când capătă această plăcere de organ, la început indiferentă, caracterul sexual pe care îl posedă incontestabil în fazele de dezvoltare ulterioare? Ştim despre „plăcerea de organ“ mai mult decât ştim despre sexualitate? Veţi răspunde că atunci când organele genitale încep să-şi joace rolul se adaugă şi caracterul genital; aspectul sexual se suprapune deci pe cel genital. Dumneavoastră înşivă veţi respinge obiecţia pe care aş putea-o extrage din existenţa perversiunilor, replicând că în cazul celor mai multe dintre perversiuni se ajunge totuşi la orgasm, chiar dacă pe altă cale decât împreunarea organelor genitale. Vă creaţi astfel o poziţie mult mai bună eliminând dintre caracteristicile sexualităţii legătura cu reproducerea, care nu se mai poate susţine din cauza perversiunilor şi apoi puneţi pe primul loc activitatea genitală. Dar atunci vederile noastre nu mai sunt deloc îndepărtate; pur şi

simplu pe de o parte avem organele genitale iar pe de alta avem alte organe. Ce faceţi însă împotriva experienţelor multiple care vă arată că organele genitale pot fi reprezentate, în vederea obţinerii de plăcere, de către alte organe, ca la sărutul normal, ca şi în practicile perverse ale stricaţilor, ca în simptomatologia isteriei? La această nevroză este cu totul obişnuit ca manifestările de excitaţie, senzaţiile şi inervaţiile, chiar procesele de erecţie proprii organelor genitale să fie deplasate asupra altor zone din corp, îndepărtate (de exemplu prin mutarea spre partea de sus, spre cap şi chip). Astfel, pentru că nu aveţi nimic de adăugat la ceea ce ar reprezenta natura „sexualităţii" dumneavoastră, trebuie să vă decideţi să-mi urmaţi exemplul şi să extindeţi atributul „sexual" la toate activităţile din copilăria timpurie care tind către plăcerea de organ.

Şi acum îngăduiţi-mi încă două afirmaţii, necesare pentru a mă justifica. Aşa cum ştiţi, numim sexuale activităţile lascive îndoielnice şi indeterminabile din cea mai timpurie copilărie, pentru că pe calea analizei am ajuns pornind de la simptome printr-un material de natură incontestabil sexuală la ele. Desigur că aceasta nu înseamnă neapărat că este chiar sexual. Dar să luăm un caz analog. Imaginaţi-vă că nu am avea nicio cale de a observa dezvoltarea din seminţe a două plante dicotiledonate, mărul şi fasolea, dar în ambele cazuri am putea să urmărim în sens invers dezvoltarea lor de la maturitate până la primul embrion cu două cotiledoane. Amândouă plăntuţele arată la fel. Ar trebui să presupun că ele sunt într-adevăr din aceeaşi specie şi că diferenţa specifică dintre măr şi fasole nu apare decât ulterior în ciclul vegetativ? Sau este mai corect din punct de vedere biologic să cred că această diferenţă este deja prezentă în stadiul de germene, deşi nu este vizibilă la plăntuţe? Facem acelaşi lucru atunci când considerăm că plăcerea din

activităţile de supt este de natură sexuală. Nu pot discuta aici dacă fiecare plăcere de organ poate să fie numită plăcere sexuală sau dacă alături de plăcerea sexuală mai există şi alta, care nu merită acest nume. Ştiu prea puţin despre plăcerea de organ şi despre condiţiile ei şi nu trebuie să mă mir dacă analiza regresivă duce în final la factori imposibil de determinat la vremea aceasta.

Încă un lucru! Per ansamblu, aţi obţinut foarte puţin pentru ceea ce doriţi să susţineţi, pentru puritatea sexuală a copilului, chiar dacă vreţi să mă convingeţi că activităţile sugarului ar trebui să nu fie considerate sexuale. Aceasta deoarece încă de la trei ani viaţa sexuală a copilului nu mai poate fi pusă sub astfel de îndoieli; în jurul acestei perioade încep să se excite organele genitale, există, poate cu regularitate, o perioadă de masturbare infantilă, deci de satisfacere genitală. Manifestările psihice şi sociale ale vieţii sexuale nu mai pot fi trecute cu vederea; alegerea de obiect, preferinţa tandră adresată unor anumite persoane, decizia pentru unul dintre cele două sexe, gelozia au fost stabilite independent de psihanaliză şi înainte de descoperirea acesteia, prin observaţii nepărtinitoare; ele pot fi confirmate de orice observator care doreşte să le vadă. Veţi obiecta că nu v-aţi îndoit de trezirea timpurie a tandreţii, ci numai de faptul că această tandreţe are un caracter „sexual". Copiii între doi şi opt ani au învăţat deja să o ascundă, dar dacă sunteţi atenţi, puteţi aduna mereu dovezi despre intenţiile „senzuale" ale tandreţii şi ceea ce dumneavoastră vă scapă vor demonstra cercetările psihanalitice, fără efort, într-o măsură foarte mare. Scopurile sexuale ale acestei perioade se află în cea mai strânsă dependenţă de cercetarea sexuală care are loc în acelaşi timp, despre care v-am oferit câteva dovezi (p. 354). Caracterul pervers al unora dintre aceste scopuri depinde desigur de imaturitatea constituţională a

copilului, care nu a descoperit încă scopul actului sexual.

De la şase-opt ani se observă o acalmie şi o regresie în dezvoltarea sexuală, care în cazurile cele mai avantajate cultural merită numele de perioadă de latenţă. Perioada de latenţă poate să lipsească: atunci ea nu aduce cu ea o întrerupere a activităţii sexuale şi a intereselor sexuale pe toată linia. Cele mai multe trăiri şi mişcări psihice de dinaintea instalării perioadei de latenţă cad apoi în amnezia infantilă, în uitarea de care am pomenit deja (pp. 223 şi urm.), care învăluie prima noastră copilărie şi ne înstrăinează de ea. În orice psihanaliză se prezintă sarcina de a readuce în amintire această perioadă uitată. Nu ne putem abţine să bănuim că începuturile vieţii sexuale care sunt cuprinse acolo au furnizat motivul acestei uitări, că această uitare este deci un rezultat al refulării.

Începând cu trei ani, viaţa sexuală a copilului prezintă multe concordanţe cu cea a adultului; ea se deosebeşte de aceasta, aşa cum ştim, prin lipsa unei organizări ferme sub primatul genitaliilor, prin trăsăturile perverse inevitabile şi, desigur, şi printr-o intensitate mai mică a întregului efort. Dar fazele cele mai interesante ale dezvoltării sexuale sau, aşa cum ne place să spunem, ale dezvoltării libidoului, se află dincolo de acest punct temporal. Această dezvoltare va fi atât de rapidă, încât observaţia directă nu ar fi reuşit probabil niciodată să fixeze imaginile ei trecătoare. Numai cu ajutorul cercetării psihanalitice a nevrozelor a devenit posibilă ghicirea unor faze încă şi mai îndepărtate ale dezvoltării libidoului. Acestea nu sunt, desigur, altceva decât construcţii, dar dacă practicaţi psihanaliza, veţi afla că sunt construcţii necesare şi utile. Patologia ne poate trăda raporturile pe care le

trecem cu vederea în condiţiile normalităţii, aşa cum veţi înţelege în curând.

Putem acum să spunem cum se configurează viaţa sexuală infantilă, înainte de a se instala primatul organelor genitale, care se pregăteşte în prima perioadă infantilă înainte de perioada de latenţă şi se organizează durabil începând cu pubertatea. În această preistorie există un fel de organizare laxă, pe care o vom numi pregenitală. În prim-planul acestei faze nu se află însă pulsiunile parţiale genitale, ci pulsiunile *sadice* şi *anale*. Opoziţia între *masculin* şi *feminin* nu joacă deci niciun rol aici; locul ei este luat de opoziţia dintre *activ* şi *pasiv*, care poate fi considerată precursoarea polarităţii sexuale, cu care ea se va confunda ulterior. Din punctul de vedere al fazei genitale, ceea ce ni se pare masculin în activităţile acestei faze pregenitale se dovedeşte a fi expresia unei pulsiuni de stăpânire, care cade cu uşurinţă în cruzime. Tendinţele cu scop pasiv se leagă de zona erogenă a anusului, foarte importantă în această perioadă. Se activează puternic pulsiunea voyeuristă şi pulsiunea curiozităţii; organul genital nu joacă de fapt în viaţa sexuală de acum decât rolul de excreţie urinară. Pulsiunile parţiale ale acestei faze nu duc lipsă de obiecte, dar aceste obiecte nu converg cu necesitate într-unul singur. Organizarea sadic-anală este următorul pas către organizarea primatului genitalului. Un studiu mai amănunţit arată cât de mult se păstrează din ea în configuraţia ulterioară definitivă şi pe ce căi pulsiunile sale parţiale sunt obligate să se înregimenteze în noua organizare genitală.[81]

În spatele fazei sadic-anale a dezvoltării libidoului se mai poate observa o organizare anterioară, şi mai primitivă, în care rolul principal este jucat de zona erogenă bucală. Puteţi ghici că de aceasta ţine activitatea sexuală de supt; este uimitoare înţelegerea vechilor egipteni, a căror artă caracteriza copilul, chiar pe divinul Horus, printr-

un deget în gură. De curând Abraham (1916) a arătat urmele pe care această fază primitivă orală le lasă în viaţa sexuală a anilor care vor urma.

Domnilor! Bănuiesc că ultimele comunicări despre organizarea sexuală v-au adus mai multe greutăţi decât învăţături. Poate că iar am intrat prea mult în particularităţi. Aveţi însă răbdare; ceea ce aţi aflat acum vi se va părea valoros atunci când va fi utilizat ulterior. Acum ţineţi seamă de impresia că viaţa sexuală – sau funcţia libidoului, aşa cum ne place să spunem – nu apare de-a gata, şi nici nu este mereu identică sieşi, ci trece printr-o serie de faze succesive, care nu seamănă una cu alta, deci este o dezvoltare multiplă, cum este cea care transformă omida în fluture. Punctul de cotitură al dezvoltării este subordonarea tuturor pulsiunilor parţiale la primatul genitaliilor şi astfel supunerea sexualităţii la funcţia de reproducere. Înainte o viaţă sexuală aşa-numită incoerentă, o activitate independentă a unor pulsiuni parţiale individuale, care tind fiecare spre plăcerea de organ. Această anarhie este diminuată prin instalarea organizărilor „pregenitale“, mai întâi faza sadic-anală, în spatele ei faza orală, poate cea mai primitivă. Aici se adaugă diferitele procese, care nu se cunosc încă exact şi care conduc de la o treaptă de organizare către o alta, superioară. Cu o altă ocazie vom afla ce importanţă are pentru teoria nevrozelor faptul că libidoul parcurge un traseu de dezvoltare atât de lung.

Astăzi vom mai urmări şi o altă faţetă a acestei dezvoltări, anume relaţia dintre pulsiunile parţiale sexuale şi obiect. Mai curând vom trece rapid în revistă această dezvoltare, pentru a zăbovi mai mult asupra unui rezultat destul de întârziat al acesteia. Unele dintre componentele pulsiunii sexuale, ca pulsiunea de stăpânire (sadism), pulsiunea voyeuristă şi pulsiunea curiozităţii, au

dinainte un obiect şi îl păstrează. Altele, care sunt legate mai clar de anumite zone erogene ale corpului, au un obiect numai la început, atâta timp cât ele se mai sprijină încă pe funcţiile non-sexuale (cf. pp. 350 şi urm.) şi îl abandonează atunci când se desprind de acestea. Astfel, primul obiect al componentelor orale ale pulsiunii sexuale este sânul mamei, care satisface trebuinţa de hrană a sugarului. În actul suptului, componenta erotică, şi ea satisfăcută în suptul de la sân, devine independentă, abandonează obiectul străin şi îl înlocuieşte cu un loc din propriul corp. Pulsiunea orală devine *autoerotică*, aşa cum sunt de la început pulsiunile anale şi alte pulsiuni erogene. Dezvoltarea ulterioară are, pe scurt, două scopuri: în primul rând, acela de a părăsi autoerotismul, de a schimba din nou obiectul din propriul corp cu un obiect străin, şi, în al doilea, rând de a unifica diferitele obiecte ale pulsiunilor individuale, de a le înlocui cu un singur obiect. Acest lucru nu se poate realiza desigur decât dacă acest obiect ar fi un corp întreg, asemănător corpului însuşi. Din nou, acest lucru nu se poate face fără abandonarea unui număr de mişcări pulsionale autoerotice ca inutile.

Procesele de găsire a obiectului sunt destul de complicate, nu au aflat până acum o prezentare de ansamblu. Pentru cele intenţionate de noi, să reliefăm că, dacă în anii de copilărie dinainte de perioada de latenţă procesul a ajuns la un anumit rezultat, obiectul găsit se dovedeşte a fi aproape identic primului, obiectul pulsiunii plăcerii orale, obţinut prin sprijinire. Dacă nu este sânul mamei, atunci este mama. Spunem despre mamă că este primul obiect al iubirii. Despre iubire vorbim atunci când partea psihică a tendinţelor sexuale ajunge în prim-plan şi vrea să reprime sau să uite un moment cerinţele trupeşti sau „senzuale“ care se află la bază. În jurul perioadei în care mama devine obiect al iubirii, la copil a început deja

travaliul psihic al refulării, care sustrage cunoaşterii lui o parte din viaţa sa sexuală. De această alegere a mamei drept obiect de iubire se leagă tot ceea ce a căpătat o importanţă atât de mare în explicaţia psihanalitică a nevrozelor, sub numele de „complex Oedip“ şi care a atras o parte deloc neînsemnată a opoziţiilor faţă de psihanaliză (cf. pp. 231 şi urm.).

Să vă povestesc o mică întâmplare care s-a petrecut în acest război: unul dintre discipolii cei mai ageri ai psihanalizei se afla ca medic pe frontul german undeva în Polonia şi a suscitat atenţia colegilor prin anumite influenţe neaşteptate pe care le exercita uneori asupra bolnavilor. Întrebat, el a recunoscut că lucrează cu mijloacele psihanalizei şi a trebuit să le explice colegilor despre cunoştinţele sale. În fiecare seară se reuneau deci medicii companiei, colegii şi superiorii, pentru a asculta învăţăturile secrete ale analizei. Aceasta a mers bine o perioadă, dar după ce le-a vorbit auditorilor despre complexul Oedip, s-a ridicat un superior şi a spus că el nu crede aşa ceva şi că este o mojicie să se povestească astfel de lucruri unui grup de oameni curajoşi care luptă pentru patrie şi de taţi de familie şi că el interzice continuarea expunerilor. Acestea au luat sfârşit. Analistul a cerut transferul în altă parte a frontului. Eu cred însă că este o notă foarte proastă pentru victoria germană, dacă aceasta ar avea nevoie de o astfel de „organizare“; de altfel ştiinţa germană nu o va suporta bine.

Acum veţi fi nerăbdători să aflaţi ce conţine acest malefic complex al lui Oedip. V-o spune numele. Cu toţii cunoaşteţi legenda greacă a regelui Oedip, al cărui destin a fost să îşi ucidă tatăl şi să o ia de soţie pe mama lui, făcând tot ce poate pentru a se împotrivi prevestirii oracolului. El se pedepseşte prin orbire după ce află că a

săvârşit aceste nelegiuri, chiar fără ştirea sa. Sper că mulţi dintre dumneavoastră au trăit efectul zguduitor al tragediei în care Sofocle tratează acest mit. Opera poetului din Attica prezintă cum fapta de mult trecută a lui Oedip este dezvăluită treptat, printr-o anchetă artificial amânată şi alimentată permanent de noi indicii; în această măsură există o oarecare asemănare cu parcursul unei analize. Din dialogul cu mama-soţie Iocasta vedem că aceasta, orbită, se opune continuării anchetei. Ea invocă faptul că în vis mulţi oameni au trăit cu mama lor, dar visele nu trebuie luate prea mult în seamă. Noi le luăm în seamă, cel puţin acele vise tipice, care se întâmplă multor oameni şi nu ne îndoim că visul menţionat de Iocasta este legat strâns de conţinutul straniu şi înspăimântător al legendei.

Este de mirare că tragedia lui Sofocle nu trezeşte mai curând respingerea indignată a spectatorului, o reacţie asemănătoare şi mult mai justificată decât reacţia la prelegerile cinstitului nostru medic militar. Deoarece aceasta este de fapt o piesă imorală, care anihilează responsabilitatea etică a omului prezentând forţele divine ca pe nişte orânduitori ai nelegiuirii şi neputinţa mişcărilor etice ale oamenilor care se apără împotriva nelegiurii. Am putea crede cu uşurinţă că materialul legendei intenţionează să fie o acuză contra zeilor şi sorţii şi în mâinile criticului Euripide, certat cu zeii, ar fi devenit cu adevărat o asemenea acuză. Dar la credinciosul Sofocle nu poate fi vorba de o astfel de rebeliune; îl scoate din această dificultate un artificiu pios, anume că actul de cea mai înaltă etică este supunerea la voinţa zeilor, chiar dacă acesta ne comandă nelegiuri. Nu cred că această morală este un punct forte al piesei, dar ea este indiferentă pentru efectul acesteia. Spectatorul nu reacţionează la ea, ci la sensul şi conţinutul ascuns al legendei. El reacţionează ca şi cum ar fi recunoscut la sine însuşi, prin

autoanaliză, complexul Oedip şi ar fi dat în vileag voinţa zeilor şi oracolul drept deghizări înnobilate ale propriului inconştient. Ca şi cum el ar trebui să-şi amintească de dorinţele de a-l înlătura pe tată şi de a o lua în locul lui de soţie pe mamă şi ar trebui să se îngrozească de acestea. El înţelege vocea poetului ca şi cum ar vrea să-i spună: degeaba te lupţi împotriva responsabilităţii tale şi susţii cu tărie ceea ce ai făcut împotriva acestor intenţii nelegiuite. Eşti totuşi vinovat, deoarece nu le-ai putut nimici; ele dăinuie încă inconştient în tine. Şi aici este cuprins un adevăr psihologic. Chiar dacă omul îşi refulează în inconştient pornirile rele şi ar vrea apoi să spună că nu este responsabil pentru ele, el este totuşi constrâns să resimtă această responsabilitate, ca un sentiment de culpabilitate din motive care nu îi sunt cunoscute.

Nu ne îndoim că trebuie să vedem în complexul Oedip una dintre cele mai importante surse ale culpabilităţii de care se plâng atât de des nevroticii. Dar, mai mult, într-un studiu despre începuturile religiei şi moralei umane, pe care l-am publicat în 1913 sub titlul *Totem şi tabu* (Freud, 1912-13), am început să bănuiesc că omenirea ca entitate a obţinut poate conştiinţa culpabilităţii, ultima sursă a religiei şi moralei, la începutul istoriei ei, din complexul Oedip. Aş dori să vă spun mai multe despre aceasta, dar este mai bine să o abandonez. Este greu să ne despărţim de această temă, odată ce am început cu ea, şi trebuie să ne întoarcem la psihologia individuală.

Ce lasă deci să se recunoască din complexul Oedip observaţia directă a copilului în perioada alegerii de obiect, înainte de perioada de latenţă? Se vede cu uşurinţă că micul bărbat vrea să o aibă pe mama numai pentru sine, resimte prezenţa tatălui ca o sursă de tulburare, este mâhnit atunci

când acesta îşi îngăduie tandreţuri faţă de mamă, îşi exprimă mulţumirea atunci când tatăl este absent sau în călătorie. Adesea el dă sentimentelor sale expresie verbală directă, îi promite mamei că se va căsători cu ea. Putem opina că aceste lucruri înseamnă prea puţin în comparaţie cu faptele lui Oedip, dar în fond este suficient, reprezintă în germen acelaşi lucru. Observaţia este adesea voalată de faptul că acelaşi copil se dedă în acelaşi timp, dar în alte împrejurări, unei mari tandreţi faţă de tată. Astfel de atitudini afective opuse – sau, mai bine spus, *ambivalente* –, care la adult ar duce la un conflict, la copil se suportă foarte bine unele pe altele o perioadă, după cum ele vor afla ulterior, în inconştient, loc durabil una alături de cealaltă. Veţi replica şi că purtarea băieţelului izvorăşte din motive egoiste şi că ea nu îndreptăţeşte ipoteza unui complex erotic. Mama se îngrijeşte de toate trebuinţele copilului şi de aceea el are interesul ca ea să nu se mai preocupe de nicio altă persoană. Şi acest lucru este corect, dar devine repede clar că în această situaţie, ca şi în altele asemănătoare, interesul egoist oferă numai sprijinul de care se ataşează tendinţa erotică. Dacă micuţul prezintă o curiozitate sexuală nedeghizată faţă de mama lui, el pretinde să doarmă noaptea cu ea, îşi impune prezenţa la toaleta ei sau întreprinde chiar încercări de seducţie, aşa cum mamele pot vedea atât de des şi cum relatează râzând; atunci natura erotică a legăturii cu mama este astfel la adăpost de orice îndoială. Nu trebuie să uităm nici că mama desfăşoară aceleaşi griji pentru fiică, fără a obţine acelaşi efect şi că tatăl rivalizează destul de des cu mama, în ceea ce priveşte atenţia acordată băiatului, fără a reuşi să dobândească aceeaşi importanţă ca şi mama. Pe scurt, factorul preferinţei sexuale nu poate fi eliminat din situaţie prin nicio critică. Din punctul de vedere al interesului egoist, doar ar fi un lucru neînţelept din

partea micului bărbat dacă nu ar suporta două persoane în serviciile sale, ci numai una dintre ele.

După cum remarcaţi, am descris doar relaţia băiatului cu tatăl şi mama. Pentru fetiţă lucrurile se petrec asemănător, cu schimbările necesare[82]. Ataşamentul tandru faţă de tată, trebuinţa de a o înlătura pe mamă, ca fiind inutilă, şi de a-i lua locul, o cochetărie care lucrează deja cu mijloacele feminităţii ulterioare, creează tocmai la fetiţă un tablou fermecător, care ne face să uităm de seriozitatea şi posibilele consecinţe grave din spatele acestei situaţii infantile. Să nu uităm să adăugăm că adesea părinţii înşişi au o influenţă decisivă asupra trezirii atitudinii oedipiene a copilului, deoarece ei înşişi îşi urmează propria atracţie sexuală şi, acolo unde sunt mai mulţi copii, tatăl o va prefera la modul cel mai clar pe fiică, în timp ce mama îl va prefera în tandreţea ei pe fiu. Dar natura spontană a complexului Oedip infantil nu poate fi zdruncinată serios de acest factor. Complexul Oedip se extinde la dimensiunile unui complex de familie, atunci când mai vin şi alţi copii. El motivează, printr-o nouă sprijinire pe lezarea egoistă, respingerea frăţiorului sau surioarei, precum şi dorinţa imediată de a-l înlătura. De regulă, copiii dau expresie verbală acestor sentimente de ură chiar mai degrabă decât celor provenite din complexul parental. Dacă o asemenea dorinţă se împlineşte şi dacă moartea răpeşte rapid odrasla nedorită, atunci putem afla dintr-o analiză ulterioară că această moarte a fost pentru copil un eveniment important, chiar dacă nu trebuie să fie neapărat fixat în memoria acestuia. Copilul care a fost împins în linia a doua de naşterea unui frăţior sau a unei surioare, care a fost pentru prima oară în viaţă aproape izolat de mamă, nu uită prea uşor această retrogradare; la el se instalează sentimente pe care la un adult le-am numi sentimente de amărăciune gravă şi devin adesea baza pentru o înstrăinare de durată. Am

spus deja că cercetarea sexuală, cu toate consecinţele ei, se leagă de obicei de această experienţă de viaţă a copilului (p. 352 şi urm.). Odată cu creşterea frăţiorului sau surioarei, atitudinea faţă de ei suferă la copil cele mai importante transformări. Băiatul poate să o ia pe soră drept obiect amoros, ca un substitut pentru mama infidelă; între mai mulţi fraţi care se luptă pentru o surioară mai mică iau naştere încă de pe atunci situaţii de rivalitate ostilă importante pentru viaţa ulterioară. O fetiţă găseşte în fratele mai mare un substitut pentru tată, care nu se mai preocupă de ea atât de tandru cum o făcea în primii ani, sau ia o surioară mai mică drept substitut pentru copilul pe care şi l-a dorit în zadar de la tată.

Aceste lucruri şi altele, de natură asemănătoare, ne sunt prezentate de observaţia directă a copiilor şi de examinarea amintirilor lor clar păstrate din copilărie, amintiri care nu sunt influenţate de analiză. De aici veţi trage printre altele concluzia că poziţia unui copil în rândul fraţilor săi este un factor extrem de important pentru configurarea vieţii sale ulterioare, un factor ce trebuie luat în seamă în orice descriere a unei vieţi. Dar, ceea ce este mai important: legat de aceste observaţii anevoie obţinute nu vă veţi putea aminti fără să zâmbiţi de explicaţiile pe care le dă ştiinţa interdicţiei incestului; au fost inventate pentru aceasta tot felul de bazaconii! Înclinaţia sexuală trebuie să fie abătută prin convieţuirea din copilărie cu membrii de sex opus din aceeaşi familie, sau o tendinţă biologică de evitare a consangvinităţii este reprezentată în psihic prin sfiala înnăscută faţă de incest! Ceea ce se uită aici este că nu ar fi nevoie de o astfel de interdicţie nemiloasă prin lege şi morală dacă ar exista unele limite naturale demne de încredere puse în calea tentaţiei incestului. Adevărul este cu totul invers. Prima alegere de obiect a omului este de regulă

una incestuoasă, la bărbat îndreptată către mamă şi soră, şi este nevoie de cele mai riguroase interdicţii pentru a opri transpunerea în realitate a aceastei tendinţe infantile. La primitivii care mai trăiesc astăzi, la popoarele sălbatice, interdicţiile legate de incest sunt şi mai riguroase decât la noi şi, de curând, Th. Reik a arătat într-o lucrare strălucită (1915-16) că riturile de pubertate ale sălbaticilor care reprezintă renaşterea au sensul de a suspenda legătura incestuoasă dintre băiat şi mamă şi de a stabili reconcilierea cu tatăl.

Mitologia ne învaţă că incestul, chipurile atât de odios oamenilor, le este îngăduit zeilor şi din istoria antică putem afla că mariajul fratern incestuos era un precept sacru pentru persoana conducătorului (la vechii faraoni, la incaşii din Peru). Este vorba, aşadar, despre un privilegiu refuzat omului de rând.

Incestul cu mama este una dintre nelegiurile lui Oedip, uciderea tatălui este cealaltă. Cele două sunt marile nelegiuri umane, interzise de prima instituţie social-religioasă a oamenilor, totemismul. Să ne întoarcem de la observarea directă a copilului la cercetarea analitică a adultului devenit nevrotic. Ce face analiza pentru aprofundarea cunoaşterii complexului Oedip? O spunem imediat. Ea dovedeşte că lucrurile se petrec întocmai cum spune legenda: ea arată că fiecare nevrotic a fost sau este un Oedip sau, ceea ce revine la acelaşi lucru, a devenit un Hamlet în reacţie la complex. Desigur că reprezentarea analitică a complexului Oedip este o amplificare şi o înăsprire a schiţei infantile. Ura împotriva tatălui, dorinţele de moarte îndreptate contra lui nu mai sunt sugerate doar prin aluzii timide, tandreţea pentru mamă îşi declară ca scop de a o poseda ca femeie. Trebuie să atribuim cu adevărat aceste mişcări afective puternice şi extreme perioadei celei mai fragede copilării sau analiza ne înşală, amestecând un nou factor? Nu este greu să găsim

acest factor. De fiecare dată când un om relatează despre trecut, chiar dacă acel om este istoric, trebuie să luăm în considerare ceea ce el a împrumutat neintenţionat din prezent sau din perioade de timp intermediare şi a atribuit trecutului. În cazul nevroticului este de văzut dacă această transpunere în trecut este total neintenţionată; vom afla mai târziu că există motive pentru aceasta şi va trebui să apreciem just „fantasmarea retrospectivă“ în trecutul îndepărtat. Descoperim cu uşurinţă că ura împotriva tatălui este potenţată de un număr de motive, ce provin din perioadele şi relaţiile ulterioare, că dorinţele sexuale îndreptate către mamă sunt turnate în forme care copilului trebuiau să-i fie încă străine. Dar ar fi o osteneală inutilă să explicăm ansamblul complexului Oedip prin fantasmare retrospectivă şi să dorim să punem în legătură cu epocile ulterioare. Nucleul infantil şi mai mult sau mai puţin din accesoriile sale se păstrează, aşa cum confirmă observaţia directă asupra copilului.

Chestiunea clinică ce ne întâmpină în spatele formei stabilite analitic a complexului Oedip este încărcată cu cea mai mare importanţă practică. Aflăm că în perioada pubertăţii, când pulsiunea sexuală îşi ridică pretenţiile pentru prima dată cu cea mai mare putere, obiectele vechi incestuoase şi familiare sunt din nou admise şi sunt investite libidinal. Alegerea de obiect infantilă era numai un preludiu slab, dar director al alegerii de obiect din pubertate. Aici se derulează procese afective foarte intense în direcţia complexului Oedip sau în reacţie faţă de el, dar, deoarece premisele lor au devenit intolerabile, ele rămân în mare parte departe de conştiinţă. Începând cu această perioadă individul uman trebuie să se dedice marii sarcini care este desprinderea de părinţi, sarcină după a cărei rezolvare el încetează să mai fie copil, devenind un membru al comunităţii sociale. Pentru fiu, sarcina constă în desprinderea de mamă a

dorinţelor sale libidinale, pentru a le folosi în alegerea unui obiect real, străin al iubirii lui, şi pentru a se reconcillia cu tatăl, dacă a rămas într-o stare de rivalitate cu acesta, sau pentru a se elibera de presiunea lui, dacă, în reacţie la rebeliunea infantilă, a ajuns să îi fie supus. Aceste sarcini se prezintă pentru fiecare; este demn de atenţie cât de rar reuşesc oamenii să se achite de ele în mod ideal, corect din punct de vedere psihologic şi social. Dar nevroticul nu reuşeşte să se achite de această sarcină deloc, fiul rămâne toată viaţa sub autoritatea tatălui şi nu este în stare să îşi transfere libidoul asupra unui obiect sexual străin. Acelaşi lucru se poate întâmpla cu fiica, cu modificarea respectivă a relaţiei. În acest sens complexul Oedip este considerat pe bună dreptate ca fiind nucleul nevrozelor.

Bănuiţi, domnilor, cât de repede a trebuit să trec peste un mare număr de raporturi semnificative atât practic, cât şi teoretic, legate de complexul Oedip. Nu voi mai insista pe variaţiile şi posibila sa răsturnare. În ceea ce priveşte raporturile mai îndepărtate ale acestuia, doresc doar să vă indic faptul că el s-a dovedit foarte determinant pentru producţia poetică. Într-o carte meritorie (1912*b*), Otto Rank a arătat că dramaturgii tuturor timpurilor şi-au extras materialul în principal din complexul Oedip şi al incestului, din variaţiunile şi deghizările acestuia. Nu trebuie să uităm să spunem că ambele dorinţe nelegiuite ale complexului Oedip au fost recunoscute mult înaintea epocii psihanalizei ca reprezentaţi corecţi ai vieţii pulsionale neinhibate. Printre scrierile enciclopedistului Diderot se află celebrul dialog *Le neveu de Rameau*, pe care în germană nu l-a tradus nimeni altul decât Goethe. Acolo se poate citi ciudata frază: *Si le petit sauvage était abandonné à lui-même, qu’il conservât toute son imbécillité et qu’il réunît au peu de raison de l’enfant au berceau la violence des passions de l’homme de*

trente ans, il tordrait le col à son père et coucherait avec sa mère.[83]

Dar nu pot trece cu vederea nici altceva. Mama-soţie a lui Oedip nu a menţionat degeaba visul. Amintiţi-vă de rezultatele analizelor noastre de vise, anume că dorinţele care alcătuiesc visul sunt atât de des de natură perversă, incestuoasă sau trădează o ostilitate nebănuită împotriva rudelor apropiate şi iubite. Am lăsat pe atunci (pp. 161 şi urm.) neexplicată originea acestor porniri rele. Acum explicaţia ni se impune fără alte căutări. Este vorba despre produse ale libidoului şi investiţii obiectale care au avut loc în copilăria timpurie şi au fost pierdute de mult pentru viaţa conştientă. Acestea îşi mai dovedesc prezenţa încă în timpul nopţii şi, într-un anumit sens, sunt capabile de acţiune. Însă dat fiind că toţi oamenii, nu numai nevroticii, au astfel de vise perverse, incestuoase şi crude, trebuie să tragem concluzia că şi persoanele care sunt astăzi normale au parcurs acest drum în evoluţia lor, peste perversiuni şi investiţii obiectale ale complexului Oedip, că această cale este cea a dezvoltării normale, că nevroticii ne arată, amplificat şi înăsprit, ceea ce ne trădează analiza viselor şi la oamenii normali. Şi acesta este unul din motivele pentru care studiul viselor a precedat studiul simptomelor nevrotice.

76 Materialul pentru această prelegere provine în mare parte din cele *Trei eseuri despre teoria sexualităţii* (1905*d*)

77 Silberer (1914) a arătat că uneori credem că privim un singur obiect, când de fapt percepem două obiecte care se suprapun. (*N.t.*)

78 *Ispita Sfântului Anton* de Gustave Flaubert. (*N.t.*)

79 Ultimul punct va fi explicat pe larg în *Morala sexuală „culturală" şi nervozitatea modernă* (1908*d*). (*N.t.*)

80 De Johann Nestroy (1801-62). (*N.t.*)

81 Ulterior Freud va introduce între faza sadic-anală şi faza genitală un stadiu zis „falic", vezi *Organizarea genitală infantilă* (1923*c*).

(*N.t.*)

82 Ulterior, peste câţiva ani, Freud va evidenţia pe larg asimetriile complexului Oedip la cele două sexe. Vederile sale ulterioare vor fi expuse în Prelegerea a 33-a din noua serie de prelegeri. (*N.t.*)

83 *Dacă sălbăticuţul ar fi lăsat de capul lui, dacă şi-ar păstra toată tâmpenia şi dacă ar adăuga la puţina lui minte de prunc violenţa pasiunilor unui om de treizeci de ani, atunci fii sigur că i-ar suci gâtul lui taică-său şi s-ar culca cu maică-sa* — trad. de Gellu Naum în Denis Diderot, *Opere alese*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1956 (p. 539). (*N.t.*)

Prelegerea a 22-a

Puncte de vedere asupra dezvoltării şi regresiei. Etiologie

Doamnelor şi domnilor! Am aflat că funcţia libidinală trece printr-o dezvoltare îndelungă până ce poate intra în modul numit normal în serviciul reproducerii. Vreau să vă arăt acum ce importanţă are acest lucru pentru chestiunea cauzalităţii nevrozelor.

Cred că ne aflăm în consonanţă cu teoriile patologiei generale atunci când presupunem că o astfel de dezvoltare aduce cu sine două pericole, în primul rând pe cel al *inhibiţiei* şi în al doilea rând pe cel al *regresiei*. Aceasta înseamnă că, în condiţiile tendinţei generale a proceselor biologice către variaţie, se poate întâmpla ca nu toate fazele pregătitoare să decurgă la fel de bine şi să fie complet depăşite; unele părţi ale funcţiei vor fi mereu reţinute pe aceste trepte anterioare şi în tabloul de ansamblu al dezvoltării se amestecă o anumită cantitate de inhibiţie în evoluţie.

Să căutăm în alte domenii analogii cu aceste procese. Atunci când un întreg popor părăseşte pământul pe care trăieşte pentru a găsi un altul, aşa cum s-a întâmplat de repetate ori în epocile timpurii ale istoriei omenirii, desigur că pe noile meleaguri nu ajung toţi oamenii. Făcând abstracţie de alte pierderi, trebuie să se fi întâmplat în mod regulat ca pe drum să se oprească mici grupuri sau confrerii de migratori, care s-au stabilit în locurile de popas, în timp ce marea majoritate a populaţiei a mers mai departe. Sau, pentru a căuta comparaţii mai potrivite, ştiţi că la mamiferele superioare glandele sexuale masculine, care de obicei se află în interiorul abdomenului, încep să migreze la un moment dat al vieţii intrauterine, ajungând imediat sub pielea bazinului. Drept urmare a acestei

migraţii, la un număr de indivizi masculi se întâmplă ca unul dintre aceste organe pereche să rămână în cavitatea abdominală sau să îşi găsească un adăpost permanent în aşa-zisul canal inghinal, de care ambele trebuie să treacă în drumul lor, sau cel puţin ca acest canal să rămână deschis, deşi în mod normal el trebuie să se obtureze după finalizarea migraţiei glandelor sexuale. Pe când, tânăr student fiind îmi realizam prima lucrare ştiinţifică sub conducerea lui E.W. von Brücke, m-am ocupat de originea rădăcinilor nervoase posterioare medulare ale unui peşte mic, cu o structură încă arhaică. Am aflat că fibrele nervoase ale acestor rădăcini pornesc din celule mari din cornul superior al substanţei cenuşii, ceea ce nu se mai întâmplă la alte vertebrate. Dar am descoperit curând că astfel de celule nervoase se mai găsesc, în afară de substanţa cenuşie, şi pe întregul traiect până la aşa-zisul ganglion spinal al rădăcinii posterioare, de unde am tras concluzia că celulele acestei aglomerări ganglionare au migrat din măduva spinării în traiectul radicular al nervilor. Acest lucru este confirmat şi de istoria dezvoltării; la acest peşte mic întregul drum de migraţie a fost însă marcat de celulele rămase în urmă. La o abordare mai profundă nu vi se va părea greu să ghiciţi punctele slabe ale acestor comparaţii. Vrem să spunem deci direct că ni se pare posibil pentru fiecare pornire sexuală ca anumite părţi componente ale ei să fi rămas în urmă în stadii timpurii de dezvoltare, pe când alte părţi au putut atinge scopul final. Recunoaşteţi aici că ne reprezentăm fiecare astfel de pornire ca pe un curent continuu încă de la începutul vieţii, pe care îl descompunem întru câtva artificial în serii separate, succesive. Este corectă impresia dumneavoastră că aceste reprezentări au nevoie de o explicaţie suplimentară, dar încercarea ne-ar abate mult prea departe. Lăsaţi-ne să mai stabilim

că o astfel de rămânere a unei porniri parţiale la un stadiu anterior se numeşte *fixaţie* (a pulsiunii).

Cel de-al doilea pericol al unei dezvoltări astfel stratificate constă în aceea că şi părţile care au ajuns mai departe pot să revină uşor, printr-o mişcare retrogradă, în unul din aceste stadii anterioare, ceea ce se numeşte *regresie*. Tendinţa regresează astfel atunci când exercitarea funcţiei ei, deci atingerea unui scop de satisfacere, se loveşte în forma ultimă sau cea mai dezvoltată de puternice piedici exterioare. Este simplu pentru noi să presupunem că fixaţia şi regresia nu sunt independente una de alta. Cu cât sunt mai puternice fixaţiile pe calea de dezvoltare, cu atât mai uşor se abate funcţia de la greutăţile exterioare, prin regresie, până la acele fixaţii, şi deci forma evoluată se dovedeşte cu atât mai incapabilă de rezistenţă faţă de obstacolele exterioare ale parcursului ei. Gândiţi-vă că, dacă un popor aflat în mişcare a lăsat în urmă, în locurile prin care a trecut, largi secţiuni de populaţie, va fi la îndemână pentru cei aflaţi în avangardă să se retragă până la aceste staţii când sunt atacaţi sau se lovesc de un duşman deosebit de puternic. Dar, pe de altă parte, ei vor fi expuşi cu atât mai mult pericolului de a fi învinşi, cu cât au lăsat în urmă mai mulţi oameni.

Pentru înţelegerea dumneavoastră despre nevroze este important să nu scăpaţi din ochi această relaţie între fixaţie şi regresie. Obţineţi atunci un sprijin în chestiunea cauzării nevrozelor, a etiologiei acestora, pe care o vom aborda curând.

Deocamdată vrem să mai rămânem puţin la regresie. După tot ce v-a devenit cunoscut din dezvoltarea funcţiei libidinale, trebuie să vă aşteptaţi la regresii de două feluri, reîntoarcerea la primele obiecte investite cu libido, care se ştie că sunt de natură incestuoasă, şi reîntoarcerea întregii organizări sexuale la stadii anterioare. Ambele apar în nevrozele de transfer (pp. 334 şi urm.) şi joacă

un mare rol în mecanismul lor. Îndeosebi reîntoarcerea la primele obiecte incestuoase ale libidoului este o trăsătură care se regăseşte la nevrotici cu o regularitate de-a dreptul obositoare. Mult mai multe lucruri se pot spune despre regresiile libidoului, dacă vom examina o altă grupă de nevroze, aşa-zisele nevroze narcisice, ceea ce nu intenţionăm în prezent.[84] Aceste afecţiuni ne dau o idee despre alte procese de dezvoltare ale funcţiei libidoului, care până acum nu au fost menţionate, şi ne arată deci noi tipuri de regresie. Cred însă că aici trebuie să vă atrag atenţia întâi de toate să nu confundaţi *regresia* cu *refularea* şi că în acest sens vă pot ajuta cu clarificarea raporturilor dintre cele două procese. După cum vă amintiţi (pp. 329 şi urm.), refularea este acel proces prin care un act capabil de a intra în conştiinţă, deci unul care aparţine sistemului *Pc*, este făcut inconştient, deci este împins înapoi în sistemul *Inc*. Spunem că are loc refularea atunci când actul psihic inconştient nu este admis deloc în următorul sistem preconştient, ci este respins în prag de către cenzură. Conceptul de refulare nu conţine deci nicio legătură cu sexualitatea; vă rog să remarcaţi acest fapt. Refularea apare ca un proces pur psihologic pe care îl putem caracteriza mai bine numindu-l *topic*. Prin aceasta vrem să spunem că are de-a face cu locaţiile psihice presupuse sau, dacă renunţăm la această reprezentare auxiliară grosieră, cu structura aparatului psihic, format din sisteme psihice separate.

Comparaţia pe care am făcut-o ne atrage atenţia că expresia „regresie“ nu a fost utilizată de noi până acum în sensul comun, ci a avut o semnificaţie cu totul specială. Dacă îi daţi sensul comun, cel al unei întoarceri de la un nivel superior de dezvoltare la unul inferior, atunci şi refularea se subordonează regresiei, deoarece ea poate fi descrisă şi ca o reîntoarcere la un stadiu

anterior şi mai adânc în dezvoltarea unui act psihic. Numai că la refulare nu avem în intenţie această direcţie retrogradă, deoarece noi conferim caracterul de refulare şi în sens *dinamic*, când un act psihic este păstrat pe un nivel inferior al inconştientului. Refularea este un concept topic-dinamic, regresia este unul pur descriptiv. Dar ceea ce până acum am numit regresie şi am pus în legătură cu fixaţia denumea exclusiv întoarcerea libidoului la stadiile anterioare ale dezvoltării lui, deci ceva în esenţă diferit de refulare şi total independent de ea. Nu putem spune că regresia libidoului este un proces pur psihic şi nu ştim ce localizare putem să îi atribuim în aparatul psihic. Deşi ea exercită cea mai puternică influenţă asupra vieţii psihice, factorul organic este cel care predomină în ea.

Domnilor, explicaţii cum este aceasta trebuie să vi se pară aride. Să ne întoarcem la clinică, pentru a face unele aplicări mai impresionante. Ştiţi că isteria şi nevroza obsesională sunt reprezentanţii principali ai grupului nevrozelor de transfer. La isterie există o regresie a libidoului spre obiectele sexuale primare incestuoase şi acest lucru are loc aproape regulat, dar nu există practic nicio regresie la un stadiu anterior al organizării sexuale. În schimb, în mecanismul isteric refularea joacă rolul principal. Dacă pot să îmi permit să completez cunoaşterea noastră despre această nevroză printr-o construcţie, atunci aş putea să descriu starea de fapt în următorul mod: în isterie se realizează unificarea pulsiunilor parţiale sub primatul genitaliilor, însă rezultatele ei se lovesc de rezistenţa sistemului preconştient, legat de conştiinţă. Organizarea genitală este valabilă pentru inconştient, dar nu şi pentru preconştient şi această respingere din partea preconştientului creează un tablou care prezintă unele asemănări cu

starea de dinaintea primatului genital. Dar este cu totul altceva. Dintre cele două regresii libidinale, cea mai evidentă este de departe regresia la o fază anterioară a organizării sexuale. Dat fiind că ea lipseşte din isterie şi că întreaga noastră concepţie despre nevroze se află încă prea mult sub influenţa studiului isteriei, care predomină pentru moment, semnificaţia regresiei libidinale ne-a devenit clară mult mai târziu decât cea a refulării. Să fim pregătiţi pentru faptul că punctul nostru de vedere poate suferi şi alte extensii şi modificări atunci când vom putea comenta, în afară de isterie şi de nevroza obsesională, şi celelalte nevroze, narcisice.

La nevroza obsesională, dimpotrivă, regresia libidoului la prestadiul organizării sadic-anale este cea mai evidentă şi este faptul determinant pentru manifestarea prin simptome. Impulsul amoros trebuie să se mascheze sub formă de impuls sadic. Reprezentarea obsesivă: aş vrea să te ucid – înseamnă la bază, dacă este eliberată de unele ingrediente, care nu sunt însă întâmplătoare, ci indispensabile, nimic altceva decât: aş dori să te savurez în actul amoros. Dacă presupuneţi că în acelaşi timp a avut loc o regresie obiectală, astfel că aceste impulsuri nu se referă decât la cele mai apropiate şi cele mai iubite persoane, atunci puteţi să vă faceţi o reprezentare despre oroarea evocată la bolnav de această reprezentare obsesională şi în acelaşi timp despre ciudăţenia cu care ele se înfăţişează percepţiei sale conştiente. Dar şi refularea are un mare aport la mecanismul acestor nevroze, greu de departajat într-o introducere lapidară cum este a noastră. Fără refulare, regresia libidoului nu ar duce niciodată la o nevroză, ci ar rezulta într-o perversiune. De aici vedeţi că refularea reprezintă acel proces care este cel mai specific nevrozei şi care o caracterizează cel mai bine. Poate voi avea vreodată ocazia de a vă spune ce ştim despre mecanismul perversiunilor şi veţi

vedea apoi că nici aici lucrurile nu merg simplu, de la sine, aşa cum ne-ar plăcea să ne imaginăm.

Domnilor! Vă veţi împăca cel mai bine cu cele auzite mai devreme despre fixaţie şi regresie a libidoului, dacă le veţi lăsa să treacă drept pregătire pentru cercetarea etiologiei nevrozelor. V-am spus în acest sens un singur lucru, şi anume că: oamenii se îmbolnăvesc de nevroză atunci când li se răpeşte posibilitatea de a-şi satisface libidoul, deci din cauza „frustrării“, aşa cum m-am exprimat, şi că simptomele lor sunt chiar un substitut pentru satisfacerea refuzată. Desigur că aceasta nu înseamnă că orice frustrare în satisfacerea libidinală pe care o întâlnesc îi face nevrotici, ci numai că în toate cazurile de nevroză cercetate se putea pune în evidenţă factorul frustrării. Reciproca enunţului nostru nu este deci valabilă. Aţi înţeles că acea afirmaţie nu trebuia să reveleze întregul secret al etiologiei nevrozelor, ci evidenţia numai o condiţie importantă şi indispensabilă.

Nu ştim acum dacă pentru dezbaterea în continuare a acestui enunţ trebuie să abordăm natura frustrării sau particularităţile celui afectat de ea. Frustrarea este foarte rar totală şi absolută; pentru a acţiona patogen, ea trebuie să afecteze acel mod de satisfacere după care tinde acea persoană anume, singura satisfacţie de care acea persoană este capabilă. În general există foarte multe căi de a suporta lipsa satisfacerii libidinale, fără a cădea pradă bolii. În primul rând, cunoaştem oameni care sunt în stare să-şi asume o astfel de lipsă, fără a fi afectaţi. În acest caz ei nu sunt fericiţi, suferă de dor, dar nu se îmbolnăvesc. Atunci trebuie să ţinem seamă de faptul că tocmai mişcările pulsionale sexuale sunt extraordinar de *plastice*, dacă pot spune aşa. Ele se pot înlocui unele pe altele, una poate prelua intensitatea

celeilalte; dacă satisfacerea uneia este frustrată de realitate, satisfacerea alteia poate oferi o despăgubire completă. Ele se comportă una faţă de alta ca o reţea de canale comunicante prin care circulă un fluid şi aceasta în ciuda supunerii lor primatului genital, ceea ce nu este deloc atât de uşor de unificat într-o reprezentare. Apoi, pulsiunile parţiale ale sexualităţii, ca şi tendinţele sexuale care sunt alcătuite din ele, prezintă o mare capacitate de a-şi schima obiectul, de a-l schimba cu un altul, deci şi cu unul care se poate atinge mai comod; această capacitate de deplasare şi disponibilitate de a admite surogate trebuie să combată puternic efectul patogen al unei frustrări. Dintre aceste procese protectoare împotriva îmbolnăvirii prin lipsă, unul a dobândit o mare semnificaţie culturală. El constă în aceea că tendinţa sexuală renunţă la scopul ei îndreptat spre plăcerea parţială sau spre plăcerea procreaţiei şi adoptă un alt scop, care, din punct de vedere genetic, are aceeaşi sursă ca şi scopul abandonat, dar nu mai trebuie să fie numit sexual, ci social. Numim acest proces „sublimare“, supunându-ne acelei aprecieri generale care consideră că scopurile sociale sunt superioare celor sexuale, care sunt în esenţă egoiste. Sublimarea este numai un caz special de sprijinire a tendinţelor sexuale pe alte tendinţe, care nu sunt sexuale (cf. pp. 350 şi urm.). Vom mai vorbi despre ele, într-un alt context.

Veţi avea acum impresia că lipsa este redusă până la insignifiant prin toate aceste mijloace menite de a o face suportabilă. Dar nu, ea îşi păstrează forţa patogenă. Aceste mijloace de contracarare nu sunt în general suficiente. Cantitatea de libido nesatisfăcut pe care şi-o pot asuma în medie oamenii este limitată. Plasticitatea sau capacitatea de a se mişca liber a libidoului nu este în niciun caz păstrată total la fiecare dintre ei şi sublimarea nu poate rezolva decât o anumită

parte a libidoului, făcând abstracţie de faptul că mulţi oameni nu posedă capacitatea de a sublima decât într-o măsură redusă. Cea mai importantă dintre aceste restricţii este evident limitarea mobilităţii libidoului, dat fiind că ea face ca satisfacerea individului să depindă de atingerea unui număr foarte mic de scopuri şi obiecte. Amintiţi-vă numai că o dezvoltare libidinală incompletă lasă în urmă destul de multe fixaţii ale libidoului la faze anterioare ale organizării şi găsirii obiectului, fixaţii care, de cele mai multe ori, nu sunt capabile de o satisfacere reală. Astfel veţi recunoaşte în fixaţia libidoului cel de-al doilea factor puternic care conlucrează cu frustrarea pentru determinarea maladiei. Printr-o abreviere schematică, aţi putea spune că fixaţia libidoului reprezintă factorul predispozant, intern al etiologiei nevrozelor, pe când frustrarea este factorul accidental, extern.

Profit de această ocazie pentru a vă avertiza în privinţa partizanatului într-o dispută total inutilă. În întreprinderea ştiinţifică se obişnuieşte să se ia o parte din adevăr, să fie aşezată în locul întregului şi să se combată în favoarea acesteia tot restul, care nu este însă mai puţin adevărat. Pe această cale s-au despărţit deja de mişcarea psihanalitică mai multe direcţii, din care una recunoaşte numai pulsiunile egoiste, negându-le în schimb pe celelalte; cealaltă direcţie ia în considerare numai influenţa sarcinilor reale de viaţă, trecând-o cu vederea pe cea a trecutului individual etc[85]. Aici se prezintă ocazia unei opoziţii asemănătoare şi a unor întrebări care nasc dispute: Sunt oare nevrozele maladii *exogene* sau *endogene*, sunt ele oare urmarea inevitabilă a unei anumite constituţii sau produsul unor anumite impresii de viaţă vătămătoare (traumatice), în special: sunt ele provocate de fixarea libidoului (şi constituţia sexuală) sau de presiunea frustrării? Acestă dilemă nu mi se pare mai înţeleaptă decât o alta, pe care v-

am prezentat-o: copilul ia naştere prin forţa de procreaţie a tatălui sau datorită receptivităţii mamei? Ambele condiţii sunt indispensabile, veţi răspunde, pe bună dreptate. În determinarea nevrozelor situaţia este dacă nu identică, cel puţin foarte asemănătoare. Din punctul de vedere al determinării lor, cazurile de nevroză se ordonează într-o serie în care cei doi factori – constituţia sexuală şi experienţa – sunt ambii reprezentaţi: când unul scade, celălalt creşte. La unul dintre capetele şirului se află cazurile extreme, despre aceşti oameni putem spune cu convingere că s-ar fi îmbolnăvit în orice caz, ca urmare a dezvoltării particulare a libidoului lor, indiferent care ar fi fost experinţele lor, oricât de mult i-ar fi cruţat viaţa. La cealaltă extremitate se află cazurile la care puteţi spune invers: aceştia ar fi scăpat cu siguranţă de nevroză dacă viaţa nu i-ar fi adus în cutare sau cutare stare. La cazurile aflate în interiorul seriei un plus sau un minus în ceea ce priveşte constituţia sexuală predispozantă întâlneşte un plus sau un minus de cerinţe de viaţă vătămătoare. Constituţia lor sexuală nu le-ar fi adus nevroza, dacă nu ar fi trecut prin astfel de experienţe şi aceste experienţe nu ar fi avut asupra lor efect traumatic, dacă altele ar fi fost condiţiile libidoului. În această serie, aş pune, poate, un anumit accent pe semnificaţia factorilor predispozanţi, dar şi această afirmaţie depinde de limitele pe care le aprobaţi pentru nevroză.

Domnilor! Vă propun să numim astfel de serii *serii complementare* şi vă pregătesc pentru faptul că vom mai avea ocazia să alcătuim astfel de serii.

Persistenţa cu care libidoul se ataşează de anumite direcţii şi obiecte, aşa-zisa *vâscozitate* a libidoului, ne apare a fi un factor variabil autonom, individual, ale cărui dependenţe ne sunt complet necunoscute, dar a cărui semnificaţie pentru etiologia nevrozelor nu o vom mai subestima. Dar nici nu trebuie să supraevaluăm gradul de

profunzime al acestei relaţii. O astfel de „vâscozitate“ a libidoului – din motive necunoscute – este prezentă în numeroase condiţii la persoanele normale şi apare ca factor hotărâtor la perverşi, persoanele care, într-un anumit sens, sunt opusul nevroticilor. Chiar înainte de era psihanalizei (Binet, 1888) anamnezele perverşilor duceau adesea la descoperirea unei impresii foarte timpurii legate de o orientare pulsională sau de o alegere de obiect anormală, de care libidoul persoanei respective rămânea lipit pe viaţă. Adesea nu ştim să spunem ce a abilitat această experienţă să exercite o atracţie atât de intensă asupra libidoului. Doresc să vă povestesc un astfel de caz, observat de mine. Este vorba despre un bărbat pentru care astăzi organele genitale şi ceilalţi nuri ai femeii nu înseamnă nimic, care poate fi pus într-o stare de excitaţie sexuală irezistibilă numai de un picior încălţat de o anumită formă. Acesta îşi aminteşte de o întâmplare decisivă pentru fixarea libidoului său, petrecută pe când el avea şase ani. Stătea pe un taburet alături de guvernanta care îi preda engleză. Guvernanta, o fată bătrână, uscată, lipsită de frumuseţe, cu ochi albaştri apoşi şi nas cârn, avea în acea zi o rană la picior şi îl întinsese de aceea pe o pernă, încălţat cu un papuc de catifea. Piciorul în sine era ascuns în cea mai decentă manieră. Un picior atât de slab şi tendinos, aidoma celui pe care îl văzuse atunci la guvernantă, a devenit singurul lui obiect sexual, după o timidă încercare de activitate sexuală normală în pubertate. Bărbatul era excitat irezistibil atunci când la acest picior se adăugau şi alte trăsături, care aminteau de tipul uman al guvernantei engleze. Bărbatul nu a devenit nevrotic drept urmare a acestei fixaţii a libidoului lui: el a devenit pervers, ceea ce noi numim un fetişist de picioare. Vedeţi deci că, deşi fixaţia puternică şi timpurie a libidoului este indispensabilă pentru provocarea nevrozelor,

cercul ei de acţiune depăşeşte cu mult domeniul nevrozelor. Şi această condiţie este în sine la fel de puţin decisivă ca şi frustrarea, menţionată anterior.

Problema cauzelor nevrozelor pare deci a se complica. De fapt, cercetarea psihanalitică ne face cunoştinţă cu un nou factor, care nu a fost luat în considerare în seria noastră etiologică şi pe care îl recunoaştem cel mai bine în cazuri a căror stare de sănătate de până atunci este tulburată brusc de o îmbolnăvire nevrotică. La aceste persoane se întâlneşte de regulă indiciul unei confruntări a mişcărilor de dorinţă sau, aşa cum suntem obişnuiţi să spunem, se pot vedea semne ale unui *conflict* psihic. O parte a personalităţii apără anumite dorinţe, altă parte se luptă împotriva lor şi le combate. Fără un astfel de conflict nu există nevroză. Aceasta nu ni s-ar părea a fi ceva deosebit. Ştiţi că viaţa noastră psihică este neîntrerupt dinamizată de conflicte pe care trebuie să le tranşăm. Trebuie deci să fie îndeplinite condiţii speciale pentru ca un astfel de conflict să devină patogen. Trebuie să ne întrebăm care sunt aceste condiţii, între ce forţe psihice se derulează aceste conflicte patogene, ce relaţie are conflictul cu ceilalţi factori cauzali.

Sper că pot să vă dau destule răspunsuri la aceste întrebări, chiar dacă acestea sunt abreviate schematic. Conflictul e invocat prin frustrare, prin aceea că libidoul lipsit de satisfacerea sa este obligat acum să îşi caute alte obiecte şi căi. El are drept condiţie faptul că aceste căi şi obiecte trezesc aversiunea unei părţi a personalităţii, astfel că urmează un veto, care face mai întâi imposibilă noua cale spre satisfacere. De aici porneşte drumul spre formarea simptomului, pe care îl vom urmări mai târziu.[86] Tendinţele libidinale respinse reuşesc să se strecoare pe anumite căi ocolite, oricum nu fără să ţină seamă de obiecţii, prin anumite

deformări şi edulcorări. Căile ocolite sunt căile formării simptomului, simptomele sunt satisfacţia nouă sau substitutivă, făcută necesară din cauza frustrării.

Putem reda semnificaţia conflictului psihic şi printr-o altă exprimare, spunând: pentru ca frustrarea *exterioară* să devină patogenă, trebuie să i se adauge frustrarea interioară. Frustrarea exterioară şi cea interioară se referă atunci desigur la diferite căi şi obiecte. Frustrarea exterioară elimină posibilitatea satisfacerii, iar frustrarea interioară doreşte să elimine o altă posibilitate, în jurul căreia se declanşează conflictul. Eu prefer această reprezentare, deoarece ea are un conţinut privat. Ea indică probabilitatea ca în preistoria dezvoltării umane opreliştile interioare să fi derivat din obstacole exterioare reale.

Care sunt însă forţele de la care porneşte obiecţia împotriva tendinţelor libidinale? Care este cealaltă parte din conflictul patogen? Se poate spune, la modul general, că sunt forţele pulsionale nonsexuale. Le cuprindem sub numele de „pulsiuni ale Eului"; psihanaliza nevrozelor de transfer nu ne oferă o cale bună către studiul lor în continuare, facem cunoştinţă cu ele cel mult într-o oarecare măsură, prin rezistenţele care se opun analizei. Conflictul patogen este deci un conflict între pulsiuni ale Eului şi pulsiuni sexuale. Într-o serie întreagă de cazuri se pare că ar putea fi şi un conflict între tendinţe diferite, pur sexuale; dar la bază este acelaşi lucru, deoarece dintre cele două tendinţe sexuale care se află în conflict una este, ca să spunem aşa, conformă Eului, în timp ce cealaltă se cere combătută de Eu. Se rămâne, aşadar, la conflictul între Eu şi sexualitate.

Domnilor! Adesea când psihanaliza a luat în considerare un proces psihic ca manifestare a pulsiunii sexuale, i s-a replicat defensiv şi cu supărare că omul nu constă numai din sexualitate, că în viaţa psihică mai există şi alte pulsiuni şi

interese în afara celor sexuale, că nu trebuie să derivăm „totul“ din sexualitate etc. Este îmbucurător că găsim măcar o dată un punct pe care îl împărtăşim cu adversarul nostru. Psihanaliza nu a uitat niciodată că există şi forţe pulsionale nonsexuale, ea s-a structurat pe deosebirea clară dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile Eului şi susţine, în faţa oricărei obiecţii, că nevrozele nu îşi au sursa în sexualitate, ci că ele se datorează conflictului dintre Eu şi sexualitate. Ea nu are niciun motiv rezonabil pentru a contesta existenţa sau importanţa pulsiunilor Eului, în timp ce urmăreşte rolul pulsiunilor sexuale în maladie şi viaţă. Numai că soarta ei a fost să se ocupe în primul rând de pulsiunile sexuale, pentru că acestea au fost reliefate prin intermediul nevrozelor de transfer şi pentru că i-au oferit prilejul să studieze ceea ce alţii neglijaseră.

Nu este corect să spunem nici că psihanaliza nu s-a interesat deloc de partea nonsexuală a personalităţii. Tocmai deosebirea dintre Eu şi sexualitate m-a făcut să recunosc cu claritate că şi pulsiunile Eului trec printr-o dezvoltare semnificativă, dezvoltare care nu este nici total independentă de libido şi nici fără repercusiuni asupra acestuia. Cunoaştem oricum dezoltarea Eului mult mai puţin decât o cunoaştem pe cea a libidoului, pentru că numai studiul nevrozelor narcisice ne poate promite o idee despre structura Eului. Există totuşi o încercare demnă de atenţie al lui Ferenczi (1913) de a construi din punct de vedere teoretic treptele de dezvoltare ale Eului; am obţinut cel puţin în două locuri puncte fixe de reper pentru evaluarea acestei dezvoltări. Nu ne gândim la faptul că interesele libidinale ale unei persoane se află de la început în opoziţie cu interesele sale de autoconservare; mai curând Eul se străduieşte pe fiecare nivel să rămână în consonanţă cu organizarea sexuală din acea perioadă şi să o adapteze la el. Succesiunea unor

anumite faze în dezvoltarea libidoului urmează probabil un program prescris; nu trebuie însă respinsă ideea că această desfăşurare este influenţată de Eu şi că ar trebui de asemenea să fie prevăzut un anumit paralelism, o corespondenţă între fazele de dezvoltare a Eului şi cele ale libidoului; tulburarea acestei corespondenţe poate duce la apariţia unui factor patogen. Unul dintre punctele de vedere importante pentru noi este urmărirea modului cum se comportă Eul dacă libidoul său lasă în urmă, într-un loc din dezvoltarea sa, o fixaţie puternică. El poate să o admită şi devine într-o măsură corespunzătoare pervers sau infantil, ceea ce revine la acelaşi lucru. El poate însă şi respinge această fixaţie a libidoului şi atunci Eul are o *frustrare*, acolo unde libidoul a înregistrat o *fixaţie*.

Pe această cale ajungem să aflăm că cel de-al treilea factor al etiologiei nevrozelor, *tendinţa spre conflict*, depinde de dezvoltarea Eului la fel de mult cum depinde şi de cea a libidoului. Ideea noastră despre cauzele nevrozelor este deci acum completă. În primul rând, ca o condiţie generală, frustrarea, apoi fixaţia libidoului, care o împinge în anumite direcţii, şi în al treilea rând tendinţa conflictuală din dezvoltarea Eului, care a respins astfel de mişcări libidinale. Starea de lucruri nu este deci atât de încâlcită şi greu de scrutat cum probabil vi s-a părut de-a lungul prelegerii. Dar vom afla desigur că nu am terminat încă. Mai trebuie să adăugăm ceva nou şi să mai analizăm ceva deja cunoscut.

Pentru a vă demonstra influenţa dezvoltării Eului asupra formării conflictului şi deci asupra producerii nevrozelor, aş dori să vă prezint un exemplu, inventat, dar care nu se îndepărtează deloc de verosimilitate. Pornind de la titlul unui vodevil al lui Nestroy îi voi atribui caracteristica

„La parter şi la primul etaj“. La parter locuieşte îngrijitorul casei, iar la primul etaj proprietarul, un domn bogat şi distins. Ambii au copii şi vom presupune că fiica proprietarului poate să se joace pe neobservate cu fetiţa proletarilor. Se poate întâmpla foarte uşor ca jocul copiilor să adopte un caracter „obraznic“, adică sexual, ca ei să se joace „de-a mama şi de-a tata“, să se cerceteze unul pe altul în cele mai intime situaţii şi să îşi excite reciproc organele genitale. Fiica proprietarului, care, în ciuda fragedei ei vârste, de cinci sau şase ani, a putut observa unele lucruri despre sexualitatea adulţilor, poate să îşi aroge rolul de seducătoare. Această experienţă, chiar dacă nu se prelungeşte mult timp, ajunge ca să activeze la ambii copii anumite porniri sexuale, care, după încetarea jocurilor comune, se manifestă câţiva ani sub formă de masturbare. Aici se opresc elementele comune: rezultatul final va fi foarte diferit la cei doi copii. Fiica îngrijitorului va continua cu masturbarea până la apariţia menstrelor, ea poate să o abandoneze apoi fără dificultăţi, şi peste puţin timp să îşi ia un iubit, să facă un copil, să urmeze o cale sau alta, care poate că o vor face să devină o actriţă celebră, sfârşind prin a intra în rândurile aristocraţiei. Probabil că soarta ei va fi mai puţin strălucitoare, dar în orice caz ea va ieşi nevătămată, cu toată preocuparea ei timpurie pentru sexualitate, nu se va îmbolnăvi de nevroză şi îşi va împlini viaţa. Altfel stau lucrurile cu fiica proprietarului. Ea va bănui de timpuriu, încă din copilărie, că a făcut ceva rău, va renunţa la satisfacţia masturbatorie după puţin timp, dar poate abia după o luptă aprigă şi totuşi va păstra în fiinţa ei o senzaţie apăsătoare. În adolescenţă, când ajunge în poziţia de a afla ceva despre relaţiile sexuale umane, ea le va respinge cu un dezgust inexplicabil şi va dori să nu ştie nimic despre aceasta. Probabil că ea va trece acum printr-o nouă pornire spre masturbare, imposibil de înfrânat, dar

de care nu îndrăzneşte să se plângă. În anii în care ea ar trebui să placă unui bărbat, ca femeie, va izbucni nevroza, care o abate de la căsătorie şi speranţă. Dacă prin analiză reuşim să obţinem o idee despre această nevroză, se va dovedi că această fată bine educată, inteligentă şi cu idealuri înalte şi-a refulat complet pornirile sexuale şi că acestea sunt ataşate inconştient de sărăcăcioasele experienţe cu prietena ei din copilărie.

Diferenţa mare dintre cele două destine, în ciuda aceleiaşi experienţe, este dată de faptul că Eul uneia dintre fete a trecut printr-o dezvoltare care nu a avut loc şi la cealaltă. Fiicei îngrijitorului activitatea sexuală i s-a părut ulterior la fel de naturală şi fără complicaţii ca şi în copilărie. Fiica proprietarului a suferit influenţa educaţiei şi a preluat comandamentele ei. Eul ei a format din stimulările oferite lui idealuri despre puritatea şi castitatea feminine, incompatibile cu activitatea sexuală; educaţia ei intelectuală a dispreţuit interesul pentru rolul feminin căruia îi este menită. Datorită acestei dezvoltări superioare, morală şi intelectuală, a Eului său, ea a intrat în conflict cu cerinţele sexualităţii ei.

Aş dori să mai zăbovesc astăzi la un al doilea punct în dezvoltarea Eului, atât datorită anumitor perspective largi ca şi din pricină că tocmai următorul lucru este indicat pentru a justifica separarea pulsiunilor Eului de cele sexuale, plăcută nouă, clară şi deloc de la sine înţeleasă. În judecarea celor două dezvoltări, a Eului şi a libidoului, trebuie să propunem un punct de vedere care până acum nu a fost destul de des luat în seamă. Ambele sunt la bază moşteniri, repetări prescurtate ale dezvoltării pe care a parcurs-o întreaga umanitate de la începuturi, prin foarte mari intervale de timp. Aş fi de părere că la dezvoltarea libidoului se vede bine această origine *filogenetică*. Gândiţi-vă la faptul că, la o clasă de animale, aparatul genital este pus în cea mai

strânsă relaţie cu gura, la altele nu se poate diferenţia de aparatul excretor şi la altele este legat de organele de mişcare, lucruri pe care le găsiţi descrise în valoroasa carte a lui W. Bölsche (1911-1913). La animale se văd, ca să spunem aşa, toate felurile de perversiuni, închegate sub formă de structuri ale organizării sexuale. Punctul de vedere filogenetic este mascat la oameni parţial prin circumstanţa că ceea ce de fapt este moştenit este totuşi redobândit în dezvoltarea individuală, probabil pentru că subzistă încă şi se repercutează asupra fiecărui individ în parte aceleaşi raporturi care la vremea lui au constrâns la dobândire. Aş dori să spun că la vremea lui ele au funcţionat creator, iar acum acţionează provocator. În plus, este neîndoielnic că la fiecare cursul dezvoltării determinate poate fi tulburat şi modificat de influenţe recente din exterior. Ştim care este puterea care a supus omenirea unei astfel de dezvoltări şi îşi menţine şi astăzi presiunea în aceeaşi direcţie; este vorba din nou de frustrarea realităţii, sau dacă vrem să-i spunem pe marele ei nume: *nevoia* vieţii, 'An£gch. Ea a fost o educatoare aspră şi a făcut multe din noi. Nevroticii fac parte dintre acei copii la care această asprime a adus urmări rele, dar acesta este riscul asumat în orice educaţie. Această apreciere a nevoii vitale ca motor al dezvoltării nu trebuie de altminteri să pledeze împotriva semnificaţiei de „tendinţe de dezvoltare interne“, dacă acestea se pot demonstra.

Este demn de toată atenţia faptul că pulsiunile sexuale şi cele de autoconservare nu se comportă la fel faţă de nevoia reală. Pulsiunile de autoconservare, ca şi tot ceea ce ţine de ele, sunt uşor de educat; ele învaţă de timpuriu să se supună nevoii şi să-şi adapteze dezvoltările după indicaţiile realităţii. Acest lucru este de înţeles, deoarece ele nu pot să obţină pe nicio altă cale obiectele de care au nevoie; fără aceste obiecte

individul sucombă. Pulsiunile sexuale sunt mai greu educabile, deoarece ele nu cunosc la început nevoia de obiect. Dat fiind că ele se sprijină parazitar pe alte funcţii corporale şi se satisfac autoerotic, asupra propriului corp, ele sunt la început în afara influenţei educative a nevoii reale şi sunt încăpăţânate, neinfluenţabile, ceea ce numim „neînţelegătoare“. La cei mai mulţi dintre oameni ele păstrează aceste caracteristici în câte o privinţă toată viaţa. De regulă educabilitatea unei persoane tinere ia sfârşit atunci când trebuinţele sexuale ale acesteia se trezesc la deplina lor putere. Acest lucru este cunoscut de educatori, care acţionează în consecinţă; dar poate că ei se lasă convinşi de rezultatele psihanalizei pentru a plasa amprenta esenţială a educaţiei în primii ani de copilărie, începând din pruncie. Omuleţul este adesea complet format din al patrulea sau al cincilea an de viaţă şi ulterior doar aduce treptat în prim-plan ceea ce deja se ascunde în el.

Pentru a evalua întreaga semnificaţie a deosebirii arătate dintre cele două grupuri de pulsiuni, trebuie să o luăm de la început şi să introducem un punct de vedere care merită să fie numit *economic*. Ne ducem astfel într-unul dintre cele mai importante, dar din păcate şi cele mai obscure, domenii ale psihanalizei. Ne punem întrebarea dacă în funcţionarea aparatului nostru psihic se poate recunoaşte o intenţie principală; în primă instanţă răspundem că această intenţie este îndreptată către obţinerea plăcerii. Se pare că întreaga noastră activitate psihică este îndreptată în direcţia dobândirii plăcerii şi evitării neplăcerii, că ea este reglată automat prin *principiul plăcerii*. Am da orice ca să ştim care sunt condiţiile în care iau fiinţă plăcerea şi neplăcerea, dar nu putem afla. Ne îngăduim să afirmăm doar că plăcerea este legată *cumva* de diminuarea, reducerea sau stingerea mulţimii de excitaţii care se acumulează în aparatul psihic, neplăcerea fiind o sporire a

acestora. Cercetarea celei mai intense plăceri care este accesibilă omului, plăcerea realizării actului sexual, lasă puţin loc de îndoială în această privinţă. Numim acest punct de vedere *economic* fiindcă la astfel de procese de plăcere este vorba despre destinele unor *cantităţi* de excitaţie sau de energie psihică. Observăm că sarcina şi performanţa aparatului psihic pot fi descrise şi altfel şi într-un mod mai general decât prin sublinierea câştigului de plăcere. Am putea spune că aparatul psihic serveşte intenţiei de a domina şi suprima mulţimea de stimuli, de mărimi de excitaţie, care vin din interior şi din exterior. În ceea ce priveşte pulsiunile sexuale, este evident că ele îşi axează dezvoltarea de la început până la sfârşit pe dobândirea plăcerii; ele păstrează această funcţie originară fără vreo modificare. Acelaşi lucru este intenţionat la început şi de celelalte, pulsiunile Eului. Dar sub influenţa profesoarei Nevoie pulsiunile Eului învaţă rapid că principiul plăcerii trebuie înlocuit printr-o modificare. Sarcina de a se feri de neplăcere se pune pentru ele aproape pe acelaşi plan ca şi obţinerea plăcerii; Eul află că sunt inevitabile renunţarea la satisfacerea imediată, amânarea obţinerii plăcerii, suportarea unei cantităţi de neplăcere şi abandonarea anumitor surse de plăcere. Eul astfel educat a devenit „înţelegător", el nu se mai lasă dominat de principiul plăcerii, ci ascultă de *principiul realităţii*, care doreşte şi el de fapt să obţină plăcere, dar o plăcere asigurată prin faptul că ţine seama de realitate, chiar dacă este vorba despre o plăcere amânată şi redusă.

Trecerea de la principiul plăcerii la principiul realităţii este unul dintre cele mai importante progrese în dezvoltarea Eului. Ştim deja că pulsiunile sexuale parcurg această parte a dezvoltării Eului şi numai manifestând rezistenţă şi vom afla ulterior consecinţele pe care le are pentru oameni faptul că sexualitatea se mulţumeşte cu o

relaţie atât de laxă cu realitatea externă. În final, o altă remarcă ce-şi are locul aici. Dacă Eul omului are istoria sa de dezvoltare, ca şi libidoul, nu veţi fi surprinşi să aflaţi că există şi „regresii ale Eului“ şi veţi dori să ştiţi şi ce rol poate juca în îmbolnăvirile de nevroză această reîntoarcere a Eului la faze anterioare de dezvoltare.

84 Acestea vor fi studiate în Prelegerea a 26-a. (*N.t.*)

85 Freud se referă la şcoala adleriană şi la cea jungiană. (*N.t.*)

86 În următoarea Prelegere. (*N.t.*)

Prelegerea a 23-a

Căile de formare a simptomului

Doamnelor şi domnilor! Pentru profan, simptomele sunt cele care formează esenţa maladiei şi vindecarea este pentru el suspendarea simptomelor. Medicul pune preţ pe diferenţierea simptomelor faţă de boală şi spune că înlăturarea simptomelor nu este încă vindecarea bolii. Dar ceea ce mai rămâne din boală după înlăturarea simptomului este numai capacitatea de a forma noi simptome. De aceea vrem să adoptăm acum punctul de vedere al profanului şi să considerăm că analiza simptomelor echivalează cu înţelegerea bolii.

Simptomele – aici este vorba bineînţeles de cele psihice (sau psihogene) şi de maladia psihică – sunt în general acte vătămătoare sau cel puţin inutile pentru ansamblul vieţii, de care persoana se plânge adesea că survin împotriva voinţei sale şi care sunt legate de sentimente de neplăcere sau suferinţă. Marele lor prejudiciu constă în cheltuiala psihică consumată prin simpla lor existenţă şi în cea ulterioară, cerută de combaterea lor. În condiţiile unei bogate producţii de simptome, aceste două costuri pot avea drept urmare o sărăcire extraordinară a persoanei în energie psihică disponibilă şi astfel o paralizie a acesteia în ceea ce priveşte cele mai importante sarcini de viaţă. Dat fiind că pentru acest rezultat este responsabilă în primul rând *cantitatea* de energie astfel folosită, recunoaşteţi uşor că „a fi bolnav“ este în esenţă o noţiune practică. Dacă vă plasaţi într-un punct de vedere teoretic şi faceţi abstracţie de aceste cantităţi, puteţi spune cu uşurinţă că noi, *toţi*, suntem bolnavi, adică nevrotici, deoarece condiţiile pentru formarea simptomelor se pot evidenţia şi la persoanele normale.

Despre simptomele nevrotice ştim deja că ele sunt rezultatul unui conflict, suscitat în jurul unui nou mod de satisfacere libidinală (pp. 390 şi urm.). Cele două forţe care se află în conflict se reunesc în simptom, se reconciliază în compromisul reprezentat de formarea simptomului. De aceea simptomul este atât de rezistent; el va fi susţinut din două părţi. Ştim şi că unul dintre cei doi parteneri ai conflictului este libidoul nesatisfăcut, respins de realitate, care trebuie atunci să caute alte căi spre satisfacere. Dacă realitatea rămâne inflexibilă, chiar atunci când libidoul este gata să adopte un alt obiect în locul celui frustrat, acesta este obligat în cele din urmă să ia calea regresiei şi să tindă către satisfacere prin una dintre organizările deja depăşite sau printr-un obiect care fusese abandonat anterior. Pe calea regresiei, libidoul este atras de fixaţia pe care a lăsat-o în urmă în acest punct al dezvoltării sale.

Acum drumul spre perversiune se departajează net de calea care duce la nevroză. Dacă aceste regresii nu stârnesc opoziţia Eului, nici nu se ajunge la nevroză şi libidoul obţine o satisfacţie oarecare reală, chiar dacă nu mai este normală. Dacă însă Eul, care dispune nu numai de conştiinţă, ci şi de căile spre inervaţia motrice şi astfel spre realizarea pornirilor psihice, nu este de acord cu aceste regresii, atunci ia naştere conflictul. Libidoul are cumva calea blocată şi trebuie să încerce să se abată pe undeva, unde, după cerinţele principiului plăcerii, găseşte un debuşeu pentru investiţia lui energetică. El trebuie să se sustragă Eului. O astfel de abatere îi este permisă însă de fixaţiile pe calea de dezvoltare acum parcursă regresiv, împotriva cărora Eul s-a apărat la vremea lui prin refulări. Investind aceste poziţii refulate printr-un flux regresiv, libidoul se sustrage Eului şi regulilor sale, dar renunţă şi la

toată educaţia dobândită sub influenţa acestui Eu. El era maleabil atâta timp cât tindea către satisfacere; sub dubla presiune a frustrării dinăuntru şi din afară el se revoltă şi se gândeşte la timpuri mai vechi şi mai bune. Acesta este caracterul lui de fapt inalterabil. Reprezentările cărora libidoul le transferă acum energie, în calitate de investiţie, aparţin sistemului inconştientului şi sunt supuse proceselor care au loc în acest sistem, mai ales condensării şi deplasării. Astfel se produc raporturi pe deplin comparabile cu cele de la formarea visului. Visul propriu-zis este format în inconştient, este împlinirea unei fantezii de dorinţă inconştientă, căreia îi vine în întâmpinare o parte de activitate (pre)conştientă, ce exercită activitatea cenzuratoare şi permite formarea unui vis manifest, în calitate de compromis. La fel, şi reprezentarea libidoului în inconştient trebuie să facă faţă puterii Eului preconştient. Opoziţia care se ridicase împotriva lui din Eu o urmează în calitate de „contrainvestiţie“ şi o obligă să aleagă acea exprimare care poate deveni în acelaşi timp propria expresie. Astfel ia naştere simptomul ca un derivat multiplu deformat al împlinirii dorinţei libidinale inconştiente, o ambiguitate aleasă abil, cu două semnificaţii total opuse. În acest ultim punct se află deosebirea între formarea visului şi formarea simptomului: la formarea visului intenţia preconştientă este numai aceea de a păstra somnul, de a nu lăsa să pătrundă în conştiinţă nimic din ceea ce l-ar putea tulbura; ea nu constă însă în combaterea mişcării de dorinţă inconştiente cu un Nu, dimpotrivă! tranşant. Ea poate fi mai tolerantă pentru că situaţia celui care doarme este una mai puţin periculoasă. Scăparea în realitate este barată prin starea de somn.

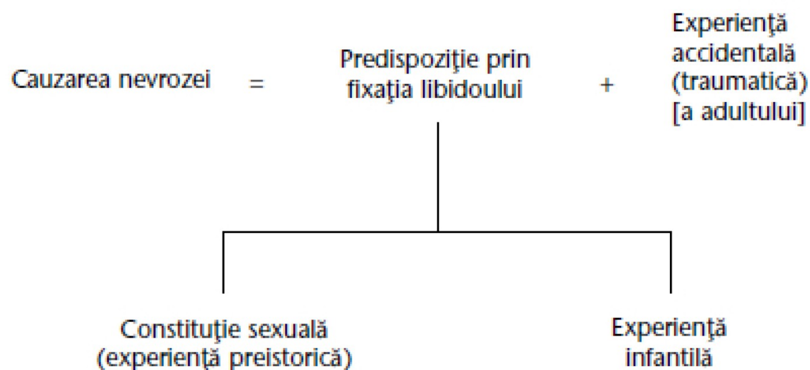
Vedeţi că abaterea libidoului în condiţii de conflict este posibilă prin prezenţa fixaţiilor. Investirea regresivă a acestor fixaţii duce la ocolul

refulării şi la o descărcare – sau satisfacere – a libidoului, la care trebuie să se păstreze condiţiile compromisului. Pe căile ocolite prin inconştient şi vechile fixaţii, libidoul reuşeşte în cele din urmă să pătrundă spre o satisfacere reală, ce-i drept extraordinar de limitată şi aproape imposibil de recunoscut. Permiteţi-mi să adaug două remarce despre această ieşire finală. În primul rând observaţi cât de strâns par a fi legate aici libidoul şi inconştientul pe de o parte şi conştiinţa şi realitatea pe de altă parte, chiar dacă la început ele nu erau deloc apropiate şi apoi aflaţi că tot ceea ce am spus acum şi tot ceea ce urmează este legat numai de formarea simptomelor în nevroza isterică.

Unde găseşte libidoul fixaţiile de care are nevoie pentru străpungerea refulărilor? În activităţile şi experienţele din sexualitatea infantilă, în tendinţele parţiale abandonate şi în obiectele din copilărie la care a renunţat. La ele se reîntoarce deci libidoul. Semnificaţia acestei perioade a copilărei este dublă, pe de o parte acolo s-au manifestat pentru prima dată orientările pulsionale înnăscute ale copilului şi, în al doilea rând, prin influenţe exterioare, experienţe accidentale, se trezesc, se activează alte pulsiuni ale sale. Cred că nimeni nu se îndoieşte că avem dreptul să facem această departajare. Exprimarea zestrei înnăscute nu este supusă niciunei îndoieli critice; dar experienţa analitică ne obligă să admitem că întâmplările pur accidentale ale copilăriei sunt capabile să lase în urma lor fixaţii ale libidoului. Nu văd nici o dificultate teoretică în acest lucru. Înzestrările constituţionale sunt, desigur, şi efectele experienţelor strămoşilor, şi ele au fost dobândite la un moment dat; fără o astfel de dobândire nu ar exista ereditate. Şi se poate concepe ca o astfel de achiziţie, care duce la

moştenire, să ia sfârşit tocmai la generaţia pe care noi o avem în vedere? Semnificaţia trăirilor infantile nu ar trebui să fie însă neglijată total, aşa cum se întâmplă de preferinţă, în favoarea experienţelor strămoşilor şi propriului grad de maturitate, ci, dimpotrivă, trebuie să se bucure de o consideraţie specială. Ele sunt cu atât mai pline de urmări pentru că au loc în perioadele de dezvoltare incompletă şi tocmai prin această circumstanţă sunt apte să acţioneze traumatic. Lucrările despre mecanica evoluţiei ale lui Roux[87] şi ale altora ne-au arătat că o înţepătură de ac în germenele aflat în procesul de diviziune celulară are drept consecinţă o tulburare severă de dezvoltare. Aceeaşi leziune provocată larvei sau animalului complet este suportată fără niciun prejudiciu.

Fixaţia libidoului adultului, introdusă de noi, în calitate de reprezentant al factorului constituţional în ecuaţia etiologică a nevrozelor, se descompune acum pentru noi în alţi doi factori,]n aptitudinea moştenită şi în dispoziţia dobândită în copilăria timpurie. Ştim că o schemă atrage simpatia oricărui învăţăcel. Să cuprindem deci aceste relaţii într-o schemă (vezi pagina alturată).

Constituţia sexuală ereditară ne oferă o multitudine de predispoziţii, în funcţie de cât de puternic este înzestrată o anumită pulsiune

parţială, luată individual sau împreună cu altele. Cu factorul trăirii infantile, constituţia sexuală formează din nou o „serie complementară“, la fel ca şi cea cunoscută la început de noi, dintre predispoziţie şi experienţă accidentală a adultului. Aici şi acolo se află aceleaşi cazuri extreme şi aceleaşi relaţii de reprezentare. Aici se poate pune întrebarea dacă cea mai evidentă dintre regresiile libidinale, regresia la stadii anterioare ale organizării sexuale, nu este determinată preponderent de factorul ereditar constituţional; dar este mai bine să amânăm răspunsul la această întrebare, până ce putem lua în considerare o serie mai mare de forme de îmbolnăvire nevrotică.

Să zăbovim asupra faptului că cercetarea analitică arată libidoul nevroticilor a fi legat de experienţele lor sexuale infantile. Ea le împrumută astfel acestora aparenţa unei semnificaţii enorme pentru viaţa şi pentru îmbolnăvirea oamenilor. O astfel de semnificaţie le rămâne nediminuată, în măsura în care se ia în considerare travaliul terapeutic. Dacă facem însă abstracţie de această sarcină, recunoaştem cu uşurinţă că aici pândeşte pericolul unei neînţelegeri, care ne-ar putea induce în eroarea de a orienta viaţa prea unilateral după situaţia nevrotică. Trebuie totuşi să fim rezervaţi cu semnificaţia trăirilor infantile, deoarece libidoul *regresează* la ele numai după ce a fost alungat de pe poziţiile sale ulterioare. Aici este foarte la îndemână concluzia contrară, anume că experienţele libidinale nu au avut la vremea lor nicio semnificaţie, ci au dobândit-o doar regresiv. Amintiţi-vă că am luat poziţie într-o astfel de alternativă încă de la explicarea complexului Oedip (pp. 375 şi urm.).

Decizia nu este grea nici în acest caz. Este indubitabil corectă observaţia că investiţia libidinală a trăirilor infantile – şi deci şi

semnificaţia lor patogenă – este sporită în mare măsură de regresia libidoului. Această observaţie induce însă în eroare dacă o lăsăm să fie singura valabilă. Trebuie să dăm atenţie şi altor consideraţii. În primul rând, observaţia ne arată într-un mod care nu lasă niciun loc de îndoială că experienţele infantile au propria semnificaţie şi o dovedesc chiar în anii copilăriei. Există şi nevroze infantile la care factorul regresiei temporale este în mod obligatoriu foarte redus sau chiar lipseşte cu desăvârşire, deoarece boala apare ca o consecinţă imediată a trăirilor traumatice. Studiul acestor nevroze infantile ne apără de o neînţelegere periculoasă în ceea ce priveşte nevrozele adulţilor, la fel cum visele copiilor ne-au oferit cheia înţelegerii viselor adulţilor. Nevrozele copiilor sunt deci foarte frecvente, mult mai frecvente decât credem. Ele sunt adesea trecute cu vederea, ca manifestări de răutate sau obrăznicie, adesea sunt reprimate de autorităţile educative, dar ele pot fi uşor recunoscute dacă sunt privite retrospectiv. Ele apar de obicei sub formă de *isterie de angoasă*. Ce înseamnă aceasta vom mai afla în alte împrejurări (cf. pp. 442 şi urm.). Atunci când, mai târziu în viaţă, izbucneşte o nevroză, ea se dezvăluie de regulă analizei ca o continuare directă a unei îmbolnăviri infantile, conturată poate numai voalat, numai pe bază de indicii. Cum am mai spus, există însă cazuri în care această nervozitate infantilă se prelungeşte fără întrerupere într-o maladie care durează toată viaţa. Am putut analiza câteva exemple de nevroze infantile chiar la copil – în starea de actualitate; mult mai frecvent trebuie să ne mulţumim cu ideea retrospectivă asupra nevrozei infantile, aşa cum ne este ea permisă de un pacient care s-a îmbolnăvit la vârsta adultă; aici nu trebuie să neglijăm să facem anumite corecturi şi să ne luăm anumite precauţii.

În al doilea rând, trebuie să spunem că ar fi de neconceput ca libidoul să regreseze atât de regulat

spre epocile copilăriei, dacă acolo nu ar fi nimic care să exercite o atracţie asupra lui. Fixarea la anumite stadii de dezvoltare, pe care am presupus-o, are un sens numai dacă va consta în stabilirea unei anumite cantităţi de energie libidinală. În fine, pot să vă atrag atenţia asupra faptului că între intensitatea şi semnificaţia patogenă a experienţelor infantile şi a celor ulterioare există o relaţie de completare asemănătoare celei din seriile studiate anterior de noi. Există cazuri în care centrul de greutate al determinării cade pe experienţele sexuale din copilărie, care manifestă o acţiune cu siguranţă traumatică şi nu au nevoie de nicio altă susţinere în afara celei oferite de constituţia sexuală medie şi de imaturitatea acesteia. Alături de acest caz se află altele, la care întregul accent cade asupra conflictelor ulterioare, accentuarea analitică a impresiilor din copilărie pare o operă a regresiei; este vorba deci de extreme ale „inhibiţiei în dezvoltare“ şi ale „regresiei“ şi, între ele, de orice dimensiune a conlucrării celor doi factori.

Aceste relaţii se bucură de un anumit interes pentru pedagogie, care îşi propune prevenirea nevrozelor prin intervenţia timpurie în dezvoltarea sexuală a copilului. Atâta timp cât ne-am îndreptat atenţia predominant asupra incidentelor sexuale din copilărie, trebuie să spunem că am făcut totul în vederea profilaxiei îmbolnăvirilor nevrotice dacă ne asigurăm că această dezvoltare va fi amânată şi copilul este scutit de astfel de experienţe. Condiţiile de determinare a nevrozelor sunt complicate, după cum ştim deja, şi nu pot fi influenţate per ansamblu prin luarea în considerare a unui singur factor. Supravegherea riguroasă a copilului îşi pierde din valoare, pentru că ea este neputincioasă în faţa factorului constituţional; în plus, ea este mai greu de pus în aplicare decât îşi imaginează educatorii şi aduce cu ea două noi pericole, care nu trebuie subestimate: pe de o parte

pericolul ca ea să realizeze prea mult, favorizând o refulare sexuală cu urmări nocive, şi pe de altă parte ca ea să îl trimită pe copil în viaţă lipsit de apărare faţă de năvala de necesităţi sexuale care este de aşteptat să aibă loc la pubertate. Astfel rămân îndoielnice avantajele profilaxiei nevrozelor în copilărie şi ne întrebăm dacă o schimbare a atitudinii faţă de actualitate nu promite un punct mai bun de abordare pentru prevenirea nevrozelor.

Să ne întoarcem la simptome. Ele creează deci substitutul pentru satisfacţia negată, printr-o regresie a libidoului la perioade anterioare, regresie legată indisolubil de reîntoarcerea la stadiile anterioare de dezvoltare ale alegerii de obiect sau ale organizării. Am aflat de timpuriu că nevroticul se cramponează de ceva din trecutul lui; ştim acum că este o perioadă din trecut în care libidoul lui nu ducea lipsă de satisfacţie, în care el era fericit. El caută în istoria vieţii sale, până când găseşte o astfel de perioadă şi trebuie să se întoarcă până la stadiul de sugar, aşa cum şi-l aminteşte sau cum şi-l imaginează, după diferite indicii ulterioare. Simptomul repetă cumva acel tip timpuriu de satisfacţie, deformat de cenzura care ia naştere din conflict, de regulă îndreptată către resimţirea suferinţei, şi îl combină cu elemente care ţin de prilejul îmbolnăvirii. Tipul de satisfacţie adusă de simptom conţine multe lucruri ciudate. Facem abstracţie de faptul că ea nu îi este cunoscută persoanei în cauză, care resimte presupusa satisfacţie mai curând ca pe o suferinţă şi se plânge de ea. Această transformare ţine de conflictul psihic, sub presiunea căruia trebuie să se formeze simptomul. Ceea ce odinioară reprezentase pentru individ satisfacţie, trebuie astăzi să îi stârnească rezistenţa sau aversiunea. Cunoaştem un prototip puţin spectaculos, dar plin de învăţături pentru o astfel de schimbare de sens.

Copilul care a supt cu lăcomie laptele de la sânul mamei dezvoltă câţiva ani mai târziu o respingere puternică faţă de gustul laptelui, a cărei depăşire pune dificultăţi educaţiei. Această respingere merge până la scârbă dacă laptele sau băutura care îl înlocuieşte are deasupra o pieliţă. Nu trebuie respinsă ideea că această pieliţă evocă amintirea sânului mamei altădată atât de fierbinte dorit. Între timp a avut loc experienţa traumatică a înţărcării.

Mai este totuşi ceva care face ca simptomele să ni se pară ciudate şi de neînţeles ca mijloace de satisfacere libidinală. Ele nu ne amintesc deloc de toate acele lucruri de la care aşteptăm în mod normal satisfacţie. De cele mai multe ori, ele fac abstracţie de obiect şi abandonează odată cu aceasta relaţia cu realitatea externă. Înţelegem acest fapt ca urmare a abaterii de la principiul realităţii şi a reîntoarcerii la principiul plăcerii. Dar este şi o întoarcere la un tip de autoerotism lărgit, care a oferit primele satisfaceri pulsiunii sexuale. În locul unei transformări a lumii externe, simptomele instaurează o transformare a corpului, deci o acţiune internă în locul uneia externe, o adaptare în locul unei acţiuni, ceea ce corespunde din nou unei regresii foarte semnificative din punct de vedere filogenetic. Vom înţelege aceasta în contextul unei noutăţi pe care trebuie să o aflăm din cercetările analitice despre formarea simptomelor. Ulterior ne amintim că la formarea lor au conlucrat aceleaşi procese inconştiente ca şi la formarea viselor, anume condensarea şi deplasarea. Simptomul, ca şi visul, prezintă ca împlinită o dorinţă, o satisfacţie de felul celor infantile, dar, prin condensare extremă, această satisfacţie poate fi cuprinsă într-o unică senzaţie sau inervaţie, iar, prin deplasare extremă, ea poate fi limitată la un mic amănunt din întregul complex libidinal. Nu este de mirare că avem dificultăţi în a recunoaşte în simptom satisfacerea libidinală presupusă şi de fiecare dată confirmată.

V-am anunţat că mai aveţi de aflat ceva nou; este cu adevărat ceva surprinzător şi confuz. Ştiţi, prin analiza simptomelor ajungem la cunoaşterea experienţelor infantile de care este fixat libidoul şi din care sunt făcute simptomele. Acum, surpriza constă din faptul că aceste scene infantile nu sunt întotdeauna adevărate. Da, majoritatea nu sunt adevărate şi în unele cazuri ele se află într-o opoziţie directă cu adevărul istoric. Vedeţi, această descoperire nu este menită decât să discrediteze fie analiza care duce la un astfel de rezultat, fie pe bolnavul pe baza spuselor căruia s-a construit analiza, ca şi întreaga înţelegere a nevrozelor. În plus, aici mai este ceva care ne pune într-o încurcătură neobişnuită. Dacă experienţele infantile aduse la lumină de analiză ar fi de fiecare dată reale, am avea sentimentul că ne mişcăm pe teren sigur; dacă ele s-ar dovedi în mod regulat falsificate, s-ar revela ca invenţii, ca fantasme ale bolnavului, ar trebui să părăsim acest teren mişcător şi să ne refugiem pe altul. Dar nici aşa nu stau lucrurile: se poate demonstra că experienţele infantile construite sau amintite în analiză sunt câteodată incontestabil false, altă dată putem spune cu la fel de multă siguranţă că sunt corecte şi în cele mai multe situaţii sunt amestecuri de lucruri reale şi false. Simptomele sunt deci uneori reprezentarea unor evenimente care au avut loc deja şi cărora le putem atribui influenţa asupra fixaţiei libidoului, alteori sunt reprezentarea unor fantasme ale bolnavului, care nu se potrivesc desigur rolului de agenţi etiologici. Este desigur greu să ne dăm seama care din aceste variante este valabilă într-un caz dat. Un prim punct de sprijin se poate găsi într-o descoperire asemănătoare, anume că şi amintirile din copilărie individuale, pe care oamenii le au în mod conştient dintotdeauna şi dinainte de orice analiză, pot fi falsificate sau cel puţin pot amesteca într-o mare proporţie lucruri reale cu cele false. Dovada de incorectitudine ne

face rareori greutăţi aici şi ne putem consola cel puţin cu un lucru, anume că de această dezamăgire neaşteptată nu este de vină analiza, ci, cumva, bolnavul însuşi.

După ce chibzuim puţin, înţelegem cu uşurinţă ce anume ne pune în încurcătură în această stare de fapt. Este vorba despre subaprecierea realităţii, neglijarea diferenţei dintre ea şi fantasmă. Suntem ispitiţi să ne simţim jigniţi că bolnavul ne-a reţinut atenţia cu poveşti inventate. Realitatea ni se pare diferită de invenţie ca de la cer la pământ şi ea se bucură la noi de o cu totul altă apreciere. Acelaşi punct de vedere este preluat de altfel şi de bolnav în gândirea sa normală. Atunci când el produce acel material care duce în spatele simptomelor, la situaţiile dorite, alcătuite după asemănarea evenimentelor din copilărie, ne punem întrebarea, cel puţin la început, dacă este vorba despre ceva real sau de fantasme. Ulterior, decizia noastră este facilitată de anumite semne distinctive şi ne aflăm în faţa sarcinii de a o face cunoscută şi bolnavului. În acest caz lucrurile nu au nicio şansă să meargă fără dificultăţi. Dacă îi revelăm chiar la început că este acum pe cale să aducă la lumină fantasmele cu care şi-a învăluit povestea copilăriei, aşa cum fiecare popor învăluie în legendă propria sa istorie uitată, atunci observăm că interesul lui pentru continuarea acestei teme scade brusc, într-un mod nedorit. Şi el vrea să afle realităţi şi dispreţuieşte toate „închipuirile“. Dacă însă până la terminarea acestei părţi a travaliului îl lăsăm să creadă că ne ocupăm de cercetarea datelor reale ale copilăriei sale, riscăm ca el să ne inducă mai departe în eroare şi să ne ia în râs pentru această credulitate aparentă a noastră. El nu are prea mult timp înţelegere pentru propunerea de a echivala fantasma cu realitatea şi de a nu ne preocupa pentru început dacă trăirile din copilărie aduse spre clarificare sunt inventate sau reale. Şi totuşi aceasta este singura atitudine corectă faţă de aceste

producţii psihice. Şi ele posedă un fel de realitate; rămâne un fapt stabilit că bolnavul şi-a creat astfel de fantasme şi acest lucru nu este mai puţin important pentru nevroza lui, decât dacă el ar fi trăit cu adevărat astfel de fantasme. Aceste fantasme posedă realitate *psihică*, în contrast cu cea *materială* şi învăţăm treptat să înţelegem că *în lumea nevrozelor realitatea psihică este cea care contează.*

Printre incidentele care apar mereu în istoria tinereţii nevroticilor, care par să nu lipsească din niciuna, sunt unele care au o importanţă deosebită, care merită să fie subliniate. Vă enumăr ca exemple pentru această categorie: observarea coitului părinţilor, seducerea de către un adult şi ameninţarea cu castrarea. Ar fi o mare greşeală să presupunem că ele nu au niciodată realitate materială; dimpotrivă, aceasta se poate detecta, adesea în chip ireproşabil, prin ancheta adresată rudelor mai în vârstă. De exemplu, nu este deloc lucru rar ca un băieţel care începe să se joace cu membrul său şi care încă nu ştie că trebuie să ascundă o astfel de preocupare să fie ameninţat de părinţi sau de persoanele care îl îngrijesc că i se vor tăia membrul sau mâna păcătoasă. Dacă sunt întrebaţi ulterior, părinţii mărturisesc că au crezut că fac ceva foarte oportun cu această intimidare; unii oameni au o amintire corectă, conştientă despre această ameninţare, mai ales atunci când ea are loc câţiva ani mai târziu. Atunci când mama sau altă persoană de sex feminin proferează această ameninţare, înfăptuirea ei este atribuită de regulă tatălui sau medicului. În celebrul *Petrică ciufulici*[88] al pediatrului Hoffmann din Frankfurt, care îşi datorează popularitatea tocmai înţelegerii pe care o arată pentru complexele, sexuale şi de alte naturi, ale vârstei copilăriei, castrarea este atenuată, este înlocuită de tăierea degetului ca

pedeapsă pentru suptul încăpăţânat al aceluiaşi deget. Este însă foarte neverosimil ca ameninţarea cu castrarea să fie atât de frecventă la copii precum apare ea în analizele nevroticilor. Ne mulţumim să înţelegem că micuţul a alcătuit în fantezia lui o astfel de ameninţare pe baza indiciilor, cu ajutorul cunoaşterii faptului că satisfacţia autoerotică este interzisă şi sub impresia descoperirii organului genital feminin (cf. p. 355). La fel, în niciun caz nu este exclus ca, în măsura în care se crede despre copil că nu înţelege şi nu are nici memorie, el să fie lăsat să asiste la actul sexual dintre părinţi sau alţi adulţi, şi aceasta şi în alte familii în afară de cele proletare. Nu trebuie să respingem din start ideea că acest copil va înţelege impresile sale *retroactiv* şi atunci va putea reacţiona la ele. Atunci când acest act este descris cu cele mai mici detalii, dificil de observat, sau când, aşa cum se întâmplă cu o frecvenţă covârşitoare, el se prezintă ca un act sexual pe la spate, *more ferarum*[89], nu mai rămâne nicio umbră de îndoială că această fantasmă se sprijină pe observarea actului sexual între animale (câini) şi că ea este motivată de voyeurismul nesatisfăcut al copilului aflat la vârsta pubertăţii. Realizarea extremă de acest fel este fantasma despre observarea coitului parental în timp ce subiectul se afla, încă nenăscut, în pântecele mamei. De un interes special se bucură fantasma de seducere, deoarece prea adesea ea nu este o fantasmă, ci o amintire reală. Dar, din fericire, ea nu este reală atât de des cum s-ar părea după datele analizei. Seducerea venită din partea unor copii mai mari sau de aceeaşi vârstă este mai frecventă decât cea exercitată de adulţi şi dacă la fetiţele care povestesc această întâmplare din copilărie aproape de fiecare dată tatăl este cel care apare în rolul seducătorului, atunci nu suferă îndoială nici natura fantasmatică a acestei învinovăţiri şi nici motivul care o determină. Odată cu fantasma de seducere, acolo unde nu a avut loc

nicio seducere, copilul descoperă de regulă perioada autoerotică a activităţii sale sexuale. El scapă de ruşinea masturbării, transpunând prin fantasma lui un obiect dorit în trecutul lui. Să nu credeţi de altfel că abuzul sexual al copiilor de către rudele cele mai apropiate de sex masculin aparţine exclusiv de domeniul fantasmatic. Cei mai mulţi analişti au tratat cazuri în care astfel de relaţii au fost reale şi au putut fi stabilite cu toată certitudinea. Ele ţineau însă de anii copilăriei mai târzii şi au fost transferate în copilăria mai timpurie.

Putem crede numai că astfel de situaţii din copilărie au fost cerute cu oarecare necesitate, că ţin de fondul de rezervă inalienabil al nevrozei. Dacă ele sunt reale, atunci este bine; dacă realitatea le este tăgăduită, atunci ele sunt create din aluzii şi indicii şi sunt completate de fantezie. Rezultatul este acelaşi şi până astăzi nu am reuşit să evidenţiem o diferenţă între rezultatele produse de fantasmă şi cele produse de realitate. Aici se află una dintre relaţiile complementare menţionate atât de des. Este oricum cea mai surprinzătoare dintre cele pe care le-am cunoscut. De unde provin trebuinţa pentru aceste fantasme şi materialul din care ele sunt făcute? Despre sursele pulsionale nu există niciun fel de îndoială, dar trebuie explicat că de fiecare dată sunt create aceleaşi fantasme, cu acelaşi conţinut. Aici am un răspuns pregătit, despre care ştiu că vi se va părea îndrăzneţ. Sunt de părere că aceste *fantasme originare* – aşa le-aş numi pe ele şi pe încă alte câteva – sunt o posesie filogenetică. În ele, acolo unde propria trăire a devenit prea rudimentară, individul depăşeşte propria experienţă, deschizându-se către experienţele epocilor primitive. Mi se pare foarte posibil că tot ceea ce ne este astăzi povestit în analiză ca fantasmă, seducerea copiilor, inflamarea excitaţiei sexuale o dată cu observarea actului sexual al părinţilor, ameninţarea cu castrarea – sau

mai curând castrarea – au fost realitate la un moment dat, anume în perioada primitivă a familiei umane şi că, în fantasmele sale, copilul nu face mai mult decât să umple cu adevăr preistoric golurile din adevărul individual. De repetate ori am ajuns să bănuim că psihologia nevrozelor a păstrat mai mult din antichităţile dezvoltării umane decât din alte surse.

Domnilor! Ultimele lucruri explicate ne obligă să privim mai îndeaproape constituirea şi semnificaţia acelei activităţi a spiritului care este numită „fantasmare“[90]. După cum ştiţi, ea se bucură de o mare apreciere generală, fără să ne fie clară poziţia ei în viaţa psihică. Vă pot spune despre ea următoarele lucruri. Ştiţi deja că, prin efectul necesităţii, Eul omului este educat în direcţia aprecierii realităţii şi urmăririi principiului realităţii şi că el trebuie să renunţe astfel provizoriu sau definitiv la diferite obiecte şi scopuri ale vieţii sale pulsionale – nu numai sexuale. Dar renunţarea la plăcere nu a fost uşoară pentru niciun om; nimeni nu o face fără un fel de despăgubire. De aceea şi-a păstrat o activitate psihică în care este îngăduită subzistenţă tuturor acestor surse de plăcere abandonate şi acestor căi părăsite către obţinerea plăcerii, lăsându-le o formă de existenţă în care ele sunt libere de cerinţa realităţii şi de ceea ce numim „proba realităţii“. Fiecare tendinţă ajunge curând la forma unei reprezentări de satisfacere; nu este nicio îndoială că împlinirea dorinţelor în fantasmă aduce cu sine o satisfacţie, deşi nu este tulburată astfel cunoaşterea că aici nu este vorba despre realitate. În activitatea fantasmatică omul se bucură deci în continuare de libertatea de constrângerea exterioară, la care a renunţat de mult în realitate. El a reuşit să mai fie uneori un animal al plăcerii şi apoi să redevină o fiinţă rezonabilă. El nu găseşte

vreo jubilaţie în meschina satisfacţie pe care o poate smulge realităţii. „Nimic nu merge fără construcţii auxiliare“ a spus odată Th. Fontane. Crearea domeniului psihic al fanteziei îşi află un pandant complet în amenajarea unor „rezervaţii“, a unor „parcuri naţionale“ acolo unde cerinţele agriculturii, ale comunicaţiilor şi ale industriei ameninţă să transforme rapid faţa originară a pământului până la a o face de nerecunoscut. Rezervaţia naturală păstrează această stare veche, sacrificată oriunde altundeva, cu regret, necesităţii. Aici poate creşte şi prolifera orice, aşa cum vrea, chiar şi lucrurile inutile şi dăunătoare. O astfel de rezervaţie sustrasă principiului realităţii este şi domeniul psihic al fanteziei.

Cele mai cunoscute produse ale fanteziei sunt aşa-zisele „vise diurne“, pe care le cunoaştem deja (p. 109), reprezentarea satisfacerii dorinţelor de ambiţie, grandomanie, erotice, care prosperă cu atât mai luxuriant, cu cât realitatea ne cere mai multă cumpătare sau răbdare. În ele se manifestă inconfundabil natura fericirii fantasmate, restabilirea independenţei obţinerii plăcerii de acordul realităţii. Ştim că astfel de vise sunt nucleul şi prototipul viselor nocturne. Visul nocturn nu este la bază nimic altceva decât un vis diurn care a devenit folosibil datorită libertăţii noctune a mişcărilor pulsionale, denaturat de forma nocturnă a activităţii psihice. Ne-am familiarizat deja cu ideea că nici visele diurne nu trebuie să fie cu necesitate conştiente, că există şi vise diurne inconştiente. Astfel de vise diurne inconştiente sunt deci în aceeeaşi măsură sursa viselor nocturne ca şi a simptomelor nevrotice.

Următoarea comunicare vă va clarifica asupra semnificaţiei fantasmelor pentru formarea simptomelor. Am spus (p. 399) că în cazul frustrării libidoul ocupă regresiv poziţiile deja părăsite de el, de care el a rămas totuşi agăţat în anumită măsură. Nu vom retrage şi nu vom corecta

această afirmaţie, dar o să introducem un element intermediar. Cum îşi găseşte libidoul calea către aceste poziţii de fixare? De fapt, niciun obiect sau o direcţie abandonată de libido încă nu sunt abandonate în orice sens. Ele – sau vlăstarele lor – mai sunt menţinute, cu o anumită intensitate, în reprezentările fantasmatice. Libidoul trebuie deci să se replieze numai asupra fantasmelor pentru a găsi pornind de la ele calea deschisă către toate fixaţiile refulate. Aceste fantasme s-au bucurat de o anumită toleranţă, nu s-a ajuns la conflict între ele şi Eu, oricât de ascuţite ar fi opoziţiile, atâta timp cât a fost respectată o anumită condiţie. O condiţie de natură *cantitativă*, care este tulburată numai de refluxul libidoului spre fantasme. Prin acest adaos, investiţia cu energie a fantasmelor este atât de ridicată, încât acestea încep să devină pretenţioase, manifestă un avânt în direcţia realizării. Aceasta face inevitabil conflictul între ele şi Eu. Dacă ele au fost anterior preconştiente sau conştiente, ele sunt acum supuse refulării din partea Eului şi cad pradă atracţiei din partea inconştientului. De la fantasmele acum inconştiente, libidoul călătoreşte către originile lor în inconştient, până la propriile locuri de fixaţie.

Regresia libidoului către fantasme este un stadiu intermediar al drumului către formarea simptomului, care are nevoie de un concept special. C.G. Jung a creat pentru ele numele foarte potrivit de *introversie*, dar i-a permis să semnifice şi altceva, în mod neadecvat. Dorim să stabilim că introversia înseamnă abaterea libidoului de la posibilităţile satisfacerii reale şi suprainvestirea fantasmelor, tolerate până acum deoarece erau inofensive. Un introvertit nu este încă un nevrotic, dar el se află într-o situaţie labilă; la următoarea deplasare de forţe el trebuie să dezvolte simptome, dacă nu găseşte alte debuşeuri pentru libidoul lui stăvilit. Caracterul ireal al satisfacerii nevrotice şi neglijarea deosebirii dintre fantasmă şi realitate

sunt în schimb deja determinate de zăbovirea la stadiul introversiei.

Aţi remarcat desigur că în ultimele explicaţii am introdus un nou factor în lanţul etiologic, anume cantitatea, mărimea energiilor respective; de acest factor trebuie să ţinem seamă peste tot. Cu o analiză pur calitativă a condiţiilor etiologice nu ajungem prea departe. Sau, ca să spunem altfel, o abordare exclusiv *dinamică* a acestor procese psihice este insuficientă; este nevoie şi de punctul de vedere *economic*. Conflictul între două tendinţe nu izbucneşte decât după ce s-au atins anumite intensităţi ale investiţiei, chiar dacă sunt prezente de mult condiţiile de conţinut. La fel, semnificaţia patogenă a factorilor constituţionali se orientează după *proporţia* în care o pulsiune parţială este concentrată în înzestrare mai mult decât alta. Putem chiar să ne imaginăm că înzestrările pulsionale ale oamenilor sunt asemănătoare din punct de vedere calitativ şi se deosebesc numai prin aceste raporturi cantitative. Factorul cantitativ nu este mai puţin decisiv pentru capacitatea de rezistenţă faţă de îmbolnăvirea nevrotică. Depinde de *cantitatea de libido* nefolosit, care poate ţine o persoană în suspensie, precum şi de *partea de libido* care se poate abate de la scopurile sexuale la cele ale sublimării. Scopul final al activităţii psihice, care se poate descrie calitativ ca tendinţă de obţinere a plăcerii şi evitare a neplăcerii, se prezintă pentru abordarea economică drept sarcină de a stăpâni mărimile de excitaţie (cantităţile de stimuli) care acţionează în aparatul psihic şi de a le evita stagnarea, creatoare de neplăcere.

Atât am vrut să vă spun despre formarea simptomelor în nevroze. Dar, să nu uit, mai trebuie să subliniez: tot ceea ce am spus aici se referă la formarea simptomelor în isterie. Deja la nevroza obsesională, deşi baza se păstrează, multe lucruri

stau totuşi altfel. Contrainvestiţiile îndreptate împotriva cerinţelor pulsionale, despre care am vorbit şi la isterie (p. 400 şi urm.), se află în prim-plan în nevroza obsesională şi domină tabloul clinic, prin aşa-zise „formaţiuni reacţionale“. Am descoperit abateri asemănătoare, şi mai largi, la alte nevroze, unde cercetările despre mecanismele formării simptomului nu sunt în nicio privinţă încheiate.

Înainte de a vă părăsi astăzi trebuie să vă mai cer atenţie încă o clipă, pentru acea parte a vieţii fantasmatice care merită cel mai larg interes. Există o cale inversă de la fantasmă la realitate şi aceasta este arta. Artistul este în acelaşi timp un introvertit, nu prea departe de nevroză. El este împins de imense trebuinţe pulsionale, ar vrea să obţină onoare, putere, bogăţie, faimă şi iubirea femeilor; dar îi lipsesc mijloacele de a realiza aceste satisfacţii. Atunci el, ca şi alţi nesatisfăcuţi, se abate de la realiate şi îşi transferă întregul interes, chiar întregul libido, asupra formaţiunilor de dorinţă ale vieţii sale fantasmatice, de unde ar putea porni drumul către nevroză. Trebuie să concureze mulţi factori pentru ca acesta să nu fie deznodământul dezvoltării lui; se ştie deja cât de frecvent tocmai artiştii suferă de o inhibiţie parţială a capacităţii lor de activitate din cauza nevrozelor. Probabil constituţia lor conţine o capacitate puternică pentru sublimare şi un caracter întru câtva lax al refulărilor decisive pentru conflict. Artistul însă găseşte calea înapoi spre realitate în următorul fel. El nu este singurul care duce o viaţă fantazată. Domeniul intermediar al fanteziei este aprobat prin convenţia umană generală, iar fiecare persoană care duce lipsă de ceva aşteaptă de la fantezie consolare şi alinare. Dar la cei care nu sunt artişti, aria de plăcere obţinută din sursele fanteziei este foarte limitată. Caracterul neînduplecat al refulărilor lor îi obligă să se mulţumească cu câteva vise diurne

sărăcăcioase, care au încă voie să devină conştiente. Un adevărat artist dispune de mai mult. El ştie în primul rând să îşi elaboreze visele diurne astfel încât să scape de tot ceea ce este prea personal, care ar deranja pe un străin, şi să le facă plăcute altora. El ştie în plus să le mai atenueze cumva, astfel încât ele să nu îşi trădeze uşor originea din sursele interzise. Mai mult, el are o capacitate enigmatică de a modela un anumit material, astfel încât acesta să devină aidoma reprezentării sale fantasmatice şi apoi ştie să lege de această reprezentare a fantasmei sale inconştiente un câştig de plăcere atât de mare, încât să învingă măcar pentru moment refulările şi să le suspende. Dacă artistul poate face aceste lucruri, el creează posibilitatea pentru ceilalţi ca ei să îşi obţină din nou consolare şi alinare din propriile surse de plăcere, devenite inaccesibile în inconştientul lor. Astfel artistul obţine recunoştinţa şi admiraţia acestora şi, *prin* fantezia lui, a atins acum ceea ce dobândise anterior numai *în* fantezie: onoare, putere şi iubirea femeilor.

87 Wilhelm Roux (1850-1924), unul dintre întemeietorii embriologiei experimentale. (*N.t.*)

88 *Struwwelpeter* — titlul în germană în original. (*N.t.*)

89 Animalic. (*N.t.*)

90 Cele mai importante idei ale lui Freud despre fantasmare se află în *Der Dichter und das Phantasieren* (*Scriitorul şi activitatea fantasmatică*) (Freud, 1908*e*) şi *Hysteriche Phantasien und ihre Beziehung zur Bisexualität* (*Fantasmele isterice şi relaţia lor cu incon ştientul*) (1908*a*). (*N.t.*)

Prelegerea a 24-a

Nervozitatea comună

Doamnelor şi domnilor! După ce în ultimele prelegeri am parcurs o parte atât de dificilă a muncii noastre, părăsesc o clipă obiectul şi mă întorc la dumneavoastră.

Ştiu că sunteţi nemulţumiţi. V-aţi imaginat altfel o „introducere în psihanaliză“. V-aţi aşteptat să auziţi exemple pline de viaţă, nu teorie. Îmi spuneţi că atunci când v-am prezentat paralela „la parter şi la primul etaj“ (p. 394) aţi înţeles ceva despre cauzele nevrozelor, doar că, din păcate, au fost istorii construite şi nu observaţii reale. Sau, când v-am povestit la început două simptome – speraţi că nu inventate – şi am prezentat rezolvarea lor şi raportul cu viaţa bolnavului, v-aţi luminat asupra „sensului“ simptomului; speraţi că voi continua în acest fel. În loc de aceasta, eu v-am oferit teorii lungi şi greu de urmărit, care nu erau niciodată complete, la care se adăuga mereu ceva nou. Am lucrat cu concepte pe care nu vi le prezentasem încă, am trecut de la descriere la concepţia dinamică, de la aceasta la o aşa-zisă concepţie „economică“, v-a fost greu să înţelegeţi cât de multe din cuvintele artificiale astfel folosite înseamnă acelaşi lucru şi se schimbă între ele numai din considerente stilistice, am făcut să apară în faţa dumneavoastră puncte de vedere atât de cuprinzătoare cum este cel de principiu al plăcerii şi principiu al realităţii şi cel de moştenire filogenetică şi în loc să vă fac introducerea în ceva, am lăsat să defileze prin faţa dumneavoastră ceva ce se îndepărta tot mai mult de dumneavoastră.

De ce nu am început introducerea în teoria nevrozelor cu ceea ce dumneavoastră înşivă ştiţi despre nevroze şi cu ceea ce v-a suscitat de mult interesul? Cu natura particulară a nevroticilor, cu

reacţiile lor incomprehensibile la contactele sociale şi la influenţele exterioare, iritabilitatea lor, lipsa lor de prevedere şi inadaptarea lor? De ce am trecut treptat de la înţelegerea unor forme mai simple, cotidiene, la problemele enigmaticelor manifestări nevrotice extreme?

Da, domnilor, nu pot să nu vă dau dreptate. Nu sunt atât de orbit de tehnica mea de prezentare, încât să dau toate cusururile ei drept farmece aparte. Cred chiar că s-ar fi putut face altfel, cu mai multe avantaje pentru dumneavoastră; aceasta era şi intenţia mea. Dar nu putem să ne realizăm întotdeauna intenţiile rezonabile. În materialul însuşi se află adesea ceva care ne comandă şi ne îndepărtează de primele intenţii. Chiar un lucru atât de neînsemnat cum este ordonarea unui material bine cunoscut nu se supune în totalitate arbitrarului autorului; ea se face spontan şi numai retroactiv ne putem întreba de ce s-a întâmplat aşa şi nu altfel.

Unul dintre motive este, probabil, acela că titlul „Introducere în psihanaliză" nu se mai potriveşte pentru acest fragment care va trata despre nevroze. Introducerea în psihanaliză dă studiul actelor ratate şi al viselor; teoria nevrozelor este chiar psihanaliza. Cred că într-un timp atât de scurt nu v-aş fi putut oferi mai mult decât nişte cunoştinţe într-o formă concentrată despre conţinutul teoriei nevrozelor. Era important să introduc în context sensul şi semnificaţia simbolurilor, condiţiile externe şi interne şi mecanismul formării simptomului. Aceasta este ceea ce am încercat să fac; acesta este întru câtva nucleul a ceea ce ne oferă psihanaliza astăzi. Despre libido şi dezvoltarea lui au fost multe de spus, câteva lucruri s-au putut spune şi despre dezvoltarea Eului. Aţi fost deja pregătiţi, din introducere, pentru premisele tehnicii noastre, pentru marile puncte de vedere ale inconştientului şi refulării (rezistenţei). Într-una din prelegerile ulterioare[91]

veţi afla din ce puncte va progresa organic travaliul psihanalitic. Între timp nu v-am ascuns că toate formulările noastre provin numai din studiul unei singure grupe de afecţiuni nevrotice, aşa-zisele nevroze de transfer. Am urmărit chiar mecanismul formării nevrozelor, pentru nevroza isterică. Dacă nu aţi dobândit o cunoaştere solidă şi dacă nu aţi reţinut toate detaliile, sper totuşi că aţi obţinut o imagine despre mijloacele cu care lucrează psihanaliza, despre întrebările de care se ocupă şi rezultatele pe care le oferă.

Am supus aprobării dumneavoastră dorinţa mea de a fi început prezentarea nevrozelor cu descrierea atitudinii nevroticilor, a modului în care ei suferă de nevroză, cum se apără de ea şi cum se descurcă cu ea. Sunt desigur lucruri interesante, nu prea greu de tratat, dar nu este lipsit de inconveniente să începem cu ele. Riscăm să nu descoperim inconştientul, să trecem cu vederea marea importanţă a libidoului şi să apreciem toate relaţiile la modul în care apar Eului nevroticului. Este evident că acest Eu nu este o instanţă de nădejde şi nepartizană. Eul este forţa care a negat inconştientul şi care l-a redus la statutul de refulat: cum am putea avea încredere în el că apreciază just acest inconştient? Printre aceste lucruri refulate, în prim-plan se află cerinţele respinse ale sexualităţii; este de la sine înţeles că nu putem ghici niciodată aria lor de cuprindere şi semnificaţia lor din perspectiva Eului. Din momentul în care a mijit în noi punctul de vedere al refulării, suntem avertizaţi să nu aşezăm în poziţia de arbitru al luptei exact una dintre părţi, şi în plus chiar pe cea învingătoare. Suntem gata să ne lăsăm induşi în eroare de spusele Eului. Dacă am da crezare Eului, el a fost activ în toate privinţele, el însuşi a dorit şi a făcut toate simptomele sale. Ştim însă că el a trecut printr-o

porţiune serioasă de pasivitate, pe care vrea apoi să şi-o ascundă şi să o înfrumuseţeze. El nu îşi mai permite această încercare; la simptomele nevrozei obsesionale trebuie să admită că i se opune ceva străin, de care el se apără doar anevoie.

Îi va fi uşor aceluia pe care aceste idei nu îl împiedică să ia de bune falsificările Eului şi care a scăpat de toate rezistenţele care se opun accentuării psihanalitice a inconştientului, sexualităţii şi pasivităţii Eului. Acesta poate susţine, ca şi Alfred Adler (1912), că ceea ce se numeşte „caracter nevrotic“ este cauza şi nu consecinţa nevrozei, dar nu va fi în stare să explice niciun detaliu al formării simptomelor şi niciun vis.

Vom întreba: nu ar fi deci posibil să apreciem contribuţia Eului la nevroză şi la formarea simptomului, fără ca prin aceasta să neglijăm în cel mai grosolan mod factorii descoperiţi de psihanaliză? Răspund: desigur că trebuie să fie posibil şi se va şi întâmpla la un moment dat; dar nu este deloc în direcţia de lucru a psihanalizei să începem tocmai cu aceasta. Se poate prevedea momentul în care această sarcină va reveni psihanalizei. Există nevroze la care Eul participă mult mai intens decât la cele pe care le-am studiat până acum; le numim „nevroze narcisice“. Elaborarea analitică a acestor afecţiuni ne va da posibilitatea de a aprecia nepărtinitor şi pertinent participarea Eului la îmbolnăvirea nevrotică.

Una dintre relaţiile Eului cu nevroza sa este însă atât de evidentă, încât ar putea fi luată în considerare chiar de la început. Ea pare să nu lipsească în niciun caz; o recunoaştem cel mai clar la o afecţiune care se află încă departe de posibilitatea noastră de înţelegere, anume la *nevroza traumatică*. Trebuie să ştiţi că în determinarea şi în mecanismul tuturor formelor

posibile de nevroze intră în acţiune mereu aceiaşi factori, numai că de fiecare dată doar unuia dintre ei i se poate atribui importanţa capitală pentru formarea simptomului. Este ca şi o trupă de actori, în care fiecare are deja stabilit un anumit tip de rol: eroul, confidentul, intrigantul etc. Dar fiecare va alege o altă piesă pentru reprezentaţia sa de gală. Astfel, fantasmele, care se transpun în simptome, nu sunt nicăieri mai evidente decât în isterie. Contrainvestiţiile sau formaţiunile reacţionale ale Eului domină în tabloul nevrozei obsesionale; ceea ce la vis se numeşte *elaborare secundară* deţine rolul principal în paranoia, în calitate de delir etc.

Astfel, la nevrozele traumatice, mai ales la acelea care apar în urma spaimelor de război, ni se impune un motiv egoist al Eului, care caută protecţie şi beneficii; acesta nu poate cauza singur boala, dar îşi dă acordul la crearea ei şi o întreţine atunci când ea apare. Acest motiv vrea să apere Eul de pericolele a căror ameninţare a constituit prilejul îmbolnăvirii şi el nu va îngădui însănătoşirea până ce repetarea acestor pericole nu va părea exclusă, sau abia după ce poate obţine o despăgubire pentru pericolul la care a fost expus.

Dar Eul manifestă în toate celelalte cazuri, un interes asemănător, legat de formarea şi de perpetuarea nevrozei. Am spus deja (p. 401) că simptomul este păstrat şi de Eu deoarece are o parte prin care oferă satisfacţie tendinţei refulatoare a Eului. În plus, rezolvarea conflictului prin formarea simptomului este informaţia cea mai confortabilă şi mai agreată de principiul plăcerii: ea scuteşte Eul fără îndoială de un mare travaliu interior, care este resimţit penibil. Există cazuri în care medicul însuşi trebuie să admită că rezolvarea unui conflict printr-o nevroză este soluţia cea mai inofensivă şi mai suportabilă social. Nu vă miraţi atunci când aflaţi că uneori chiar medicul ia partea bolii pe care el o combate. Lui nu îi convine să se limiteze la rolul unui fanatic al sănătăţii, faţă de

toate situaţiile vieţii; el ştie că în lume nu există doar mizerie nevrotică, ci şi suferinţe reale, crâncene, că necesitatea îi poate cere unui om şi să-şi sacrifice sănătatea şi află că printr-un asemenea sacrificiu al unui individ adesea este împiedicată o mare nenorocire pentru mulţi alţi oameni. Dacă puteam spune că de fiecare dată nevroticul se refugiază *în boală* din faţa unui conflict, trebuie să admitem că în unele cazuri această fugă este îndreptăţită şi medicul care a recunoscut această stare de lucruri se va retrage tăcut şi plin de menajamente.

Dar pentru explicaţiile ulterioare să facem abstracţie de aceste cazuri de excepţie. În împrejurări obişnuite recunoaştem că, prin eschivarea în nevroză, Eul are parte de un anumit *beneficiu* intern *al bolii*. La aceasta se adaugă în unele situaţii de viaţă un beneficiu vizibil, exterior, un avantaj mai mult sau mai puţin apreciat în realitate. Să observăm cel mai frecvent caz de această natură. O femeie tratată grosolan şi abuzată fără menajamente de soţul ei găseşte aproape regulat refugiu în nevroză, dacă predispoziţiile ei i-o permit, dacă este prea laşă sau prea morală pentru a se consola pe ascuns, cu alt bărbat, dacă nu este suficient de puternică pentru a se despărţi de soţul ei, în ciuda tuturor obstacolelor exterioare, atunci când nu are perspectiva de a se întreţine singură sau de a găsi un bărbat mai bun şi dacă, în plus, mai este încă legată de acest bărbat brutal, din cauza senzaţiilor ei sexuale. Boala devine atunci arma ei în lupta cu bărbatul care o copleşeşte, o armă de care are nevoie pentru apărare şi de care poate abuza, pentru răzbunare. Ea are acum voie să se plângă de boala ei, în timp ce probabil că nu are voie să se plângă de căsnicia ei. Ea îşi găseşte ajutorul în persoana medicului, ea îl obligă pe bărbatul altminteri lipsit de orice consideraţie să o menajeze, să facă pentru ea cheltuieli, să îi permită să lipsească o perioadă de

acasă, eliberând-o astfel de reprimarea de care are parte în căsnicie. Acolo unde un astfel de beneficiu secundar extern sau accidental al bolii este foarte mare şi nu poate fi înlocuit cu nimic real, nu trebuie să speraţi prea mult în ceea ce priveşte posibilitatea unei influenţări a nevrozei prin terapia dumneavoastră.

Veţi spune că ceea ce v-am povestit despre beneficiul bolii pledează în favoarea ideii respinse de mine, anume că Eul însuşi vrea şi creează nevroza (p. 423). Domnilor, aceasta nu înseamnă poate nimic altceva decât că Eul permite să i se întâmple nevroza, pe care tot nu o poate împiedica, şi că scoate tot ce poate mai bun din ea, dacă chiar se poate scoate ceva din ea. Este numai o faţetă a lucrurilor, cea mai plăcută. În măsura în care nevroza are avantaje, Eul se înţelege bine cu ea, însă ea nu are numai avantaje. De regulă, se dovedeşte rapid că Eul a făcut o afacere proastă atunci când s-a bazat pe nevroză. El a cumpărat prea scump o uşurare a conflictului şi sentimentele de suferinţă care se leagă de simptome sunt poate un substitut echivalent chinurilor conflictului, dar aduc probabil un plus de neplăcere. Eul ar dori să scape de acest caracter neplăcut al simptomelor, dar nu vrea să abandoneze beneficiul bolii, şi tocmai asta nu reuşeşte. Se dovedeşte apoi că el nu a fost atât de activ pe cât crezuse şi acest lucru trebuie să-l reţinem.

Domnilor, atunci când, ca medici, aveţi de-a face cu nevrotici, veţi renunţa rapid la speranţa ca aceia care se plâng şi se jeluiesc cel mai tare de boala lor să primească cel mai bine ajutorul oferit şi să îi opună cele mai reduse rezistenţe. Mai degrabă se petrece invers. Veţi înţelege uşor că tot ceea ce contribuie la beneficiul bolii întăreşte capacitatea de rezistenţă şi măreşte dificultatea terapiei. Părţii de beneficiu secundar care se naşte, ca să spunem aşa, împreună cu simptomul, trebuie să îi adăugăm însă alta, care apare ulterior. Dacă o

astfel de organizare psihică cum este boala a subzistat mult timp, ea se comportă în final ca o fiinţă de sine stătătoare; ea prezintă chiar un fel de pulsiune de autoconservare, îşi formează un fel de *modus vivendi* între ea şi celelalte părţi ale vieţii psihice, chiar şi acelea care de fapt îi sunt ostile. Nu se poate să nu apară ocazii în care ea se dovedeşte încă o dată utilă şi valorificabilă, în care ea îndeplineşte parcă o *funcţie secundară*, care îi fortifică din nou poziţia. În locul unui exemplu din patologie, să luăm unul din viaţa cotidiană. Un muncitor iscusit care îşi câştigă existenţa devine schilod în urma unui accident de muncă; acum el nu mai poate munci, dar nefericitul primeşte cu timpul o pensie de boală prea mică şi învaţă să îşi valorifice beteşugul, ca cerşetor. Noua sa existenţă, oricât de rea, se bazează acum tocmai pe acelaşi lucru care a pus capăt primului său stil de viaţă. Dacă i-aţi putea îndrepta schilodirea, atunci l-aţi lăsa imediat fără mijloace de subzistenţă. Se pune întrebarea dacă el încă mai este capabil să-şi reia munca anterioară. La nevroze, putem adăuga beneficiului primar al acestora ceea ce corespunde unei astfel de folosiri secundare a bolii, în calitate de beneficiu *secundar*.

În general însă, aş dori să vă atrag atenţia să nu subestimaţi semnificaţia practică a beneficiului bolii şi să nu vă lăsaţi conduşi de el în materie de teorie. Dacă facem abstracţie de excepţiile recunoscute mai sus (pp. 424 şi urm.), el aminteşte totuşi întotdeauna de exemplele de „isteţime a animalelor“, pe care Oberländer le-a ilustrat în *Fliegenden Blättern*. Un arab trece călare pe cămila lui pe o potecă îngustă tăiată în stâncă. La o cotitură, el vede dintr-odată în faţa lui un leu care se pregătea să sară. Nu vede nicio scăpare; de o parte, peretele abrupt de stâncă, de cealaltă, prăpastia; nu este posibil nici să se întoarcă şi nici să fugă; se dă bătut. Cămila însă nu. Ea face împreună cu călăreţul ei un salt în abis – şi leul

rămâne cu ochii în soare. De regulă, nici ajutoarele furnizate de nevroze nu au pentru bolnav rezultate mai bune. Aceasta s-ar putea datora faptului că rezolvarea unui conflict prin formarea unui simptom este totuşi un proces automat, care nu se poate ridica la înălţimea cerinţelor vieţii şi prin care omul a renunţat la valorificarea forţelor sale celor mai bune şi mai înalte. Dacă am avea de ales, ar trebui să preferăm să cădem în lupta onorabilă cu soarta.

Doamnelor şi domnilor! Vă mai sunt dator cu altă motivare pentru care nu am pornit în prezentarea teoriei nevrozelor de la nervozitatea comună. Poate presupuneţi că am făcut aceasta pentru că apoi aş fi avut dificultăţi mai mari în demonstrarea originii sexuale a nevrozelor. Dar aici aţi greşi dumneavoastră. La nevrozele de transfer trebuie să ne croim mai întâi drum prin interpretarea simptomelor, pentru a ajunge la această concluzie. La formele comune ale aşa-ziselor *nevroze actuale*[92], semnificaţia etiologică a vieţii sexuale este un fapt evident pentru observaţie. Am dat peste el de mai bine de douăzeci de ani, atunci când mi-am pus într-o zi întrebarea de ce, la examinarea nevroticilor, se evită atât de regulat să se ia în considerare activităţile lor sexuale. Pe atunci am sacrificat acestor cercetări simpatia pacienţilor mei, dar, după un scurt efort, am putut spune că într-o *vita sexualis* normală nu există nevroză – voiam să spun nevroză actuală. Desigur, acest enunţ face abstracţie cu prea mare uşurinţă de diferenţele interindividuale, el suferă şi de indeterminarea inseparabilă de verdictul „normal“, dar şi-a păstrat şi astăzi valoarea de orientare generală. Pe atunci am ajuns să stabilesc relaţii specifice între anumite forme de nervozitate şi anumite disfuncţionalităţi sexuale şi nu mă îndoiesc că aş putea repeta şi

astăzi acele observaţii, dacă mi-ar sta la dispoziţie un asemenea material din partea bolnavilor. Am aflat destul de des că un bărbat care s-a mulţumit cu un anumit fel de satisfacere sexuală incompletă, de exemplu cu masturbarea manuală, s-a îmbolnăvit de o anumită formă de nevroză actuală şi că această nevroză a lăsat imediat loc alteia, atunci când în locul masturbării a intervenit un regim sexual cel puţin la fel de nevrednic. Atunci eram capabil să ghicesc, din schimbările din starea bolnavului, modificările din modul său de viaţă sexuală. Am aflat pe atunci şi că este bine să persist încăpăţânat în ideile mele, până ce înving nesinceritatea pacientului şi îl oblig să le confirme. Este adevărat că pacienţii preferă atunci să meargă la alţi medici, care nu se interesează atât de stăruitor de viaţa lor sexuală.

Pe atunci nu mi-a putut scăpa nici faptul că nu întotdeauna viaţa sexuală era cea care provoca îmbolnăvirea. Unii pacienţi se îmbolnăviseră, e drept, direct în urma unei vătămări sexuale, dar alţii se îmbolnăviseră pentru că îşi pierduseră averea sau trecuseră printr-o maladie organică epuizantă. Explicaţia acestei variabilităţi a apărut ulterior, pe când am căpătat o idee despre presupusele relaţii reciproce între Eu şi libido. Această explicaţie a fost cu atât mai satisfăcătoare, cu cât ideea pe care mi-am făcut-o a pătruns mai în profunzime. O persoană se îmbolnăveşte de nevroză numai atunci când Eul şi-a epuizat capacitatea de a învinge cumva libidoul. Cu cât Eul este mai puternic, cu atât mai uşor îi este să se achite de această sarcină în vreun fel oarecare; orice slăbiciune a Eului, indiferent din ce cauză, trebuie să aibă acelaşi efect ca şi o creştere prea mare a cerinţelor libidoului, deci să facă posibilă îmbolnăvirea nevrotică. Mai există şi alte relaţii, mai intime, între Eu şi libido, dar care nu au intrat încă în cercul vederilor noastre şi de aceea nu le aduc aici în explicaţia mea. Esenţial şi revelator

rămâne pentru noi faptul că în orice caz şi indiferent de modul în care a fost provocată boala, simptomele nevrozei sunt combătute de libido şi astfel atestă o folosire anormală a acestuia.

Acum trebuie să vă atrag atenţia asupra deosebirii decisive între simptomele nevrozelor actuale şi cele ale psihonevrozelor, dintre care ne-au preocupat până acum atât de mult cele din prima grupă, nevrozele de transfer. În ambele cazuri simptomele pornesc de la libido, sunt deci utilizări anormale ale acestuia, satisfacţii substitutive. Dar simptomele nevrozelor actuale, migrenele, senzaţia de durere, starea de excitaţie a unui organ, slăbirea sau inhibarea unei funcţii nu au „sens“, nu au o semnificaţie psihică. Ele nu se manifestă numai predominant în corp, ca de exemplu simptomele isterice, ci ele chiar sunt procese somatice, la apariţia cărora eşuează cele mai complicate mecanisme psihice pe care le-am cunoscut. Ele sunt de fapt motivul pentru care simptomele psihonevrotice se păstrează atâta timp. Dar cum pot ele să corespundă unor utilizări ale libidoului, pe care l-am cunoscut ca o forţă activă în psihic? Ei bine, domnilor, acest lucru este foarte simplu. Lăsaţi-mă să împrospătez unul din primele reproşuri care i s-au adus psihanalizei. Se spunea atunci că ea se străduieşte să explice manifestările nevrotice printr-o teorie pur psihologică şi că asta este lipsit de perspective, deoarece teoriile psihologice nu au putut niciodată să explice o boală. S-a preferat să se uite faptul că funcţia sexuală nu este pur psihologică, după cum ea nu este pur şi simplu somatică. Ea influenţează viaţa somatică şi pe cea psihică. Prin simptomele psihonevrozelor, am făcut cunoştinţă cu efectele psihice ale manifestările tulburărilor sexuale – atunci nu vom fi uimiţi să găsim în nevrozele actuale consecinţele somatice directe ale tulburărilor sexuale.

Pentru înţelegerea acestora din urmă, clinica medicală ne oferă un indiciu valoros, luat în considerare de cercetători foarte diferiţi. Prin particularităţile simptomatologiei lor, dar şi prin particularitatea de a influenţa toate organismele şi toate funcţiile, nevrozele actuale prezintă o asemănare inconfundabilă cu stările patologice datorate influenţei cronice a unor toxici externi sau retragerii acute a acestora, cu intoxicaţiile şi cu stările de abstinenţă. Mai strâns sunt legate cele două grupe de afecţiuni prin intermediul unor stări pe care, aidoma bolii lui Basedow, am învăţat să le punem în legătură cu acţiunea unor substanţe nocive, dar ale unor toxine care nu sunt introduse în corp în calitate de substanţe străine, ci iau naştere în propriul metabolism. Cred că după această analogie nu mai avem încotro decât să vedem nevrozele ca o consecinţă a tulburărilor metabolismului sexual, fie că aceste toxine sexuale se produc în cantităţi mai mari decât poate stăpâni persoana, fie că raporturi interne şi chiar psihice afectează folosirea corectă a acestor materiale. Sufletul poporului a omagiat încă de mult astfel de idei despre natura dorinţei sexuale: el numeşte iubirea „beţie“ şi prezintă starea de îndrăgostire ca rezultat al unei poţiuni de dragoste, deci deplasează agentul întru câtva în exterior. Pentru noi, aici ar fi prilejul să ne gândim la zonele erogene şi la ideea că excitaţia sexuală poate lua naştere în cele mai diferite organe. În plus, pentru noi expresia „metabolism sexual“ sau „chimism al sexualităţii“ este un obiect lipsit de conţinut; nu ştim nimic despre acest lucru şi nu ne putem decide dacă trebuie să acceptăm două substanţe sexuale, care ar trebui numite „masculin“ şi „feminin“, sau dacă putem să ne mulţumim cu *o* toxină sexuală, în care putem vedea purtătorul tuturor efectelor stimulative ale libidoului. Edificiul teoretic al psihanalizei pe care l-am creat este în realitate o suprastructură, care trebuie să fie

aşezată cândva pe fundamentul său organic; dar pe acesta nu îl cunoaştem încă.

Psihanaliza ca ştiinţă nu este caracterizată de materialul pe care îl tratează, ci de tehnica pe care o utilizează. Ea poate fi aplicată în istoria culturii, ştiinţa religiilor şi mitologie, ca şi în teoria nevrozelor, fără a i se violenta astfel natura. Ea nu intenţionează şi nu face nimic altceva decât să descopere inconştientul în viaţa psihică. Problema nevrozelor actuale, ale căror simptome iau fiinţă probabil prin vătămare toxică directă, nu oferă psihanalizei niciun punct de sprijin, ea nu poate să facă prea multe pentru explicarea lor şi trebuie deci să lase această sarcină în seama cercetării biologice şi medicale. Înţelegeţi acum poate mai bine de ce nu am ales nicio altă ordonare a materialului meu. Dacă v-aş fi promis o „introducere în teoria nevrozelor“, atunci, în mod incontestabil, cea mai corectă cale ar fi fost cea care pornea de la formele simple ale nevrozelor actuale şi ajungea la cele mai complicate maladii psihice, care iau naştere prin perturbarea libidoului. La primele ar fi trebuit să adaug ceea ce am aflat sau am crezut că ştim din diferite surse şi la psihonevroze psihanaliza ar fi intrat în discuţie ca mijlocul tehnic cel mai important pentru clarificarea acestor stări. Dar eu am intenţionat şi am anunţat o „introducere în psihanaliză“; pentru mine era mai important ca dumneavoastră să vă faceţi o imagine despre psihanaliză decât să obţineţi anumite cunoştinţe despre nevroze şi aici nici nu a mai fost nevoie să pun în prim-plan nevrozele actuale care sunt infructuoase pentru psihanaliză. Cred şi că am făcut alegerea cea mai favorabilă dumneavoastră deoarece, datorită premiselor sale profunde şi relaţiilor sale cuprinzătoare, psihanaliza merită să ocupe un loc în sfera de interes a fiecărui om educat. Teoria nevrozelor este însă un capitol al medicinei ca oricare altul.

Pe drept cuvânt, vă veţi aştepta să arătăm un interes oarecare şi pentru nevrozele actuale. Deja relaţia lor clinică strânsă cu psihonevrozele ne obligă la aceasta. Vă voi relata deci că deosebim trei forme pure de nevroze actuale: *neurastenia*, *nevroza de angoasă* şi *ipohondria*. Nici această alcătuire nu rămâne fără obiecţii. Denumirile sunt toate uzuale, dar conţinutul lor este nedeterminat şi oscilant. Există şi medici care se opun unei astfel de diferenţieri în lumea confuză a manifestărilor nevrotice, oricărei evidenţieri a unor entităţi clinice, a unor maladii individuale, şi care nu recunosc nici diferenţierea între nevroze actuale şi psihonevroze. Cred că aceştia merg prea departe şi nu au luat-o pe drumul care duce la progres. Formele de nevroză menţionate apar uneori ca atare, pure, însă mai adesea ele se amestecă unele cu altele şi cu o afecţiune psihonevrotică. Acest lucru nu trebuie să ne determine să renunţăm la diferenţierea între ele. Gândiţi-vă la deosebirea dintre ştiinţa despre minerale şi ştiinţa despre conglomerate în cadrul mineralogiei. Mineralele sunt descrise ca indivizi, ţinând desigur cont de faptul că ele par adesea sub formă de cristale, deci delimitate clar de mediul lor. Conglomeratele constau din amestecuri de minerale, care nu sunt desigur întâmplătoare, ci s-au unit în urma unor condiţii de alcătuire. În teoria nevrozelor înţelegem încă prea puţin despre originea dezvoltării pentru a crea ceva asemănător ştiinţei despre conglomerate. Dar procedăm cu siguranţă corect dacă-i izolăm la început din masă pe acei indivizi clinici cunoscuţi nouă, care sunt comparabili cu mineralele.

O relaţie demnă de interes dintre simptomele nevrozelor actuale şi ale psihonevrozelor aduce o altă contribuţie importantă la cunoaşterea modului în care se formează simptomele în cazul acestora

din urmă; simptomul nevrozei actuale este adesea chiar nucleul şi precursorul simptomului psihonevrotic. Cel mai clar se observă o astfel de relaţie între neurastenie şi nevroza de transfer numită „isterie de conversie“, între nevroza de angoasă şi isteria de angoasă, dar şi între ipohondrie şi formele care vor fi menţionate ulterior sub numele de parafrenie (Dementia praecox şi paranoia). Să luăm drept exemplu cazul unei dureri isterice de cap sau lombare. Analiza ne arată că aceasta a devenit, prin condensare şi deplasare, substitutul prin satisfacere pentru o serie întreagă de fantasme sau amintiri libidinoase. Dar această durere a fost odinioară reală şi atunci a fost un simptom direct de intoxicaţie sexuală, expresia somatică a unei excitaţii libidinale. Nu dorim să susţinem în niciun caz că toate simptomele isterice conţin un astfel de nucleu, dar rămâne sigur că aşa se întâmplă deosebit de frecvent şi că toate influenţele – normale sau patologice – exercitate de corp prin excitaţia libidinală sunt preferate pentru formarea simptomelor isterice. Ele joacă, aşadar, rolul acelui grăunte de nisip pe care scoica l-a înconjurat de straturi de substanţă de sidef. La fel, semnele trecătoare ale excitaţiei sexuale care însoţesc actul sexual sunt folosite de psihonevroză, ca fiind cel mai comod şi mai potrivit material pentru formarea simptomelor.

Un proces analog merită un interes diagnostic şi terapeutic special. La persoanele care sunt predispuse la nevroză, fără să sufere chiar de o nevroză în stare floridă, se întâmplă nu prea rar ca o modificare somatică patologică – prin inflamare sau rănire, de exemplu – să incite travaliul de formare a simptomului, astfel ca acesta să facă din simptomul oferit de realitate rapid reprezentantul tuturor acelor fantasme inconştiente care până atunci stătuseră doar la pândă să pună stăpânire pe un mijloc de exprimare. În astfel de cazuri, medicul o va apuca ba pe o cale terapeutică, ba pe

alta: fie va căuta să elimine baza organică, fără să se preocupe de elaborarea ei nevrotică, fie va combate nevroza apărută cu această ocazie, subestimând prilejul ei organic. Rezultatele arată uneori că prima cale este corectă, alteori că este corectă cea de-a doua; pentru astfel de cazuri mixte nu se pot stabili prescripţii generale.

91 Prelegerea a 26-a. (*N.t.*)

92 Atributul *actual* este acordat acestei categorii de nevroze, întrucât cauzele lor îşi au rădăcina în prezentul pacientului. (*N.t.*)

Prelegerea a 25-a

Angoasa

Doamnelor şi domnilor! Veţi fi recunoscut cu siguranţă că ceea ce v-am spus în ultima prelegere despre nervozitatea generală este cea mai incompletă şi mai insuficientă dintre comunicările mele. Ştiu acest lucru şi mă gândesc că nimic altceva nu v-a mirat mai mult decât faptul că în ea nu era vorba despre angoasă, de care totuşi se plâng cei mai mulţi dintre nevrotici şi pe care o desemnează drept cea mai groaznică dintre suferinţele lor. Aceasta atinge într-adevăr la ei cea mai mare intensitate şi poate avea drept urmare cele mai ciudate măsuri. Dar cel puţin în această privinţă nu doresc să vă privez de ceva; dimpotrivă, mi-am propus să delimitez deosebit de clar problema angoasei la nevrotici şi să v-o explic detaliat.

Nu trebuie să vă prezint ce este angoasa însăşi; fiecare dintre noi are această senzaţieâ sau, mai corect spus, a cunoscut vreodată pe pielea lui această stare afectivă. Dar cred că niciodată nu ne-am întrebat destul, în mod serios, de ce tocmai nevroticii au atât de multă angoasă şi atât de puternică, în comparaţie cu alte persoane. Poate că se crede că acest lucru este de la sine înţeles; cuvintele „nervos“ şi „anxios“ se folosesc de obicei ca sinonime, ca şi cum ar însemna acelaşi lucru. Dar nu avem niciun drept să facem această echivalare; există persoane anxioase care nu sunt deloc nevrotice şi mai ales există nevrotici care suferă de mai multe simptome, dar printre ele nu se găseşte şi înclinaţia către angoasă.

Oricum ar fi, este clar că problema angoasei este un punct nodal la care se referă cele mai diferite şi cele mai importante întrebări, o enigmă a cărei rezolvare ar trebui să arunce multă lumină asupra

întregii noastre vieţi psihice. Nu voi pretinde că vă pot da această rezolvare completă, dar cu siguranţă veţi aştepta ca psihanaliza să trateze această problemă cu totul altfel decât o face medicina academică. Acolo specialiştii par a se interesa în primul rând de căile anatomice pe care se realizează starea de angoasă. Se spune că *medulla oblongata* este stimulată şi bolnavul află că suferă de o nevroză a nervului vag. *Medulla oblongata* este un obiect foarte serios şi frumos. Îmi amintesc cu exactitate cât timp şi osteneală i-am acordat în perioada mea de studii. Dar astăzi trebuie să spun că nu ştiu nimic care să fie mai indiferent pentru înţelegerea psihologică a angoasei decât cunoaşterea căilor nervoase prin care circulă excitaţiile lor.

La început, o perioadă de timp, putem trata despre angoasă fără a ne aminti deloc de nervozitate. Mă înţelegeţi imediat atunci când desemnez această angoasă ca pe o angoasă *reală*, în contrast cu una *nevrotică*. Angoasa reală ni se pare ceva foarte raţional şi de înţeles. Vom spune despre ea că este o reacţie la perceperea unui pericol exterior, adică a unei vătămări la care subiectul se aşteaptă, pe care o prevede, ea este legată de reflexul de fugă şi trebuie să o vedem ca manifestare a pulsiunii de autoconservare. În ce împrejurări apare angoasa, adică în faţa căror obiecte şi în ce situaţii, depinde desigur în mare parte de starea în care se află cunoaşterea noastră şi de sentimentul nostru de putere faţă de lumea exterioară. Ni se pare de înţeles faptul că sălbaticul se teme de o lovitură de tun şi că se înspăimântă la o eclipsă de soare, în timp ce omul alb, care mânuieşte instrumentul şi poate prevedea fenomenul, rămâne fără teamă în aceste împrejurări. Alteori cunoaşterea prea aprofundată este cea care produce angoasa, pentru că permite recunoaşterea pericolului prea de timpuriu. Astfel, un sălbatic se va teme de nişte urme din pădure,

care nu îi spun nimic unui neavizat, dar lui îi trădează apropierea unui animal de pradă. Marinarul cu experienţă priveşte cu groază acei norişori de pe cer care i se par neînsemnaţi pasagerului, în timp ce pentru el anunţă apropierea uraganului.

Chibzuind mai departe, trebuie să spunem că judecata despre angoasa reală, fie ea raţională şi adecvată, are nevoie de o revizuire temeinică. Singurul comportament adecvat în cazul unui pericol ameninţător ar fi tocmai evaluarea la rece a propriilor puteri în comparaţie cu mărimea pericolului şi de aici decizia dacă fuga sau apărarea, poate chiar atacul, oferă mai multe perspective de reuşită. În acest context nu mai există loc pentru angoasă; tot ceea ce se întâmplă s-ar petrece la fel de bine sau poate chiar mai bine dacă nu s-ar ajunge la dezvoltarea de angoasă. Atunci când angoasa este deosebit de mare, ea se dovedeşte extrem de neadecvată, paralizează orice acţiune, chiar şi pe cea de fugă. De obicei reacţia la un pericol este o combinaţie de afect de angoasă şi reacţie de apărare. Animalul speriat se teme şi fuge, dar adecvată aici este „fuga“ şi nu „sperietura“.

Suntem tentaţi să spunem şi că dezvoltarea de angoasă nu este niciodată adecvată. Poate că vom dobândi o idee mai bună dacă analizăm cu mai multă atenţie situaţia de angoasă. Primul lucru care se remarcă la ea este *pregătirea* pentru pericol, ce se manifestă în atenţie senzorială crescută şi tensiune motrice. Această pregătire se poate recunoaşte, fără îndoială, ca avantajoasă, iar lipsa ei poate fi făcută responsabilă chiar pentru consecinţe mai serioase. De la ea porneşte, pe de o parte acţiunea motrice, la început fuga, iar la un nivel superior apărarea activă, şi pe de altă parte, ceea ce receptăm ca stare de angoasă. Cu cât dezvoltarea de angoasă se limitează mai tare la un simplu start, la un semnal de angoasă, cu atât mai

netulburat se desfăşoară transpunerea în acţiune a pregătirii pentru angoasă şi cu atât mai adecvată este întreaga dezvoltare. Pregătirea pentru angoasă mi se pare deci partea adecvată din ceea ce numim angoasă, iar *dezvoltarea de angoasă* este partea inadecvată.

Evit să intru mai adânc în chestiunea dacă limbajul nostru comun aplică denumirile de frică, spaimă şi angoasă unuia şi aceluiaşi lucru sau dacă este vorba de lucruri clar diferite. Sunt numai de părere că angoasa se leagă de stare şi face abstracţie de obiect, în timp ce frica îndreaptă atenţia tocmai asupra obiectului. Spaima pare, dimpotrivă, să aibă un sens special, anume să evidenţieze efectul unui pericol care nu este întâmpinat de o pregătire pentru angoasă. Astfel că putem spune că omul se apară de spaimă prin angoasă.

Cu siguranţă că nu v-a scăpat gradul de ambiguitate şi de nedeterminare din modul în care se foloseşte cuvântul „angoasă". De cele mai multe ori se înţelege prin angoasă starea subiectivă în care ajungem prin perceperea „dezvoltării de angoasă" şi acest lucru se numeşte afect. Ce este însă un afect, în sens dinamic? În orice caz este vorba de ceva foarte compus. Un afect cuprinde în primul rând anumite inervaţii sau descărcări motrice, în al doilea rând anumite senzaţii, şi anume de două tipuri: percepţiile acţiunilor motrice care au avut deja loc şi senzaţiile directe de plăcere şi de neplăcere, care dau nota fundamentală pentru afect, aşa cum se spune. Nu cred însă că această enumerare epuizează natura afectelor. La unele afecte credem că vedem mai în profunzime şi recunoaştem că nucleul care susţine ansamblul este repetiţia unui anumit eveniment, plin de semnificaţii. Acest eveniment ar putea fi numai o impresie foarte timpurie de natură foarte generală, care nu incumbă preistoriei individului, ci a speciei. Pentru a mă face mai uşor înţeles –

starea de afect ar fi construită la fel ca o criză de isterie, ar fi ca şi aceasta precipitatul unei reminiscenţe. Criza de isterie este deci comparabilă cu un afect individual nou format, iar afectul normal cu expresia unei isterii generale, devenită moştenire.

Nu trebuie să presupuneţi că aceste lucruri pe care vi le spun despre afecte sunt un bun recunoscut în psihologia normală. Este vorba în general despre concepţii crescute pe solul psihanalizei, familiare numai ei. Ceea ce puteţi afla din psihologie despre afecte, de exemplu teoria lui James-Lange, este de-a dreptul incomprehensibilă şi de nediscutat pentru noi, psihanaliştii. Nici noi nu considerăm însă foarte sigură cunoaşterea noastră despre afecte; este o primă încercare de a ne orienta pe acest teren obscur. Continui deci: în cazul afectului de angoasă credem că ştim ce impresie timpurie redă el, în calitate de repetiţie. Ne spunem că este *actul naşterii*, la care apare acea grupare de senzaţii de neplăcere, impulsuri de descărcat şi senzaţii corporale, care a devenit prototipul efectului unui pericol vital şi de atunci este repetată de noi în calitate de stare de angoasă. Creşterea enormă a stimulării prin întreruperea înnoirii sangvine (a respiraţiei interne) era pe atunci cauza trăirii de angoasă: prima angoasă a fost deci o angoasă toxică. Numele de angoasă – *angustiae*, strâmtoare – subliniază trăsătura de strâmtoare în respiraţie, care apăruse atunci ca o consecinţă a situaţiei reale şi care astăzi este restabilită aproape regulat datorită afectului. Vom vedea că este plin de implicaţii faptul că prima stare de angoasă provine de la separarea de mamă (cf. p. 453). Suntem convinşi că predispoziţia pentru repetarea primei stări de angoasă ne-a intrat atât de mult în sânge, printr-o serie de nenumărate generaţii, încât niciun individ nu poate scăpa de afectul de angoasă, chiar şi atunci când, ca şi legendarul Macduff, „fost-a

din mamă smuls-nainte ca să-l nască“[93], deci nu a trecut el însuşi prin actul naşterii. Nu putem spune care a fost prototipul stărilor de angoasă la alte animale în afară de mamifere. Nu ştim nici ce complex de senzaţii este echivalent la aceste creaturi cu angoasa noastră.

Poate va fi interesant pentru dumneavoastră să aflaţi cum se poate ajunge la ideea că actul naşterii este sursa şi prototipul afectului de angoasă. Speculaţia are aici rolul cel mai redus; mai curând am împrumutat din gândirea naivă a poporului. În urmă cu mai mulţi ani, pe când, ca tânăr medic, luam prânzul la un han, un asistent de la maternitate a povestit o întâmplare nostimă care a avut loc la examenul de absolvire a cursului pentru moaşe. O candidată a fost întrebată ce înseamnă prezenţa meconiumului (excrementelor fetale) în lichidul amniotic şi ea a răspuns promt: copilului îi este frică. Au râs de ea şi au picat-o. Dar, în tăcere, eu i-am luat partea şi am început să bănuiesc că flerul fără greş al sărmanei femei din popor expusese o relaţie importantă.

Să trecem la angoasa nevrotică: ce noi manifestări şi raporturi ne prezintă angoasa la nevrotici? Aici este mult de descris. În primul rând găsim o anxietate generală, o angoasă liber flotantă, dacă putem spune aşa, care este gata să se ataşeze fiecărui conţinut reprezentaţional corespunzător, care influenţează judecata, care alege aşteptările, care pândeşte orice ocazie, pentru a se lăsa justificată. Numim această stare „angoasă de aşteptare“ sau „aşteptare anxioasă“. Persoanele care sunt afectate de acest tip de angoasă văd din întregul evantai de posibilităţi numai pe cele mai rele, interpretează orice întâmplare drept un semn de nenorocire, folosesc orice nesiguranţă în cel mai rău sens. Înclinaţia spre astfel de anticipări ale unor nenorociri este prezentă ca trăsătură de

caracter la mulţi oameni pe care nu îi putem numi bolnavi, dar pe care îi descriem drept hiperanxioşi sau pesimişti; o cantitate izbitoare de angoasă de aşteptare ţine însă de regulă de o afecţiune nevrotică pe care am numit-o *isterie de angoasă* şi pe care am aşezat-o în seria nevrozelor actuale.

O a doua formă de angoasă este, contrar celor mai sus descrise, legată mai curând de psihic, de anumite obiecte sau situaţii. Este angoasa din *fobii*, acestea din urmă fiind extrem de variate şi adesea foarte ciudate. Stanley Hall, celebrul psiholog american, a făcut de curând efortul de a ne expune întreaga serie de astfel de fobii, cu nume fastuoase, greceşti. Sună ca enumerarea celor zece molime ale Egiptului, iar numărul lor depăşeşte cu mult zece[94]. Iată ce poate face obiectul sau conţinutul unei fobii: întuneric, aer liber, locuri deschise, pisici, păianjeni, omizi, şerpi, şoareci, tunete, obiecte ascuţite, sânge, spaţii închise, aglomeraţie, singurătate, trecerea peste poduri, călătoria pe mare sau cu trenul etc. La o primă încercare de a ne orienta prin acest haos ne este la îndemână să deosebim trei grupe. Unele dintre obiectele de care ne temem au ceva straniu şi pentru noi, oamenii normali, au o legătură cu pericolul şi aceste fobii nu ni se par de neînţeles, deşi sunt foarte exagerate în ceea ce priveşte intensitatea. Astfel, cei mai mulţi dintre noi au un sentiment de repulsie la întâlnirea cu un şarpe. Putem spune că fobia de şerpi este ceva general uman şi Ch. Darwin a descris foarte impresionant felul cum nu s-a putut abţine să resimtă frica de un şarpe care se apropia de el, deşi se afla la adăpost, în spatele unui geam gros. În a doua grupă aşezăm cazurile în care mai persistă încă o legătură cu un pericol, pe care ne-am obişnuit însă să îl bagatelizăm şi să nu ţinem seama de el. De această grupă ţine cea mai mare parte a fobiilor de situaţii. Ştim că într-o călătorie pe calea ferată şansa de avea loc o nenorocire există într-o măsură mai mare decât dacă rămânem

acasă, anume există riscul de a avea loc o coliziune, mai ştim şi că un vas se poate scufunda, şi de obicei oamenii se îneacă, dar noi nu ne gândim la aceste pericole şi călătorim cu trenul şi vaporul fără nicio frică. Nu putem tăgădui că ne-am prăbuşi în râu dacă podul s-ar rupe în momentul în care trecem pe el, dar acest lucru se întâmplă extrem de rar, astfel încât pericolul nu intră în discuţie. Şi singurătatea are pericolele ei şi o evităm în anume împrejurări; dar nu poate fi vorba să nu o putem suporta nici măcar un moment, în nicio condiţie. Un lucru asemănător se poate spune despre aglomeraţie, despre spaţiul închis, tunet ş.a.m.d. Ceea ce ne uimeşte la aceste fobii ale nevroticilor nu este atât conţinutul, cât intensitatea lor. Angoasa din fobii este fără drept de apel! Adesea avem impresia că nevroticii nu se angoasează deloc de aceleaşi lucruri şi situaţii care ne produc şi nouă angoasă în anumite împrejurări şi cărora ei le atribuie aceleaşi nume.

Ne mai rămâne o a treia grupă de fobii, care nu se mai apropie deloc de înţelegerea noastră. Atunci când un bărbat adult puternic nu mai poate trece pe o stradă sau nu poate traversa o piaţă din oraşul lui de baştină, atunci când o femeie sănătoasă, bine dezvoltată, cade într-o angoasă inconsolabilă pentru că o pisică i-a sfâşiat tivul de la rochie sau prin casă a trecut un şoricel, cum putem stabili aici legătura cu pericolul care totuşi există în mod evident pentru fobici? La zoofobiile din această categorie se poate vorbi despre amplificarea unor antipatii general umane, deoarece, ca pentru a demonstra contrariul, există mulţi oameni care nu pot să treacă pe lângă o pisică fără să o alinte şi să o mângâie. Şoarecele de care se tem atâtea femei este în acelaşi timp un nume de alint de prim ordin; multe fete care se simt foarte mulţumite atunci când iubitul le strigă „şoricelule“ vor ţipa îngrozite atunci când vor da cu ochii de animăluţul cu acelaşi nume. Pentru bărbatul care suferă de

angoasa de a merge pe stradă sau printr-o piaţă se impune drept singură explicaţie faptul că el se comportă ca un copil. Un copil este îndemnat direct, prin educaţie, să evite asemenea situaţii, să le considere periculoase şi agorafobicul nostru este protejat de angoasa sa dacă este acompaniat de cineva atunci când trece prin piaţă.

Cele două forme de angoasă descrise aici, angoasa de aşteptare liber flotantă şi angoasa legată de fobii, sunt independente. Niciuna dintre ele nu reprezintă un nivel superior al celeilalte, ele nu apar împreună decât rareori şi atunci ca din întâmplare. Nici chiar cea mai puternică anxietate generalizată nu trebuie să se exprime sub formă de fobii; persoanele care au fost toată viaţa ţinute din scurt de o agorafobie pot să fie absolut lipsite de o aşteptate anxioasă pesimistă. Multe dintre fobii, ca de exemplu frica de pieţe sau de calea ferată, sunt dobândite abia la maturitate, iar altele, ca frica de întuneric, de tunet, de animale, par să fi existat de la început. Cele din prima categorie au semnificaţia unor maladii grave; cele din a doua categorie apar mai degrabă ca nişte ciudăţenii, toane. Persoana care manifestă una dintre aceste din urmă fobii ar putea să mai aibă şi altele. Trebuie să adaug că aceste fobii sunt subsumate de noi în bloc *isteriei de angoasă*, adică le vedem ca pe o afecţiune foarte strâns înrudită cu cunoscuta isterie de conversie (p. 435).

Cea de-a treia dintre formele de angoasă nevrotică ne pune în faţa misterului reprezentat de pierderea completă a legăturii dintre angoasă şi pericolul ameninţător. Angoasa apare, în isterie, de exemplu, acompaniată de simptomele isterice sau, în unele condiţii de excitaţie, acolo unde ne-am aştepta, ce-i drept, la o manifestare afectivă, dar nu la un afect de angoasă, sau apare desprinsă de orice condiţii, la fel de incomprehensibilă pentru bolnav şi pentru noi, sub forma unui atac de panică liber. Nu poate fi vorba în niciun caz despre un

pericol sau un prilej care a fost adus aici prin exagerare. În cazul acestor atacuri spontane aflăm apoi că acel complex pe care îl desemnăm ca stare de angoasă poate fi divizat. Ansamblul atacului poate fi reprezentat de un singur simptom, de mare intensitate, prin tremurat, ameţeală, palpitaţii, insuficienţă respiratorie. Senzaţia cenestezică după care recunoaştem angoasa poate să lipsească de aici sau poate deveni neclară. Şi totuşi aceste stări, pe care le descriem ca „echivalente ale angoasei“, sunt comparabile cu angoasa, în toate raporturile lor clinice şi etiologice.

Acum se ivesc două întrebări. Putem pune oare angoasa nevrotică, în care pericolul nu joacă niciun rol sau joacă un rol foarte redus, în legătură cu angoasa reală, care este o reacţie la pericol? Şi cum se poate înţelege angoasa nevrotică? La început vrem să susţinem aşteptarea: acolo unde există angoasă trebuie să fie şi ceva de care ne temem.

Pentru înţelegerea angoasei nevrotice, din observaţia clinică reies mai multe indicii, a căror semnificaţie o voi explica.

Nu este greu să stabilim că angoasa de aşteptare sau anxietatea generalizată se află într-o strânsă dependenţă de anumite procese din viaţa sexuală, să spunem, de anumite utilizări ale libidoului. Cel mai simplu şi mai pilduitor caz de acest fel apare la persoanele care se expun aşa-zisei excitaţii frustrante, adică persoane la care excitaţiile sexuale puternice nu se descarcă suficient, nu sunt duse la un final satisfăcător. Deci, de exemplu, la bărbaţi în timpul logodnei şi la femei ai căror soţi sunt fie insuficient de potenţi, fie nu realizează decât prescurtat actul sexual, din motive de precauţie, fie îl realizează neglijent. În aceste circumstanţe dispare excitaţia libidinală şi în locul ei apare angoasa, atât în forma angoasei de

aşteptare cât şi în atacuri sau echivalente ale acestora. Atunci când este exercitată regulat, ca regim sexual, întreruperea din precauţie a actului sexual este o cauză a nevrozei de angoasă la bărbaţi, dar mai ales la femei, şi una atât de frecventă încât în practica medicală se recomandă ca în astfel de cauze să se cerceteze în primul rând etiologia. De nenumărate ori se poate face experienţa faptului că nevroza de angoasă se stinge atunci când se opreşte acest abuz sexual.

Relaţia între abţinerea sexuală şi stările de angoasă nu mai este contestată, din câte ştiu, nici de medici îndepărtaţi de psihanaliză. Pot să-mi imaginez că nu va fi abandonată încercarea de a inversa relaţia, apărând ideea că aici este vorba despre persoane care tindeau de la început spre stări anxioase şi de aceea exercitau precauţii în chestiunile sexuale. Împotriva acestui fapt vorbeşte cu hotărâre comportamentul femeilor a căror activitate sexuală este esenţialmente de natură pasivă, adică este determinată de tratamentul din partea bărbatului. Cu cât o femeie este mai plină de temperament, deci cu cât ea este mai înclinată să intre în contact sexual şi mai capabilă de satisfacere, cu atât mai sigur va reacţiona ea cu manifestări de angoasă la impotenţa bărbatului sau la coitus interruptus, în timp ce un astfel de abuz joacă un rol cu mult mai redus la femeile cu anestezie sexuală sau mai puţin libidinoase.

Aceeaşi semnificaţie pentru apariţia stărilor de angoasă o are abstinenţa sexuală, atât de cald recomandată astăzi de medici, desigur numai atunci când libidoul căruia i-a fost refuzată descărcarea satisfăcătoare este rezolvat prin sublimare corespunzător de mult şi nu în cea mai mare parte. Căci decizia privitoare la reuşita în cursul bolii depinde numai de factorii cantitativi. Şi acolo unde nu intră în discuţie maladia, ci formarea caracterului, se recunoaşte cu uşurinţă că limitarea sexuală merge mână în mână cu o

anumită anxietate şi indecizie, în timp ce caracterul neînfricat şi curajul genuin aduc cu ele o dezvoltare liberă a nevoilor sexuale. Aceste raporturi se modifică şi se complică prin multiple influenţe culturale; dar pentru omul mediu rămâne valabil faptul că angoasa se află în strictă dependenţă de limitarea sexuală.

Nu v-am comunicat încă toate observaţiile care pledează în favoarea pretinsei relaţii genetice dintre libido şi angoasă. De aceasta ţine de exemplu şi influenţa pe care o au asupra maladiilor anxioase anumite faze de viaţă, cum sunt pubertatea şi menopauza, cărora trebuie să le fie atribuită o amplificare considerabilă a producţiei libidoului. În multe stări de excitaţie se pot observa direct şi amestecul libidoului cu angoasa şi în final înlocuirea libidoului cu angoasa. Impresia pe care o căpătăm despre toate aceste lucruri este dublă: în primul rând că este vorba despre o acumulare de libido, care este oprit de la utilizarea sa normală, şi în al doilea rând că aici ne aflăm pe terenul proceselor somatice. Nu se vede de la început cum ia naştere angoasa din libido; se poate stabili numai că libidoul lipseşte şi în locul lui se observă angoasa.

Un al doilea indiciu îl luăm din analiza psihonevrozelor, în special a isteriei. Am aflat că la această afecţiune angoasa apare frecvent acompaniată de simptome, chiar angoasa ne-legată, care se manifestă sub formă de atac sau ca stare de durată. Bolnavii nu ştiu să spună de ce se tem şi, printr-o elaborare secundară inconfundabilă, leagă angoasa de fobiile cele mai la îndemână: moarte, înnebunire, atac de apoplexie. Când supunem analizei situaţiile din care a pornit angoasa sau simptomele însoţite de angoasă, putem de regulă să spunem ce cale normală de descărcare a rămas închisă şi s-a înlocuit cu fenomenul de angoasă. Să ne exprimăm altfel: construim procesul inconştient ca şi cum el

nu ar fi trecut prin nicio refulare şi s-ar fi perpetuat nestânjenit în conştiinţă (pp. 329 şi urm.). Acest proces ar fi fost acompaniat de un anumit afect şi atunci aflăm, spre surpriza noastră, că, după refulare, indiferent de calitatea lui proprie, acest afect care însoţeşte cursul normal este înlocuit în orice caz de angoasă. De exemplu, când avem în faţa noastră o stare de angoasă isterică, atunci corelatul său inconştient poate fi o mişcare de un caracter asemănător, deci de angoasă, ruşine, umilinţă, la fel cum poate fi o excitaţie libidinală pozitivă sau una agresivă şi ostilă, ca mânia şi supărarea. Angoasa este deci moneda curentă, cu care se schimbă sau pot fi schimbate toate mişcările de afect, dacă este supus refulării conţinutul reprezentaţional care ţine de acestea.

O a treia experienţă o facem la bolnavii cu acţiuni compulsive, care par să fie, în mod remarcabil, scutiţi de angoasă. Când încercăm să îi împiedicăm să îşi execute acţiunea lor compulsivă, spălatul, ceremonialul, sau când ei înşişi îndrăznesc să renunţe la una dintre compulsiunile lor, atunci o angoasă înspăimântătoare îi obligă să se supună compulsiunii lor. Înţelegem că angoasa era acoperită de acţiunea compulsivă şi că aceasta din urmă a fost săvârşită numai pentru a-l scuti de angoasă pe subiect. Deci, la nevroza obsesională, angoasa, care altminteri ar fi trebuit să se instaleze, este înlocuită de formarea simptomului şi atunci când ne îndreptăm către isterie găsim la această nevroză o relaţie asemănătoare: rezultatul procesului de refulare este fie dezvoltarea de angoasă pură, fie producerea de angoasă cu formare de simptom, fie dezvoltarea completă a unui simptom, lipsită de angoasă. În sens abstract, se pare că nu este incorect să spunem că simptomele sunt construite numai pentru a combate o astfel de inevitabilă dezvoltare de angoasă. Prin această concepţie, angoasa este

transpusă chiar în centrul interesului nostru pentru problemele nevrozelor.

Din observaţiile asupra nevrozei de angoasă am tras concluzia că abaterea libidoului de la folosirea lui normală, care dă naştere angoasei, are loc pe terenul proceselor somatice. Din analizele de isterie şi de nevroză obsesională rezultă că aceeaşi abatere, cu acelaşi rezultat, poate fi şi consecinţa unui refuz din partea instanţelor psihice. Atât ştim deci despre formarea angoasei nevrotice; sună încă destul de imprecis. Dar deocamdată nu văd nicio cale pe care am putea continua. Ni se pare mai dificilă a doua sarcină pe care ne-am propus-o, stabilirea unei legături între angoasa nevrotică, ea fiind libido folosit anormal, şi angoasa reală, ea corespunzând unei reacţii la pericol. Am crede că este vorba despre lucruri total disparate şi totuşi nu avem nicio posibilitate de a diferenţia angoasa reală de angoasa nevrotică numai pe baza senzaţiilor pe care le dau subiecţilor.

Legătura căutată se stabileşte în fine atunci când luăm drept premisă opoziţia care se susţine adesea că există între Eu şi libido. Cum ştim, dezvoltarea de angoasă este reacţia Eului la pericol şi semnalul pentru fugă; atunci este la îndemână să spunem că în angoasa nevrotică Eul întreprinde o încercare asemănătoare de fugă în faţa cerinţelor libidoului său, că el tratează pericolul intern ca şi cum ar fi unul exterior. Astfel s-ar împlini aşteptarea (p. 445) ca acolo unde apare angoasa să existe şi ceva de care să ne temem. Duc însă şi mai departe analogia. La fel cum încercarea de fugă de un pericol exterior sfârşeşte prin statul pe loc şi luarea unor măsuri adecvate de apărare, şi dezvoltarea nevrotică de angoasă este întreruptă de formarea simptomului, care aduce cu sine o legare a angoasei.

Acum dificultatea de înţelegere se referă la altceva. Angoasa, care înseamnă o fugă a Eului din faţa libidoului său, trebuie să fi izvorât chiar din acest libido. Lucrul nu este clar şi conţine un avertisment: să nu uităm că libidoul unei persoane îi aparţine în mod fundamental acesteia şi nu i se poate împotrivi ca şi cum ar fi ceva exterior. Nu ne sunt clare încă nici dinamica topică a dezvoltării de angoasă, nici energiile psihice care vor fi declanşate şi nici care sisteme psihice le vor declanşa. Nu vă pot promite că răspundem şi la aceste întrebări, dar nu vrem să neglijăm să urmărim alte două piste şi să ne folosim încă o dată de observaţia directă şi cercetarea analitică, pentru a veni în ajutorul speculaţiei noastre. Ne îndreptăm atenţia spre apariţia angoasei la copil şi spre originea angoasei nevrotice, legată de fobii.

Anxietatea copiilor este ceva foarte obişnuit şi e dificil de diferenţiat dacă este vorba despre angoasă nevrotică sau angoasă reală. Valoarea acestei diferenţieri este pusă sub semnul întrebării de comportamentul copiilor. Căci pe de o parte nu ne mirăm dacă un copil se teme de toate persoanele străine, situaţiile şi obiectele noi şi ne explicăm foarte uşor această reacţie, prin slăbiciunea şi neştiinţa lui. Îi atribuim deci copilului o înclinaţie puternică spre angoasa reală şi am considera foarte oportun ca el să fi adus această angoasă ca moştenire. Copilul nu ar face în această privinţă altceva decât să repete comportamentul oamenilor primitivi din preistorie şi de astăzi, care, din cauza neştiinţei şi neajutorării lor, se tem de tot ce este nou, ca şi de multe din lucrurile familiare, de care nouă nu ne mai este teamă astăzi. Ar corespunde pe deplin aşteptărilor noastre dacă fobiile copilului ar fi cel puţin în parte încă aceleaşi pe care am putea să le

atribuim acelor timpuri primitive ale dezvoltării umane.

Pe de altă parte, nu putem să trecem cu vederea faptul că nu toţi copiii sunt anxioşi în aceeaşi măsură şi că tocmai copiii care manifestă o sfială deosebită faţă de toate obiectele şi situaţiile posibile se vor dovedi apoi nevrotici. Predispoziţia nevrotică se trădează deci printr-o pronunţată tendinţă către angoasa reală, anxietatea apare ca element primar şi ajungem la concluzia că cei mici, şi ulterior adulţii, se tem de mărimea libidoului lor, pentru că ei se tem de orice. Producerea angoasei din libido ar fi astfel deviată, şi atunci când cercetăm condiţiile de apariţie a angoasei reale ajungem cu consecvenţă la ideea că şi ultimul motiv al nevrozei este tot conştiinţa propriei slăbiciuni şi neajutorări – inferioritate, în terminologia lui Alfred Adler – dacă ea se poate perpetua din copilărie la viaţa matură.

Acest lucru sună atât de simplu şi de seducător, încât are dreptul să obţină atenţia noastră. Aceasta ar aduce cu sine o deplasare a misterului nervozităţii. Persistenţa sentimentului de inferioritate – şi o dată cu aceasta a condiţiei anxioase şi a formării simptomelor – pare atât de bine asigurată, încât mai curând are nevoie de o explicaţie apariţia, în mod excepţional, a ceea ce numim sănătate. Ce se poate vedea însă la o observare mai amănunţită a anxietăţii copiilor? Copilul mic se teme mai ales de persoanele străine; situaţiile devin semnificative numai deoarece conţin persoane; iar obiectele oricum nu intră în considerare decât ulterior. Dar copilul nu se teme de aceşti străini întrucât le atribuie intenţii rele şi îşi compară forţa proprie cu a lor, recunoscându-i ca pericole pentru existenţa, siguranţa şi lipsa lui de durere. Un astfel de copil neîncrezător, speriat de pulsiunea agresivă care domină lumea este o construcţie teoretică absolut nereuşită. Ci copilul se sperie de un chip străin pentru că el se aştepta să

vadă persoana pe care o iubeşte şi în care are încredere, mama deci. Dezamăgirea şi dorul său sunt cele care se transformă în angoasă, deci libidoul care nu mai poate fi folosit, care nu poate fi ţinut în acea perioadă în suspensie, ci este descărcat ca angoasă. Nu poate fi deloc întâmplător faptul că în această situaţie prototipică pentru angoasa infantilă se repetă condiţia primei stări de angoasă din timpul actului naşterii, anume separarea de mamă![95]

Primele fobii situaţionale ale copiilor se manifestă faţă de întuneric şi de singurătate; prima se păstrează adesea de-a lungul vieţii, iar amândurora le este comună lipsa persoanei iubite care îi îngrijeşte, a mamei deci. Am auzit pe un copil care se speria în întuneric strigând către camera alăturată: „Tanti, spune-mi ceva, mi-e frică.“ „Dar la ce-ţi foloseşte? Doar nu mă vezi“; la care copilul răspunde: „Când vorbeşte cineva este mai lumină.“ Dorul în întuneric este transformat deci în angoasă de întuneric. Angoasa nevrotică este departe de a fi numai secundară, un caz special al angoasei reale; mai curând vedem la copilul mic că există ceva ce se comportă ca angoasă reală, care împărtăşeşte cu angoasa nevrotică: trăsătura esenţială a apariţiei din libidoul nefolosit. Copilul pare să moştenească prea puţin din angoasa reală. În toate situaţiile care devin ulterior condiţii ale fobiilor, pe înălţimi, pe podeţele înguste de deasupra apelor, în trenuri şi pe vapoare, copilul nu manifestă frică, şi anume el manifestă cu atât mai puţină frică cu cât este mai neştiutor. Ar fi de dorit să fi moştenit mai multe astfel de instincte de protecţie în viaţă; prin aceasta ar fi mult uşurată sarcina supraveghetorilor însărcinaţi să îl împiedice să se expună la un pericol după altul. În realitate, copilul îşi supraestimează la început puterile şi se comportă lipsit de anxietate, deoarece nu cunoaşte pericolele. El va alerga la marginea apei, se va

urca pe pervazul ferestrei, se va juca cu obiecte ascuţite sau cu focul, pe scurt va face tot ceea ce l-ar putea vătăma şi i-ar îngrijora pe cei care se ocupă de el. Educaţia este cea care reuşeşte să îi trezească în final angoasa reală, dat fiind că nu i se poate permite să facă el însuşi experienţa revelatoare.

Dacă există copii care vin mult în întâmpinarea acestei educaţii pentru angoasă şi care apoi găsesc şi singuri pericole despre care nu au fost avertizaţi, atunci este suficientă explicaţia conform căreia ei au în constituţia lor o cantitate mai mare de trebuinţe libidinale sau au fost răsfăţaţi de timpuriu cu satisfacţii libidinale. Nu e de mirare că printre aceşti copii se pot afla şi viitorii nevrotici; ştim deja că cea mai mare înlesnire pentru apariţia unei nevroze constă în incapacitatea de a suporta mai mult timp o stagnare mai importantă a libidoului. Observaţi că aici i se face dreptate şi factorului constituţional, căruia nu vrem să îi contestăm drepturile. Noi ne opunem numai dacă cineva neglijează din acest considerent toţi ceilalţi factori şi introduce factorul constituţional acolo unde, după datele reunite ale observaţiei şi analizei, el nu are ce căuta sau este pe ultimul loc.

Lăsaţi-ne să tragem o concluzie din observaţiile asupra anxietăţii copiilor: angoasa infantilă are prea puţin de-a face cu angoasa reală, ci, dimpotrivă, este foarte înrudită cu angoasa nevrotică a adulţilor. Ca şi aceasta, ea apare din libidoul nefolosit şi înlocuieşte obiectul pierdut al iubirii, căruia îi simte lipsa, printr-un obiect sau o situaţie exterioare.

Veţi auzi cu plăcere că analiza *fobiilor* nu mai are să ne înveţe multe lucruri noi. Căci la acestea se petrece acelaşi lucru ca şi la angoasa infantilă; libidoul inutilizabil se transformă într-o aparentă angoasă reală şi astfel un pericol exterior

neînsemnat este pus să reprezinte cerinţele libidinale. Concordanţa nu are nimic ciudat, deoarece fobiile infantile nu sunt numai prototipul celor ulterioare, pe care le considerăm „isterie de angoasă“, ci ele sunt chiar condiţia preliminară directă şi preludiul acestora. Fiecare fobie isterică provine de la o angoasă infantilă şi o perpetuează chiar şi atunci când ea are un un alt conţinut şi trebuie deci să fie şi numită altfel. Deosebirea dintre cele două afecţiuni stă în mecanismul lor. La adulţi, nu mai ajunge pentru transformarea libidoului în angoasă că libidoul, ca dor, a devenit pe moment inutilizabil. El a învăţat de mult să păstreze acest libido liber flotant sau să îl utilizeze altfel. Dar dacă libidoul ţine de o mişcare psihică refulată, atunci se stabilesc raporturi asemănătoare celor de la copil, care nu posedă încă o diferenţiere între conştient şi inconştient şi, prin regresia la fobia infantilă, se deschide şi calea de trecere prin care libidoul se poate transforma comod în angoasă. Aşa cum vă amintiţi, am tratat mult despre refulare[96], dar am urmărit mereu numai soarta reprezentării de refulat, desigur deoarece aceasta este mai uşor de recunoscut şi de înfăţişat. Am lăsat mereu deoparte ceea ce se întâmplă cu afectul legat de reprezentarea refulată şi abia acum aflăm că sarcina care îl aşteaptă pe acest afect este ca el să se transforme în angoasă, oricare ar fi fost calitatea în care s-ar fi arătat altminteri în mod normal. Această transformare de afect este însă de departe cea mai importantă parte a procesului de refulare. Nu este atât de uşor să vorbim despre aceasta, deoarece nu putem susţine existenţa unor afecte inconştiente în acelaşi sens cum susţinem existenţa unor reprezentări inconştiente. În afara unei deosebiri, o reprezentare rămâne aceeaşi, fie că este conştientă sau inconştientă; putem spune ce corespunde unei reprezentări inconştiente. Un afect însă este un procedeu de descărcare, el trebuie judecat cu totul altfel decât o reprezentare;

nu poate fi desemnat ceea ce îi corespunde în inconştient fără dezbateri profunde şi fără o clarificare a premiselor noastre despre procesele psihice. Nu putem întreprinde aceasta aici. Însă dorim să menţinem impresia pe care am obţinut-o acum că dezvoltarea de angoasă este legată strâns de sistemul inconştientului.

Am spus transformarea în angoasă, dar este mai bine să spun descărcarea sub formă de angoasă – aceasta este următoarea soartă care îl aşteaptă pe libidoul atins de refulare. Trebuie să adaug: nu este singura şi nu este cea definitivă. La nevroze se desfăşoară procese care se străduiesc să lege această dezvoltare de angoasă, lucru care le reuşeşte pe diferite căi. La fobii, de exemplu, se pot diferenţia clar două faze ale procesului nevrotic. Prima asigură refularea şi transpunerea libidoului în angoasă, care este legată de un pericol extern. Cea de-a doua constă în construirea tuturor acelor precauţii şi asigurări prin care trebuie să fie evitat contactul cu acest pericol tratat ca fiind exterior. Fobia poate să fie comparată cu o baricadare în faţa pericolului exterior, care reprezintă acum libidoul temut. Slăbiciunea sistemului de apărare din fobii constă desigur în aceea că fortăreaţa care s-a întărit către exterior a rămas atacabilă din interior. Proiecţia pericolului libidinal către exterior nu poate să reuşească niciodată bine. De aceea alte nevroze se folosesc de alte sisteme în vederea apărării faţă de posibilitatea dezvoltării de angoasă. Aceasta este o parte foarte interesantă a psihologiei nevrozelor, dar din păcate ne duce prea departe şi ne cere cunoştinţe de specialitate temeinice. Vreau să mai adaug numai ceva. V-am vorbit deja (p. 402) despre „contrainvestiţie“, care este cheltuită de Eu la refulare şi trebuie să fie mereu întreţinută, pentru ca refularea să aibă loc. Acestei contrainvestiţii îi revine sarcina de a exercita cele

mai diferite forme de apărare împotriva dezvoltării de angoasă după refulare.

Să ne întoarcem la fobii. Vedeţi deci cât de insuficient este atunci când doresc să vă explic numai conţinutul lor, când nu ne interesăm de nimic altceva decât de unde vine, că un obiect sau altul sau o situaţie anume devin obiectul fobiei. Pentru o fobie, conţinutul are aproximativ aceeaşi semnificaţie pe care o are pentru vis faţada manifestă a acestuia. Cu limitările necesare, trebuie spus că printre conţinuturile fobiilor se află multe care, aşa cum subliniază Stanley Hall (1914), (v. p. 443), sunt adecvat prin moştenire filogenetică să devină obiecte ale angoasei. Lucrul este confirmat de faptul că multe din aceste obiecte de angoasă pot să-şi stabilească legătura cu pericolul numai printr-o relaţie simbolică.

Astfel ne-am convins ce rol absolut central deţine problema angoasei în chestiunile psihologiei nevrozelor. Am dobândit o impresie puternică despre modul în care dezvoltarea de angoasă este legată de destinele libidoului şi sistemul inconştientului. Am găsit numai o singură lacună în concepţia noastră, o chestiune totuşi greu de contestat, anume că angoasa reală trebuie apreciată ca expresie a pulsiunii de autoconservare a Eului.

93 Shakespeare, *Macbeth*, actul V, scena VIII, trad. de Mihail Dragomirescu, Editura Pandora, 1998. (*N.t.*)

94 Stanley Hall (1914) enumeră 132 de fobii. (*N.t.*)

95 Semnificaţia separării de mamă ca factor declanşator al angoasei este discutată pe larg în *Hemmung, Symptom und Angst* (*Inhibiţie, simptom şi angoasă*) (1926d). (*N.t.*)

96 Vezi Prelegerea a 19-a. (*N.t.*)

Prelegerea a 26-a

Teoria libidoului şi narcisismul

Doamnelor şi domnilor! De repetate ori şi chiar de curând am avut de-a face cu distincţia dintre pulsiunile Eului şi pulsiunile sexuale. În primul rând, refularea ne-a arătat că cele două pot apărea în opoziţie reciprocă, că apoi pulsiunile sexuale sunt supuse formal şi sunt obligate să îşi procure satisfacţie pe căi ocolite regresive. Rămânând neînvinse, ele găsesc astfel o compensaţie pentru capitularea lor. Apoi am aflat că de la început cele două se găsesc în relaţii diferite cu educatoarea Nevoie (p. 396), astfel că ele nu trec prin aceeaşi dezvoltare şi nu ajung să aibă aceeaşi relaţie cu principiul realităţii. În final credem că recunoaştem că pulsiunile sexuale sunt legate de starea afectivă de angoasă mult mai strâns decât pulsiunile Eului, rezultat ce pare încă a fi nedesăvârşit într-un singur punct important. Acum dorim să atragem pentru întărirea lui şi faptul remarcabil că nesatisfacerea foamei şi setei, cele două pulsiuni elementare de autoconservare, nu are niciodată drept urmare transformarea libidoului în angoasă, în timp ce transpunerea libidoului nesatisfăcut în angoasă ţine, aşa cum am aflat, de cele mai cunoscute şi mai frecvent observate fenomene.

Nimeni nu ne poate contesta dreptul de a face diferenţa dintre pulsiunile Eului şi pulsiunile sexuale. Această diferenţă este deja dată odată cu existenţa vieţii sexuale, ca o activitate specială a individului. Se poate pune numai întrebarea: ce semnificaţie acordăm acestei diferenţieri, cât de drastică o dorim. Răspunsul la această întrebare depinde pe de o parte de măsura în care pulsiunile sexuale se comportă în manifestările lor somatice şi psihice altfel decât celelalte, pe care le opunem

lor, şi pe de altă parte de importanţa consecinţelor care rezultă din aceste diferenţe. Desigur că nu avem niciun motiv să susţinem că există o diferenţă de esenţă între cele două grupe de pulsiuni, diferenţă care în plus nici nu se poate discerne foarte bine. Ambele ne apar ca denumiri ale unor surse de energie ale individului. Nu este conceptuală discuţia dacă ele sunt la bază de o natură unică sau de naturi diferite şi, dacă sunt de aceeaşi natură, când s-au separat una de alta; această discuţie trebuie să se păstreze la nivelul faptelor biologice din spatele lor. Despre aceste lucruri ştim acum prea puţine; şi chiar dacă am şti mai multe nu ar intra în consideraţie pentru travaliul nostru analitic.

Este evident că profităm prea puţin de asemeni atunci când, urmând procedeul lui Jung, subliniem unitatea originară a tuturor pulsiunilor şi numim „libido“ energia care se manifestă prin ele. Dat fiind că funcţia sexuală nu poate fi eliminată din viaţa psihică prin niciun artificiu, ne vedem constrânşi să vorbim despre libido asexual şi libido sexual. Numele de libido rămâne rezervat, pe bună dreptate, pentru forţa pulsională a vieţii sexuale, aşa cum am făcut până acum.

Cred că întrebarea cât de departe se poate continua diferenţierea, indiscutabil întemeiată, între pulsiuni sexuale şi pulsiuni de autoconservare nu este prea importantă pentru psihanaliză; ea nu este nici competentă pentru aceasta. Dinspre biologie rezultă diferite puncte pe baza cărora se poate susţine că această diferenţiere înseamnă ceva important. Sexualitatea este singura funcţie a organismului viu care trece dincolo de individ şi care asigură legătura lui cu specia. Este incontestabil că exercitarea ei nu aduce mereu foloase individului, ca şi celelalte activităţi ale lui, ci, pentru a plăti preţul unei plăceri neobişnuit de mari, îl pune în pericole care îi ameninţă viaţa – şi destul de des îşi duc la îndeplinire ameninţarea.

Sunt necesare procese metabolice probabil speciale, care se deosebesc de celelalte, spre a păstra o parte a vieţii individuale în calitate de predispoziţie pentru posteritate. În final, individul, care se vede pe sine ca lucrul cel mai important şi care îşi consideră sexualitatea ca un mijloc de satisfacţie, ca şi altele, nu este decât un episod în şirul de generaţii, un apendice efemer al unei plasme germinative dotate cu o imortalitate virtuală, întocmai ca şi deţinătorul vremelnic al unui rang de fideicomis care îi va supravieţui.

De aceea pentru explicaţia psihanalitică a nevrozelor nu este nevoie de un punct de vedere atât de cuprinzător. Cu ajutorul urmăririi diferenţiate a pulsiunilor Eului şi sexuale am obţinut cheia pentru înţelegerea grupului atât de larg al nevrozelor de transfer. Am pus-o pe seama situaţiei fundamentale, în care pulsiunile sexuale ajung în conflict cu pulsiunile de autoconservare, sau pe criteriul biologic – chiar dacă este exprimat mai inexact – că o anumită poziţie a Eului, în calitate de individ autonom, intră în conflict cu celelalte, în care el apare ca membru al unui şir de generaţii. La o astfel de diviziune se ajunge desigur numai la oameni şi de aceea nevroza apare ca un privilegiu al oamenilor faţă de animale. Dezvoltarea exagerată a libidoului lor şi imaginea unei vieţi psihice bogat compartimentată, posibilă poate tocmai din această cauză, par a fi creat condiţiile pentru apariţia unui asemenea conflict. Se vede clar că acestea sunt şi condiţiile marilor progrese ale omului faţă de punctele comune pe care le împarte cu animalele, aşa încât capacitatea sa pentru nevroze ar fi numai reversul unei astfel de înzestrări. Dar şi acestea nu sunt altceva decât speculaţii, care ne abat de la următoarea noastră sarcină.

Până acum avusesem ca premisă a acestei lucrări diferenţierea, după manifestări, a pulsiunilor Eului de pulsiunile sexuale. Acest lucru ne-a reuşit fără dificultăţi în ceea ce priveşte nevrozele de transfer. Am numit *libido* investiţiile energetice pe care le conferă Eul obiectelor tendinţelor sale sexuale, iar toate celelalte investiţii, trimise de pulsiunile de autoconservare, au primit numele de *interese*. Prin urmărirea investiţiilor libidinale, a transformărilor şi destinului lor final, am putut să ne facem o primă idee despre mecanismul forţelor psihice. Nevrozele de transfer ne-au oferit materialul prielnic pentru aceasta. Însă Eul, alcătuirea lui din diferite organizări, construcţia şi modul lui de funcţionare ne-au rămas ascunse şi a trebuit să bănuim că abia analiza altor tulburări nevrotice ne-ar putea oferi o idee despre aceasta.

De timpuriu am început să extindem vederile psihanalitice la aceste afecţiuni. Deja din 1908, într-un schimb de idei cu mine, K. Abraham a spus că trăsătura principală a Dementia praecox (care se numără prin psihoze) este că *îi lipseşte investiţia libidinală a obiectelor* (*Diferenţele psihosexuale dintre isterie şi Dementia praecox*). Apoi s-a ridicat întrebarea: ce se întâmplă cu libidoul demenţilor, deviat de la obiecte? Abraham nu a pregetat să dea răspunsul: se îndreaptă din nou asupra Eului şi *această întoarcere reflexivă este sursa delirului de grandoare* din Dementia praecox. Delirul de grandoare este comparabil cu supraestimarea sexuală a obiectului, cunoscută din viaţa amoroasă [normală]. Pentru prima oară am învăţat să înţelegem o trăsătură a unei afecţiuni psihotice din relaţia ei cu viaţa amoroasă normală.

Vă spun acum că aceste prime afirmaţii ale lui Abraham s-au păstrat în psihanaliză şi formează baza vederilor noastre despre psihoze. Ne-am obişnuit deci treptat cu ideea că libidoul pe care îl găsim ataşat de obiecte, care este expresia unei

tendinţe de a obţine o satisfacţie de la aceste obiecte, poate să şi abandoneze aceste obiecte şi să aşeze în locul lor propriul Eu. Am construit această reprezentare treptat, din ce în ce mai consecvent. Numele acestui plasament al libidoului – *narcisism* – a fost împrumutat de noi de la o perversiune descrisă de P. Näcke (1899), în care individul adult se gândeşte la propriul corp cu toată tandreţea pe care altminteri ar îndrepta-o asupra unui obiect sexual străin.

Ne spunem imediat că dacă există o astfel de fixaţie a libidoului la propriul corp şi la propria persoană în loc de obiect, asta nu poate fi un eveniment care are loc în mod excepţional sau este lipsit de importanţă. Mai curând este probabil ca acest narcisism să fie starea generală şi originară din care se formează ulterior iubirea obiectală, fără ca prin aceasta narcisismul să dispară. Trebuie să ne amintim, din evoluţia iubirii obiectale, că multe pulsiuni sexuale se satisfac la început asupra propriului corp, *autoerotic*, şi că această capacitate de autoerotism motivează rămânerea în urmă a sexualităţii în cadrul educaţiei pentru principiul realităţii (p. 396). Astfel, autoerotismul a fost activitatea sexuală a stadiului narcisic al evoluţiei libidinale.

Pentru a rezuma, ne-am făcut despre raportul dintre libidoul Eului şi libidoul obiectal o reprezentare pe care v-o pot ilustra printr-o comparaţie din zoologie. Gândiţi-vă la cele mai simple fiinţe vii, care constau într-o grămăjoară prea puţin diferenţiată de substanţă protoplasmatică. Acestea emit prelungiri, numite pseudopode, în care lasă să li se scurgă substanţa corporală. Ele pot şi să strângă la loc aceste prelungiri şi să se adune sub formă de veziculă. Vom compara întinderea pseudopodelor cu trimiterea libidoului către obiecte, în timp ce acumularea principală de libido poate rămâne în Eu şi presupunem că în condiţii normale libidoul

Eului poate fi transformat nestingherit în libido obiectal, care poate fi readmis în Eu.

Cu ajutorul acestor reprezentări putem să explicăm o serie întreagă de stări psihice, sau într-o expresie mai modestă, să le descriem în limbajul teoriei libidoului, stări pe care trebuie să le atribuim vieţii normale, cum este comportamentul psihic din starea de îndrăgostire, de boală organică sau de somn. În ceea ce priveşte starea de somn am presupus că ea se bazează pe părăsirea lumii exterioare şi pe instalarea dorinţei de a dormi. Aflăm că ceea ce se manifestă în vis, ca activitate psihică nocturnă, se află în serviciul dorinţei de a dormi şi este dominat de motive absolut egoiste (p. 161). În sensul teoriei libidoului, spunem că somnul este o stare în care sunt abandonate toate investiţiile obiectale, cele libidinale ca şi cele egoiste, şi sunt retrase în Eu. Nu se aruncă oare astfel o nouă lumină asupra relaxării prin somn şi naturii oboselii în general? Imaginea fericitei izolări din viaţa intrauterină, pe care ne-o invocă din nou în fiecare noapte cel care doarme, este completată astfel şi dinspre partea psihică. La cel care doarme s-a restabilit starea originară a repartiţiei libidoului, narcisismul complet, în care libidoul şi interesele Eului sunt încă unite şi de nedespărţit în sânul Eului, suficient lui însuşi.

Aici este loc pentru două remarce. În primul rând, cât de mare este diferenţa conceptuală dintre narcisism şi egoism? Narcisismul este completarea libidinală a egoismului. Atunci când vorbim despre egoism, avem în vedere doar foloasele pentru individ; când spunem narcisism luăm în considerare şi satisfacţia sa libidinală. Ca motive practice, acestea se diferenţiază ceva mai mult. Putem fi absolut egoişti şi totuşi să întreţinem investiţii libidinale obiectale puternice, în măsura în care satisfacţia libidinală legată de obiect ţine de

trebuinţele Eului. Egoismul va fi atent ca înclinaţia către obiect să nu aducă niciun prejudiciu Eului. Putem fi egoişti şi în acelaşi timp foarte narcisici, adică putem avea o trebuinţă foarte redusă pentru obiecte şi aceasta din nou fie în satisfacţia sexuală directă, fie în acele tendinţe mai înalte, care derivă din trebuinţa sexuală, pe care le numim uneori „iubire“ în contrast cu „senzualitate“. Egoismul este partea evidentă, constantă în toate aceste raporturi, iar narcisismul este elementul variabil. Contrariul egoismului, *altruismul*, nu se suprapune conceptual cu investiţia libidinală de obiect, el se diferenţiază de aceasta prin lipsa tendinţelor de satisfacere libidinală. În starea de îndrăgostire totală altruismul coincide însă cu investiţia libidinală de obiect. Obiectul sexual îşi atrage de regulă asupra lui o parte a narcisismului Eului, ceea ce devine observabil sub forma aşa-numitei „supraestimări sexuale“ a obiectului. Dacă se adaugă şi transbordarea altruistă a egoismului asupra obiectului sexual, atunci obiectul sexual devine supraputernic; el a absorbit oarecum Eul.

Cred că vi se va părea o relaxare când, după fantezia în fond seacă a ştiinţei, vă voi oferi o reprezentare poetică a opoziţiei economice[97] dintre narcisism şi îndrăgostire. O iau din *Westöstlicher Diwan* de Goethe:

Zuleica:Popor, sclavi, învingători,
Spun la fel încaltea:
Harul pentru trăitori
E doar personalitatea.
Orice viaţă o poţi duce
Dacă nu te uiţi pe tine;
E uşor să pierzi orice,
Tu cu tine de-i rămâne.
Hatem:O fi! Da, aşa se zice;
Însă eu nu cred nimica:
Tot ce har este pe lume

Eu văd doar în Zuleica.

Ea de-mi dă un strop de har,
Eu de tot sunt vrednic,
Dar de ea dispare-amar,
Cât clipeşti mă fac calic.

Cu Hatem s-ar termina;
Dar am leac de-acea minută:
Isteţ, eu m-aş întrupa
În mândrul ce ea-l sărută.[98]

Cea de-a doua remarcă este o completare la teoria viselor. Nu ne putem explica apariţia viselor dacă nu adăugăm presupunerea că inconştientul refulat a dobândit o anumită independenţă faţă de Eu, astfel că nu se supune dorinţei de a dormi şi îşi păstrează investiţiile chiar şi atunci când toate investiţiile obiectale care depind de Eu sunt retrase în favoarea somnului. Numai astfel se poate înţelege că acest inconştient poate să se folosească de suspendarea sau reducerea nocturnă a cenzurii şi că el ştie să pună stăpânire pe resturile diurne, pentru a construi cu materialul lor o dorinţă onirică interzisă. Pe de altă parte, încă resturile diurne datorează o parte din rezistenţa lor faţă de retragerea de libido poruncită de dorinţa de a dormi unei legături deja existente cu acest inconştient refulat. Dorim să introducem retroactiv în concepţia noastră despre formarea viselor şi această trăsătură importantă din punct de vedere dinamic.

Maladiile organice, stimulările dureroase, inflamaţiile organelor creează o stare ce are drept consecinţă desprinderea clară a libidoului de obiectele sale. Libidoul retras din obiecte se regăseşte în Eu, ca investiţie întărită a părţii din

corp care s-a îmbolnăvit. Putem chiar să îndrăznim să afirmăm că, în aceste condiţii, retragerea libidoului de la obiectele lui este mai evidentă decât retragerea interesului egoist de la lumea exterioară. De aici înainte pare să se deschidă un drum către înţelegerea ipohondriei, în care un organ ocupă în acelaşi mod Eul, fără ca el să fie bolnav, pentru percepţia noastră.

Dar rezist tentaţiei de a merge aici mai departe sau de a explica alte situaţii care ne-au devenit clare sau reprezentabile prin acceptarea unei călătorii a libidoului obiectal în Eu, pentru că doresc să întâmpin două obiecţii spre care se îndreaptă acum, ştiu, atenţia dumneavoastră. În primul rând doriţi să mă întrebaţi de ce în starea de somn, de boală şi în alte situaţii asemănătoare eu doresc să fac o diferenţă netă între libido şi interese, între pulsiuni sexuale şi pulsiuni ale Eului, acolo unde observaţia admite o energie unică şi unitară, care, mişcându-se liber, investeşte când obiectul, când Eul, fiind în interesul unei pulsiuni în aceeaşi măsură în care o serveşte şi pe cealaltă. Şi în al doilea rând, cum pot să cutez să tratez desprinderea libidoului de obiect ca sursă a unei stări patologice, când o astfel de transformare a libidoului obiectal în libido al Eului – sau, mai general, în energie a Eului – ţine de acele procese normale ale dinamicii psihice care sunt repetate zilnic sau, mai bine zis, în fiecare noapte.

Iată ce se poate replica la acestea: prima dumneavoastră obiecţie sună bine. Explicarea stării de somn, de boală, de îndrăgostire nu ne-ar fi dus poate niciodată în sine la diferenţierea între un libido al Eului şi un libido obiectal sau între libido şi interes. Dar astfel dumneavoastră neglijaţi cercetările de la care am pornit şi în lumina cărora considerăm situaţiile psihice despre care este vorba acum. Diferenţierea între libido şi interese, deci

între pulsiuni sexuale şi autoconservare, ne-a fost impusă de intuiţiile asupra conflictului de la care pornesc nevrozele de transfer. Nu mai putem să renunţăm de-atunci la ele. Presupunerea că libidoul obiectal se poate transforma în libido al Eului, că deci avem de-a face cu un libido al Eului, ne-a apărut ca singura care poate rezolva enigma aşa-ziselor nevroze narcisice, de exemplu Dementia praecox, despre ale căror asemănări şi deosebiri în comparaţie cu isteria şi obsesiile poate da seamă. Aplicăm acum la stările de boală, somn şi îndrăgostire ceea ce ni s-a revelat ca fiind incontestabil în alte împrejurări. Trebuie să continuăm cu astfel de aplicări, pentru a vedea unde ajungem. Singura afirmaţie care nu este un precipitat direct al experienţei noastre analitice este aceea că libidoul rămâne libido fie că este îndreptat către obiecte, fie că se îndreaptă către propriul Eu; el nu se transformă niciodată în interes egoist şi la fel şi reciproca. Această afirmaţie este însă echivalentă cu diferenţierea evaluată deja critic, dintre pulsiunile sexuale şi pulsiunile Eului, diferenţiere pe care vrem să o menţinem, din motive euristice, până la o posibilă infirmare.

Şi cea de-a doua obiecţie a dumneavoastră ridică o întrebare legitimă, dar ea ţinteşte într-o direcţie greşită. Desigur că introducerea libidoului de obiect în Eu nu este direct patogenă; vedem că ea este întreprinsă de fiecare dată înainte de a adormi, pentru a regresa din nou o dată cu trezirea. Animalul protoplasmatic îşi retrage prelungirile, pentru a şi le trimite din nou, cu ocazia următoare. Dar cu totul altfel stau lucrurile atunci când un anumit proces, foarte energic, cere retragerea libidoului de la obiecte. Libidoul devenit narcisic nu poate găsi atunci drumul înapoi către obiecte şi această stânjenire în mobilitatea libidoului devine oricum patogenă. Se pare că acumularea libidoului narcisic nu este suportată dincolo de o anumită

cantitate. Ne mai putem imagina şi că s-a ajuns la investirea obiectului tocmai pentru că Eul a trebuit să îşi expedieze libidoul, pentru a nu se îmbolnăvi din cauza stagnării lui.

Dacă ar intra în planurile noastre să ne ocupăm mai amănunţit de Dementia praecox, v-aş arăta că acel proces care desprinde libidoul de obiecte şi care îi blochează revenirea la ele este foarte apropiat de refulare, poate fi conceput ca o faţetă a acesteia. În primul rând veţi simţi sub picioare teren cunoscut, aflând că – cel puţin în măsura în care ştim acum – acest proces se desfăşoară în condiţii aproape identice cu cele ale refulării. Conflictul pare a fi acelaşi şi pare a se derula între aceleaşi forţe. Dacă rezultatul pare atât de diferit, cum este de exemplu în isterie, motivul pentru care lucrurile stau astfel este diversitatea predispoziţiilor. La aceşti bolnavi, dezvoltarea libidoului are punctul slab într-o altă fază; fixaţia determinantă care, aşa cum vă amintiţi (p. 468), permite izbucnirea spre formarea simptomului, are loc în altă parte, probabil în stadiul narcisismului primitiv, la care se întoarce Dementia praecox în faza ei finală. Este remarcabil că pentru toate nevrozele narcisice trebuie să presupunem că există locuri de fixaţie a libidoului, care ajung până în faze ale dezvoltării mult anterioare celor în care au loc fixaţiile din isterie sau nevroza obsesională. Aţi aflat însă că acele concepte pe care le-am dobândit în studiul nevrozelor de transfer ne folosesc şi pentru orientarea în nevrozele narcisice, care în practică sunt mult mai dificile. Elementele comune ajung foarte departe; este de fapt acelaşi domeniu de manifestări. Puteţi să vă imaginaţi şi cât de lipsită de perspective este explicarea acestor afecţiuni care revin deja psihiatriei pentru acela care nu aduce cu sine în îndeplinirea acestei sarcini cunoaşterea analitică a nevrozelor de transfer.

Tabloul simptomatic din Dementia praecox, care de altfel este foarte variat, nu este determinat exclusiv de simptome provenite din retragerea libidoului de la obiecte şi acumularea acestuia ca libido narcisic al Eului. Un teren mai vast este ocupat de alte fenomene, ce trebuie puse pe seama tendinţei libidoului de a ajunge din nou la obiecte, corespunzând unei tentative de restituire sau de vindecare. Aceste simptome sunt chiar cele mai evidente, cele gălăgioase; ele manifestă, ce-i drept, o asemănare incontestabilă cu cele din isterie sau, mai rar, cu cele din nevroza obsesională, fiind totuşi în fiecare punct altfel. Se pare că, în efortul lui de a ajunge din nou la obiecte, respectiv la reprezentările obiectelor, libidoul prinde cu adevărat ceva din ele, dar, ca să zic, aşa numai umbra, adică reprezentările verbale care ţin de ele. Nu pot spune aici mai mult despre aceasta, dar cred că acest comportament al libidoului, care se străduieşte să se întoarcă, ne-a permis să ne facem o idee despre ceea ce constituie într-adevăr diferenţa între o reprezentare conştientă şi una inconştientă.

V-am condus deci în acel teren pe care sunt de aşteptat următoarele progrese ale travaliului analitic. De când cutezăm să elaborăm conceptul de libido al Eului, nevrozele narcisice ne-au devenit accesibile; se evidenţiază sarcina de a obţine o explicaţie dinamică a acestor afecţiuni şi în acelaşi timp de a ne desăvârşi cunoaşterea despre viaţa psihică, prin înţelegerea Eului. Psihologia Eului la care tindem nu trebuie să fie întemeiată pe datele autopercepţiilor noastre, ci, ca şi în cazul libidoului, pe analiza tulburărilor şi deteriorărilor Eului. După ce vom fi terminat acest travaliu deosebit, probabil că ni se vor părea prea puţin valoroase cunoştinţele pe care le avem până acum despre destinele libidoului, pe care le-am

obţinut din studiul nevrozelor de transfer. Dar suntem încă foarte departe de aceasta. Nevrozele narcisice nu sunt abordabile prin tehnica folosită la nevrozele de transfer. Veţi afla în curând de ce (cf. p. 498). Cu ele ni se întâmplă de fiecare dată că, după ce am răzbit puţin, ajungem în faţa unui zid care ne stă în cale. Ştiţi că şi la nevrozele de transfer ne-am lovit de astfel de obstacole impuse de rezistenţă, dar am putut să le demontăm cărămidă cu cărămidă. La nevrozele narcisice rezistenţa este de neînvins; avem voie cel mult să aruncăm o privire curioasă peste zid, pentru a desluşi ce se petrece pe partea cealaltă. Metodele noastre tehnice trebuie deci să fie înlocuite cu altele. Dar nici aceşti bolnavi nu ne lasă în deficit de material. Ei spun destule lucruri, chiar dacă nu sunt răspunsuri la întrebările noastre şi suntem constrânşi, cel puţin deocamdată, să interpretăm aceste afirmaţii cu ajutorul înţelegerii pe care am dobândit-o asupra simptomelor nevrozelor de transfer. Concordanţa este destul de mare pentru a ne asigura un câştig la început. Dar rămâne de văzut cât de departe poate merge această tehnică.

Pentru a ne opri progresul, se adaugă alte dificultăţi. Afecţiunile narcisice şi psihozele legate de ele pot fi dezlegate numai de observatori instruiţi prin studiul psihanalitic al nevrozelor de transfer. Dar psihiatrii noştri nu studiază psihanaliza şi noi, analiştii, vedem prea puţine cazuri psihiatrice. Trebuie mai întâi să se dezvolte o specie de psihiatri care să treacă prin şcoala de psihanaliză, ca ştiinţă pregătitoare. Începutul în acest sens se face în prezent în America, unde foarte mulţi psihiatri de frunte le predau studenţilor teoriile psihanalitice şi patronii şi directorii spitalelor de psihiatrie şi de boli mintale se străduiesc să-şi observe bolnavii în sensul acestei teorii. Şi noi am reuşit de câteva ori să aruncăm o privire pe deasupra zidului narcisic şi

doresc în cele ce urmează să vă relatez câteva lucruri pe care credem că le-am zărit.

Forma patologică numită paranoia, delirul cronic sistematic, are o poziţie oscilantă în încercările de clasificare ale psihiatriei contemporane. Nu există însă nicio îndoială cu privire la apropiata ei înrudire cu Dementia praecox. Odată mi-am permis să propun ca paranoia şi Dementia praecox să fie cuprinse sub numele generic de *parafrenie*. Formele de paranoia sunt descrise în funcţie de conţinutul lor, ca: delir de grandoare, delir de urmărire, delir erotic (erotomanie), delir de gelozie etc. Nu vom aştepta încercări de explicare din partea psihiatriei. Ca exemplu pentru o astfel de explicaţie, oricum un exemplu învechit şi nu pe deplin valabil, amintesc încercarea de a deduce un simptom din altul, prin intermediul unei raţionalizări intelectuale: bolnavul care, dintr-o înclinaţie primară, se crede urmărit va trage din această urmărire concluzia că el trebuie să fie totuşi o personalitate deosebit de importantă şi astfel va dezvolta delir de grandoare. Pentru concepţia noastră psihanalitică delirul de grandoare este consecinţa nemijlocită a amplificării Eului prin inserarea investiţiilor libidinale de obiect, un narcisism secundar care este o întoarcere a celui originar infantil timpuriu. La cazurile de delir de urmărire am observat ceva care ne-a determinat să urmăm o anumită pistă. La început am fost frapaţi de faptul că, în majoritatea copleşitoare a cazurilor, urmăritorul era de acelaşi sex ca şi urmăritul. Acest lucru avea mereu o explicaţie inofensivă, dar în unele cazuri bine studiate s-a arătat clar că persoana de acelaşi sex, care era cea mai iubită în timpurile normale, se transforma în urmăritor, odată cu îmbolnăvirea. Astfel devine posibilă o dezvoltare ulterioară, anume că persoana iubită este înlocuită de o alta,

după afinităţile cunoscute; de exemplu, tatăl este înlocuit de profesor sau superiorul ierarhic. Din astfel de experienţe care se multiplică mereu tragem concluzia că *Paranoia persecutoria* este forma în care individul se apără de o mişcare homosexuală devenită prea puternică. Transformarea tandreţii în ură, care, se ştie, poate deveni o ameninţare serioasă la adresa vieţii obiectului iubit şi urât, corespunde atunci transpunerii mişcărilor libidinale în angoasă, ceea ce este un rezultat regulat al procesului de refulare. Iată de exemplu ultimul caz din observaţiile mele legate de acest lucru. Un medic mai tânăr a trebuit să fie expediat din localitatea lui de baştină, deoarece îl ameninţase cu moartea pe fiul unui profesor universitar din localitatea respectivă, care până atunci fusese cel mai bun prieten al lui. El îi atribuia acestui prieten de odinioară nişte intenţii cu adevărat diabolice şi o forţă demonică. El era vinovat de toate nenorocirile care atinseseră în ultimii ani familia bolnavului, de fiecare eşec familial sau social. Dar asta nu era totul: prietenul cel rău şi tatăl lui, profesorul, provocaseră războiul, îi chemaseră pe ruşi în ţară. Îşi meritase de o mie de ori moartea şi bolnavul nostru era convins că odată cu moartea infamului toate nenorocirile lui ar lua sfârşit. Şi totuşi iubirea lui de odinioară pentru acest prieten era încă suficient de puternică pentru a-i paraliza mâna atunci când i se oferise odată ocazia de a-l împuşca pe duşmanul său, aflat în apropiere. În scurtele conversaţii pe care le-am avut cu bolnavul, a apărut în prim-plan faptul că relaţia de prietenie între cei doi data din gimnaziu. Cel puţin o dată ei trecuseră graniţele prieteniei: convieţuirea de o noapte a fost pentru ei prilejul de a întreţine un act sexual complet. Pacientul nostru nu obţinuse niciodată relaţia afectivă cu femeile care ar fi corespuns vârstei sale şi personalităţii sale în creştere. El fusese o dată logodit cu o fată frumoasă şi de familie bună, dar

aceasta a rupt logodna, deoarece nu a găsit nicio tandreţe la viitorul ei soţ. Cu câţiva ani mai târziu, boala sa a izbucnit tocmai în momentul în care avea pentru prima oară norocul de a satisface total o femeie. Atunci când aceasta l-a îmbrăţişat recunoscătoare, plină de dăruire, pe el l-a cuprins o durere enigmatică, ce l-a străpuns ca şi cum o secure i-ar fi crăpat capul. Ulterior el a interpretat această senzaţie ca şi cum i s-ar fi aplicat o tăietură ca aceea cu care se ajunge la creier în timpul unei disecţii şi, dat fiind că prietenul său era anatomopatolog, el descoperi încet că numai acesta i-ar fi putut trimite această ultimă femeie ca o ispită. Din acest punct, ochii i s-au deschis şi asupra altor persecuţii, cărora el trebuia să le cadă victimă prin lucrătura prietenului de odinioară.

Ce se întâmplă însă cu cazurile în care urmăritorul nu este de acelaşi sex ca şi urmăritul, care contrazic deci în aparenţă explicaţia noastră, a unei apărări contra libidoului homosexual? Cu puţin timp în urmă, am avut prilejul de a cerceta un astfel de caz şi am putut obţine o confirmare din această aparentă contradicţie. Fata tânără care se credea urmărită de bărbatul cu care avusese două contacte amoroase îndreptase într-adevăr la început o idee delirantă împotriva unei femei, pe care am putut-o vedea ca substitut matern. Numai după a doua întâlnire ea a făcut progresul de a separa ideea delirantă de femeie şi de a o transfera la bărbat. Condiţia aceluiaşi sex pentru urmăritor fusese deci la origine îndeplinită şi în acest caz. Când s-a plâns avocatului şi medicului, pacienta nu a amintit de acest stadiu preliminar al delirului ei şi astfel cazul a căpătat aspectul unei contradicţii faţă de teoria noastră despre paranoia.[99]

Alegerea homosexuală de obiect este la origine mai apropiată de narcisism decât cea heterosexuală. Atunci când se pune problema respingerii unei mişcări homosexuale nedorit de puternice se facilitează întoarcerea la narcisism.

Până acum am avut puţine prilejuri de a vă vorbi despre bazele vieţii amoroase, în măsura în care noi am cunoscut-o şi nici acum nu pot urma această pistă. Nu voi lua din aceasta decât un singur aspect, anume că alegerea de obiect, progresul în dezvoltarea libidoului care se face după stadiul narcisic, poate avea loc în două moduri. Fie după *tipul narcisic*, adică în locul propriului Eu apare ceva care seamănă cel mai mult posibil cu el, fie după *tipul prin anaclitic* (alegere prin anaclisis), adică persoanele valoroase datorită faptului că satisfac alte trebuinţe vitale sunt alese drept obiecte şi de către libido. O fixaţie puternică a libidoului la tipul narcisic de alegere de obiect trebuie luată în considerare şi în predispoziţia pentru homosexualitatea manifestă.

Vă amintiţi că v-am povestit în prima noastră întâlnire din acest semestru despre un caz de delir de gelozie la o femeie. Dat fiind că acum ne apropiem de sfârşitul prelegerii noastre, doriţi să aflaţi cum explicăm din punct de vedere analitic o idee delirantă. Dar aici am să vă spun mult mai puţine decât vă aşteptaţi. Caracterul inabordabil prin argumente logice şi experienţe reale al unei idei delirante se explică în acelaşi fel ca şi la o compulsie, anume prin legătura cu inconştientul, care este reprezentat sau reprimat de ideea delirantă sau obsesională. Diferenţa dintre cele două ţine de topica şi dinamica celor două afecţiuni.

Ca şi la paranoia, am găsit şi la melancolie, căreia i se descriu de altfel forme clinice foarte diferite, un loc de unde este posibil să aruncăm o privire în structura internă a afecţiunii. Am aflat că autoreproşurile cu care se chinuiesc aceşti melancolici într-un mod atât de neîndurător sunt valabile de fapt pentru o altă persoană, obiectul sexual, pe care ei l-au pierdut sau care s-a devalorizat prin vreo vină oarecare. De aici putem trage concluzia că, deşi melancolicul şi-a retras

libidoul de la obiect printr-un proces care se poate numi „identificare narcisică“, obiectul a fost erijat chiar în propriul Eu, întru câtva proiectat asupra Eului. Pot să vă dau aici numai un tablou ilustrator, nu o descriere din punct de vedere topic şi dinamic. Propriul Eu va fi tratat întocmai ca şi obiectul abandonat şi el va suferi toate agresiunile şi manifestările dorinţei de răzbunare care erau adresate obiectului. Şi tendinţa suicidară a melancolicului se poate înţelege mai uşor dacă spunem că amărăciunea bolnavului atinge din aceeaşi lovitură propriul Eu, ca şi obiectul iubit—urât. În cazul melancoliei, ca şi în alte afecţiuni narcisice, apare în prim-plan, foarte pronunţat, o trăsătură a vieţii afective pe care ne-am obişnuit să o numim *ambivalenţă*, de la Bleuler. Prin aceasta înţelegem orientarea către aceeaşi persoană a unor sentimente opuse, tandre şi ostile. Pe parcursul acestor prelegeri nu am ajuns din păcate în poziţia de a vă spune mai mult despre ambivalenţa afectivă.

În afară de identificarea narcisică, există una isterică, pe care o cunoaştem de foarte mult timp. Aş fi dorit să fie deja posibil să vă explic diferenţele dintre cele două prin câteva exemple clare. Despre formele periodice şi ciclice ale melancoliei vă pot spune ceva ce v-ar plăcea să aflaţi. De două ori am făcut experienţa faptului că, în împrejurări favorabile, este posibil ca, prin intervenţia psihanalitică în intervalele libere, să prevenim întoarcerea stării în aceeaşi dispoziţie sau în cea opusă. Aflăm astfel că şi la melancolie şi manie este vorba despre un tip special de rezolvare a unui conflict, ale cărui premise corespund cu cele din alte nevroze. Puteţi să vă gândiţi cât de multe lucruri mai poate afla psihanaliza în acest domeniu.

V-am mai spus şi că prin analiza afecţiunilor narcisice sperăm să obţinem o cunoaştere asupra alcătuirii Eului nostru şi structurii lui din instanţe.

La un moment dat am făcut şi primii paşi în această direcţie. Din analiza delirului de observare am tras concluzia că în Eu există cu adevărat o instanţă care observă, critică şi compară fără încetare şi se opune astfel celeilalte părţi a Eului. Suntem deci de părere că, atunci când se plânge că fiecare pas al lui este spionat şi observat, că fiecare dintre gândurile sale sunt descoperite şi criticate, bolnavul ne mărturiseşte un adevăr care nu este încă luat în seamă destul. El se înşală numai atunci când deplasează în exterior această putere incomodă, ca ceva străin lui. El simte asupra Eului său efectele unei instanţe care compară Eul său actual şi activităţile lui cu un *Eu ideal*, pe care l-a creat pe parcursul dezvoltării sale. Mai credem şi că această creaţie a avut intenţia de a restabili acea mulţumire de sine care fusese legată de narcisismul primar infantil, dar care de atunci a suferit atât de multe tulburări şi prejudicii. Cunoaştem instanţa autoobservatoare sub numele de cenzor al Eului, conştiinţă morală; ea este cea care exercită în timpul nopţii cenzura onirică, de la care pornesc refulările faţă de mişcări de dorinţă inadmisibile. Când se prăbuşeşte, în delirul de urmărire, ea ne revelează originea ei din influenţele părinţilor, ale educatorilor şi ale mediului social, din identificarea cu unele dintre aceste persoane prototipice.

Acestea au fost unele din rezultatele pe care ni le-a furnizat până acum folosirea psihanalizei la afecţiunile narcisice. Sunt, desigur, prea puţine şi lipseşte adesea acea acuitate pe care nu o putem dobândi decât prin familiaritatea cu un nou domeniu. Lor le datorăm utilizarea conceptului de libido al Eului sau libido narcisic, cu ajutorul căruia am extins la nevrozele narcisice acele idei care s-au adeverit la nevrozele de transfer. Acum veţi pune întrebarea: este posibil să subordonăm teoriei libidoului toate tulburările afecţiunilor narcisice şi psihozelor, să facem vinovat factorul

libidinal de fiecare dată pentru apariţia bolii şi să nu trebuiască să facem responsabilă niciodată o alterare a funcţiei pulsiunilor de autoconservare? Doamnelor şi domnilor, această decizie nu mi se pare urgentă şi mai ales nu mi se pare gata de a fi comunicată. Putem să o lăsăm liniştiţi în seama progresului travaliului ştiinţific. Nu m-aş mira dacă s-ar stabili capacitatea efectului patogen într-adevăr ca un privilegiu al pulsiunilor libidinale, astfel ca teoria libidoului să-şi poată sărbători triumful pe toată linia, de la cele mai simple nevroze actuale la cea mai gravă înstrăinare psihotică a individului. Cunoaştem totuşi că este o trăsătură caracteristică a libidoului că acesta se opune supunerii faţă de realitatea lumii, *ananke*. Dar mi se pare foarte verosimil ca pulsiunile Eului să fie antrenate secundar de excitaţiile patogene ale libidoului şi constrânse unei tulburări funcţionale. Şi eu nu pot vedea în aceasta un eşec al direcţiei noastre de cercetare dacă ştim că la psihozele grave chiar pulsiunile Eului sunt induse în eroare, în chip primar; viitorul le va explica, cel puţin dumneavoastră.

Lăsaţi-mă să mă mai întorc un moment la angoasă, pentru a lumina şi cel din urmă aspect obscur pe care l-am lăsat acolo. Am spus că nu ni se pare coerent faţă de relaţia dintre angoasă şi libido, altmineri atât de bine cunoscută, faptul care nu prea mai este contestabil că angoasa reală în faţa unui pericol trebuie să fie expresia pulsiunilor de autoconservare (p. 457). Cum ar fi dacă afectul de angoasă nu ar fi susţinut de pulsiunile egoiste ale Eului, ci de libidoul Eului? Starea de angoasă este totuşi neadecvată şi acest lucru devine evident atunci când atinge un grad mai înalt. Atunci ea tulbură acea acţiune, fugă sau apărare, care este singura adecvată şi care serveşte autoconservării. Deci eliminăm orice dificultate teoretică atunci

când atribuim libidoului Eului partea afectivă din angoasa reală, iar acţiunea acesteia o lăsăm în seama pulsiunii de conservare a Eului. Doar nu credeţi cu seriozitate că ne refugiem *pentru că* simţim frică?! Nu, o resimţim *şi* o luăm la fugă dintr-un motiv comun, provocat de perceperea pericolului. Oamenii care au trecut prin mari pericole vitale povestesc că nu s-au speriat deloc, ci doar au acţionat, de exemplu au îndreptat arma asupra animalului de pradă, şi acesta era desigur lucrul cel mai oportun.

97 Adică referitor la factorul cantitativ al respectivelor energii, v. spre final Prelegerea a 23-a. (*N.t.*)

98 *Suleika: Volk und Knecht und Überwinder/ Sie gestehn zu jeder Zeit:/ Höchstes Glück der Erdenkinder/ Sei nur die Persönlichkeit.// Jedes Leben sei zu führen,/ Wenn man sich nicht selbst vermißt;/ Alles könne man verlieren,/ Wenn man bliebe, was man ist.// Hatem: Kann wohl sein! So wird gemeinet;/ Doch ich bin auf andrer Spur;/ Alles Erdenglück vereinet/ Find' ich in Suleika nur. // Wie sie sich an mich verschwendet,/ Bin ich mir ein wertes Ich;/ Hätte sie sich weggewendet,/ Augenblicks verlör' ich mich. //Nun mit Hatem wär's zu Ende;/ Doch schon hab' ich umgelost:/ Ich verkörpere mich behende/ In den Holden, den sie kost.*

99 Vezi Freud (1915*f*). (*N.t.*)

Prelegerea a 27-a

Transferul

Doamnelor şi domnilor! Dat fiind că acum ne apropiem de sfârşitul comunicărilor noastre, la dumneavoastră trebuie să se fi activat o anumită aşteptare, care însă nu trebuie să vă inducă în eroare. Vă gândiţi desigur că nu v-am condus de-a lungul şi de-a latul materialului psihanalitic pentru a vă părăsi în final fără a vă spune un cuvânt despre terapie, de care totuşi depinde posibilitatea de a face psihanaliză. Nu pot evita acest subiect, căci aici veţi învăţa din observaţie un lucru nou, fără de care înţelegerea despre maladiile cercetate de noi ar rămâne vizibil nedesăvârşită.

Ştiu că nu aşteptaţi o îndrumare în tehnica prin care trebuie exercitată psihanaliza în scopuri terapeutice. Vreţi să ştiţi doar la modul cel mai general pe ce căi acţionează terapia psihanalitică şi cam ceea ce face ea. Aveţi dreptul incontestabil de a afla aceasta. Dar nu vă voi comunica acest lucru, ci insist ca dumneavoastră să îl deduceţi singuri.

Gândiţi-vă! Aţi aflat tot ce este esenţial în ceea ce priveşte condiţiile pentru îmbolnăvire, ca şi toţi factorii care acţionează la o persoană bolnavă. Unde mai rămâne loc pentru acţiunea terapeutică? Aici se află în primul rând predispoziţia ereditară – nu ajungem să vorbim prea des despre ea, deoarece ea este energic subliniată din alte părţi şi nu avem de spus ceva nou. Dar să nu credeţi că o subestimăm; tocmai ca terapeuţi ajungem să îi resimţim puterea suficient de clar. În orice caz noi nu putem să schimbăm nimic la ea; ea rămâne şi pentru noi ceva dat, care pune limite eforturilor noastre. Apoi influenţa experienţelor din copilărie, pe care suntem obişnuiţi să le privilegiem în analiză; ele aparţin trecutului, nu putem să facem ca ele să nu se fi întâmplat. Apoi tot ceea ce am

rezumat sub numele de „frustrare reală“: nenorocul în viaţă, de unde provin lipsa de dragoste, sărăcia, certurile familiale, alegerea greşită în căsnicie, caracterul nefavorabil al raporturilor sociale şi rigoarea cerinţelor etice sub presiunea cărora stă o persoană. Acestea ar fi date suficiente pentru o terapie foarte eficientă, dar trebuie să fie o terapie de felul celei exercitate de împăratul Josef, după o legendă populară vieneză; este vorba despre intervenţia binefăcătoare a unei persoane puternice, în faţa voinţei căreia oamenii se pleacă şi dificultăţile dispar. Dar cine suntem noi să putem prelua o astfel de binefacere ca mijloc al terapiei noastre? Fiind noi înşine săraci şi lipsiţi de putere în societate, nevoiţi să ne câştigăm existenţa din activitatea noastră medicală, noi nu suntem nici măcar în poziţia de a ne folosi eforturile şi pentru persoanele lipsite de mijloace, aşa cum pot face alţi medici cu alte metode de tratament. Terapia noastră acaparează prea mult timp şi este de prea lungă durată pentru aceasta. Dar poate că vă agăţaţi la unul dintre factorii introduşi şi credeţi că aţi găsit acolo punctul de fixare pentru influenţarea noastră. Atunci când restricţiile morale cerute de societate au contribuţia lor la lipsa impusă bolnavului, tratamentul poate să îi dea acestuia curajul sau direct indicaţia de a se situa dincolo de aceste restricţii, de a-şi aduce sieşi satisfacţie şi însănătoşire, renunţând să mai împlinească unul dintre idealurile preţuite de societate, dar adesea atât de puţin respectate. Subiectul se însănătoşeşte deci „trăindu-şi din plin sexualitatea“. Atunci asupra tratamentului psihanalitic este aruncată o umbră, anume că el nu serveşte moralei publice. El retrage comunităţii ceea ce îi oferă individului.

Dar, doamnelor şi domnilor, cine v-a relatat aceste lucruri false? Nici nu poate fi vorba ca sfatul de a-ţi trăi sexualitatea să joace vreun rol în terapia analitică. Şi aceasta deoarece, aşa cum am

informat chiar noi, la bolnav există un conflict crâncen între mişcarea libidinală şi refularea sexuală, între direcţia senzuală şi cea ascetică. Nu suspendăm acest conflict ajutându-ne de una dintre aceste direcţii pentru a obţine victoria asupra celei care i se opune. Vedem că la nevrotici asceza deţine supremaţia. Consecinţa acestui lucru este tocmai faptul că tendinţa sexuală reprimată îşi creează debuşeul în simptome. Dacă, dimpotrivă, am lăsa senzualităţii victoria, ea ar trebui să înlocuiască cu simptome refularea sexuală dată la o parte. niciuna dintre cele două hotărâri nu poate pune capăt conflictului interior, de fiecare dată ar rămâne o parte nesatisfăcută. Există numai puţine cazuri în care conflictul este atât de labil, încât un factor cum este partizanatul medicului să poată fi concludent şi aceste cazuri nu au nevoie de fapt de tratament psihanalitic. Persoanele la care medicului i-ar reveni o astfel de influenţă ar fi găsit această cale şi fără medic. Ştiţi totuşi că atunci când un tânăr abstinent se decide să întreţină relaţii sexuale ilegitime sau când o femeie nesatisfăcută caută compensaţie la alt bărbat, ei nu au aşteptat de regulă pentru aceasta permisiunea unui medic şi nici măcar a analistului.

La această stare de lucruri se trece de obicei cu vederea un punct esenţial: conflictul patogen al nevroticului nu poate fi echivalat cu o luptă normală între mişcări psihice, care se află pe acelaşi teren psihologic. Este lupta între două puteri, dintre care una a ajuns pe treapta preconştientului şi conştientului, iar cealaltă a fost reţinută pe cea a inconştientului. De aceea conflictul nu poate fi lichidat; părţile intră în contact una cu alta la fel de puţin ca şi în cunoscutul exemplu cu ursul polar şi balena. O decizie reală se poate lua abia dacă cei doi se întâlnesc pe acelaşi teren. Cred că singura sarcină a terapiei este să facă posibilă o astfel de întâlnire.

Vă mai pot asigura în plus că sunteţi fals informaţi dacă presupuneţi că sfaturile şi directivele în chestiunile vieţii sunt parte integrantă a influenţării psihanalitice. Dimpotrivă, noi respingem pe cât posibil acest rol de mentor, nimic nu ne-ar plăcea mai mult să realizăm decât ca bolnavul să ajungă independent la o decizie. Cu această intenţie cerem ca în timpul tratamentului pacientul să renunţe la a lua decizii importante în alegerea profesiei, întreprinderi economice, căsătorie sau separare; aceste hotărâri să fie luate numai după terminarea curei. Trebuie să recunoaşteţi că lucrurile stau cu totul altfel decât v-aţi imaginat. Numai la anumite persoane foarte tinere sau total neajutorate şi lipsite de sprijin noi nu putem realiza restricţia pe care o dorim. La aceste persoane noi trebuie să combinăm acţiunea medicului cu aceea a educatorului; suntem atunci perfect conştienţi de responsabilitatea noastră şi ne comportăm cu precauţiile necesare.

Din zelul cu care m-am apărat de reproşul că nevroticul este îndemnat de cura analitică să trăiască din plin nu trebuie să tragem însă concluzia că acţionăm asupra lui în favoarea moralităţii sociale. Acest lucru este la fel de departe de noi. Nu suntem nişte reformatori, ci numai observatori, dar nu putem să ne abţinem să urmărim cu ochi critic şi ni se pare imposibil să luăm partea moralei sexuale convenţionale, să preţuim modul în care societatea caută să ordoneze practic problema vieţii sexuale. Putem să reproşăm societăţii că ceea ce ea numeşte moralitate cere mai multe sacrificii decât face şi că modul ei de a proceda nici nu se bazează pe onestitate şi nici nu arată înţelepciune. Nu îi scutim pe pacienţi de ascultarea acestei critici, îi obişnuim cu aprecierea lipsită de prejudecăţi a chestiunilor sexuale ca şi a tuturor celorlalte şi atunci când, deveniţi independenţi după terminarea curei, ei se decid în urma propriei chibzuinţe să ia vreo poziţie

intermediară între trăirea din plin şi asceza necondiţionată, nu simţim că rezultatul nostru ar fi împovărat de vreunul dintre aceste deznodăminte. Ne spunem că cel care a trecut cu succes printr-o educaţie pentru adevăr, şi în ciuda sie însuşi, este protejat durabil de pericolul imoralităţii, chiar dacă măsura lui despre moralitate se abate oarecum de la cea uzuală în societate. În plus, să ne ferim să supraestimăm importanţa chestiunii abstinenţei pentru influenţarea nevrozelor. Numai într-o minoritate de cazuri un anumit tip de contact sexual poate pune punct situaţiei patogene a frustrării, însoţită de staza libidinală care rezultă din ea – acest lucru se poate atinge cu mai puţină osteneală.

Nu puteţi explica deci efectul terapeutic al psihanalizei prin îngăduirea trăirii complete a sexualităţii. Căutaţi aşadar alte explicaţii. Cred că în timp ce înlăturam aceste bănuieli ale dumneavoastră o observaţie a mea v-a condus pe drumul cel bun. Felul în care noi le suntem de folos bolnavilor trebuie să fie legat de înlocuirea inconştientului cu conştientul, de traducerea inconştientului în conştient. Corect, acesta este unul din modurile prin care ne facem utili. Prelungind inconştientul în conştient, suspendăm refulările, înlăturăm condiţiile pentru formarea simptomului, transformăm conflictul patogen într-unul normal, care trebuie să afle cumva o rezolvare. La bolnav nu producem altceva decât această transformare psihică: atât cât ţine aceasta ţine şi ajutorul nostru. Acolo unde nu poate fi reversibilă o refulare sau vreun proces psihic analog, nici terapia noastră nu are nimic de căutat.

Putem exprima scopul eforturilor noastre în formule diferite: conştientizarea inconştientului, suspendarea refulărilor, umplerea lacunelor amnezice, toate acestea revin la acelaşi lucru. Dar

poate că veţi fi nesatisfăcuţi de această mărturisire. V-aţi imaginat altceva despre însănătoşirea unui nevrotic, anume că el devine alt om după ce s-a supus travaliului anevoios al psihanalizei şi atunci rezultatul complet trebuie să fie ca el să aibă în sine ceva mai puţin inconştient şi ceva mai mult conştient decât înainte. Probabil că subestimaţi importanţa unei astfel de schimbări interioare. Nevroticul vindecat a devenit cu adevărat alt om, dar în fond a rămas desigur acelaşi, adică el a devenit aşa cum ar fi putut fi în cazul cel mai fericit, în cele mai favorabile condiţii. Dar deja este foarte mult. Atunci când aflaţi apoi ce trebuie făcut şi de ce forţă este nevoie pentru a realiza acea schimbare aparent minoră în viaţa sa psihică, importanţa unei astfel de diferenţieri la nivel psihic vi se va părea desigur credibilă.

Fac o mică digresiune, ca să vă întreb dacă ştiţi ce se ascunde sub numele de terapie cauzală. Se numeşte astfel un procedeu care nu ia drept punct de plecare simptomele bolii, ci caută să înlăture cauzele acesteia. Este deci cauzală sau nu terapia noastră psihanalitică? Răspunsul nu este simplu, dar oferă posibilitatea de a ne convinge de inoportunitatea acestei întrebări. În măsura în care terapia analitică nu îşi propune ca obiectiv imediat înlăturarea simptomelor, ea se comportă ca o terapie cauzală. În alte privinţe putem spune că nu este o terapie cauzală. Am urmărit mult timp lanţul cauzal, trecând dincolo de refulări până la încărcăturile pulsionale, intensitatea lor relativă în constituţie şi deviaţiile evoluţiei acestora. Presupuneţi deci că am putea, prin procedee chimice, să pătrundem în acest mecanism, să sporim sau să diminuăm cantitatea de libido prezentă în acel moment sau să întărim o pulsiune pe seama alteia. Aceasta ar fi o terapie cauzală în sens propriu, pentru care analiza noastră ar îndeplini travaliul preliminar obligatoriu de recunoaştere. După cum ştiţi, despre o astfel de

influenţare a proceselor libidinale nu poate fi vorba acum; cu terapia noastră psihologică abordăm un alt loc din context, nu direct rădăcinile fenomenului, pe care le întrezărim. Zona noastră de abordare este destul de departe de simptome: este un loc care ne-a devenit accesibil prin circumstanţe foarte ciudate.

Ce trebuie deci să facem pentru a înlocui la pacienţii noştri inconştientul cu conştientul? Cândva credeam că acesta este un lucru simplu, că ar trebui numai să ghicim acest inconştient şi să îl comunicăm pacientului. Dar ştim deja că era o eroare mioapă (pp. 314 şi urm.). Cunoaşterea noastră despre inconştientul pacientului nu este echivalentă cu cunoaşterea lui; atunci când îi comunicăm pacientului cunoaşterea noastră, el nu o va aşeza *în locul* inconştientului său, ci *alături* de acesta şi acest inconştient se schimbă astfel foarte puţin. Mai curând trebuie să ne reprezentăm *topic* acest inconştient, trebuie să-l căutăm în amintire acolo unde a luat fiinţă, printr-o refulare. Această refulare trebuie înlăturată; atunci poate avea loc în linişte substituirea inconştientului cu ceva conştient. Cum se suspendă deci o asemenea refulare? Sarcina noastră trece acum într-o a doua fază. Mai întâi căutarea refulării, apoi înlăturarea rezistenţei care menţine această refulare.

Cum se înlătură această rezistenţă? În următorul fel: o ghicim şi o comunicăm pacientului. Şi rezistenţa provine dintr-o refulare, din aceeaşi pe care dorim să o dizolvăm sau dintr-una care a precedat-o. Ea este produsă de contrainvestiţia care s-a ridicat pentru refularea mişcării supărătoare. Facem deci acum acelaşi lucru pe care am vrut să îl facem de la început: interpretăm, ghicim şi comunicăm; dar acum facem aceste lucruri la locul corect. Contrainvestiţia sau rezistenţa nu ţin de inconştient, ci de Eu, care este colaboratorul nostru şi aceasta chiar dacă el nu ar dori în mod conştient să fie. Ştim că este vorba

despre dublul sens al cuvântului „inconştient“, pe de o parte ca fenomen, pe de altă parte ca sistem. Pare foarte dificil şi obscur; dar, nu-i aşa, nu este decât repetiţie? De mult suntem pregătiţi pentru aceasta. Când, prin interpretarea noastră, facem posibilă Eului cunoaşterea acestui lucru, ne aşteptăm să fie abandonată această rezistenţă, să fie retrasă contrainvestiţia. Cu ce forţe psihice lucrăm deci într-un astfel de caz? În primul rând, cu strădania pacientului de a se însănătoşi, care l-a determinat să se angajeze la o muncă în echipă cu noi. În al doilea rând contăm pe ajutorul inteligenţei sale, pe care o susţinem cu interpretarea noastră. Nu este nicio îndoială că inteligenţa bolnavului facilitează recunoaşterea rezistenţei şi găsirea traducerii corespunzătoare refulatului, atunci când i-am dat reprezentările de aşteptare potrivite. Atunci când vă spun: priviţi pe cer, se poate vedea un balon, îl veţi şi găsi mult mai uşor decât dacă v-aş cere pur şi simplu să vedeţi dacă descoperiţi ceva. Şi studentul care se uită pentru prima dată la microscop este instruit de profesor cu privire la ceea ce trebuie să vadă, altminteri nu va vedea nimic, deşi acel lucru este acolo şi este vizibil.

Şi acum faptul ca atare. Presupunerea noastră se potriveşte la o serie întreagă de forme de îmbolnăviri nevrotice, la isterii, stări de angoasă, nevroze obsesionale. Printr-o astfel de căutare a refulării, descoperire a rezistenţelor, indicare a refulatului reuşim într-adevăr să rezolvăm sarcina, deci să biruim rezistenţele, să suspendăm refularea şi să transformăm inconştientul în conştient. Astfel obţinem cea mai clară impresie despre modul în care are loc depăşirea fiecărei rezistenţe printr-o aprigă luptă în sufletul pacientului, un conflict psihic normal pe acelaşi teren psihologic, între motivele care vor să menţină contrainvestiţia şi

cele care sunt gata să o abandoneze. Primele sunt vechile motive care au provocat odinioară refularea; printre cele din urmă se numără motivele nou adăugate, care, să sperăm, vor decide conflictul în sensul nostru. Am reuşit să reîmprospătăm vechiul conflict de refulare, să aducem o revizuire procesului odinioară rezolvat. Ca material nou adăugăm în primul rând ideea că decizia anterioară a dus la boală şi promisiunea că altă decizie va croi drum spre vindecare; în al doilea rând o mare modificare a tuturor raporturilor din momentul acelei prime respingeri. Pe atunci Eul era slab, infantil şi avea probabil motive să considere cerinţa libidinală ca pe un pericol. Astăzi el este întărit şi experimentat şi în plus are de partea lui un ajutor, în persoana medicului. Deci trebuie să ne aşteptăm ca acest conflict împrospătat să ducă la un deznodământ mai bun decât refularea şi, aşa cum am spus, la isterii, nevroze de angoasă şi nevroze obsesionale rezultatul ne dă dreptate, din punct de vedere principial.

Dar există şi alte forme de boală la care, în ciuda asemănării dintre raporturi, procedeul nostru terapeutic nu duce niciodată la succes. Şi la ele este vorba despre un conflict originar între Eu şi libido, care a dus la refulare – chiar dacă aceasta se caracterizează altfel din punct de vedere topic. Şi aici este posibilă depistarea locurilor în care se desfăşoară refulările în viaţa bolnavului; folosim acelaşi procedeu, suntem gata să facem aceleaşi promisiuni, oferim acelaşi ajutor prin comunicarea reprezentărilor de aşteptare şi din nou diferenţa de timp între prezent şi acele refulări trece în favoarea unui alt rezultat al conflictului. Şi totuşi nu reuşim să suspendăm o rezistenţă sau să înlăturăm o frustrare. Aceşti pacienţi, paranoici, melancolici, bolnavi de Dementia praecox, rămân neatinşi şi invulnerabili faţă de terapia psihanalitică. Care este deci cauza? Nu este vorba despre lipsa de

inteligenţă; va fi necesar la pacienţii noştri un anumit cuantum de capacitate intelectuală, dar acesta nu are cum să le lipsească, de exemplu, paranoicilor care fac combinaţii atât de ingenioase (cf. p. 74). Nu putem da vina nici pe absenţa altor forţe pulsionale. Melancolicii, de exemplu, au conştiinţa de a fi bolnavi şi suferă cu atât mai rău din această cauză, paranoicilor le lipseşte în mare măsură această conştiinţă, dar aceasta nu îi face nicidecum mai accesibili. Ne aflăm în faţa unei stări de fapt pe care nu o înţelegem şi care ne face să ne îndoim că am înţeles pe deplin posibilul succes al psihanalizei la celelalte nevroze, în toate condiţiile sale.

Să rămânem la preocuparea noastră pentru isterici şi obsesionali – aici ne întâmpină o a doua stare de fapt, pentru care nu eram în niciun caz pregătiţi. După un timp trebuie să remarcăm că aceşti pacienţi se poartă cu noi într-un mod cu totul special. Am crezut că am dat deja seamă de toate forţele pulsionale care apar în cură, că am raţionalizat deplin situaţia dintre noi şi pacient, astfel ca ea să apară ca o situaţie matematică, şi totuşi pare să existe ceva care nu a fost luat în considerare. Acest lucru nou şi neaşteptat are multe faţete; voi descrie pentru început forma sa de manifestare cea mai frecventă şi mai uşor de înţeles.

Observăm deci că pacientul care nu ar trebui să caute altceva decât o cale de ieşire din conflictele care îl fac să sufere dezvoltă un interes deosebit pentru persoana medicului. Tot ceea ce ţine de această persoană i se pare a fi mai important decât propriile probleme şi i se pare că îl abat de la boala lui. O perioadă contactul cu el i se pare foarte plăcut; este deosebit de prietenos, caută să se arate foarte recunoscător acolo unde poate, arată rafinamente şi calităţi ale fiinţei sale pe care poate că nici nu le-am fi căutat la el. Medicul îşi face apoi şi el o părere favorabilă despre pacient şi

mulţumeşte sorţii care i-a permis să ajute o persoană atât de valoroasă. Dacă medicul are ocazia să vorbească cu aparţinătorii pacientului, el va afla cu plăcere că acest sentiment este reciproc. Acasă, pacientul nu oboseşte să îşi laude medicul, să vorbească mereu despre noi calităţi ale acestuia. „Este entuziasmat de dumneavoastră, are în dumneavoastră o încredere oarbă; tot ceea ce spuneţi este pentru el ca o revelaţie“, povestesc aparţinătorii. Uneori acest cor este mai dur şi spune: e deja plicticos, nu mai vorbeşte despre altceva decât despre dumneavoastră şi iarăşi dumneavoastră.

Să sperăm că medicul este suficient de modest pentru a pune această apreciere din partea pacientului pe seama speranţelor pe care le poate avea acesta şi pe seama lărgirii orizontului său intelectual, datorită surprinzătoarelor şi eliberatoarelor deschideri pe care le aduce cura. În aceste condiţii, analiza face progrese spectaculoase, pacientul înţelege ce i se spune, se adânceşte în sarcinile care i se trasează în tratament, aduce o avalanşă de material de amintiri şi asociaţii, îl surprinde pe medic prin siguranţa şi soliditatea interpretărilor sale şi acesta din urmă nu poate decât să constate cu mulţumire cât de dispus este bolnavul să admită toate acele noutăţi psihologice, care la omul sănătos din lumea exterioară stârnesc cele mai amarnice opoziţii. Unei înţelegeri bune în timpul travaliului analitic îi corespunde şi o ameliorare obiectivă, recunoscută din toate părţile, a stării de boală.

Dar nu poate fi mereu atât de frumos. Într-o zi cerul se tulbură. Se instalează dificultăţi în tratament; pacientul susţine că nu-i mai vine nimic în minte. Avem impresia clară că nu mai este interesat de travaliul analitic, că se aşază cu uşurinţă dincolo de consemnul dat, de a spune tot ce îi trece prin minte, şi nu cedează niciunei consideraţii critice. El se comportă ca şi cum nu ar

fi în cură, ca şi cum nu ar fi făcut acel contract cu medicul; este acaparat vizibil de ceva pe care însă vrea să-l ţină pentru sine. Aceasta este o situaţie periculoasă pentru tratament. Ne aflăm incontestabil în faţa unei rezistenţe acerbe. Ce s-a întâmplat însă aici?

Dacă suntem în stare să lămurim din nou situaţia, recunoaştem drept cauză a tulburării faptul că pacientul a transferat asupra medicului sentimente tandre intense la care nu îl îndreptăţesc nici comportarea medicului şi nici relaţia care a luat naştere în cură. În ce forme se va manifesta această tandreţe şi către ce scopuri tinde, aceasta depinde desigur de raporturile personale dintre cei doi participanţi. Dacă este vorba despre o fată tânără şi un bărbat tânăr, vom avea impresia unei stări de îndrăgostire normale, vom găsi că este de înţeles ca o fată să se îndrăgostească de un bărbat cu care ea rămâne foarte mult timp singură şi cu care poate discuta lucruri intime, care îi apare în poziţia avantajoasă a unuia ce îi este superior şi o ajută şi vom trece probabil cu vederea faptul că la o fată nevrotică ar fi de aşteptat mai degrabă să vedem o tulburare a capacităţii de a iubi. Cu cât relaţiile personale dintre medic şi pacient se vor îndepărta apoi mai mult de la acest caz pe care l-am presupus, cu atât ne va mira mai mult dacă vedem că se instalează totuşi mereu aceeaşi relaţie afectivă. Se mai poate întâmpla ca tânăra soţie nefericită în căsnicie să pară cuprinsă de o pasiune serioasă pentru medicul încă liber pentru ea, ca ea să fie gata să se despartă de soţul ei pentru a-i aparţine medicului sau, în caz de obstacole sociale, să nu manifeste nicio ezitare de a intra într-o relaţie amoroasă secretă cu el. Aceste lucruri se mai întâmplă şi în afara psihanalizei. Dar în aceste circumstanţe aflăm cu uimire manifestări din partea femeilor şi fetelor, care anunţă o anumită poziţie faţă de problema terapeutică: ele au ştiut dintotdeauna că nu se pot însănătoşi decât prin

iubire şi au aşteptat de la începutul tratamentului ca prin această relaţie să le fie în sfârşit dăruit ceea ce viaţa le refuzase până atunci. Numai datorită acestei speranţe ele au făcut eforturi atât de mari în tratament şi au depăşit toate dificultăţile comunicării. Noi am adăuga: şi au înţeles atât de uşor tot ceea ce altminteri este greu de crezut. Dar o astfel de mărturisire ne surprinde; ea ne dă peste cap socotelile. Se poate să fi eliminat din calcul lucrurile cele mai importante?

Şi într-adevăr, cu cât mergem mai departe cu experienţele, cu atât putem combate mai puţin această corectură, ruşinoasă în raport cu caracterul nostru ştiinţific. Prima oară am putea crede că tratamentul analitic a dat peste o tulburare datorată unui eveniment întâmplător, adică unul care nu stă în intenţia ei şi care nu a fost provocat de ea. Dar atunci când o astfel de legătură tandră a pacientei cu medicul se repetă la fiecare nou caz, atunci când se iveşte în condiţiile cele mai nefavorabile, în situaţii absolut groteşti, la femeia bătrână, şi faţă de bărbatul cu barba sură, şi acolo unde, după judecata noastră, nu există niciun fel de nuri, atunci trebuie să abandonăm ideea unui accident supărător şi să recunoaştem că este vorba despre un fenomen care ţine de natura intimă a stării de boală în sine.

Să numim *transfer* noua situaţie pe care o recunoaştem deci cu atât de multă rezistenţă. Înţelegem prin aceasta un transfer al sentimentelor asupra persoanei medicului, pentru că noi nu credem că situaţia din cură poate justifica apariţia unor astfel de sentimente. Mai curând bănuim că întreaga dispoziţie sentimentală provine din altă parte, din altă situaţie, că ea exista deja la bolnav şi că odată cu tratamentul analitic ea a fost transferată asupra persoanei medicului. Transferul poate interveni ca o cerere de amor furtunoasă sau în forme mai moderate; între tânăra fată şi bărbatul în vârstă poate apărea, în locul dorinţei de a fi

iubită, dorinţa de a fi luată ca fiică preferată, tendinţa libidinală se poate îmblânzi, sub forma propunerii unei prietenii inseparabile, dar ideal de nesenzuale. Multe femei reuşesc să sublimeze transferul şi să îl modeleze până ce obţine o anumită viabilitate; altele trebuie să îl exprime în forma sa brută, originară, de cele mai multe ori imposibilă. Dar la bază este mereu acelaşi lucru şi este incontestabilă originea din aceeaşi sursă.

Înainte de a ne pune întrebarea unde se cuvine să plasăm noul fapt al transferului, dorim să completăm descrierea acestuia. Cum se petrec lucrurile la pacienţii de sex masculin? Acolo ar trebui să sperăm să scăpăm de amestecul supărător al diferenţei sexuale şi atracţiei sexuale. Răspunsul însă sună astfel: lucrurile nu diferă cu mult faţă de femeie. Aceeaşi legătură cu medicul, aceeaşi supraestimare a capacităţilor sale, aceeaşi participare la interesele sale, aceeaşi gelozie faţă de toţi cei care îi stau mai aproape în viaţă. Formele de transfer sublimate sunt mai frecvente între doi bărbaţi şi este mai rară pretenţia sexuală directă; homosexualitatea manifestă cade în plan secund, în favoarea altor moduri de a folosi această componentă pulsională. Medicul observă la pacienţii săi de sex masculin, mai des ca la femei, o formă de manifestare a transferului, care la prima vedere pare să contrazică tot ceea ce a fost descris până acum: este vorba despre transferul ostil sau *negativ*.

Să clarificăm mai întâi că transferul apare la pacient de la începutul tratamentului şi o perioadă el este cel mai puternic motor al travaliului. Nu percepem nimic din el şi nu trebuie să ne sinchisim de el atâta timp cât acţionează în favoarea analizei efectuate în doi. Dacă apoi se transformă în rezistenţă, trebuie să îi acordăm atenţie şi să recunoaştem că el şi-a schimbat raportul în cură

sub două condiţii diferite şi contrare: în primul rând când, în calitate de înclinaţie tandră, a devenit atât de puternic, a trădat atât de clar semnele originii lui din necesitatea sexual, încât trebuie să trezească o puternică împotrivire internă şi, în al doilea rând, când constă din mişcări ostile în loc de impulsuri tandre. Sentimentele de ostilitate apar de regulă mai târziu decât cele tandre şi în spatele lor; în coexistenţa lor simultană, se poate vedea o bună reflexie a ambivalenţei afective, care domină cele mai multe dintre relaţiile noastre intime cu alţi oameni. Sentimentele ostile indică de asemenea o legătură sentimentală, întocmai ca şi sentimentele tandre, la fel cum încăpăţânarea semnifică aceeaşi dependenţă ca şi supunerea, chiar dacă cu semn contrariu. Nu putem să ne îndoim că sentimentele ostile îndreptate contra medicului merită numele de „transfer", deoarece situaţia din cură nu oferă cu siguranţă niciun motiv suficient pentru apariţia lor; perceperea necesară a transferului negativ ne asigură astfel că nu ne-au înşelat în judecarea a ceea ce este pozitiv sau tandru.

De unde provine transferul, ce dificultăţi ne pune, cum îl biruim şi ce foloase tragem în final din el, vom trata aceste probleme pe larg în nişte îndrumări tehnice despre analiză, iar astăzi nu vor fi atinse decât de mine. Este exclus să cedăm cerinţelor pacientului care decurg din transfer; ar fi contradictoriu să le respingem neprietenos sau cu indignare. Acest pacient biruieşte transferul deoarece îi arătăm că sentimentele sale nu provin din situaţia din prezent şi nu se referă la persoana medicului, ci repetă ceva ce s-a petrecut anterior. Astfel îl obligăm pe pacient să îşi transforme repetiţia în amintire. Atunci transferul care, fie tandru, fie ostil, părea cea mai puternică ameninţare la adresa curei, se transformă în cea mai bună unealtă a acesteia, cu ajutorul căreia se deschid sertarele cele mai bine încuiate ale vieţii psihice. Vreau însă să vă spun câteva cuvinte,

pentru a vă elibera de uimirea în faţa apariţiei unui fenomen atât de neaşteptat. Nu vrem totuşi să uităm că boala unui pacient pe care îl luăm în analiză nu este ceva definitiv, solidificat, ci se dezvoltă mai departe şi îşi continuă evoluţia aidoma unei fiinţe vii. Începutul tratamentului nu înseamnă deloc sfârşitul acestei evoluţii, iar când tratamentul a pus stăpânire pe bolnav întreaga producţie nouă a bolii se centrează într-un singur loc, anume relaţia cu medicul. Transferul este deci comparabil cu un strat intermediar între lemnul şi coaja copacului, din care pornesc regenerarea ţesuturilor şi creşterea în grosime a trunchiului. Dacă transferul a ajuns la această semnificaţie, travaliul asupra amintirilor bolnavului dă mult înapoi. Nu este apoi incorect să spunem că nu mai avem de-a face cu maladia anterioară a bolnavului, ci cu o nevroză nou-creată şi transformată, care o înlocuieşte pe prima. Am urmărit de la început această nouă versiune a vechii afecţiuni, am văzut cum a luat fiinţă şi cum s-a dezvoltat şi ne orientăm cu atât mai uşor în fenomen, cu cât în centrul ei ne aflăm noi înşine, pe post de obiect. Toate simptomele bolnavului şi-au abandonat semnificaţia originară şi s-au îndreptat către un nou sens, care constă într-o relaţie cu transferul. Sau au rămas numai simptome cărora le-ar putea reuşi o astfel de transformare. Biruirea acestei noi nevroze artificiale coincide însă cu vindecarea bolii de tratat şi deci cu rezolvarea sarcinii noastre terapeutice. Omul care, în relaţia cu medicul, a devenit normal şi liber de acţiunea mişcărilor pulsionale refulate va rămâne astfel şi în trăirea lui proprie, atunci când medicul s-a retras.

Această importanţă extraordinară, centrală pentru tratament, o deţine transferul în isterii, angoase isterice şi nevroze obsesionale, care au de aceea dreptul să fie cuprinse sub numele de *nevroze de transfer*. Cine şi-a creat din travaliul analitic impresia completă despre faptul

transferului nu mai are de ce să se îndoiască în privinţa naturii mişcărilor reprimate, care se exprimă în simptomele acestei nevroze, şi nu mai cere nicio dovadă mai puternică în favoarea naturii lor libidinale. Trebuie să spunem că nu am căpătat o convingere definitivă despre importanţa simptomelor, ca satisfacţii substitutive libidinale, decât atunci când a intervenit transferul.

Acum avem toate motivele pentru a îmbunătăţi concepţia noastră anterioară dinamică despre procesul de vindecare şi pentru a o pune în acord cu noile vederi. Dacă bolnavul are de luptat cu conflictul normal cu rezistenţele pe care i le-am descoperit în analiză (p. 487), el are nevoie de un imbold puternic care să influenţeze decizia în sensul dorit de noi, sens care duce către însănătoşire. Altminteri s-ar putea întâmpla ca el să se decidă pentru repetarea soluţiei anterioare şi ceea ce a fost ridicat până în conştiinţă să alunece la loc în refulare. Lovitura definitivă în această luptă nu o dau atunci ideile sale intelectuale – care nu sunt nici destul de puternice şi nici destul de libere pentru o astfel de realizare – ci numai relaţia sa cu medicul. În măsura în care transferul său are un semn pozitiv, el îl îmbracă pe medic cu autoritate şi se transformă în încredere în comunicările şi concepţiile lui. Fără un astfel de transfer sau dacă el este negativ, el nici măcar nu l-ar asculta pe medic cu argumentele sale. Credinţa repetă aici propria istorie de formare; ea este un vlăstar al iubirii şi la început nu a avut nevoie de argumente. Numai ulterior ea le dă o astfel de importanţă încât le supune unui examen critic, dacă sunt aduse de o persoană dragă. Argumentele lipsite de un astfel de sprijin nu au nicio valoare, la majoritatea oamenilor ele nu au avut niciodată în viaţă vreo valoare. Omul este deci în general accesibil dinspre partea intelectuală numai în măsura în care este capabil de investiţie libidinală într-un obiect şi avem bune motive să recunoaştem

şi să ne temem de cantitatea sa de narcisism propriu, care este o limită pentru influenţabilitatea lui chiar şi pentru cea mai bună tehnică analitică.

Majorităţii oamenilor le poate fi atribuită capacitatea de a orienta investiţii libidinale şi asupra unor persoane. Tendinţa către transfer a aşa-zişilor nevrotici este numai o amplificare extraordinară a acestei proprietăţi generale. Totuşi ar fi foarte ciudat dacă o trăsătură umană de caracter de o asemenea răspândire şi importanţă nu ar fi niciodată remarcată şi valorificată. Acest lucru s-a întâmplat cu adevărat. Cu un ochi care nu greşeşte, Bernheim şi-a întemeiat teoria despre manifestările hipnotice pe ideea că toţi oamenii sunt cumva „sugestibili". Această sugestibilitate a lui nu este altceva decât tendinţa spre transfer, văzută cam limitat, astfel că transferul negativ nu găseşte niciun loc în ea. Dar Bernheim nu a putut spune niciodată ce este cu adevărat sugestia şi cum apare ea. Pentru el sugestia era un fapt de bază, a cărui origine el nu putea să o dovedească. El nu a recunoscut dependenţa de sexualitate, de activitatea libidinală a ceea ce a numit „*suggestibilité*". Şi trebuie să fim conştienţi că în tehnica noastră noi am abandonat tehnica hipnozei numai pentru a redescoperi sugestia, în forma transferului.

Acum mă opresc şi vă las cuvântul. Observ că aveţi pe buze o obiecţie care nu vă dă pace; dacă nu am pune-o în cuvinte, ea v-ar răpi capacitatea de a audia în continuare prelegerile: „Deci sunteţi în sfârşit de acord că lucraţi cu forţa auxiliară a sugestiei, ca şi hipnotizatorii. Aşa am crezut de mult. Dar de ce am mai face cale ocolită prin amintirile trecutului, prin descoperirea inconştientului, interpretarea şi deplasarea deformărilor, prin enorma cheltuială de osteneală, timp şi bani, dacă singurul lucru care acţionează

este totuşi numai sugestia? De ce nu faceţi direct sugestii care să vină contra simptomelor, aşa cum fac ceilalţi, onorabilii hipnotizatori? Şi apoi dacă doriţi să vă dezvinovăţiţi, pe calea ocolită pe care mergeţi aţi făcut numeroase descoperiri psihologice semnificative, care dispar în caz de sugestie directă: cine garantează acum oare pentru siguranţa acestor descoperiri? Acestea nu sunt oare şi rezultate ale sugestiei, anume ale celei neintenţionate; nu puteţi deci să îi impuneţi bolnavului şi pe acest teren ceea ce doriţi şi ceea ce vi se pare corect?“

Ceea ce îmi reproşaţi aici este foarte interesant şi trebuie să primească răspuns. Dar astăzi nu mai pot, ne lipseşte timpul. O vom lăsa pe data viitoare, vă promit. Astăzi trebuie să duc la bun sfârşit lucrurile cu care am început. Am promis să vă fac să înţelegeţi cu ajutorul transferului de ce eforturile noastre terapeutice nu au niciun succces în nevrozele narcisice.

Pot face aceasta în puţine cuvinte şi veţi vedea cât de uşor se rezolvă enigma şi cât de bine se acordă lucrurile. Din observaţie aflăm că persoanele care s-au îmbolnăvit de nevroze narcisice nu au nicio capacitate de transfer sau au numai resturi insuficiente din aceasta. Ei îl resping pe medic, nu prin ostilitate, ci prin indiferenţă. De aceea aceste persoane nu pot fi influenţate de el; ceea ce el spune le lasă reci, nu le face nicio impresie, de aceea la ei nu se pot produce mecanismul de vindecare pe care îl impunem la ceilalţi, înnoirea conflictului patogen şi biruirea rezistenţei de refulare. Ei rămân aşa cum sunt. Adesea ei au făcut deja pe cont propriu încercări de restabilire, care au dus la rezultate patologice (pp. 468 şi urm.); nu putem schimba nimic aici.

Pe baza impresiilor noastre clinice despre aceşti bolnavi am susţinut că la ei investiţia obiectală trebuie să fie abandonată şi libidoul obiectal trebuie să fie transformat în libido al Eului (p.

467). Prin această caracteristică i-am diferenţiat de prima grupă de nevrotici (isterie, nevroză de angoasă şi nevroză obsesională). Comportamentul lor în cazul încercărilor terapeutice susţine acum această bănuială. Ei nu manifestă niciun transfer şi de aceea sunt inaccesibili eforturilor noastre; deci noi nu îi putem vindeca.

Prelegerea a 28-a

Terapia analitică

Doamnelor şi domnilor! Ştiţi despre ce vom vorbi astăzi. M-aţi întrebat de ce nu ne servim în terapia psihanalitică de sugestia directă, dacă suntem de acord că influenţa noastră se bazează în mod esenţial pe transfer, adică pe sugestie. V-aţi îndoit în această privinţă că la o astfel de predominanţă a sugestiei mai putem susţine obiectivitatea descoperirilor noastre psihologice. Am promis să vă dau un răspuns mai pe larg.

Sugestia directă este o sugestie îndreptată spre manifestarea simptomelor, lupta dintre autoritatea dumneavoastră şi motivele de a fi bolnav. Nu vă interesează aceste motive, îi cereţi bolnavului numai să reprime manifestarea lor în simptome. Nu există atunci nicio diferenţă de principiu dacă îl hipnotizaţi sau nu pe bolnav. Bernheim a susţinut, cu acurateţea care îi este caracteristică, că sugestia este punctul esenţial în manifestările hipnotismului, dar hipnoza însăşi este deja un rezultat al sugestiei, o stare sugerată. El a preferat să exercite sugestia în stare de veghe, care poate realiza acelaşi lucru ca şi sugestia în hipnoză.

Ce doriţi să aflaţi mai întâi în această chestiune: vocea experienţei sau consideraţiile teoretice?

Să începem cu cele dintâi. Am fost elevul lui Bernheim, pe care l-am căutat în 1889 la Nancy şi a cărui carte despre sugestie am tradus-o în germană[100]. Timp de ani de zile am exercitat tratamentul hipnotic, mai întâi cu sugestie de interdicţie şi apoi combinat cu metoda lui Breuer de investigare a pacientului (cf. p. 327). Pot deci să vorbesc din experienţă despre rezultatele terapiei hipnotice sau sugestive. Conform unei străvechi

expresii medicale, terapia ideală trebuie să fie rapidă şi consistentă şi să nu fie neplăcută pacientului; metoda lui Bernheim îndeplinea două din aceste cerinţe. Ea decurgea mult mai repede, nespus mai repede decât terapia analitică şi nu provoca bolnavului nici oboseală şi nici durere. Pentru medic, pe termen lung, ea devenea monotonă; la fiecare caz, în mod identic, cu acelaşi ceremonial, interzicea existenţa celor mai diferite simptome, fără a putea sesiza ceva din sensul şi semnificaţia lor. Era o muncă de salahor, nu era deloc o activitate ştiinţifică şi amintea de magie, exorcism şi hocus-pocus; dar aceste lucruri nu contau, luate în raport cu interesele bolnavului. Însă această terapie nu îndeplinea deloc cea de-a treia condiţie: procedeul nu era nicidecum consistent. La un pacient se putea folosi, la altul nu; la un pacient reuşea în măsură mai mare, la altul foarte puţin şi niciodată nu se ştia pentru ce. Mai grav decât caracterul capricios al procedeului era lipsa de durabilitate a rezultatelor. După câtva timp, când mai auzeam ceva despre bolnav, aflam că vechea suferinţă era din nou actuală sau că fusese înlocuită cu una nouă. Ar fi putut fi hipnotizat din nou. În fundal stătea avertismentul experienţei: bolnavului nu trebuie să îi fie distrusă autonomia prin repetarea frecventă a hipnozei şi el nu trebuie să se obişnuiască cu această terapie cum s-ar obişnui cu un narcotic. Să admitem că uneori se întâmpla cum se dorea; după puţine eforturi succesul era deplin şi durabil. Dar rămâneau necunoscute condiţiile unui rezultat atât de favorabil. Odată am reuşit ca o stare gravă, pe care o înlăturasem total, după un tratament hipnotic scurt, să revină neschimbată după ce bolnava a început să mă urască fără ca eu să fi participat cu ceva la aceasta, pentru ca după reconciliere să fac din nou să dispară simptomul, mult mai temeinic. El a revenit totuşi după ce bolnava s-a înstrăinat de mine a doua oară. Altă dată, o bolnavă pe care am

ajutat-o prin hipnoză în privinţa unor tulburări nevrotice şi-a aruncat în timpul tratamentului unei crize deosebit de dure brusc braţele în jurul gâtului meu. Aceste lucruri ne obligau să ne ocupăm de chestiunea naturii şi originii autorităţii noastre sugestive, fie că voiam, fie că nu.

Atât în ceea ce priveşte experienţele. Ele ne arată că, odată cu renunţarea la sugestia directă nu am pierdut nimic de neînlocuit. Lăsaţi-mă să mai spun ceva în această privinţă. Exercitarea terapiei hipnotice îi impune pacientului, dar şi medicului, să depună numai un travaliu neînsemnat. Această terapie se află în cea mai frumoasă concordanţă cu aprecierea nevrozelor, pe care o admit majoritatea medicilor. Medicul îi spune nevroticului: nu aveţi nimic, este numai pe bază nervoasă, şi de aceea pot să vă spulber în câteva minute toate indispoziţiile, cu câteva cuvinte. El se opune însă gândirii noastre energetice, conform căreia printr-o mobilizare redusă a forţelor se poate muta o povară mare, atunci când ea este abordată direct şi fără ajutorul străin din partea unor dispozitive potrivite. În măsura în care situaţiile sunt comparabile, experienţa ne învaţă şi ea că acest artificiu nu reuşeşte la nevroze. Ştiu însă că acest argument nu este inatacabil, există şi „dezlegări“.

În lumina cunoaşterii pe care am obţinut-o din psihanaliză, putem descrie astfel diferenţa dintre sugestia hipnotică şi cea psihanalitică: terapia hipnotică încearcă să acopere şi să camufleze ceva din viaţa psihică, cea analitică vrea să elibereze şi să îndepărteze ceva. Prima lucrează precum cosmetica, cea de-a doua precum chirurgia. Prima foloseşte sugestia pentru a interzice simptomele, întăreşte refulările, dar lasă altminteri nemodificate toate procedeele care au dus la formarea simptomului. Terapia analitică abordează răul mult mai aproape de rădăcină, în dreptul conflictelor de la care au pornit simptomele şi se foloseşte de sugestie pentru a schimba deznodământul acestor

conflicte. Terapia hipnotică îl lasă pe pacient neactiv şi neschimbat, fiind de aceea la fel de lipsit de rezistenţă în faţa oricărui alt prilej de îmbolnăvire. Cura analitică impune medicului, ca şi bolnavului, un travaliu greu, consumat pentru suspenderea rezistenţelor interioare. Prin depăşirea acestor rezistenţe viaţa psihică a bolnavului este schimbată permanent, este ridicată pe un nivel superior de evoluţie şi rămâne protejată împotriva noilor modalităţi de îmbolnăvire. Acest travaliu de depăşire este activitatea esenţială în tratamentul analitic; bolnavul trebuie să îl realizeze şi medicul îi facilitează această sarcină folosindu-se de sugestie, care acţionează în sensul unei *educaţii*. S-a spus pe bună dreptate că tratamentul psihanalitic este un fel de *educaţie ulterioară*.

Sper că v-am clarificat acum în ce constă deosebirea dintre modul în care noi folosim terapeutic sugestia şi singura modalitate posibilă din terapia hipnotică. Din punerea sugestiei pe seama transferului înţelegeţi şi caracterul capricios care ne-a frapat în terapia hipnotică, în timp ce terapia analitică rămâne calculabilă până la limitele ei. Folosind hipnoza, depindem de capacitatea de transfer a bolnavului, fără a putea exercita noi înşine vreo influenţă asupra acesteia. Transferul persoanei care trebuie hipnotizate poate fi negativ sau, aşa cum se întâmplă cel mai frecvent, ambivalent; pacientul se poate să se fi protejat de propriul transfer prin atitudini speciale; noi nu aflăm nimic despre aceasta. În psihanaliză lucrăm asupra transferului însuşi, dizolvăm tot ceea ce i se împotriveşte, ne construim instrumentul cu care vrem să acţionăm. Astfel devine posibil să tragem un cu totul alt folos din puterea sugestiei; noi o avem în mâinile noastre; bolnavul nu îşi sugerează singur aşa cum crede de cuviinţă, ci noi dirijăm sugestia lui, în măsura în care el este accesibil în vreun fel influenţei ei.

Veţi spune că, indiferent dacă numim forţa motrice a analizei noastre transfer sau sugestie, există totuşi pericolul ca influenţarea pacientului să pună la îndoială siguranţa obiectivă a descoperirilor noastre. Ceea ce este în favoarea terapiei este în defavoarea cercetării. Aceasta este obiecţia ridicată cel mai des împotriva psihanalizei şi trebuie să admitem că, deşi este incorectă, nu putem să nu o înţelegem. Dacă ea ar fi însă îndreptăţită, psihanaliza nu ar fi altceva decât un fel de tratament prin sugestie, deosebit de bine deghizat, deosebit de eficient şi ar trebui să luăm uşor toate afirmaţiile sale despre influenţele vitale, dinamica psihică şi inconştient. Aşa cred şi oponenţii noştri; în special tot ce are legătură cu semnificaţia experienţelor sexuale, dacă nu chiar acestea însele, trebuie să fi fost „sugerate“ de noi bolnavului, după ce ni s-au năzărit astfel de combinaţii, în propria fantezie stricată. Dacă facem apel la experienţă, respingerea acestor reproşuri este mai simplă decât dacă facem apel la teorie. Cel care a practicat el însuşi psihanalize trebuie să se fi putut convinge de nenumărate ori că este imposibil să i se facă bolnavului astfel de sugestii. Nu există desigur nicio dificultate în a face din el adeptul unei anumite teorii şi a-l determina să participe astfel şi la o posibilă eroare a medicului. Bolnavul se comportă în acest caz ca un şcolar, dar prin aceasta nu i-am influenţat decât inteligenţa, nu şi boala. Soluţionarea conflictelor sale şi depăşirea rezistenţelor sale reuşesc numai când i s-au dat reprezentări de aşteptare care corespund cu ceea ce este real în el. Ce era nepotrivit în presupunerile medicului este îndepărtat pe parcursul analizei, trebuie să fie retras şi înlocuit cu ceva mai corect. Printr-o tehnică îngrijită se încearcă împiedicarea apariţiei unor succese temporare ale sugestiei; dar nu reprezintă niciun inconvenient dacă acestea se

instalează, deoarece nu ne mulţumim cu primul succes. Nu se consideră terapia terminată dacă nu sunt explicate punctele obscure ale cazului, dacă nu sunt umplute lacunele din memorie, dacă nu sunt descoperite circumstanţele refulărilor. În succesele care se instalează prea timpuriu vedem mai degrabă piedici decât facilitări ale travaliului analitic şi distrugem aceste succese din nou, dacă suprimăm tot mereu transferul pe care se bazează ele. Această ultimă trăsătură este ceea ce deosebeşte în mod fundamental tratamentul analitic de cel pur sugestiv şi eliberează rezultatele analitice de suspiciunea că ar fi succese ale sugestiei. În orice alt tratament sugestiv transferul este cruţat cu grijă, este lăsat neatins; în psihanaliză transferul însuşi este obiect al tratamentului şi este descompus în fiecare dintre formele sale de manifestare. La finalul unei cure analitice transferul însuşi trebuie să fie destrămat şi atunci când succesul se instalează sau este obţinut, el nu se bazează pe sugestie, ci pe activitatea săvârşită cu ajutorul acesteia, anume depăşirea rezistenţelor interne, schimbarea lăuntrică ce are loc în bolnav.

Împotriva apariţiei diferitelor sugestii acţionează faptul că avem a ne lupta continuu în tratament cu rezistenţe care ştiu să se transforme în transferuri negative (ostile). Nu vom uita nici că un număr mare de rezultate individuale ale analizei, pe care altminteri le-am fi bănuit a fi produse ale sugestiei, ne sunt confirmate dintr-o altă sursă, incontestabilă. Chezaşii noştri sunt în acest caz demenţii şi paranoicii, care desigur sunt mai presus de orice bănuială a unei influenţări sugestive. Ceea ce ne povestesc aceşti bolnavi ca traduceri ale simbolurilor şi fantasmelor care le-au pătruns în conştiinţă se suprapune fidel cu rezultatele cercetărilor noastre despre inconştientul nevroticilor de transfer şi susţine deci corectitudinea obiectivă a interpretărilor noastre,

adesea puse sub semnul îndoielii. Cred că nu veţi greşi dacă, în acest punct, veţi acorda analizei încrederea dumneavoastră.

Dorim acum să completăm prezentarea noastră referitoare la mecanismul vindecării, îmbrăcând-o în formulele teoriei libidoului. Nevroticul este incapabil de plăcere şi de activitate; prima deoarece libidoul lui nu este îndreptat asupra unui obiect real şi a doua deoarece el trebuie să cheltuiască mult din energia de care dispune pentru a menţine libidoul în refulare şi pentru a se apăra de năvala lui. El s-ar însănătoşi dacă ar lua sfârşit conflictul între Eul său şi libidoul său şi Eul său ar pune stăpânire din nou pe libidoul său. Sarcina terapeutică constă deci în a desprinde libidoul din legăturile sale actuale, sustrase Eului, şi a le pune iar în slujba Eului. Unde se află deci libidoul nevroticilor? Este uşor de găsit; el este legat de simptome care îi furnizează singura satisfacţie substitutivă posibilă pe moment. Trebuie deci să stăpânim toate simptomele, să le dizolvăm, exact acelaşi lucru pe care îl cere de la noi bolnavul. Pentru dizolvarea simptomelor este necesar să mergem înapoi la momentul în care el a luat naştere, să reînnoim conflictul de la care el a pornit şi să îl orientăm către un alt deznodământ cu ajutorul unor forţe pulsionale care nu erau disponibile în acea perioadă. Această revizuire a procesului de refulare se poate realiza numai parţial asupra urmelor mnezice ale proceselor care au dus la refulare. Partea decisivă din travaliu este aceea că în relaţia cu medicul, în „transfer“, se creează noi versiuni ale acelor vechi conflicte în care bolnavul ar vrea să se comporte aşa cum s-a comportat pe atunci, în timp ce noi îl obligăm să ia o altă decizie, prin folosirea tuturor forţelor psihice de care dispune el. Transferul devine astfel un

câmp de bătălie pe care trebuie să se întâlnească toate forţele aflate în luptă.

Tot libidoul, ca şi tot ceea ce i se opune sunt adunate în acea relaţie cu medicul; de aceea este inevitabil ca simptomele să fie despuiate de libido. În locul bolii proprii a pacientului apare boala de transfer, provocată artificial, iar în locul diferitelor obiecte libidinale ireale apare un obiect din nou fantasmatic: persoana medicului. Noua luptă în jurul acestui obiect este însă ridicată pe cel mai înalt nivel psihic: cu ajutorul sugestiei medicale, ea decurge ca un conflict psihic normal. Prin evitarea unei noi refulări se pune capăt înstrăinării dintre Eu şi libido şi este restabilită unitatea psihică a persoanei. Când libidoul este din nou desprins de obiectul temporar care este persoana medicului, el nu se poate întoarce la obiectul lui anterior, ci stă la dispoziţia Eului. Forţele cu care trebuie să ne luptăm în timpul acestui travaliu terapeutic sunt, pe de o parte, repulsia Eului faţă de anumite direcţii ale libidoului, care se manifestă ca tendinţă spre refulare, şi, pe de altă parte, tenacitatea sau vâscozitatea libidoului, care nu părăseşte cu plăcere obiectul pe care l-a investit odată.

Travaliul terapeutic se descompune deci în două faze: în prima libidoul va fi împins din simptome în transfer şi concentrat acolo, iar în a doua fază se duce lupta în jurul acestui nou obiect şi libidoul este eliberat de el. Transformarea decisivă pentru un bun rezultat este decuplarea refulării în acest conflict înnnoit, astfel ca libidoul să nu se poată retrage din nou Eului, prin fuga în inconştient. Acest lucru se poate face prin transformarea Eului, sub influenţa sugestiei medicale. Prin travaliul de interpretare, care transpune inconştientul în conştient, Eul este mărit pe seama acestui inconştient, el învaţă să fie mai conciliant cu libidoul şi să aibă tendinţa de a-şi restricţiona propria satisfacţie, iar sfiala sa faţă de pretenţiile libidoului este diminuată prin posibilitatea de a

rezolva o parte din ea prin sublimare. Cu cât procesele din tratament se suprapun mai bine peste această descriere ideală, cu atât mai mare devine succesul terapiei psihanalitice. El îşi află o limită prin lipsa de mobilitate a libidoului, care nu se lasă prea uşor detaşat de obiectele sale, şi prin rigiditatea narcisismului, care nu lasă să crească transferul obiectal dincolo de o anumită graniţă. Aruncăm, poate, mai multă lumină asupra procesului de vindecare, observând că noi receptăm tot libidoul care a fost sustras dominaţiei Eului, atrăgând prin transfer asupra noastră o parte a lui.

Nu este nepotrivit să atenţionăm că nu trebuie să tragem o concluzie directă referitoare la localizarea libidoului în timpul stării de boală pe baza repartiţiilor libidoului care se stabilesc în şi prin transfer. Presupunând că am reuşi să rezolvăm fericit cazul, prin producerea şi dizolvarea unui puternic transfer patern asupra medicului, este falsă concluzia că bolnavul suferise înainte din cauza unei astfel de legături inconştiente a libidoului său cu tatăl. Transferul patern nu este decât câmpul de bătălie pe care noi punem stăpânire pe libido; libidoul pacientului a fost abătut aici dinspre alte poziţii. Acest câmp de luptă nu trebuie să coincidă neapărat cu una dintre cele mai importante fortăreţe ale inamicului. Apărarea capitalei inamice nu trebuie să aibă neapărat loc în faţa porţilor acesteia. Numai după ce am dizolvat la loc transferul putem reconstrui ideatic acea repartiţie a libidoului care subzistase în timpul stării de boală.

Din punctul de vedere al teoriei libidoului, mai putem spune încă ceva despre vis. Visele nevroticilor, ca şi actele lor ratate şi asociaţiile lor libere, ne servesc pentru a ghici sensul simptomelor şi a descoperi localizarea libidoului.

Ele ne arată, sub forma împlinirii dorinţei, care mişcări de dorinţă au căzut pradă refulării şi de ce obiecte s-a agăţat libidoul sustras Eului. Interpretarea viselor joacă de aceea un rol important în tratamentul psihanalitic şi în unele cazuri este cel mai important mijloc de lucru, pe perioade lungi. Ştim deja că starea de somn aduce cu ea o anumită relaxare a refulărilor. Prin această diminuare a presiunii care apăsa asupra ei devine posibil ca mişcarea refulată să-şi creeze în vis o expresie mult mai clară decât o poate oferi simptomul în timpul zilei. Studiul visului devine astfel calea cea mai comodă de acces către cunoaşterea inconştientului refulat, căruia îi aparţine libidoul sustras Eului (cf. pp. 244 şi urm.).

În niciun punct esenţial, visele nevroticilor nu sunt însă diferite de cele ale normalilor; poate că nici nu se pot deosebi de ale acestora. Ar fi un nonsens să ţinem seamă de visele nevroticilor într-un mod care nu ar fi valabil şi pentru visele normalilor. Trebuie deci să spunem că diferenţa dintre nevroză şi sănătate este valabilă doar în timpul zilei, ea nu se perpetuează în viaţa onirică. Suntem obligaţi să transferăm şi asupra oamenilor sănătoşi un număr de ipoteze care au apărut la nevrotici, ca o consecinţă a relaţiei dintre visele şi simptomele fiecăruia. Nu putem pune la îndoială faptul că şi omul sănătos posedă în viaţa sa psihică elementul care numai el face posibile atât formarea visului cât şi formarea simptomului şi trebuie să tragem concluzia că şi el a întreprins unele refulări, că şi el face anumite eforturi pentru a le întreţine, că sistemul său inconştient ascunde mişcări refulate şi încă investite energetic şi că o parte *din libidoul lui este sustrasă Eului său*. Şi omul sănătos este deci un virtual nevrotic, dar visul pare a fi singurul simptom pe care el este capabil să îl formeze. Dacă supunem viaţa sa diurnă unui examen minuţios, vom descoperi desigur ceva care contrazice acest aspect, anume

că această viaţă presupus sănătoasă este presărată cu nenumărate formaţiuni de simptom reduse, care practic nu au importanţă.

Diferenţa între sănătatea nervoasă şi nevroză se limitează deci la lucruri practice şi se determină în funcţie de rezultat, anume dacă persoanei i-a rămas o suficientă cantitate de plăcere şi activitate. Aceasta se pune probabil pe seama raportului relativ între cantităţile de energie rămase libere şi cele legate prin refulare şi este de natură cantitativă şi nu calitativă. Nu mai trebuie să vă atrag atenţia că această idee fundamentează teoretic convingerea legată de caracterul în principiu vindecabil al nevrozelor, în ciuda originii lor în predispoziţia constituţională.

Atât putem deduce pentru caracteristicile sănătăţii din faptul identităţii viselor la oamenii sănătoşi şi la nevrotici. Pentru vis mai rezultă însă o concluzie, anume că nu trebuie să îl desprindem de relaţiile sale cu simptomele nevrotice, că nu trebuie să credem că esenţa sa se epuizează prin formula unei traduceri a gândurilor într-o modalitate arhaică de expresie (p. 223), că trebuie să presupunem că el ne arată localizările libidinale şi investiţiile obiectale care există cu adevărat.

Ajungem curând la sfârşit. Poate că sunteţi dezamăgiţi că în capitolul despre psihoterapia psihanalitică nu v-am povestit decât chestiuni teoretice şi nimic despre condiţiile în care se abordează tratamentul şi despre succesele lui. Dar las deoparte aceste lucruri. Primul pentru că nu intenţionez să dau indicaţii practice despre exercitarea psihanalizei şi cel de-al doilea pentru că mă împiedică mai multe motive. La începutul întâlnirilor noastre am subliniat că în circumstanţe favorabile obţinem vindecări cu nimic mai prejos decât cele mai frumoase succese din domeniul terapiei interne şi mai pot adăuga că acest lucru nu

putea fi atins prin niciun alt procedeu. Dacă aş spune mai mult, aş fi bănuit că doresc să acopăr prin reclamă vocile zgomotoase ale detractorilor. Împotriva psihanaliştilor, „colegii“ medici repetă, inclusiv la congresele deschise, ameninţarea că, printr-o colecţie de eşecuri şi prejudicii analitice, vor fi deschis ochii publicului suferind asupra lipsei de valoare a acestei metode de tratament. Dar, făcând abstracţie de caracterul urât, denunţător, al măsurii, o astfel de colecţie nici nu ar fi potrivită pentru o judecată corectă asupra eficienţei terapeutice a analizei. Terapia analitică este tânără, după cum ştim; a avut nevoie de mult timp până să i se poată stabili tehnica şi acest lucru nu s-a putut desfăşura decât în timpul travaliului şi sub influenţa experienţei din ce în ce mai vaste. Din cauza dificultăţilor legate de instruire, medicul începător în psihanaliză trebuie să se bizuie mai mult decât oricare alt specialist pe propria capacitate de perfecţionare şi rezultatele din primul său an de activitate nu vor lăsa niciodată să fie apreciată capacitatea de acţiune a terapiei analitice.

Multe încercări de tratament au eşuat în primele şedinţe de analiză pentru că ele au fost întreprinse în cazuri care nu se potrivesc deloc procedeului şi pe care le excludem astăzi prin stabilirea indicaţiilor noastre. Dar aceste indicaţii nu au putut fi obţinute nici ele altfel decât prin încercare. La început nu se ştia că paranoia şi Dementia praecox în formele pronunţate nu sunt accesibile şi exista încă dreptul de a încerca metoda la toate afecţiunile. Cele mai multe eşecuri din acei primi ani nu au apărut din vina medicului sau din cauza unei alegeri nepotrivite de obiect, ci prin caracterul nefavorabil al condiţiilor exterioare. Am tratat numai despre rezistenţele interne, cele ale pacientului, care sunt necesare şi care se pot depăşi. Rezistenţele exterioare pe care le opun analizei situaţia bolnavului, mediul lui se bucură de un interes teoretic redus, dar au cea mai mare

importanţă practică. Tratamentul psihanalitic se poate compara cu intervenţia chirurgicală şi, ca şi aceasta, are pretenţia de a fi întreprins în condiţiile cele mai favorabile pentru reuşită. Ştiţi ce precauţiuni cere chirurgul să fie îndeplinite: spaţiu potrivit, lumină bună, asistenţă, excluderea aparţinătorilor etc. Acum puneţi-vă întrebarea cum ar fi mers multe din aceste operaţii dacă ar fi trebuit să aibă loc în prezenţa tuturor membrilor familiei, care să îşi bage nasul în câmpul de operaţie şi să ţipe tare la fiecare incizie. La tratamentele psihanalitice intervenţia aparţinătorilor este chiar un pericol şi uneori unul pe care nu ştim cum să îl întâmpinăm. Suntem înarmaţi împotriva rezistenţelor interne ale pacientului, pe care le recunoaştem ca necesare, dar cum trebuie să ne apărăm împotriva acestor rezistenţe exterioare? Aparţinătorii pacientului nu pot fi înduplecaţi prin nicio explicaţie, ei nu pot fi convinşi să se ţină departe de întreaga situaţie şi nu trebuie niciodată să facem front comun cu ei, deoarece ne putem trezi în pericolul de a pierde încrederea bolnavului, care, pe bună dreptate de altfel, cere ca omul lui de încredere să îi ia partea. Cine cunoaşte abisurile care despart adesea membrii unei familii nu poate fi surprins, ca analist, de percepţia conform căreia persoanele apropiate bolnavului au mai puţin interes pentru însănătoşirea acestuia decât pentru rămânerea lui în starea în care este. Acolo unde, aşa cum se întâmplă frecvent, nevroza este legată de conflicte între membrii familiei, persoana sănătoasă nu ezită prea mult când este vorba să aleagă între interesul propriu şi restabilirea bolnavului. Nu este de mirare că soţul nu vede cu ochi buni un tratament în care, aşa cum poate bănui pe bună dreptate, va fi dezvăluit repertoriul păcatelor sale; noi nu ne mirăm, dar nu putem nici să ne reproşăm dacă eforturile noastre rămân fără rezultate şi sunt prematur întrerupte pentru că la rezistenţa soţiei

bolnave s-a adăugat rezistenţa soţului. Am întreprins ceva care nu poate fi dus la bun sfârşit în condiţiile date.

În loc de mai multe cazuri, vă voi povesti doar unul, în care am fost condamnat la un rol de victimă, din pricina precauţiilor medicale. În urmă cu mulţi ani am luat în tratament psihanalitic o tânără care deja de mult timp, de frică, nu mai putea să iasă pe stradă sau să rămână singură în casă. Bolnava mi-a mărturisit în cele din urmă că fantezia ei fusese animată de faptul că surprinsese relaţiile tandre dintre mama ei şi un prieten înstărit al casei. Ea fusese însă aşa de neîndemânatică – sau de rafinată – încât să îi dea mamei un indiciu despre ceea ce se discutase în şedinţele de analiză, schimbându-şi comportamentul faţă de ea: nu mai dorea să fie protejată împotriva angoasei ei de a sta singură de către altcineva decât de mama ei şi privea temător uşile atunci când ea dorea să părăsească casa. Mama însăşi fusese foarte nervoasă cu ceva timp în urmă, dar se vindecase de câţiva ani, într-un sanatoriu de hidroterapie. Să mai adăugăm că acolo făcuse cunoştinţă cu bărbatul cu care putuse înnoda o relaţie satisfăcătoare în toate sensurile. Frapată de pretenţiile furtunoase ale fetei, mama înţelese *brusc* ce însemna angoasa fiicei ei. Ea se îmbolnăvise pentru a face din mama ei o prizonieră, pentru a-i răpi libertatea de mişcare, necesară întâlnirilor cu iubitul. Cu o hotărâre rapidă, mama a pus capăt tratamentului prejudiciant pentru ea. Fata a fost dusă într-un sanatoriu şi mulţi ani a fost prezentată ca o „sărmană victimă a psihanalizei“. Tot acest timp am fost urmărit de o faimă rea din cauza rezultatului prost al acestui tratament. Am păstrat tăcerea, deoarece mă credeam împiedicat să vorbesc din pricina datoriei discreţiei medicale. După mult timp am aflat de la un coleg care vizitase acel sanatoriu şi o văzuse acolo pe fata agorafobă că relaţia dintre mama ei şi înstăritul

prieten de familie era cunoscută în oraş şi avea probabil binecuvântarea soţului şi tatălui. Acestui „secret“ îi fusese deci jertfit tratamentul.

În anii dinainte de război, când afluenţa din multe ţări m-a făcut independent de avantajele sau dezavantajele oraşului natal, urmam o regulă: nu luam în tratament un bolnav care nu era *sui iuris*, independent de alţii în toate relaţiile importante de viaţă. Acest lucru nu şi-l poate permite acum orice psihanalist. Poate că din avertismentul meu despre aparţinători veţi trage concluzia că, pentru scopurile psihanalizei, bolnavii trebuie scoşi din familiile lor, că această terapie trebuie zidită în interiorul unui sanatoriu de boli nervoase. Dar aici nu pot fi de acord cu dumneavoastră. În afară de cazul în care bolnavii se află într-o stare de epuizare gravă, este mult mai avantajos ca ei să rămână în timpul tratamentului în acele situaţii în care ei trebuie să se lupte cu sarcinile care li se dau. Numai că aparţinătorii nu ar trebui să-şi ia revanşa, prin comportamentul lor, faţă de acest avantaj şi în general să nu se opună ostil eforturilor medicale. Dar cum vreţi să aducem în favoarea noastră aceşti factori care ne sunt inaccesibili! Veţi mai ghici desigur şi cât din perspectivele unui tratament este determinat de mediul social şi de statutul cultural al unei familii.

Nu este adevărat că aceasta conferă perspective tulburi psihanalizei ca terapie, chiar dacă putem explica marea majoritate a eşecurilor noastre printr-o astfel de implicare a factorilor exteriori care ne-au tulburat! Prietenii analizei ne-au sfătuit să întâmpinăm o colecţie de eşecuri cu o statistică proprie a succeselor. Nu m-am apucat de aşa ceva. Am spus că o statistică este lipsită de valoare dacă unităţile din serie nu sunt decât prea puţin asemănătoare, şi cazurile de îmbolnăvire nevrotică pe care le-am luat în tratament nu erau într-adevăr echivalente, şi asta în cele mai diverse direcţii. În plus, intervalul de timp pe care trebuia să-l

scrutăm era prea scurt pentru a decide asupra valabilităţii vindecărilor şi despre multe cazuri nu se putea comunica nimic. Ele implicau persoane care îşi ţinuseră ascunse boala şi tratamentul şi a căror vindecare a trebuit tăinuită şi ea. Cea mai puternică frână consta însă în ideea că, în ceea ce priveşte terapia, oamenii se comportă foarte iraţional, astfel că nu avem nicio perspectivă de a-i convinge prin mijloace raţionale. O noutate terapeutică este admisă fie cu entuziasm zgomotos, ca de exemplu atunci când Koch a dat publicităţii prima sa tuberculină împotriva tuberculozei, sau poate fi tratată cu cea mai profundă neîncredere, ca descoperirea cu adevărat binecuvântată a vaccinului lui Jenner, care are şi astăzi adversari neîmpăcaţi. Împotriva psihanalizei există o prejudecată evidentă. Când producem un caz dificil, auzim: asta nu este nicio dovadă, acest bolnav s-ar fi vindecat şi singur, de la sine, în acest timp. Şi atunci când o bolnavă care trecuse deja prin patru cicluri de depresie şi manie a intrat la mine în terapie la trei săptămâni după melancolie şi după alte trei săptămâni se afla din nou la începutul unei manii, toţi membrii familiei, dar şi înalta autoritate medicală chemată să dea un sfat au fost convinşi că noua criză este numai consecinţa analizei care s-a încercat să i se facă. Nu se poate face nimic împotriva prejudecăţilor; vedeţi chiar acum la lucru prejudecăţile pe care un grup de popoare războinice le-a dezvoltat despre celălalt. Cel mai înţelept este să aşteptăm şi să le lăsăm în seama timpului, care le uzează. Într-o zi vedem cum aceiaşi oameni vor gândi cu totul altfel decât până atunci despre aceleaşi lucruri. Rămâne o enigmă obscură de ce nu au gândit aşa de la început.

Se poate ca prejudecata împotriva terapiei analitice să se afle deja în declin. Dovadă sunt răspândirea continuă a învăţăturilor analitice, creşterea numărului de medici care practică analiza

în unele ţări. Pe vremea când eram medic tânăr, m-am pomenit într-un curent asemănător de indignare generală a medicilor împotriva tratamentului sugestiv hipnotic, care i se reproşează astăzi psihanalizei de către „rezonabili“. Hipnotismul nu a ţinut însă ca agent terapeutic, aşa cum promitea la început; noi, psihanaliştii, trebuie să trecem drept moştenitorii lui legali şi să nu uităm cât de multe încurajări şi explicaţii teoretice îi datorăm. Prejudiciile reproşate psihanalizei se limitează în esenţă la manifestări trecătoare de amplificare a conflictului, atunci când analiza nu este făcută cu îndemânare sau când este întreruptă la mijloc. Aţi aflat deja ce facem noi cu bolnavul şi puteţi judeca singuri dacă eforturile noastre pot să îi aducă un prejudiciu durabil. Abuzul analizei este posibil în mai multe direcţii; uneori transferul este un mijloc periculos în mâinile unui medic lipsit de conştiinciozitate. Dar niciun procedeu şi nicio metodă medicală nu sunt protejate de abuzuri; dacă un scalpel nu taie, el nu poate servi nici la vindecare.

Mă aflu acum la sfârşit, doamnelor şi domnilor. Este mai mult decât un fel de a vorbi atunci când recunosc că numeroasele lacune ale prelegerilor pe care vi le-am ţinut mă apasă simţitor. Cel mai rău îmi pare că am promis atât de des să mă întorc în alt loc la o temă abia atinsă şi apoi nu s-a mai ivit contextul pentru a-mi putea ţine promisiunea. Am vrut să vă relatez despre lucruri încă nedefinitivate, aflate în proces de evoluţie şi atunci micul meu rezumat a devenit el însuşi incomplet. În unele locuri am oferit materialul pentru a trage o concluzie şi apoi nu am mai tras această concluzie. Dar nu am pretins să fac din dumneavoastră specialişti; am dorit doar să vă ofer câteva explicaţii incitante.

100 Freud a tradus în total două cărţi ale lui Bernheim: *De la suggestion et de ses applications à la thérapeutique* (1886, tradus 1888/9) şi *Hypnotisme, suggestion et psychothérapie* (1891, tradus 1892). (*N.t.*)

PRELEGERI DE INTRODUCERE ÎN PSIHANALIZĂ SERIE NOUĂ

(1933 [1932])

Notă introductivă

În primăvara anului 1932, editura psihanalitică din Viena se afla într-o situaţie financiară deosebit de delicată. De aceea Freud s-a hotărât să o ajute publicând o nouă serie de Prelegeri de introducere în psihanaliză.

Aceste prelegeri se deosebesc în multe privinţe de seria anterioară, în primul rând datorită faptului că nu au fost niciodată susţinute public şi nici nu au fost scrise cu acest scop. În introducere, Freud subliniază că prelegerile de faţă nu au fost gândite ca un corpus autonom, ci pentru a veni în completarea primei serii.

Ceea ce frapează în primul rând la ele este eterogenitatea. De exemplu, dacă prima prelegere nu este altceva decât recapitularea cunoştinţelor despre vise, în cea de-a treia, a patra şi a cincea apar consideraţii teoretice noi şi cu un grad ridicat de dificultate teoretică. Cea de-a doua prelegere, ca şi ultimele două din serie, nu face altceva decât să trateze teme care au doar o legătură tangenţială cu psihanaliza. Acest lucru nu le face mai puţin interesante, dimpotrivă. Citiorul va găsi aici opiniile lui Freud despre telepatie, educaţie, comunism, dar şi ultimele sale teorii legate de supraeu, angoasă, pulsiunea de moarte sau faza preoedipiană la fată.

Cuvânt înainte

Prelegerile de introducere în psihanaliză au fost ţinute în semestrele de iarnă 1915/16 şi 1916/17 într-o sală de curs a clinicii psihiatrice din Viena înaintea unui auditoriu mixt aparţinând tuturor facultăţilor. Prelegerile primei jumătăţi au fost improvizate şi imediat după aceea aşternute pe hârtie, cele dintr-a doua au fost concepute în timpul unei şederi estivale intermediare la Salzburg şi expuse textual în iarna următoare. Pe atunci încă mai aveam darul unei memorii de fonograf.

În schimb, aceste prelegeri noi nu au fost ţinute niciodată. Vârsta mă scutise între timp de obligaţia – deşi periferică – de a-mi exprima apartenenţa la universitate prin prezentarea de prelegeri, iar o operaţie chirurgicală m-a exclus ca orator. Este deci doar o iluzie a fanteziei dacă în cursul expunerilor următoare mă transpun din nou în sala de curs; iluzia mă poate face ca în aprofundarea materiei să nu uit de consideraţia faţă de cititor.

Aceste prelegeri noi nu vor nicidecum să le înlocuiască pe cele anterioare. Ele nu reprezintă ceva de sine stătător ce s-ar putea aştepta la un cerc de cititori propriu, ci sunt continuări şi completări, care se împart în trei grupe în funcţie de relaţia cu prelegerile anterioare. Unei prime grupe îi aparţin prelucrări ale unor subiecte tratate deja acum cincisprezece ani, dar necesită în prezent, în urma aprofundării înţelegerii noastre şi modificării concepţiilor, o altă prezentare, adică revizii critice. Celelalte două grupe cuprind lărgirile propriu-zise, prin tratarea unor lucruri care fie încă nu existau la vremea primelor prelegeri în psihanaliză, fie exista pe atunci prea puţin material, pentru a justifica un titlu special de capitol. Nu poate fi evitat, dar nici nu trebuie

regretat faptul că unele din prelegerile noi reunesc în sine caracteristicile acestor două grupe.

Dependenţa acestor prelegeri noi de *Prelegerile introductive* se exprimă şi prin continuarea numerotării. Prima prelegere a acestui volum va fi denumită cea de-a 29-a. Din nou, ele oferă puţine noutăţi analistului de specialitate şi se adresează mulţimii numeroase de persoane culte, căreia dorim să îi atribuim un interes binevoitor, chiar dacă reţinut, pentru particularitatea şi achiziţiile tinerei ştiinţe. Şi de această dată intenţia mea călăuzitoare a fost să nu aduc sacrificii aparenţei de simplitate, caracter complet şi omogenitate, să nu ascund problemele, să nu tăgăduiesc lacunele şi incertitudinile. În niciun alt domeniu al muncii ştiinţifice nu ar fi permis să te lauzi cu asemenea intenţii de autolimitare raţională. Ele trec pretutindeni drept fireşti, publicul nu se aşteaptă la altceva. Niciun cititor al unei descrieri astronomice nu se va simţi decepţionat şi superior ştiinţei, dacă i se arată limitele unde cunoştinţele noastre asupra universului se pierd în confuzie. Doar în psihologie este altfel, aici incapacitatea constituţională a omului pentru cercetarea ştiinţifică iese la iveală la întreaga ei dimensiune. Se pare că de la psihologie nu se cer progrese în cunoştinţe, ci alte satisfacţii; i se face un reproş din fiecare problemă nerezolvată, din fiecare incertitudine admisă.

Cine iubeşte ştiinţa vieţii psihice va trebui să accepte şi aceste vicisitudini.

Viena, în vara lui 1932

FREUD

Prelegerea a 29-a

Revizuirea teoriei viselor

Doamnelor şi domnilor! Dacă v-am convocat din nou după o pauză de mai bine de cincisprezece ani, pentru a discuta cu dumneavoastră aspectele noi, şi poate mai bune, apărute în acest răstimp în psihanaliză, atunci este din mai multe puncte de vedere echitabil să ne îndreptăm atenţia mai întâi asupra situaţiei teoriei viselor. Aceasta deţine un loc aparte în istoria psihanalizei, marchează un punct de cotitură; analiza a realizat odată cu ea pasul de la un procedeu psihoterapeutic la o psihologie abisală. Teoria viselor a rămas de atunci chiar aspectul cel mai caracteristic şi specific al tinerei ştiinţe, ceva la care nu există nicio replică în restul cunoaşterii noastre, un teritoriu virgin, dobândit în defavoarea credinţei populare şi misticii. Exotismul afirmaţiilor pe care a trebuit să le facă i-a acordat rolul unui şibolet, a cărui aplicare a decis cine putea deveni un adept al psihanalizei şi pentru cine rămânea definitiv de neconceput. Mie însumi mi-a fost un reazem în acele vremuri grele, când stările de fapt nerecunoscute ale nevrozelor obişnuiau să dezorienteze judecata mea lipsită de experienţă. Ori de câte ori începeam să mă îndoiesc de exactitatea cunoaşterii mele fluctuante, dacă se întâmpla să reuşesc să transpun un vis de o confuzie lipsită de sens într-un procedeu psihic corect şi inteligibil la visător, mi se înnoia convingerea de a fi pe pista cea bună.

Există deci pentru noi un interes deosebit în a urmări tocmai raportat la cazul teoriei viselor, pe de o parte ce transformări a aflat psihanaliza în acest interval, pe de altă parte ce progrese a făcut între timp în înţelegerea şi aprecierea lumii

contemporane. V-o spun de-a dreptul, veţi fi decepţionaţi în ambele sensuri.

Frunzăriţi o dată cu mine colecţiile anuale ale *Internationalen Zeitschrift für (ärztliche) Psychoanalyse* – Revista internaţională de psihanaliză (medicală), în care sunt reunite începând din 1913 lucrările de autoritate din domeniul nostru. Găsiţi în volumele timpurii o rubrică permanentă „Despre interpretarea viselor“, conţinând contribuţii bogate la diversele puncte ale teoriei viselor. Dar cu cât mergeţi mai departe, cu atât se răresc asemenea contribuţii, în cele din urmă rubrica permanentă dispare complet. Analiştii se comportă de parcă nu ar mai avea nimic de spus despre vis, de parcă teoria viselor ar fi finalizată. Dacă întrebaţi însă ce anume au acceptat aceia care sunt mai puţin implicaţi din interpretarea viselor, numărul mare al psihiatrilor şi psihoterapeuţilor care se încălzesc la focul nostru – fără a fi însă în mod deosebit recunoscători pentru ospitalitate –, aşa-zisele persoane culte, care obişnuiesc să îşi însuşească rezultate evidente ale ştiinţei, literaţii şi marele public, atunci răspunsul este în mică măsură satisfăcător. Unele formule au devenit general cunoscute, printre care şi acelea pe care nu le-am susţinut niciodată, cum ar fi principiul conform căruia toate visele sunt de natură sexuală; dar tocmai lucruri atât de importante precum distincţia fundamentală dintre conţinutul manifest al visului şi gândurile latente ale visului, înţelegerea faptului că visele de angoasă nu contrazic funcţia visului de realizare a dorinţelor, imposibilitatea de a interpreta visul, dacă nu dispunem de asociaţiile aferente visătorului, mai ales însă cunoaşterea faptului că, în ce priveşte visul, esenţial este procesul travaliului visului, toate acestea par să fie încă la fel de străine conştiinţei generale ca şi cu treizeci de ani în urmă. Îmi este permis să spun aşa, deoarece în acest timp am primit un număr

imens de scrisori ai căror autori îşi prezintă visele spre interpretare sau cer informaţii despre natura visului, care afirmă că au citit *Interpretarea viselor* şi trădează totuşi prin fiecare frază lipsa lor de înţelegere pentru teoria noastră a viselor. Asta nu ne va împiedica să conştientizăm încă o dată în mod coerent cunoştinţele noastre despre vis. Vă amintiţi, data trecută ne-am folosit de mai multe prelegeri pentru a arăta cum s-a ajuns la înţelegerea acestui fenomen sufletesc neelucidat până în prezent.

Prin urmare, dacă cineva, de exemplu, un pacient aflat în analiză, ne relatează unul dintre visele sale, atunci presupunem că el ne-a făcut astfel una dintre comunicările la care se obligase prin începerea tratamentului analitic. Este desigur o comunicare cu mijloace nepotrivite, deoarece visul în sine nu este o manifestare socială, nu este un mijloc de înţelegere reciprocă. Noi nici nu înţelegem ce a vrut să ne spună visătorul, şi nici el însuşi nu o ştie mai bine. Acum trebuie să luăm rapid o hotărâre: ori visul este, după cum ne asigură medicii neanalişti, un indiciu că visătorul nu a dormit bine, că nu toate părţile creierului său au avut parte în mod egal de odihnă, că porţiuni singulare aflate sub influenţa unor stimuli necunoscuţi au vrut să lucreze în continuare şi au putut să o facă doar în mod foarte incomplet. Dacă lucrurile stau aşa, atunci procedăm bine neocupându-ne în continuare de produsul perturbării nocturne, lipsit de valoare din punct de vedere psihic; căci ce în examinarea sa ar putea fi folositor intenţiilor noastre? Sau dacă nu – observăm însă că am decis de la început altfel. Am adoptat premisa – recunoaştem, în mod destul de arbitrar –, am postulat faptul că şi acest vis de neînţeles trebuie să fie un act psihic pe deplin valabil, plin de înţeles şi valoros, pe care îl putem

folosi în analiză asemeni altei comunicări. Doar succesul tentativei poate demonstra că avem dreptate. Dacă reuşim să transformăm visul într-o asemenea manifestare valoroasă, avem în mod evident şansa de a afla ceva nou, de a obţine comunicări aparţinând unui gen rămas altfel inaccesibil nouă.

Acum se înalţă însă înaintea noastră dificultăţile sarcinii noastre şi enigmele subiectului nostru. Cum procedăm pentru a transforma visul într-o asemenea comunicare normală şi cum explicăm că o parte a manifestărilor pacientului a adoptat această formă de neînţeles deopotrivă pentru el şi pentru noi?

Vedeţi, doamnelor şi domnilor, că de această dată eu nu parcurg calea unei prezentări genetice, ci cea a uneia dogmatice. Primul nostru pas este să stabilim noua noastră atitudine referitor la problema visului prin introducerea a două noţiuni, a două nume noi. Ceea ce am desemnat ca vis numim text al visului sau vis *manifest*, iar ceea ce căutăm, bănuim ca să zic aşa că se află îndărătul visului, numim gândurile *latente* ale visului. Atunci putem să formulăm cele două sarcini ale noastre în felul următor: avem de transformat visul manifest în cel latent şi de indicat cum cel din urmă a devenit cel dintâi în viaţa psihică a visătorului. Prima parte este o sarcină practică, ea revine *interpretării visului*, necesită o tehnică; cea de-a doua este una teoretică, ea urmează să explice procesul presupus al *travaliului visului* şi poate fi doar o teorie. Ambele, tehnica interpretării visului şi teoria travaliului visului, trebuie nou create.

Cu ce parte să începem acum? Sunt de părere să începem cu tehnica interpretării visului; rezultatul va fi mai plastic şi vă va crea o impresie mai vie.

Pacientul a povestit deci un vis, pe care noi urmează să îl interpretăm. Noi l-am ascultat

relaxaţi pe pacient, fără a ne pune în mişcare reflecţiile. Ce facem mai întâi? Hotărâm să ne preocupăm cât mai puţin posibil de cele auzite, de visul *manifest*. Fireşte că acest vis manifest are tot felul de caracteristici ce nu ne sunt întru totul indiferente. El poate fi coerent, de o compoziţie netedă asemeni unei creaţii literare, sau confuz până la a fi de neînţeles, aproape ca un delir, poate conţine elemente absurde sau glume şi concluzii aparent spirituale, îi poate apărea visătorului drept limpede şi focalizat sau tulbure şi estompat, imaginile sale pot demonstra puterea senzorială deplină proprie percepţiilor sau pot fi compuse din umbre asemeni unei adieri nedefinite, cele mai diverse caractere se pot aduna laolaltă în acelaşi vis, împărţite în locuri diferite; în fine, visul poate arăta o nuanţă de indiferenţă a sentimentelor sau să fie însoţit de cele mai puternice emoţii de bucurie sau senzaţii penibile – să nu credeţi că noi desconsiderăm această diversitate infinită din visul manifest, vom reveni mai târziu asupra ei şi vom găsi la ea foarte multe care pot fi valorificate în folosul interpretării, dar mai întâi facem abstracţie de ea şi pornim pe calea principală care duce la interpretarea visului. Adică poftim visătorul să se elibereze şi de impresia visului manifest, să nu îşi îndrepte atenţia asupra întregului, ci asupra diferitelor părţi ale conţinutului visului şi să ne comunice pe rând ce îi vine în minte referitor la fiecare dintre aceste părţi componente, ce asociaţii îi trec prin minte atunci când cercetează cu atenţie pe fiecare în parte.

Nu-i aşa, este o tehnică deosebită, nu modalitatea obişnuită de a trata o comunicare sau declaraţie? Cu siguranţă că ghiciţi de asemenea că în spatele acestui procedeu se află premise ce încă nu au fost pronunţate. Să mergem însă mai departe. În ce ordine îi îngăduim pacientului să se ocupe de părţile componente ale visului său? Ne sunt deschise aici mai multe căi. Putem urma pur

şi simplu ordinea cronologică, aşa cum s-a dovedit la povestirea visului. Aceasta este ca să zic aşa metoda cea mai strictă, cea clasică. Sau putem îndruma visătorul să îşi aleagă mai întâi *resturile diurne* din vis, deoarece experienţa ne-a învăţat că în aproape fiecare vis şi-au făcut intrarea un rest de amintire sau o aluzie la o întâmplare din ziua visului, deseori la mai multe, şi dacă urmăm aceste puncte de contact, descoperim deseori dintr-o dată trecerea de la lumea aparent foarte îndepărtată a visului la viaţa reală a pacientului. Sau îi spunem să înceapă cu acele elemente ale conţinutului visului care îi atrag atenţia prin limpezimea lor deosebită şi forţa senzorială. Deoarece noi ştim că aici îi va fi deosebit de uşor să obţină asociaţii. Nu contează pe care din aceste căi ne apropiem de asociaţiile căutate.

Şi apoi obţinem aceste asociaţii. Ele aduc cu sine aspecte din cele mai diverse, amintiri ale zilei de ieri, ale zilei visului şi ale unor vremuri demult trecute, reflecţii, discuţii pro şi contra, confesiuni şi întrebări. Unele ţâşnesc din pacient, înaintea altora ezită o vreme. Majoritatea arată o relaţie limpede cu un element al visului; nu este surprinzător, doar ele pornesc de la aceste elemente, dar se întâmplă de asemenea ca pacientul să le introducă cu cuvintele: asta nu pare să aibă absolut nimic de-a face cu visul; o spun pentru că îmi vine în minte.

Ascultând această abundenţă de idei, observăm curând că au mai multe în comun cu conţinutul visului decât punctele de pornire. Ele aruncă o lumină surprinzătoare asupra tuturor părţilor visului, umplu lacunele dintre ele, fac inteligibile asamblările lor bizare. În fine, trebuie să ne lămurim asupra relaţiei dintre ele şi conţinutul visului. Visul apare drept un rezumat extras din asociaţii, ce-i drept, produs după reguli încă neînţelese, elementele sale apar drept reprezentanţii ieşiţi prin alegere dintr-o mulţime.

Nu încape îndoială că prin tehnica noastră am obţinut ceea ce este înlocuit prin vis şi în ce constă valoarea psihică a visului, dar acestea nu mai arată particularităţile ciudate ale visului, caracterul său bizar, confuzia sa.

Dar să nu lăsăm loc neînţelegerii! Asociaţiile aferente visului încă nu sunt gândurile latente ale visului. Acestea sunt conţinute în asociaţii ca într-o apă-mamă – şi totuşi nu sunt chiar întru totul conţinute. Asociaţiile aduc cu sine pe de-o parte mult mai mult decât ne este necesar pentru formularea gândurilor latente ale visului, anume toate acele expuneri, treceri, legături pe care intelectul pacientului a trebuit să le producă pe calea apropierii de gândurile visului. Pe de altă parte asociaţia s-a oprit deseori tocmai înaintea gândurilor propriu-zise ale visului, s-a apropiat numai de ele, le-a atins numai cu aluzii. Intervenim aici spontan, tragem concluzii incontestabile, exprimăm în cuvinte ceea ce pacientul doar a atins în treacăt în asociaţiile sale. Se creează aparenţa că noi intervenim cu agerimea noastră şi bunul nostru plac asupra materialului pe care ni-l pune la dispoziţie visătorul şi că abuzăm de el pentru a introduce în afirmaţiile sale interpretări care nu pot fi deduse din ele; de asemenea, nu este uşor să demonstrăm legitimitatea demersului nostru într-o prezentare abstractă. Faceţi însă dumneavoastră înşivă o analiză de vis sau adânciţi-vă într-un exemplu bine descris în literatura noastră şi vă veţi convinge cu câtă stringenţă decurge o asemenea muncă de interpretare.

Dacă la interpretarea viselor suntem în general şi în primul rând dependenţi de asociaţiile visătorului, avem totuşi un comportament complet autonom faţă de anumite elemente ale conţinutului visului, şi asta mai ales pentru că trebuie să o facem, pentru că la ele asociaţiile de regulă dau greş. Noi am observat de timpuriu că sunt mereu

aceleaşi conţinuturi la care acest lucru se potriveşte; ele nu sunt prea numeroase, iar experienţa acumulată ne-a învăţat că trebuie concepute şi interpretate drept *simboluri* pentru altceva. În comparaţie cu celelalte elemente ale visului, li se poate atribui o semnificaţie stabilă, care nu trebuie să fie însă univocă, a cărei întindere este determinată de reguli deosebite, dar obişnuite nouă. Deoarece noi ne pricepem să traducem aceste simboluri, visătorul însă nu, cu toate că el însuşi le-a folosit, se poate întâmpla ca nouă să ne devină imediat limpede sensul unui vis, încă înaintea tuturor strădaniilor legate de interpretarea visului, imediat ce am auzit doar textul visului, în timp ce visătorul însuşi încă se mai confruntă cu o enigmă. Despre simbolistică, despre cunoştinţele noastre asupra ei şi problemele pe care ni le oferă, am povestit însă deja atât de multe în prelegerile anterioare, încât nu este nevoie să mă repet astăzi.

Iată deci metoda noastră de interpretare a viselor. Următoarea întrebare, probabil îndreptăţită, sună aşa: pot fi interpretate toate visele cu ajutorul ei? Iar răspunsul este: nu, nu toate, şi totuşi atât de multe, încât suntem siguri de utilitatea şi temeiul procedeului. Dar de ce nu toate? Răspunsul recent are să ne înveţe ceva important, ceva ce ne introduce deja în condiţiile psihice ale formării visului: deoarece munca interpretării visului are loc împotriva unei rezistenţe ce variază de la mărimi neînsemnate până la insurmontabil – cel puţin în ce priveşte mijloacele puterii noastre din momentul respectiv. Manifestările acestei rezistenţe nu pot fi trecute cu vederea în timpul muncii. În unele locuri asociaţiile sunt oferite fără ezitare, iar deja prima sau a doua idee aduce cu sine lămurirea. În altele, pacientul se opreşte din vorbă şi şovăie înainte să pronunţe o asociaţie, şi apoi avem deseori de ascultat un şir lung de idei, înainte de a obţine ceva

utilizabil pentru înţelegerea visului. Cu cât este şirul asociaţiilor mai lung şi mai ocolit, cu atât mai puternică este rezistenţa, suntem noi de părere, desigur, pe bună dreptate. Aceeaşi influenţă o resimţim şi în uitarea viselor. Se întâmplă destul de des ca, în ciuda tuturor strădaniilor, pacientul să nu îşi mai poată aminti de unul din visele sale. După ce înlăturăm însă într-o porţiune de muncă analitică o dificultate care l-a perturbat pe pacient în raportul său cu analiza, reapare brusc visul uitat. Alte două observaţii îşi au şi ele locul aici. Se întâmplă foarte des ca la început să nu apară o porţiune a visului, ce este apoi alipită ca supliment. Aceasta trebuie înţeleasă ca o încercare de a uita porţiunea respectivă. Experienţa arată că tocmai această porţiune este cea mai plină de semnificaţii; noi presupunem că o rezistenţă mai puternică a stat în calea comunicării ei decât în cazul celorlalte. Mai departe, vedem deseori că visătorul lucrează contra uitării viselor sale, fixând visul în scris imediat după deşteptare. Îi putem spune că este inutil, căci rezistenţa, în defavoarea căreia persoana a reuşit să menţină textul visului, se deplasează apoi asupra asociaţiei şi face visul manifest inaccesibil interpretării. În aceste condiţii nu trebuie să ne mirăm dacă o creştere în continuare a rezistenţei chiar suprimă asociaţiile şi zădărniceşte astfel interpretarea visului.

Din toate acestea tragem concluzia că rezistenţa pe care o sesizăm în cursul muncii de interpretare a visului trebuie să aibă un aport şi la devenirea visului. Pot fi într-adevăr deosebite vise care au luat naştere sub o presiune mică şi altele ivite sub una mare a rezistenţei. Această presiune variază însă şi înlăuntrul aceluiaşi vis; ea este vinovată pentru lacunele, neclarităţile, confuziile care pot întrerupe coerenţa celui mai frumos vis.

Dar ce opune aici rezistenţă, şi împotriva a ce? Ei bine, rezistenţa este pentru noi indiciul sigur al unui conflict. Trebuie să fie aici o forţă care vrea

să exprime ceva şi o alta care se împotriveşte admiterii acestei exprimări. Visul manifest realizat apoi va strânge toate deciziile în care s-a condensat această luptă a celor două tendinţe. Într-un loc, una dintre forţe poate a reuşit să impună ce a vrut să spună, în altele, instanţa oponentă a reuşit să şteargă complet comunicarea intenţionată sau să o înlocuiască prin ceva ce nu trădează nicio urmă a ei. Cele mai frecvente şi mai caracteristice pentru formarea visului sunt cazurile în care conflictul a rezultat într-un compromis, astfel încât, ce-i drept, instanţa comunicativă a putut spune ce a vrut să spună, dar nu în forma dorită, ci doar într-una atenuată, denaturată şi deghizată. Deci dacă visul nu redă cu fidelitate gândurile onirice, dacă este nevoie de o muncă de interpretare pentru a arunca o punte peste prăpastia dintre ele două, atunci acest aspect este un succes al instanţei oponente, prohibitive şi limitatoare, pe care am dedus-o din percepţia rezistenţei la interpretarea visului. Câtă vreme am studiat visul ca pe un fenomen izolat, independent de formaţiuni psihice înrudite cu el, am numit această instanţă *cenzor al visului*.

Dumneavoastră ştiţi deja de multă vreme că această cenzură nu este o formă de organizare proprie vieţii visului; că conflictul a două instanţe psihice pe care le denumim – inexact – refulatul inconştient şi conştientul domină în general viaţa noastră psihică şi că rezistenţa faţă de interpretarea visului, indiciul cenzurii visului, nu este nimic altceva decât rezistenţa de refulare, prin care acele două instanţe se depărtează una de cealaltă. Ştiţi de asemenea că, în anumite condiţii, din conflictul acestora reies alte formaţiuni psihice care, aidoma visului, sunt rezultatul compromisurilor, şi nu veţi cere ca eu să repet aici înaintea dumneavoastră tot ce este cuprins în introducerea la teoria nevrozelor, pentru a vă prezenta ce ştim despre condiţiile formării unor asemenea compromisuri. Aţi înţeles că visul este un produs patologic, prima verigă a

şirului ce cuprinde simptomul isteric, reprezentarea obsesivă, ideea delirantă, dar evidenţiat înaintea celorlalte aspecte prin efemeritatea sa şi devenirea sa în condiţii care aparţin vieţii normale. Căci, să nu scăpăm din vedere, viaţa onirică este, după cum a spus deja Aristotel, modul în care lucrează sufletul nostru în timpul stării de somn. Starea de somn reprezintă o îndepărtare de lumea exterioară reală, iar astfel este dată condiţia pentru desfăşurarea unei psihoze. Cel mai atent studiu al psihozelor severe nu ne va permite descoperirea vreunei trăsături care să fie mai caracteristică pentru această stare de boală. În psihoză, ignorarea realităţii este însă provocată în două feluri, fie prin faptul că refulatul inconştient devine prea puternic, astfel încât copleşeşte conştientul ataşat de realitate, fie pentru că realitatea a devenit atât de insuportabil de dureroasă, încât Eul ameninţat se aruncă, dintr-o răzvrătire disperată, în braţele pulsionalităţii inconştiente. Psihoza inofensivă a visului este consecinţa unei retrageri conştient voite, doar temporare, din lumea exterioară, ea şi dispare odată cu reluarea relaţiilor cu aceasta. În timpul izolării persoanei care doarme se produce şi o modificare în distribuirea energiei ei psihice; o parte a efortului refulării, folosit altminteri pentru menţinerea inconştientului la cote joase, poate fi economisit, căci chiar dacă inconştientul îşi foloseşte eliberarea sa relativă în favoarea activităţii, găseşte totuşi închisă calea către motilitate, liberă fiind doar cea nedăunătoare spre satisfacerea halucinaţiilor. Se poate deci forma acum un vis; cenzura visului arată însă că şi în timpul somnului a mai rămas suficient din rezistenţa de refulare.

Aici ni se deschide o cale pentru răspunsul la întrebarea dacă visul are şi o funcţie, dacă este investit cu o acţiune folositoare. Odihna lipsită de excitaţii pe care doreşte să o producă starea de

somn este ameninţată din trei părţi, în chip mai mult întâmplător de excitaţii externe în timpul somnului şi de interese ale cotidianului, care nu pot fi întrerupte în chip inevitabil de mişcările pulsionale refulate nesaturate, ce pândesc ocazia manifestării. În urma reducerii nocturne a refulărilor ar putea exista pericolul ca odihna somnului să fie perturbată ori de câte ori impulsul extern sau intern poate stabili o legătură cu una dintre sursele inconştiente ale pulsiunilor. Procesul oniric face ca produsul unei asemenea conlucrări să rezulte într-o trăire halucinatorie inofensivă şi să asigure astfel continuarea somnului. Nu constituie o contradicţie faţă de această funcţie dacă visul îl trezeşte uneori pe cel care doarme cu dezvoltarea unei angoase, ci un semnal că gardianul consideră situaţia ca fiind prea periculoasă şi nu mai crede că o poate stăpâni. Nu rareori percepem atunci încă din timpul somnului mesajul liniştitor ce doreşte să prevină trezirea: nu este decât un vis!

Atât am vrut să vă spun, doamnelor şi domnilor, despre interpretarea viselor, a cărei sarcină este să ne ducă de la visul manifest la gândurile latente ale visului. Odată atins acest obiectiv, în analiza practică dispare de cele mai multe ori interesul pentru vis. Se introduce în celelalte comunicarea obţinută sub forma unui vis şi se continuă cu analiza. Noi avem interesul de a mai zăbovi asupra visului; suntem tentaţi să studiem procesul prin care gândurile latente ale visului au fost transformate în visul manifest. Îl numim travaliul visului. Vă amintiţi, l-am descris atât de amănunţit în prelegerile anterioare, încât pot să mă limitez la cele mai succinte rezumări în privirea de ansamblu de astăzi.

Procesul travaliului visului este deci ceva complet nou şi neobişnuit, despre care nu se mai auzise înainte. El ne-a prilejuit prima înţelegere a

procedeelor care se derulează în sistemul inconştient şi ne-a arătat că ele sunt complet diferite de cunoştinţele pe care le avem despre gândirea noastră conştientă, că ele ar trebui să îi pară celei din urmă drept nemaiauzite şi greşite. Semnificaţia acestor idei a fost apoi amplificată prin descoperirea faptului că la formarea simptomelor nevrotice sunt active aceleaşi mecanisme – nu ne încumetăm să spunem: procese ale gândirii – care au transformat gândurile latente ale visului în visul manifest.

În cele ce urmează nu voi putea evita o modalitate schematizantă a prezentării. Să presupunem că avem într-un caz anume o privire generală asupra tuturor gândurilor latente, cu mai multă sau mai puţină încărcătură afectivă, prin care s-a înlocuit visul manifest, după ce s-a săvârşit interpretarea visului. Ne atrage atunci atenţia o deosebire între ele, iar această deosebire ne va duce departe. Aproape toate aceste gânduri ale visului sunt cunoscute sau recunoscute de către visător; el admite că a gândit astfel, acum sau altă dată, sau că ar fi putut gândi astfel. Se împotriveşte doar admiterii unui singur gând; acesta îi este străin, poate îl consideră chiar respingător; este posibil ca visătorul să îl refuze cu o excitaţie pasională. Acum ne devine limpede că celelalte gânduri sunt părţi ale unei gândiri conştiente, mai corect spus: preconştiente; ele ar fi putut fi gândite şi în stare de trezie, probabil că s-au şi format în timpul zilei. Însă acest gând singular tăgăduit, sau mai corect această mişcare singulară, este un rod al nopţii; aparţine inconştientului visătorului, este din acest motiv tăgăduită şi repudiată de acesta. Ea a trebuit să aştepte să apară scăderea nocturnă a refulării, pentru a reuşi cât de cât o exprimare. Această exprimare este oricum una atenuată, denaturată, deghizată; nu am fi găsit-o fără munca interpretării visului. Această mişcare inconştientă datorează legăturii cu celelalte gânduri ireproşabile

ale visului ocazia de a se strecura într-o disimulare ştearsă prin bariera cenzurii; pe de altă parte, gândurile preconştiente ale visului datorează tot acestei legături puterea de a preocupa viaţa sufletească şi în timpul somnului; căci pentru noi nu mai încape nicio îndoială: această mişcare inconştientă este creatorul propriu-zis al visului, ea procură energia psihică pentru formarea visului. Aidoma oricărei alte mişcări pulsionale, ea nu poate tinde spre nimic altceva decât propria satisfacere, iar experienţa noastră în interpretarea viselor ne arată de asemenea că acesta este sensul oricărei visări. În fiecare vis urmează să fie prezentată o dorinţă pulsională ca fiind împlinită. Izolarea nocturnă a vieţii psihice faţă de realitate, regresia astfel făcută posibilă către mecanisme primitive înlesnesc ca această satisfacere pulsională dorită să fie trăită halucinatoriu ca timp prezent. În urma aceleiaşi regresii, în vis, reprezentările sunt transpuse în imagini vizuale, gândurile latente ale visului deci dramatizate şi ilustrate.

Din această porţiune a travaliului visului obţinem informaţii despre unele dintre cele mai evidente şi deosebite aspecte ale visului. Repet evoluţia formării visului. Introducerea: dorinţa de a dormi, ignorarea intenţionată a lumii exterioare. Două urmări ale acestei ignorări pentru aparatul psihic, în primul rând posibilitatea ca în el să apară modalităţi de lucru mai vechi şi mai primitive, regresia, în al doilea rând reducerea rezistenţei de refulare ce împovărează inconştientul. Ca urmare a acestui element apare posibilitatea formării visului, folosită de prilejuri, adică de excitaţiile interne şi externe puse în mişcare. Visul care ia astfel fiinţă este deja o formaţiune de compromis; el are o funcţie dublă, este pe de o parte conform Eului, prin faptul că serveşte dorinţei de somn, pe de altă parte permite unei mişcări pulsionale refulate satisfacerea, posibilă în aceste condiţii, sub forma

unei realizări halucinate de dorinţă. Întregul proces al formării visului, admis de Eul dormind, este însă supus condiţiei cenzurii ce este exercitată de restul refulării menţinute. Nu pot prezenta mai simplu procedeul, el nu este mai simplu. Dar pot continua acum cu descrierea travaliului visului.

Să ne întoarcem încă o dată la gândurile latente ale visului! Elementul lor cel mai puternic este mişcarea pulsională refulată care şi-a creat în ele o expresie, chiar dacă atenuată şi disimulată, sprijinindu-se pe excitaţii întâmplător prezente şi pe transferul către resturile diurne. Asemeni oricărei mişcări pulsionale, şi aceasta exercită o presiune în favoarea satisfacerii prin acţiune, dar calea spre motilitate îi este închisă prin organizarea fiziologică a stării de somn; ea este nevoită să o pornească în recul, spre percepţie şi să se mulţumească cu o satisfacere halucinată. Gândurile latente ale visului sunt deci transpuse într-o sumă de imagini senzoriale şi de scene vizuale. Pe această cale se întâmplă cu ele ceva care nouă ne pare atât de nou şi de surprinzător. Nu mai intervin toate acele mijloace proprii limbii, prin care sunt exprimate relaţiile mai fine de gândire, conjuncţiile şi prepoziţiile, modificările reprezentate de declinare şi conjugare, deoarece lipsesc mijloacele lor de prezentare; ca într-o limbă primitivă fără gramatică, este exprimat doar materialul brut al gândirii, aspectele abstracte sunt reduse la aspectele concrete ce stau la baza lor. Rămăşiţele rezultate pot lesne apărea drept incoerente. Corespunde atât regresiei arhaice în aparatul psihic, cât şi cerinţelor cenzurii, dacă este folosită într-o mare măsură prezentarea anumitor obiecte şi procedee prin simboluri devenite străine gândirii conştiente. Implicaţii mult mai mari au însă alte modificări, la care sunt supuse elementele gândurilor onirice. Cele care permit identificarea vreunui punct de contact sunt *condensate* în unităţi noi. La transpunerea gândurilor în imagini sunt

preferate în mod inechivoc cele care permit o asemenea comasare, condensare; de parcă ar avea efect o forţă ce expune materialul unei presări, aglomerări. Ca urmare a condensării, un element din visul manifest poate corespunde unor numeroase elemente din gândurile latente ale visului; dar şi invers, un element al gândurilor visului poate fi reprezentat în vis prin mai multe imagini.

Şi mai ciudat este celălalt procedeu, al *deplasării* sau al transferului de accent, ce este cunoscut în gândirea conştientă doar ca eroare de gândire sau ca mijloc al cuvântului de spirit. Diferitele reprezentări ale gândurilor visului doar nu sunt egale valoric, ele sunt investite cu cuantumuri de afect de mărimi variate şi considerate în mod corespunzător de către judecată ca fiind mai mult sau mai puţin importante şi demne de interes. În travaliul visului, aceste reprezentări sunt separate de afectele aderente lor; afectele sunt rezolvate pentru sine, ele pot fi deplasate asupra altor aspecte, se pot menţine, pot să fie supuse transformărilor, pot să nu apară deloc în vis. Importanţa reprezentărilor lipsite de afect reapare în vis ca forţă senzorială a imaginilor visului, dar observăm că acest accent a trecut de la elementele semnificative la cele indiferente, astfel încât în vis apare drept lucrul principal împins în prim-plan ceea ce în gândurile visului a jucat doar un rol secundar, şi invers, ce este esenţial în gândurile visului îşi găseşte în vis doar o prezentare făcută în treacăt, puţin desluşită. Nicio altă porţiune a travaliului visului nu contribuie atât de mult ca visul să devină bizar şi de neconceput pentru visător. Deplasarea este mijlocul principal al *deformării visului*, pe care gândurile visului trebuie să o suporte sub influenţa cenzurii.

În urma acestor acţiuni asupra gândurilor visului, acesta este aproape finalizat. Mai apare un factor destul de inconstant, aşa-zisa elaborare

secundară, după ce visul a răsărit înaintea conştiinţei ca obiect de percepţie. Tratăm atunci visul aşa cum suntem în general obişnuiţi să ne tratăm conţinuturile de percepţie, căutăm să umplem lacune, să introducem corelaţii, şi procedând astfel ne expunem destul de des confuziilor grave. Însă această activitate oarecum raţionalizantă, care în cel mai bun caz conferă visului o faţadă netedă, cum nu i se poate potrivi conţinutului său adevărat, poate fi de asemenea omisă ori se poate manifesta doar într-o măsură foarte modestă, caz în care visul îşi afişează toate breşele şi fisurile. Nu trebuie uitat, pe de altă parte, că nici travaliul visului nu procedează mereu la fel de energic; deseori el se limitează doar la anumite porţiuni ale gândurilor visului, iar altora li se permite să apară în vis nemodificate. Atunci se creează impresia că în vis au fost executate cele mai fine şi complicate operaţiuni intelectuale, că au fost făcute spirite, luate hotărâri, rezolvate probleme, în timp ce toate acestea sunt rezultatul activităţii noastre spirituale normale, pot să se fi petrecut atât în ziua dinaintea visului, cât şi în timpul nopţii, nu au nimic de-a face cu travaliul visului şi nu scot la iveală niciun aspect caracteristic pentru vis. De asemenea, nu este de prisos să subliniem încă o dată opoziţia existentă chiar înlăuntrul gândurilor visului, între mişcarea pulsională inconştientă şi resturile diurne. În timp ce acestea din urmă prezintă întreaga diversitate a actelor noastre sufleteşti, cea dintâi, care este motorul propriu-zis al formării visului, sfârşeşte în mod regulat cu o realizare de dorinţă.

Aş fi putut să spun toate acestea deja cu cincisprezece ani în urmă, ba chiar cred că vi le-am şi spus atunci. Să compilăm acum modificările şi noile convingeri survenite în acest răstimp.

Vă spuneam deja: mă tem că veţi considera că este destul de puţin şi nu veţi înţelege de ce v-am impus vouă să ascultaţi acelaşi lucru de două ori, şi mie, să îl spun. Au trecut însă cincisprezece ani, iar eu sper să restabilesc cel mai lesne în acest mod contactul cu dumneavoastră. De asemenea sunt lucruri atât de elementare, de importanţă atât de decisivă pentru înţelegerea psihanalizei, încât pot fi ascultate cu dragă inimă o a doua oară, iar faptul că au rămas într-o atât de mare măsură aceleaşi după cincisprezece ani este un aspect în sine demn de reţinut.

Fireşte că găsiţi în literatura acestei perioade un număr mare de confirmări şi expuneri detaliate, din care intenţionez să vă ofer doar nişte probe. De asemenea, pot recupera astfel unele aspecte ce fuseseră cunoscute mai devreme. Acestea se referă în principal la simbolistica prezentă în vis şi la celelalte modalităţi de prezentare ale visului. Vă mai spun că, recent, medicii de la o universitate americană au refuzat să recunoască psihanalizei caracterul de ştiinţă, pe motiv că ea nu permite niciun fel de dovezi experimentale. Ei ar fi putut ridica aceeaşi obiecţie şi împotriva astronomiei; experimentarea cu corpurile cereşti doar este deosebit de dificilă. Depinzi de observări. Oricum, tocmai cercetătorii din Viena au făcut începutul confirmând experimental simbolistica noastră din vis. Un anume dr. Schrötter a descoperit încă din anul 1912 că, dacă persoanelor profund hipnotizate li se dă sarcina să viseze despre procese sexuale, în visul astfel provocat materialul sexual este înlocuit prin simbolurile cunoscute nouă. De exemplu: unei femei i se spune să viseze despre raportul sexual cu o prietenă. În visul ei, această prietenă apare cu o *geantă de voiaj*, pe care este lipit un bilet: doar pentru doamne. Şi mai impresionante sunt experimentele din 1924 aparţinând lui Betlheim şi Hartmann, care au lucrat asupra unor bolnavi de aşa-zisă confuzie korsakoffiană. Ei le-au spus

acestora poveşti având conţinut sexual grosier şi au fost atenţi la deformările care apăreau la solicitarea reproducerii celor povestite. Au ieşit din nou la iveală simbolurile familiare nouă pentru organe sexuale şi raport sexual, printre altele simbolul treptei, despre care autorii spun pe bună dreptate că ar fi fost inaccesibil unei dorinţe conştiente de deformare.

H. Silberer a arătat într-o foarte interesantă serie de experimente (1909 şi 1912), că travaliul visului poate fi oarecum surprins în flagrant în timp ce transpune gânduri abstracte în imagini vizuale. Atunci când el intenţiona, obosit şi somnolent fiind, să se forţeze să presteze muncă intelectuală, îi scăpa deseori ideea, iar în locul ei apărea o viziune, care era în mod evident un substitut.

Un exemplu simplu în acest sens: mă gândesc, spune Silberer, că intenţionez să corectez într-un eseu un pasaj cu poticneli. Viziune: mă văd netezind cu rindeaua o bucată de lemn. La aceste experimente s-a întâmplat frecvent ca, în timpul strădaniei, nu ideea care se afla în expectativa unei elaborări să devină conţinutul viziunii, ci propria stare subiectivă, ceea ce este corespunzător stării în loc de ceea ce este corespunzător obiectului, Silberer denumind aceasta „fenomen funcţional". Un exemplu vă va arăta imediat la ce se face referire. Autorul se străduieşte să compare punctele de vedere a doi filosofi cu privire la o anumită problemă. Unul dintre ele îi scapă însă mereu în somnolenţa sa şi în cele din urmă el are o viziune în care cere o informaţie de la un secretar morocănos care, aplecat deasupra unei mese de scris, la început nu îi acordă atenţie şi apoi îl priveşte în silă şi cu o atitudine de refuz. Probabil că se explică din înseşi condiţiile experimentului că viziunea astfel obţinută prin forţă reprezintă atât de frecvent un rezultat al autoobservării.

Să mai rămânem la simboluri. Au existat unele pe care noi am crezut că le-am înţeles şi la care ne-

a deranjat totuşi că nu am ştiut să indicăm cum a ajuns *acel* simbol la *acea* semnificaţie. În asemenea cazuri a trebuit să privim drept deosebit de salutare confirmările venite din alte părţi, din lingvistică, folclor, mitologie, ritual. Un exemplu de acest gen a fost simbolul paltonului. Am spus că în visul unei femei paltonul semnifică un bărbat. Sper acum să vă impresionez dacă auziţi că Th. Reik ne relatează în 1920: „La extrem de vechiul ceremonial al miresei la beduini, mirele acoperă mireasa cu un palton special numit «aba» şi pronunţă cuvintele rituale: «De acum încolo să nu te acopere nimeni altul în afara mea».“ (După Robert Eisler: *Weltenmantel und Himmelszelt* – 1910, vol. II, p. 599 şi urm.) Am găsit de asemenea mai multe simboluri noi, dintre care vreau să vă relatez cel puţin două exemple. După Abraham 1922, păianjenul este în vis un simbol al mamei, însă al mamei falice, de care te temi, astfel încât teama de păianjen exprimă spaima de incestul matern şi groaza de organul genital feminin. Ştiţi poate că plăsmuirea mitologică a capului Meduzei poate fi redusă la acelaşi motiv al spaimei de castrare. Celălalt simbol despre care vreau să vă vorbesc este cel al podului. Ferenczi l-a elucidat în 1921-1922. Simbolul semnifică la origine mădularul masculin ce leagă perechea părintească în timpul raportului sexual, dar evoluează apoi la alte semnificaţii, care derivă din prima. În măsura în care este meritul mădularului masculin faptul că efectiv se poate veni pe lume din lichidul amniotic, podul devine trecerea de la lumea de dincolo (faptul de a nu fi încă născut, pântecele matern) spre lumea pământească (viaţa), iar deoarece omul îşi imaginează moartea şi ca întoarcere în pântecele matern (în apă), podul mai primeşte şi conotaţia trimiterii în moarte, şi în cele din urmă podul semnifică, la mai mare depărtare de sensul iniţial, şi trecerea, schimbarea de stare în general. Cu asta se potriveşte atunci când o femeie, care nu

a depăşit dorinţa de a fi bărbat, visează atât de frecvent despre poduri ce sunt prea scurte pentru a atinge malul opus.

În conţinutul manifest al viselor apar destul de frecvent imagini şi situaţii care amintesc de motive cunoscute din basme, legende şi mituri. Interpretarea unor asemenea vise aruncă apoi o lumină asupra intereselor originare ce au creat aceste motive, situaţie în care fireşte că nu ne este permis să uităm de evoluţia semantică ce a afectat acest material în decursul vremurilor. Munca noastră de interpretare dezvăluie ca să zicem aşa materia primă, care trebuie destul de frecvent numită sexuală în cel mai larg sens, dar a aflat în elaborarea ulterioară utilizarea cea mai diversă. Asemenea deducţii obişnuiesc să atragă asupra noastră mânia tuturor cercetătorilor care nu sunt de orientare analitică, de parcă noi am intenţiona să negăm sau să desconsiderăm tot ce s-a construit în materie de evoluţii ulterioare pe această bază. Cu toate acestea, asemenea înţelegeri sunt instructive şi interesante. Acelaşi lucru este valabil pentru derivarea anumitor motive din artele plastice, atunci când de exemplu B.J. Eisler (1919) interpretează analitic, urmând indiciile din visele pacienţilor săi, adolescentul jucându-se cu un băiat, prezentat în Hermes al lui Praxitele. Doar încă un cuvânt – nu pot să mă abţin să menţionez cât de frecvent tocmai temele mitologice îşi găsesc lămurirea prin interpretarea viselor. Astfel, de exemplu, legenda labirintului corespunde prezentării unei naşteri anale; coridoarele întortocheate sunt intestinul, firul Ariadnei este cordonul ombilical.

Modalităţile de prezentare proprii travaliului visului, o materie tentantă şi aproape inepuizabilă, ne-au devenit tot mai familiare prin studiul amănunţit; vreau să vă ofer şi dintr-acestea câteva probe. Astfel, de exemplu, visul prezintă relaţia frecvenţei prin multiplicarea similarităţii. Ascultaţi

visul ciudat al unei adolescente: intră într-o sală mare şi găseşte acolo o persoană şezând pe un scaun, repetată de şase, opt ori şi mai des, care însă este de fiecare dată tatăl ei. Este uşor de înţeles, când se află din circumstanţele secundare ale interpretării că această încăpere reprezintă pântecele matern. Atunci visul fetei devine echivalent cu fantasma bine cunoscută nouă a fetei care pretinde că şi-a întâlnit tatăl deja în viaţa intrauterină, când el făcea în timpul sarcinii câte o vizită pântecelui matern. Să nu vă inducă în eroare faptul că în vis ceva este inversat, intrarea tatălui fiind deplasată asupra propriei persoane; acest aspect are de altfel şi semnificaţia sa deosebită. Multiplicarea persoanei tatălui poate exprima doar faptul că procedeul respectiv s-a petrecut în repetate rânduri. De fapt, trebuie să recunoaştem că visul nu îşi permite prea multe atunci când exprimă *frecvenţa* prin *aglomerare*. Nu a făcut decât să revină asupra sensului primordial al cuvântului, care astăzi desemnează o repetare în timp, dar este preluat de la o acumulare în spaţiu. Travaliul visului transpune însă, ori de câte ori este posibil, relaţiile temporale în relaţii spaţiale şi le prezintă ca atare. Se vede de exemplu în vis o scenă între persoane ce apar ca fiind foarte mici şi situate la mare depărtare, de parcă ar fi privite prin partea opusă a unui binoclu de teatru. Micimea, ca şi distanţa în spaţiu semnifică aici acelaşi lucru, este vorba de distanţa în timp, trebuie să se înţeleagă că este o scenă din trecutul îndepărtat. Poate vă amintiţi că v-am spus deja în prelegeri anterioare şi v-am arătat prin exemple că noi am învăţat să valorificăm pentru interpretare şi trăsături pur formale ale visului manifest, adică să le transformăm în conţinut din gândurile latente ale visului (cf. pp. 199 şi urm.). Dumneavoastră doar ştiţi că toate visele unei nopţi aparţin aceluiaşi context. Dar nu este indiferent nici măcar dacă aceste vise îi apar persoanei care visează drept un

lucru continuu sau dacă le divide în mai multe fragmente şi câte sunt ele. Numărul acestor fragmente corespunde deseori unui număr egal de puncte centrale separate ale formării gândurilor în gândurile latente ale visului sau curentelor ce luptă unul împotriva celuilalt în viaţa psihică a visătorului, dintre care fiecare îşi găseşte expresia predominantă, chiar dacă niciodată exclusivă, în câte un fragment special de vis. Un previs scurt şi un vis principal lung se află deseori în relaţia reciprocă de condiţionare şi execuţie, din care dumneavoastră puteţi găsi un exemplu foarte limpede în acele prelegeri vechi (v. pp. 207 şi urm.). Un vis pe care visătorul îl descrie ca fiind oarecum intercalat corespunde cu adevărat unei propoziţii secundare în gândurile visului. Franz Alexander a arătat (1925) într-un studiu despre perechi de vise că nu rareori două vise se împart într-o noapte într-aşa fel întru împlinirea sarcinii visului, încât luate împreună dau o împlinire a visului în două etape, lucru pe care nu îl realizează fiecare vis în sine. Dacă dorinţa visului are, de exemplu, drept conţinut o acţiune nepermisă săvârşită asupra unei anumite persoane, atunci această persoană apare desluşit în primul vis, acţiunea este însă prezentată prin aluzii timide. Al doilea vis procedează apoi altfel. Acţiunea este numită clar, persoana devine însă incognoscibilă sau este înlocuită printr-una indiferentă. Asta chiar creează impresia de şiretenie. O a doua relaţie asemănătoare între cele două fragmente ale unei perechi de vise este aceea că unul reprezintă sancţionarea, celălalt împlinirea păcătoasă a dorinţei. Deci cam aşa: dacă iei pedeapsa asupra ta, atunci ai voie să îţi permiţi lucrul interzis.

Nu vă pot reţine mai mult atenţia la descoperiri mici de acest fel, nici la discuţiile care se referă la valorificarea interpretării viselor în munca

analitică. Pot presupune că sunteţi nerăbdători să auziţi ce schimbări s-au produs în concepţiile de bază despre esenţa şi semnificaţia visului. Sunteţi deja pregătiţi că tocmai despre acest subiect sunt puţine de spus. Cel mai controversat punct al întregii teorii a fost probabil afirmaţia că toate visele sunt realizări de dorinţe. Pot spune că am rezolvat pe deplin încă în prelegerile anterioare obiecţia inevitabilă, mereu repetată, a profanilor că doar există atât de multe vise de angoasă. O dată cu împărţirea în vise de dorinţă, de angoasă şi punitive, noi ne-am menţinut valabilă teoria.

Visele punitive sunt şi ele realizări de dorinţe, dar nu ale mişcărilor pulsionale, ci ale instanţei care critică, cenzurează şi pedepseşte în viaţa psihică. Atunci când întâlnim un vis punitiv pur, o uşoară operaţie mentală ne permite să reconstruim visul de dorinţă, la care visul punitiv constituie replica potrivită şi care pentru visul manifest a fost înlocuit prin acest refuz. Dumneavoastră ştiţi, doamnelor şi domnilor, că studiul visului ne-a ajutat mai întâi la înţelegerea nevrozelor. Veţi înţelege de asemenea că cunoştinţele noastre despre nevroze au putut influenţa ulterior concepţia noastră asupra visului. După cum veţi auzi, ne-am văzut nevoiţi să presupunem în viaţa psihică existenţa unei instanţe cu atribuţii deosebite de critică şi interdicţie, pe care o numim Supraeul. Prin identificarea cenzurii visului drept o performanţă a acestei instanţe, am fost îndrumaţi să acordăm o atenţie mai serioasă participării Supraeului la formarea visului.

Împotriva teoriei referitoare la funcţia visului, de realizare a dorinţei, s-au ridicat doar două dificultăţi serioase, a căror dezbatere duce departe, fără a-şi găsi încă, ce-i drept, rezolvarea pe deplin satisfăcătoare. Prima este oferită de faptul că persoanele care au trecut printr-o trăire şocantă, o traumă psihică gravă, cum a fost atât de des cazul în război şi cum găseşte de asemenea ca motivare

a unei isterii traumatice, sunt astfel retranspuşi de către vis cu regularitate în situaţia traumatică. Conform presupunerilor noastre despre funcţia visului, nu ar trebui să fie aşa. Ce mişcare a dorinţei ar putea fi satisfăcută prin revenirea asupra trăirii traumatice extrem de jenante? Acest lucru este greu de ghicit. Cu al doilea fapt ne întâlnim aproape zilnic în munca analitică; el nici nu reprezintă o obiecţie cu atâta pondere ca celălalt. Dumneavoastră ştiţi că una dintre sarcinile psihanalizei este să ridice vălul amneziei ce învăluie primii ani de copilărie şi să readucă în amintirea conştientă manifestările vieţii sexuale infantile timpurii conţinute de ei. Aceste prime trăiri sexuale ale copilului sunt legate de impresii dureroase de teamă, interdicţie, decepţie şi pedeapsă; înţelegem că au fost refulate, dar nu înţelegem că au un acces atât de larg la viaţa visului, că oferă modelele pentru atât de multe fantasme ale visului, că visele sunt pline de reproduceri ale acestor scene infantile şi de aluzii la ele. Caracterul lor de neplăcere şi tendinţa travaliului visului de realizare a dorinţei par totuşi să nu se împace bine. Dar poate că în acest caz percepem dificultatea ca fiind prea mare. De aceleaşi trăiri din copilărie sunt legate toate dorinţele pulsionale nepieritoare, nerealizate, ce oferă pe parcursul întregii vieţi energia pentru formarea visului, pe care doar le putem crede capabile ca în imensa lor forţă ascensională să aducă la suprafaţă şi materialul întâmplărilor percepute drept penibile. Iar pe de altă parte, în modalitatea reproducerii acestui material se simte inconfundabil efortul travaliului visului, care vrea să nege neplăcerea prin deformare şi să transforme decepţia în îngăduinţă. La nevrozele traumatice lucrurile stau altfel, aici visele au cu regularitate drept rezultat dezvoltarea angoasei. Sunt de părere că nu trebuie să ne sfiim să recunoaştem că în acest caz funcţia visului dă greş. Nu vreau să fac

referire la zicala că excepţia confirmă regula; înţelepciunea ei îmi pare destul de îndoielnică. Este însă adevărat că excepţia nu anulează regula. Dacă izolăm în scopul studiului o performanţă psihică singulară din întregul angrenaj, ne creăm posibilitatea descoperirii legităţilor proprii ei; dacă o introducem din nou în structură, trebuie să fim pregătiţi să observăm că aceste rezultate sunt umbrite sau prejudiciate prin impactul cu alte puteri. Noi spunem că visul este o realizare de dorinţă; dacă vreţi să ţineţi cont de obiecţiile din urmă, veţi spune totuşi că visul este *tentativa* unei realizări de dorinţă. Nimeni din cei apţi să se transpună în dinamica psihică nu va considera că aţi spus în acest caz ceva diferit. În anumite circumstanţe, visul îşi poate impune intenţia doar într-o manieră foarte nedesăvârşită sau trebuie în general să renunţe la ea; fixaţia inconştientă la o traumă pare să ocupe un loc de frunte printre aceste împiedicări ale funcţiei visului. În timp ce persoana care doarme trebuie să viseze, deoarece slăbirea nocturnă a refulării activează ascensiunea fixaţiei traumatice, travaliul visului său, care ar dori să transforme urmele mnezice ale întâmplării traumatice într-o realizare de dorinţă, dă greş. În aceste condiţii se întâmplă să avem insomnii, să renunţăm la somn de teama eşecului funcţiei visului. Nevroza traumatică ne arată aici un caz extrem, dar trebuie să le concedem şi trăirilor din copilărie caracterul traumatic şi nu trebuie să ne mire dacă rezultă şi în alte condiţii perturbări mai mărunte ale actului visului.

Prelegerea a 30-a

Vis şi ocultism

Doamnelor şi domnilor! Vom parcurge astăzi un drum îngust, dar care poate duce la o perspectivă largă.

Este puţin probabil să vă surprindă că voi vorbi despre relaţia visului cu ocultismul. Visul doar a fost deseori considerat poarta spre lumea misticii, chiar şi în prezent trece pentru mulţi drept un fenomen ocult. Nici noi, care l-am făcut obiectul cercetării ştiinţifice, nu contestăm că unul sau mai multe fire îl leagă de acele lucruri obscure. Misticism, ocultism, ce se înţelege prin ele? Să nu vă aşteptaţi din partea mea la vreo tentativă de a cuprinde prin definiţii aceste domenii prost delimitate. La modul general şi nedefinit ştim cu toţii la ce să ne gândim în acest caz. Este un fel de tărâm de dincolo al lumii luminoase, dominată de legi implacabile, pe care ştiinţa a construit-o pentru noi.

Ocultismul afirmă existenţa reală a acelor „lucruri dintre cer şi pământ, pe care înţelepciunea noastră de belferi nici în vis nu le cunoaşte“[101]. Ei bine, să nu ne oprim asupra micimii sufleteşti a şcolii; suntem gata să credem ce ne este prezentat într-o formă credibilă.

Avem de gând să procedăm cu aceste lucruri ca şi cu orice alt material al ştiinţei, să stabilim mai întâi dacă asemenea procese sunt cu adevărat demonstrabile şi apoi, însă doar apoi, când veridicitatea lor nu poate fi pusă la îndoială, să ne străduim să le explicăm. Nu poate fi însă tăgăduit că până şi această hotărâre ne este îngreunată prin diferiţi factori intelectuali, psihologici şi istorici. Nu este acelaşi lucru ca abordarea altor cercetări.

Mai întâi dificultatea intelectuală! Permiteţi-mi desluşiri grosiere, evidente. Să presupunem că ar fi

vorba de problema alcătuirii interiorului pământului. După cum este cunoscut, nu ştim nimic sigur în acest sens. Bănuim că este compus din metale grele în stare incandescentă. Ia să facă acum cineva afirmaţia că interiorul pământului este apă saturată cu gaz carbonic, deci un fel de sifon. Vom spune desigur că este foarte improbabil, căci ne contrazice toate aşteptările, nu ia în considerare acele puncte de reper ale cunoştinţelor noastre care ne-au dus la formularea ipotezei cu privire la metale. Nu este însă de neconceput; dacă cineva ne arată o cale pentru verificarea ipotezei sifonului, o vom urma fără a opune rezistenţă. Dar acum vine altul cu afirmaţia serioasă că miezul pământului constă din marmeladă! Faţă de acest caz ne vom comporta complet diferit. O să spunem în sinea noastră că marmelada nu există în natură, este un produs al bucătăriei omeneşti, în afară de asta existenţa acestei materii presupune prezenţa pomilor fructiferi şi a fructelor acestora, iar noi nu ne putem imagina cum am putea strămuta vegetaţia şi arta culinară omenească în interiorul pământului; rezultatul acestor obiecţii intelectuale va fi o cotitură în interesul nostru, în loc să aprofundăm cercetarea faptului că miezul pământului constă cu adevărat din marmeladă, ne vom întreba ce om trebuie să fie acela care poate avea o asemenea idee, şi cel mult îl vom mai întreba de unde ştie el asta. Nefericitul iniţiator al teoriei marmeladei va fi profund jignit şi ne va acuza că, motivaţi de prejudecăţi pretins ştiinţifice, refuzăm afirmaţiei sale aprecierea obiectivă. Dar nu îi va folosi la nimic. Noi simţim că prejudecăţile nu sunt întotdeauna condamnabile, că uneori sunt îndreptăţite, oportune, pentru a ne scuti de osteneală inutilă. Ele doar nu sunt nimic altceva decât concluzii prin analogie după alte judecăţi, bine întemeiate.

Un număr mare al afirmaţiilor ocultiste are asupra noastră un efect similar celui al ipotezei marmeladei, astfel încât ne credem în drept să le refuzăm de la început fără verificare. Dar nu este totuşi atât de simplu. O comparaţie ca aceea aleasă de mine nu demonstrează nimic, demonstrează atât de puţin cum o fac în general comparaţiile. Căci rămâne îndoielnic dacă ea se potriveşte, şi înţelegem că atitudinea refuzului dispreţuitor şi-a făcut deja alegerea. Prejudecăţile sunt uneori oportune şi îndreptăţite, alteori însă eronate şi dăunătoare, şi nu se ştie niciodată când sunt una şi când sunt alta. Însăşi istoria ştiinţelor abundă de incidente care pot avertiza faţă de o condamnare pripită. S-a considerat de asemenea multă vreme a fi o presupunere lipsită de sens că pietrele pe care astăzi le numim meteoriţi ar fi ajuns pe pământ din spaţiul ceresc sau că roca munţilor, care include fragmente de scoici, ar fi format odată fundul mării. De altfel, nici psihanaliza noastră nu a avut parte de o soartă diferită atunci când s-a evidenţiat prin crearea unei căi de acces spre cele inconştiente. Aşa că noi, analiştii, avem un motiv special să fim prudenţi în utilizarea motivului intelectual pentru respingerea ipotezelor noi şi trebuie să recunoaştem că nu ne este de ajutor pentru a depăşi aversiunea, îndoiala şi nesiguranţa.

Al doilea factor l-am numit cel psihologic. Mă refer la înclinaţia generală a oamenilor spre credulitate şi credinţa în minuni. De la început, când viaţa ne ia sub ordinele sale stricte, se trezeşte în noi o rezistenţă împotriva caracterului implacabil şi monotoniei legilor gândirii şi împotriva cerinţelor examenului realităţii. Raţiunea devine duşmanul care ne privează de atâtea posibilităţi de plăcere. Descoperim câtă plăcere rezultă din a ne sustrage ei cel puţin temporar şi a ne abandona tentaţiilor nonsensului. Elevul se delectează cu răstălmăciri ale cuvintelor, savantul specialist îşi ia în râs activitatea după un

congres ştiinţific, chiar şi omul serios savurează jocurile cuvintelor de spirit. Ostilitatea mai serioasă faţă de „raţiune şi ştiinţă, forţa cea mai bună a omului“[102] îşi aşteaptă ocazia, ea se grăbeşte să îi acorde prioritate şarlatanului sau medicului fizioterapeut faţă de medicul „cu studii“, ea iese în întâmpinarea afirmaţiilor ocultismului, câtă vreme pretinsele stări de fapt ale acestuia sunt percepute drept încălcări ale legii şi regulii, ea adoarme critica, falsifică percepţiile, obţine prin constrângere confirmări şi aprobări care nu pot fi justificate. Cine ia în considerare această înclinaţie a oamenilor are toate motivele să anuleze multe comunicări ale literaturii oculte.

Cea de-a treia rezervă am numit-o cea istorică şi vreau să atrag astfel atenţia asupra faptului că în lumea ocultismului în fond nu se petrece nimic nou, dar că în ea se ivesc din nou toate semnele, miracolele, profeţiile şi apariţiile de spirite, care ne sunt relatate din vremuri vechi şi în cărţi vechi şi despre care noi am crezut că le-am rezolvat de mult ca fiind plăsmuiri ale fanteziei dezlănţuite sau înşelătoriei tendenţioase, produse ale unei vremi în care neştiinţa oamenilor era foarte mare, iar spiritul ştiinţific îşi mai trăia copilăria. Dacă acceptăm ca fiind adevărate lucrurile care, conform comunicărilor ocultiştilor, se mai petrec şi astăzi, atunci trebuie să recunoaştem drept credibile şi acele veşti din Antichitate. Iar acum ne aducem aminte că tradiţiile şi cărţile sfinte ale popoarelor sunt preapline de asemenea poveşti miraculoase şi că religiile îşi sprijină pretenţia la credibilitate tocmai pe asemenea întâmplări extraordinare şi minunate şi găsesc în ele dovezile pentru lucrarea puterilor supraumane. Atunci ne vine greu să evităm suspiciunea că interesul ocult este de fapt unul religios şi că face parte din motivele secrete ale mişcării oculte să vină în ajutorul religiei ameninţate de progresul gândirii ştiinţifice. Iar odată cu înţelegerea unui asemenea

motiv trebuie să sporească neîncrederea şi aversiunea noastră la ideea de a ne apuca de cercetarea pretinselor fenomene oculte.

În cele din urmă această aversiune trebuie totuşi depăşită. Este o chestiune a stării de fapt dacă cele povestite de ocultişti sunt sau nu adevărate. Asta trebuie să poată fi decis prin observaţie. În fond, trebuie să le mulţumim ocultiştilor. Relatările despre miracole din vremuri vechi sunt sustrase examinării noastre ulterioare. Dacă suntem de părere că ele nu pot fi demonstrate, atunci trebuie totuşi să recunoaştem că nu pot fi combătute cu toată rigoarea. Însă în legătură cu ce se petrece în prezent, lucruri la care am putea fi de faţă, trebuie să putem veni cu o judecată sigură. Dacă ajungem la convingerea că asemenea miracole nu se petrec în prezent, atunci nu ne temem de obiecţia că ele ar fi putut avea loc în vremurile vechi. Alte explicaţii sunt atunci mult mai la îndemână. Ne-am dezbărat deci de rezervele noastre şi suntem gata să participăm la observarea fenomenelor oculte.

Spre nenorocirea noastră ne lovim atunci de împrejurări ce sunt extrem de nefavorabile intenţiei noastre oneste. Observările de care urmează să depindă judecata noastră au loc în condiţii care induc nesiguranţa în percepţiile noastre senzoriale, ne amorţesc atenţia, desfăşurându-se în obscuritate sau în lumină roşietică slabă, după o vreme îndelungată de aşteptări vane. Ni se spune că deja atitudinea noastră incredulă, deci critică, poate împiedica producerea fenomenelor aşteptate. Situaţia astfel creată este o veritabilă imagine distorsionată a împrejurărilor în care noi obişnuim altminteri să efectuăm cercetări ştiinţifice. Observările sunt făcute asupra aşa-ziselor mediumuri, persoane cărora li se atribuie capacităţi „senzitive“ deosebite, care însă nu se remarcă nicidecum prin însuşiri eminente ale spiritului sau caracterului şi nu sunt îmboldite de o mare idee sau o intenţie

serioasă precum vechii făcători de minuni. Din contră, ele trec chiar şi la cei care cred în puterile lor misterioase drept deosebit de neserioase; majoritatea dintre ele au fost deja demascate ca fiind impostori, ne putem aştepta ca şi restul să aibă aceeaşi soartă. Performanţele lor creează impresia unor năzbâtii copilăreşti sau scamatorii. Niciodată până acum nu a reieşit ceva utilizabil în şedinţele cu aceste mediumuri, ca de exemplu să fi fost făcută accesibilă o nouă sursă de forţă. Desigur, nici nu ne aşteptăm la o îmbunătăţire adusă creşterii porumbeilor din partea scamatoriei prestidigitatorului care produce prin magie porumbei din jobenul său gol. Mă pot transpune uşor în situaţia unui om care doreşte să împlinească cerinţele obiectivităţii şi participă de aceea la şedinţele oculte, dar oboseşte după o vreme şi, plin de repulsie faţă de cele care i se pretind, le întoarce spatele şi revine, fără a fi fost convins în vreun fel, la prejudecăţile sale anterioare. Unui asemenea om îi putem reproşa că asta nu este conduita potrivită, dar fenomenelor pe care dorim să le studiem nu le putem prescrie cum să fie şi în ce condiţii să apară. Se impune mai curând să perseverăm şi să apreciem regulile de precauţie şi control, prin care mai nou se încearcă asigurarea protecţiei faţă de neseriozitatea mediumurilor. Din păcate, această tehnică modernă de asigurare pune capăt accesibilităţii facile a observărilor oculte. Studiul ocultismului devine o profesie deosebită, dificilă, o activitate care nu poate fi urmată pe lângă alte interese. Iar până când cercetătorii implicaţi în acest studiu vor fi tras nişte concluzii, rămânem în seama îndoielilor şi propriilor presupuneri.

Cea mai probabilă dintre aceste presupuneri este aceea că, în cazul ocultismului, este vorba de un miez real de stări de fapt încă neidentificate, în jurul căruia înşelăciunea şi efectul fanteziei au ţesut un înveliş greu de străpuns. Dar cum putem

să ne apropiem măcar de acest miez, din ce loc putem să atacăm problema? Consider că aici ne vine în ajutor visul, dându-ne indiciul ca din toată această grămadă să extragem tema telepatiei.

După cum ştiţi, numim telepatie faptul pretins că un eveniment, ce are loc la un anumit moment, ajunge aproximativ concomitent la conştiinţa unei persoane aflate la distanţă, fără ca mijloacele de comunicare cunoscute nouă să poată fi luate în considerare. Premisa tacită este ca acest eveniment să afecteze o persoană faţă de care cealaltă, receptorul veştii, are un interes emoţional puternic. Deci de exemplu persoana A suferă un accident sau moare, iar persoana B, apropiată celei dintâi, mama, soţia sau iubita, află vestea aproximativ în acelaşi timp printr-o percepţie a vederii sau auzului; în cel din urmă caz în aşa fel, de parcă ar fi fost înştiinţată telefonic, ceea ce însă nu a fost cazul, un soi de replică psihică la telegrafia fără fir. Nu trebuie să subliniez în faţa dumneavoastră cât de improbabile sunt astfel de procedee. De asemenea, cele mai multe dintre aceste relatări pot fi respinse cu motive întemeiate; rămân unele, la care acest lucru nu este atât de uşor. Permiteţi-mi acum ca eu, în scopul comunicării pe care intenţionez să o fac, să exclud cuvinţelul prudent „pretins“ şi să continuu de parcă aş crede în realitatea obiectivă a fenomenului telepatic. Reţineţi însă că asta nu este cazul, că nu m-am fixat asupra unei convingeri.

În fond, am puţine lucruri pe care să vi le comunic, doar un fapt lipsit de însemnătate. Vreau de asemenea să limitez şi mai mult aşteptările dumneavoastră, spunându-vă că de fapt visul are puţin de-a face cu telepatia. Nici telepatia nu aruncă o lumină nouă asupra esenţei visului, nici visul nu oferă o mărturie directă pentru realitatea telepatiei. Fenomenul telepatic nici nu este legat de vis, el poate surveni şi în starea de trezie. Singurul motiv de a discuta relaţia dintre vis şi telepatie este

că starea de somn pare deosebit de potrivită pentru receptarea mesajului telepatic. Receptăm atunci un vis aşa-zis telepatic şi ne convingem în cursul analizei sale că ştirea telepatică a jucat acelaşi rol ca un alt rest diurn şi, asemeni acestuia, a fost modificată de travaliul visului şi pusă în slujba tendinţei acestuia.

În analiza unui asemenea vis telepatic se petrece apoi ceva care mi s-a părut destul de interesant pentru a-l alege, în ciuda lipsei sale de însemnătate, ca punct de pornire pentru această prelegere. În anul 1922, când am făcut prima comunicare despre acest subiect, am avut la început doar o singură observare la dispoziţie. De atunci am făcut mai multe observări asemănătoare, dar rămân la primul exemplu, pentru că este cel mai uşor de prezentat, şi vă voi introduce imediat *in medias res*.

Un bărbat în mod evident inteligent, conform afirmaţiei sale nicidecum „cu înclinaţii oculte", îmi scrie despre un vis care i se pare bizar. Îmi spune de la bun început că fiica sa, care este măritată şi locuieşte departe de el, urmează să nască întâia oară la mijlocul lui decembrie. Această fiică îi este foarte apropiată, el ştie şi că ea este foarte ataşată de el. În noaptea din 16 spre 17 noiembrie, el visează că soţia sa a născut gemeni. Urmează mai multe amănunte, peste care pot trece aici, şi care nu şi-au găsit toate lămurirea. Femeia care în vis a devenit mama gemenilor este cea de-a doua soţie a sa, mama vitregă a fiicei. El nu îşi doreşte copii de la această femeie pe care el nu o crede capabilă de o educare pricepută a copiilor, în plus întrerupsese la momentul visului de multă vreme contactul sexual cu ea. Ce îl face pe el să îmi scrie nu este o îndoială faţă de teoria visului, la care l-ar fi îndreptăţit conţinutul manifest al visului, căci de ce visul, în opoziţie totală cu

dorinţele sale, o prezintă pe această femeie născând copii? Conform informaţiilor oferite de el, nu exista vreun motiv nici pentru temerea ca acest eveniment nedorit să aibă loc. Ceea ce l-a îndemnat să îmi relateze acest vis a fost faptul că în dimineaţa zilei de 18 noiembrie i s-a telegrafiat vestea că fiica născuse gemeni. Telegrama fusese expediată cu o zi înainte, naşterea avusese loc în noaptea din 16 spre 17, aproximativ la aceeaşi oră când el visase că soţia îi născuse gemeni. Visătorul mă întreabă dacă eu consider întâmplător că visul a coincis cu evenimentul. El nu se încumetă să numească visul unul telepatic, deoarece diferenţa dintre conţinutul visului şi eveniment se referă tocmai la aspectul care lui i se pare a fi esenţialul, adică persoana celei care a născut. Dintr-una din observaţiile sale reiese însă că nu s-ar fi mirat de un vis telepatic autentic. El este de părere că fiica cu siguranţă „că s-a gândit în mod deosebit la el“ în timpul travaliului.

Doamnelor şi domnilor! Sunt sigur că vă puteţi explica deja acest vis şi înţelegeţi de asemenea de ce vi l-am povestit. Iată un bărbat, nemulţumit de cea de-a doua soţie a sa şi care preferă o soţie precum fiica sa din prima căsătorie. Pentru inconştient, fireşte că nu se pune problema acestui „precum“. Se întâmplă acum să ajungă la el în timpul nopţii mesajul telepatic că fiica a născut gemeni. Travaliul visului acaparează acest mesaj, îngăduie ca el să fie expus influenţei dorinţei inconştiente, care ar vrea să aşeze fiica în locul celei de-a doua soţii, iar astfel ia fiinţă surprinzătorul vis manifest, care maschează dorinţa şi denaturează mesajul. Trebuie să spunem că abia interpretarea visului ne-a arătat că este un vis telepatic, iar psihanaliza a relevat o stare de fapt telepatică, pe care altminteri nu am fi recunoscut-o.

Să nu vă lăsaţi însă induşi în eroare! În ciuda acestui fapt, interpretarea visului nu a făcut nicio

afirmaţie cu privire la adevărul obiectiv al situaţiei telepatice. Poate fi însă şi o aparenţă care poate fi elucidată în altă manieră. Este posibil ca gândurile latente ale visului să fi sunat astfel: astăzi doar este ziua în care ar trebui să aibă loc naşterea, dacă fiica, după cum cred eu de fapt, a greşit socoteala cu o lună. Iar ea arăta deja de pe atunci, când am văzut-o ultima oară, de parcă urma să aibă gemeni. Iar soţia mea decedată iubea atât de mult copiii, cât s-ar fi bucurat ea de gemeni! (Acest ultim element îl introduc în urma unor asociaţii încă nemenţionate ale visătorului.) În cazul acesta, chiar dacă imboldul pentru vis ar fi fost nişte presupuneri bine întemeiate ale visătorului şi nu un mesaj telepatic, succesul ar fi fost acelaşi. Vedeţi dumneavoastră, nici această interpretare a visului nu ne-a lămurit cu nimic dacă putem să concedem telepatiei realitate obiectivă. Acest lucru ar putea fi hotărât doar prin informarea amănunţită privind toate împrejurările evenimentului, fapt din păcate la fel de puţin posibil la acest exemplu, ca şi la celelalte din experienţa mea. Recunosc că acceptarea telepatiei oferă de departe cea mai simplă explicaţie, dar nu câştigăm mult astfel. Cea mai simplă explicaţie nu este întotdeauna cea corectă, adevărul nu este de multe ori deloc simplu, şi înainte să ne hotărâm în favoarea unei acceptări cu atât de multe implicaţii, vrem să ne asigurăm că am dat dovadă de toată prudenţa.

Putem să părăsim acum tema: „vis şi telepatie“ – nu mai am ce să vă spun în această privinţă. fiineţi însă cont de faptul că nu visul părea să ne spună ceva despre telepatie, ci interpretarea visului, prelucrarea psihanalitică. Astfel putem în cele ce urmează să facem complet abstracţie de vis şi vrem să dăm curs aşteptărilor noastre că aplicarea psihanalizei poate arunca o lumină asupra altor stări de fapt, numite oculte. Avem de

exemplu fenomenul inducerii sau transmiterii gândurilor, ce este foarte apropiat telepatiei, de fapt poate fi unit cu ea fără vreo constrângere notabilă. El înseamnă că procesele psihice dintr-o persoană, reprezentările, stările de excitaţie, impulsurile volitive se pot transfera prin spaţiu liber asupra altei persoane, fără a se folosi de căile cunoscute ale comunicării prin cuvinte şi semne. Înţelegeţi cât de bizar ar fi, poate şi de însemnătate practică, dacă asemenea lucruri s-ar petrece cu adevărat. În treacăt fie spus, este de mirare că tocmai acest fenomen este cel mai puţin menţionat în vechile relatări despre miracole.

În timpul tratamentului psihanalitic aplicat pacienţilor, mi s-a creat impresia că agitaţia ghicitorilor profesionişti ascunde ocazia favorabilă pentru observaţii deosebit de ireproşabile asupra transmiterii gândurilor. Acestea sunt persoane neînsemnate sau chiar de calitate inferioară, care se dedau vreunei ocupaţii, dau în cărţi, studiază scrisul de mână şi liniile din palmă, fac calcule astrologice şi procedând astfel le prevestesc vizitatorilor lor viitorul, după ce s-au arătat familiarizaţi cu porţiuni ale destinelor trecute sau prezente ale acestora. Clienţii lor se dovedesc de cele mai multe ori destul de satisfăcuţi de aceste performanţe şi nici nu le poartă pică dacă mai târziu profeţiile nu se adeveresc. Am aflat mai multe asemenea cazuri, am putut să le studiez analitic şi vă voi povesti imediat cel mai bizar dintre aceste exemple. Din păcate, forţa probatorie a acestor comunicări este prejudiciată de numeroasele tăinuiri la care mă supune obligaţia discreţiei medicale. Am luat însă hotărârea fermă de a evita deformările. Ascultaţi deci povestea uneia dintre pacientele mele, care a avut o asemenea păţanie cu un ghicitor.

Ea era cea mai vârstnică dintre fraţi, a crescut fiind ataşată extraordinar de puternic de tatăl ei, s-a căsătorit de tânără şi a aflat satisfacţie deplină în căsnicie. Un singur lucru lipsea fericirii ei, că a rămas fără copii, deci nu a putut să îl aşeze complet în locul tatălui pe soţul ei iubit. După mai mulţi ani plini de decepţii, când era pe punctul de a se hotărî în favoarea unei intervenţii ginecologice, soţul ei i-a mărturisit că vina era a lui, că din cauza unei boli de dinaintea căsniciei nu mai era apt de a procrea. Ea a suportat greu această decepţie, a devenit nevrotică, a suferit în mod evident de angoasă de tentaţie. Pentru a-i descreţi fruntea, soţul a luat-o cu el într-o călătorie de afaceri la Paris. Într-o zi, în timp ce şedeau în holul hotelului din Paris, ei i-a atras atenţia o anume agitaţie printre angajaţi. A întrebat despre ce este vorba şi a aflat că a venit *monsieur le professeur* şi că acordă consultaţii în cutare cabinet. Şi-a manifestat dorinţa de a face şi ea o încercare. Soţul a refuzat-o, dar într-o clipă lipsită de supraveghere ea s-a strecurat în cabinet şi s-a aflat înaintea ghicitorului. Ea avea 27 de ani, arăta însă mult mai tânără şi îşi scosese verigheta. *Monsieur le professeur* a poftit-o să îşi aşeze palma pe o ceaşcă umplută cu cenuşă, a studiat cu atenţie amprenta, i-a povestit apoi tot felul de lucruri despre lupte grele care o aşteaptă, şi a încheiat asigurând-o consolator că avea totuşi să se mărite şi să aibă doi copii la vârsta de 32 de ani. Atunci când ea mi-a istorisit această poveste, avea 43 de ani, era grav bolnavă şi lipsită de orice perspectivă de a avea vreodată un copil. Profeţia nu se împlinise deci, dar ea nu a menţionat-o nicidecum cu amărăciune, ci cu expresia inconfundabilă a satisfacţiei, de parcă şi-ar fi amintit o trăire îmbucurătoare. Era uşor de constatat că ea nu avea nici cea mai mică idee asupra posibilei semnificaţii a celor două numere ale profeţiei, şi dacă în general ele însemnau ceva.

Veţi spune că este o poveste proastă şi de neînţeles şi o să mă întrebaţi de ce v-am relatat-o. Ei bine, aş fi întru totul de părere cu dumneavoastră, dacă analiza nu ne-ar face posibilă – şi acesta este esenţialul – o interpretare a acelei profeţii, care pare convingătoare tocmai prin lămurirea detaliilor; deoarece cele două numere îşi găsesc locul în viaţa mamei pacientei mele. Aceasta se măritase târziu, după împlinirea vârstei de treizeci de ani, iar în familie s-a evocat deseori faptul că ea se grăbise cu atâta succes să recupereze timpul pierdut. Primii doi copii, pacienta noastră fiind cel dintâi, au fost născuţi la cel mai mic interval posibil în cursul aceluiaşi an calendaristic, iar la 32 de ani avea într-adevăr deja doi copii. Semnificaţia celor spuse de *monsieur le professeur* pacientei mele a fost deci următoarea: fiţi pe pace, sunteţi încă atât de tânără. O să aveţi aceeaşi soartă ca mama dumneavoastră, care a trebuit şi ea să aştepte multă vreme copiii, veţi avea doi copii la vârsta de 32 de ani. Dar să aibă aceeaşi soartă precum mama, să se aşeze în locul ei, să ocupe locul alături de tată – asta fusese doar cea mai puternică dorinţă a tinereţii ei, dorinţă a cărei neîmplinire începea acum să o îmbolnăvească. Profeţia i-a promis că dorinţa se va mai împlini totuşi; cum să aibă ea faţă de profet alte sentimente decât de prietenie? Credeţi însă că *monsieur le professeur* era familiarizat cu datele istoriei intime a familiei clientei sale întâmplătoare? Imposibil; de unde i-au venit atunci cunoştinţele care i-au dat posibilitatea să exprime cea mai puternică şi secretă dorinţă a pacientei, prin includerea celor două numere în profeţia sa? Văd doar două explicaţii posibile. Ori nu este adevărată povestea, aşa cum mi-a fost relatată mie, ci s-a petrecut altfel, ori trebuie recunoscut că transferul de gânduri există ca fenomen real. Putem face desigur presupunerea că pacienta, după un interval de 16 ani, a inclus cele două numere

importante din inconştientul ei în acea amintire. Nu am niciun punct de sprijin pentru această presupunere, dar nu o pot exclude, şi îmi imaginez că dumneavoastră aţi fi mai curând de acord să credeţi într-o astfel de lămurire decât în realitatea transferului de gânduri. Dacă vă hotărâţi în favoarea celei din urmă, să nu uitaţi că abia analiza a creat, a relevat starea de fapt ocultă, atunci când ea era deformată până la imposibilitatea de a fi recunoscută.

Dacă ar fi vorba doar despre *un* asemenea caz ca cel al pacientei mele, atunci am trece de el dând din umeri. Nu se gândeşte nimeni să clădească pe o observaţie singulară o credinţă ce semnifică o turnură atât de decisivă. Credeţi-mă însă când vă asigur că nu este unicul caz din experienţa mea. Am adunat o serie întreagă de asemenea profeţii şi mi-am creat pe baza tuturor impresia că ghicitorul a exprimat doar gândurile persoanei care l-a consultat şi în special dorinţele ei secrete, că am fost deci îndreptăţiţi să analizăm asemenea profeţii de parcă ar fi producţii subiective, fantasme sau vise ale persoanelor respective. Fireşte că nu toate cazurile sunt la fel de concludente şi nu în toate este imediat posibil să excludem explicaţii mai raţionale, rămâne însă din total un surplus puternic de probabilitate în favoarea unui transfer real de gânduri. Importanţa subiectului ar putea să justifice ca eu să vă prezint toate cazurile mele, dar nu voi face acest lucru, din cauza amplorii prezentării necesare şi lezării inevitabile a discreţiei datorate. Încerc să îmi liniştesc conştiinţa oferindu-vă alte câteva exemple.

Într-o zi mă vizitează un tânăr foarte inteligent, un student aflat în pragul ultimelor sale examene de doctorat, dar care nu era în stare să le susţină

deoarece, după cum se plângea el, pierduse tot interesul, capacitatea de concentrare, chiar şi posibilitatea amintirii ordonate. Preludiul acestei stări care aduce a paralizie este curând descoperit, el se îmbolnăvise în urma depunerii unui mare efort de stăpânire de sine. Are o soră, de care este ataşat cu iubire intensă, dar mereu reţinută, ca şi ea de el. Ce păcat că noi doi nu ne putem căsători, s-a spus de atâtea ori între ei. Un bărbat demn s-a îndrăgostit de această soră, ea i-a răspuns sentimentului, dar părinţii nu au încuviinţat unirea lor. În această situaţie dificilă, perechea s-a adresat fratelui, care nu le-a refuzat ajutorul. El a mijlocit corespondenţa dintre ei, şi datorită influenţei sale părinţii şi-au dat în cele din urmă acordul. În perioada logodnei s-a petrecut însă o întâmplare a cărei semnificaţie este uşor de ghicit. El a pornit împreună cu viitorul cumnat, în absenţa unui ghid, într-un traseu montan dificil, cei doi s-au abătut din drum şi a existat pericolul ca ei să nu se mai întoarcă teferi. Imediat după nunta fetei, el a ajuns în acea stare de epuizare sufletească.

Devenit apt de lucru datorită influenţei psihanalizei, el m-a părăsit pentru a-şi da examenele, însă după absolvirea lor cu succes s-a întors la mine în toamna aceluiaşi an. Mi-a relatat atunci un eveniment bizar, pe care l-a trăit înaintea verii. În oraşul său universitar exista o ghicitoare, care se bucura de o mare afluenţă. Prinţii casei domnitoare obişnuiau şi ei să o consulte cu regularitate înaintea acţiunilor importante. Maniera ei de lucru era foarte simplă. Solicita datele legate de naşterea unei persoane anume, nu voia să ştie nimic altceva despre ea, nici măcar numele, apoi consulta cărţi astrologice, făcea calcule lungi şi în final făcea o profeţie despre persoana respectivă. Pacientul meu a hotărât să apeleze la arta ei secretă în ceea ce îl privea pe cumnatul său. El a vizitat-o şi i-a oferit datele cerute cu privire la cumnat. După ce ea şi-a făcut calculele, a făcut profeţia:

această persoană va muri în luna iulie sau august a acestui an de o intoxicaţie cu raci sau stridii. Pacientul meu şi-a încheiat apoi povestirea cu cuvintele: „Iar asta a fost de-a dreptul extraordinar!“

Eu l-am ascultat de la început cu nemulţumire. După această exclamaţie mi-am permis întrebarea: Ce vi se pare atât de extraordinar la această profeţie? Este acum toamnă târzie, cumnatul dumneavoastră nu a murit, mi-aţi fi povestit asta demult. Deci profeţia nu s-a împlinit. Asta nu, într-adevăr, a spus el, bizar este însă următorul lucru. Cumnatul meu este un pasionat al racilor şi ale stridiilor şi s-a ales vara trecută – deci *înaintea* vizitei la ghicitoare – cu o intoxicaţie de pe urma stridiilor, care era să-i fie fatală. Ce replică era să îi dau? Nu puteam decât să mă supăr că acest bărbat foarte instruit, care pe deasupra avea în urmă o analiză plină de succes, nu înţelegea mai bine corelaţia. În ce mă priveşte pe mine, înainte să cred că din tabele astrologice se poate calcula începutul unei intoxicaţii cu raci sau stridii, prefer să presupun că pacientul meu nu îşi depăşise în continuare ura faţă de rival, de la a cărei refulare se îmbolnăvise la vremea lui, şi că astroloaga pur şi simplu pronunţa propriile aşteptări: nu se renunţă la asemenea preferinţe, iar într-o bună zi tot o să se prăpădească de pe urma lor. Recunosc că pentru acest caz nu văd altă explicaţie decât, poate, că pacientul şi-a permis o glumă cu mine. El nu mi-a oferit însă nici atunci, nici mai târziu motive pentru această bănuială şi părea să vorbească serios.

Un alt caz. Un tânăr în poziţie respectabilă întreţine o relaţie cu o femeie mondenă, relaţie în care se impune o constrângere bizară. Din când în când el trebuie să jignească iubita prin discursuri batjocoritoare şi dispreţuitoare, până ce aceasta

cade pradă celei mai vii disperări. Odată ajunsă în această stare, el se simte uşurat, se împacă cu ea şi îi face cadouri. Dar el vrea să se elibereze acum de ea, constrângerea îl înspăimântă, el observă că propriul renume suferă de pe urma acestei relaţii, vrea să aibă o soţie, să întemeieze o familie. Doar că nu reuşeşte să se desprindă din puteri proprii de femeia mondenă şi apelează pentru aceasta la ajutorul analizei. În urma unei asemenea scene cu injurii, încă din timpul analizei, el îi solicită ei să scrie câteva cuvinte pe un cartonaş, pe care îl prezintă unui grafolog. Lămurirea pe care o primeşte de la el este aceasta: e scrisul unui om pradă disperării extreme, persoana respectivă se va sinucide cu siguranţă în zilele următoare. Ce-i drept, asta nu se întâmplă, doamna rămâne în viaţă, dar analiza reuşeşte să îi slăbească lui lanţurile; o părăseşte pe doamnă şi acordă atenţie unei tinere, de la care se aşteaptă să-i poate deveni o soţie demnă. Curând după aceea apare un vis, care poate fi interpretat doar în sensul unui început de îndoială cu privire la valoarea acestei fete. Ia şi de la ea o probă de scris, pe care o prezintă aceleiaşi autorităţi, şi aude o judecată despre scrisul ei care îi confirmă îngrijorarea. El renunţă deci la intenţia de a şi-o face soţie.

Pentru a aprecia expertizele grafologului, mai ales prima, trebuie să ştim câte ceva despre istoria secretă a omului nostru. În adolescenţă se îndrăgostise nebuneşte, corespunzător naturii sale pasionale, de o femeie tânără care era totuşi mai în vârstă decât el. Refuzat de ea, el încercase să se sinucidă, intenţia serioasă neputând fi pusă la îndoială. Nu a lipsit mult să moară şi s-a restabilit doar după o îngrijire îndelungată. Această faptă sălbatică a făcut însă o impresie profundă asupra femeii iubite, ea i-a acordat favorurile ei, el a devenit iubitul ei, a întreţinut de atunci o legătură secretă cu ea şi a servit-o în manieră autentic cavalerească. După mai bine de două decenii, când

cei doi au înaintat în vârstă, femeia fireşte având mai mult decât el, s-a deşteptat în el nevoia de a se desprinde de ea, de a deveni liber, de a duce o viaţă proprie, de a întemeia şi el o gospodărie şi o familie. Şi concomitent cu această sastisire s-a instaurat la el nevoia îndelung suprimată de răzbunare faţă de iubită. Dacă odinioară a vrut să se omoare, pentru că ea l-a respins, acum el voia să aibă satisfacţia ca ea să caute moartea, pentru că el o părăsea. Dar iubirea sa era în continuare prea puternică pentru ca această dorinţă să îi poată deveni conştientă; de asemenea, el nu era în stare să îi provoace suficient de mult rău pentru a o împinge la sinucidere. În această stare de spirit, el a primit-o pe femeia mondenă oarecum ca ţap ispăşitor, pentru a-şi satisface *in corpore vili* setea de răzbunare, şi şi-a permis să reverse asupra ei toate hărţuielile care ar fi putut să aibă la ea succesul pe care el îl dorea la femeia iubită. Că răzbunarea era de fapt adresată celei din urmă a devenit evident doar datorită împrejurării că el a făcut ca femeia să-i fie tăinuitoare şi sfătuitoare în relaţia sa amoroasă, în loc să îi ascundă răzvrătirea sa. Ea, biata, care demult decăzuse din postura de dătătoare la cea de primitoare, probabil că suferea mai mult din cauza confidenţelor sale, decât femeia mondenă din cauza brutalităţii sale. Constrângerea, de care el se plângea la persoana de substituţie şi care l-a mânat spre analiză, a fost fireşte transferată asupra ei dinspre vechea iubită; aceasta din urmă era cea de care el voia să se elibereze şi nu reuşea. Nu sunt grafolog şi nu am o consideraţie mare pentru arta de a ghici din scris caracterul, şi mai puţin cred în posibilitatea de a prezice pe această cale viitorul persoanei căreia îi aparţine scrisul. Vedeţi însă, oricum am gândi despre valoarea grafologiei, este evident că expertul, atunci când a prezis că persoana căreia îi aparţinea mostra de scris prezentată lui avea să se sinucidă în zilele următoare, la rândul lui nu a

făcut decât să aducă la lumină o puternică dorinţă secretă a persoanei care îl consultase. Ceva asemănător s-a întâmplat apoi şi la a doua expertiză, doar că aici nu a fost luată în considerare o dorinţă inconştientă, ci îndoielile şi grijile incipiente ale celui care interoga au găsit o expresie clară prin gura expertului grafolog. Pacientul meu a reuşit de altfel să facă cu ajutorul psihanalizei o alegere în iubire, în afara cercului magic în care fusese ţintuit.

Doamnelor şi domnilor! Aţi auzit acum ce oferă interpretarea viselor şi psihanaliza în general în privinţa ocultismului. Prin intermediul exemplelor, aţi văzut că prin aplicarea lor sunt evidenţiate stări de fapt oculte, care altminteri ar fi rămas de neidentificat. Problema care, cu siguranţă, vă interesează cel mai mult, dacă putem crede în realitatea obiectivă a acestor constatări, nu îşi poate găsi un răspuns direct în psihanaliză, însă materialul adus la lumină cu ajutorul ei cel puţin creează o impresie favorabilă răspunsului afirmativ. Interesul dumneavoastră nu se va opri aici. Veţi dori să ştiţi la ce concluzii ne îndreptăţeşte acel material incomparabil mai bogat, la care psihanaliza nu are nicio contribuţie. Aici nu vă pot însă urma, nu mai este domeniul meu. Singurul lucru pe care mai pot să îl fac ar fi să vă povestesc despre observaţii care au cel puţin o relaţie cu psihanaliza, aceea că au fost făcute în timpul tratamentului analitic, poate şi făcute posibile prin influenţa lui. Vă voi comunica un asemenea exemplu, acela care mi-a lăsat cea mai puternică impresie, voi fi foarte exhaustiv, voi solicita atenţia dumneavoastră pentru o mulţime de amănunte şi totuşi va trebui să suprim multe aspecte care ar fi sporit mult puterea de convingere a observaţiei. Este un exemplu în care starea de fapt se evidenţiază cu limpezime şi nu trebuie

dezvoltată prin analiză. La discutarea stării de fapt nu ne vom putea însă lipsi de ajutorul analizei. Dar v-o spun dinainte, nici acest exemplu de aparent transfer de gânduri în situaţia analitică nu este ferit de toate rezervele, nu permite o aderare necondiţionată în favoarea realităţii fenomenului ocult.

Ascultaţi deci: într-o zi de toamnă a anului 1919, cam pe la ora 11 fără un sfert a.m., dr. David Forsyth[103], tocmai sosit de la Londra, îşi predă cartea de vizită, în timp ce eu lucrez cu un pacient. (Stimatul meu coleg de la London University precis că nu va considera o indiscreţie dacă dezvălui astfel că l-am introdus pe parcursul câtorva luni în meşteşugul tehnicii psihanalitice.) Nu am timp decât să îl salut şi să fixez o întâlnire pentru mai târziu. Dr. Forsyth poate fi sigur de interesul meu deosebit; el este primul străin care vine la mine după izolarea anilor de război şi care urmează să inaugureze o epocă mai bună. Curând după aceea, la ora 11, soseşte unul dintre pacienţii mei, domnul P., un om spiritual şi amabil, cu vârsta între 40 şi 50 de ani, care venise mai demult la mine din cauza problemelor cu femeile. Cazul său nu promitea un succes terapeutic; îi propusesem cu mai mult timp în urmă să sistăm tratamentul, dar el dorise continuarea sa, evident pentru că se simţea confortabil într-un transfer patern bine temperat asupra mea. La acest moment, banii nu jucau niciun rol, deoarece existau prea puţini; orele petrecute cu el reprezentau şi pentru mine un stimul şi o recreere, iar astfel, trecând peste regulile stricte ale activităţii medicale, efortul analitic a fost dus mai departe până la un termen propus.

În această zi, P. a revenit la tentativele sale de a începe relaţii amoroase cu femeile şi a menţionat încă o dată fata săracă frumoasă, picantă, la care ar

putea avea succes, dacă nu l-ar intimida deja faptul în sine al virginităţii ei, ce îl descuraja în orice iniţiativă serioasă. El vorbise adesea despre ea, astăzi a povestit pentru prima oară că ea, care fireşte că nu are idee despre motivele reale ale opreliştii sale, obişnuieşte să îl numească domnul von Vorsicht (lb. germană: prudenţă – *n.t.*). Această comunicare mă frapează, cartea de vizită a dr. Forsyth îmi este la îndemână, i-o arăt.

Aceasta este starea de fapt. Mă aştept să vi se pară sărăcăcioasă, dar ascultaţi-mă în continuare, sunt mai multe la mijloc.

P. îşi petrecuse ultimii ani ai tinereţii în Anglia, păstrând de atunci un interes viu pentru literatura engleză. El are o bogată bibliotecă engleză, obişnuia să îmi aducă cărţi, iar eu îi datorez cunoaşterea unor autori precum Bennett şi Galsworthy, din care citisem puţin până atunci. Într-o zi mi-a împrumutat un roman de Galsworthy cu titlul *The Man of Property*, a cărui acţiune se petrece în cadrul familiei *Forsyte*, inventată de scriitor. Galsworthy a fost în mod evident el însuşi captivat de această creaţie a sa, deoarece a apelat în repetate rânduri în povestiri ulterioare la personaje ale acestei familii şi, în cele din urmă, a adunat sub denumirea de *The Forsyte Saga* toate creaţiile literare cu referire la ele. Doar cu puţine zile înaintea întâmplării pe care o povestesc, P. îmi adusese un volum nou din această serie. Numele de *Forsyte* şi toate aspectele tipice pe care scriitorul a vrut să le întruchipeze în el au jucat un rol şi în conversaţiile mele cu P., numele devenind un fragment al limbajului secret care se înfiripează atât de uşor între două persoane în condiţiile relaţiilor regulate. Se întâmplă acum ca numele de *Forsyte* din acele romane să fie doar cu puţin diferit de cel al vizitatorului meu *Forsyth*, cu o deosebire aproape imperceptibilă a pronunţiei germane, iar cuvântul englezesc plin de sens pe care l-am pronunţa la fel ar fi *foresight*, de tradus:

prevedere sau prudenţă. P. extrăsese deci cu adevărat din relaţiile sale personale acelaşi nume care mă preocupa pe mine tot atunci în urma unui eveniment necunoscut lui.

Nu-i aşa, asta arată deja mai bine. Sunt însă de părere că vom dobândi o impresie mai puternică despre fenomenul izbitor şi chiar şi o idee asupra condiţiilor apariţiei sale, dacă luminăm analitic alte două asociaţii, pe care P. le-a pus în discuţie tot atunci.

În primul rând: într-o zi a săptămânii premergătoare l-am aşteptat zadarnic la ora 11 pe domnul P. şi am ieşit apoi în oraş, pentru a-l vizita pe dr. Anton von Freund în pensiunea sa. Am fost surprins să constat că domnul P. locuia la un alt etaj al casei ce adăpostea pensiunea. Referindu-mă la acest aspect, i-am povestit ulterior lui P. că i-am făcut cum ar veni o vizită în casa lui; ştiu însă cu certitudine că nu am pronunţat numele persoanei pe care am vizitat-o la pensiune. Iar el îmi adresează acum curând după menţionarea domnului von Vorsicht întrebarea: Este oare doamna *Freud-Ottorego*, care ţine cursuri de engleză la universitatea populară, fiica dumneavoastră? Şi pentru prima dată în lunga noastră relaţie el aduce numelui meu deformarea cu care, ce-i drept, m-au obişnuit autorităţile, oficiile publice şi zeţarii; în loc de *Freud*, el spune *Freund* (lb. germană: prieten – *n. t.)*

În al doilea rând: la finele aceleiaşi ore el povesteşte un vis, din care s-a trezit cu frică, un veritabil coşmar, este el de părere. Mai adaugă că de curând a uitat cuvântul englezesc corespunzător şi a explicat cuiva care l-a întrebat cum se spune în engleză coşmar că ar fi „*a mare's nest*“. Este fireşte un nonsens, explică el, *a mare's nest* înseamnă o poveste incredibilă, basme, traducerea pentru coşmar este „*night-mare*“. Această idee nu pare să aibă nimic în comun cu cea anterioară decât elementul: englez; mie însă îmi aduce aminte

de un mic incident survenit cu aproximativ o lună înainte. P. şedea la mine în cameră, când un alt oaspete drag din Londra, dr. Ernest Jones, a intrat pe neaşteptate la mine, după ce nu ne văzuserăm de mai multă vreme. I-am făcut semn din mână să meargă în cealaltă cameră, până ce aveam să termin de discutat cu P. Acesta l-a recunoscut însă pe loc după o poză de-a sa ce atârna în anticameră şi şi-a exprimat chiar dorinţa de a-i fi prezentat. Trebuie amintit că Jones este autorul unei monografii despre coşmar – *night-mare* (1912); eu nu ştiam dacă îi era cunoscută lui P. El evita citirea cărţilor analitice.

Aş dori să examinez mai întâi înaintea voastră ce înţelegere analitică se poate dobândi referitor la legăturile dintre ideile lui P. şi la motivarea lor. P. avea faţă de numele Forsyte sau Forsyth un orizont de aşteptări asemănător cu al meu, numele avea pentru el aceeaşi semnificaţie, eu chiar îi datorez lui P. cunoaşterea acestui nume. Starea de fapt bizară a fost că el a adus nemijlocit acest nume în analiză, la foarte puţin timp după ce numele devenise pentru mine semnificativ în alt sens printr-un eveniment nou, sosirea medicului londonez. Dar poate că nu mai puţin interesant decât faptul în sine este modul în care numele a apărut în ora sa de analiză. El nu a spus de exemplu: acum îmi vine în minte numele de Forsyte din romanele cunoscute dumneavoastră, ci a ştiut să îl împletească cu propriile trăiri fără nicio relaţie conştientă cu această sursă şi, aşadar, l-a scos la iveală, lucru care s-ar fi putut întâmpla cu multă vreme înainte şi nu se întâmplase până atunci. Apoi a spus însă: Şi eu sunt un Forsyth, fata doar aşa mă numeşte. Cu greu vom putea să nu identificăm amestecul de pretenţie geloasă şi autodiscreditare melancolică ce îşi găseşte expresia în aceste cuvinte. Nu vom greşi dacă o completăm cam în felul următor: sunt jignit că gândurile dumneavoastră sunt atât de intens

preocupate cu cel nou-venit. Întorceţi-vă la mine, doar sunt şi eu un *Forsyth* – ce-i drept, doar un domn *von Vorsicht*, după cum spune fata. Iar acum şirul gândurilor sale revine pe firul asociaţiilor elementului „englez“ la două ocazii anterioare, care au putut suscita aceeaşi gelozie. „Cu câteva zile în urmă aţi făcut o vizită în casa mea, dar din păcate nu la mine, la un domn von *Freund*.“ Această idee îl determină să falsifice numele de Freud în Freund. Face apel la doamna *Freud-Ottorego* din lista prelegerilor, deoarece ea, ca profesoară de engleză, mijloceşte asociaţia manifestă. Amintirea face apoi conexiunea cu un alt vizitator, a cărui sosire survenise cu câteva săptămâni înainte, pe care cu siguranţă că a fost la fel de gelos, pe care de asemenea l-a perceput ca fiindu-i superior, deoarece dr Jones a ştiut să scrie un studiu despre coşmar, în timp ce el însuşi se rezuma cel mult la a-l produce. Menţionarea erorii sale în semnificaţia expresiei „*a mare's nest*“ face parte din acelaşi context, ea nu poate să vrea să spună decât: nu sunt totuşi un englez veritabil, aşa cum nu sunt un Forsyth veritabil.

Nu pot acum să denumesc manifestările geloziei sale nici ca neadecvate, nici ca fiind de neînţeles. El era pregătit că analiza sa şi prin aceasta relaţiile noastre aveau să ia sfârşit o dată ce elevii şi pacienţii străini aveau să revină la Viena, şi aşa s-a şi întâmplat la puţin timp după aceea. Ce am realizat noi însă până acum a fost o porţiune de muncă analitică, clarificarea a trei idei exprimate pe parcursul unei ore şi alimentate de acelaşi motiv, şi nu are prea mult a face cu cealaltă problemă: dacă aceste idei pot sau nu pot fi derivate în absenţa transmiterii gândului. Aceasta din urmă intervine la fiecare dintre cele trei idei şi se descompune astfel în trei întrebări disparate: Putea P. şti că dr Forsyth tocmai făcuse prima sa vizită la mine? Putea şti care era numele persoanei pe care o vizitasem în casa lui? Ştia el că dr Jones

scrisese un studiu despre coşmar? – Sau a fost doar cunoaşterea mea despre aceste lucruri, care s-a trădat în ideile sale? De răspunsul la aceste trei întrebări disparate va depinde dacă observaţiile mele permit o concluzie în favoarea transmiterii gândurilor. Să mai lăsăm pentru o vreme deoparte prima problemă, celelalte două sunt mai uşor de tratat. Cazul vizitei la pensiune face la prima vedere o impresie deosebit de sigură. Sunt convins că la menţionarea mea scurtă, în glumă a vizitei în casa lui nu am pomenit niciun nume; consider că este foarte improbabil ca P. să se fi interesat la pensiune de numele persoanei respective, cred mai degrabă că existenţa acesteia i-a rămas complet necunoscută. Forţa probatorie a acestui caz este însă temeinic distrusă de hazard. Nu doar că bărbatul pe care l-am vizitat la pensiune se numea *Freund*, el ne şi era tuturor un prieten adevărat. Era dr Anton von Freund, a cărui donaţie făcuse posibilă înfiinţarea editurii noastre. Moartea sa timpurie, ca şi cea a lui Karl Abraham al nostru câţiva ani mai târziu au fost cele mai grave nenorociri care au afectat evoluţia psihanalizei. Se prea poate deci ca eu să îi fi spus atunci domnului P.: Am vizitat în casa dumneavoastră *un prieten*, iar o dată cu această posibilitate este eliminat interesul ocult faţă de cea de-a doua sa asociaţie.

Impresia celei de-a treia idei se disipează şi ea curând. Putea şti P. că Jones a publicat un studiu despre coşmar, având în vedere că el nu citea niciodată literatură analitică? Da, putea şti. Avea cărţi ale editurii noastre, putea totuşi să fi văzut titlurile noilor apariţii, anunţate pe coperte. Nu poate fi demonstrat, dar nici exclus. Pe această cale nu vom ajunge deci la nicio decizie. Regret că observaţia mea suferă de aceeaşi lacună ca atâtea altele asemănătoare. Ea a fost prea târziu aşternută în scris şi a fost discutată într-o perioadă în care eu nu mă mai vedeam cu domnul P. şi nu l-am mai putut chestiona.

Să ne întoarcem deci la primul incident, care menţine şi în mod izolat starea de fapt aparentă a transmiterii gândurilor. Putea şti P. că doctorul Forsyth fusese la mine cu un sfert de oră mai înainte? Putea şti în general despre existenţa sau prezenţa sa la Viena? Nu trebuie să cedăm înclinaţiei de a le nega de-a dreptul pe ambele. Văd totuşi o cale ce duce la un răspuns parţial afirmativ. Doar i-aş fi putut comunica domnului P. că aştept un medic din Anglia pentru instruire în analiză, în postura de prim porumbel după potop. Asta s-ar putea să fi fost în vara lui 1919; dr. Forsyth stabilise cu mine prin corespondenţă cu mai multe luni dinainte detaliile. Se poate ca eu să îi fi pomenit chiar numele, cu toate că asta mi se pare foarte improbabil. fiinând cont de cealaltă semnificaţie a acestui nume pentru noi doi, rostirea numelui ar fi trebuit să fie urmată de o conversaţie din care ceva mi-ar fi rămas în memorie. Se poate totuşi să se fi întâmplat, iar eu să fi uitat apoi complet, astfel încât domnul von Vorsicht să mă fi putut surprinde asemeni unui miracol la ora de analiză. Atunci când te consideri un sceptic, este indicat să te şi îndoieşti ocazional de propriul scepticism. Poate că există şi la mine înclinaţia tainică spre miraculos care iese într-asemenea măsură în întâmpinarea creării stărilor de fapt oculte.

O porţiune a miraculosului fiind astfel înlăturată din calea noastră, ne aşteaptă o altă porţiune, cea mai dificilă din toate. Să presupunem că domnul P. ar fi ştiut că există un dr. Forsyth şi că acesta este aşteptat toamna la Viena, cum se explică atunci că devine receptiv pentru el tocmai în ziua sosirii sale şi imediat după prima sa vizită? Se poate spune că este vorba de coincidenţă, adică lăsăm totul neexplicat – dar tocmai de aceea eu am dezbătut celelalte două idei ale lui P., pentru a exclude coincidenţa, pentru a vă arăta că el a fost într-adevăr preocupat de gânduri de gelozie despre

oameni care mă vizitează şi pe care îi vizitez; sau, pentru a nu neglija extrema posibilului, putem încerca să presupunem că P. ar fi observat la mine o emoţie deosebită, despre care eu fireşte că nu ştiu nimic, şi a tras pornind de aici o concluzie. Sau că domnul P., care doar a sosit la numai un sfert de oră după englez, s-a întâlnit cu el pe porţiunea mică a drumului comun amândurora, l-a recunoscut după înfăţişarea tipic englezească a acestuia şi, având orizontul aşteptărilor în mod constant axat asupra geloziei sale, s-a gândit: Acesta este deci dr. Forsyth, iar odată cu sosirea analiza mea urmează să ia sfârşit. Şi probabil că vine tocmai acum de la profesor. Mai departe nu pot merge cu aceste presupuneri raţionaliste. Rămânem din nou la un *non liquet*, trebuie însă să mă confesez că, după percepţia mea, balanţa se înclină şi aici în favoarea transmiterii gândurilor. De altfel, cu siguranţă că nu sunt singurul ajuns în postura de a trăi asemenea incidente „oculte" în situaţia analitică. Helene Deutsch a făcut cunoscute în 1926 observaţii asemănătoare şi a studiat condiţionarea acestora prin relaţiile transferului dintre pacienţi şi analist.

Sunt convins că nu sunteţi prea mulţumiţi de atitudinea mea faţă de această problemă: nu pe deplin convins şi totuşi gata de a mă lăsa convins. Poate spuneţi în sinea voastră: iată încă unul dintre cazurile în care cineva, care a lucrat o viaţă întreagă onest ca om de ştiinţă, devine la bătrâneţe debil, pios şi credul. Ştiu că printre ele se numără şi unele nume mari, dar pe mine să nu mă puneţi la socoteală. Pios nu am devenit în niciun caz, sper că nici credul. Atâta doar că, dacă ai stat toată viaţa plecat, pentru a evita un impact dureros cu stările de fapt, atunci îţi păstrezi şi la bătrâneţe încovoiat spatele, care se pleacă înaintea unor noi stări de fapt. Dumneavoastră cu siguranţă că aţi prefera

dacă eu aş îmbrăţişa un teism moderat şi m-aş arăta neîndurător în respingerea a tot ce este ocult. Eu sunt însă incapabil să solicit favoruri, trebuie să vă îndemn să gândiţi cu mai multă amabilitate despre posibilitatea obiectivă a transmiterii gândurilor şi prin aceasta şi a telepatiei.

Dumneavoastră nu uitaţi că eu am tratat aceste probleme doar în măsura în care pot fi abordate dinspre psihanaliză. Atunci când, cu mai mult de zece ani în urmă, ele au apărut pentru prima oară în câmpul meu vizual, am resimţit şi eu teamă faţă de o ameninţare a concepţiei noastre ştiinţifice despre lume care, în cazul în care se adeveresc fragmente ale ocultismului, ar trebui să cedeze locul spiritismului sau misticii. În prezent gândesc altfel; sunt de părere că nu dăm dovadă de mare încredere în ştiinţă dacă nu o credem şi capabilă să primească şi prelucreze ceea ce se dovedeşte a fi adevărat din acele afirmaţii oculte. Iar în ce priveşte în special transmiterea gândurilor, ea pare să favorizeze de-a dreptul lărgirea modului de gândire ştiinţific – adversarii spun: mecanicist – asupra aspectului spiritual atât de greu de cuprins. Se spune doar că procedeul telepatic constă în aceea că un act psihic al unei persoane impulsionează acelaşi act psihic la o altă persoană. Ce se află între cele două acte poate fi uşor un proces fizic în care este convertită componenta psihică la un capăt şi care la capătul celălalt se converteşte din nou în aceeaşi componentă psihică. Analogia cu alte convertiri, cum ar fi în cazul vorbitului şi auzitului la telefon, ar fi atunci evidentă. Şi gândiţi-vă dacă am putea pune mâna pe acest echivalent fizic al actului psihic! Vreau să spun că prin intercalarea inconştientului între componenta fizică şi cea numită până atunci „psihică“, psihanaliza ne-a pregătit pentru acceptarea unor asemenea procese cum este telepatia. Dacă ne obişnuim mai întâi cu ideea telepatiei, atunci se pot face multe cu ea, ce-i

drept, deocamdată doar în imaginaţie. Este cunoscut că nu se ştie cum se realizează voinţa colectivă în marile state ale insectelor. Este posibil să se producă pe calea unor asemenea transferuri psihice directe. Ajungem la presupunerea că aceasta este calea originară, arhaică a comunicării între diversele fiinţe în parte, care în cursul evoluţiei filogenetice este reprimată de metoda mai bună a comunicării cu ajutorul semnelor percepute cu organele senzoriale. Metoda mai veche ar putea să se păstreze însă în fundal şi să se mai impună în anumite condiţii, de exemplu şi în mase cuprinse de agitaţie pasională. Toate acestea sunt încă nesigure şi pline de mistere nerezolvate, dar nu constituie un motiv de înspăimântare.

Dacă telepatia nu există ca proces real, atunci, în ciuda dificultăţii de a o demonstra, se poate presupune că este un fenomen destul de frecvent. Ar corespunde aşteptărilor noastre dacă am putea-o scoate la iveală tocmai în viaţa sufletească a copilului. Ne amintim aici de frecventa reprezentare angoasantă a copiilor că părinţii le cunosc toate gândurile, fără a le fi fost comunicate – replica deplină şi poate sursa credinţei adulţilor în atotştiinţa lui Dumnezeu. De curând, o doamnă de încredere, Dorothy Burlingham, a comunicat într-un studiu intitulat „Analiza infantilă şi mama“ (1932) observaţii care, dacă pot fi confirmate, trebuie să pună capăt îndoielii rămase cu privire la realitatea transmiterii gândurilor. Ea s-a folosit de situaţia tot mai frecventă în ultimul timp ca mama şi copilul să se afle concomitent în analiză, şi istoriseşte de aici întâmplări bizare, precum următoarea: într-o zi, mama povesteşte în ora ei de analiză despre o monedă de aur, care joacă un anumit rol într-una din scenele ei infantile. Imediat după aceea, după sosirea ei acasă, băieţelul ei de vreo zece ani vine la ea în cameră şi îi aduce o monedă de aur, pe care ea urmează să o păstreze pentru el. Îl întreabă mirată de unde o are. A

primit-o de ziua lui, dar ziua de naştere a copilului a fost cu multe luni în urmă şi nu există niciun motiv ca tocmai acum copilul să îşi amintească de moneda de aur. Mama o înştiinţează pe analista copilului despre coincidenţă şi o roagă să cerceteze la copil motivarea acţiunii. Analiza copilului nu oferă însă nicio lămurire, acţiunea pătrunsese în acea zi asemeni unui corp străin în viaţa copilului. Câteva săptămâni mai târziu mama stă la masa de scris pentru a face o notă, după cum i se ceruse, despre evenimentul relatat. Şi iată că vine băiatul ei şi îi cere înapoi moneda de aur spunând că vrea să o ia cu el la ora de analiză, pentru a o arăta. Din nou, analiza copilului nu găseşte acces la această dorinţă.

Şi cu aceasta ne-am întors la psihanaliză, de la care am pornit.

101 Shakespeare, *Hamlet*, actul I, scena V.

102 Goethe, *Faust*, Scena a IV-a. (*N.t.*)

103 Dr David Forsyth (1877-1941), medic-şef la Charing Cross Hospital, Londra, a fost unul dintre primii membri ai Societăţii de Psihanaliză, înfiinţată la Londra în 1913. (*N.t.*)

Prelegerea a 31-a

Descompunerea în elemente a personalităţii psihice

Doamnelor şi domnilor! Ştiu că dumneavoastră, în ce priveşte propriile dumneavoastră relaţii, fie că este vorba de persoane sau lucruri, cunoaşteţi semnificaţia punctului de pornire. Aşa a fost şi cu psihanaliza: pentru evoluţia pe care a cunoscut-o, pentru receptarea pe care a găsit-o, nu a fost indiferent că ea şi-a început lucrul asupra simptomului, asupra aspectului cel mai străin de Eu din suflet. Simptomul provine din refulat, este oarecum reprezentantul acestuia înaintea Eului, refulatul reprezintă însă pentru Eu planul extern, planul extern interior, aşa cum realitatea – permiteţi exprimarea neobişnuită – este planul extern exterior. Pornind de la simptom, calea a dus spre inconştient, spre viaţa pulsională, spre sexualitate, iar aceasta a fost vremea la care psihanalizei i-a fost dat să audă obiecţiile spirituale că omul nu este doar o fiinţă sexuală, că el cunoaşte şi porniri mai nobile şi înalte. S-ar fi putut adăuga că, elevat prin conştiinţa acestor mişcări superioare, el îşi permite deseori cu de la sine putere să gândească nonsensul şi să neglijeze fapte.

Dumneavoastră ştiţi mai bine, la noi s-a spus de la bun început că omul se îmbolnăveşte de conflictul dintre pretenţiile vieţii pulsionale şi rezistenţa care se înalţă în el împotriva ei, iar noi nu am uitat nici o clipă această instanţă de împotrivire, de respingere, de refulare, pe care am considerat-o a fi înzestrată cu forţele ei speciale, pulsiunile Eului, şi care se suprapune eului psihologiei populare. Atâta doar că, în condiţiile progresului anevoios al lucrului ştiinţific, nu i-a fost posibil nici psihanalizei să studieze

concomitent toate domeniile şi să se pronunţe dintr-o răsuflare asupra tuturor problemelor. În cele din urmă, s-a ajuns la situaţia ca noi să ne putem îndrepta atenţia de la refulat asupra refulantului şi ne-am regăsit înaintea acestui Eu, care părea să fie atât de firesc, nutrind aşteptarea să găsim şi aici lucruri la care nu puteam fi pregătiţi; dar nu a fost uşor să găsim o primă cale de acces. Iată despre ce vreau să vă relatez astăzi!

Trebuie să îmi exprim totuşi presupunerea că această prezentare pe care o fac psihologiei Eului va avea alt impact asupra dumneavoastră decât introducerea în tărâmul psihic subteran. Nu ştiu să vă spun cu siguranţă de ce să fie aşa. La început am fost de părere că dumneavoastră vă veţi da seama că eu v-am povestit mai înainte mai ales fapte, chiar dacă au fost neobişnuite şi stranii, în timp ce, de această dată, veţi auzi preponderent concepţii, adică speculaţii. Dar nu este tocmai aşa. Dacă privesc mai îndeaproape trebuie să afirm că cota-parte de prelucrare abstractă a materialului faptic nu este cu mult mai mare în psihologia noastră a Eului decât a fost în psihologia nevrozelor. A trebuit să abandonez şi alte motivaţii ale aşteptărilor mele; sunt acum de părere că ţine cumva de însuşi caracterul materiei şi de lipsa noastră de obişnuinţă de a o trata. Totuşi nu voi fi mirat dacă dumneavoastră vă veţi arăta în judecata dumneavoastră şi mai reţinuţi şi precauţi decât până acum.

Situaţia în care ne aflăm la începutul cercetării noastre ne va arăta ea însăşi calea. Vrem să facem din Eu obiectul acestei cercetări, din Eul nostru cel mai caracteristic. Dar se poate acest lucru? Ei bine, nu este nicio îndoială că acest lucru se poate. Eul se poate lua pe sine însuşi drept obiect, să se trateze asemenea altor obiecte, să se observe, să se critice, şi Dumnezeu mai ştie ce să mai facă cu

sine. Toate acestea se întâmplă prin confruntarea unei părţi a Eului cu cealaltă. Eul este deci clivabil, el se clivează în timpul mai multor funcţii ale sale, cel puţin trecător. Fragmentele se pot reuni ulterior. Nu este tocmai o noutate, poate o subliniere neobişnuită a unor lucruri general cunoscute. Pe de altă parte, suntem familiarizaţi cu concepţia că patologia, prin amplificările şi înăspririle ei, ne poate atrage atenţia asupra unor raporturi normale, care altfel ne-ar fi scăpat. Acolo unde ea ne arată o ruptură sau o fisură, în mod normal poate fi găsită o fracţionare. Dacă aruncăm un cristal pe jos, el se sparge, însă nu în mod arbitrar, ci este dezagregată în lungul direcţiilor sale de clivaj în bucăţi a căror delimitare, cu toate că este invizibilă, era totuşi predeterminată prin structura cristalului. Asemenea structuri pline de crăpături şi plesnituri sunt şi alienaţii mintali. Nici noi nu le putem refuza o parte din respectul sfios mărturisit de popoarele vechi faţă de smintiţi. Ei şi-au întors faţa de la realitatea exterioară, dar tocmai de aceea ştiu mai multe despre realitatea interioară, psihică şi ne pot da în vileag multe aspecte care ne-ar rămâne altminteri inaccesibile. Despre un grup al acestor bolnavi spunem că ei suferă de delir de observare. Ei ni se plâng că sunt incomodaţi neîncetat şi până şi în acţiunile lor cele mai intime de observarea de către forţe necunoscute, probabil totuşi persoane, şi aud halucinatoriu cum aceste persoane anunţă rezultatele observării lor: acum vrea să spună asta, acum se îmbracă pentru a ieşi afară ş.a.m.d. Această observaţie încă nu este acelaşi lucru cu persecuţia, dar nu este prea departe de ea, şi presupune că aceste persoane sunt privite cu neîncredere, că ne aşteptăm să le surprindem la acţiuni interzise, pentru care ele urmează să fie pedepsite. Ce ar fi dacă aceşti smintiţi ar avea dreptate, dacă la noi toţi, în Eu, ar exista o asemenea instanţă observatoare şi cominatorie,

care în cazul lor doar că s-ar fi separat cu stricteţe de Eu şi s-ar fi deplasat în mod eronat în realitatea exterioară?

Nu ştiu dacă dumneavoastră vi se va întâmpla la fel ca şi mie. De când mi-am format sub impresia acestui tablou morbid ideea că separarea unei instanţe observatoare de restul Eului ar putea fi o trăsătură regulată în structura Eului, acest gând nu m-a mai părăsit şi m-a mânat să cercetez care sunt celelalte caracteristici şi relaţii ale acestei instanţe astfel separate. Următorul pas urmează imediat. Deja conţinutul delirului de observare face să fie evident că observarea este doar o pregătire pentru judecată şi pedeapsă, şi astfel ghicim că o altă funcţie a acestei instanţe trebuie să fie ce numim noi conştiinţa noastră morală. Nu există altceva în noi pe care să îl separăm cu atâta regularitate de Eul nostru şi să i-l opunem, cum este tocmai conştiinţa morală. Eu simt înclinaţia să fac ceva de la care mă aştept să producă plăcere, dar nu o fac, cu motivaţia: conştiinţa mea morală nu o permite. Sau, am permis ca expectativa plăcerii, supradimensionată, să mă determine să fac ceva împotriva căruia vocea conştiinţei morale a ridicat obiecţii, iar după faptă conştiinţa mea morală mă pedepseşte cu reproşuri scrupuloase, mă face să simt regretul pentru această faptă. Aş putea spune simplu că instanţa specială, pe care încep să o deosebesc în Eu, este conştiinţa morală, dar este mai prudent să menţin această instanţă drept de sine stătătoare şi să consider că conştiinţa morală este una dintre funcţiile ei, iar autoobservarea, indispensabilă pentru activitatea de judecător a conştiinţei morale, este alta. Şi pentru că este apanajul recunoaşterii unei existenţe separate ca lucrului să i se dea un nume propriu Eului, voi denumi de acum încolo această instanţă în Eu drept „S*upraeu*“.

Mă aştept acum ca dumneavoastră să mă întrebaţi sarcastic dacă psihologia noastră a Eului

chiar are ca scop de a lua literal şi a trata în linii mari abstracţiuni uzuale, de a le transforma din noţiuni în lucruri, fără a obţine astfel prea mult. Vă răspund că va fi greu să evităm în psihologia Eului lucrurile general cunoscute, importante vor fi mai degrabă noile concepţii şi rânduiri decât noile descoperiri. Rămâneţi deci deocamdată la critica dumneavoastră plină de desconsiderare şi aşteptaţi expunerile care vor urma. Stările de fapt ale patologiei oferă strădaniilor noastre un fundal pe care l-aţi căuta zadarnic pentru psihologia populară. Voi continua. Imediat ce ne-am acomodat cu ideea unui asemenea Supraeu, ce beneficiază de o anumită autonomie, îşi urmăreşte propriile intenţii şi este independent de Eu în ce priveşte propria posesie de energie, ne atrage atenţia un tablou morbid ce evidenţiază puternic severitatea, ba chiar cruzimea acestei instanţe şi transformările în relaţia sa cu Eul. Mă refer la starea melancoliei, mai precis a accesului melancolic, despre care şi dumneavoastră aţi auzit destule, chiar dacă nu sunteţi psihiatri. La această afecţiune, despre cauzarea şi mecanismul căreia ştim mult prea puţin, cea mai evidentă trăsătură este maniera în care Supraeul – n-aveţi decât să spuneţi în sinea dumneavoastră: conştiinţa morală – tratează cu Eul. În timp ce melancolicul poate fi în perioadele sănătoase mai mult sau mai puţin sever faţă de el însuşi, asemeni oricărei alte persoane, pe parcursul accesului melancolic Supraeul devine extrem de sever, el insultă, înjoseşte şi maltratează bietul Eu, îl lasă să se aştepte la cele mai grele pedepse, îi face reproşuri pentru acţiuni de mult trecute, care la vremea lor nu au fost considerate grave, de parcă Supraeul ar fi adunat pe durata întregului interval acuzaţii şi nu ar fi făcut altceva decât să aştepte prezenta lui sporire a forţelor, pentru a ieşi la iveală cu aceste acuzaţii şi a condamna în baza lor. Supraeul îi aplică Eului aflat la discreţia sa etalonul moral cel

mai sever, el doar reprezintă în general pretenţia moralităţii, iar noi înţelegem cu o singură privire că sentimentul nostru de vinovăţie morală este expresia tensiunii dintre Eu şi Supraeu. Constituie o experienţă foarte memorabilă să considerăm moralitatea, care se spune că ne-a fost acordată de Dumnezeu şi ne-a fost atât de adânc inoculată, drept un fenomen periodic [la asemenea pacienţi]. Spun asta deoarece după un anumit număr de luni această nălucire morală dispare, critica Supraeului păstrează tăcerea, Eul este reabilitat şi se bucură din nou de toate drepturile omului până la accesul următor. Mai mult, la unele forme ale îmbolnăvirii are loc ceva contrar în perioada intermediară; Eul se află într-o stare de beţie fericită, triumfă, de parcă Supraeul şi-ar fi pierdut toată forţa sau s-ar fi revărsat în Eu, iar acest Eu devenit liber, maniac îşi permite, cu adevărat eliberat de inhibiţii, satisfacerea tuturor poftelor sale. Iată procedee pline de enigme nerezolvate!

Cu siguranţă că vă veţi aştepta la mai mult decât o simplă exemplificare, dacă vă anunţ că noi am învăţat destul de multe despre formarea Supraeului, adică despre devenirea conştiinţei morale. Imitând o cunoscută vorbă a lui Kant, care pune laolaltă conştiinţa morală din noi şi cerul înstelat, o persoană evlavioasă s-ar putea simţi tentată să le venereze pe ambele drept capodopere ale genezei. Stelele sunt cu siguranţă grandioase, dar în ce priveşte conştiinţa morală, Dumnezeu a prestat aici o muncă inegală şi delăsătoare, deoarece marea majoritate a oamenilor o posedă doar într-o măsură modestă sau au primit abia atât cât să mai poată fi menţionat. Nu nesocotim nicidecum porţiunea de adevăr psihologic, conţinută în afirmaţia potrivit căreia conştiinţa morală este de origine divină, această frază necesită însă o interpretare. Chiar în cazul în care conştiinţa morală este ceva „în noi“, ea nu este de la început. Este tocmai un contrast faţă de viaţa

sexuală, care este cu adevărat prezentă de la începutul vieţii şi nu i se adaugă abia mai târziu. Copilul mic este însă, după cum se ştie, amoral, nu posedă inhibiţii interioare în opoziţie cu impulsurile sale ce tind spre plăcere. Rolul preluat mai târziu de către Supraeu este jucat mai întâi de o forţă exterioară, autoritatea parentală: influenţa părinţilor dirijează copilul prin acordarea dovezilor de iubire şi prin ameninţarea cu pedepse, care îi demonstrează copilului pierderea iubirii şi de ce trebuie să se teamă în sine. Această angoasă în faţa unui pericol real este precursoarea angoasei morale ulterioare; câtă vreme ea domină, nu trebuie să se vorbească despre Supraeu şi conştiinţă morală. Doar mai pe urmă se formează situaţia secundară, pe care o considerăm cu mult prea multă uşurinţă normală, când reţinerea exterioară este interiorizată, când locul instanţei părinţilor este ocupat de Supraeu, care observă, ghidează şi ameninţă acum Eul la fel cum o făceau înainte părinţii cu copilul.

Supraeul, care preia astfel puterea, prestaţia şi chiar metodele instanţei părinţilor, nu este însă doar succesorul de drept al acesteia, ci cu adevărat moştenitorul ei legitim. El reiese direct din ea, vom afla curând prin care procedee anume. Mai întâi trebuie însă să zăbovim asupra unei neconcordanţe dintre ambele. Supraeul pare să fi preluat în selecţie unilaterală doar duritatea şi severitatea părinţilor, funcţia lor de interdicţie şi punitivă, în timp ce grija lor plină de iubire nu este preluată şi continuată. Dacă părinţii au instituit cu-adevărat un regim sever, atunci credem că este uşor de înţeles dacă şi la copil se dezvoltă un Supraeu sever, dar experienţa arată, contrar aşteptărilor noastre, că Supraeul poate dobândi acelaşi caracter de o duritate neînduplecată şi atunci când educaţia a fost blândă şi plină de bunătate şi a evitat pe cât posibil ameninţările şi pedepsele. Vom reveni mai târziu asupra acestei

contradicţii, când tratăm modificările pulsionale în formarea Supraeului (cf. pp. 632 şi urm.).

Despre transformarea relaţiei cu părinţii în Supraeu nu pot să vă spun atât de multe cât mi-aş dori, în parte pentru că acest proces este atât de încâlcit, încât prezentarea sa nu încape în cadrul unei introduceri, cum vreau eu să v-o ofer, în parte pentru că noi înşine nu credem să-l fi înţeles în întregime. Mulţumiţi-vă deci cu următoarele indicii. Baza acestui proces este o aşa-zisă identificare, adică o potrivire a unui Eu la unul străin, în urma căreia acest prim Eu se comportă în anumite privinţe la fel ca şi celălalt, îl imită şi oarecum îl absoarbe. Identificarea a fost comparată în mod deloc nepotrivit cu asimilarea orală, canibală a persoanei străine. Identificarea este o formă foarte importantă a legării de cealaltă persoană, probabil cea mai originară, ea nu este acelaşi lucru cu alegerea de obiect. Diferenţa poate fi exprimată cam aşa: atunci când băieţandrul se identifică cu tatăl, el vrea să *fie* precum tatăl; când îl face obiectul alegerii sale, el vrea să îl *aibă*, să îl posede; în primul caz, Eul său este modificat după modelul tatălui, în al doilea caz, acest lucru nu este necesar. Identificarea şi alegerea de obiect sunt în mare măsură independente una de cealaltă; însă putem de asemenea să ne identificăm cu aceeaşi persoană, să ne modificăm Eul în conformitate cu ea, noi luând-o de exemplu de obiect sexual. Se spune că influenţarea Eului prin obiectul sexual apare deosebit de frecvent la femei şi este caracteristică pentru feminitate. Despre această relaţie de departe cea mai plină de învăţăminte dintre identificare şi alegere de obiect trebuie să vă mai fi vorbit odată în prelegerile anterioare. Ea este la fel de lesne de observat la copii ca şi la adulţi, la oameni normali ca şi la bolnavi. Atunci când am pierdut un obiect sau a trebuit să renunţăm la el, ne compensăm destul de des prin identificarea cu el, reconstituindu-l în Eul propriu,

astfel încât aici alegerea de obiect oarecum regresează la identificare.

Eu însumi nu sunt satisfăcut de aceste expuneri despre identificare, dar e îndeajuns dacă puteţi să fiţi de acord că apariţia Supraeului poate fi descrisă drept un caz reuşit de identificare cu instanţa părinţilor. Faptul decisiv pentru această concepţie este acum că această creaţie nouă a unei instanţe superioare în Eu este întrepătrunsă în maniera cea mai intimă cu destinul complexului Oedip, astfel încât Supraeul apare drept moştenitorul acestei legări sentimentale atât de importante în copilărie. Înţelegem că, odată cu abandonarea complexului Oedip, copilul a trebuit să renunţe la investirile intense de obiect pe care le plasase la părinţi, iar drept compensaţie pentru această pierdere de obiect, identificările cu părinţii, probabil de multă vreme prezente, sunt amplificate într-o măsură atât de mare în Eul său. Asemenea identificări ca precipitate ale investirilor de obiect abandonate se vor repeta mai târziu destul de des în viaţa copilului, dar corespund întru totul valorii sentimentale a acestui prim caz de asemenea modificare, ca rezultatului ei să îi fie acordată o poziţie specială în Eu. Cercetarea aprofundată ne învaţă de asemenea că Supraeul îşi atrofiază forţa şi desăvârşirea, când depăşirea complexului Oedip nu reuşeşte pe deplin. În cursul evoluţiei, Supraeul mai primeşte şi influenţele acelor persoane care au luat locul părinţilor, adică a educatorilor, dascălilor, modelelor ideale. El se depărtează în mod normal tot mai mult de indivizii parentali originari, devine cum s-ar zice mai impersonal. Nu vom uita nici faptul că copilul îşi evaluează părinţii în mod diferit în perioade diferite ale vieţii. În perioada în care complexul Oedip cedează locul Supraeului, ei sunt ceva extraordinar, mai târziu ei pierd foarte mult. Se realizează apoi şi identificări cu aceşti părinţi de mai târziu, ele oferă chiar regulat contribuţii importante la formarea

caracterului, acestea se referă însă atunci doar la Eu, nu mai influenţează Supraeul, care a fost determinat de imagourile parentale cele mai timpurii.

Sper că aţi dobândit deja impresia că aşezarea Supraeului descrie cu adevărat un raport structural şi nu personifică pur şi simplu o abstracţie precum cea a conştiinţei. Mai avem de menţionat o funcţie importantă pe care o alocăm acestui Supraeu. El este şi purtătorul idealului Eului, cu care se compară Eul, pe care Eul vrea să îl ajungă din urmă, a cărui pretenţie la perfecţionare tot mai avansată Eul se străduieşte să o realizeze. Fără îndoială, acest ideal al Eului este precipitatul vechii reprezentări despre părinţi, expresia admiraţiei faţă de acea perfecţiune pe care copilul le-a atribuit-o atunci.

Ştiu, aţi auzit multe despre sentimentul de inferioritate despre care se spune că ar fi un semn marcant tocmai pentru nevrotici. El apare asemeni unei năluci mai ales în aşa-zisa beletristică. Un scriitor care foloseşte termenul de complex de inferioritate crede că a satisfăcut astfel toate cerinţele psihanalizei şi a ridicat prezentarea sa la un nivel psihologic superior. În realitate, termenul tehnic de complex de inferioritate abia dacă este folosit în psihanaliză. Pentru noi nu semnifică ceva simplu, şi cu atât mai puţin ceva elementar. Să îl reducem la autoreceptarea eventualelor atrofieri de organe, după cum îi place să procedeze şcolii adepţilor aşa-zisei psihologii individuale, ni se pare o eroare mărginită. Sentimentul inferiorităţii are rădăcini puternic influenţate sexual. Copilul se simte inferior când observă că nu este iubit, şi la fel şi adultul. Unicul organ care este considerat cu adevărat ca fiind inferior este penisul atrofiat, clitorisul fetei. Partea principală a sentimentului inferiorităţii provine însă din relaţia Eului cu

Supraeul său, este la fel ca sentimentul de vinovăţie o expresie a tensiunii dintre cele două. Sentimentul de inferioritate şi sentimentul de vinovăţie sunt în general greu de deosebit. Poate ar fi bine să îl considerăm pe cel dintâi completarea erotică a sentimentului moral de inferioritate. Noi am acordat în psihanaliză o mică atenţie acestei probleme de delimitare conceptuală.

Deoarece complexul de inferioritate a devenit atât de popular, îmi permit să vă amuz aici cu o mică digresiune. O personalitate istorică a vremii noastre, care trăieşte încă, dar a ajuns în prezent în plan secund, a păstrat de la o vătămare din timpul naşterii o anume atrofiere a unui membru. Un foarte cunoscut scriitor al zilelor noastre, care preferă să prelucreze biografii ale persoanelor eminente, a tratat şi viaţa acestui om numit de mine[104]. Se prea poate să fie greu să suprimi nevoia de aprofundare psihologică, atunci când scrii o biografie. Autorul nostru a îndrăznit de aceea să construiască întreaga evoluţie a caracterului eroului pe sentimentul de inferioritate, pe care acel defect corporal trebuia să îl trezească. Procedând astfel, el a trecut cu vederea un fapt mic, dar nu lipsit de importanţă. Este un lucru obişnuit ca mamele cărora soarta le-a dăruit un copil bolnav sau dezavantajat din alte puncte de vedere să caute să îl compenseze cu o măsură excesivă de iubire pentru această umilinţă nedreaptă. În cazul în discuţie, mama mândră s-a purtat altfel, i-a sustras copilului iubirea ei din cauza cusurului său. Atunci când copilul a devenit un om cu mare putere, acesta a demonstrat în mod neechivoc că el nu-şi iertase niciodată mama. Dacă vă aduceţi aminte de semnificaţia iubirii materne pentru viaţa sufletului de copil, probabil că veţi corecta în gând teoria biografului cu privire la sentimentul de inferioritate.

Să ne întoarcem la Supraeu! I-am alocat autoobservaţia, conştiinţa morală şi funcţia idealului. Din expunerile noastre despre devenirea sa reiese că are drept premise un nespus de important fapt biologic, precum şi unul psihologic fatidic, anume dependenţa îndelungată a făpturii omeneşti de părinţii săi şi complexul Oedip, care la rândul lor sunt reciproc intim legate. Supraeul este pentru noi reprezentanţa tuturor limitărilor morale, avocatul năzuinţei spre perfecţionare, pe scurt, ceea ce ne-a devenit palpabil în plan psihologic din aşa-zisul nivel superior în viaţa omenească. Deoarece Supraeul însuşi este reductibil la influenţa părinţilor, educatorilor şi altora asemenea, aflăm şi mai multe despre semnificaţia sa dacă ne aplecăm asupra acestor surse ale sale. De regulă, părinţii şi autorităţile analoge lor urmează în educaţie prevederile propriului Supraeu. Indiferent de modul în care Eul lor se va fi aranjat cu Supraeul lor, ei sunt severi şi pretenţioşi în educarea copilului. Ei au uitat dificultăţile propriei copilării, sunt mulţumiţi să se poată identifica acum cu propriii părinţi, care la vremea lor le-au impus limitările severe. Astfel, Supraeul copilului de fapt nu este construit după modelul părinţilor, ci al Supraeului parental; el se umple cu acelaşi conţinut, devine purtătorul tradiţiei, al tuturor aprecierilor constante în timp, care s-au propagat pe această cale vreme de generaţii. Vă daţi seama cu uşurinţă ce ajutor important rezultă din luarea în considerare a Supraeului pentru înţelegerea comportamentului social al omului, de exemplu pentru cel al delăsării, poate şi ce indicaţii practice pentru educaţie rezultă de aici. Probabil că aşa-zisele concepţii materialiste asupra istoriei păcătuiesc subestimând acest factor. Ele îl consideră rezolvat făcând observaţia că „ideologiile“ oamenilor nu sunt nimic altceva decât rezultatul şi suprastructura raporturilor lor economice actuale. Este adevărul,

dar este foarte probabil să nu fie întregul adevăr. Omenirea nu trăieşte niciodată întru totul în prezent, în ideologiile supraeului continuă să trăiască trecutul, tradiţia rasei şi a poporului, care cedează doar cu încetineală influenţelor prezentului, noilor schimbări şi, câtă vreme îşi exercită efectul prin intermediul Supraeului, joacă un rol imens în viaţa omului, independent de raporturile economice (cf. pp. 708şi urm.).

În anul 1921 am încercat să aplic diferenţierea Eului de Supraeu la studierea psihologiei maselor. Am ajuns la o formulă precum: o masă psihologică este o uniune de indivizi care au introdus aceeaşi persoană în Supraeul lor şi, în baza acestui aspect comun, s-au identificat cu toţii în Eul lor. Formula fireşte că este valabilă doar pentru mase care au un conducător. Dacă am poseda mai multe aplicări de acest fel, acceptarea Supraeului şi-ar pierde pentru noi ultima urmă de element de surprindere şi ne-am elibera complet de acea sfială care ne mai încearcă totuşi atunci când, obişnuiţi cu atmosfera tărâmului subteran, ne mişcăm în straturile de suprafaţă, superioare ale aparatului psihic. Noi nu credem, desigur, că am rostit ultimul cuvânt despre psihologia Eului odată cu separarea Supraeului. Este mai degrabă un prim început, dar în acest caz nu doar începutul este greu.

Ne aşteaptă însă acum o altă sarcină, cum ar veni la capătul opus al Eului. Ea este prezentată de o observaţie din timpul muncii analitice, o observaţie care de fapt este foarte veche. Aşa cum se întâmplă uneori, a durat multă vreme până s-a considerat că este cazul să fie luată în seamă. După cum ştiţi, întreaga teorie psihanalitică este de fapt construită pe percepţia stării de rezistenţă pe care o opune pacientul tentativei de a-i conştientiza inconştientul. Semnul obiectiv al stării de rezistenţă este că ideile sale dau greş sau se îndepărtează mult de tema tratată. El poate recunoaşte şi subiectiv starea de rezistenţă prin

faptul că resimte senzaţii jenante când se apropie de temă. Dar acest din urmă semn poate şi să nu apară. Atunci îi spunem pacientului că tragem concluzia din comportamentul său că el se află acum în stare de rezistenţă, iar el răspunde că nu ştie nimic despre asta, ci observă doar că îi vin mai greu ideile. Se dovedeşte că noi am avut dreptate, dar apoi starea sa de rezistenţă a fost şi inconştientă, la fel de inconştientă precum refulatul, la a cărui scoatere la suprafaţă am lucrat. Ar fi trebuit demult să se pună problema: din care parte a vieţii sale psihice porneşte o asemenea stare de rezistenţă inconştientă? Începătorul într-ale psihanalizei va produce rapid răspunsul: este tocmai starea de rezistenţă a inconştientului. Un răspuns echivoc, neutilizabil. Dacă prin aceasta se înţelege că starea de rezistenţă porneşte de la refulat, atunci trebuie să spunem: cu siguranţă că nu! Refulatului trebuie să îi atribuim mai curând un stimul ascensional puternic, o presiune de a pătrunde la conştiinţă. Starea de rezistenţă nu poate fi decât o exteriorizare a Eului, care a executat la vremea lui refularea şi vrea acum să o menţină. Această concepţie noi am avut-o şi înainte. De când presupunem o instanţă specială în Eu, care reprezintă cerinţele limitatoare şi de refuz, Supraeul, putem spune că refularea este lucrarea acestui Supraeu şi fie o execută el însuşi, fie o execută Eul ascultător, însărcinat fiind de el. Dacă se întâmplă ca starea de rezistenţă în analiză să nu îi devină conştientă pacientului, atunci asta înseamnă ori că Supraeul şi Eul pot să lucreze inconştient în situaţii foarte importante sau, ceea ce ar fi şi mai semnificativ, că părţi ale ambilor, înşişi Eu şi Supraeu, sunt inconştiente. În amândouă cazurile avem a lua la cunoştinţă înţelegerea faptului neîmbucurător că (Supra)Eu şi conştient, pe de o parte, refulat şi inconştient, pe de altă parte, nu se suprapun nicidecum.

Doamnelor şi domnilor! Simt nevoia să îmi trag sufletul, întrerupere pe care şi dumneavoastră o veţi saluta ca benefică şi, înainte de a continua, să îmi cer scuze de la dumneavoastră. Vreau să vă ofer completări la o introducere în psihanaliză pe care am început-o cu cincisprezece ani în urmă, şi trebuie să mă comport de parcă nici dumneavoastră nu v-aţi fi ocupat în acest răstimp de nimic altceva decât de psihanaliză. Ştiu, este o pretenţie nepotrivită, dar sunt neputincios, nu pot să procedez altfel. Probabil că are legătură cu faptul că în general este greu să îi oferi o privire de ansamblu asupra psihanalizei cuiva care nu este el însuşi psihanalist. Puteţi să mă credeţi că nu ne place să creăm impresia că am fi membrii unei asociaţii secrete şi ne-am ocupa de o ştiinţă secretă. Şi totuşi a trebuit să recunoaştem şi să o facem cunoscut ca fiind convingerea noastră că nu are nimeni dreptul să interfereze în discursul psihanalizei, dacă nu şi-a dobândit anumite experienţe care pot fi dobândite doar printr-o analiză asupra propriei persoane. Cu cincisprezece ani în urmă, când v-am prezentat prelegerile mele, am căutat să vă cruţ de anumite fragmente speculative ale teoriei noastre, dar tocmai de aici pornesc noile achiziţii, despre care am să vă vorbesc astăzi.

Mă întorc la subiect. Cuprinşi de îndoială dacă Eul şi Supraeul pot fi ele însele inconştiente sau doar să dezvolte efecte inconştiente, ne-am hotărât cu motive întemeiate pentru prima dintre posibilităţi. Da, porţiuni mari ale Eului şi Supraeului pot rămâne inconştiente, sunt în mod normal inconştiente. Asta înseamnă că persoana nu ştie nimic despre conţinuturile lor şi este nevoie de un efort susţinut pentru a i le conştientiza.

Corespunde realităţii ca Eu şi conştient, refulat şi inconştient să nu se suprapună. Simţim nevoia să ne revizuim temeinic atitudinea faţă de problema conştient—inconştient. Mai întâi suntem înclinaţi să desconsiderăm valoarea criteriului stării conştiente, deoarece el s-a dovedit a fi atât de nesigur. Dar am greşi procedând astfel. Se întâmplă aici ca şi cu viaţa noastră; nu valorează mult, dar este tot ce avem. Fără lumina calităţii conştiinţei am fi pierduţi în obscuritatea psihologiei abisale; ne este însă îngăduit să ne reorientăm.

Nu este nevoie să lămurim ce trebuie numit conştient, căci este lipsit de orice îndoială. Cea mai veche şi bună semnificaţie a cuvântului „inconştient“ este cea descriptivă; numim inconştient un proces psihic a cărui existenţă trebuie să o presupunem, cum ar fi pentru că îl deducem din efectele sale, dar despre acest proces nu ştim nimic. Avem apoi faţă de el aceeaşi relaţie ca faţă de un proces psihic la un alt om, doar că se întâmplă să fie tocmai unul dintr-ale noastre proprii. Dacă vrem să fim şi mai corecţi, vom modifica fraza în sensul că numim inconştient un proces, atunci când trebuie să presupunem că este activat *momentan*, cu toate că *momentan* nu ştim nimic despre el. Această limitare ne face să ne gândim la faptul că majoritatea proceselor conştiente sunt doar pentru puţină vreme conştiente; foarte curând ele devin *latente*, pot însă cu uşurinţă să redevină conştiente. Am putea de asemenea spune că au devenit inconştiente dacă în general ar fi sigur că în starea latenţei ele mai sunt ceva psihic. Până aici nu am aflat nimic nou, nici nu ne-am dobândit dreptul să introducem în psihologie noţiunea unui inconştient. Vine însă apoi experienţa nouă, care ne poate fi prilejuită deja de actele ratate. Ne vedem obligaţi să presupunem, de exemplu pentru explicarea unei greşeli de vorbire, că la persoana respectivă se

formase o anume intenţie de vorbire. O ghicim cu siguranţă din survenirea perturbării vorbirii, dar intenţia de vorbire nu se impusese, era deci inconştientă. Dacă i-o prezentăm mai pe urmă vorbitorului, el poate să o recunoască drept una familiară lui – atunci ea a fost doar temporar inconştientă; sau poate să o renege ca fiindu-i străină – atunci ea a fost continuu inconştientă. Din această experienţă ne extragem regresiv dreptul de a declara şi lucrul denumit latent drept unul inconştient. Considerarea acestor raporturi dinamice ne permite acum să deosebim două feluri de inconştient, unul care se transformă uşor, în condiţii frecvent întrunite, în conştient, un altul, la care această transpunere are loc greu, doar în condiţiile unui efort considerabil, posibil niciodată. Pentru a scăpa de ambiguitatea dacă ne referim la un inconştient sau altul, dacă utilizăm cuvântul în sens descriptiv sau dinamic, aplicăm un mijloc de informare simplu, permis. Numim preconştient acel inconştient care este doar latent şi devine astfel uşor conştient şi îi rezervăm celuilalt denumirea de „inconştient“. Avem acum trei termeni: conştient, preconştient, inconştient, cu care ne descurcăm în descrierea fenomenelor psihice. Încă o dată, din punct de vedere pur descriptiv, preconştientul este şi el inconştient, dar nu îl denumim astfel, exceptând în prezentarea liberă sau dacă avem de susţinut în general existenţa proceselor inconştiente în viaţa psihică.

Să sperăm că veţi admite că acest lucru nu este deocamdată grav şi permite o întrebuinţare comodă. Da, însă din păcate munca psihanalitică s-a văzut constrânsă să utilizeze cuvântul inconştient şi într-un alt sens, un al treilea, iar asta este posibil să fi semănat confuzie. Aflaţi sub influenţa nouă şi puternică a faptului că în mod normal un domeniu vast şi important al vieţii sufleteşti este sustras cunoaşterii Eului, astfel încât procesele de aici trebuie recunoscute drept inconştiente în sensul

corect dinamic, am înţeles termenul de „inconştient“ şi într-un sens topic sau sistematic, am vorbit despre un sistem al preconştientului şi al inconştientului, despre un conflict al Eului cu sistemul Ics, am permis ca acest cuvânt să semnifice în măsură sporită mai curând o provincie psihică decât o calitate a psihicului. Descoperirea de fapt incomodă că şi părţi ale Eului şi Supraeului sunt în sens dinamic inconştiente are aici un efect asemănător uşurării, ne permite să înlăturăm o complicaţie. Vedem că nu avem niciun drept să numim sistemul Ics domeniul psihic străin Eului, deoarece aspectul inconştient nu este caracterul său exclusiv. Bun, deci nu vom mai utiliza „inconştient“ în sens sistematic şi vom da un nume mai bun, care nu mai poate fi înţeles greşit, lucrului denumit astfel până acum. Imitând uzul limbii la Nietzsche şi în urma unei menţiuni din partea lui G. Groddeck (1923), îl numim de acum încolo *Se*-ul [*Es* în lb. germană – *n. t.*]. Acest pronume impersonal [în germană] pare deosebit de potrivit să exprime caracterul principal al acestei provincii a sufletului, aspectul ei străin pentru Eu. Supraeul, Eul şi Sinele sunt acum cele trei împărăţii, regiuni, provincii în care descompunem aparatul psihic al persoanei şi de ale căror relaţii reciproce ne vom ocupa în continuare.

Mai întâi o scurtă intercalare. Presupun că sunteţi nemulţumiţi de faptul că cele trei calităţi ale stării conştiente şi cele trei provincii ale aparatului psihic nu s-au grupat în trei perechi paşnice şi vedeţi în asta un fel de tulburare a rezultatelor noastre. Sunt însă de părere că noi nu ar trebui să regretăm asta şi ar trebui să considerăm că nu am avut dreptul să ne aşteptăm la o rânduire atât de lipsită de probleme. Permiteţi-mi să vin cu o comparaţie; comparaţiile nu decid nimic, este adevărat, dar pot face să ne simţim mai

confortabil. Îmi imaginez o ţară cu un relief variat, regiune deluroasă, câmpie şi salbă de lacuri, cu populaţie mixtă – locuiesc aici germani, maghiari şi slovaci, care se şi ocupă de activităţi diferite. Împărţirea ar putea fi astfel făcută, încât în regiunea deluroasă să locuiască germanii, care sunt crescători de vite, la câmpie maghiarii, care cultivă cereale şi viţă-de-vie, în zona lacurilor slovacii, care pescuiesc şi împletesc trestia de baltă. Dacă această împărţire ar fi lipsită de probleme şi tranşantă, un Wilson ar aprecia-o foarte mult[105]; ar fi de asemenea comod pentru predarea la ora de geografie. Este însă probabil ca dumneavoastră să găsiţi mai puţină ordine şi mai mult amestec când călătoriţi prin regiune. Germanii, maghiarii şi slovacii trăiesc pretutindeni amestecaţi, în regiunea deluroasă există şi ogoare, la câmpie se cresc şi vite. Unele lucruri sunt fireşte aşa cum v-aţi aşteptat să fie, deoarece pe dealuri nu se poate pescui, în apă nu creşte viţa. Da, imaginea regiunii, pe care aţi adus-o cu dumneavoastră, poate corespunde în linii mari; va trebui să acceptaţi însă abateri în aspecte particulare.

Nu vă aşteptaţi ca, în afară de numele nou, eu să vă comunic multe noutăţi despre *Se*. Este partea obscură, inaccesibilă a personalităţii noastre; puţinul pe care îl ştim despre el l-am aflat prin studierea travaliului visului şi a formării simptomelor nevrotice, iar aici partea cea mai mare prezintă caracter negativ, se poate descrie doar ca opus al Eului. Ne apropiem de Se prin comparaţii, îl numim un haos, un cazan plin de excitaţii clocotinde. Ne închipuim că are deschidere spre somatic, primeşte aici nevoile pulsiunilor, care îşi găsesc în el expresia psihică, nu putem însă spune în care substrat. Dinspre pulsiuni se împlineşte cu energie, dar nu are nicio organizare, nu mobilizează o voinţă generală, doar

strădania de a crea satisfacţie nevoilor pulsionale, în condiţiile respectării principiului plăcerii. Pentru procesele din Se nu sunt valabile legile logice ale gândirii, mai ales teorema contradicţiei. Mişcările opuse coexistă fără a se anula reciproc sau a se scădea reciproc, cel mult fac cauză comună în compromisuri pentru descărcarea energiei sub constrângerea economică dominantă. Nu există în Se nimic care ar putea fi aşezat pe aceeaşi treaptă cu negaţia, de asemenea percepem cu surprindere excepţia de la teorema filosofilor că spaţiul şi timpul sunt forme necesare ale actelor noastre sufleteşti. În Se nu există nimic care să corespundă reprezentării timpului, nicio recunoaştere a unei succesiuni temporale şi, un aspect extrem de memorabil şi care îşi aşteaptă tratarea cuvenită în gândirea filosofică, nicio modificare a procesului sufletesc prin curgerea timpului. Mişcări ale dorinţei, care nu au trecut niciodată dincolo de Se, dar şi impresii, care au fost cufundate prin refulare în Se, sunt virtual nemuritoare, se comportă după decenii de parcă s-ar fi întâmplat de curând. Ele pot fi recunoscute drept trecut, devalorizate şi devalizate de investirea lor cu energie abia atunci când au devenit conştiente prin munca analitică, iar în asta rezidă în măsură considerabilă efectul tratamentului analitic.

Am mereu impresia că noi am valorificat mult prea puţin pentru teoria noastră faptul acesta mai presus de orice îndoială al invariabilităţii refulatului în decursul timpului. Pare să se deschidă aici un acces spre cele mai profunde înţelegeri. Din păcate nici eu nu am ajuns aici mai departe.

Bineînţeles că Se-ul nu cunoaşte evaluări, nu cunoaşte binele şi răul, nu cunoaşte morala. Elementul economic sau, dacă doriţi, cel cantitativ, strâns legat de principiul plăcerii, domină toate procesele. Investiri pulsionale care se cer evacuate, iată ce suntem de părere că se găseşte în Se. Chiar

se pare că energia acestor mişcări pulsionale se află într-o altă stare decât în celelalte regiuni sufleteşti, este mult mai puţin mobilă şi aptă de descărcare, căci altfel nu ar surveni acele deplasări şi condensări care sunt caracteristice pentru Se şi care fac abstracţie în manieră atât de desăvârşită de calitatea investitului – în Eu l-am numi o reprezentare. Ce n-am da să înţelegem mai multe din aceste lucruri! Vedeţi de altfel că suntem în măsură să mai indicăm şi alte însuşiri ale Se-ului decât că este inconştient, iar dumneavoastră vă daţi seama de posibilitatea ca părţi ale Eului şi Supraeului să fie inconştiente, fără să posede aceleaşi caracteristici primitive şi iraţionale. La o caracteristică a Eului propriu-zis, în măsura în care se lasă deosebit de Se şi Supraeu, ajungem mai degrabă dacă ne concentrăm asupra relaţiei sale cu porţiunea cea mai superficială a aparatului psihic, pe care o denumim sistem Pc-Cs. Acest sistem este orientat spre lumea exterioară, el mijloceşte percepţiile, în el ia fiinţă în timpul funcţionării sale fenomenul conştiinţei. Este organul senzorial al întregului aparat, de altfel receptiv nu doar pentru excitaţii care se apropie de el din afară, ci şi pentru acelea din interiorul vieţii sufleteşti. Aproape că nu este nevoie de justificare pentru concepţia conform căreia Eul este acea parte a Se-ului care a fost modificată prin apropierea şi influenţa lumii exterioare, adaptată funcţiilor de admitere a excitaţiilor şi filtrului excitaţiilor, comparabilă stratului scoarţei cu care se înconjoară un cocoloş de substanţă vie. Relaţia cu lumea exterioară a devenit decisivă pentru Eu, acesta a preluat sarcina să o reprezinte înaintea Se-ului, spre norocul Se-ului care, fără a ţine cont de această forţă externă extrem de puternică, nu ar scăpa de distrugere în năzuinţa sa oarbă spre satisfacerea pulsiunilor. În îndeplinirea acestei funcţii, Eul trebuie să observe lumea exterioară, să plaseze o ilustrare fidelă a ei în urmele mnezice ale percepţiilor sale, să ţină la

distanţă prin activitatea probei realităţii tot ceea ce în această imagine a lumii exterioare reprezintă adaos din surse de excitaţii interne. Însărcinat de Se, Eul domină căile de acces spre motilitate, dar a intercalat între nevoie şi acţiune latenţa travaliului gândirii, timp în care valorifică resturile mnezice ale experienţei. În acest fel a detronat principiul plăcerii, care domină neîngrădit derularea proceselor în Se, şi l-a înlocuit cu principiul realităţii, care promite mai multă siguranţă şi un succes mai mare.

Şi relaţia cu timpul, atât de greu de descris, îi este mijlocită Eului prin sistemul de percepţii; cu greu poate fi pus la îndoială că modalitatea de lucru a acestui sistem îşi are originea în reprezentarea asupra timpului. Ce deosebeşte însă în mod foarte special Eul de Se este o tendinţă spre sinteza conţinuturilor sale, spre rezumarea şi standardizarea proceselor sale psihice, care îi scapă complet Se-ului. Când vom trata data viitoare despre pulsiunile în viaţa psihică, să sperăm că vom reuşi să reducem acest aspect esenţial al Eului la sursa sa. El singur produce acel înalt grad de organizare de care Eul are nevoie pentru cele mai bune performanţe ale sale. Eul evoluează de la percepţia pulsiunilor la stăpânirea pulsiunilor, cea din urmă este însă realizată doar prin faptul că reprezentarea pulsiunilor este încadrată într-o formaţiune mai mare, este primită într-o corelaţie. Dacă ne adaptăm felului popular de a vorbi, putem spune că Eul reprezintă în viaţa psihică raţiunea şi cumpătarea, Se-ul însă pasiunile neîmblânzite.

Până acum ne-a impus respect enumerarea avantajelor şi capacităţilor Eului; este acum timpul să evocăm şi reversul. Eul este numai un fragment al Se-ului, un fragment modificat în conformitate cu scopul prin apropierea ameninţătoare, primejdioasă de lumea exterioară. Din punct de vedere dinamic, Eul este slab, el şi-a luat energiile

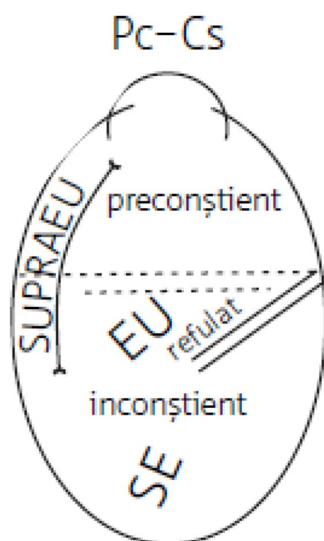
de la Se, iar noi nu suntem complet lipsiţi de înţelegerea metodelor, s-ar putea spune: a şiretlicurilor, prin care îi sustrage Se-ului alte cuantumuri de energie. O asemenea cale este de exemplu şi identificarea cu obiecte păstrate sau abandonate. Investirile de obiect pornesc de la pretenţiile pulsionale ale Se-ului. Eul trebuie mai întâi să le înregistreze. Dar, identificându-se cu obiectul, Eul se recomandă Se-ului în locul obiectului, Eul vrea să atragă asupra lui libidoul Se-ului. Noi am auzit deja (p. 585) că în cursul vieţii Eul primeşte în el un număr mare de asemenea precipitate ale unor foste investiri de obiect. În ansamblu Eul trebuie să execute intenţiile Se-ului, Eul îşi îndeplineşte sarcina atunci când identifică împrejurările în care aceste intenţii pot fi cel mai bine atinse. Raportul Eului faţă de Se ar putea fi comparat cu cel al călăreţului faţă de calul său. Calul dă energia pentru locomoţie, călăreţul are privilegiul de a hotărî destinaţia, de a ghida mişcarea puternicului animal. Dar între Eu şi Se se petrece mult prea frecvent cazul deloc ideal în care călăreţul are de condus calul acolo unde acesta însuşi vrea să meargă.

Eul s-a separat de o parte a Se-ului prin rezistenţe de refulare. Dar refularea nu se continuă în Se. Refulatul se contopeşte cu restul Se-ului.

Un proverb avertizează că nu este bine să serveşti în acelaşi timp la doi stăpâni. Bietul Eu o duce şi mai greu, el serveşte la trei stăpâni severi, se străduieşte să armonizeze reciproc pretenţiile şi solicitările lor. Aceste pretenţii sunt mereu divergente, deseori par a fi ireconciliabile; nu-i de mirare dacă Eul eşuează atât de des în împlinirea sarcinii sale. Cei trei despoţi sunt lumea exterioară, Supraeul şi Se-ul. Atunci când urmărim eforturile Eului de a face concomitent faţă cerinţelor lor, mai bine zis: de a le da concomitent ascultare, nu putem regreta că am personificat acest Eu, că l-am

prezentat drept o fiinţă deosebită. El se vede supus restrângerii dinspre trei laturi, ameninţat de trei tipuri de pericole, la care, în caz de strâmtoare, reacţionează dezvoltând angoasă. Prin originea sa din experienţele sistemului de percepţie este destinat să reprezinte cerinţele lumii exterioare, dar vrea de asemenea să fie servitorul fidel al Se-ului, să rămână în acord cu el, să i se recomande ca obiect, să atragă asupra sa libidoul Se-ului. În strădania sa de mijlocire între Se şi realitate este deseori nevoit să îmbrace poruncile ics ale Se-ului cu haina raţionalizărilor sale pcs, să muşamalizeze conflictele Se-ului cu realitatea, să creeze cu lipsă de sinceritate diplomatică iluzia luării în considerare a realităţii, chiar şi dacă Se-ul a rămas rigid şi neînduplecat. Pe de altă parte este urmărit la tot pasul de severul Supraeu, care îi face observaţii privind respectarea anumitor norme ale comportamentului său, fără nicio consideraţie pentru dificultăţile din partea Se-ului şi lumii exterioare, şi îl pedepseşte în cazul nerespectării cu sentimentele de tensiune legate de complexul inferiorităţii şi de conştiinţa vinovăţiei. Mânat astfel de Se, strâmtorat de Supraeu, respins de realitate, Eul se zbate pentru a o scoate la capăt cu sarcina sa economică de a stabili armonia între forţele şi influenţele care îşi exercită efectul în el şi asupra lui, iar noi înţelegem de ce ni se întâmplă atât de des să nu ne putem suprima exclamaţia: viaţa nu este uşoară! Atunci când Eul trebuie să îşi mărturisească slăbiciunea, este năpădit de angoasă, angoasa în faţa unui pericol real faţă de lumea exterioară, angoasa morală faţă de Supraeu, angoasa nevrotică faţă de intensitatea pasiunilor în Se.

Aş vrea să vă înfăţişez într-un desen nepretenţios, pe care vi-l prezint aici, raporturile de structură ale personalităţii psihice pe care am dezvoltat-o în faţa dumneavoastră.

Vedeţi aici, Supraeul se cufundă în Se; ca moştenitor al complexului Oedip, doar are corelaţii intime cu el; Supraeul se află la mai mare depărtare de sistemul de percepţii decât Eul. Se-ul are relaţii cu lumea exterioară doar prin intermediul Eului, cel puţin în ce priveşte această schemă. În prezent este cu siguranţă greu de spus în ce măsură desenul este corect; în ce priveşte un anumit punct, desenul este cu siguranţă incorect. Spaţiul ocupat de Se-ul inconştient ar trebui să fie incomparabil mai mare decât cel al Eului sau preconştientului. Vă rog, corectaţi mental acest aspect.

La sfârşitul acestor expuneri cu siguranţă solicitante şi poate greu de înţeles urmează acum o somaţie! Cu siguranţă că, în cazul acestei separări a personalităţii în Eu, Supraeu şi Se, dumneavoastră nu vă gândiţi la frontiere precise, aşa cum au fost trasate artificial în geografia politică. Nu putem satisface cerinţele de înţelegere a specificului psihicului prin contururi lineare ca în desen sau în pictura primitivă, ci mai degrabă prin câmpuri cromatice estompate, cum pot fi întâlnite la pictorii moderni. După ce am separat, trebuie să

aducem acum din nou la confluenţă cele separate. Nu judecaţi prea aspru o primă încercare de vizualizare a psihicului atât de greu de înţeles. Este foarte probabil ca formarea acestor separări să fie supusă unor mari variaţii la persoane diferite, este posibil ca însăşi funcţia lor să afle modificări şi, temporar, evoluţii regresive. Această situaţie pare să corespundă îndeosebi pentru cea din urmă şi cea mai delicată separare din punct de vedere filogenetic, diferenţierea dintre Eu şi Supraeu. Este neîndoielnic că acelaşi lucru este provocat prin îmbolnăvire psihică. Ne putem de asemenea imagina ca anumitor practici mistice să le reuşească răsturnarea relaţiilor normale dintre regiunile sufleteşti singulare, de exemplu ca percepţia să poată sesiza raporturi ale profunzimilor Eului şi ale Se-ului, care altminteri i-au fost inaccesibile. Putem liniştiţi să ne îndoim de faptul că pe această cale se pot sesiza înţelepciunile ultime, de la care să ne aşteptăm la tot ce înseamnă mântuire. Vrem totuşi să recunoaştem că eforturile terapeutice ale psihanalizei şi-au ales un punct de atac asemănător. Intenţia lor doar este să întărească Eul, să îl facă mai independent de Supraeu, să îi lărgească câmpul de percepţii şi să îi completeze organizarea, astfel încât Eul să îşi poată însuşi fragmente noi ale Se-ului. Unde a fost Se să se facă Eu.

Este o muncă culturală, asemeni asanării mării Zuyder.

104 *Wilhelm al II-lea* de Emil Ludwig. (*N.t.*)

105 Freud privea foarte critic capacitatea de judecată politică a preşedintelui Woodrow Wilson. (*N.t.*)

Prelegerea a 32-a

Angoasă şi viaţă pulsională

Doamnelor şi domnilor! Nu veţi fi surprinşi să auziţi că am să vă relatez multe aspecte noi cu privire la concepţia noastră despre angoasă şi pulsiunile fundamentale ale vieţii psihice, precum şi că niciunul din acestea nu este o rezolvare definitivă a problemelor aflate în suspensie. Vorbesc aici cu intenţie precisă despre concepţii. Sunt cele mai dificile sarcini cu care ne confruntăm, dar dificultatea nu rezidă de pildă în insuficienţa observaţiilor, căci tocmai fenomenele cele mai frecvente şi familiare sunt cele care ne prezintă acele enigme; nu rezidă nici în anvergura speculaţiilor cărora le dau naştere; prelucrarea speculativă este în mică măsură luată în calcul în acest domeniu. Ci este vorba cu adevărat de concepţii, adică de a introduce reprezentările abstracte corecte, a căror aplicare asupra materiei prime a observaţiei face să ia fiinţă în această materie primă ordinea şi transparenţa.

Angoasei i-am dedicat deja o prelegere a seriei anterioare, cea de-a 25-a. Trebuie să reiau pe scurt conţinutul ei. Noi am spus că angoasa este o stare afectivă, adică unirea anumitor senzaţii ale seriei plăcere—neplăcere cu inervaţiile descărcării corespunzătoare lor şi percepţia lor, probabil însă precipitatul unui anumit eveniment semnificativ, încorporat prin ereditate, adică comparabil accesului isteric dobândit individual. Procesul naşterii, căruia i-au corespuns influenţele proprii angoasei, exercitate de activitatea cardiacă şi respiraţie, l-am considerat drept acel eveniment care a produs o asemenea urmă afectivă. Cea dintâi angoasă ar fi fost deci una toxică. Am pornit

apoi de la deosebirea dintre angoasa în faţa unui pericol real şi angoasa nevrotică – cea dintâi o reacţie care ni se pare de înţeles la pericol, adică la dăunarea din afară la care ne putem aştepta, cealaltă întru totul enigmatică, precum şi lipsită de scop. Într-o analiză a angoasei în faţa unui pericol real noi am redus-o la o stare de atenţie senzorială sporită şi de tensiune motorie, pe care o numim *pregătire de angoasă*. Din aceasta s-ar dezvolta reacţia de angoasă. Aici ar fi posibile două ieşiri. Fie *dezvoltarea de angoasă*, repetarea vechii trăiri traumatice, se reduce la un semnal şi atunci restul reacţiei se poate adapta noii situaţii de pericol, îşi poate avea terminaţia în fugă sau apărare defensivă, fie ceea ce este vechi îşi păstrează supremaţia, întreaga reacţie se epuizează în dezvoltarea de angoasă şi apoi starea de afect devine paralizantă şi neadecvată prezentului.

Ne-am îndreptat apoi atenţia asupra angoasei nevrotice şi am spus că o observăm în trei feluri de raporturi. În primul rând, ca anxietate generală liber flotantă, gata să se lege trecător cu oricare posibilitate nou apărută, ca aşa-zisa angoasă de expectativă, ca de exemplu la nevroza tipică de angoasă. În al doilea rând, strâns legată de anumite conţinuturi ale reprezentărilor în aşa-zisele *fobii*, la care, ce-i drept, s-ar putea să mai distingem o relaţie cu pericolul extern, dar trebuie să considerăm teama faţă de el drept peste măsură de exagerată. În sfârşit în al treilea, rând angoasa la isterie şi la alte forme de nevroze grave, care ori însoţeşte simptome, ori apare independentă ca acces sau stare de durată mai lungă, însă mereu fără motivaţia evidentă printr-un pericol extern. Ne-am pus apoi cele două întrebări: care este obiectul angoasei nevrotice? Şi: cum poate fi aceasta pusă în legătură cu angoasa în faţa unui pericol real, referitoare la pericole exterioare?

Cercetările noastre nu au rămas nicidecum fără rezultat, am câştigat nişte lămuriri importante. În

ce priveşte expectativa anxioasă, experienţa clinică ne-a atras atenţia asupra unei corelaţii regulate cu fondul libidoului în viaţa sexuală. Cea mai obişnuită cauză a nevrozei de angoasă este excitaţia frustrantă. Este provocată o excitaţie libidinală, dar nu este satisfăcută, nu este utilizată; în locul acestui libido deviat de la utilizarea sa apare apoi anxietatea. Chiar mă credeam îndreptăţit să spun că acest libido nesatisfăcut se transformă direct în angoasă. Această concepţie şi-a găsit o susţinere în anumite fobii foarte regulate ale copiilor mici. Multe dintre aceste fobii ne sunt în întregime enigmatice, altele însă, cum ar fi frica de a sta singur şi cea faţă de persoane străine, îngăduie o explicaţie sigură. Singurătatea precum şi chipul străin trezesc dorul de mama cea familiară; copilul nu poate stăpâni această excitaţie libidinală, nu o poate menţine în stare flotantă, ci o transformă în angoasă. Această angoasă a copilului nu trebuie deci atribuită angoasei în faţa unui pericol real, ci angoasei nevrotice. Fobiile copilului şi expectativa de angoasă a nevrozei de angoasă ne oferă două exemple pentru modul în care ia fiinţă angoasa nevrotică: prin transformarea directă a libidoului. Vom face imediat cunoştinţă cu un al doilea mecanism; vom vedea că nu este foarte diferit de primul.

Spun asta deoarece, în cazul angoasei la isterie şi la alte nevroze, noi facem responsabil procesul refulării. Suntem de părere că îl putem descrie pe acesta mai complet ca înainte, dacă soarta reprezentării care urmează să fie refulată este luată în considerare separat de cuantumul de libido aderent ei. Reprezentarea este cea asupra căreia se produce refularea, reprezentarea este cea eventual denaturată până la imposibilitatea de a fi recunoscută; cuantumul ei de afect este însă transformat cu regularitate în angoasă, şi anume indiferent de genul său, fie că este de agresiune sau de iubire. Nu constituie acum nicio diferenţă

esenţială din ce cauză un cuantum de libido a devenit inutilizabil, dacă din slăbiciunea infantilă a Eului ca la fobiile copiilor, în urma proceselor somatice în viaţa sexuală ca la nevroza de angoasă sau prin refulare ca la isterie. Cele două mecanisme ale formării angoasei nevrotice coincid deci de fapt.

În timpul acestor cercetări ne-a atras atenţia o relaţie extrem de semnificativă între dezvoltarea de angoasă şi formarea de simptom, anume că cele două se suplinesc, se înlocuiesc reciproc. Agorafobicul de exemplu îşi începe istoria suferinţelor cu un atac de angoasă pe stradă. Acesta s-ar repeta de fiecare dată când ar ieşi din nou în stradă. Agorafobicul creează acum simptomul angoasei de stradă, pe care îl putem de asemenea numi o inhibiţie a Eului, o limitare a funcţiei Eului, şi îşi scuteşte astfel atacul de angoasă. Vedem situaţia inversă atunci când, aşa cum este posibil de exemplu la acţiuni compulsive, ne amestecăm în formarea de simptom. Dacă împiedicăm bolnavul să îşi execute ceremonialul spălării, atunci el este cuprins de o stare de angoasă greu de suportat, faţă de care în mod evident simptomul său îl protejase. Şi anume se pare că dezvoltarea de angoasă este aspectul mai timpuriu, formarea de simptom aspectul ulterior, de parcă simptomele ar fi create pentru a evita izbucnirea stării de angoasă. Iar aici este de asemenea corect că primele nevroze ale vârstei infantile sunt fobii, stări la care ne dăm seama cu limpezime cum o incipientă dezvoltare de angoasă este înlocuită prin formare ulterioară de simptom: ni se creează impresia că pornind de la aceste relaţii vom găsi cel mai bun acces spre înţelegerea angoasei nevrotice. În acelaşi timp noi am reuşit de asemenea să răspundem la întrebarea referitoare la obiectul angoasei nevrotice, şi astfel să stabilim legătura dintre angoasa nevrotică şi cea în faţa unui pericol real. Obiectul angoasei este în mod

evident propriul libido. Diferenţa faţă de situaţia din angoasa în faţa unui pericol real rezidă în două puncte: că pericolul este unul interior în loc să fie unul exterior şi că el nu este înţeles în mod conştient.

La fobii putem să ne dăm seama foarte limpede cum acest pericol interior este convertit într-unul exterior, adică angoasa nevrotică transformată într-una aparentă în faţa unui pericol real. Să presupunem, pentru a simplifica o situaţie deseori foarte complicată, că agorafobicul se teme cu regularitate de emoţiile tentaţiei, care sunt trezite în el prin întâlnirile de pe stradă. În fobia lui, el operează o deplasare şi se sperie acum de o situaţie externă. Câştigul lui este aici în mod evident că el este de părere că se poate astfel apăra mai bine. Faţă de un pericol extern putem să ne salvăm prin fugă, tentativa de fugă faţă de un pericol intern este o acţiune dificilă.

La finalul prelegerii mele de atunci despre angoasă eu însumi am formulat judecata că aceste rezultate diverse ale cercetării noastre, deşi nu se contrazic reciproc, totuşi oarecum nu se potrivesc. Angoasa ca stare afectivă este reproducerea unui vechi eveniment primejdios, ameninţător, angoasa se află în slujba autoconservării şi este un semnal al unui nou pericol, ea ia fiinţă din libidoul devenit cumva inutilizabil, la procesul refulării de asemenea, angoasa este înlocuită prin formarea de simptom, este oarecum legată psihic – simţim că aici lipseşte ceva care să îmbine fragmentele într-un întreg.

Doamnelor şi domnilor! Acea descompunere a personalităţii psihice într-un Supraeu, Eu şi Se, despre care v-am vorbit în cea din urmă prelegere, ne-a impus şi o nouă orientare în problema angoasei. O dată cu afirmaţia că Eul este unicul focar de angoasă, că doar Eul poate produce şi

resimţi angoasă, noi am ocupat o poziţie nouă, fixă, iar pornind de aici ni se înfăţişează o altă perspectivă. Şi chiar nu am şti ce sens ar avea să vorbim despre o „angoasă a Se-ului“ sau să îi atribuim Supraeului aptitudinea anxietăţii. În schimb, noi am salutat drept o corespondenţă de dorit faptul că cele trei feluri principale de angoasă, angoasa în faţa unui pericol real, cea nevrotică şi angoasa morală, se lasă raportate în manieră atât de degajată la cele trei dependenţe ale Eului, faţă de lumea exterioară, de Se şi de Supraeu (p. 600). Cu această concepţie nouă a ieşit în prim-plan şi funcţia angoasei ca semnal pentru indicarea unei situaţii de pericol, funcţie care nici înainte nu ne era străină (cf. pp. 438 şi 451), problema materiei din care este confecţionată angoasa şi-a pierdut din interes, iar relaţiile dintre angoasa în faţa unui pericol real şi angoasa nevrotică s-au limpezit şi simplificat în mod surprinzător. Este de altfel remarcabil că înţelegem acum mai bine cazurile aparent complicate ale formării angoasei, decât cele considerate simple.

Asta deoarece noi am examinat recent modul în care angoasa ia fiinţă la anumite fobii pe care le atribuim isteriei de angoasă, şi am ales cazuri la care a fost vorba despre refularea tipică a mişcărilor de dorinţă din complexul Oedip. Conform aşteptării noastre, ar fi trebuit să ajungem la concluzia că investirea libidinală a obiectului matern este cea care se transformă în angoasă în urma refulării şi apare acum în expresia simptomatică ca fiind legată de substitutul patern. Nu pot să vă prezint paşii singulari ai unei asemenea examinări, este suficient să spunem că rezultatul surprinzător a fost contrariul aşteptării noastre. Nu refularea creează angoasa, ci angoasa este mai înainte prezentă, angoasa face refularea! Dar ce fel de angoasă poate fi? Numai angoasa faţă de un pericol extern ameninţător, adică o angoasă în faţa unui pericol real. Este corect,

băiatului i se face frică de o pretenţie a libidoului său, în acest caz de iubirea pentru mama sa, este deci cu adevărat un caz de angoasă nevrotică. Această îndrăgostire îi apare însă drept un pericol interior, căruia el trebuie să i se sustragă prin renunţarea la acest obiect, doar pentru că ea provoacă o situaţie de pericol extern. Iar în toate cazurile pe care le examinăm, obţinem acelaşi rezultat. Să recunoaştem, nu eram pregătiţi ca pericolul pulsional intern să se dovedească a fi o condiţie şi pregătire a unei situaţii de pericol reale, externe.

Dar noi încă nu am spus ce este pericolul real, de care copilul se teme ca urmare a îndrăgostirii sale de mamă. Este pedeapsa castrării, pierderea organului său genital. Fireşte că veţi obiecta, spunând că asta nu este niciun pericol real. Băieţii noştri doar nu sunt castraţi pentru că în faza complexului Oedip sunt îndrăgostiţi de mamă. Dar acest aspect nu poate fi tranşat atât de simplu. Înainte de toate nu contează dacă este efectuată castrarea cu adevărat; decisiv este faptul că pericolul este unul care ameninţă din afară şi că copilul crede în el. Are un oarecare motiv să o facă, deoarece este suficient de des ameninţat cu tăierea organului genital în timpul fazei sale falice, în perioada onaniei sale timpurii, şi se poate ca aluziile la această pedeapsă să găsească la el o consolidare filogenetică. Presupunem că în epoca primitivă a familiei umane castrarea chiar a fost efectuată de către tatăl gelos şi plin de cruzime asupra băiatului în creştere, iar circumcizia, care este atât de des la primitivi o componentă a nubilităţii, este un rest bine recognoscibil al ei. Ştim cât de mult ne îndepărtăm prin aceasta de opinia generală, dar trebuie să stăruim asupra faptului că angoasa de castrare este unul dintre motoarele cele mai frecvente şi puternice ale refulării şi astfel ale formării nevrozelor. Analize ale cazurilor în care, ce-i drept, nu a fost efectuată

castrarea, dar s-a procedat la circumcizia aplicată băieţilor ca terapie sau pedeapsă pentru onanie, aspect deloc rar în societatea anglo-americană, au înzestrat convingerea noastră cu certitudinea finală. Este o mare tentaţie să insistăm în acest loc mai mult asupra complexului de castrare, dar vrem să rămânem la subiectul nostru. Angoasa de castrare fireşte că nu este unica temă a refulării, ea nu are niciun focar la femei, care au într-adevăr un complex de castrare, dar nu pot avea o angoasă de castrare. Locul ei este luat la celălalt sex de angoasa de pierdere a iubirii, evident o dezvoltare a angoasei sugarului, atunci când simte lipsa mamei. Înţelegeţi ce situaţie de pericol real este indicată prin această angoasă. Atunci când mama este absentă sau i-a sustras copilului iubirea ei, el doar nu mai este sigur de satisfacerea nevoilor sale şi este posibil să fie expus celor mai jenante sentimente de tensiune. Nu refuzaţi ideea ca aceste condiţii ale angoasei să repete de fapt situaţia angoasei originare de naştere, care doar a însemnat şi ea o separare de mamă. Mai mult, dacă urmăriţi o succesiune de idei aparţinându-i lui Ferenczi (1825), puteţi adăuga acestei serii şi angoasa de castrare, deoarece pierderea organului genital masculin doar are ca urmare imposibilitatea unei reuniri cu mama sau cu înlocuitorul ei în actul sexual. Menţionez pentru dumneavoastră în treacăt că fantasma atât de frecventă a întoarcerii în pântecele matern este înlocuitorul acestei dorinţe de coit. Ar mai putea fi relatate aici atât de multe lucruri interesante şi corelaţii surprinzătoare, dar nu pot depăşi cadrul unei introduceri în psihanaliză, vreau doar să vă mai atrag atenţia asupra modului în care investigaţiile psihologice înaintează până la stări de fapt biologice.

Otto Rank, căruia psihanaliza îi datorează multe contribuţii frumoase, are şi meritul de a fi subliniat răspicat semnificaţia actului naşterii şi a separării de mamă (1924). Ce-i drept, noi toţi am considerat

că este imposibil să adoptăm deducţiile extreme pe care el le-a extras din aceasta pentru teoria nevrozelor şi chiar pentru terapia analitică. El găsise deja prezent miezul teoriei sale că trăirea angoasei legată de naştere este modelul tuturor situaţiilor de pericol ulterioare. Dacă zăbovim asupra acestora, vom putea spune că de fapt fiecărei vârste a evoluţiei îi este alocată, ca fiindu-i adecvată, o anumită condiţie a angoasei, adică situaţie de pericol. Pericolul neajutorării psihice se potriveşte la stadiul imaturităţii timpurii a Eului, pericolul pierderii obiectului (pierderii iubirii) la dependenţa primilor ani din viaţa copilului, pericolul castrării la faza falică, iar teama faţă de Supraeu, angoasă care ocupă un loc special, la perioada de latenţă. În decursul evoluţiei, vechile condiţii ale angoasei urmează să fie abandonate, deoarece situaţiile de pericol corespunzătoare lor sunt devalorizate prin întărirea Eului. Dar acesta este cazul numai într-un mod foarte incomplet. Mulţi oameni nu pot depăşi angoasa faţă de pierderea iubirii, ei nu devin niciodată suficient de independenţi de iubirea altora şi îşi continuă în acest punct comportamentul infantil. În mod normal, angoasa faţă de Supraeu urmează să nu sfârşească, deoarece este indispensabilă în postura de angoasă morală în relaţiile sociale, iar individul poate deveni doar în cazuri extrem de rare independent de comunitatea omenească. Unele dintre situaţiile vechi de pericol sunt de asemenea capabile să îşi prelungească dăinuirea până în perioade târzii, prin faptul că îşi modifică potrivit perioadei condiţiile angoasei. Astfel, de exemplu, pericolul castrării se menţine sub masca sifilisofobiei. Ca adulţi, noi ştim, ce-i drept, că nu se mai obişnuieşte castrarea ca pedeapsă pentru dezlănţuirea poftelor sexuale, în schimb noi am aflat că asemenea libertate pulsională este ameninţată cu boli grave. Nu este nicio îndoială că persoanele pe care le numim nevrotice rămân

infantile în comportamentul lor faţă de pericol şi nu au depăşit condiţiile prescrise ale angoasei. Să acceptăm aceasta ca o contribuţie reală la caracteristica nevroticilor; nu putem spune atât de repede de ce este aşa.

Sper că nu aţi pierdut privirea de ansamblu şi mai ştiţi că suntem în curs de analizare a relaţiilor dintre angoasă şi refulare. Am aflat astfel două lucruri noi, în primul rând că angoasa face refularea, şi nu invers aşa cum crezuserăm noi, şi în al doilea rând că o situaţie pulsională temută se trage de fapt dintr-o situaţie de pericol externă. Următoarea întrebare va suna astfel: cum ne imaginăm acum procesul unei refulări sub influenţa angoasei? Mă gândesc că aşa: Eul observă că satisfacerea unei pretenţii pulsionale tocmai ivite va provoca una dintre situaţiile de pericol amintite. Această investire pulsională trebuie deci cumva suprimată, suspendată, făcută neputincioasă. Ştim că sarcina aceasta îi reuşeşte Eului dacă este puternic şi a inclus în organizarea sa respectiva mişcare pulsională. Cazul refulării este însă acela că mişcarea pulsională mai aparţine încă Se-ului, iar Eul se simte slab. Atunci Eul se ajută printr-o tehnică, ce este de fapt identică cu cea a gândirii normale. Gândirea este o acţiune de probă cu cantităţi mici de energie, asemănătoare deplasării figurinelor mici pe hartă, înainte ca strategul să îşi pună în mişcare grosul trupelor. Eul anticipează deci satisfacerea mişcării pulsionale problematice şi îi permite să reproducă senzaţiile de neplăcere de la începutul situaţiei de pericol temute. Astfel este introdus în joc automatismul principiului plăcere—neplăcere, care efectuează acum refularea mişcării pulsionale periculoase.

Stai! îmi veţi striga acum; noi nu putem merge aici cu tine mai departe! Aveţi dreptate, mai trebuie să adaug câte ceva, înainte ca dumneavoastră să vi se pară acceptabil. Mai întâi admit că am încercat să traduc în limbajul gândirii noastre normale ceea

ce în realitate trebuie să fie un proces cu siguranţă deloc conştient sau unul preconştient dintre cuantumuri de energie la un substrat inimaginabil. Dar asta nu este o obiecţie puternică; doar nu putem proceda diferit. Mai important este ca noi să diferenţiem limpede ce se petrece la refularea în Eu şi ce în Se. Noi tocmai am spus ce face Eul. El aplică o investire de probă şi trezeşte automatismul plăcere—neplăcere prin angoasa-semnal. Atunci sunt posibile mai multe reacţii sau un amestec al lor în cuantumuri schimbătoare. Ori accesul de angoasă este pe deplin dezvoltat şi Eul se retrage complet de la excitaţia supărătoare; ori Eul îi contrapune în locul investirii de probă o contrainvestire, iar aceasta se întruneşte pentru formarea simptomului cu energia mişcării refulate, ori este primită în Eu ca formaţiune reacţională, ca fortificare a anumitor predispoziţii, ca modificare permanentă. Cu cât dezvoltarea de angoasă poate fi limitată la un simplu semnal, cu atât mai mult cheltuie Eul pe reacţii de apărare care pot fi echivalate cu o legare psihică a mişcării refulate, cu atât mai mult se apropie şi procesul de o prelucrare normală, desigur fără să o atingă. În treacăt, vrem să zăbovim aici o clipă. Dumneavoastră înşivă cu siguranţă că aţi presusupus deja că acel aspect greu de definit, care este numit *caracter*, trebuie întru totul alocat Eului. Noi am prins deja din zbor unele aspecte care creează acest caracter. Mai ales încorporarea ca Supraeu a instanţei parentale anterioare, probabil fragmentul cel mai important, decisiv, apoi identificările cu ambii părinţi ale perioadei ulterioare şi cu alte persoane influente şi aceleaşi identificări ca precipitate ale relaţiilor de obiect abandonate (cf. p. 585). Să adăugăm acum, în calitate de contribuţii nelipsite la formarea caracterului, formaţiunile reacţionale, pe care Eul le dobândeşte mai întâi în refulările sale, iar

ulterior, la respingerile mişcărilor pulsionale nedorite, prin mijloace mai normale.

Acum ne întoarcem şi ne îndreptăm atenţia asupra Se-ului. Nu mai este atât de uşor de ghicit ce se întâmplă la refulare în ceea ce priveşte mişcarea pulsională combătută. Interesul nostru îşi pune în primul rând întrebarea ce se întâmplă cu energia, încărcătura libidinală a acestei excitaţii, cum este ea întrebuinţată? Vă amintiţi, presupunerea anterioară a fost că tocmai ea este transformată prin refulare în angoasă (cf. pp. 448 şi urm.). Asta nu ne mai încumetăm să spunem; răspunsul modest va fi mai curând: probabil că soarta ei nu este de fiecare dată aceeaşi. Probabil că există o analogie intimă între procesul în cauză din Eu şi cel din Se asupra mişcării refulate, pe care urmează să o cunoaştem. Asta deoarece de când am admis ca principiul plăcere—neplăcere, care este trezit prin semnalul de angoasă, să intervină în refulare, ne este permis să ne modificăm aşteptările. Acest principiu guvernează procesele din Se în chip total neîngrădit. Îl putem crede capabil să realizeze modificări destul de profunde asupra mişcării pulsionale respective. Ne aşteptăm să existe succese foarte diferite ale refulării, mai mult sau mai puţin vaste. În unele cazuri mişcarea pulsională refulată poate să îşi păstreze investirea de libido, să dăinuie nemodificată în Se, chiar dacă sub presiunea continuă a Eului. Alteori se pare că se întâmplă ca ea să afle o distrugere completă, condiţii în care libidoul ei este trecut definitiv în alte făgaşe. Am fost de părere că se întâmplă astfel la rezolvarea normală a complexului Oedip, care în acest caz de dorit nu este pur şi simplu refulat, ci distrus în Se. Experienţa clinică ne-a arătat mai departe că în multe cazuri, în loc de obişnuitul succes al refulării are loc o degradare libidinală, o regresie la un stadiu anterior al organizării libidoului. Fireşte că asta se poate petrece doar în Se, şi dacă se

întâmplă, atunci sub influenţa aceluiaşi conflict care este introdus prin angoasa-semnal. Cel mai evident exemplu de acest fel îl oferă nevroza obsesională, la care conlucrează regresia libidinală şi refularea.

Doamnelor şi domnilor! Îngrijorarea mea este că veţi considera aceste expuneri greu inteligibile, iar dumneavoastră veţi ghici că ele nu sunt prezentate exhaustiv. Regret că trebuie să vă provoc o decepţie. Nu pot însă să îmi fixez alt obiectiv decât ca dumneavoastră să dobândiţi o impresie despre genul rezultatelor noastre şi dificultăţile obţinerii lor. Cu cât pătrundem mai adânc în studiul proceselor sufleteşti, cu atât realizăm bogăţia şi complicaţia lor. Mai multe formule simple, care la început ni se păreau să corespundă, s-au dovedit ulterior a fi insuficiente. Nu contenim să le modificăm şi să le îmbunătăţim. În prelegerea despre teoria visului v-am condus printr-un domeniu în care timp de cincisprezece ani abia dacă se ivise o descoperire nouă; aici, unde tratăm despre angoasă, vedeţi că totul este în mişcare şi transformare. Aceste lucruri noi nici nu au fost parcurse încă temeinic, poate că şi de aceea prezentarea lor ne face greutăţi. Rezistaţi, vom putea părăsi curând subiectul angoasei; nu afirm că atunci el va fi rezolvat spre satisfacţia noastră. Să sperăm că am avansat totuşi cu o bucăţică. Iar pe parcurs am dobândit tot felul de cunoaşteri noi. Astfel suntem şi acum determinaţi prin studiul angoasei să adăugăm o trăsătură nouă relatării noastre despre Eu. Noi am spus că Eul este slab faţă de Se, că este servitorul său loial, că se străduieşte să execute comenzile Se-ului, să îndeplinească solicitările sale. Nu ne gândim să retractăm cele spuse. Dar pe de altă parte, acest Eu este totuşi partea mai bine organizată, orientată spre realitate a Se-ului. Nu avem voie să exagerăm prea mult separarea celor două, nici să fim surprinşi dacă Eului i-ar reveni la rândul lui o

influenţă asupra proceselor în Se. Sunt de părere că Eul exercită această influenţă datorită activării prin intermediul angoasei—semnal a principiului aproape atotputernic plăcere—neplăcere. Ce-i drept, imediat după aceea îşi arată din nou slăbiciunea, deoarece prin actul refulării renunţă la o parte a organizării sale şi trebuie să admită ca mişcarea pulsională refulată să rămână continuu sustrasă influenţei sale.

Şi acum încă o singură remarcă la problema angoasei! Angoasa nevrotică s-a transformat sub mâinile noastre în angoasă în faţa unui pericol real, în angoasă în faţa anumitor situaţii de pericol externe. Nu putem însă lăsa lucrurile aşa, trebuie să mai facem un pas, care însă va fi un pas înapoi. Ne întrebăm ce este de fapt aspectul periculos, temut, într-o asemenea situaţie de pericol? În mod evident nu daunarea persoanei, daunare care trebuie judecată obiectiv şi care din punct de vedere psihologic nu ar trebui să însemne absolut nimic ea, ci doar efectele ei în viaţa sufletească. Naşterea de exemplu, modelul nostru pentru starea de angoasă, luată în sine, abia dacă mai poate fi privită drept o daunare, cu toate că este posibil să existe şi aici pericolul daunărilor. Esenţialul la naştere, ca la fiecare situaţie de pericol, este că ea provoacă în trăirea psihică o stare de excitaţie foarte tensionată, care este resimţită drept neplăcere şi care nu poate fi stăpânită prin descărcare. Dacă numim o asemenea stare, la care eşuează eforturile principiului plăcerii, un moment *traumatic*, atunci am ajuns prin seria angoasă nevrotică—angoasă în faţa unui pericol real—situaţie de pericol, la constatarea simplă: aspectul temut, obiectul angoasei, este de fiecare dată apariţia unui moment traumatic, care nu poate fi rezolvat conform normei principiului plăcerii. Noi înţelegem imediat că prin înzestrarea cu principiul plăcerii nu am fost asiguraţi împotriva daunărilor obiective, ci doar împotriva unei anumite daunări a

economiei noastre psihice. De la principiul plăcerii la pulsiunea de autoconservare mai este cale lungă, lipseşte mult ca intenţiile amândurora să aibă de la început acelaşi conţinut. Mai vedem însă şi altceva; poate că asta este soluţia pe care o căutăm, şi anume că aici este pretutindeni vorba de problema cantităţilor relative. Numai mărimea sumei de excitaţii face o impresie la momentul traumatic, paralizează performanţa principiului plăcerii, conferă semnificaţie situaţiei de pericol. Şi dacă lucrurile stau astfel, dacă aceste enigme sunt înlăturate printr-o informaţie atât de lucidă, de ce nu ar fi posibil ca asemenea elemente traumatice să se petreacă în viaţa sufletească fără referire la situaţiile de pericol presupuse, adică la care angoasa nu este trezită ca semnal, ci ia fiinţă din nou, cu o motivare proaspătă? Experienţa clinică afirmă că lucrurile stau într-adevăr aşa. Numai refulările ulterioare arată mecanismul pe care l-am descris, la care angoasa este activată ca semnal al unei situaţii de pericol anterioare; cele dintâi refulări, cele originare, iau fiinţă direct la întâlnirea dintre Eu şi o supradimensionată cerinţă libidinală din elemente traumatice, aceste prime refulări formează angoasa lor din nou, ce-i drept, după modelul naşterii. Acelaşi lucru poate fi valabil pentru dezvoltarea de angoasă la nevroza de angoasă prin păgubirea somatică a funcţiei sexuale. Nu vom mai afirma că libidoul însuşi e cel care este astfel transformat în angoasă. Nu văd însă nicio obiecţie împotriva provenienţei duble a angoasei, o dată ca o consecinţă directă a elementului traumatic, şi o dată ca semnal că este iminentă repetarea elementului traumatic.

Doamnelor şi domnilor! Cu siguranţă că sunteţi acum bucuroşi că nu mai trebuie să ascultaţi nimic despre angoasă. Dar nu vă alegeţi astfel cu nimic; nu urmează nimic mai bun. Mi-am propus să vă conduc chiar astăzi în domeniul teoriei libidoului sau teoriei pulsiunilor, unde de asemenea s-au ivit

lucruri noi. Nu vreau să spun că am făcut progrese mari în această materie, astfel încât ar merita orice efort din partea dumneavoastră pentru a le lua la cunoştinţă. Nu, este un domeniu în care ne luptăm din greu pentru orientare şi cunoaştere; dumneavoastră urmează să fiţi doar martori ai efortului nostru. Şi aici trebuie să revin asupra multor aspecte pe care vi le-am prezentat în prelegerile anterioare.

Teoria pulsiunilor este ca să zic aşa mitologia noastră. Pulsiunile sunt fiinţe mitice, grozave în nedeterminarea lor. Nu putem face în munca noastră nicio clipă abstracţie de ele şi, procedând astfel, nu suntem totuşi niciodată siguri că le vedem cu limpezime. Ştiţi cum tratează gândirea populară pulsiunile. Se adoptă pur şi simplu oricâte pulsiuni se consideră a fi necesare, şi oricât de variate ar fi ele, o pornire de a se impune, o înclinaţie de a imita, instinctul de a se juca, înclinaţia spre distracţii şi multe altele asemenea. Este de parcă ele ar fi primite, ar fi lăsate să îşi facă treaba, şi apoi li s-ar da drumul. Pe noi ne-a îmboldit mereu bănuiala că în spatele acestor numeroase pulsiuni mici împrumutate se ascunde ceva grav şi uriaş, de care dorim să ne apropiem cu prudenţă. Primul nostru pas a fost destul de prudent. Ne-am zis că probabil nu greşim dacă deosebim mai întâi două pulsiuni principale, genuri pulsionale sau grupuri de pulsiuni, după cele două mari necesităţi: foamea şi iubirea. Oricât de zeloşi am apăra altminteri independenţa psihologiei faţă de orice altă ştiinţă, ne aflăm aici totuşi în umbra faptului biologic de nezdruncinat că fiinţa individuală vie serveşte la două intenţii, la autoconservare şi la conservarea speciei, care par independente una faţă de cealaltă, după ştiinţa noastră nestabilindu-li-se încă nicio origine comună, şi ale căror interese se opun frecvent în viaţa animală. Noi ne ocupăm aici de fapt de psihologia biologică, studiem fenomenele

însoţitoare psihice ale proceselor biologice. Drept reprezentante ale acestei concepţii şi-au făcut intrarea în psihanaliză „pulsiunile Eului“ şi „pulsiunile sexuale“. Celor dintâi le-am alăturat tot ce are de-a face cu conservarea, afirmarea, mărirea persoanei. Celor din urmă a trebuit să le împrumutăm bogăţia de conţinut cerută de viaţa sexuală infantilă şi perversă. Deoarece la cercetarea nevrozelor am cunoscut Eul drept forţa limitatoare, refulantă, iar năzuinţele sexuale drept limitatul, refulatul, noi am crezut că a devenit palpabilă nu doar diversitatea celor două grupuri pulsionale, ci şi situaţia conflictuală dintre ele. Mai întâi, obiectul studiului nostru l-au făcut doar pulsiunile sexuale, a căror energie am numit-o „libido“. Cu ele am încercat să ne limpezim reprezentările cu privire la ce este o pulsiune şi ce i se poate atribui. Aici este locul teoriei libidoului.

O pulsiune se deosebeşte deci de o excitaţie prin faptul că pulsiunea provine din surse de excitaţie din interiorul corpului, are efect asemeni unei forţe constante şi că persoana nu i se poate sustrage prin fugă, aşa cum este posibil la excitaţia externă. La pulsiune putem deosebi sursa, obiectul şi scopul. Sursa este o stare de excitaţie în corporal, scopul este anularea acestei excitaţii, în drumul de la sursă la scop pulsiunea dobândeşte efect psihic. Prezentăm pulsiunea ca pe un anumit cuantum de energie care exercită o presiune într-o anumită direcţie. De la această presiune îşi are numele: pulsiune. Vorbim despre pulsiuni active şi pasive, mai corect ar trebui să spunem: scopuri pulsionale active şi pasive; şi pentru atingerea unui scop pasiv este nevoie de o cheltuială de activitate. Scopul poate fi atins pe propriul corp, de regulă este intercalat un obiect extern, asupra căruia pulsiunea îşi atinge scopul extern; cel intern rămâne modificarea pe corp percepută de fiecare dată ca satisfacere. Nu ne-a devenit limpede dacă relaţia cu sursa somatică îi conferă pulsiunii o

specificitate, şi dacă o face, care anume este ea. Că mişcările pulsionale dintr-o sursă se alătură celor din alte surse şi împart soarta ulterioară a acestora, că în general o satisfacere a pulsiunii poate fi înlocuită prin alta – acestea sunt conform mărturiei experienţei analitice stări de fapt neîndoielnice. Să recunoaştem că nu le înţelegem deosebit de bine. Relaţia pulsiunii cu scopul şi obiectul admite şi ea schimbări, ambele pot fi schimbate cu altele, relaţia cu obiectul poate fi totuşi mai uşor degajată. Evidenţiem drept *sublimare* un anumit gen al scopului şi schimbului obiectului, la care este luată în considerare evaluarea noastră socială. Mai avem în afară de asta motiv să distingem pulsiuni *inhibate în raport cu scopul*, mişcări pulsionale din surse bine cunoscute cu scop neechivoc, care însă se opresc în drumul spre satisfacere, astfel încât se ajunge la o investire continuă de obiect şi o tendinţă de durată a sentimentelor. De acest tip este de exemplu relaţia de tandreţe, care provine neîndoielnic din sursele de nevoie sexuală şi renunţă regulat la satisfacerea ei. Vedeţi câte din proprietăţile şi destinele pulsiunilor se sustrag încă înţelegerii noastre; ar trebui să ţinem cont şi aici de o diferenţă care se arată între pulsiuni sexuale şi pulsiuni de autoconservare şi care teoretic ar fi extrem de semnificativă, dacă s-ar referi la întreg grupul. Pulsiunile sexuale ne atrag atenţia prin plasticitatea lor, capacitatea de a-şi schimba scopurile, prin faptul că pot fi reprezentate, o satisfacere pulsională lăsându-se înlocuită de alta, şi prin faptul că pot fi amânate; în acest sens tocmai pulsiunile inhibate în raport cu scopul ne-au dat un exemplu bun. Vom nega că pulsiunile de autoconservare au aceste însuşiri şi vom spune despre ele că sunt neînduplecate, nu pot fi amânate, sunt imperative în manieră complet diferită şi au un raport special atât faţă de refulare, cât şi faţă de angoasă. Cu toate acestea, următoarea reflecţie ne spune că această poziţie de excepţie nu

le revine tuturor pulsiunilor Eului, doar foamei şi setei, şi este evident motivată de o particularitate a surselor pulsiunilor. O bună parte a impresiei generatoare de confuzie mai provine şi din faptul că nu am luat separat în considerare ce modificări suferă mişcările pulsionale, care la origine îi aparţin Se-ului, sub influenţa Eului organizat.

Ne mişcăm pe teren mai ferm dacă investigăm modul în care viaţa pulsiunii serveşte funcţiei sexuale. Aici am dobândit cunoaşteri întru totul decisive, care nici ele nu mai constituie o noutate pentru dumneavoastră. Lucrurile nu stau deci aşa: că recunoaştem o pulsiune sexuală care are de la început tendinţa spre scopul funcţiei sexuale, unirea celor două celule sexuale. Ci noi vedem un număr mare de pulsiuni parţiale, dinspre diferite părţi ale corpului şi zone, care tind destul de independent una faţă de alta spre satisfacere şi o găsesc în ceva ce noi putem numi *plăcere de organ*. Genitaliile sunt cele mai târzii dintre aceste *zone erogene*, plăcerii lor de organ nu i se va mai refuza numele de plăcere *sexuală*. Nu toate aceste mişcări care tind spre plăcere sunt primite în organizarea rezultantă a funcţiei sexuale. Unele dintre ele sunt înlăturate ca nefolositoare, prin refulare sau în alte feluri, altele sunt deviate de la obiectivul lor în maniera memorabilă adineauri amintită şi folosite la întărirea altor mişcări, altele iar se menţin în roluri secundare, folosesc la executarea actelor introductive, la producerea de plăcere preliminară. Dumneavoastră aţi auzit că în această evoluţie de mare întindere pot fi distinse mai multe stadii ale unei organizări prealabile, de asemenea şi cum se explică prin această istorie a funcţiei sexuale abaterile şi atrofierile ei. Numim *oral* primul dintre aceste stadii *pregenitale*, deoarece corespunzător felului în care este hrănit sugarul, zona erogenă a gurii domină de asemenea ceea ce putem numi activitatea sexuală a acestei perioade a vieţii. Într-un al doilea stadiu

impulsurile *sadice* şi *anale* exercită presiuni pentru a ajunge în prim-plan, desigur în corelaţie cu apariţia dinţilor, întărirea musculaturii şi stăpânirea funcţiei sfincterului. Noi am aflat tocmai despre acest stadiu bătător la ochi al evoluţiei multe amănunte interesante. Drept al treilea apare stadiul *falic*, în care la ambele sexe organul genital masculin şi ce îi corespunde lui la fată dobândesc o semnificaţie care nu mai poate fi trecută cu vederea. Numele de stadiu *genital* l-am rezervat organizării sexuale definitive, care se produce după pubertate, în care organul genital feminin abia acum găseşte recunoaşterea pe care cel masculin şi-o dobândise cu mult înainte.

Până acum, toate acestea sunt repetări palide. Şi să nu credeţi că tot ceea ce nu am menţionat de data aceasta nici nu mai este valabil. A fost nevoie de această repetare pentru a lega de ea relatarea despre progresele în cunoaşterea noastră. Ne putem lăuda că am aflat multe aspecte noi tocmai despre organizările timpurii ale libidoului şi că am înţeles mult mai limpede semnificaţia celor vechi, ceea ce vreau să vă arăt cel puţin în ce priveşte diferite probe în parte. Abraham a demonstrat în 1924 că se pot distinge două trepte la stadiul sadic-anal. La prima dintre aceste două predomină tendinţele distructive ale distrugerii şi pierderii, la cea ulterioară cele favorabile obiectului, ale ataşamentului şi posesiunii. La mijlocul acestui stadiu apare deci mai întâi consideraţia pentru obiect, ca precursoare a unei ulterioare investiri de iubire. Este la fel de îndreptăţit să acceptăm o asemenea subîmpărţire şi pentru primul stadiu oral. La prima treaptă este vorba doar de încorporarea orală, lipseşte de asemenea orice ambivalenţă în relaţia cu obiectul sânului matern. Al doilea stadiu, evidenţiat prin apariţia activităţii de muşcare, poate fi desemnat drept cel *oral-sadic*; el arată pentru prima oară fenomenele ambivalenţei, care devin apoi mult mai evidente în

stadiul următor, cel sadic-anal. Valoarea acestor distincţii noi se vede mai ales când căutăm la anumite nevroze – nevroza obsesională, melancolia – locurile predispoziţiilor în evoluţia libidoului. Amintiţi-vă aici ce am aflat despre corelaţia dintre fixaţia libidinală, predispoziţie şi regresie (cf. Prelegerea a 22-a).

În general, atitudinea noastră faţă de stadiile organizării libidoului s-a deplasat un pic. Dacă înainte subliniam mai ales cum unul dintre ele se stinge înaintea următorului, atenţia noastră este acum îndreptată asupra faptelor care ne arată cât anume din fiecare stadiu anterior se menţine pe lângă şi în spatele configuraţiilor ulterioare şi îşi dobândeşte o reprezentare de durată în bugetul libidoului şi în caracterul persoanei. Şi mai semnificative sunt studiile care ne-au învăţat cât de frecvent se produc în condiţii patologice regresii la stadii anterioare şi că anumite regresii sunt caracteristice pentru anumite forme de boală. Asta nu o pot însă trata aici; ţine de o psihologie specială a nevrozelor.

Noi am putut studia modificările pulsiunii şi procedee asemănătoare îndeosebi la erotica anală, excitaţiile din sursele zonei erogene anale, şi am fost surprinşi să constatăm cât de multiple sunt utilizările acestor mişcări pulsionale. Poate că nu este uşor să ne eliberăm de desconsiderarea care a afectat tocmai această zonă în cursul evoluţiei. Să îl lăsăm de aceea pe Abraham (1924) să ne atragă atenţia asupra faptului că anusul corespunde embriologic gurii originare, care a coborât în drumeţia sa până la capătul intestinului. Aflăm apoi că odată cu deprecierea materiei fecale proprii, a excrementelor, acest interes pulsional trece de la sursa anală asupra obiectelor care pot fi date *cadou*. Şi asta pe drept, deoarece materia fecală a fost primul cadou pe care îl putea face sugarul, pe care l-a cedat din dragoste pentru îngrijitoarea sa. Mai departe, întru totul analog

transformării semnificaţiei în evoluţia limbii, acest interes faţă de materia fecală se transpune în aprecierea *aurului* (*Gold* în limba germană – *n. t.*) şi *banilor* (*Geld* în limba germană – *n. t.*), îşi aduce însă contribuţia şi la investirea afectivă la *copil* şi la *penis*. Conform convingerii tuturor copiilor, care doar rămân multă vreme adepţii teoriei cloacale, copilul este născut din intestin asemenea unei bucăţi de materie fecală; defecaţia este modelul actului naşterii. Dar şi penisul îşi are precursorul în coloana de materie fecală, care umple şi excită conducta membranei mucoase a intestinului. Atunci când copilul a luat la cunoştinţă, fapt care l-a indispus destul de mult, că există fiinţe omeneşti care nu posedă acest organ genital, penisul îi apare drept ceva detaşabil de corp şi în analogie inconfundabilă cu excrementul, care doar a fost prima porţiune de corporalitate la care a trebuit să se renunţe. O porţiune mare a erotismului anal află astfel trecerea în investire de penis, dar interesul faţă de această parte a corpului are o rădăcină orală probabil şi mai puternică în afară de cea anal-erotică, deoarece după încetarea alăptării penisul moşteneşte şi de la sfârcul organului matern.

Este imposibil să ne orientăm în fantasmele, ideile influenţate de inconştient şi în limbajul omenesc al simbolurilor, dacă nu cunoaştem aceste relaţii profunde. Fecale—bani—cadou—copil—penis sunt tratate aici de parcă ar avea aceeaşi semnificaţie, sunt de asemenea reprezentate prin simboluri comune. Să nu uitaţi nici că eu am putut să vă fac doar comunicări foarte incomplete. Pot de exemplu să adaug în grabă că şi interesul ce se trezeşte mai târziu faţă de vagin este în principal de origine anal—erotică. Nu este de mirare, deoarece vaginul însuşi, după o expresie reuşită a lui Lou Andreas-Salomé (1916), este „luat cu chirie“ de la rect; şi în viaţa homosexualilor, care nu au parcurs o anumită porţiune a evoluţiei

sexuale, vaginul este din nou reprezentat de rect. În vise apare frecvent un loc care înainte era o singură încăpere şi care acum este împărţit în două de un perete sau invers. Prin aceasta se face mereu referire la raportul vaginului cu intestinul. Putem de asemenea urmări fără probleme cum la fată în mod normal dorinţa complet nefeminină de posesie a unui penis se transformă în dorinţa de a avea un copil şi apoi în cea de a avea un bărbat ca purtător al penisului şi donator al copilului, astfel încât devine şi aici vizibil cum un fragment de interes iniţial anal-erotic este primit în organizarea genitală ulterioară.

În timpul unor asemenea studii asupra stadiilor pregenitale ale libidoului s-a mai ajuns şi la unele cunoaşteri noi în privinţa formării caracterului. Ne-a atras atenţia o triadă de însuşiri care sunt alăturate destul de regulat: caracterul ordonat, economia şi îndărătnicia, şi am dedus din analiza unor asemenea persoane că aceste însuşiri au reieşit din consumarea şi utilizarea de alt gen a erotismului lor anal. Vorbim deci de un *caracter anal*, unde găsim această uniune bătătoare la ochi şi punem caracterul anal într-o anumită opoziţie cu erotismul anal neprelucrat. O relaţie asemănătoare, poate şi mai strânsă, am găsit noi între orgoliu şi erotismul uretral. O aluzie memorabilă la această corelaţie am extras-o din legenda cum că Alexandru cel Mare s-a născut în aceeaşi noapte în care un anumit *Herostrat* a incendiat din dorinţa fudulă de faimă mult admiratul templu al lui Artemis din *Efes*. De parcă celor vechi nu le-ar fi fost necunoscută o asemenea corelaţie! Doar ştiţi cât de mult are de-a face urinatul cu focul şi stingerea incendiilor. Fireşte că ne aşteptăm ca şi alte însuşiri de caracter să reiasă în mod asemănător ca fiind precipitate sau formaţiuni de reacţii ale anumitor formaţiuni pregenitale ale libidoului, însă nu putem încă să le prezentăm.

Acum este însă timpul ca eu să revin asupra istoriei şi subiectului şi să reiau problemele cele mai generale ale vieţii pulsionale. La baza teoriei noastre a libidoului a stat mai întâi opoziţia dintre pulsiunile Eului şi pulsiunile sexuale. Când am început mai târziu să studiem mai îndeaproape însuşi Eul şi să sesizăm criteriul narcisismului, însăşi această distincţie şi-a pierdut suportul. În cazuri rare se poate observa că Eul se ia pe el însuşi drept obiect, se poartă de parcă ar fi îndrăgostit de el însuşi. De unde şi *narcisismul* preluat din legenda greacă. Dar asta este doar o supralicitare extremă a unei stări de fapt normale. Învăţăm să înţelegem că Eul este mereu rezervorul principal al libidoului, de la care pornesc investiri libidinale ale obiectelor şi în care aceste investiri libidinale se reîntorc, în timp ce cea mai mare parte a acestui libido rămâne constant în Eu. Se transformă deci necontenit libidoul Eului în libidoul obiectal, şi libidoul obiectal în libidoul Eului. Atunci cele două nu pot fi însă de natură diferită, atunci nu are sens să separăm energia unuia de cea a celuilalt, putem abandona denumirea de libido sau să o folosim ca sens echivalent cu energia psihică în general.

Nu am rămas multă vreme la această poziţie. Bănuiala privind o opoziţie în interiorul vieţii pulsionale şi-a procurat curând o altă expresie, şi mai pregnantă. Nu aş vrea să deduc însă înaintea dumneavoastră această noutate în teoria pulsiunilor; şi ea se bazează în esenţă pe consideraţii biologice; v-o voi prezenta ca produs finit. Să presupunem că există două feluri de pulsiuni, de esenţă diferită, pulsiunile sexuale, în sensul cel mai larg, *Erosul*, dacă preferaţi această denumire, şi *pulsiunile agresive* al căror obiectiv este distrugerea. Auzind asta, cu greu o veţi accepta ca noutate; pare a fi o încercare de

transfigurare teoretică a opoziţiei banale dintre a iubi şi a urî, care coincide poate cu acea polaritate dintre atracţie şi respingere, pe care fizica o presupune pentru lumea anorganică. Este însă memorabil că această idee este totuşi resimţită de mulţi ca o inovaţie, şi anume drept una foarte nedorită, care ar trebui înlăturată cât mai curând. Presupun că în această respingere se impune un factor afectiv puternic. De ce noi înşine am avut nevoie de atât de mult timp, înainte să ne hotărâm în favoarea recunoaşterii unei pulsiuni agresive, de ce nu am valorificat fără şovăire pentru teorie stările de fapt care sunt evidente ca lumina zilei şi cunoscute oricui? Probabil că s-ar întâmpina o rezistenţă mică dacă s-ar dori să li se atribuie animalelor o pulsiune cu un asemenea scop. Dar să o incluzi în constituţia omului apare drept o nelegiuire; contrazice prea multe premise religioase şi convenţii sociale. Nu, omul trebuie să fie de la natură bun sau cel puţin blajin. Dacă el se arată ocazional brutal, violent, plin de cruzime, atunci acestea sunt tulburări trecătoare ale vieţii sale sentimentale, de cele mai multe ori provocate, poate doar ca urmare a ordinilor sociale neadecvate, pe care şi le-a dat până acum.

Din păcate, relatările istoriei şi cele trăite de noi înşine nu infirmă această viziune asupra lucrurilor, ci justifică mai curând verdictul că credinţa în „bunătatea“ naturii umane este una dintre acele iluzii extrem de grave de la care oamenii se aşteaptă la o înfrumuseţare şi înlesnire a vieţii lor, în timp ce în realitate produc doar pagube. Nu trebuie să continuăm această polemică, fiindcă nu pentru învăţăturile despre istorie şi experienţă de viaţă am recomandat acceptarea unei pulsiuni speciale de agresiune şi distrugere la om, ci s-a întâmplat pe baza unor consideraţii generale, la care ne-a condus recunoaşterea fenomenelor *sadismului* şi *masochismului*. După cum ştiţi, vorbim de sadism atunci când satisfacerea sexuală

este legată de condiţia ca obiectul sexual să sufere dureri, maltratări şi umiliri, de masochism când există nevoia de a fi în persoană proprie acest obiect maltratat. Dumneavoastră mai ştiţi că un anumit adaos din aceste două năzuinţe este inclus în relaţia sexuală normală şi că noi le denumim perversiuni, dacă împing în plan secund celelalte obiective sexuale şi îşi aşază propriile obiective în locul lor. De asemenea, nu cred să vă fi scăpat din vedere că sadismul întreţine o relaţie mai intimă cu masculinitatea, masochismul cu feminitatea, de parcă aici ar exista o înrudire secretă, cu toate că trebuie să vă spun pe loc că nu am avansat mai departe pe această cale. Ambele, sadismul şi masochismul, sunt fenomene destul de enigmatice pentru teoria libidoului, îndeosebi masochismul, şi este corect ca lucrul care pentru una din teorii a reprezentat motivul de supărare să devină temelia pentru teoria care o înlocuieşte.

Suntem deci de părere că avem înaintea noastră, în sadism şi masochism, două exemple excelente pentru amestecul celor două genuri de pulsiuni, al Erosului cu agresiunea, şi presupunem acum că acest raport este exemplar, că toate mişcările pulsionale pe care le putem studia constau din asemenea amestecuri sau aliaje ale celor două genuri de pulsiuni. Fireşte că în cele mai variate proporţii de amestec. Pulsiunile erotice introduc aici în amestec varietatea obiectivelor lor sexuale, în timp ce celelalte admit doar atenuări şi nuanţări ale tendinţei lor uniforme. Prin această presupunere ne-am deschis perspectiva asupra unor investigaţii cărora le poate reveni odată o mare semnificaţie pentru înţelegerea proceselor patologice. Asta deoarece amestecurile se mai şi pot descompune, iar de la asemenea separări pulsionale ne putem aştepta pentru funcţie la cele mai grave urmări. Dar aceste puncte de vedere sunt încă prea noi; nimeni nu a încercat până acum să le valorifice în muncă.

Ne întoarcem la problema specială pe care ne-o prezintă masochismul. Dacă facem pentru moment abstracţie de componenta sa erotică, atunci el ne garantează existenţa unei năzuinţe ce are drept obiectiv autodistrugerea. Dacă este valabil şi pentru pulsiunea de distrugere, asemeni libidoului, că Eul – dar noi ne referim aici mai mult la Se, la întreaga persoană – include în sine la origine toate mişcările pulsionale, atunci rezultă concepţia că masochismul este mai vechi decât sadismul, sadismul este însă pulsiune de distrugere orientată spre exterior, care dobândeşte astfel caracterul agresiunii. O anumită cantitate din pulsiunea originară de distrugere mai poate rămâne în interior; se pare că percepţia noastră se înstăpâneşte pe ea doar în aceste două condiţii, când ea se leagă de pulsiuni erotice pentru a rezulta în masochism sau când este îndreptată ca agresiune – cu un adaos erotic mai mare sau mai mic – împotriva lumii exterioare. Se impune acum atenţiei noastre posibilitatea ca agresiunea să nu poată găsi satisfacere în lumea externă, deoarece se loveşte de obstacole reale. Poate că ea va da atunci înapoi, va spori dimensiunea autodistrugerii care acţionează în interior. Vom afla că asta se întâmplă cu adevărat aşa şi cât de important este acest proces. Agresiunea obstrucţionată pare să semnifice o daunare gravă; se pare într-adevăr că trebuie să distrugem alte lucruri şi alte persoane, pentru a nu ne distruge pe noi înşine, pentru a ne feri de tendinţa spre autodistrugere. Este cu siguranţă o declaraţie tristă pentru etician!

Dar eticianul se va mai consola încă multă vreme cu caracterul improbabil al speculaţiilor noastre. Ce pulsiune bizară care se ocupă cu distrugerea propriului cămin organic! E-adevărat, poeţii vorbesc despre asemenea lucruri, dar poeţii sunt dincolo de responsabilitate, beneficiază de privilegiul licenţei poetice. Ce-i drept, reprezentări asemănătoare nu sunt străine nici fiziologiei, de

exemplu cea a mucoasei pituitare, care se autodigeră. Trebuie însă recunoscut că pulsiunea noastră de autodistrugere necesită un sprijin mai larg. Nu putem îndrăzni să facem o presupunere de o asemenea anvergură, doar pentru că nişte bieţi nebuni şi-au legat satisfacerea sexuală de o condiţie bizară. Vreau să spun că studiul aprofundat al pulsiunilor ne va oferi ce ne trebuie. Pulsiunile nu guvernează doar viaţa psihică, ci şi pe cea vegetativă, iar aceste pulsiuni organice indică o trăsătură de caracter care merită interesul nostru cel mai puternic. Vom putea hotărî abia mai târziu dacă este vorba de un caracter general al pulsiunilor. Asta deoarece ele se dovedesc a fi strădanii de a restabili o stare anterioară. Putem presupune că, din momentul în care o asemenea stare, care a fost odată atinsă, a fost perturbată, se formează o pulsiune care tinde să creeze din nou starea şi produce fenomene pe care le putem denumi *compulsie la repetiţii*. Astfel, embriologia este de la un capăt la celălalt compulsie la repetiţie; cu mult înapoi în şirul animal se întinde o capacitate de a alcătui din nou organe pierdute, iar pulsiunea vindecării, căreia noi, pe lângă performanţele de ajutor terapeutic, îi datorăm însănătoşirile noastre, ar putea fi rămăşiţa acestei aptitudini atât de extraordinar dezvoltate la animalele inferioare. Călătoriile peştilor cu scopul depunerii icrelor, poate călătoriile păsărilor migratoare, posibil tot ceea ce denumim manifestare de instinct la animale au loc sub imperativul compulsiei la repetiţii, care exprimă *natura conservatoare* a pulsiunilor. Nici în domeniul psihic nu trebuie să căutăm mult după manifestări ale acesteia. Ne-a frapat că trăirile uitate şi refulate ale copilăriei timpurii se reproduc în timpul muncii analitice în vise şi reacţii, îndeosebi în cele ale transferului, cu toate că redeşteptarea lor contravine interesului principiului plăcerii, iar noi am oferit explicaţia că în aceste

cazuri o compulsie la repetiţie nu ţine cont de principiul plăcerii. Aspecte asemănătoare pot fi observate şi în afara analizei. Există oameni care în viaţa lor repetă mereu fără corecţii aceleaşi reacţii spre dauna lor sau care par să fie urmăriţi de un destin neînduplecat, în condiţiile în care o investigaţie mai exactă ne arată că ei înşişi îşi pregătesc fără să ştie acest destin. Atribuim atunci compulsiei la repetiţie caracterul *demonic*.

Ce contribuţie are însă această trăsătură conservatoare a pulsiunilor la înţelegerea autodistrugerii noastre? Ce stare anterioară ar putea să restabilească o asemenea pulsiune? Ei bine, răspunsul nu este departe şi deschide perspective largi. Dacă este adevărat că – într-o epocă imemorială şi în manieră de neimaginat – viaţa a rezultat odată din materie neînsufleţită, atunci, conform premisei noastre, în acea vreme trebuie să fi luat fiinţă o pulsiune care vrea să suspende din nou viaţa, să restabilească starea anorganică. Dacă recunoaştem în această pulsiune autodistrugerea din presupunerea noastră, atunci ne este permis să o înţelegem pe aceasta drept expresie a unei *pulsiuni a morţii*, care nu poate lipsi în niciun proces al vieţii. Iar acum ni se separă pulsiunile în care credem în cele două grupe ale pulsiunilor erotice, care vor să îngrămădească tot mai multă substanţă vie în unităţi mai mari, şi ale pulsiunilor morţii, care se opun acestei năzuinţe şi readuc tot ce este viu în starea anorganică. Din conlucrarea şi acţionarea reciprocă şi opusă a celor două reies fenomenele vieţii, cărora le pune capăt moartea.

Probabil că veţi spune dând din umeri: astea nu sunt ştiinţele naturii, asta este filosofia lui Schopenhauer. Dar de ce, doamnelor şi domnilor, să nu fi ghicit un gânditor cutezător ceva ce este confirmat apoi de cercetarea amănunţită raţională şi anevoioasă? Şi apoi, totul a mai fost spus deja o dată, iar înainte de Schopenhauer mulţi au spus

lucruri asemănătoare. Iar mai departe, ce spunem noi nici măcar nu este Schopenhauer autentic. Noi nu susţinem că moartea este unicul obiectiv al vieţii; pe lângă moarte, nu trecem cu vederea viaţa. Recunoaştem două pulsiuni fundamentale şi îi lăsăm fiecăreia propriul ei scop. Felul în care se amestecă cele două în procesul vieţii, felul în care pulsiunea morţii este supusă de către intenţiile Erosului, mai ales în întoarcerea ei spre exterior ca agresiune, iată sarcini care rămân în seama cercetării din viitor. Noi nu ajungem mai departe de locul în care se deschide înaintea noastră o astfel de perspectivă. De asemenea va trebui să lăsăm fără răspuns şi întrebarea dacă nu se potriveşte fără excepţie caracterul conservator tuturor pulsiunilor, dacă nu vor să readucă şi pulsiunile erotice o stare anterioară atunci când aspiră la sinteza a ce este viu în unităţi mai mari.

Ne-am îndepărtat puţin cam mult de baza noastră. Vreau să vă comunic care a fost punctul de pornire al acestor reflecţii cu privire la teoria pulsiunilor. Este acelaşi care ne-a dus la revizuirea relaţiei dintre Eu şi inconştient, impresia din munca analitică, şi anume că se întâmplă de atâtea ori ca pacientul care opune rezistenţă la analiză să nu ştie nimic despre această rezistenţă. Însă nu doar faptul rezistenţei la analiză îi este inconştient, şi motivele rezistenţei îi sunt. Noi a trebuit să cercetăm pentru a da de urma acestor motive sau acestui motiv şi l-am găsit spre surprinderea noastră într-o puternică nevoie punitivă, pe care am putut-o încadra doar în rândul dorinţelor masochiste. Semnificaţia practică a acestei descoperiri nu este mai prejos de cea teoretică, deoarece această nevoie punitivă este cel mai aprig duşman al efortului nostru terapeutic. Ea este satisfăcută prin suferinţa care este legată de nevroză şi stăruie de aceea în starea de a fi bolnav. Se pare că acest factor, nevoia punitivă inconştientă, ia parte la fiecare îmbolnăvire

nevrotică. Au aici efect de-a dreptul convingător cazurile în care suferinţa nevrotică se lasă înlocuită de una de alt gen. Vreau să vă relatez despre o asemenea experienţă. Am reuşit odată să eliberez o domnişoară mai bătrână de complexul de simptome care o condamnase pe durata a aproximativ cincisprezece ani la o existenţă chinuitoare şi o exclusese de la participarea la viaţă. Ea se simţea acum sănătoasă şi s-a implicat frenetic în activitate, pentru a-şi dezvolta talentele deloc neglijabile şi a mai apuca să prindă ceva recunoaştere, satisfacţie şi succes. Fiecare din tentativele ei a luat însă sfârşit prin faptul că i s-a spus sau a constatat ea însăşi că era de pe acum prea vârstnică pentru a realiza ceva în domeniul respectiv. De fiecare dată, recidiva în boală ar fi fost lucrul cel mai la îndemână, dar ea nu îl mai putea realiza; în schimb, i s-au întâmplat de fiecare dată accidente care au scos-o pentru o vreme din activitate şi au făcut-o să sufere. A căzut şi şi-a scrântit un picior sau s-a rănit la un genunchi, s-a rănit la mână în timpul unor treburi. Când i s-a atras atenţia cât de mare ar putea fi propria contribuţie la aceste coincidenţe aparente, şi-a schimbat cum ar veni tehnica. În locul accidentelor au apărut în aceleaşi ocazii îmbolnăviri uşoare, rinite, angine, stări gripale, tumefieri reumatice, până ce, odată cu resemnarea la care ea s-a hotărât, toate aceste ciudăţenii au trecut.

Suntem de părere că nu există dubiu asupra provenienţei acestei nevoi punitive. Ea se comportă aidoma unei porţiuni a conştiinţei morale, aidoma prelungirii conştiinţei noastre morale în inconştient, ea va avea de asemenea aceeaşi provenienţă precum conştiinţa morală, adică va corespunde unui fragment de agresiune care a fost interiorizat şi preluat de Supraeu. De s-ar potrivi mai bine cuvintele, ar fi justificat ca din interes practic să îl numim „sentiment inconştient de vinovăţie“. Teoretic suntem de fapt în dubiu

dacă să presupunem că toată agresiunea întoarsă din lumea exterioară este legată de Supraeu şi astfel îndreptată împotriva Eului sau că o parte a ei îşi exercită activitatea mută şi neliniştitoare ca pulsiune de distrugere liberă în Eu şi Se. Este mai probabilă o asemenea distribuţie, dar nu ştim mai multe în această privinţă. La prima mobilizare a Supraeului, pentru înzestrarea acestei instanţe cu siguranţă că a fost folosit împotriva părinţilor acel fragment de agresiune căruia copilul, în urma fixaţiei sale în iubire, precum şi a dificultăţilor exterioare, nu a putut să îi creeze o descărcare în afară, şi de aceea severitatea Supraeului nu trebuie să corespundă pur şi simplu durităţii educaţiei (v. p. 584). Este foarte posibil ca în ocazii ulterioare de suprimare a agresiunii, pulsiunea să o apuce pe aceeaşi cale care i-a fost inaugurată în acel moment decisiv.

Persoanele la care acest sentiment de vinovăţie inconştient este copleşitor se dau de gol în tratamentul analitic prin reacţia terapeutică negativă, atât de dezagreabilă din punct de vedere prognostic. Dacă li se comunică o rezolvare de simptom, după care în mod normal ar trebui să urmeze dispariţia cel puţin temporară a simptomului, la ei se obţine din contră o amplificare momentană a simptomului şi suferinţei. Deseori este suficient să le adresăm cuvinte de apreciere pentru comportamentul lor din timpul tratamentului, să spunem câteva cuvinte pline de speranţă despre progresul analizei, pentru a provoca o agravare inconfundabilă a stării lor. Ne-analistul ar spune că lipseşte „voinţa de însănătoşire“; conform modului de gândire analitic vedeţi în această purtare o manifestare a sentimentului inconştient de vinovăţie, căruia îi convine starea de boală cu suferinţele şi opreliştile ei. Problemele iscate de sentimentul inconştient de vinovăţie, relaţiile sale cu morala, pedagogia,

criminalitatea şi delăsarea sunt în prezent domeniul de lucru preferat al psihanaliştilor.

Într-un loc neaşteptat am năvălit aici dinspre tărâmul psihic subteran în piaţa deschisă. Nu vă pot conduce mai departe, dar trebuie să vă mai reţin cu o succesiune de idei, înainte de a vă da drumul de această dată. Ne-am obişnuit să spunem despre cultura noastră că este clădită pe cheltuiala năzuinţelor sexuale care, inhibate de societate, au fost, ce-i drept, în parte refulate, în parte însă utilizate pentru obiective noi. Am recunoscut de asemenea că, în ciuda mândriei pentru cuceririle noastre culturale, nu ne este uşor să îndeplinim cerinţele acestei culturi, să ne simţim bine în ea, deoarece limitările pulsionale impuse nouă semnifică o împovărare psihică gravă. Ei bine, ce am înţeles în cazul pulsiunilor sexuale este valabil în aceeaşi măsură, poate într-una şi mai mare, pentru celelalte, pulsiunile agresive. Acestea sunt înainte de toate cele care îngreunează convieţuirea oamenilor şi ameninţă dăinuirea ei; limitarea agresiunii este primul sacrificiu, poate cel mai greu, pe care societatea îl solicită de la individ. Noi am aflat în ce mod ingenios este efectuată această îmblânzire a recalcitrantului. Mobilizarea Supraeului, care acaparează mişcările agresive periculoase, aduce ca să zicem aşa o forţă de ocupaţie în focarul înclinat spre revoltă. Pe de altă parte însă, din punct de vedere pur psihologic, trebuie să recunoaştem că Eul nu se simte confortabil atunci când este astfel sacrificat nevoilor societăţii, când trebuie să se supună tendinţelor distructive ale agresiunii, pe care cu plăcere le-ar fi activat împotriva altora. Este ca o continuare a acelei dileme despre a devora şi a fi devorat, care domină lumea fiinţelor organice, asupra domeniului psihic. Bine că pulsiunile agresive nu sunt niciodată singure, sunt mereu în aliaj cu cele erotice. Acestea din urmă au de

atenuat şi prevenit multe în condiţiile culturii create de om.

Prelegerea a 33-a

Feminitatea

Doamnelor şi domnilor! În tot acest timp, în care mă pregătesc să vorbesc cu dumneavoastră, mă lupt cu o dificultate interioară. Ca să zic aşa, nu mă simt sigur de licenţa mea. Este adevărat că psihanaliza s-a schimbat şi îmbogăţit în cincisprezece ani de muncă, dar o introducere în psihanaliză ar putea rămâne cu toate acestea neschimbată şi fără completări. Mă gândesc mereu că acestor prelegeri le lipseşte raţiunea de a fi. Analiştilor le spun prea puţin şi absolut nimic nou, dumneavoastră însă vă spun prea mult şi lucruri pentru a căror înţelegere nu sunteţi înarmaţi, lucruri care nu trebuie să vă preocupe. Am căutat scuze şi am vrut să justific fiecare prelegere în parte printr-o motivaţie diferită. Prima, despre teoria viselor, urma să vă transpună dintr-odată din nou în miezul atmosferei analitice şi să vă arate cât de întemeiate s-au dovedit a fi concepţiile noastre. La cea de-a doua, care urmăreşte căile de la vis la aşa-zisul ocultism, m-a tentat să spun un cuvânt liber despre un domeniu de lucru în care în prezent se luptă aşteptările pline de prejudecăţi împotriva rezistenţelor pasionale, şi am putut spera că judecata dumneavoastră educată în spiritul toleranţei, urmând exemplul psihanalizei, nu va refuza să mă însoţească în această excursie. A treia prelegere, cea despre descompunerea în elemente a personalităţii, v-a confruntat cu siguranţă cu cele mai dure exigenţe adresate dumneavoastră, atât de ciudat a fost conţinutul ei, dar era imposibil să vă lipsesc de acest prim început al unei psihologii a Eului, şi dacă am fi fost în posesia lui cu cincisprezece ani în urmă, ar fi trebuit să îl menţionez deja de pe atunci. În sfârşit, cea din urmă prelegere, pe care probabil că aţi urmărit-o

doar în condiţiile unei mari încordări a atenţiei, a adus rectificările necesare, noi încercări de soluţionare a celor mai importante probleme enigmatice, iar introducerea mea ar fi devenit o inducere în eroare, dacă aş fi tăcut în această privinţă. Vedeţi, când te apuci de scuze, ajungi în cele din urmă la concluzia că totul a fost inevitabil, totul fatalitate. Mă supun; vă rog, faceţi-o şi dumneavoastră.

Nici prelegerea de astăzi nu ar trebui inclusă într-o introducere, dar ea vă poate da o probă a unei munci analitice detaliate, iar eu pot spune două lucruri pentru a o recomanda. Nu prezintă nimic altceva decât fapte observate, aproape fără adaos de speculaţii, şi se ocupă de un subiect care are pretenţii asupra interesului dumneavoastră cum cu greu o va face altul. Despre enigma feminităţii, oamenii au reflectat în toate timpurile:

> „Capete sub căciuli ieroglifice,
> Capete sub turban şi beretă neagră,
> Capete-n peruci şi altele mii
> Sărmane capete de om năduşinde…“
>
> (Heine, *Marea Nordului*.) [106]

Nici dumneavoastră nu vă veţi fi exclus de la aceste reflecţii, dacă sunteţi bărbaţi; nu se aşteaptă nimeni la asta de la femeile dintre dumneavoastră, ele însele sunt această enigmă. Masculin sau feminin este prima diferenţiere pe care o faceţi la întâlnirea cu o altă fiinţă omenească, iar dumneavoastră sunteţi obişnuiţi să faceţi această distincţie cu o siguranţă lipsită de rezerve. Ştiinţa anatomică vă împărtăşeşte siguranţa într-un punct şi nu cu mult dincolo de acesta. Masculin este produsul sexual masculin, spermatozoidul şi purtătorul său, feminin ovulul şi organismul care îl

găzduieşte. La ambele sexe s-au format organe care servesc exclusiv funcţiilor sexuale, probabil evoluate din aceeaşi bază la două forme diferite. În afară de asta, la amândouă, celelalte organe, formele corporale şi ţesuturile înfăţişează o influenţare de către sex, dar aceasta este inconstantă, iar măsura ei schimbătoare, aşa-zisele caractere sexuale secundare. Şi apoi ştiinţa vă spune ceva ce contravine aşteptărilor dumneavoastră şi probabil creează confuzie în sentimentele dumneavoastră. Ea vă atrage atenţia că anumite părţi ale aparatului genital masculin se găsesc şi la corpul femeii, chiar dacă în stare degenerată, acelaşi lucru fiind valabil şi pentru celălalt caz. Ştiinţa vede în existenţa lor indiciul unui hermafroditism, unei *bisexualităţi,* de parcă individul nu ar fi bărbat sau femeie, ci de fiecare dată ambele, doar că dintr-una cu atâtica mai mult decât din cealaltă. Sunteţi apoi somaţi să vă familiarizaţi cu ideea că raportul sub care aspectele masculine şi cele feminine se amestecă în individ este supus unor variaţii considerabile. Dar, deoarece, cu excepţia cazurilor extrem de rare, la o persoană sunt prezente doar produse sexuale de un singur gen – ovule sau celule spermatice –, trebuie să puneţi sub semnul întrebării semnificaţia decisivă a acestor elemente şi să trageţi concluzia că ceea ce determină masculinitatea sau feminitatea este un caracter necunoscut, pe care anatomia nu îl poate sesiza.

Ar putea-o face psihologia? Suntem obişnuiţi să vehiculăm conceptele de masculin şi feminin şi drept calităţi psihice şi am transferat în aceeaşi manieră criteriul bisexualităţii asupra vieţii psihice. Vorbim deci despre faptul că un om, fie că este mascul sau femelă, are în cutare privinţă o conduită masculină, în cutare una feminină. Veţi înţelege însă curând că aceasta constituie doar o

supunere faţă de anatomie şi convenţie. *Nu* puteţi acorda un conţinut nou noţiunilor de masculin şi feminin. Distincţia nu este una psihologică; atunci când spuneţi masculin, vă referiţi de regulă la „activ“, şi când spuneţi feminin, la „pasiv“. Este corect că o asemenea relaţie există. Celula sexuală masculină este mobilă activ, o caută pe cea feminină, iar aceasta, ovulul, este imobilă, în aşteptare pasivă. Această conduită a organismelor elementare sexuale este chiar exemplară pentru comportamentul în timpul raportului sexual al indivizilor aparţinând sexelor. Masculul o urmăreşte pe femelă cu scopul unirii sexuale, o atacă, o penetrează. Dar astfel, în ce priveşte psihologia, tocmai aţi redus caracterul masculinului la momentul agresiunii. Vă veţi îndoi de faptul că aţi realizat în aşa fel ceva esenţial, dacă luaţi în considerare că în unele clase animale femelele sunt cele care sunt mai puternice şi agresive, masculii fiind activi la acel unic act al unirii sexuale. Aşa este de exemplu la păianjeni. Nici funcţiile clocirii şi creşterii, care ne apar drept exclusiv feminine, nu sunt la animale legate în mod regulat de sexul feminin. La specii destul de evoluate se observă că sexele îşi împart sarcina clocirii sau chiar că masculul i se dedică în exclusivitate. Chiar şi în domeniul vieţii sexuale umane observaţi curând cât de insuficient este să echivalăm activitatea cu comportamentul masculin, pasivitatea cu cel feminin. Mama este în orice sens activă faţă de copil, chiar şi despre actul suptului puteţi spune la fel de bine că ea alăptează copilul, decât că se lasă suptă de copil. Cu cât vă depărtaţi apoi de domeniul sexual mai restrâns, cu atât mai evidentă devine acea „eroare de echivalare“. Femeile pot desfăşura activităţi mari în direcţii diverse, bărbaţii nu pot trăi împreună cu cei ca ei, dacă nu dezvoltă în măsură mare supunerea pasivă. Dacă spuneţi acum că aceste fapte conţin tocmai dovada că atât bărbaţii, cât şi

femeile sunt bisexuali în sens psihologic, atunci eu înţeleg că aţi hotărât în sinea voastră coincidenţa „activului" cu „masculinul", „pasivului" cu „femininul". Dar eu nu vă recomand asta. Mi se pare inoportun şi nu contribuie la nicio înţelegere nouă.

Ne-am putea gândi să caracterizăm din punct de vedere psihologic feminitatea prin preferinţa pentru obiectivele pasive. Asta fireşte că nu este acelaşi lucru cu pasivitatea; s-ar putea să fie nevoie de o doză mare de activitate, pentru a impune un obiectiv pasiv. Poate că lucrurile stau astfel încât la femeie, pornind de la aportul ei la funcţia sexuală, o preferinţă pentru conduita pasivă şi năzuinţele pasive se extinde înspre viaţă, mai mult sau mai puţin departe, în funcţie de limitarea sau răspândirea exemplarităţii vieţii sexuale. Aici trebuie să avem însă grijă să nu subestimăm influenţa ordinilor sociale, care împing de asemenea femeia în situaţii pasive. Toate acestea sunt încă foarte neclare. Nu vrem să trecem cu vederea o relaţie deosebit de constantă dintre feminitate şi viaţă pulsională. Reprimarea agresiunii ei, prescrisă constituţional femeii şi impusă ei din punct de vedere social, favorizează formarea unor mişcări masochiste puternice, cărora le reuşeşte să lege erotic tendinţele distructive orientate spre interior. Masochismul este deci, cum se spune, autentic feminin. Dacă întâlniţi însă la bărbaţi, cum se întâmplă atât de des, masochismul, ce vă rămâne de făcut decât să spuneţi că aceşti bărbaţi prezintă trăsături feminine foarte evidente?

Acum sunteţi deja pregătiţi pentru ideea că nici psihologia nu va rezolva enigma feminităţii. Pesemne că această lămurire trebuie să vină din altă parte şi nu poate veni înainte ca noi să fi aflat cum a luat de fapt naştere diferenţierea fiinţelor vii în două sexe. Nu ştim nimic despre aceasta, iar bisexualitatea doar este un caracter atât de evident

al vieţii organice, prin care ea se separă net de natura neanimată. Găsim totuşi destule aspecte de studiat la acei indivizi umani care prin posesia organelor genitale feminine sunt caracterizaţi drept manifest sau preponderent feminini. Specificului psihanalizei îi corespunde apoi că ea nu vrea să descrie ce este femeia – ar fi pentru ea o sarcină cu greu rezolvabilă –, ci că cercetează cum devine ea, cum evoluează femeia din copilul cu aptitudini bisexuale. Am aflat câte ceva despre asta în ultima vreme, datorită împrejurării că mai multe dintre excelentele noastre colege au început să prelucreze aceste probleme în analiză. Dezbaterea respectivă a câştigat un farmec deosebit din diferenţa sexelor, căci de fiecare dată când o comparaţie părea să ducă la concluzii în defavoarea sexului lor, doamnele noastre au putut manifesta suspiciunea că noi, analiştii masculini, nu am depăşit anumite prejudecăţi adânc înrădăcinate, aspect sancţionat acum de părtinirea cercetării noastre. Ne-a fost în schimb uşor să evităm orice formă de impoliteţe pe tărâmul bisexualităţii. A trebuit numai să spunem: asta nu este valabil pentru dumneavoastră. Sunteţi o excepţie, în acest punct mai mult masculină decât feminină.

Abordăm cu două aşteptări şi investigarea evoluţiei sexuale feminine: prima, că nici aici constituţia nu se va supune fără împotrivire funcţiei. Cealaltă, că schimbările decisive sunt pregătite sau efectuate încă înainte de pubertate. Ambele vor fi în scurt timp confirmate. Mai departe ne spune comparaţia cu situaţia de la băiat că evoluţia fetiţei la femeia normală este aceea care e mai dificilă şi complicată, deoarece ea cuprinde cu două sarcini mai mult, sarcini la care evoluţia băiatului nu oferă replică. Să urmărim paralela de la începutul ei. Cu siguranţă că deja materialul este diferit la băieţi şi fete; pentru a

stabili asta, nu este nevoie de nicio psihanaliză. Diferenţa în formarea organelor genitale este însoţită de alte deosebiri corporale, care sunt prea cunoscute pentru a fi necesară menţionarea lor. Şi în predispoziţia pulsională ies la iveală diferenţe care ne fac să bănuim esenţa ulterioară a femeii. Fetiţa este de regulă mai puţin agresivă, îndărătnică şi nepretenţioasă faţă de sine însăşi, ea pare să aibă mai multă nevoie de tandreţe care să îi fie acordată, de aceea pare să fie mai dependentă şi supusă. Faptul că ea se lasă mai uşor şi mai repede educată la controlul excreţiei este foarte probabil doar consecinţa acestei supuneri; urina şi scaunul doar sunt primele cadouri pe care copilul le face persoanelor care îl îngrijesc, controlul lor este prima concesie care poate fi smulsă vieţii pulsionale infantile. Ni se creează de asemenea impresia că fetiţa este mai inteligentă, mai vioaie decât băiatul de aceeaşi vârstă, ea vine mai mult în întâmpinarea lumii exterioare, face în aceeaşi perioadă de timp mai multe investiri de obiect. Nu ştiu dacă acest avans în evoluţie a fost întărit prin constatări exacte, în orice caz este un lucru stabilit că fetiţa nu prezintă deficienţe intelectuale. Aceste diferenţe de sex însă nu prea sunt luate în considerare, ele pot fi compensate prin variaţiuni individuale. Pentru intenţiile pe care le urmărim noi mai întâi, putem să le neglijăm.

Fazele timpurii ale evoluţiei libidoului par să fie parcurse în acelaşi mod de ambele sexe. Ne-am fi putut aştepta ca la fetiţă să se manifeste deja în faza sadico-anală o rămânere în urmă a agresiunii, dar nu este aşa. Analiza jocului copiilor le-a arătat analiştilor noştri feminini că impulsurile agresive ale fetiţelor nu lasă nimic de dorit în privinţa abundenţei şi vehemenţei. Odată cu intrarea în faza falică, diferenţele dintre sexe fac loc întru totul concordanţei. Trebuie să admitem acum că fetiţa este un mic bărbat. După cum se ştie, la băiat această fază se caracterizează prin faptul că el ştie

să îşi procure senzaţii voluptuoase de la penisul său mic şi corelează starea excitată a acestuia cu reprezentările sale asupra raportului sexual. Acelaşi lucru îl face fata cu clitorisul ei şi mai mic. Se pare că la ea toate actele onaniste se derulează la acest echivalent al penisului, că vaginul propriu-zis feminin este încă nedescoperit de ambele sexe. Într-adevăr, voci singulare relatează senzaţii vaginale timpurii, dar s-ar putea să nu fie uşor ca ele să fie deosebite de cele anale sau de senzaţiile vestibulare; ele nu pot în niciun caz juca un rol însemnat. Putem reţine că în faza falică a fetiţei clitorisul este zona erogenă predominantă. Dar lucrurile doar nu urmează să rămână aşa, odată cu schimbarea spre feminitate clitorisul urmează să cedeze sensibilitatea şi astfel propria semnificaţie în favoarea vaginului, iar aceasta ar fi una dintre cele două sarcini care trebuie rezolvate cu privire la evoluţia femeii, în timp ce bărbatul, mai norocos, are la vremea maturităţii sexuale numai de continuat ce a exersat în avans în perioada înfloririi sexuale timpurii.

Vom mai reveni asupra rolului clitorisului, ne îndreptăm însă acum atenţia asupra celei de-a doua sarcini, cu care este grevată evoluţia fetei. Primul obiect al iubirii la băiat este mama, ea îşi păstrează această calitate şi în formarea complexului Oedip, de fapt pe tot parcursul vieţii. Şi pentru fată, mama – şi odată cu ea personajele doicii şi bonei, care se contopesc cu ea – trebuie să fie primul obiect; primele investiri de obiect doar survin pornind de la satisfacerea necesităţilor mari şi simple ale vieţii, iar circumstanţele îngrijirii copiilor sunt aceleaşi pentru ambele sexe. În situaţia oedipiană, pentru fată tatăl a devenit însă obiectul iubirii, iar noi ne aşteptăm ca ea [situaţia], în condiţiile derulării normale a evoluţiei, să găsească pornind de la obiectul patern calea spre alegerea definitivă a obiectului. Fata urmează deci în decursul vremii să facă schimb în privinţa zonei erogene şi a

obiectului, pe când băiatul le păstrează pe amândouă. Se iscă atunci întrebarea: cum se întâmplă asta, şi în special: cum ajunge fata de la mamă la legarea de tată, sau cu alte cuvinte: din stadiul ei masculin la cel feminin destinat ei din punct de vedere biologic?

Ei bine, ar fi o soluţie de o simplitate ideală dacă am putea presupune că, începând de la o anumită vârstă, se face simţită influenţa elementară a atracţiei sexului opus şi mica femeie este împinsă spre bărbat, în timp ce aceeaşi lege îi permite băiatului persistenţa la mamă. Am putea adăuga că, mai mult, copiii urmează astfel semnele ce le sunt date de preferinţa sexuală a părinţilor. Dar nu vrem să ne uşurăm într-atât sarcina, abia ştim dacă putem crede serios în acea forţă misterioasă, care nu poate fi descompusă mai departe în elemente şi care îi entuziasmează atât de mult pe poeţi. Noi am găsit o lămurire de cu totul alt gen din investigaţii anevoioase, pentru care măcar materialul a fost lesne de procurat. Trebuie să ştiţi că este foarte mare numărul femeilor care rămân până în perioade târzii în dependenţă tandră faţă de obiectul patern, ba chiar încă faţă de tatăl real. La asemenea femei cu legare paternă intensă şi de lungă durată am făcut constatări surprinzătoare. Noi ştiam, fireşte, că existase un stadiu preliminar de legare maternă, dar nu am ştiut că este atât de bogat în conţinut, că poate dura atât de mult, că poate lăsa în urma sa atât de multe prilejuri pentru fixaţii şi dispoziţii. Pe parcursul acestei perioade, tatăl este numai un rival supărător; în unele cazuri legarea maternă persistă dincolo de anul al patrulea de viaţă. Aproape tot ce găsim mai târziu în relaţia cu tatăl a fost deja prezent la ea şi a fost transferat după aceea asupra tatălui. Pe scurt, dobândim convingerea că femeia nu poate fi înţeleasă dacă nu se ţine cont de acest stadiu al *legării materne preoedipiene*.

Ne-ar plăcea acum să ştim care sunt relaţiile libidinale ale fetei cu mama. Răspunsul este: sunt foarte variate. Deoarece ele trec prin toate cele trei stadii ale sexualităţii infantile, ele adoptă şi trăsăturile stadiilor singulare, se exprimă prin dorinţe orale, sadic-anale şi falice. Aceste dorinţe reprezintă atât mişcări active, cât şi pasive; dacă le raportăm la diferenţierea ce apare ulterior a sexelor, lucru care ar trebui însă evitat pe cât posibil, le putem numi masculine şi feminine. Pe deasupra ele sunt complet ambivalente, atât de natură tandră, cât şi ostil-agresivă. Cele din urmă ies deseori la iveală abia după ce au fost transformate în reprezentări de angoasă. Nu este întotdeauna uşor să scoatem la iveală formularea acestor dorinţe sexuale timpurii; cel mai evident se exprimă dorinţa de a-i face mamei un copil, ca şi cea corespunzătoare ei, de a-i naşte un copil, ambele ţinând de perioada falică, ambele destul de uimitoare, dar stabilite mai presus de orice îndoială prin observaţia analitică. Atracţia exercitată de aceste investigaţii rezidă în descoperirile singulare surprinzătoare pe care ni le oferă. Aşa, de exemplu, descoperim angoasa de a fi ucis sau otrăvit, care poate forma ulterior nucleul unei îmbolnăviri paranoice, încă din această perioadă preoedipiană cu referire la mamă. Sau un alt caz: vă amintiţi de un episod interesant din istoria cercetării analitice, care mi-a prilejuit multe ore chinuitoare. În perioada în care interesul principal era îndreptat asupra dezvăluirii traumelor infantile sexuale, aproape toate pacientele mele de sex feminin mi-au povestit că fuseseră seduse de tată. În cele din urmă a trebuit să realizez că aceste relatări nu erau adevărate şi am învăţat astfel să înţeleg că simptomele isterice derivă din fantasme, nu din întâmplări reale. Abia mai târziu am putut recunoaşte în această fantasmă despre seducţia de către tată expresia complexului Oedip tipic la femeie. Iar acum regăsim în preistoria

preoedipiană a fetelor fantasma de seducţie, dar persoana seducătoare este cu regularitate mama. Aici fantasma atinge însă solul realităţii, căci a fost într-adevăr mama cea care în cursul îngrijirii corporale a copilului a trebuit să-i provoace senzaţii de plăcere la organul genital, poate chiar să le trezească pentru prima oară.

Mă aştept ca dumneavoastră să tindeţi să suspectaţi ca această evocare a diversităţii şi puterii relaţiilor sexuale ale fetiţei cu mama ei să fie exagerată. Doar avem atâtea ocazii să vedem fetiţe şi nu observăm nimic din toate acestea. Obiecţia nu stă însă în picioare; se pot vedea destule la copii, dacă ne pricepem să observăm, iar în plus ar trebui să luaţi în considerare cât de puţin din dorinţele sale sexuale poate copilul să exprime preconştient sau chiar să comunice. Nu facem atunci decât să ne folosim de un drept cuvenit, dacă studiem tardiv reziduurile şi consecinţele acestei lumi a sentimentelor la persoane la care aceste procese evolutive au atins o formă deosebit de evidentă sau chiar exagerată. Patologia doar ne-a făcut mereu serviciul de a face recognoscibile prin izolare şi exagerare raporturi care în normalitate ar fi rămas ascunse. Iar deoarece investigaţiile noastre nu au fost nicidecum efectuate pe oameni foarte anormali, sunt de părere că rezultatele patologiei pot fi considerate credibile.

Ne vom îndrepta acum interesul asupra problemei cauzei care duce la pieirea acestei foarte puternice legări materne a fetei. Ştim că acesta este destinul ei obişnuit; ea este sortită să îi cedeze locul legării paterne. Aici dăm de un fapt care ne arată calea ulterioară. La acest pas în evoluţie nu este vorba de un simplu schimb al obiectului. Distanţarea de mamă se petrece sub semnul animozităţii, legarea maternă sfârşeşte în ură. O asemenea ură poate deveni foarte evidentă şi persista pe întreaga durată a vieţii, mai târziu poate

fi supracompensată cu grijă, de regulă o parte a ei este depăşită, o alta dăinuie în continuare. Fireşte că întâmplările anilor ulteriori au o influenţă puternică asupra acestui aspect. Ne limităm însă să o studiem la momentul întoarcerii spre tată şi să o chestionăm în privinţa motivaţiilor sale. Auzim atunci o listă lungă de acuzaţii şi plângeri la adresa mamei, care au menirea de a justifica sentimentele ostile ale copilului, de valoare foarte diferită, a căror importanţă nu vom întârzia să o apreciem. Unele sunt raţionalizări evidente; sursele adevărate ale duşmăniei urmează să le găsim. Sper să mă bucur de interesul dumneavoastră dacă de această dată vă voi conduce prin toate detaliile unei investigaţii psihanalitice.

Reproşul adresat mamei, care ajunge cel mai departe înapoi în timp, este că i-a dat copilului prea puţin lapte, fapt care se interpretează ca lipsă de iubire. Ce-i drept, acest reproş are în familiile noastre o anumită îndreptăţire. Mamele deseori nu au destulă hrană pentru copil şi se mulţumesc să îl alăpteze câteva luni, o jumătate sau trei sferturi de an. La popoarele primitive copiii sunt hrăniţi la sân până la doi sau trei ani. Personajul doicii hrănind este de regulă contopit cu mama; acolo unde acest lucru nu s-a întâmplat, reproşul se transformă în celălalt, că ea i-a spus prea devreme doicii să plece, care hrănea atât de bucuroasă copilul. Dar oricare va fi fost starea de fapt reală, este imposibil ca reproşul copilului să fie atât de des îndreptăţit pe cât îl întâlnim. Se pare mai curând că lăcomia copilului pentru prima sa hrană este în general de nepotolit, că nu se consolează niciodată după pierderea sânului matern. Nu aş fi deloc surprins dacă analiza unui primitiv, căruia i s-a mai permis să sugă la sânul matern când deja ştia să meargă şi să vorbească, ar aduce la lumină acelaşi reproş. Probabil că există o legătură şi între sustragerea sânului şi teama de otrăvire. Otrava este hrana care te îmbolnăveşte. Poate că copilul reduce şi

îmbolnăvirile sale timpurii la această frustrare. Este nevoie deja de o porţie apreciabilă de şcolire intelectuală, pentru a crede în coincidenţă; primitivul, incultul, cu siguranţă, şi copilul ştiu să indice un motiv pentru orice se întâmplă. Poate că la origine a fost un motiv în spiritul animismului. În unele straturi ale populaţiei noastre până şi în ziua de astăzi nu poate muri nimeni care să nu fi fost ucis de un altul, de preferinţă de către doctor. Iar reacţia nevrotică regulată la moartea unei persoane apropiate doar este autoînvinuirea de a fi provocat noi înşine această moarte.

Următoarea acuzaţie împotriva mamei izbucneşte atunci când apare următorul copil în camera copiilor. Atunci când este posibil, acuzaţia reţine corelaţia cu frustrarea orală. Mama nu a mai putut sau vrut să îi dea copilului lapte, căci avea nevoie de hrană pentru nou-venit. În cazul în care cei doi copii sunt atât de aproape în timp încât lactaţia să aibă de suferit prin cea de-a doua graviditate, acest reproş dobândeşte o motivaţie reală, iar în mod ciudat copilul nu este nici la o diferenţă de doar 11 luni prea mic pentru a lua la cunoştinţă această stare de fapt. Copilul nu îl pizmuieşte însă pe intrusul şi rivalul nedorit numai pentru hrana constând în lapte, ci în egală măsură şi pentru toate celelalte semne ale grijii materne. Copilul se simte detronat, jefuit, lezat în drepturile sale, proiectează o ură geloasă asupra frăţiorului şi dezvoltă o mânie faţă de mama infidelă, care foarte des se exprimă într-o schimbare supărătoare a purtării sale. El devine de exemplu „rău“, iritabil, neascultător şi îşi opreşte progresele în stăpânirea secreţiilor. Toate acestea sunt demult cunoscute şi acceptate ca fiind de la sine înţelese, dar rareori avem reprezentarea corectă a forţei acestor mişcări geloase, a tenacităţii aderenţei lor, precum şi a proporţiei influenţei lor asupra evoluţiei ulterioare. Mai ales că această gelozie este mereu alimentată în anii copilăriei târzii şi întreaga zguduire se

repetă la fiecare frăţior nou. Situaţia nu se schimbă cu mult nici dacă, de exemplu, copilul rămâne iubiţelul preferat al mamei; pretenţiile de iubire ale copilului sunt nemăsurate, solicită exclusivitate, nu admit nicio împărţire.

O sursă bogată pentru animozitatea copilului faţă de mamă o oferă dorinţele lui sexuale variate, care se schimbă în funcţie de stadiul libidinal şi care de cele mai multe ori nu pot fi satisfăcute. Cea mai puternică dintre aceste frustrări au loc în perioada falică, atunci când mama interzice manipularea voluptuoasă a organului genital – deseori cu ameninţări dure şi afişând toate semnele supărării –, spre care chiar ea însăşi îndrumase copilul. S-ar putea spune că acestea sunt motive suficiente pentru a susţine distanţarea fetei faţă de mamă. S-ar aprecia atunci că această dezbinare urmează în mod inevitabil din natura sexualităţii infantile, din lipsa de măsură a pretenţiilor la iubire şi din imposibilitatea împlinirii dorinţelor sexuale. Ba chiar se crede poate că această primă relaţie de iubire a copilului este condamnată la prăbuşire, tocmai pentru că este prima, deoarece aceste investiri timpurii de obiect sunt, de obicei, în mare măsură, ambivalente; pe lângă iubirea puternică este mereu prezentă o înclinaţie agresivă puternică, iar cu cât copilul îşi iubeşte mai pasional obiectul, cu atât mai sensibil devine faţă de decepţiile şi frustrările ce-i vin de la acesta. În cele din urmă iubirea trebuie să cadă jertfă animozităţii acumulate. Sau putem să respingem o asemenea ambivalenţă originară a investirilor de iubire şi să facem trimitere la faptul că natura specială a raportului mamă—copil este cea care duce cu aceeaşi inevitabilitate la perturbarea iubirii infantile, căci nici educaţia cea mai blândă nu poate face altfel decât să exercite constrângeri şi să introducă limitări, şi fiecare asemenea intervenţie în libertatea sa trebuie să provoace la copil ca reacţie înclinaţia spre revoltă şi agresiune. În

opinia mea, discutarea acestor posibilităţi ar putea deveni foarte interesantă, dar iată că apare brusc o obiecţie care ne îndreaptă interesul într-o altă direcţie. Toate aceste elemente, desconsideraţiile, decepţiile în iubire, gelozia, seducţia cu interdicţia consecutivă, doar au efect şi în raportul băiatului cu mama, şi totuşi nu sunt în stare să îl înstrăineze de obiectul matern. Dacă nu găsim ceva care să fie specific fetei şi care nu apare sau nu apare în această formă la băiat, nu am explicat încheierea legării materne a fetei.

Sunt de părere că noi am găsit acest element specific, şi anume în locul aşteptat, chiar dacă într-o formă surprinzătoare. Spun în locul aşteptat, deoarece se află în complexul de castrare. Diferenţa anatomică de sex doar trebuie să se reliefeze în consecinţe psihice. A fost însă o surpriză să aflăm din analize că fata o face responsabilă pe mamă pentru propria absenţă de penis şi nu îi iartă această prejudiciere.

Deci îi atribuim şi femeii un complex de castrare. Pe bună dreptate, dar el nu poate avea acelaşi conţinut ca la băiat. La acesta complexul de castrare ia fiinţă după ce a aflat văzând un organ genital feminin că membrul atât de mult preţuit de el nu trebuie să fie neapărat împreună cu corpul. El îşi aminteşte apoi de ameninţările pe care şi le-a atras din cauza îndeletnicirii sale cu membrul, începe să le acorde credit şi ajunge începând de aici sub influenţa *angoasei de castrare*, care devine cel mai puternic motor al evoluţiei sale ulterioare. Complexul de castrare al fetei este şi el inaugurat prin vederea celuilalt organ genital. Fata observă imediat diferenţa şi – trebuie să admitem – de asemenea semnificaţia sa. Ea se simte grav prejudiciată, îşi exprimă deseori dorinţa de a „avea şi ea aşa ceva“ şi se dedă acum *invidiei de penis*, care va lăsa urme de neşters în evoluţia sa şi în formarea caracterului său, şi nu va fi depăşită nici în cazul cel mai favorabil fără un mare efort psihic.

Faptul că fata recunoaşte absenţa de penis la propria persoană nu vrea să însemne de pildă, că ea i se supune cu uşurinţă. Din contră, îşi menţine încă multă vreme dorinţa de a primi şi ea aşa ceva, crede în posibilitatea aceasta chiar şi la atingerea vârstelor la care acest lucru nu mai pare probabil, şi chiar şi în perioadele în care cunoaşterea realităţii a eliminat demult ca fiind irealizabilă împlinirea acestei dorinţe, analiza poate demonstra că dorinţa s-a păstrat în inconştient şi a menţinut o considerabilă investire cu energie. Dorinţa de a primi totuşi în cele din urmă penisul îşi mai poate aduce contribuţia la motivele care împing femeia maturizată în analiză; iar ce poate ea în mod logic să aştepte de la analiză, de exemplu capacitatea de a exercita o profesie intelectuală, se poate deseori recunoaşte drept o transformare sublimată a acestei dorinţe refulate.

Nu prea ne putem îndoi de însemnătatea invidiei de penis. Ascultaţi ca exemplu de nedreptate masculină afirmaţia că invidia şi gelozia ar juca în viaţa psihică a femeilor un rol şi mai mare ca la bărbaţi. Nu că s-ar simţi lipsa acestor însuşiri la bărbaţi sau că nu ar avea la femei altă rădăcină decât invidia de penis, dar suntem înclinaţi să atribuim excedentul la femei acestei din urmă influenţe. A reieşit însă de la mai mulţi analişti tendinţa de a reduce semnificaţia acelei prime etape de invidie de penis, în stadiul falic. Ei sunt de părere că ce se găseşte din această atitudine la femeie ar fi în principal o formare secundară, care s-a realizat cu ocazia conflictelor ulterioare prin regresia la acea mişcare infantilă timpurie. Se întâmplă ca aceasta să fie o problemă a psihologiei abisale. La multe atitudini pulsionale patologice – sau chiar şi doar neobişnuite –, de exemplu, la toate perversiunile sexuale, se pune întrebarea cât anume din forţa lor trebuie alocată fixaţiilor infantile timpurii şi cât influenţei trăirilor şi evoluţiilor ulterioare. Este aici vorba aproape

mereu de serii complementare, aşa cum le-am admis la analizarea etiologiei nevrozelor. Ambele elemente îşi împart în măsuri diferite producerea; un cuantum lipsă pe o parte este compensat printr-un excedent pe cealaltă. Aspectul infantil este în toate cazurile normativ, nu întotdeauna decisiv, se întâmplă totuşi frecvent. Tocmai în cazul invidiei de penis vreau să susţin cu hotărâre supraponderea elementului infantil.

Descoperirea castrării sale este un punct de turnură în evoluţia fetei. Trei direcţii evolutive pornesc de la ea; prima duce la inhibiţie sexuală sau nevroză, următoarea la transformarea caracterului în sensul unui complex de masculinitate, ultima în cele din urmă la feminitatea normală. Despre toate trei am aflat noi destul de mult, chiar dacă nu totul. Conţinutul esenţial al celei dintâi este că fetiţa, care până atunci a trăit masculin, care a ştiut să îşi provoace plăcere prin excitarea clitorisului ei şi a pus această activitate în relaţie cu dorinţele sale sexuale deseori active, ce erau destinate mamei, face ca prin influenţa invidiei de penis să îi fie distrusă savurarea sexualităţii sale falice. Rănită în amorul propriu de comparaţia cu băiatul înzestrat atât de bine faţă de ea, fetiţa renunţă la satisfacerea masturbatorie la clitoris, repudiază dragostea ei pentru mamă şi, procedând astfel, nu rareori refulează o bună parte a năzuinţelor sale sexuale în general. Distanţarea faţă de mamă probabil că nu survine dintr-odată, deoarece fata îşi consideră castrarea mai întâi o nenorocire individuală, ea o extinde abia cu timpul asupra altor fiinţe feminine, în cele din urmă şi asupra mamei. Iubirea ei fusese destinată mamei *falice*; odată cu descoperirea faptului că mama este castrată, devine posibilă abandonarea ei ca obiect al iubirii, astfel încât vor birui motivele îndelung acumulate ale animozităţii. Asta înseamnă deci că prin descoperirea lipsei de penis femeia află în ochii fetei deprecierea, aşa

cum se întâmplă în ochii băiatului şi mai târziu poate ai bărbatului.

Ştiţi cu toţii ce importanţă etiologică covârşitoare acordă nevroticii noştri onaniei lor. Ei o fac responsabilă pentru toate indispoziţiile lor, iar noi depunem mari eforturi să îi facem să creadă că se înşală. Dar de fapt ar trebui să le concedem faptul că opinia lor este îndreptăţită, deoarece onania este forţa executivă a sexualităţii infantile, de a cărei dezvoltare greşită ei, ce-i drept, suferă. Se întâmplă acum ca nevroticii să învinovăţească mai ales onania perioadei pubertăţii; ei au uitat-o de cele mai multe ori pe cea timpuriu infantilă, de care este de fapt vorba. Mi-aş dori să am odată ocazia să vă expun pe larg cât de importante devin toate amănuntele reale ale onaniei timpurii pentru nevroza ulterioară sau caracterul individului, dacă a fost sau nu descoperită, cum au combătut-o sau permis-o părinţii, dacă individului însuşi i-a reuşit să o suprime. Toate acestea au lăsat urme de neşters în evoluţia sa. Dar sunt mai curând bucuros că nu trebuie să fac asta; ar fi o sarcină grea, de durată, iar la urmă m-aţi pune într-o situaţie jenantă, pentru că desigur că mi-aţi solicita sfaturi practice despre comportamentul ca părinte sau educator faţă de onania copiilor mici. În legătură cu evoluţia fetelor, pe care v-o prezint, ascultaţi acum un exemplu pentru faptul că copilul însuşi depune eforturi pentru eliberarea de onanie. Dar el nu reuşeşte întotdeauna. Acolo unde invidia de penis a trezit un impuls puternic împotriva onaniei clitoridiene, iar aceasta totuşi nu vrea să cedeze, se iscă o luptă vehementă de eliberare, în care fata preia oarecum ea însăşi rolul mamei scoase acum din funcţie şi îşi exprimă întreaga ei nemulţumire legată de clitorisul de calitate inferioară prin împotrivirea faţă de satisfacerea prin manipularea sa. Încă mulţi ani mai târziu, când activitatea onanistă este demult suprimată, se continuă un interes pe care trebuie să îl interpretăm drept

respingerea unei tentaţii în continuare temute. El se manifestă în apariţia simpatiei pentru persoane despre care se presupune că înfruntă dificultăţi asemănătoare, el este un motiv al încheierii căsniciei, ba chiar poate hotărî alegerea partenerului în căsnicie sau relaţie amoroasă. Într-adevăr, rezolvarea masturbării infantile timpurii nu este o chestiune deloc uşoară sau indiferentă.

Odată cu abandonarea masturbării clitoridiene se renunţă la o parte din activitate. Pasivitatea are acum supremaţia, întoarcerea spre tată este efectuată acum preponderent cu ajutorul mişcărilor pulsionale pasive. Înţelegeţi că o asemenea serie evolutivă, care înlătură din cale activitatea falică, nivelează feminităţii terenul. Dacă astfel nu se pierd prea multe prin refulare, această feminitate poate deveni normală. Dorinţa cu care fata se întoarce spre tată este probabil la origine dorinţa de a avea un penis, pe care i l-a refuzat mama şi pe care îl aşteaptă acum de la tată. Situaţia feminină este însă restabilită abia atunci când dorinţa de a avea un penis este înlocuită cu cea de a avea un copil, deci copilul, conform vechii echivalenţe simbolice, ia locul penisului (cf. pp. 523 şi urm.). Nu ne scapă că fata îşi dorise deja înainte, în faza falică neperturbată, un copil; acesta doar a fost sensul jocului ei cu păpuşile. Dar acest joc nu a fost propriu-zis expresia feminităţii ei, el a servit identificării cu mama în intenţia înlocuirii pasivităţii cu activitatea. Ea interpreta mama, iar păpuşa era ea însăşi; acum putea să facă ea copilului toate cele pe care mama obişnuia să i le facă ei. Abia odată cu revărsarea dorinţei de penis, copilul-păpuşă devine un copil de la tata şi începând de aici cel mai puternic scop feminin al dorinţei. Fericirea este mare atunci când această dorinţă infantilă îşi găseşte odată mai târziu împlinirea sa reală, îndeosebi însă când copilul este un băieţel, care aduce cu sine penisul râvnit (v., mai jos, pp. 660 şi urm.). În combinaţia „un

copil de la tata", accentul cade destul de frecvent pe copil şi îl lasă pe tată neaccentuat. Vechea dorinţă masculină de posesie a penisului mai transpare astfel încă prin feminitatea săvârşită. Dar poate că ar trebui să recunoaştem această dorinţă de penis mai curând drept una prin excelenţă feminină.

O dată cu transferul dorinţei de penis a copilului asupra tatălui, fata a intrat în situaţia complexului Oedip. Animozitatea faţă de mamă, care nu a mai trebuit nou creată, află acum o mare întărire, deoarece ea devine rivala care obţine de la tată tot ceea ce fata doreşte de la el. Complexul Oedip al fetei ne-a ascuns multă vreme înţelegerea legării sale materne preoedipiene, care însă este atât de importantă şi lasă în urmă fixaţii cu efecte atât de durabile. Pentru fată, situaţia Oedip este încheierea unei evoluţii lungi şi dificile, un fel de rezolvare provizorie, o poziţie de odihnă, care nu este părăsită prea curând, mai ales că începutul perioadei de latenţă nu este departe. Iar acum ne atrage atenţia, în raportul complexului Oedip cu complexul de castrare, o diferenţă între sexe, care probabil că este plină de consecinţe. Complexul Oedip al băiatului, în care el o doreşte pe mamă şi ar vrea să îl înlăture pe tată ca rival, evoluează fireşte din faza sexualităţii sale falice. Ameninţarea castrării îl obligă însă să renunţe la această atitudine. Sub impresia pericolului de a pierde penisul, complexul Oedip este abandonat, refulat, în cazul cel mai normal distrus temeinic (v. pp. 614 şi urm.), şi este instaurat ca moştenitorul său un Supraeu sever. Ce se întâmplă la fată este aproape contrariul. Complexul de castrare pregăteşte complexul Oedip în loc să îl distrugă, prin influenţa invidiei de penis fata este alungată din legarea maternă şi intră în situaţia oedipiană ca într-un refugiu. Odată cu eliminarea angoasei de castrare cade şi motivul principal care-l împinsese pe băiat să depăşească complexul Oedip. Fata

rămâne în el pe durată nedeterminată, îl desfiinţează abia târziu, şi atunci în manieră incompletă. Formarea Supraeului trebuie să sufere în aceste condiţii, Supraeul nu poate atinge forţa şi independenţa care îi conferă importanţă culturală, şi… feminiştilor nu le place să audă când se face trimitere la efectele acestui factor pentru caracterul feminin mediu.

Pentru a reveni: drept cea de-a doua dintre reacţiile posibile după descoperirea castrării feminine am menţionat dezvoltarea unui puternic complex de masculinitate (pp. 652 şi urm.). Prin aceasta se înţelege că fata refuză oarecum să recunoască faptul dezagreabil, îşi mai exagerează în răzvrătire îndărătnică masculinitatea de până acum, nu renunţă la activitatea ei clitoridiană şi îşi caută refugiul într-o identificare cu mama falică sau cu tatăl. Ce poate fi decisiv pentru acest deznodământ? Nu ne putem imagina nimic altceva decât un factor constituţional, o măsură mai mare a activităţii, cum este de altfel caracteristic pentru aspectul masculin. Latura esenţială a procesului este însă că în acest loc al evoluţiei este evitată seria pasivităţii, care deschide întoarcerea spre feminitate. Drept performanţă extremă a acestui complex de masculinitate ne apare influenţarea alegerii obiectale în sensul unei homosexualităţi manifeste. Experienţa analitică ne învaţă, ce-i drept, că homosexualitatea feminină continuă rareori sau nu continuă deloc în linie dreaptă masculinitatea infantilă. Pare să ţină de acest aspect că şi asemenea fete îşi iau pentru o vreme tatăl drept obiect şi se instalează în situaţia oedipiană. Decepţiile care nu întârzie să apară faţă de persoana tatălui le împing apoi însă spre regresia la complexul lor de masculinitate timpuriu. Importanţa acestor decepţii nu trebuie supraestimată; nici fata destinată feminităţii nu este cruţată în acest sens, deşi decepţiile nu au aici acelaşi succes. Supremaţia elementului

constituţional pare de necontestat, dar cele două stadii în evoluţia homosexualităţii feminine se oglindesc foarte bine în practicile homosexualilor, care se joacă la fel de des şi la fel de evident de-a mama şi copilul, ca şi de-a bărbatul şi femeia.

Ce v-am povestit eu aici este ca să zicem aşa preistoria femeii. Este o achiziţie ce aparţine anilor celor mai recenţi, poate vi s-a părut interesantă ca probă a muncii analitice de detaliu. Deoarece femeia însăşi constituie subiectul, îmi permit să menţionez de data aceasta numele câtorva femei, cărora această investigaţie le datorează contribuţii importante. Dr. Ruth Mack Brunswick (1928) a descris prima un caz de nevroză care pornea de la o fixaţie la stadiul preoedipian şi nu atinsese deloc situaţia oedipiană. Cazul avea forma unei paranoia de gelozie şi s-a dovedit a fi receptiv la terapie. Dr Jeanne Lampl-de Groot (1927) a constatat în observaţii stabilite în condiţii sigure activitatea falică atât de neverosimilă a fetei împotriva mamei, dr. Helene Deutsch (1923) a arătat că relaţiile sexuale ale femeilor homosexuale reproduc relaţiile mamă—copil.

Nu este intenţia mea să urmăresc mai departe comportamentul feminităţii pe durata pubertăţii până la perioada maturităţii. Cunoştinţele noastre ar fi şi insuficiente. Voi alătura în cele ce urmează câteva trăsături. Pornind de la preistorie, vreau doar să evidenţiez aici că etalarea feminităţii rămâne expusă perturbării de către resturi ale trecutului îndepărtat masculin. Regresiile la fixările acelor stadii preoedipiene se petrec foarte frecvent; în cursul unor biografii se ajunge la o alternare repetată de perioade în care masculinitatea sau feminitatea a câştigat supremaţia. O parte a ceea ce noi, bărbaţii, numim „enigma femeii“ derivă din această expresie a bisexualităţii în viaţa feminină. Dar o altă

problemă pare să fi devenit aptă de a primi un verdict în cursul acestor investigaţii. Noi am numit libido forţa motrice a vieţii sexuale. Viaţa sexuală este dominată de polaritatea masculin—feminin; este deci evident că luăm în considerare raportul libidoului cu această opoziţie. Nu ar fi surprinzător dacă s-ar dovedi că fiecărei sexualităţi îi este atribuit libidoul ei special, astfel încât un gen de libido să urmărească scopurile vieţii sexuale masculine, altul pe cele ale vieţii sexuale feminine. Dar nu este deloc cazul. Există doar un singur libido, care este pus atât în serviciul funcţiei sexuale masculine, cât şi al celei feminine. Noi înşine nu putem să îi dăm un sex; dacă vrem noi în nume propriu să îl numim masculin conform egalizării convenţionale a activităţii cu masculinitatea, nu ne este permis să uităm că el reprezintă şi năzuinţe cu obiective pasive. Totuşi asocierea „libido feminin“ nu are justificare. Este apoi impresia noastră că libidoului i s-a aplicat o constrângere mai mare când este presat în serviciul funcţiei feminine, şi că – pentru a vorbi teleologic – natura ţine cu mai puţină grijă seamă de pretenţiile acestei funcţii decât în cazul masculinităţii. Iar acest aspect îşi poate avea cauza – din nou în gândire teleologică – în faptul că impunerea obiectivului biologic a fost încredinţată agresiunii bărbatului şi a fost făcută întru câtva independentă de acordul femeii.

Frigiditatea sexuală a femeii, a cărei frecvenţă pare să confirme această desconsiderare, este un fenomen insuficient înţeles. Uneori este psihogenă şi apoi accesibilă influenţării, în alte cazuri ea indică acceptarea unei condiţionări constituţionale, chiar contribuţia unui factor anatomic.

Am promis să vă mai prezint unele particularităţi psihice ale feminităţii mature, aşa cum ne întâmpină în observaţia analitică. Nu pretindem acestor afirmaţii o valoare peste medie a adevărului; de asemenea, nu este întotdeauna uşor

să deosebim ce trebuie atribuit influenţei funcţiei sexuale şi ce disciplinării sociale. Atribuim deci feminităţii o măsură sporită de narcisism, care mai influenţează şi alegerea ei obiectală, astfel încât a fi iubită reprezintă pentru femeie o nevoie mai mare decât a iubi. La vanitatea corporală a femeii mai este coparticipant efectul invidiei de penis, deoarece ea trebuie să îşi evalueze cu atât mai mult farmecele drept compensaţie târzie pentru inferioritatea sexuală originară. Pudorii, care trece drept o însuşire explicit feminină, dar este cu mult mai convenţională decât ne gândim noi, îi atribuim intenţia originară de mascare a defectului organului genital. Nu uităm că mai târziu a preluat alte funcţii. Se zice că femeile au avut puţine contribuţii la descoperirile şi invenţiile istoriei culturii, dar poate că au inventat totuşi o tehnică, cea a împletitului şi ţesutului. Dacă este aşa, atunci am fi tentaţi să ghicim motivul inconştient al acestei performanţe. Natura însăşi ar fi dat modelul pentru această imitaţie, prin iniţierea, odată cu maturitatea sexuală, a creşterii pilozităţii genitale, care învăluie organul genital. Pasul care mai trebuia apoi făcut a constat în găsirea modalităţii de a face ca fibrele să aibă o aderenţă între ele, fibre care pe corp erau înfipte în piele şi doar încurcate unele într-altele. Dacă respingeţi această idee ca fiind fantastică şi socotiţi drept o idee fixă a mea influenţa absenţei de penis asupra modelării feminităţii, fireşte că eu sunt lipsit de apărare.

Condiţiile alegerii obiectale a femeii sunt destul de frecvent denaturate prin raporturile sociale. Acolo unde ea se poate prezenta liberă, survine deseori conform idealului narcisic al bărbatului, adică a ceea ce fata îşi dorise să devină. Dacă fata a rămas în legarea paternă, adică în complexul Oedip, atunci alege conform tipului tatălui. Deoarece în cursul distanţării de mamă şi întoarcerii spre tată animozitatea relaţiei sentimentale ambivalente a rămas la mamă, o

asemenea alegere ar trebui să asigure o căsnicie reuşită. Dar foarte des survine deznodământul care ameninţă în general o asemenea rezolvare a conflictului de ambivalenţă. Animozitatea abandonată ajunge din urmă legarea pozitivă şi se extinde asupra noului obiect. Soţul, care la început a moştenit de la tată, preia cu timpul şi moştenirea mamei. Astfel se poate lesne întâmpla ca a doua jumătate a vieţii unei femei să fie ocupată de lupta împotriva soţului ei, aşa cum prima, mai scurtă, a fost ocupată de răzvrătirea împotriva mamei ei. După ce reacţia a fost consumată, o a doua căsnicie se poate prezenta mult mai satisfăcătoare. O altă transformare în fiinţa femeii, pentru care îndrăgostiţii nu sunt pregătiţi, poate apărea după ce în căsnicie s-a născut primul copil. Sub impresia propriei maternităţi poate să fie reînviată o identificare cu propria mamă, împotriva căreia femeia i s-a împotrivit până la căsnicie, şi să acapareze tot libidoul disponibil, astfel încât compulsia la repetiţie reproduce o căsnicie nefericită a părinţilor. Faptul că elementul vechi al absenţei de penis tot nu şi-a pierdut forţa se arată în reacţia diferită a mamei la naşterea unui fiu sau a unei fiice. Doar raportul cu fiul îi produce mamei satisfacţie neîngrădită; este în general cea mai desăvârşită şi mai apropiată de lipsa ambivalenţelor, din toate relaţiile umane. Asupra fiului mama poate transfera ambiţia pe care a trebuit să o suprime în cazul propriei persoane, să se aştepte de la el la satisfacerea tuturor acelor resturi pe care le mai are din complexul ei masculin. Nici măcar căsnicia nu este asigurată până ce femeia nu a reuşit să facă în aşa fel, încât bărbatul să fie şi copilul ei, iar ea să joace rolul mamei.

Identificarea maternă a femeii lasă să se întrevadă două straturi, cel preoedipian, care rezidă în legarea tandră de mamă şi o ia drept model, şi cel ulterior, din complexul Oedip, care vrea să o

înlăture pe mamă şi să o înlocuiască în viaţa tatălui. Din ambele rămâne destul pentru viitor, se prea poate să avem dreptul a spune că în cursul evoluţiei niciunul nu este depăşit în măsură suficientă. Stadiul legării preoedipiene tandre este însă cel hotărâtor pentru viitorul femeii; în el se pregăteşte dobândirea acelor însuşiri cu care ea va face mai târziu faţă rolului ei în funcţia sexuală şi se va achita de performanţele ei sociale inestimabile. În această identificare ea obţine şi atracţia pentru bărbat, care aprinde legarea maternă oedipiană a acestuia în vâlvătaia îndrăgostirii. Doar că apoi se întâmplă atât de des ca abia fiul să obţină lucrul pe care îl reclamase pentru persoana proprie. Avem impresia că iubirea bărbatului şi a femeii sunt departajate de o diferenţă de fază psihologică.

Faptul că trebuie să recunoaştem că femeia nu prea are simţul dreptăţii probabil că este corelat cu prevalarea invidiei în viaţa ei psihică, deoarece solicitarea dreptăţii este o prelucrare a invidiei, arată condiţia sub care poate fi dat frâu liber invidiei. Noi mai spunem despre femei că interesele lor sociale sunt mai slabe şi capacitatea lor de sublimare a pulsiunilor este mai redusă decât sunt cele ale bărbaţilor. Primul aspect derivă probabil din caracterul disociabil, care este în mod neîndoielnic propriu tuturor relaţiilor sexuale. Îndrăgostiţii îşi sunt suficienţi sieşi, şi încă familia manifestă rezerve înaintea absorbţiei în asocieri mai cuprinzătoare. Aptitudinea sublimării este supusă celor mai mari oscilaţii individuale. În schimb, nu pot să nu menţionez o impresie pe care o capătă mereu în activitatea analitică. Un bărbat în jurul vârstei de treizeci de ani apare drept un individ tineresc, mai curând nefinisat, de la care ne aşteptăm să exploateze puternic posibilităţile de dezvoltare asupra cărora analiza îi deschide perspectivele. O femeie cam de aceeaşi vârstă ne sperie însă frecvent prin rigiditatea şi

invariabilitatea ei psihică. Libidoul ei a ocupat poziţii definitive şi pare incapabil să le părăsească în schimbul altora. Nu se ivesc căi spre o evoluţie ulterioară; este de parcă întregul proces s-ar fi derulat deja, ar rămâne de acum încolo neinfluenţabil, mai mult, de parcă evoluţia dificilă spre feminitate ar fi epuizat posibilităţile persoanei. Ca terapeuţi, deplângem această stare de fapt, chiar dacă reuşim să punem capăt suferinţei prin rezolvarea conflictului nevrotic.

Asta este tot ce am avut să vă spun despre feminitate. Este cu siguranţă incomplet şi fragmentar, nici nu sună mereu amabil. Nu uitaţi însă că noi am descris femeia doar în măsura în care esenţa ei este determinată de funcţia ei sexuală. Această influenţă merge desigur foarte departe, dar nu scăpăm din vedere că femeia ca individ poate fi şi altminteri o fiinţă omenească. De vreţi să ştiţi mai multe despre feminitate, consultaţi-vă propriile dumneavoastră experienţe de viaţă, sau adresaţi-vă poeţilor, sau aşteptaţi până ce ştiinţa vă poate da lămuriri mai profunde şi mai bine corelate.

106 Ciclul al doilea, VII, „Întrebări“. (*N.t.*)

Prelegerea a 34-a

Lămuriri, aplicări, orientări

Doamnelor şi domnilor! Îmi permiteţi, fiind ca să zic aşa sătul de tonul sec, să vă vorbesc de lucruri care au foarte puţină importanţă teoretică, dar care vă privesc foarte mult, în măsura în care aveţi o atitudine binevoitoare faţă de psihanaliză? Să presupunem, de exemplu, că în timpul orelor dumneavoastră libere puneţi mâna pe un roman german, englezesc sau american, în care vă aşteptaţi să găsiţi o evocare a oamenilor şi stărilor din ziua de astăzi. După câteva pagini daţi peste o primă afirmaţie despre psihanaliză şi apoi curând peste o alta, chiar şi când contextul nu pare să o ceară. Nu trebuie să credeţi că ar fi vorba de aplicări ale psihologiei abisale spre o mai bună înţelegere a persoanelor din text sau a faptelor lor; ce-i drept, există şi producţii literare mai serioase, în care se încearcă cu adevărat acest lucru. Nu, sunt de cele mai multe ori remarci batjocoritoare prin care autorul romanului vrea să îşi expună cunoştinţele dobândite prin citit sau superioritatea intelectuală. Nu întotdeauna vi se creează impresia că el cunoaşte cu adevărat obiectul asupra căruia se pronunţă. Sau mergeţi pentru a vă recrea la o reuniune distractivă; nu trebuie să fie tocmai la Viena. După o scurtă vreme, discuţia se îndreaptă spre psihanaliză, auziţi cele mai diverse persoane pronunţându-şi judecăţile, de cele mai multe ori pe tonul certitudinii imperturbabile. Această judecată este în mod foarte obişnuit una depreciativă, deseori o defăimare, cel puţin încă o batjocură. Dacă sunteţi destul de imprudenţi să daţi în vileag că vă pricepeţi întru câtva în materie, tabără toţi asupra dumneavoastră, solicită lămuriri şi explicaţii şi vă lasă după puţin timp convingerea că toate aceste judecăţi severe au fost făcute înaintea

oricărei informări, că rar s-a întâmplat ca vreunul dintre aceşti adversari să fi luat vreodată în mână o carte analitică sau, dacă totuşi a făcut-o, că nu a depăşit prima rezistenţă la impactul cu noua materie.

De la o introducere în psihanaliză poate vă aşteptaţi şi la o lămurire cu privire la argumentele pe care trebuie să le folosiţi pentru corectarea erorilor evidente referitoare la analiză, cărţile ce ar trebui recomandate spre o mai bună informare sau chiar la care dintre exemplele lecturilor sau experienţei dumneavoastră ar trebui să apelaţi pentru a schimba atitudinea societăţii. Vă rog, nu faceţi nimic din toate acestea. Ar fi inutil; cel mai bine este să vă ascundeţi cu totul cunoştinţele mai ample. Dacă acest lucru nu mai este posibil, atunci limitaţi-vă la a spune că, în măsura în care sunteţi informat, opinia dumneavoastră este că psihanaliza este o ramură specială a ştiinţei, destul de greu de înţeles şi judecat, că ea se ocupă de lucruri foarte serioase, astfel încât nu poate fi descrisă prin câteva glume, şi că ar fi mai bine să se caute o altă jucărie pentru divertismentul în societate. Fireşte că nu participaţi nici la tentative de interpretare, atunci când persoane imprudente vă povestesc visele lor, şi rezistaţi de asemenea ispitei de a obţine bunăvoinţă faţă de analiză prin relatări despre vindecări.

Puteţi însă pune întrebarea de ce aceşti oameni, atât cei care scriu cărţi, cât şi cei care fac conversaţie, se poartă atât de incorect şi veţi înclina în favoarea presupunerii că acest lucru nu se datorează doar oamenilor, ci şi psihanalizei. De această părere sunt şi eu; ceea ce vă apare în literatură şi societate ca prejudecată este efectul ulterior al unei judecăţi anterioare – anume al judecăţii pe care reprezentanţii ştiinţei oficiale au emis-o despre psihanaliză. M-am mai plâns odată într-o prezentare istorică[107] de acest lucru şi nu o voi mai face încă o dată – poate că şi o dată a fost

deja prea mult –, dar este adevărat că nu a existat nicio sfidare a logicii, dar nici a bunei-cuviinţe şi bunului-simţ, pe care să nu şi-o fi permis atunci adversarii ştiinţifici ai psihanalizei. A fost o situaţie asemeni celei materializate în Evul Mediu, când un răufăcător sau chiar şi doar un adversar politic era ţintuit la stâlpul infamiei şi lăsat la discreţia maltratărilor gloatei. Iar dumneavoastră poate nu aveţi o imagine destul de limpede asupra nivelului înalt la care ajunge în societatea noastră mojicia şi ce excese îşi permit oamenii, atunci când se percep ca parte a maselor şi scutiţi de responsabilitatea personală. La începutul acelor vremi am fost destul de singur, am înţeles curând că susţinerea unei polemici era lipsită de perspectivă, dar că şi plângerile de sine şi invocarea spiritelor mai bune erau lipsite de sens, deoarece doar nu exista nicio instanţă la care ar fi putut fi înaintată plângerea. Astfel am apucat-o pe altă cale; am făcut prima aplicare a psihanalizei, explicându-mi conduita maselor ca fenomen al aceleiaşi rezistenţe la analiza pe care o aveam de combătut la diferiţi pacienţi în parte, m-am abţinut eu însumi de la polemică şi i-am influenţat în aceeaşi direcţie pe adepţii mei, pe măsură ce mi se alăturau. Procedeul a fost bun, proscrierea aplicată la acel moment analizei a fost de atunci suspendată, dar aşa cum o credinţă părăsită trăieşte mai departe sub forma superstiţiei, aşa cum o teorie abandonată de ştiinţă se păstrează ca opinie populară, se continuă în prezent acea proscriere iniţială a psihanalizei de către cercuri ştiinţifice în desconsiderarea batjocoritoare a profanilor care scriu cărţi sau fac conversaţie. Deci nu vă veţi mai minuna de aceasta.

Să nu vă aşteptaţi însă acum să auziţi vestea cea bună că lupta pentru psihanaliză a luat sfârşit şi s-a terminat odată cu recunoaşterea ei ca ştiinţă, admiterea ei ca materie de studiu la universitate. Nici vorbă de aşa ceva, lupta se continuă, doar că

în forme mai manierate. Este de asemenea nou faptul că în societatea ştiinţifică s-a format un fel de strat-tampon între analiză şi adversarii ei, oameni care acordă valabilitate câte unui aspect al analizei, fapt pe care îl şi recunosc, folosind restrângeri amuzante prin clauze, în schimb le refuză pe altele, în acest caz nemaiprididind a o vesti cât mai tare. Ce anume îi determină să facă această selecţie nu este uşor de ghicit. Par să fie simpatii personale. Unul se scandalizează cu privire la sexualitate, altul în ce priveşte inconştientul; deosebit de nesimpatizat pare să fie faptul simbolisticii. Aceşti eclectici nu par să ia în considerare că clădirea psihanalizei, cu toate că nu este terminată, reprezintă totuşi în prezent deja o unitate din care nu poate fiecare să smulgă după bunul plac elemente. Niciunul dintre aceşti adepţi pe jumătate sau sfert nu mi-a creat impresia că refuzul îi era întemeiat pe o verificare. În această categorie se numără şi mulţi oameni eminenţi. Fireşte că ei găsesc o scuză în faptul că atât timpul, cât şi interesul lor aparţin altor lucruri, anume celor prin stăpânirea cărora ei au realizat performanţe atât de mari. Dar nu ar fi atunci mai bine ca ei să fie rezervaţi cu judecăţile lor, în loc să adopte o poziţie cu atâta hotărâre? La unul dintre aceşti mari oameni mi-a reuşit odată o convertire rapidă. A fost un critic de renume mondial, care a urmărit curentele spiritualităţii vremii cu înţelegere binevoitoare şi perspicacitate profetică. L-am cunoscut abia când el trecuse de optzeci de ani, dar era în continuare fermecător în conversaţie. Veţi ghici cu uşurinţă la cine mă refer[108]. Nici nu am fost eu cel care a adus vorba despre psihanaliză. A făcut-o el, măsurându-se cu mine în maniera cea mai modestă. „Sunt doar un literat“, a spus el, „dar dumneavoastră sunteţi un cercetător şi descoperitor. Un lucru trebuie să vi-l spun însă: nu am avut niciodată sentimente sexuale pentru mama mea.“ „Dar nici nu trebuie să fi ştiut asta“, a fost

replica mea, „acestea doar sunt procese inconştiente pentru adult.“ „Ah, deci aşa înţelegeţi dumneavoastră asta“, a spus el uşurat şi mi-a strâns mâna. Am mai stat de vorbă timp de câteva ore în cea mai bună înţelegere. Am auzit mai târziu că în răstimpul scurt care i-a mai fost dat să îl trăiască el s-a pronunţat în mod repetat cu amabilitate despre analiză şi a folosit cu plăcere cuvântul „refulare“, nou pentru el.

Un proverb cunoscut ne îndeamnă să învăţăm de la duşmanii noştri. Recunosc că asta nu mi-a reuşit niciodată, m-am gândit totuşi că ar putea fi instructiv pentru dumneavoastră dacă am face împreună o trecere în revistă a tuturor reproşurilor şi obiecţiilor pe care adversarii psihanalizei le-au ridicat împotriva ei, şi aş indica apoi nedreptăţile şi încălcările logicii, toate atât de uşor de descoperit. Dar, *on second thought*, mi-am spus că nu ar fi deloc interesant, ci obositor şi penibil şi că ar fi exact lucrul pe care l-am evitat cu grijă în toţi aceşti ani. Mă scuzaţi deci dacă nu urmez mai departe această cale şi vă cruţ în privinţa judecăţilor aşa-zişilor noştri adversari ştiinţifici. Mai ales că este aproape întotdeauna vorba de persoane a căror unică diplomă de calificare este naivitatea pe care şi-au păstrat-o prin menţinerea distanţei faţă de experienţele dobândite în psihanaliză. Ştiu însă că în alte cazuri nu mă veţi lăsa să scap atât de uşor. Îmi veţi reproşa: dar există doar atât de multe persoane pentru care afirmaţia dumneavoastră din urmă nu corespunde. Acestea nu au evitat experienţa analitică, au analizat pacienţi, au fost poate ele însele analizate, au fost chiar un timp colaboratorii dumneavoastră şi au ajuns totuşi la alte concepţii şi teorii, în baza cărora v-au părăsit şi au înfiinţat şcoli de psihanaliză de sine stătătoare. Despre posibilitatea şi semnificaţia acestor mişcări de separare atât de

frecvente în istoria analizei ar trebui să ne daţi lămuriri.

Da, voi încerca; ce-i drept, pe scurt, pentru că ne alegem de aici cu mai puţin pentru înţelegerea analizei decât v-aţi putea aştepta. Ştiu, vă gândiţi înainte de toate la psihologia individuală adleriană, care, de exemplu, în America, este considerată drept o linie secundară cu drepturi egale a psihanalizei noastre şi este cu regularitate numită împreună cu ea. În realitate are foarte puţin de-a face cu ea, duce însă în urma anumitor împrejurări istorice un fel de existenţă parazitară pe cheltuiala ei. Condiţiile pe care le-am acceptat pentru adversarii aparţinând acestui grup corespund doar în mică măsură în cazul fondatorului său. Numele însuşi este nepotrivit, pare un produs al lipsei de inspiraţie; nu putem permite să ne deranjeze folosirea sa justificată ca opus al psihologiei maselor; de asemenea, cu ce ne ocupăm noi este de cele mai multe ori şi înainte de toate o psihologie a individului uman. Nu voi aprofunda astăzi o critică obiectivă a psihologiei individuale adleriene, ea nu face parte din planul acestei introduceri, de asemenea, am mai întreprins odată o încercare şi nu prea am ce modificări să îi aduc. Impresia pe care o creează vreau să o ilustrez însă printr-o mică întâmplare din anii dinainte de analiză.

În apropierea micului oraş din Moravia în care m-am născut şi pe care l-am părăsit pe când eram copil de trei ani, se află o staţiune modestă, înconjurată de un peisaj frumos plin de verdeaţă. Mi-am petrecut de mai multe ori acolo vacanţa în anii gimnaziului. Aproximativ două decenii mai târziu, îmbolnăvirea unei rude a devenit prilejul de a revedea această localitate. În timpul unei discuţii cu medicul staţiunii, care o îngrijise pe ruda mea, m-am interesat şi de relaţiile sale cu – cred – ţăranii slovaci, care în timpul iernii constituiau unica sa clientelă. Mi-a povestit că activitatea medicală se derulează în felul următor: la ora de

consultaţii vin pacienţii în cabinetul său şi se înşiră pe un rând. Unul după altul fac apoi un pas înainte şi se plâng de indispoziţiile lor: dureri de şale sau crampe la stomac sau oboseală în picioare ş.a.m.d. Apoi el examinează pacientul şi, după ce s-a orientat, îi strigă diagnosticul, în fiecare caz acelaşi. Mi-a tradus cuvântul, înseamnă „vrăjit“. Am întrebat mirat dacă ţăranii nu sunt indignaţi că are acelaşi diagnostic la toţi bolnavii. „O, nu“, a replicat el, „sunt foarte mulţumiţi, este ce s-au aşteptat să fie. Fiecare, atunci când face un pas înapoi în şir, le dă de înţeles celorlalţi prin mimică şi gesturi: « Da, iată unul care se pricepe».“ Nici nu am bănuit eu pe atunci în ce împrejurări aveam să reîntâlnesc o situaţie analogă.

Asta deoarece fie că cineva este homosexual sau necrofil, isteric anxios, obsesional încuiat sau smintit turbat, în fiecare caz, cel ce practică psihologia individuală de orientare adleriană va indica drept motivul propulsiv al stării sale că bolnavul vrea să îşi acorde importanţă, să îşi supracompenseze inferioritatea, să rămână sus, să ajungă de la linia feminină la cea masculină. Ceva foarte asemănător am auzit noi la clinică pe vremea când eram studenţi tineri, când a fost prezentat odată un caz de isterie: istericii îşi produc simptomele pentru a se face interesanţi, a atrage atenţia asupra lor. Cum se întâmplă să revină vechile înţelepciuni! De pe atunci mi s-a părut însă că acest fragment mic de psihologie nu avea acoperire pentru enigmele isteriei, rămânea de exemplu neexplicat de ce bolnavii nu se servesc de alte mijloace pentru realizarea intenţiei lor. Ceva din această teorie a reprezentanţilor psihologiei individulale fireşte că trebuie să fie corect, o particulă din întreg. Pulsiunea autoconservării va încerca să se folosească de orice situaţie, Eul va vrea să facă şi din boală un avantaj. În psihanaliză numim asta „beneficiul secundar al bolii“. Fireşte, când ne gândim la

stările de fapt ale masochismului, ale nevoii de pedeapsă inconştiente şi ale autodăunării nevrotice, care implică presupunerea mişcărilor pulsionale care au efect contrar autoconservării, ne îndoim şi de valabilitatea generală a acelui adevăr banal pe care este ridicat edificiul teoriei psihologiei individuale. Marii mulţimi trebuie să îi fie însă extrem de binevenită o asemenea teorie, care nu recunoaşte nicio complicaţie, nu introduce nicio noţiune nouă, greu de înţeles, nu ştie nimic de inconştient, înlătură dintr-o lovitură problema sexualităţii, care apasă greu asupra tuturor, se limitează la darea în vileag a tertipurilor cu care vrem să ne facem viaţa comodă. Asta deoarece mulţimea însăşi este comodă, nu cere drept explicaţie mai mult decât o cauză, nu îi mulţumeşte ştiinţei pentru minuţiozitatea ei, vrea soluţii simple şi să ştie problemele rezolvate. Dacă luăm în considerare cât de mult iese psihologia individuală în întâmpinarea acestor cerinţe, atunci nu putem să nu ne amintim de o frază din *Wallenstein*:

„Ideea de n-ar fi atât de-al naibii de isteaţă,
Am fi tentaţi să o numim de-a dreptul proastă“[109].

Critica cercurilor de specialitate, atât de neîndurătoare faţă de psihanaliză, a abordat în general cu mănuşi de catifea psihologia individuală. S-a întâmplat, ce-i drept, ca în America unul dintre cei mai respectaţi psihiatri să publice un articol împotriva lui Adler, pe care l-a intitulat „Enough“, în care şi-a exprimat energic lehamitea faţă de „compulsia la repetiţie“ a psihologiei individuale. Dacă alţii s-au purtat mult mai amabil, atunci se poate spune că a contribuit mult ostilitatea faţă de analiză.

Despre alte şcoli care s-au desprins din psihanaliza noastră nu trebuie să spun multe. Faptul că asta s-a întâmplat nu poate fi valorificat nici în favoarea, nici împotriva conţinutului de adevăr din psihanaliză. Gândiţi-vă la momentele afective puternice, care le îngreunează multora încadrarea sau subordonarea, şi la dificultatea şi mai mare pe care pe drept o subliniază aforismul *quot capita tot sensus*. Atunci când diferenţele de opinie au depăşit o anumită măsură, lucrul cel mai adecvat scopului a fost să ne separăm şi să parcurgem de atunci încolo căi diferite, îndeosebi dacă diferenţa teoretică a avut drept urmare o modificare a acţiunii practice. Presupuneţi, de exemplu, că un analist[110] desconsideră influenţa trecutului personal şi caută provocarea nevrozelor exclusiv în motive prezente şi aşteptări îndreptate spre viitor. Atunci el va neglija şi analiza copilăriei, va aborda în general o altă tehnică şi va trebui să compenseze lipsa rezultatelor din analiza copilăriei prin intensificarea influenţei sale instructive şi prin indicaţii directe asupra anumitor obiective ale vieţii. Noi, ceilalţi, vom spune atunci: asta se prea poate să fie o şcoală a înţelepciunii, dar nu mai este o analiză. Sau un altul[111] poate ajunge la convingerea că trăirea de angoasă a naşterii oferă germenele tuturor tulburărilor nevrotice ulterioare; atunci i se poate părea legitim să limiteze analiza la efectele acestei unice impresii şi să promită succes terapeutic de la un tratament de trei până la patru luni. Observaţi, am ales două exemple care pornesc de la premise diametral opuse. Este un caracter aproape general al acestor „mişcări de separare“ că fiecare pune stăpânire pe un fragment din bogăţia de motive a psihanalizei şi se declară de sine stătătoare în baza acestei luări în posesie, cum ar fi pe pulsiunea puterii, conflictul etic, mama, genitalitatea ş.a.m.d. Dacă vi se pare că asemenea secesiuni în istoria psihanalizei sunt astăzi deja mai frecvente decât la

alte mişcări spirituale, atunci nu ştiu dacă să vă dau dreptate. Dacă este aşa, atunci trebuie socotite răspunzătoare relaţiile strânse dintre opinii teoretice şi acţiune terapeutică, ce există în psihanaliză. Diferenţele de opinie singure ar fi suportate mult mai mult. Există o predilecţie în a ne reproşa nouă, psihanaliştilor, intoleranţa. Unica manifestare a acestei însuşiri urâte a fost tocmai separarea de cei cu alte păreri. În rest, ei nu au păţit nimic; din contră, au nimerit-o bine, o duc de atunci mai bine decât înainte, deoarece odată cu ieşirea lor, de obicei s-au eliberat de una din poverile sub care gâfâim – de faima proastă a sexualităţii infantile de exemplu, sau de ridicolul simbolisticii –, şi sunt consideraţi acum de lumea înconjurătoare ca fiind întru câtva cinstiţi, ceea ce noi, cei rămaşi în urmă, încă nu suntem nici acum. Cu o excepţie remarcabilă – ei s-au şi autoexclus[112].

Ce pretenţii mai ridicaţi în numele toleranţei? Ca noi, atunci când cineva şi-a exprimat o opinie, pe care o considerăm complet greşită, să îi spunem: „Vă mulţumim frumos că aţi exprimat această contradicţie. Ne apăraţi împotriva pericolului mulţumirii de sine şi ne daţi ocazia să le demonstrăm americanilor că suntem într-adevăr atât de «*broadminded*», cum îşi doresc ei mereu. Noi, ce-i drept, nu credem un cuvânt din ce spuneţi, dar asta nu face nimic. Probabil că aveţi la fel de multă dreptate ca şi noi. În general, cine poate şti cine are dreptate? Permiteţi-ne ca, în ciuda vrăjmăşiei, noi să vă susţinem opinia în literatura de specialitate. Sperăm să aveţi amabilitatea de a interveni în schimb pentru a noastră, pe care o respingeţi". Este evident că în viitor aceasta va deveni cutuma în lumea ştiinţei, după ce se va fi impus definitiv abuzul relativităţii lui Einstein. Este adevărat, deocamdată nu am ajuns atât de departe. Ne limităm în manieră veche la a susţine doar convingerile noastre proprii, ne

expunem pericolului erorii, pentru că nu te poţi proteja împotriva acestuia, şi respingem ce ne contrazice. Am făcut din belşug uz în psihanaliză de dreptul de a ne schimba opiniile, atunci când credem că am găsit ceva mai bun.

Una dintre primele aplicări ale psihanalizei a fost că ne-a învăţat să înţelegem ostilitatea pe care ne-a dovedit-o lumea contemporană, pentru că ne ocupam de psihanaliză. Alte aplicări, de natură obiectivă, pot solicita un interes mai general. Cea dintâi intenţie a noastră doar a fost să înţelegem tulburările vieţii psihice omeneşti, deoarece o experienţă memorabilă arătase că înţelegerea şi vindecarea aproape că se suprapun aici, că de la una la alta duce o cale practicabilă. Multă vreme a fost de asemenea unica intenţie. Dar apoi am realizat relaţiile apropiate, ba chiar identitatea interioară dintre procesele patologice şi cele aşa-zis normale, psihanaliza a devenit psihologie abisală, şi deoarece nimic din ce creează sau fac oamenii nu este inteligibil fără concursul psihologiei, s-au ivit de la sine aplicările psihanalizei asupra a numeroase domenii ale cunoaşterii, îndeosebi ale ştiinţelor sociale, s-au impus şi se cereau prelucrate. Din păcate, aceste sarcini au întâmpinat obstacole care, motivate în realitate, nu sunt nici în prezent depăşite. O asemenea aplicare presupune cunoştinţe de specialitate, pe care analistul nu le posedă, în timp ce cei care le posedă, specialiştii, nu ştiu nimic despre analiză şi poate că nu vor să ştie nimic. S-a ajuns deci la situaţia că analiştii, în postura de diletanţi cu echipament mai mult sau mai puţin îndestulător, de multe ori adunat în grabă, au întreprins incursiuni în acele domenii ale cunoaşterii cum ar fi mitologia, istoria culturii, etnologia, istoria religiilor ş.a.m.d. Ei nu au fost trataţi altfel de către cercetătorii stabiliţi acolo

decât intruşii în general, metodele precum şi rezultatele lor, în măsura în care au atras atenţia, au fost mai întâi respinse. Dar aceste raporturi sunt în continuă ameliorare, în toate domeniile creşte numărul persoanelor care studiază psihanaliza pentru a o valorifica în materia lor de specialitate, pentru a le lua locul pionierilor în calitate de colonişti. Ne putem aştepta aici la o recoltă bogată de cunoaştere nouă. Aplicările psihanalizei sunt mereu şi confirmări ale ei. Acolo unde munca ştiinţifică este mai îndepărtată de o activitate practică, probabil că şi inevitabilele lupte dintre opinii vor fi mai puţin îndârjite.

Mă simt foarte tentat să vă conduc prin toate aplicările psihanalizei asupra ştiinţelor sociale. Sunt lucruri demne să fie ştiute de orice persoană cu interese spirituale şi ar fi o recreere meritată să nu auzim pentru o vreme nimic despre anormalitate şi boală. Dar trebuie să renunţ, ne-ar duce din nou dincolo de cadrul acestor prelegeri şi, pentru a recunoaşte cinstit, nici nu aş face faţă sarcinii. Ce-i drept, în unele din aceste domenii am făcut eu însumi primul pas, dar în prezent nu mai am o privire de ansamblu asupra abundenţei datelor şi aş avea multe de studiat pentru a stăpâni ce s-a mai adăugat de la începuturile mele. Acei dintre voi care sunt decepţionaţi de refuzul meu se pot despăgubi citind publicaţia noastră *Imago*, destinată aplicărilor nemedicale ale analizei.

De un singur subiect nu pot trece cu atâta uşurinţă, nu pentru că aş înţelege prea multe din el sau aş fi contribuit eu însumi mult la el. Din contră, abia dacă m-am ocupat vreodată de el. Este însă atât de important, atât de bogat în speranţe pentru viitor, poate cel mai important dintre aspectele de care se ocupă analiza. Mă refer la aplicarea psihanalizei asupra pedagogiei, educarea următoarei generaţii. Mă bucur să pot spune că cel

puţin fiica mea, Anna Freud, şi-a fixat această muncă drept scop al vieţii ei, compensând astfel neglijenţa mea. Calea care a dus la această aplicare este uşor de cuprins cu vederea. Atunci când în tratamentul unui nevrotic adult căutam urma determinării simptomelor sale, eram ghidaţi cu regularitate până în copilăria sa timpurie. Cunoaşterea etiologiilor ulterioare nu era suficientă nici pentru înţelegere, nici pentru efectul terapeutic. Astfel, am fost nevoiţi să ne acomodăm cu particularităţile psihice ale vârstei copilăriei şi am aflat o mulţime de lucruri care nu puteau fi aflate altfel decât prin analiză, am putut de asemenea să corectăm multe opinii general acceptate despre copilărie. Am realizat că primilor ani ai copilăriei (cam până la cinci ani) le revine din mai multe motive o importanţă deosebită. În primul rând, deoarece conţin prima înflorire timpurie a sexualităţii, care lasă în urma ei stimuli decisivi pentru viaţa sexuală a perioadei maturităţii. În al doilea rând, deoarece impresiile acestei perioade întâlnesc un Eu nefinisat şi slab, asupra căruia au efect de traumă. Eul nu se poate apăra de furtunile de afect provocate de ele decât prin refulare şi dobândeşte în acest fel la vârsta copilăriei toate dispoziţiile pentru îmbolnăviri şi tulburări ulterioare. Noi am înţeles că dificultatea copilăriei rezidă în faptul că copilul urmează să îşi însuşească într-o perioadă scurtă de timp rezultatele unei evoluţii culturale care se întinde peste milenii, stăpânirea pulsiunilor şi adaptarea socială, cel puţin primele fracţiuni din ambele. Copilul poate realiza doar o parte a acestei schimbări prin propria evoluţie, multe trebuie să îi fie impuse de către educaţie. Nu ne mirăm atunci când copilului deseori îi reuşeşte doar în mod incomplet această sarcină. Mulţi copii trăiesc în aceste perioade timpurii stări care pot fi echivalate nevrozelor, cu siguranţă că toţi cei care ulterior se îmbolnăvesc manifest. La unii copii îmbolnăvirea

nevrotică nu aşteaptă perioada maturităţii, ea izbucneşte deja în copilărie şi le dă de furcă părinţilor şi medicilor.

Nu am avut rezerve să aplicăm terapia analitică la asemenea copii, care ori prezentau simptome nevrotice neechivoce, ori o porniseră pe calea dezvoltării unui caracter nefavorabil. Temerile de a-i dăuna copilului prin analiză, formulate de adversari ai analizei, s-au dovedit a fi nefondate. Câştigul nostru din aceste întreprinderi a fost că am putut confirma asupra obiectului viu cele deduse la adult ca să zic aşa din documente istorice. Dar şi câştigul pentru copii a fost foarte îmbucurător. S-a dovedit că copilul este un obiect foarte adecvat terapiei analitice; succesele sunt temeinice şi de durată. Fireşte că tehnica tratamentului, elaborată pentru adulţi, trebuie în mare parte modificată pentru copil. Din punct de vedere psihologic, copilul este un alt obiect decât adultul, copilul încă nu posedă un Supraeu, metoda asociaţiilor libere nu duce departe, iar transferul joacă un alt rol, deoarece părinţii reali mai sunt prezenţi. Rezistenţele interioare pe care le combatem la adult sunt de cele mai multe ori înlocuite la copil prin dificultăţile exterioare. Atunci când părinţii se pun în postura de purtători ai rezistenţei, deseori este ameninţat obiectivul analizei sau chiar ea însăşi, de aceea este adesea necesar să fie legată cu analiza copilului o porţiune de influenţare analitică a părinţilor. Pe de altă parte, abaterile inevitabile ale analizei copiilor de la cea a adulţilor sunt reduse de împrejurarea că unii dintre pacienţii noştri au păstrat atâtea trăsături de caracter infantile, încât la rândul său analistul, adaptându-se obiectului, nu are încotro şi se serveşte în cazul lor de anumite tehnici ale analizei copiilor. S-a ajuns de la sine la situaţia ca analiza copiilor să devină domeniul analiştilor feminini, şi probabil că aşa va şi rămâne.

Înţelegerea faptului că majoritatea copiilor noştri trec în evoluţia lor printr-o fază nevrotică poartă în sine germenele unei solicitări igienice. Se poate pune problema dacă nu ar fi adecvat să îi venim copilului în ajutor cu o analiză, chiar dacă nu arată semne de perturbare, ca o măsură de grijă pentru sănătatea sa, aşa cum în prezent copiii sănătoşi sunt vaccinaţi împotriva difteriei, fără să se aştepte ca ei să se îmbolnăvească de difterie. Discutarea acestei probleme prezintă astăzi doar un interes academic; îmi pot permite să o dezbat înaintea dumneavoastră; marii majorităţi a contemporanilor noştri deja proiectul le-ar părea drept o blasfemie monstruoasă, iar având în vedere poziţia celor mai mulţi părinţi faţă de analiză, în prezent trebuie să abandonăm orice speranţă în executarea sa. O asemenea profilaxie a nervozităţii, care probabil că ar fi foarte eficace, presupune şi o constituţie complet diferită a societăţii. Cuvântul-cheie pentru aplicarea psihanalizei asupra educaţiei apare astăzi într-un loc cu totul diferit. Să ne lămurim care este următoarea sarcină a educaţiei. Copilul trebuie să înveţe să îşi stăpânească pulsiunile. Este imposibil să îi dăm libertatea de a-şi urma fără restrângeri toate impulsurile sale. Ar fi un experiment foarte instructiv pentru psihologii de copii, dar părinţii nu ar putea trăi astfel, iar copiilor înşişi le-ar dăuna mult, cum în parte s-ar dovedi imediat, în parte în anii ulteriori. Educaţia trebuie deci să obstrucţioneze, să interzică, să suprime, şi s-a şi îngrijit din belşug de asta în toate timpurile. Noi am aflat însă din analiză că tocmai această suprimare de pulsiuni aduce cu sine pericolul îmbolnăvirii nevrotice. Vă amintiţi, am analizat în mod amănunţit pe ce căi se întâmplă aceasta. Educaţia trebuie deci să îşi caute calea între Scila nestânjenirii şi Caribda ratării. Dacă sarcina nu este în general de nerezolvat, trebuie să poată fi găsit lucrul cel mai bun pentru educaţie, conform

căruia educaţia poate avea performanţe maxime şi păgubiri minime. Va fi vorba despre a decide cât se poate interzice, în ce perioade şi cu ce mijloace. Şi apoi mai trebuie luat în calcul faptul că obiectul influenţării educaţionale aduce cu sine predispoziţii constituţionale foarte diferite, astfel încât acelaşi mod de a proceda al educatorului este imposibil să fie la fel de bun pentru toţi copiii. Următoarea consideraţie ne învaţă că educaţia şi-a îndeplinit până acum foarte prost sarcina şi le-a dăunat mult copiilor. Dacă ea găseşte lucrul cel mai bun şi îşi rezolvă sarcinile în mod ideal, atunci poate spera să şteargă unul dintre factorii etiologiei îmbolnăvirii, influenţa traumelor accidentale ale copilăriei. Pe celălalt, puterea unei constituţii pulsionale presupuse, nu îl poate în niciun caz înlătura. Dacă reflectăm acum asupra sarcinilor dificile care i se trasează educatorului, de a identifica specificul constituţional al copilului, de a ghici din indicii mici ce se petrece în viaţa nefinisată a sufletului său, de a-i acorda măsura corectă de iubire şi de a menţine totuşi o parte eficace de autoritate, atunci ne spunem în sinea noastră că unica pregătire oportună pentru profesia educatorului este o şcolire psihanalitică temeinică. Cel mai bine este ca el însuşi să fi fost analizat, căci fără experienţa asupra propriei persoane nu ne putem însuşi analiza. Analiza dascălilor şi educatorilor pare a fi o măsură profilactică mai eficace decât cea a înşişi copiilor, de asemenea se opun mai puţine dificultăţi executării ei.

Amintim doar în treacăt stimularea indirectă a educaţiei copiilor prin analiză, care poate ajunge cu timpul la o influenţă mai mare. Părinţii care au avut ei înşişi experienţa unei analize şi îi datorează multe, printre care şi înţelegerea greşelilor propriei educări, îşi vor trata copiii cu o înţelegere mai bună şi îi vor scuti de multe de care ei înşişi nu au fost scutiţi. În paralel cu eforturile analiştilor pentru influenţarea educaţiei au loc alte investigaţii

asupra devenirii şi prevenirii decăderii şi criminalităţii. Şi aici, vă deschid doar uşa şi vă arăt încăperile aflate îndărătul ei, dar nu vă duc înăuntru. Ştiu că, dacă interesul dumneavoastră rămâne fidel psihanalizei, veţi putea auzi despre aceste lucruri multe aspecte noi şi valoroase. Nu vreau să părăsesc însă subiectul educaţiei fără să amintesc de un anumit punct de vedere. S-a spus – cu siguranţă, pe drept cuvânt – că fiecare educaţie ar fi una de orientare partinică, ce ar năzui ca copilul să se încadreze în ordinea socială existentă, fără a ţine cont de cât de valoroasă sau durabilă este aceasta în sine. Dacă suntem convinşi de lipsurile instituţiilor noastre sociale prezente, nu putem justifica punerea educaţiei de orientare psihanalitică în slujba ei. Trebuie să îi fixăm un alt obiectiv, superior, care s-a eliberat de cerinţele sociale dominante. Sunt însă de părere că acest argument nu este potrivit aici. Solicitarea trece dincolo de îndreptăţirea funcţională a analizei. Nici medicul chemat pentru tratarea unei pneumonii nu trebuie să se preocupe de faptul că bolnavul este un om cumsecade, un sinucigaş sau criminal, dacă merită să rămână în viaţă sau dacă ar fi de dorit. Şi acest obiectiv diferit, care se intenţionează să fie fixat educaţiei, va fi unul partinic şi nu este treaba analistului să ia o decizie în favoarea uneia dintre părţi. Fac complet abstracţie de faptul că psihanalizei îi va fi refuzată orice influenţă asupra educaţiei, dacă îşi declară intenţii incompatibile cu ordinea socială existentă. Educaţia psihanalitică ia asupra ei o responsabilitate nedorită când îşi propune să modeleze învăţăcelul propriu într-un rebel. Ea şi-a adus contribuţia atunci când îi dă drumul în viaţă cât mai sănătos şi performant. În ea însăşi sunt conţinute destule momente revoluţionare, pentru a garanta ca cel educat de ea să nu se pună în viaţa ulterioară de partea regresului şi suprimării. Chiar

sunt de părere că copiii revoluţionari nu sunt în nicio privinţă de dorit.

Doamnelor şi domnilor! Mai intenţionez să vă spun câteva cuvinte despre psihanaliza ca terapie. Partea teoretică respectivă am discutat-o deja cu cincisprezece ani în urmă şi nu o pot formula astăzi altfel; experienţa acumulată în acest răstimp urmează să îşi spună acum şi ea cuvântul. Ştiţi, psihanaliza a luat fiinţă ca terapie, şi-a depăşit cu mult acest statut, nu şi-a abandonat însă solul matern şi este în continuare legată de contactul cu bolnavii pentru aprofundarea şi dezvoltarea ei ulterioară. Impresiile aglomerate din care ne dezvoltăm teoriile nu pot fi dobândite în alt mod. Nereuşitele pe care le trăim ca terapeuţi ne confruntă mereu cu sarcini noi, cerinţele vieţii reale sunt o protecţie eficace împotriva năpădirilor speculaţiei, de care doar nu ne putem lipsi în munca noastră. Cu ce mijloace psihanaliza îi ajută pe bolnavi, atunci când îi ajută, şi pe ce căi, asta am mai dezbătut mai demult; astăzi vrem să întrebăm cât de performantă este.

Ştiţi poate că nu am fost niciodată un entuziast terapeutic; nu există niciun pericol ca eu să abuzez cu elogii de această prelegere. Prefer să spun prea puţin decât prea mult. În vremea când mai eram unicul analist, obişnuiam să aud de la persoanele pretins simpatizante ale cauzei mele: toate acestea sunt frumoase şi ingenioase, dar arătaţi-mi un caz pe care l-aţi vindecat prin analiză. Asta era una dintre numeroasele formule care în cursul timpului s-au înlocuit una pe alta în funcţia de înlăturare a noutăţii incomode. Ea este în prezent la fel de perimată ca multe altele – vraful de scrisori de mulţumire de la pacienţi vindecaţi se găseşte şi în mapa analistului. Analiza nu se opreşte aici. Psihanaliza este cu adevărat o terapie ca şi altele. Ea are triumfurile ca şi înfrângerile ei, dificultăţile, limitările, indicaţiile de tratament. La o anumită vreme una dintre acuzaţiile aduse analizei era că ea

nu trebuie luată în serios ca terapie, pentru că nu îndrăzneşte să publice o statistică a succeselor ei. De atunci, institutul psihanalitic din Berlin fondat de dr, Max Eitingon a publicat un raport de activitate cu privire la primul său deceniu. Reuşitele în vindecare nu oferă nici motiv de fală, nici de ruşinare. Dar asemenea statistici în general nu sunt instructive, materialul prelucrat este atât de eterogen, încât doar cifre foarte mari ar spune ceva. Am face mai bine dacă ne-am consulta experienţele singulare. Aici aş vrea să spun că nu cred ca reuşitele noastre de vindecare să se poată măsura cu cele de la Lourdes. Există mult mai mulţi oameni care cred în minunile Sfintei Fecioare, decât cei care cred în existenţa inconştientului. Dacă ne îndreptăm atenţia asupra concurenţei pământeşti, trebuie să alăturăm terapia psihanalitică celorlalte metode ale psihoterapiei. Tratamentele fizice organice ale stărilor nevrotice abia dacă mai trebuie menţionate în prezent. Ca procedeu psihoterapeutic, analiza nu se află în opoziţie cu celelalte metode ale acestui domeniu de specialitate medicală; ea nu le devalorizează, nu le exclude. În teorie s-ar potrivi foarte bine ca un medic, care vrea să îşi spună psihoterapeut, să folosească analiza pe lângă toate celelalte metode de vindecare la bolnavii săi, în funcţie de specificul cazului şi natura favorabilă sau nefavorabilă a condiţiilor exterioare. În realitate, tehnica este cea care impune cu forţa specializarea activităţii medicale. Aşa au trebuit să se separe una de alta şi chirurgia şi ortopedia. Activitatea este dificilă şi pretenţioasă, nu prea poate fi mânuită asemeni ochelarilor, pe care îi punem pentru citit şi îi dăm jos pentru plimbare. De regulă, psihanaliza ori îl are în întregime pe medic, ori nu îl are deloc. Din câte cunosc eu, psihoterapeuţii care ocazional se servesc şi de analiză nu stau pe tărâm analitic ferm; ei nu au acceptat întreaga analiză, ci au diluat-o, poate au „detoxifiat-o“; nu pot fi număraţi

printre analişti. Sunt de părere că este regretabil; dar în activitatea medicală ar fi pe deplin oportună o colaborare a unui analist cu un psihoterapeut, care se rezumă la celelalte metode ale domeniului.

Comparată cu celelalte procedee ale psihoterapiei, psihanaliza este mai presus de orice îndoială cea mai puternică. Este şi foarte just să fie aşa, ea este de asemenea procedeul cel mai anevoios şi care cere cel mai mult timp, ea nu va fi aplicată în cazuri uşoare; cu ea, în cazurile favorabile se pot înlătura tulburări, provoca schimbări, la care nu îndrăzneam să sperăm în timpurile preanalitice. Dar are şi limitele sale foarte palpabile. Ambiţia terapeutică a mai multora dintre adepţii mei şi-a dat cea mai mare silinţă pentru a depăşi aceste obstacole, astfel încât toate tulburările nevrotice să devină vindecabile prin psihanaliză. Au încercat să înghesuie munca analitică într-o durată prescurtată, să intensifice transferul, astfel încât să devină superior tuturor rezistenţelor, să unifice cu el alte genuri ale influenţării, pentru a forţa vindecarea. Aceste eforturi sunt desigur lăudabile, dar părerea mea e că sunt zadarnice. Ele aduc de asemenea cu sine pericolul ca noi să fim împinşi afară din analiză şi să ne trezim în experimentări nesfârşite. Aşteptarea de a putea vindeca tot ce este nevrotic îmi pare că îşi are originea în acea credinţă profană conform căreia nevrozele sunt ceva complet de prisos ce nu are absolut niciun drept de a exista. În realitate, sunt afecţiuni grave, fixate constituţional, care rareori se limitează la câteva izbucniri, se menţin de cele mai multe ori pe durata unor lungi perioade de viaţă sau toată viaţa. Experienţa analitică că ele pot fi în mare măsură influenţate, dacă luăm în stăpânire cauzele istorice ale bolii şi elementele ajutătoare accidentale, ne-a determinat să neglijăm factorul constituţional în practica terapeutică; doar nici nu avem ce-i face; în teorie ar trebui să ţinem mereu cont de el. Deja inaccesibilitatea curentă a

psihozelor pentru terapia analitică ar trebui să limiteze pretenţiile noastre faţă de nevroze, având în vedere înrudirea strânsă a acestora cu cele dintâi. Eficacitatea terapeutică a psihanalizei rămâne strâmtorată de un şir de elemente importante şi cu greu atacabile. La copil, unde am putea să ne aşteptăm la cele mai mari succese, acestea sunt dificultăţile exterioare ale situaţiei părinţilor, care însă fac parte din a fi copil. La adult sunt în primul rând două elemente, măsura rigidităţii psihice şi forma bolii cu toate cele pe care le acoperă în materie de determinări mai profunde. Primul element este pe nedrept deseori trecut cu vederea. Oricât de mare ar fi plasticitatea vieţii sufleteşti şi posibilităţile împrospătării stărilor vechi, nu totul poate fi resuscitat. Unele schimbări par definitive, corespund cicatrizărilor de după procese încheiate. Alteori dobândim impresia unei rigidităţi generale a vieţii psihice; procesele psihice, care ar putea fi foarte bine îndrumate pe alte căi, par incapabile să părăsească vechile căi. Dar poate că asta este acelaşi lucru ca şi înainte, doar că văzut altfel. Parcă simţim prea frecvent că terapiei îi lipseşte doar forţa motrice necesară, pentru a impune schimbarea. O anumită dependenţă, o anumită componentă pulsională sunt prea puternice în comparaţie cu forţele opozante, pe care le putem mobiliza. Văzută la modul foarte general, aşa se prezintă situaţia la psihoze. Le înţelegem într-atât, încât să putem şti bine unde ar trebui puse pârghiile, dar ele nu ar fi capabile să urnească sarcina. Aici intervine chiar şi speranţa legată de viitor ca cunoaşterea efectelor hormonilor – ştiţi ce este asta – să ne împrumute mijloacele pentru a duce o luptă plină de succes cu factorii cantitativi ai îmbolnăvirilor, dar în prezent suntem foarte departe de asta. Înţeleg că nesiguranţa în toate aceste raporturi oferă un imbold continuu de a desăvârşi tehnica analizei şi îndeosebi a transferului. În special începătorul în

analiză va rămâne la fiecare nereuşită în dubiu dacă să învinovăţească particularităţile cazului sau propria mânuire neîndemânatică a procedurii terapeutice. Dar am spus deja, nu cred că prin eforturile în această direcţie se pot realiza multe.

Cealaltă limitare a succeselor analitice este dată de forma bolii. Ştiţi deja, domeniul de aplicare al terapiei analitice sunt nevrozele de transfer, fobiile, isteriile, nevrozele obsesionale, în afară de asta şi anomalii ale caracterului, care au fost dezvoltate în locul unor asemenea îmbolnăviri. Tot ce este diferit, stări narcisice, psihotice, este mai mult sau mai puţin nepotrivit. Atâta doar că ar fi întru totul legitim să ne protejăm de nereuşite prin excluderea scrupuloasă a unor asemenea cazuri. Statisticile analizei ar afla prin această prudenţă o mare îmbunătăţire. Da, dar chestiunea are o hibă: diagnosticele noastre survin foarte frecvent abia ulterior, sunt precum ordalia regelui scoţienilor, despre care am citit la Victor Hugo. Acest rege susţinea că era în posesia unei metode infailibile pentru a identifica o vrăjitoare. O opărea într-un cazan cu apă clocotită şi gusta apoi supa. După aceea putea spune: asta a fost vrăjitoare, sau: nu, asta nu a fost. Lucrurile se petrec în mod similar la noi, doar că noi suntem păgubiţii. Nu putem emite o judecată pe seama pacientului care vine la tratament sau a candidatului care vine la instruire, înainte de a-l fi studiat analitic pe parcursul câtorva săptămâni sau luni. Cumpărăm într-adevăr mâţa-n sac. Pacientul a adus cu sine indispoziţii nedefinite, generale, care nu au permis un diagnostic sigur. După această perioadă de probă se poate dovedi eventual că este un caz nepotrivit. Expediem apoi candidatul, mai încercăm un timp la pacient, dacă nu cumva îl putem vedea într-o lumină mai sigură. Pacientul se răzbună prin faptul că măreşte lista nereuşitelor noastre, candidatul refuzat, dacă este un paranoid, de exemplu prin

faptul că scrie el însuşi cărţi psihanalitice. Vedeţi, prudenţa noastră nu ne-a folosit la nimic.

Îmi fac griji că aceste expuneri detaliate depăşesc interesul dumneavoastră. Dar ar trebui să îmi pară şi mai rău, dacă aţi fi de părere că este intenţia mea să diminuez stima dumneavoastră pentru psihanaliză ca terapie. Poate chiar am procedat fără pricepere; asta deoarece am vrut contrariul, să scuz limitările terapeutice ale analizei prin indicarea inevitabilităţii lor. Cu aceeaşi intenţie mă aplec acum asupra altui punct, acuzaţia că tratamentul analitic ocupă perioade de timp disproporţionat de lungi. La aceasta trebuie spus că schimbările psihice se produc efectiv doar cu încetineală; atunci când apar rapid, brusc, este un semn rău. Este adevărat, tratamentul unei nevroze mai grave durează cu uşurinţă mai mulţi ani, dar în cazul succesului puneţi-vă întrebarea cât de mult ar fi durat suferinţa. Probabil un deceniu pentru fiecare an de tratament, adică boala, după cum vedem atât de des la bolnavii netrataţi, nu s-ar fi stins niciodată. În unele cazuri avem motiv să reluăm o analiză după mai mulţi ani, la cauze noi viaţa dezvoltase noi reacţii maladive, în răstimp pacientul fusese sănătos. Prima analiză tocmai nu scosese la iveală toate dispoziţiile sale patologice şi a fost firesc ca analiza să fie oprită, după ce s-a ajuns la reuşită. Există şi oameni grav defavorizaţi, pe care îi păstrăm în supraveghere analitică pe toată durata vieţii lor şi îi reprimim din când în când în analiză, dar aceste persoane nu ar fi altminteri deloc apte de existenţă şi trebuie să fim bucuroşi că îi putem menţine pe verticală cu acest tratament fracţionat şi recurent. Analiza tulburărilor de caracter ocupă şi ea perioade lungi de tratament, dar este deseori plină de succes, şi cunoaşteţi o altă terapie cu care această sarcină ar putea fi măcar abordată? Ambiţia terapeutică s-ar putea simţi nesatisfăcută de aceste date, totuşi noi am învăţat din exemplul tuberculozei şi lupusului

că putem avea succes abia după ce am adaptat terapia la trăsăturile suferinţei.

V-am spus că psihanaliza a început ca o terapie, dar nu ca pe o terapie am vrut să o recomand interesului dumneavoastră, ci pentru conţinutul ei de adevăr, pentru lămuririle pe care ni le dă despre ce este cel mai important pentru om, propria fiinţă, şi pentru corelaţiile pe care le dezvăluie între activităţile sale cele mai diverse. Ca terapie este una între multe altele, fireşte o *prima inter pares*. Dacă nu ar avea valoarea ei terapeutică, nu ar fi fost găsită pentru bolnavi şi elaborată pe parcursul a mai bine de treizeci de ani.

107 *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung* (Despre istoria mişcării psihanalitice) (1914*d*). (*N.t.*)

108 Este vorba despre Georg Brandes (1842-1927), savantul danez omagiat de Freud întotdeauna. (*N.t.*)

109 Schiller, *Die Piccolomini*, actul II, scena VII.

110 Se referă la Jung. (*N.t.*).

111 Aici se referă la Rank. (*N.t.*).

112 S-ar putea referi la Stekel. (*N.t.*)

Prelegerea a 35-a

Despre o concepţie asupra lumii

Doamnelor şi domnilor! La cea din urmă întrunire a noastră, ne-am ocupat de micile griji ale cotidianului, ne-am rânduit ca să zicem aşa mica noastră casă modestă. Acum vrem să ne luăm un avânt temerar şi să cutezăm să dăm un răspuns întrebării care a fost în repetate rânduri pusă din alte părţi, dacă psihanaliza duce la o anumită concepţie despre lume şi la care anume.

Concepţia despre lume (în lb. germ.: *Weltanschauung – n. t.*) mă tem că este o noţiune specific germană, a cărei traducere în limbi străine ar putea prilejui dificultăţi. Dacă încerc să îi dau o definiţie, vi se va părea cu siguranţă nepricepută. Sunt deci de părere că o concepţie despre lume este o construcţie intelectuală, care rezolvă unitar toate problemele existenţei noastre din perspectiva unei presupuneri supraordonate, în care, aşadar, nu rămâne nicio problemă deschisă şi toate cele care întâmpină interesul nostru îşi au locul lor precis stabilit. Este lesne de înţeles că posedarea unei asemenea concepţii despre lume se numără printre dorinţele ideale ale oamenilor. Cu credinţa în ea putem să simţim că suntem în siguranţă în această viaţă, putem şti spre ce să îndreptăm năzuinţele noastre, cum să ne plasăm cât mai oportun afectele şi interesele.

Dacă aceasta este caracteristica unei concepţii despre lume, atunci răspunsul pentru psihanaliză devine simplu. Ca ştiinţă de specialitate, o ramură a psihologiei – psihologia abisală sau psihologia inconştientului –, ea este total nepotrivită să formeze o concepţie proprie despre lume, trebuie să o adopte pe cea a ştiinţei. Concepţia despre lume a ştiinţei se îndepărtează însă deja în mod evident de definiţia noastră. *Caracterul unitar* al

explicării lumii este, ce-i drept, adoptat şi de ea, însă doar ca un program a cărui împlinire este amânată pentru viitor. În rest se remarcă prin trăsături negative, prin limitarea la ce poate fi ştiut în prezent şi respingerea dură a anumitor elemente străine ei. Ea susţine că nu există nicio altă sursă a cunoaşterii lumii decât prelucrarea intelectuală a observaţiilor atent verificate, adică ce se cheamă cercetare, pe lângă aceasta nicio cunoaştere din revelaţie, intuiţie sau divinaţie. Se pare că această interpretare a fost în veacurile din urmă foarte aproape de aprobarea generală. Secolului nostru i-a fost dat să găsească obiecţia trufaşă că o asemenea concepţie despre lume este atât sărăcăcioasă, cât şi dezolantă, trece cu vederea pretenţiile spiritului uman şi nevoile sufletului omenesc.

Această obiecţie trebuie respinsă cu toată energia. Nu are absolut niciun temei, deoarece spiritul şi sufletul sunt în exact acelaşi fel obiectele cercetării ştiinţifice ca oricare alte lucruri străine omului. Psihanaliza are aici o îndreptăţire specială să ia cuvântul în favoarea concepţiei ştiinţifice despre lume, deoarece nu i se poate reproşa că a neglijat aspectul sufletesc în imaginea despre lume. Contribuţia ei adusă ştiinţei constă tocmai în lărgirea cercetării asupra domeniului psihic. Fără o asemenea psihologie, ştiinţa ar fi într-adevăr foarte incompletă. Dacă preluăm însă în ştiinţă cercetarea funcţiilor intelectuale şi emoţionale ale omului (şi animalelor), se vede că nu se modifică nimic în atitudinea generală a ştiinţei, nu apar surse noi ale cunoaşterii sau metode noi de cercetare. Intuiţia şi divinaţia ar fi asemenea aspecte noi, dacă ar exista, dar putem să le numărăm liniştiţi printre iluzii, împliniri ale mişcărilor de dorinţă. De asemenea, realizăm cu uşurinţă că acele cerinţe adresate unei concepţii despre lume au numai un temei afectiv. Ştiinţa ia la cunoştinţă că viaţa psihică a omului creează asemenea solicitări, este gata să le verifice

sursele, nu are însă nici cel mai mic motiv să le recunoască drept îndreptăţite. Ea se vede din contră avertizată să separe cu grijă de cunoaştere tot ce este iluzie, rezultat al unei asemenea solicitări afective.

Asta nu înseamnă în niciun caz să punem aceste dorinţe cu dispreţ la o parte sau să subestimăm valoarea lor pentru viaţa omului. Suntem gata să urmărim ce realizări au acestea în performanţele artei, în sistemele religiei şi filosofiei, dar nu putem totuşi trece cu vederea că ar fi nelegitim şi în mare măsură inoportun să admitem transferul acestor pretenţii asupra domeniului cunoaşterii. Căci astfel deschidem căile care duc în împărăţia psihozei, fie în cea individuală, fie în cea a psihozei maselor, şi sustragem acelor năzuinţe energii valoroase care se îndreaptă spre realitate pentru a satisface în ea în măsura posibilului dorinţe şi necesităţi.

De pe poziţia ştiinţei este inevitabil să facem aici critică şi să procedăm cu refuzuri şi respingeri. Este inacceptabil să spunem că ştiinţa este un domeniu al activităţii spirituale umane, religia şi filosofia sunt altele, de valoare cel puţin egală cu ea, iar ştiinţa nu trebuie să intervină în aceste două; toate au aceeaşi pretenţie la adevăr şi fiecare om este liber să aleagă de unde vrea să îşi ia convingerea şi încotro vrea să îşi strămute credinţa. O asemenea concepţie trece drept deosebit de nobilă, tolerantă, cuprinzătoare şi departe de prejudecăţi pline de micime sufletească. Din păcate, nu poate fi susţinută, are parte de toate aspectele păgubitoare ale unei concepţii despre lume neştiinţifice şi practic este egală cu aceasta. Situaţia se prezintă astfel încât adevărul nu poate fi tolerant, nu admite compromisuri şi îngrădiri, cercetarea consideră toate domeniile activităţii umane ca fiind proprii ei şi trebuie să devină neîndurător de critică atunci când o altă putere vrea să confişte o parte din ele.

Dintre cele trei puteri care îi pot contesta ştiinţei temeiul şi tărâmul numai religia este inamicul serios. Arta este aproape întotdeauna inofensivă şi binefăcătoare, ea nu doreşte să fie nimic altceva decât iluzie. Cu excepţia a puţine persoane care, după cum se spune, sunt posedate de artă, ea nu îndrăzneşte nicio intervenţie abuzivă asupra împărăţiei realităţii. Filosofia nu este contrară ştiinţei, ea însăşi se comportă asemeni unei ştiinţe, lucrează în parte cu aceleaşi metode, se îndepărtează însă de ea prin faptul că nu renunţă la iluzia de a putea oferi o imagine despre lume fără lacune şi coerentă, care trebuie totuşi să se prăbuşească la fiecare progres nou al cunoaşterii noastre. Ea comite eroarea metodică de supraevaluare a valorii de cunoaştere a operaţiilor noastre logice şi mai admite eventual şi alte izvoare de cunoaştere precum intuiţia. Şi deseori considerăm apoi că ironia poetului (H. Heine) nu este neîndreptăţită, când spune despre filosof:

„Cu ale sale scufii şi petece de halat
Astupă lacunele edificiului lumii“[113].

Dar filosofia nu are o influenţă nemijlocită asupra marii mulţimi de oameni, ea reprezintă interesul unui număr mic chiar şi din stratul superior subţire al intelectualilor, abia imaginabilă pentru toţi ceilalţi. În schimb, religia este o putere enormă, care dispune de cele mai puternice emoţii ale oamenilor. Este cunoscut că ea cuprindea odinioară tot ce joacă un rol ca spiritualitate în viaţa omului, că ea ocupa locul ştiinţei, pe când abia dacă exista o ştiinţă, şi că a creat o concepţie despre lume de o consecinţă logică şi coeziune

incomparabile care, deşi zdruncinată, dăinuie în continuare şi în prezent.

Dacă vrem să realizăm esenţa extraordinară a religiei, trebuie să păstrăm în minte la ce s-a angajat ea să presteze oamenilor. Ea le dă lămuriri despre originea şi devenirea lumii, îi asigură de protecţie şi fericire finală în vicisitudinile vieţii şi le ghidează atitudinile şi acţiunile prin prescripţii pe care le susţine cu întreaga ei autoritate. Ea îndeplineşte deci trei funcţii. În prima satisface setea de cunoaştere umană, face acelaşi lucru pe care îl încearcă ştiinţa cu mijloacele proprii, şi intră aici în rivalitate cu ea. Celei de-a doua funcţii a ei probabil că îi datorează cea mai mare parte a influenţei ei. Atunci când atenuează teama oamenilor faţă de pericolele şi vicisitudinile vieţii, îi asigură de finalul bun, le oferă consolare în nenorocire, ştiinţa nu poate concura cu ea. Ştiinţa, ce-i drept, ne învaţă cum putem să evităm anumite pericole, cum putem combate cu succes anumite suferinţe; ar fi foarte injust să contestăm că îi este omului un ajutor puternic, dar în multe situaţii trebuie să lase omul în seama suferinţei sale şi nu ştie să îi dea alt sfat decât pe cel al supunerii. În cea de-a treia funcţie a ei, atunci când formulează prescripţii, emite interdicţii şi restrângeri, se îndepărtează cel mai mult de ştiinţă. Căci aceasta se mulţumeşte să examineze şi să constate. Din aplicările ei derivă într-adevăr reguli şi sfaturi pentru conduita de viaţă. Sunt eventual aceleaşi ca şi cele oferite de religie, dar atunci au altă motivare.

Concordanţa acestor trei conţinuturi ale religiei nu este întru totul transparentă. Ce are a face lămurirea devenirii lumii cu inocularea anumitor prescripţii etice? Asigurările privind protecţia şi fericirea sunt mai strâns legate de cerinţele etice. Ele sunt răsplata pentru îndeplinirea acestor porunci; doar cine li se supune poate conta pe aceste binefaceri, pe cel neascultător îl aşteaptă

pedepse. De altfel, la ştiinţă există ceva asemănător. Cine nu ţine cont de aplicările ei, opinează ea, se expune dăunărilor.

Înţelegem alăturarea ciudată a povăţuirii, a consolării şi a cerinţei în religie abia când o supunem pe aceasta unei analize genetice. Ea poate porni de la punctul cel mai evident al ansamblului, de la povăţuirea asupra devenirii lumii, căci de ce ar fi o cosmogonie o componentă regulată a sistemului religios? Teoria este deci că lumea a fost creată de o fiinţă asemănătoare omului, potenţată însă în toate aspectele, putere, înţelepciune, forţă a pasiunii, de un supraom idealizat. Animalele aflate în postura de creatoare ale lumii indică influenţa totemismului, de care vom aminti mai târziu măcar în treacăt. Este interesant că acest creator al lumii este mereu doar unul singur, chiar şi unde se crede în mulţi zei. La fel, că este de cele mai multe ori bărbat, cu toate că nu lipsesc nicidecum aluziile la zeităţi feminine, iar unele mitologii aleg drept punct de pornire al creării lumii tocmai faptul că un zeu-bărbat înlătură o zeitate feminină, care este degradată la statutul de monstru. De aici se ivesc cele mai interesante probleme singulare, dar trebuie să ne grăbim. Calea ulterioară ne este uşor depistabilă prin faptul că acest creator-zeu este numit direct tată. Psihanaliza conchide că este cu adevărat tatăl, atât de măreţ cum i s-a părut odată copilului mic. Omul religios îşi imaginează crearea lumii ca pe propria devenire.

Atunci se explică uşor cum se asociază cosmogonia cu asigurările consolatoare şi solicitările etice severe. Căci aceeaşi persoană, căreia copilul îi datorează existenţa sa, tatăl (probabil, mai corect, instanţa parentală compusă din tată şi mamă), a şi protejat şi păzit copilul slab, neajutorat, expus tuturor pericolelor care pândesc în lumea exterioară; copilul s-a simţit în siguranţă în grija lui. Devenit el însuşi matur, omul este într-

adevăr conştient că se află în posesia unor forţe mai mari, dar a sporit şi înţelegerea sa asupra pericolelor vieţii, iar el conchide pe drept că de fapt a rămas în continuare la fel de neajutorat şi neprotejat ca în copilărie, că faţă de lume este în continuare un copil. Aşa că nu vrea să renunţe nici acum la protecţia de care a beneficiat când era copil. Dar el a înţeles de asemenea cu multă vreme în urmă că tatăl său este o fiinţă strict limitată în puterea sa, neînzestrată cu toate calităţile. De aceea recurge la imaginea mnezică din copilărie a tatălui atât de supraestimat de către el, o ridică la rang de zeitate şi o deplasează în prezent şi realitate. Forţa afectivă a acestei imagini mnezice şi dăinuirea nevoii de ocrotire a omului susţin în continuare credinţa sa în Dumnezeu.

Şi cel de-al treilea punct principal al programului religios, solicitarea etică, se adaptează fără constrângeri acestei situaţii din copilărie. Vă amintesc de renumita maximă a lui Kant, care alătură cerul înstelat şi legea morală din pieptul nostru (cf. p. 582). Oricât de surprinzătoare ar suna această asociere – căci ce ar putea avea de-a face corpurile cereşti cu problema dacă o făptură omenească o iubeşte sau omoară pe alta? – ea atinge totuşi un mare adevăr psihologic. Acelaşi tată (instanţa parentală), care i-a dat viaţă copilului şi l-a protejat de pericolele ei, l-a şi povăţuit despre ce are voie să facă şi ce nu, i-a indicat să suporte anumite limitări ale dorinţelor sale pulsionale, i-a dat de ştire ce consideraţii faţă de părinţi şi fraţi se aşteaptă de la el, dacă vrea să devină un membru tolerat şi simpatizat al cercului familiei şi ulterior al asociaţiilor mai mari. Printr-un sistem de recompense ale dragostei şi de pedepse, copilul este educat în cunoaşterea îndatoririlor sale sociale, este povăţuit că siguranţa vieţii sale depinde de faptul că îl iubesc părinţii şi apoi ceilalţi şi că ei pot crede în iubirea sa faţă de ei. Toate aceste raporturi omul le înscrie apoi

neschimbate în religie. Interdicţiile şi solicitările părinţilor dăinuie apoi în pieptul lui drept conştiinţă morală; cu ajutorul aceluiaşi sistem de răsplată şi pedeapsă Dumnezeu guvernează lumea oamenilor, de îndeplinirea solicitărilor etice depinde ce măsură de protecţie şi satisfacere a fericirii îi este alocată individului în parte; în iubirea de Dumnezeu şi în conştiinţa faptului de a fi iubit de el este fundamentată siguranţa cu care ne înarmăm împotriva pericolelor lumii exterioare, cât şi ale mediului uman. În sfârşit, în rugăciune ne-am asigurat o influenţă directă asupra voinţei divine şi astfel o cotă-parte la atotputernicia divină.

Ştiu, în timp ce m-aţi ascultat, s-au impus numeroase întrebări atenţiei dumneavoastră, la care v-ar plăcea să auziţi răspunsul. Nu pot să fac asta aici şi astăzi, dar sunt încrezător că niciuna dintre aceste investigaţii de amănunt nu va zdruncina teorema noastră conform căreia concepţia religioasă despre lume este determinată prin situaţia copilăriei noastre. Este atunci cu atât mai memorabil că, în ciuda caracterului ei infantil, are totuşi un precursor. A existat fără îndoială o epocă fără religie, fără zei. Este numită animism. Lumea era şi pe atunci plină de fiinţe spirituale asemănătoare omului, le numim demoni, toate obiectele lumii exterioare le erau sediu sau poate erau identice cu ele, dar nu a existat nicio supraputere care să le creeze pe toate şi să le şi domine în continuare şi căreia să i te poţi adresa pentru protecţie şi remediu. Demonii animismului aveau o atitudine preponderent duşmănoasă faţă de om, dar se pare că pe atunci omul se încredea mai mult în forţele sale decât mai târziu. Cu siguranţă că suferea continuu de teama cea mai gravă faţă de aceste spirite rele, dar se apăra de ele prin anumite acţiuni cărora le atribuia puterea de a le alunga. De

asemenea, el nu se considera nici în alte privinţe lipsit de apărare. Dacă avea de adresat o dorinţă naturii, de exemplu voia ploaie, atunci nu adresa o rugăciune zeului vremii, ci exercita o vrajă, de la care se aştepta la o influenţare directă a naturii, făcea el însuşi ceva asemănător ploii. În lupta împotriva puterilor lumii înconjurătoare prima lui armă era *magia*, prima precursoare a tehnicii noastre actuale. Presupunem că încrederea în magie derivă din supraestimarea operaţiilor intelectuale proprii, din credinţa în „atotputernicia gândurilor“ pe care de altfel o regăsim la obsesionalii noştri. Ne-am putea imagina că oamenii acelei perioade erau deosebit de mândri de achiziţiile lor în limbaj, care pesemne că erau însoţite de o mare uşurare a gândirii. Ei au acordat cuvântului putere de vrajă. Această trăsătură a fost mai târziu preluată de religie. „Dumnezeu a zis: să fie lumină, şi s-a făcut lumină.“ De altfel, acţiunile magice au arătat că omul animist nu se baza pur şi simplu pe forţa dorinţelor sale. El se aştepta mai curând la succes de la executarea unui act care trebuia să determine natura la imitaţie. Atunci când voia ploaie, vărsa el însuşi apă; când voia să stimuleze pământul să fie fertil, îi oferea spectacolul unui raport sexual pe câmp.

Ştiţi cât de greu dispare ceva ce şi-a creat odată expresie psihică. Nu veţi fi deci surprinşi să auziţi că multe manifestări ale animismului s-au păstrat până în ziua de azi, de cele mai multe ori drept aşa-zisă superstiţie, pe lângă religie şi în spatele ei. Mai mult însă, cu greu veţi putea respinge judecata că filosofia noastră a păstrat trăsături esenţiale ale modului de gândire animist, supraestimarea vrăjii cuvintelor, credinţa că procesele reale în lume urmează căile pe care vrea să le indice gândirea noastră. Ar fi fireşte un animism fără acţiuni magice. Pe de altă parte ne putem aştepta ca deja în epoca aceea să fi existat vreo formă de etică, prescripţii pentru raporturile reciproce ale

oamenilor între ei, dar nimic nu indică faptul că erau mai intim legate de credinţa animistă. Probabil că erau expresia nemijlocită a relaţiilor de putere şi a necesităţilor practice.

Ar fi foarte demn de ştiut ce a forţat trecerea de la animism la religie, dar vă puteţi imagina ce obscuritate mai învăluie şi în prezent aceste vremuri primordiale ale istoriei evoluţiei spiritului uman. Pare a fi un fapt real, că prima formă de apariţie a religiei a fost memorabilul totemism, adorarea animalelor, în urma căruia au apărut şi primele porunci etice, tabuurile. Am elaborat la vremea respectivă într-o carte intitulată *Totem şi tabu* (1912-1913) o presupoziţie, care consideră drept originea acestei transformări o răsturnare în raporturile familiei umane. Principala performanţă a religiei în comparaţie cu animismul constă în legarea psihică a fricii de demoni. Ca rămăşiţă supravieţuitoare încă din epoca timpurie, spiritul rău şi-a păstrat un loc în sistemul religiei.

Dacă aceasta este preistoria concepţiei religioase despre lume, atunci ne îndreptăm acum atenţia asupra a ce s-a întâmplat de atunci şi se petrece încă sub ochii noştri. Spiritul ştiinţific, care a dobândit forţă prin observarea proceselor naturale, a început în cursul timpului să trateze religia ca pe o chestiune umană şi să o supună unei examinări critice. Religia nu i-a putut face faţă acesteia. Mai întâi relatările ei despre miracole au fost cele care au provocat surprindere şi au dus la necredinţă, deoarece contraziceau toate învăţăturile observaţiei raţionale şi trădau mult prea evident influenţa activităţii fantasmatice omeneşti. Apoi teoriile ei despre explicarea lumii existente trebuiau să întâmpine refuz, deoarece demonstrau o neştiinţă care purta pecetea vremurilor vechi şi faţă de care exista conştiinţa superiorităţii datorită familiarităţii sporite cu legile

naturii. Nu mai apărea drept presupunerea cea mai la îndemână, de la sine înţeles, ca lumea să se fi format prin acte de procreere sau creaţie, în analogie cu devenirea individului uman, de când i s-a impus gândirii diferenţierea dintre fiinţe animate şi cu suflet şi o natură neanimată odată cu care menţinerea animismului originar a devenit imposibilă. Nu pot fi trecute cu vederea nici influenţa studiului comparat al diverselor sisteme religioase şi impresia excluderii lor reciproce şi intoleranţei lor unul faţă de celălalt.

Revigorat cu ocazia acestor exerciţii preliminare, spiritul ştiinţific a dobândit în sfârşit curajul să îndrăznească examinarea elementelor celor mai importante şi valoroase afectiv ale concepţiei religioase despre lume. S-ar fi putut vedea dintotdeauna, dar am îndrăznit abia târziu să o spunem, că şi afirmaţiile religiei, care îi promit omului protecţie şi fericire dacă îndeplineşte anumite cerinţe etice, se dovedesc a fi lipsite de credibilitate. Nu pare să corespundă adevărului că există o putere în univers care veghează cu grijă părintească asupra binelui individului şi duce la bun sfârşit tot ceea ce îl priveşte. Mai curând destinele oamenilor nu pot fi puse de acord nici cu presupunerea bunătăţii lumii, nici cu o dreptate a lumii, care în parte o contrazice pe cea dintâi. Cutremurele, furtunile, incendiile nu fac nicio diferenţă între cel bun şi evlavios şi răufăcătorul sau necredinciosul. Şi acolo unde nu este luată în considerare natura neanimată, iar în această privinţă soarta omului singular depinde de relaţiile sale cu ceilalţi oameni, nu constituie nicidecum o regulă ca virtutea să fie răsplătită, iar răul să îşi găsească pedeapsa, ci destul de des cel violent, viclean, lipsit de considerare îşi însuşeşte cu forţa bunurile invidiate ale lumii, iar evlaviosul nu rămâne cu nimic. Puteri obscure, lipsite de simţire şi lipsite de iubire, determină destinul omenesc; sistemul de recompense şi pedepse, căruia religia

i-a atribuit dominaţia lumii, nu pare să existe. Aici este din nou un prilej de a abandona o parte din însufleţirea care s-a salvat din animism trecând în religie.

Ultima contribuţie la critica concepţiei religioase despre lume a adus-o psihanaliza, făcând trimitere la originea religiei din neajutorarea puerilă şi i-a derivat conţinuturile din dorinţele şi necesităţile perioadei copilăriei, continuate în viaţa matură. Asta nu a însemnat tocmai o contestare a religiei, a fost totuşi o rotunjire necesară a cunoaşterii noastre despre ea şi cel puţin într-un punct o contradicţie, deoarece ea însăşi reclamă pentru sine obârşia divină. Fireşte că nu greşeşte afirmând asta, dacă se acceptă interpretarea noastră a lui Dumnezeu.

Rezumatul verdictului ştiinţei privind concepţia religioasă despre lume sună deci în felul următor: în timp ce diferitele religii se sfădesc cu privire la care dintre ele este în posesia adevărului, noi suntem de părere că conţinutul de adevăr al religiei chiar poate fi neglijat. Religia este o tentativă de a face faţă lumii senzoriale, în care suntem plasaţi, prin intermediul lumii dorinţelor pe care am dezvoltat-o în noi în urma trebuinţelor biologice şi psihologice. Dar nu o poate face. Învăţăturile ei poartă amprenta vremurilor în care a luat fiinţă, a vremurilor neştiutoare ale copilăriei omenirii. Consolările ei nu merită nicio încredere. Experienţa ne învaţă: lumea nu este o cameră a copiilor. Solicitările etice, pe care religia vrea să le întărească, cer mai curând o altă motivare, căci ele sunt indispensabile societăţii umane şi este periculos să legăm respectarea lor de evlavia religioasă. Dacă încercăm să încadrăm religia în mersul evoluţiei omenirii, atunci nu apare drept o achiziţie durabilă, ci drept o replică a nevrozei, pe care individul cultural trebuie să o parcurgă în drumul său de la copilărie la maturitate.

Bineînţeles că sunteţi liberi să criticaţi această prezentare a mea; eu însumi vă voi ieşi în întâmpinare în acest sens. Ce v-am spus eu despre fărâmiţarea treptată a concepţiei religioase despre lume a fost cu siguranţă incomplet în forma sa prescurtată; succesiunea diferitelor procese în parte nu a fost indicată întru totul corect, nu a fost urmărită conlucrarea diverselor forţe la deşteptarea spiritului ştiinţific. Nu am ţinut cont nici de schimbările care s-au petrecut în însăşi concepţia religioasă despre lume în timpul dominaţiei ei necontestate, şi apoi sub influenţa criticii incipiente. În sfârşit, mi-am limitat la drept vorbind prezentarea la o singură formă a religiei, cea a popoarelor apusene. Mi-am creat cum ar veni o fantomă în scopul unei demonstraţii accelerate, pe cât posibil expresive. Să lăsăm deoparte chestiunea dacă cunoştinţele mele ar fi fost suficiente pentru a face o treabă mai bună şi mai completă. Ştiu, tot ce v-am spus puteţi găsi şi în altă parte, elaborat mai bine, nimic din toate acestea nu este nou. Permiteţi-mi să îmi exprim convingerea că prelucrarea cea mai atentă a materiei problemelor religiei nu ar zdruncina rezultatul nostru.

Ştiţi că lupta spiritului ştiinţific împotriva concepţiei religioase despre lume nu a ajuns la capăt, ea mai are loc şi în prezent, sub ochii noştri. Oricât de puţin ar face psihanaliza altminteri uz de arma polemicii, nu vrem totuşi să ne refuzăm examinarea acestei dispute. Procedând astfel, poate obţinem o altă clarificare a poziţiei noastre faţă de concepţiile despre lume. Veţi vedea cât de uşor se lasă respinse unele dintre argumentele aduse de adepţii religiei: altele, ce-i drept, s-ar putea sustrage contestării.

Prima obiecţie pe care o auzim este că ar fi o aroganţă a ştiinţei ca ea să îşi aleagă drept obiect al investigaţiei religia, deoarece aceasta este ceva suveran, superior oricărei activităţi intelectuale

umane, de care nu este permis să ne apropiem cu critica despicării firului în patru. Cu alte cuvinte, ştiinţa nu este competentă pentru aprecierea religiei. Altfel, ştiinţa este foarte folositoare şi demnă de preţuire, câtă vreme se limitează la domeniul ei, dar religia nu este domeniul ei, aici ea nu are ce căuta. Dacă nu ne lăsăm opriţi de acest refuz aspru şi întrebăm mai departe pe ce anume se bazează această pretenţie de poziţie de excepţie între toate chestiunile omeneşti, atunci răspunsul primit este, dacă în general suntem învredniciţi cu vreunul, că ea este de origine divină, oferită nouă prin revelaţie de către un spirit pe care cel uman nu îl poate pricepe. S-ar putea spune că nimic nu este mai uşor de respins decât acest argument, doar este o *petitio principii* vădită, un *begging the question*, nu cunosc o expresie potrivită în germană. Se pune tocmai întrebarea dacă există un spirit divin şi revelaţia sa, şi atunci cu siguranţă nu se decide nimic dacă se spune că asta nu se poate întreba, deoarece divinitatea nu poate fi supusă întrebării. Lucrurile se prezintă aici aşa cum o fac ocazional în munca analitică. Atunci când un pacient altminteri înţelegător respinge o bănuială folosind o motivare deosebit de neroadă, această slăbiciune logică garantează existenţa unui motiv deosebit de puternic pentru contrazicere, care poate fi doar de natură afectivă, o legare sentimentală.

Putem obţine şi un alt răspuns, în care un asemenea motiv este recunoscut în mod deschis. Religia nu se poate să fie examinată critic, pentru că este lucrul suprem, cel mai valoros, cel mai măreţ produs al spirituui uman, pentru că exprimă cele mai profunde sentimente şi numai ea face lumea suportabilă şi viaţa demnă de un om. La aceasta nu trebuie să se răspundă prin contestarea evaluării religiei, ci atrăgându-se atenţia asupra unui alt fapt. Subliniem că nu este deloc vorba de un abuz al spiritului ştiinţific asupra domeniului religiei, ci, din contră, de un abuz al religiei asupra

sferei gândirii ştiinţifice. Oricare ar fi valoarea şi importanţa religiei, ea nu are niciun drept să limiteze în vreun fel gândirea, deci nici dreptul să se excludă pe sine însăşi de la aplicarea gândirii.

Gândirea ştiinţifică nu este diferită în esenţa ei de activitatea normală a gândirii pe care noi toţi, credincioşi precum şi necredincioşi, o utilizăm la rezolvarea chestiunilor noastre din viaţă. Doar că ea s-a modelat în mod aparte în anumite trăsături, se interesează şi pentru lucruri care nu au un folos nemijlocit, palpabil, se străduieşte să ţină cu grijă deoparte factorii individuali şi influenţările afective, verifică mai sever seriozitatea percepţiilor senzoriale pe care îşi construieşte concluziile, îşi creează percepţii noi, care nu pot fi atinse cu mijloacele cotidianului, şi izolează condiţiile acestor experimente noi în experimente variate în mod intenţionat. Năzuinţa ei este atingerea concordanţei cu realitatea, adică cu ceea ce există în afara noastră, independent de noi şi, după cum ne-a învăţat experienţa, hotărâtor pentru împlinirea sau zădărnicirea dorinţelor noastre. Această concordanţă cu lumea exterioară reală o numim adevăr. Ea rămâne obiectivul muncii ştiinţifice, chiar şi când nu avem în vedere valoarea ei practică. Dacă religia afirmă deci că ea poate înlocui ştiinţa, că fiind binefăcătoare şi înălţătoare trebuie să fie şi adevărată, atunci acesta este într-adevăr un abuz, care ar trebui respins în interesul cel mai general. Constituie o exigenţă foarte exagerată faţă de om, care a învăţat să îşi conducă treburile obişnuite după regulile experienţei şi ţinând seamă de realitate, ca el să transfere tocmai rezolvarea intereselor sale cele mai intime unei instanţe care îşi revendică drept privilegiu eliberarea de prescripţiile gândirii raţionale. Iar în ce priveşte ocrotirea pe care religia o promite credincioşilor ei, sunt de părere că nimeni dintre noi nu ar vrea nici măcar să se urce într-un automobil al cărui conducător declară că el

conduce indiferent de regulile circulaţiei rutiere, urmând impulsurile fanteziei sale purtate de un avânt înalt.

Interdicţia de gândire pe care religia o decretează în slujba autoconservării ei nu este nicidecum nepericuloasă, nici pentru individ, nici pentru comunitatea umană. Experienţa analitică ne-a învăţat că o asemenea interdicţie, chiar dacă la origine limitată la un anumit domeniu, are tendinţa de a se răspândi şi devine apoi o cauză de inhibiţii grave în conduita persoanei. Acest efect poate fi observat şi la sexul feminin ca urmare a interdicţiei de a nu se preocupa nici măcar în gând cu sexualitatea sa. Caracterul dăunător al inhibiţiei religioase de gândire poate fi demonstrat de biografiile aproape oricăror indivizi eminenţi ai vremurilor trecute. Pe de altă parte intelectul – sau să îl numim cu numele său familiar nouă: raţiunea – se numără printre puterile de la care ne putem aştepta cel mai curând la o influenţă unificatoare asupra oamenilor, oamenii care sunt atât de greu de ţinut la un loc şi de aceea abia dacă pot fi guvernaţi. Să ne imaginăm cât de imposibilă ar deveni societatea umană, dacă fiecare ar avea chiar şi numai propria sa tablă a înmulţirii şi unitatea sa specială de lungime şi greutate. Este cea mai bună speranţă de viitor a noastră ca intelectul – spiritul ştiinţific, raţiunea – să obţină cu timpul prin eforturi dictatura în viaţa psihică a omului. Esenţa raţiunii garantează faptul că ea nu va evita apoi să ofere poziţia cuvenită mişcărilor sentimentelor omeneşti şi celor determinate de ele. Dar constrângerea comună a unei asemenea stăpâniri a raţiunii se va dovedi drept cea mai puternică legătură unificatoare dintre oameni şi va pregăti terenul altor unificări. Aspectele care se opun, asemeni interdicţiei gândirii la religie, unei asemenea evoluţii, reprezintă un pericol pentru viitorul omenirii.

Putem doar întreba: de ce religia nu pune capăt acestei dispute lipsite de perspectivă pentru ea, prin declaraţia deschisă: „Este corect că nu pot să vă dau ce se numeşte în general adevăr; pentru asta trebuie să vă adresaţi ştiinţei. Dar ce am eu de dat este incomparabil mai frumos, consolator şi înălţător decât tot ce puteţi primi de la ştiinţă. Şi de aceea vă spun că este adevărat într-un alt sens, superior". Răspunsul este uşor de găsit. Religia nu poate face această concesie, pentru că astfel ar pierde orice influenţă asupra mulţimii. Omul obişnuit cunoaşte numai un singur adevăr în sensul obişnuit al cuvântului. El nu îşi poate imagina ce să însemne adevăr superior sau suprem. Adevărul i se pare la fel de puţin apt de intensificare precum moartea, iar saltul de la frumos la adevăr nu îl poate concepe. Poate vă gândiţi împreună cu mine că bine face.

Lupta nu s-a terminat deci. Adepţii concepţiei religioase despre lume acţionează după vechiul principiu: cea mai bună apărare este atacul. Ei întreabă: oare cine este această ştiinţă, care se încumetă să deprecieze religia noastră, care timp de milenii lungi a oferit mântuire şi consolare la milioane de oameni? Ce performanţe a realizat la rândul ei deja? La ce ne mai putem aştepta în continuare din partea ei? Să aducă consolare şi înălţare sufletească, de asta este incapabilă, conform propriei confesiuni. Să facem deci abstracţie de asta, cu toate că nu este o renunţare uşoară. Dar ce este cu teoriile ei? Ne poate ea spune cum a devenit lumea şi spre ce soartă se îndreaptă? Poate ea să ne schiţeze măcar o imagine coerentă a lumii, să ne arate unde este locul fenomenelor neexplicate ale vieţii, cum pot avea efect forţele spirituale asupra materiei inerte? Dacă ar putea face asta, noi nu i-am refuza stima noastră. Dar nu se întâmplă nimic din toate acestea, ea încă nu a rezolvat niciuna dintre aceste probleme. Ne oferă fragmente de presupusă

cunoaştere, pe care nu le poate aduce în concordanţă reciprocă, colectează observaţii ale unor aspecte regulate în cursul evenimentelor, pe care le evidenţiază cu numele de legi şi le supune interpretărilor ei îndrăzneţe. Şi cu ce grad scăzut de siguranţă îşi înzestrează ea rezultatele! Tot ce ne învaţă ea este provizoriu; ce astăzi este omagiat ca adevăr suprem mâine este repudiat şi înlocuit de altele, din nou doar de probă. Cea mai recentă eroare se numeşte atunci adevăr. Iar acestui adevăr să îi aducem drept jertfă bunul nostru suprem!

Doamnelor şi domnilor! Cred că, în măsura în care dumneavoastră înşivă sunteţi adepţii concepţiei ştiinţifice despre lume atacate aici, nu aţi fost zdruncinaţi prea rău de această critică. În Austria imperială s-a făcut odată auzită o opinie, de care vreau să amintesc aici. Bătrânul domn, împăratul Franz Joseph, a ţipat odată la delegaţia unui partid care îl incomoda: asta nu mai este opoziţie obişnuită, asta este opoziţie răzvrătitoare. Veţi considera în mod similar că reproşurile adresate ştiinţei că încă nu a rezolvat enigmele lumii sunt exagerate în manieră nedreaptă şi ostilă; pentru aceste mari performanţe a avut până acum cu adevărat prea puţin timp. Ştiinţa este foarte tânără, o activitate umană târziu dezvoltată. Să conştientizăm, pentru a alege doar câteva date, că au trecut aproximativ 300 de ani de când Kepler a găsit legile mişcării planetelor, că viaţa lui Newton, care a descompus lumina în culorile sale şi a elaborat teoria gravitaţiei, s-a sfârşit la 1727, deci acum vreo 200 de ani, cu puţin timp înainte de Revoluţia franceză Lavoisier a descoperit oxigenul. O viaţă de om este foarte scurtă în comparaţie cu durata evoluţiei omenirii, eu oi fi astăzi un om foarte bătrân[114], dar eram în viaţă totuşi atunci când Ch. Darwin şi-a făcut publică lucrarea sa despre evoluţia speciilor. În acelaşi an s-a născut descoperitorul radiumului, Pierre Curie. Şi dacă vă întoarceţi şi mai mult în timp, la

începuturile ştiinţelor exacte ale naturii la greci, la Arhimede, Aristarh din Samos (pe la 250 î.H.), precursorul lui Copernic, sau chiar la primele începuturi ale astronomiei la babilonieni, atunci acoperiţi astfel doar un mic fragment al perioadei de timp pe care o reclamă antropologia pentru evoluţia omului începând cu forma sa originară similară maimuţei, şi care, cu siguranţă, cuprinde mai mult de o sută de milenii. Şi să nu uităm, secolul din urmă a adus o asemenea abundenţă de noi descoperiri, o accelerare atât de mare a progresului ştiinţific, încât avem toate motivele să privim cu încredere asupra viitorului ştiinţei.

Celorlalte critici trebuie să le dăm dreptate într-o anumită măsură. Nu avem ce face, aceasta este calea ştiinţei, înceată, palpândă, anevoioasă. Asta nu poate fi tăgăduit şi nu poate fi schimbat. Nu este de mirare că domnii de cealaltă parte sunt nemulţumiţi; ei sunt răsfăţaţi, le-a fost mai uşor cu revelaţia. Progresul în munca ştiinţifică are loc în mod foarte asemănător unei analize. Aducem cu noi aşteptări pe care le investim în muncă, dar trebuie să le reprimăm. Aflăm prin observare ba ici, ba colo ceva nou, la început părţile nu se potrivesc. Facem presupuneri, elaborăm construcţii ajutătoare, pe care le retragem atunci când nu se confirmă, ne trebuie multă răbdare, disponibilitate pentru toate posibilităţile, renunţăm la convingeri timpurii, pentru a nu trece cu vederea, sub constrângerea lor, elemente noi, neaşteptate, iar la urmă merită toată osteneala, descoperirile răsfirate se îmbină, dobândim perspectiva asupra unei porţiuni întregi a celor ce se întâmplă în suflet, am rezolvat sarcina şi suntem de pe acum liberi pentru următoarea. Doar că analiza trebuie să se lipsească de ajutorul pe care îl reprezintă experimentul pentru cercetare.

În acea critică a ştiinţei există şi o parte zdravănă de exagerare. Nu este adevărat că ea se îndreaptă clătinându-se orbeşte de la o încercare la

alta, că schimbă o eroare cu alta. De regulă, ea lucrează asemeni unui artist asupra modelului din lut când el face neobosit schimbări asupra machetei, adaugă şi ia, până ce a atins un grad de asemănare faţă de obiectul văzut sau imaginat care să îl satisfacă. De asemenea, există, cel puţin în ştiinţele mai vechi şi mature, deja astăzi un stoc de bază solid, care este numai modificat şi lărgit, dar nu mai este demolat. Lucrurile nu arată chiar atât de rău în activitatea ştiinţifică.

Şi, în sfârşit, ce scop urmăresc aceste discreditări pasionale ale ştiinţei? În ciuda imperfecţiunii ei actuale şi a dificultăţilor aderente ei, ea rămâne indispensabilă pentru noi şi nu poate fi înlocuită cu nimic altceva. Ea este capabilă de desăvârşiri nebănuite, concepţia religioasă despre lume nu este. Aceasta este finalizată în toate părţile esenţiale; dacă a fost o eroare, va trebui să rămână pentru totdeauna aşa. Nicio diminuare a ştiinţei nu poate nici să schimbe ceva la faptul că ştiinţa încearcă să facă faţă dependenţei noastre de lumea exterioară reală, în timp ce religia este iluzie şi îşi extrage forţa din atitudinea conciliantă faţă de mişcările dorinţelor noastre pulsionale[115].

Am îndatorirea de a aminti şi alte concepţii despre lume, care se află în opoziţie cu cea ştiinţifică; o fac însă fără plăcere, deoarece ştiu că îmi lipseşte competenţa potrivită pentru judecarea lor. Primiţi deci observaţiile următoare sub impresia acestei confesiuni, şi dacă interesul dumneavoastră a fost trezit, căutaţi în altă parte informarea mai bună.

În primul rând ar trebui numite aici diversele sisteme filosofice care au îndrăznit să schiţeze imaginea lumii, aşa cum s-a oglindit în spiritul gânditorului de cele mai multe ori izolat de lume. Dar am încercat deja să ofer o caracterizare generală a filosofiei şi metodelor ei (p. 690), iar

pentru aprecierea diferitelor sisteme probabil că sunt atât de nepotrivit, cum rar mai poate fi cineva. Îndreptaţi-vă deci împreună cu mine atenţia spre alte două fenomene, pe lângă care tocmai în vremea noastră nu putem trece.

Una din aceste concepţii despre lume este un fel de replică la anarhismul politic, poate chiar o emanaţie a sa. Asemenea nihilişti intelectuali au existat cu siguranţă şi înainte, dar în prezent se pare că li s-a urcat la cap teoria relativităţii din fizica modernă. Ei pornesc, ce-i drept, de la ştiinţă, dar se pricep să o împingă spre autosuspendare, spre sinucidere, îi dau misiunea să se înlăture ea însăşi prin contestarea pretenţiilor ei. Deseori dobândim în aceste situaţii impresia că acest nihilism este doar o atitudine temporară, menţinută până la rezolvarea acelei sarcini. Ştiinţa odată înlăturată, în spaţiul devenit liber se poate răspândi vreun misticism sau totuşi din nou vechea concepţie religioasă despre lume. Conform teoriei anarhiste, nu există în general niciun adevăr, nicio cunoaştere sigură a lumii exterioare. Ce prezentăm noi drept adevăr ştiinţific este doar numai produsul propriilor necesităţi, aşa cum trebuie ele să se manifeste în condiţiile exterioare schimbătoare, deci din nou iluzie. De fapt, noi găsim doar ce ne trebuie, vedem doar ce vrem să vedem. Nu putem altfel. Deoarece cade criteriul adevărului, concordanţa cu lumea exterioară, este chiar indiferent căror opinii ne alăturăm. Toate sunt la fel de adevărate şi la fel de greşite. Şi nimeni nu are dreptul să îl acuze pe celălalt de eroare.

Pentru un spirit orientat spre teoria cunoaşterii ar putea fi o tentaţie să iscodească pe care căi, prin care sofisme anarhistul reuşeşte să dobândească prin amăgire asemenea rezultate finale de la ştiinţă. Ar trebui să dăm aici de situaţii asemănătoare celor care se derivă din exemplul

cunoscut: un cretan spune: toţi cretanii sunt mincinoşi ş.a.m.d. Dar mie îmi lipsesc cheful şi capacitatea de a merge aici mai departe. Pot doar să spun că teoria anarhistă sună atât de superior numai câtă vreme se referă la opinii despre lucruri abstracte; ea dă greş la primul pas în viaţa practică. Acţiunile oamenilor sunt însă ghidate de opiniile, cunoştinţele lor, şi este acelaşi spirit ştiinţific care face speculaţii despre structura atomilor sau descendenţa omului şi care proiectează construcţia unui pod rezistent. Dacă ar fi cu adevărat indiferent ce opinii avem, dacă nu ar exista cunoştinţe care excelează în rândul opiniilor noastre prin concordanţa lor cu realitatea, am putea să construim poduri atât din carton, cât şi din piatră, să îi injectăm bolnavului un decigram de morfină în loc de un centigram, să folosim pentru anestezie gaz lacrimogen în loc de eter. Dar şi anarhiştii intelectuali ar refuza energic asemenea aplicări practice ale teoriei lor.

Cealaltă vrăjmăşie trebuie luată mult mai în serios, iar eu am în acest caz cele mai vii regrete cu privire la insuficienţa orientării mele. Presupun că dumneavoastră ştiţi despre această chestiune mai mult decât mine şi aţi adoptat demult o poziţie în favoarea sau împotriva marxismului. Investigaţiile lui K. Marx despre structura economică a societăţii şi influenţa diverselor forme ale economiei asupra tuturor domeniilor vieţii umane au câştigat în vremea noastră o autoritate incontestabilă. Fireşte că nu pot şti în ce măsură ele sunt corecte sau eronate în amănunt. Aflu că nu le este uşor nici altora, care sunt mai bine informaţi. În teoria lui Marx m-au surprins principii precum cel că evoluţia formelor sociale este un proces care ţine de ştiinţele naturii sau că transformările în stratificarea socială reies una din alta pe calea unui proces dialectic. Nu sunt deloc

sigur că înţeleg corect aceste afirmaţii, ele nici măcar nu sună „materialist“, ci mai curând ca un precipitat al acelei filosofii hegeliene obscure, prin a cărei şcoală a trecut şi Marx. Nu ştiu cum mă pot elibera de opinia mea profană, care este obişnuită să reducă formarea claselor în societate la luptele ce s-au derulat de la începutul istoriei între hoardele umane care se deosebeau foarte puţin. Diferenţele sociale, sunt eu de părere, au fost la origine diferenţe tribale sau rasiale. Factori psihologici precum măsura plăcerii constituţionale a agresiunii, dar şi trăinicia organizării în interiorul hoardei, şi factori materiali cum ar fi posedarea armelor mai bune au hotărât asupra victoriei. În convieţuirea pe aceleaşi pământuri, învingătorii au devenit stăpânii, cei învinşi sclavii. Nu poate fi descoperit aici nimic care să ţină de lege a naturii sau transformare de concept, în schimb este inconfundabilă influenţa pe care stăpânirea forţelor naturii, aflată în progres, o exercită asupra relaţiilor sociale ale oamenilor, ei plasând nou dobânditele mijloace ale puterii mereu şi în serviciul agresiunii lor şi folosindu-le unele împotriva altora. Introducerea metalului, a bronzului, a fierului a pus capăt unor întregi epoci culturale şi instituţiilor lor sociale. Eu cred cu adevărat că praful de puşcă, arma de foc, a suspendat cavalerii şi dominaţia nobilimii şi că despotismul rus era condamnat deja înainte de război, deoarece nicio încrucişare consanguină în interiorul familiilor care stăpâneau Europa nu ar fi putut produce o seminţie de ţari, capabilă să reziste puterii de explozie a dinamitei.

Da, poate că prin actuala criză economică de după Războiul Mondial nu facem decât să plătim preţul pentru cea din urmă victorie formidabilă asupra naturii, cucerirea spaţiului aerian. Nu sună prea convingător, dar măcar primele elemente ale corelaţiei sunt evidente. Politica Angliei s-a bazat pe siguranţa garantată de marea care îi scaldă

ţărmurile. În clipa în care Blériot a traversat canalul în aeroplan, această izolare protectoare a fost străpunsă, iar în acea noapte în care în vreme de pace şi în scopuri de exerciţii un zepelin a survolat Londra, se poate spune că războiul împotriva Germaniei a fost o chestiune hotărâtă.[116] Nici ameninţarea submarinului nu trebuie uitată aici.

Aproape că mă ruşinez să tratez înaintea dumneavoastră un subiect de o asemenea importanţă şi complexitate cu atât de puţine observaţii insuficiente, de asemenea ştiu că nu v-am spus nimic care să fie nou pentru dumneavoastră. Intenţionez doar să vă atrag atenţia că relaţia omului cu stăpânirea naturii, de la care îşi ia armele pentru lupta cu cei de-un fel cu el, trebuie în mod necesar să influenţeze şi instituţiile sale economice. Părem să ne fi îndepărtat cu mult de problemele concepţiei despre lume, dar ne vom întoarce curând la ele. Puterea marxismului în mod evident nu constă în concepţia sa asupra istoriei şi a predicţiei viitorului, care se bazează pe ea, ci în demonstrarea perspicace a influenţei constrângătoare pe care raporturile economice ale oamenilor o au asupra atitudinilor lor intelectuale, etice şi artistice. Un şir de corelaţii şi dependenţe au fost astfel dezvăluite, care până atunci fuseseră nesocotite aproape în totalitate. Dar nu putem presupune că motivele economice sunt singurele care hotărăsc comportamentul oamenilor în societate. Deja faptul neîndoielnic că persoane, rase, popoare diferite se comportă diferit în aceleaşi condiţii economice exclude autocraţia factorilor economici. Nu este deloc de înţeles cum se pot trece cu vederea factorii psihologici, când doar este vorba de reacţiile unor fiinţe omeneşti vii, căci nu numai că asemenea factori au participat deja la producerea acelor raporturi economice, dar nici sub dominaţia lor oamenii nu pot face altfel decât să îşi introducă în joc

mişcările lor pulsionale originare, pulsiunea lor de autoconservare, plăcerea lor de agresiune, nevoia lor de iubire, imboldul lor pentru procurarea plăcerii şi evitarea neplăcerii. Într-o investigare anterioară noi am folosit şi pretenţia importantă a Supraeului, care reprezintă tradiţia şi formările de ideal ale trecutului şi care pentru o vreme va opune rezistenţă faţă de impulsurile provenind dintr-o situaţie economică nouă (cf. pp. 588 şi urm.). În sfârşit, nu vrem să uităm că asupra masei de oameni care este supusă necesităţilor economice se derulează şi procesul evoluţiei culturii – al civilizaţiei, spun alţii – care cu siguranţă că este influenţat de toţi ceilalţi factori, dar este desigur independent de ele în originea sa, comparabil unui proces organic, şi foarte capabil să aibă la rândul său înrâuriri asupra celorlalte elemente. El deplasează scopurile pulsionale şi face ca oamenii să se împotrivească lucrurilor care până atunci le-au fost suportabile; de asemenea, întărirea progresivă a spiritului ştiinţific pare să fie o parte esenţială a lui. Dacă cineva ar fi în stare să demonteze în amănunt cum se comportă aceste elemente diverse, dispunerea generală a pulsiunilor omeneşti, variaţiunile lor proprii raselor şi modificările lor culturale în condiţiile încadrării sociale, ale activităţii profesionale şi posibilităţilor lor specifice traiului, cum se inhibă şi se promovează ele reciproc, dacă cineva ar putea realiza această performanţă, atunci această persoană va fi oferit completarea marxismului cu rezultatul unei adevărate teorii asupra societăţii. Căci nici sociologia, care tratează comportamentul oamenilor în societate, nu poate fi nimic altceva decât psihologie aplicată. În sensul strict al cuvântului, există doar două ştiinţe, psihologia, pură şi aplicată, şi ştiinţa naturii.

Odată cu nou dobândita înţelegere a semnificaţiei ample a raporturilor economice a apărut tentaţia să nu fie lăsată modificarea lor în

seama evoluţiei istorice, ci să fie impuse prin forţe proprii pe calea intervenţiei revoluţionare. În realizarea sa în bolşevismul rus, marxismul teoretic a câştigat acum energia, coeziunea şi exclusivitatea unei concepţii asupra lumii, în acelaşi timp însă şi o asemănare neliniştitoare cu lucrul pe care îl combate. La origine el însuşi un fragment de ştiinţă, construit în execuţia sa pe ştiinţă şi tehnică, el a creat totuşi o interdicţie de gândire, care este la fel de neînduplecată cum a fost la vremea ei religia. O investigare critică a teoriei marxiste este interzisă, dubiile privind corectitudinea ei sunt sancţionate cum se întâmpla odinioară cu erezia din partea bisericii catolice. Operele lui Marx, în postura sursei de revelaţie, au luat locul Bibliei şi Coranului, cu toate că nu sunt mai lipsite de contradicţii şi obscurităţi decât aceste două cărţi sfinte mai vechi.

Şi cu toate că marxismul practic a înlăturat necruţător toate sistemele idealiste şi iluziile, el însuşi a elaborat iluzii, care nu sunt mai puţin discutabile şi nedemonstrabile decât cele anterioare. El speră să schimbe pe parcursul a puţine generaţii în aşa fel natura umană, încât să reiasă o convieţuire aproape lipsită de fricţiuni a oamenilor în noua ordine socială, şi ei să ia asupra lor fără constrângeri sarcinile muncii. Între timp mută în alte locuri limitările pulsionale neapărat necesare în societate şi dirijează spre exterior înclinaţiile agresive care ameninţă orice societate omenească, se năpusteşte asupra duşmăniei săracilor faţă de bogaţi, a celor neputincioşi până acum faţă de stăpânitori. Dar o asemenea transformare a naturii umane este foarte puţin probabilă. Entuziasmul, cu care mulţimea urmează în prezent stimulul bolşevic, câtă vreme noua ordine este nefinisată şi ameninţată din afară, nu oferă nicio siguranţă pentru un viitor în care ar fi finalizată şi neprimejduită. În mod foarte asemănător religiei, bolşevismul trebuie să îşi

compenseze şi el credincioşii pentru suferinţele şi lipsurile vieţii prezente cu promisiunea unei lumi de dincolo mai bune, în care nu va mai exista nicio nevoie nesatisfăcută. Acest paradis, ce-i drept, urmează să fie însă unul din această lume, amenajat pe pământ şi deschis în timp previzibil. Dar să ne amintim, şi evreii, a căror religie nu ştie nimic despre o viaţă de dincolo, au aşteptat venirea lui Mesia pe pământ, iar Evul Mediu creştin a crezut în repetate rânduri că Împărăţia lui Dumnezeu este iminentă.

Nu încape îndoială cum va suna răspunsul bolşevismului la aceste obiecţii. El va spune: câtă vreme oamenii încă nu sunt transformaţi în natura lor, trebuie să ne servim de mijloacele care au în prezent efect asupra lor. Nu ne putem lipsi de constrângerea în educarea lor, de interdicţia gândirii, de aplicarea violenţei până la vărsarea de sânge, şi dacă nu am trezi în ei acele iluzii, nu i-am putea face să se supună acestei constrângeri. Şi el ne-ar putea solicita politicos să îi spunem cum s-ar putea proceda altfel. Cu aceasta am fi învinşi. Eu nu aş şti să dau niciun sfat. Aş recunoaşte că condiţiile acestui experiment ar fi făcut ca eu şi cei de seama mea să ne abţinem de la efectuarea sa, dar noi nu suntem singurii implicaţi. Există şi oameni ai faptei, de nezdruncinat în convingerile lor, inaccesibili îndoielii, insensibili la suferinţele altora, dacă aceştia stau în calea intenţiilor lor. Datorită acestor oameni a fost făcută cu adevărat acum în Rusia tentativa impresionantă de realizare a unei asemenea orânduiri noi. Într-o vreme în care naţiuni mari anunţă că îşi aşteaptă binele doar de la păstrarea evlaviei creştine, transformarea din Rusia – în ciuda tuturor trăsăturilor singulare neîmbucurătoare – are totuşi efectul mesajului despre un viitor mai bun. Din păcate, nu se desprinde vreun indiciu nici din îndoiala noastră, nici din credinţa fanatică a celorlalţi, despre cum se va finaliza această tentativă. Viitorul ne va

instrui, poate va arăta că tentativa a fost întreprinsă înainte de vreme, că o schimbare radicală a ordinii sociale are puţine perspective de succes, atâta timp cât nu există descoperiri noi care să fi sporit stăpânirea forţelor naturii de către noi şi care să fi înlesnit astfel satisfacerea nevoilor noastre. Abia atunci poate deveni posibil ca o nouă ordine socială nu numai să elimine neajunsurile materiale ale maselor, ci să şi fie receptivă la pretenţiile culturale ale individului. Fireşte că şi atunci vom mai avea de dus o luptă pe termen nelimitat cu dificultăţile pe care caracterul neîmblânzit al naturii umane le prilejuieşte oricărui gen de comunitate socială.

Doamnelor şi domnilor! Permiteţi-mi să rezum la final ce am avut de spus despre relaţia psihanalizei cu problema concepţiei despre lume. Psihanaliza este conform opiniei mele incapabilă să creeze o concepţie despre lume proprie ei. Nici nu are nevoie; ea este o parte a ştiinţei şi se poate alătura concepţiei ştiinţifice despre lume. Aceasta însă nu prea îşi merită numele răsunător, deoarece nu îşi îndreaptă privirea asupra tuturor aspectelor, este prea nedesăvârşită, nu are pretenţia coeziunii şi formării de sistem. Gândirea ştiinţifică este încă foarte tânără printre oameni, nici nu a putut face încă faţă prea multor probleme majore. O concepţie despre lume edificată pe ştiinţă are, în afara sublinierii lumii exterioare reale, trăsături esenţial negative, cum ar fi faptul că ea se mulţumeşte cu adevărul, că refuză iluziile. Aceia dintre semenii noştri care sunt nemulţumiţi de această stare a lucrurilor, cei care cer ceva mai mult pentru alinarea lor momentană, aceia trebuie să îşi procure de unde pot acel ceva. Noi nu le-o vom lua în nume de rău, nu îi putem ajuta, dar nici nu putem să gândim altfel din cauza lor.

113 H. Heine, *Die Heimkehr*. (*N.t.*)

114 Freud avea 76 de ani pe atunci. (*N.t.*)

115 Scrierea *Die Zukunft einer Illusion* (*Viitorul unei iluzii*) — (1927 *c*) conţine aprecierea cea mai detaliată a lui Freud asupra religiei. (*N.t.*)

116 Aşa mi s-a comunicat în primul an de război din sursă de încredere.

Bibliografie

ABEL, K.(1884) *Über den Gegensinn der Urworte,* Leipzig.

ABRAHAM, K.(1908) „Die psychosexuellen Differenzen der Hysterie und der Dementia praecox“, *Zentbl. Nervenheilk.,* vol. 19, p. 521. Reeditare în: K. Abraham, *Psychoanalytische Studien II*, editat de J. Cremerius, *Conditio humana,* Frankfurt am Main, 1971.

(1916) „Untersuchungen über die früheste prägenitale Entwicklungsstufe der Libido“, *Int. Z. ärztl. Psychoanal.,* vol. 4, p. 71. Reeditare în: K. Abraham, *Psychoanalytische Studien zur Charakterbildung* (und andere Schriften), editat de J. Cremerius, *Conditio humana,* Frankfurt am Main, 1969; în noua ediţie, începând cu 1971 sub titlul *Psychoanalytische Studien I.* (323).

(1922) „Die Spinne als Traumsymbol“, *Int. Z. Psychoanal.,* vol. 8, p. 470. Reeditare în: K. Abraham, *Psychoanalytische Studien I.*

(1924) *Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido,* Leipzig, Wien, Zürich. Reeditare în: K. Abraham, *Psychoanalytische Studien I.*

ADLER, A.(1910) „Der psychische Hermaphroditismus im Leben und in der Neurose“, *Fortschr. Med.,* vol. 28, p. 486.

(1912) *Über den nervösen Charakter,* Wiesbaden.

ALEXANDER, F.(1925) „Über Traumpaare und Traumreihen“, *Int. Z. Psychoanal.,* vol. 11, p. 80.

ANDREAS-SALOMÉ, L. (1916) „«Anal» und «Sexual»“, *Imago,* vol. 4, p. 249.

ARISTOTEL*De Somniis* şi *De divinatione per somnum* – trad. rom. de Şerban Mironescu şi Constantin Noica: „Despre vise şi despre profeţia ivită în somn în Parva Naturalia“, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1996.

ARTEMIDOR *Oneirocritica* – trad. rom. de Mariana Băluţă-Skultéty: „*Carte de tălmăcire a viselor*“, Polirom, Iaşi, 2001.

BERNHEIM, H.(1886) *De la suggestion et de ses applications à la thérapeutique,* Paris.

(1892) *Hypnotisme, suggestion et psychothérapie: études nouvelles,* Paris.

BETLHEIM, S. şi(1924) „Über Fehlreaktionen des Gedächt-
HARTMANN, H. nisses bei Korsakoffscher Psychose“, *Arch. Psychiat. Nervenkr.,* vol. 72, p. 278.

BINET, A.(1888) *Études de psychologie expérimentale: le fétichisme dans l'amour,* Paris.

BINZ, C.(1878) *Über den Traum,* Bonn.

BLOCH, I.(1902-03) *Beiträge zur Ätiologie der Psychopathia sexualis* (2 volume), Dresden.

BOEHLICH, W.(1965) (editat de) *Der Berliner Antisemitismusstreit,* Frankfurt a. M.

BÖLSCHE, W.(1911-13) *Das Liebesleben in der Natur* (2 volume), Jena.

BREUER, J. şi (1893) *vezi* Freud, S. (1893 *a)*

FREUD, S.(1895) *vezi* Freud, S. (1895 *d)*

BRILL, A. A.(1912) *Psychoanalysis: Its Theories and Practical Application,* Philadelphia şi London.

BRUNSWICK, R. MACK (1928) „Die Analyse eines Eifersuchtswahnes“, *Int.* Z. *Psychoanal.,* vol. 14, p. 458.

BULLITT, W. C. (1966) şi Freud, S., *Thomas Woodrow Wilson, Twenty-eighth President of the United States: A Psychological Study,* Boston şi London, 1967.

BURLINGHAM, D. (1932) „Kinderanalyse und Mutter“, *Psychoanal. Päd.,* vol. 6, p. 269.

DARWIN, C.(1889) *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (ediţia a doua), London (prima ediţie: London, 1872).

(1958) *The Autobiography of Charles Darwin,* London (ediţia întâi 1887)

DEUTSCH, H.(1926) „Okkulte Vorgänge während der Psychoanalyse“, *Imago,* vol. 12, p. 418.

(1932) „Über die weibliche Homosexualität“, *Int. Z. Psychoanal.,* vol. 18, p. 219.

Du PREL, C.(1885) *Die Philosophie der Mystik,* Leipzig.

EISLER, M. J.(1919) „Beiträge zur Traumdeutung“, *Int.* Z. *ärztl. Psychoanal.,* vol. 5, p. 295.

EISLER, R.(1910) *Weltenmantel und Himmelszelt* (2 volume), München.

FECHNER, G. T. (1860)*Elemente der Psychophysik,* Leipzig (ediţia a doua, 1889).

FEDERN, P. (1914) „Über zwei typische Traumsensationen“, *Jb. Psychoanalyse,* vol. 6, p. 89.

FERENCZI, S.(1913) „Entwicklungsstufen des Wirklichkeitssinnes“, *Int. Z. ärztl. Psychoanal.,* vol. 1, p. 124.

(1921) „Die Symbolik der Brücke“, *Int.* Z. *Psychoanal.,* vol. 7, p. 211.

(1922) „Die Brückensymbolik und die Don Juan-Legende“, *Int.* Z. *Psychoanal.,* vol. 8, p. 7.

(1925) „Zur Psychoanalyse von Sexualgewohnheiten“, *Int.* Z. *Psychoanal.,* vol. 11, p. 6.

FLIESS, W.(1906) *Der Ablauf des Lebens,* Viena.

FREUD, M.(1957) *Glory Reflected,* London.

FREUD, S.(1888-89) traducere cu prefaţă şi note a lucrării lui H. Bernheim *De la suggestion et de ses applications à la thérapeutique,* Paris, 1886, sub titlul *Die Suggestion und ihre Heilwirkung,* Viena. Prefaţa în: *G.W.,* volum de completare, p. 109.

(1891*b*) *Zur Auffassung der Aphasien,* Viena.

(1892*a*) traducere a lucrării lui H. Bernheim *Hypnotisme, suggestion et psychothérapie: études nouvelles,* Paris, 1891, sub titlul *Neue Studien über Hypnotismus, Suggestion und Psychotherapie,* Viena.

(1893*a)* şi Breuer, J., „Über den psychischen Mechanismus hysterische Phänomene: Vorläufige Mitteilung“, *G.W.,* vol. 1, p. 81.

(1893*h*) Prelegere: „Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene“, *G.W.,* volum de completare., p. 181; *Studienausgabe,* vol. 6, p .9.

*(*1895*b* [1894]) „Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als «Angstneurose» abzutrennen“, *G.W.* vol. 1 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Despre motivele care îndreptăţesc izolarea unui complex de simptome din neurastenie sub numele de «nevroză de angoasă»“, în S. Freud, *Opere*, vol. 5, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.

(1895*d*) şi Breuer, J., *Studien über Hysterie,* Viena; Reeditare (Fischer Taschenbuch), Frankfurt a. M., 1970. *G.W.,* vol. 1, p. 75.

(1897*b*) *lnhaltsangaben der wissenschaftlichen Arbeiten des Privatdozenten Dr. Sigm. Freud* (*1877-1897*), Viena. *G.W.,* vol. 1, p. 463.

(1900a) *Die Traumdeutung,* Viena. *G.W.,* vol. 2-3; *Studienausgabe,* vol. 2 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Interpretarea viselor“, în S. Freud, *Opere*, vol. 9, Ed. Trei, Bucureşti, 2003.
(1901*b*) *Zur Psychopathologie des Alltagslebens,* Berlin, 1904. *G.W.,* vol. 4.
(1905*c*) *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten,* Viena. *G.W.,* vol. 6; *Studienausgabe,* vol. 4, p. 9 – trad. rom. de Daniela Ştefănescu: „Cuvântul de spirit şi raportul său cu inconştientul“, în S. Freud, *Opere*, vol. 8, Ed. Trei, Bucureşti, 2002.
(1905*d*) *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie,* Viena. *G.W.,* vol. 5, p. 29; *Studienausgabe,* vol. 5, p. 37 – trad. rom. de Rodica Matei: „Trei eseuri asupra teoriei sexualităţii“, în S. Freud, *Opere*, vol. 6, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.
(1905*e* [1901]) „Bruchstück einer Hysterie-Analyse“ *G.W.,* vol. 5, p. 163; *Studienausgabe,* vol. 6, p. 83 – trad. rom. de Georgeta Mitrea: „Fragment dintr-o analiză de isterie“, în S. Freud, *Opere*, vol. 5, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.
(1906 a) „Meine Ansichten über die Rolle der Sexualität in der Ätiologie der Neurosen“, *G.W.,* vol. 5, p. 149; *Studienausgabe,* vol. 5, p. 147 – trad. rom. de Rodica Matei: „Opiniile mele despre rolul sexualităţii în etiologia nevrozelor“, în S. Freud *Opere* vol. 6, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.
(1907*b*) „Zwangshandlungen und Religionsübungen“, *G.W.,* vol. 7, p. 129; *Studienausgabe,* vol. 7, p. 11 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Acţiuni compulsive şi practici religioase“, în S. Freud *Opere* vol. 7, Ed. Trei, Bucureşti, 2002.
(1907*c*) „Zur sexuellen Aufklärung der Kinder“, *G.W.,* vol.7, p. 19; *Studienausgabe,* vol. 5, p. 159 – trad. rom. de Rodica Matei: „Lămurirea sexuală a copiilor“, în S. Freud *Opere* vol. 6, Editura Trei, Bucureşti, 2001.
(1908*a*) „Hysterische Phantasien und ihre Beziehung zur Bisexualität“, *G.W.,* vol. 7, p. 191; *Studienausgabe,* vol. 6, p. 187 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Fantasmele isterice şi relaţia lor cu bisexualitatea“, în S. Freud, *Opere*, vol. 5, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.
(1908*b*) „Charakter und Analerotik“, *G.W.,* vol. 7, p. 203; *Studienausgabe,* vol. 7, p. 23 – trad. rom. de Corneliu Irimia:

„Caracter şi erotică anală“, în S. Freud *Opere* vol. 7, Ed. Trei, Bucureşti, 2002.
(1908*c*) „Über infantile Sexualtheorien“, *G.W.,* vol. 7, p. 171*; Studienausgabe,* vol. 5, p. 169 – trad. rom. de Rodica Matei: „Despre teoriile sexuale infantile“, în S. Freud *Opere* vol. 6, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.
(1908*d*) „Die «kulturelle» Sexualmoral und die moderne Nervosität“, *G.W.,* vol. 7, p. 143; *Studienausgabe,* vol. 9, p. 9 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Morala sexuală „culturală“ şi nervozitatea modernă“ în S. Freud *Opere* vol. 4, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.
(1908*e* [1907]) „Der Dichter und das Phantasieren“, *G.W.,* vol. 7, p. 213*; Studienausgabe,* vol. 10, p. 169.
(1909*a*) „Allgemeines über den hysterischen Anfall“, *G.W.,* vol. 7, p. 235; *Studienausgabe,* vol. 6, p. 197 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Generalităţi despre criza de isterie“, în S. Freud *Opere* vol. 5, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.
(1909*b*) „Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben“, *G.W.,* vol. 7, p. 243; *Studienausgabe,* vol. 8, p. 9 – trad. rom. de Rodica Matei: „Micul Hans“, în S. Freud *Opere* vol. 2, Ed. Trei, Bucureşti, 1999.
(1909*d*) „Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose“, *G.W.,* vol. 7, p. 381; *Studienausgabe,* vol. 7, p. 31 – trad. rom. de Corneliu Irimia: „Remarci asupra unui caz de nevroză obsesională“, în S. Freud *Opere* vol. 7, Ed. Trei, Bucureşti, 2002.
(1910*a* [1909]) *Über Psychoanalyse,* Viena. *G.W.,* vol. 8, p. 3.
(1910*e*) „Über den Gegensinn der Urworte“, *G.W.,* vol. 8, p. 214; *Studienausgabe,*vol. 4, p. 227 – trad. rom. de Daniela Ştefănescu: „Despre sensul contrar al cuvintelor străvechi“, în S. Freud *Opere* vol. 8, Ed. Trei, Bucureşti, 2002.
(1910*i*) „Die psychogene Sehstörung in psychoanalytischer Auffassung“, *G.W.,* vol. 8, p. 94; *Studienausgabe,* vol. 6, p. 205 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Tulburarea psihogenă de vedere în concepţia psihanalitică“, în S. Freud, *Opere*, vol. 5, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.
(1911*c*) „Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia (Dementia paranoides)“, *G.W.,* vol. 8, p. 240; *Studienausgabe,* vol. 7, p.

133 – trad. rom. de Reiner Wilhelm şi Silviu Dragomir: „Observaţii despre un caz de paranoia (Dementia paranoides) descris autobiografic“, în S. Freud, *Opere*, vol. 7, Ed. Trei, Bucureşti, 2002.
(1912*c*) „Über neurotische Erkrankungstypen“, *G.W.,* vol. 8, p. 322; *Studienausgabe,* vol. 6, p. 215 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Despre tipurile de îmbolnăviri de nevroză“, în S. Freud, *Opere*, vol. 5, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.
(1912-13) *Totem und Tabu,* Viena, 1913. *G.W.,* vol.9; *Studienausgabe,* vol. 9, p. 287 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Totem şi tabu“ în S. Freud, *Opere*, vol. 4, Ed. Trei, 2000.
(1913*a)* „Ein Traum als Beweismittel“, *G.W.,* vol. 10, p. 12.
(1913*i*) „Die Disposition zur Zwangsneurose“, *G.W.,* vol. 8, p. 442; *Studienausgabe,* vol. 7, p. 105 – trad. rom. de Corneliu Irimia: „Predispoziţia la nevroza obsesională“, în S. Freud, *Opere*, vol. 7, Ed. Trei, Bucureşti, 2002.
(1914*c*) „Zur Einführung des Narzißmus“, *G.W.,* vol. 10, p. 138*; Studienausgabe,* vol. 3, p. 37 – trad. rom. de Gilbert Lepădatu: „Pentru a introduce narcisismul“, în S. Freud *Opere* vol. 3, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.
(1914*d*) „Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung“, *G.W.,* vol. 10, p. 43.
(1914*g*) „Weitere Ratschläge zur Technik der Psychoanalyse: II. Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten“, *G.W.,* vol. 10, p. 126; *Studienausgabe,* volum de completare, p. 205.
(1915*c*) „Triebe und Triebschicksale“, *G.W.,* vol.10, p. 210; *Studienausgabe,* vol. 3, p. 75 – trad. rom. de Gilbert Lepădatu: „Pulsiuni şi destine ale pulsiunilor“ în S. Freud *Opere*, vol. 3, Ed. Trei, 2000.
(1915*d*) „Die Verdrängung“, *G.W.,* vol. 10, p. 248; *Studienausgabe,* vol. 3, p. 103 – trad. rom. de Gilbert Lepădatu: „Refularea“ în S. Freud, *Opere*, vol. 3, Ed. Trei, 2000.
(1915*e*) „Das Unbewußte“, *G.W.,* vol. 10, p. 264; *Studienausgabe,* vol. 3, p. 119. – trad. rom. de Gilbert Lepădatu: „Inconştientul“, în S. Freud, *Opere*, vol. 3, Ed. Trei, 2000.
(1915*f*) „Mitteilung eines der psychoanalytischen Theorie widersprechenden Falles von Paranoia“, *G.W.,* vol. 10, p.

234; *Studienausgabe,* vol. 7, p. 205 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Un caz de paranoia care contrazice teoria psihanalitică“, în S. Freud, *Opere*, vol. 7, Ed. Trei, Bucureşti, 2002.

(1916-17 [1915-17]) *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse,* Viena. *G.W.,* vol. 11; *Studienausgabe,* vol. 1, p. 33.

(1917*c*) „Uber Triebumsetzungen, insbesondere der Analerotik“, *G.W.,* vol. 10, p. 402; *Studienausgabe,* vol. 7, p. 123 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Despre transformări pulsionale, mai ales în erotica anală“, în S. Freud, *Opere*, vol. 7, Ed. Trei, Bucureşti, 2002.

(1917*d* [1915]) ‚Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre“, *G.W.,* vol. 10, p. 412; *Studienausgabe,* vol. 3, p. 175 – trad. rom. de Gilbert Lepădatu: „Completare metapsihologică la teoria viselor“, în S. Freud, *Opere*, vol. 3, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

(1917*e* [1915]) „Trauer und Melancholie“, *G.W.,* vol. 10, p. 428; *Studienausgabe,* vol. 3, p. 193 – trad. rom. de Gilbert Lepădatu: „Doliu şi melancolie“, în S. Freud, *Opere*, vol. 3, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

(1918*b* [1914]) „Aus der Geschichte einer infantilen Neurose“, *G.W.,* vol. 12, p. 29; *Studienausgabe,* vol. 8, p. 125.

(1919*h*) „Das Unheimliche*“, G.W.,* vol. 12, p. 229; *Studienausgabe,* vol. 4, p. 241 – trad. rom. de Vasile Dem. Zamfirescu: „Straniul“ în S. Freud, *Eseuri de psihanaliză aplicată*, Editura Trei, Bucureşti, 1994.

(1920*g*) *Jenseits des Lustprinzips,* Viena. *G.W.,* vol. 13, p. 3; *Studienausgabe,* vol. 3, p. 213 – trad. rom. de G. Purdea şi Vasile Dem. Zamfirescu: „Dincolo de principiul plăcerii“, în S. Freud, *Opere*, vol. 3, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

(1921*c*) *Massenpsychologie und Ich-Analyse,* Viena. *G.W.,* vol. 13, p. 73; *Studienausgabe,* vol. 9, p. 61 – trad. rom. de G. Purdea şi Vasile Dem. Zamfirescu: „Psihologia maselor şi analiza Eului“, în S. Freud, *Opere*, vol. 4, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

(1922*a)* „Traum und Telepathie“, *G.W.,* vol. 13, p. 165.

(1923*a)* [1922]) „«Psychoanalyse» und «Libidotheorie»“, *G.W.,* vol. 13, p. 211.

(1923*b*) *Das lch und das Es,* Viena. *G.W.,* vol. 13, p. 237; *Studienausgabe,* vol. 3, p. 273 – trad. rom. de G. Purdea şi Vasile Dem. Zamfirescu: „Eul şi Se-ul“, în S. Freud *Opere* vol. 3, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

(1923*e*) „Die infantile Genitalorganisation“, *G.W.,* vol. 13, p. 293; *Studienausgabe,* vol. 5, p. 235 – trad. rom. de Rodica Matei: „Organizarea genitală infantilă“, în S. Freud, *Opere*, vol. 6, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.

(1924*c*) „Das ökonomische Problem des Masochismus“, *G.W.,* vol. 13, p. 371; *Studienausgabe,* vol. 3, p. 339 – trad. rom. de Gilbert Lepădatu: „Problema economică a masochismului“, în S. Freud, *Opere*, vol. 3, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

(1924*d*) „Der Untergang des Ödipuskomplexes“, *G.W.,* vol. 13, p. 395; *Studienausgabe,* vol. 5, p. 243 – trad. rom. de Rodica Matei: „Declinul complexului Oedip“, în S. Freud, *Opere*, vol. 6, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.

(1925*a*) „Notiz über den «Wunderblock»“ *G.W.,* vol.13, p. 3; *Studienausgabe,* vol. 3, p. 363 – trad. rom. de Gilbert Lepădatu: „Notă asupra «bloc-notesului magic»“, în S. Freud, *Opere*, vol. 3, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

(1925*d* [1924]) *Selbstdarstellung,* Viena, 1934. *G.W.,* vol. 14, p. 33.

(1925*j*) „Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds“, *G.W.,* vol. 14, p. 19; *Studienausgabe,* vol. 5, p. 253 – trad. rom. de Rodica Matei: „Unele consecinţe psihice ale diferenţei anatomice între sexe“, în S. Freud, *Opere*, vol. 6, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.

(1926*d*) *Hemmung, Symptom und Angst,* Viena, *G.W.,* vol. 14, p. 113; *Studienausgabe,* vol.6, p. 227 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Inhibiţie, simptom şi angoasă“, în S. Freud, *Opere*, vol. 5, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.

(1926*e*) *Die Frage der Laienanalyse,* Viena. *G.W.,* vol. 14, p. 209; *Studienausgabe,* volum de completare, p. 271.

(1927*a*) „Nachwort zur *Frage der Laienanalyse“, G.W.,* vol. 14, p. 287; *Studienausgabe,* volum de completare, p. 342.

(1927*c*) *Die Zukunft einer Illusion,* Viena. *G.W.,* vol. 14, p. 325; *Studienausgabe,* vol. 9, p. 135 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Viitorul unei iluzii“, în S. Freud, *Opere*, vol. 4, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

(1927*e*) „Fetischismus“, *G.W.*, vol. 14, p. 311; *Studienausgabe,* vol. 3, p. 379 – trad. rom. de Gilbert Lepădatu „Fetişismul“, în S. Freud, *Opere*, vol. 3. Ed. Trei, Bucureşti, 2000.
(1930*a*) *Das Unbehagen in der Kultur,* Viena. *G.W.,* vol. 14, p. 421; *Studienausgabe,* vol. 9, p. 191 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Disconfort în cultură“, în S. Freud, *Opere*, vol. 4, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.
(1931*b*) „Über die weibliche Sexualität“, *G.W.,* vol. 14, p. 517; *Studienausgabe,* vol. 5, p. 273 – trad. rom. de Rodica Matei: „Despre sexualitatea feminină“, în S. Freud, *Opere*, vol. 6, Ed. Trei, Bucureşti, 2001.
(1932*a*) „Zur Gewinnung des Feuers“, *G.W.,* vol. 16, p. 3; *Studienausgabe,* vol. 9, p. 445 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Despre obţinerea focului“, în S. Freud, *Opere*, vol. 4, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.
(1933*a* [1932]) *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse,* Viena. *G.W.,* vol. 15; *Studienausgabe,* vol. 1, p. 447.
(1933*b*) [1932]) *Warum Krieg?,* Paris. *G.W.,* vol.16, p. 13; *Studienausgabe,* vol. 9, p. 271 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „De ce război?“, în S. Freud, *Opere*, vol. 4, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.
(1935*a*) „Nachschrift 1935 zur *Selbstdarstellung“, G.W.,* vol. 16, p. 31.
(1939*a* [1937-38]) *Der Mann Moses und die monotheistische Religion, G.W.,* vol. 16, p. 103; *Studienausgabe,* vol. 9, p. 455 – trad. rom. de Roxana Melnicu: „Moise şi religia monoteistă“, în S. Freud, *Opere*, vol. 4, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.
(1940*a* [1938]) *Abriß der Psychoanalyse, G.W.,* vol. 17, p. 63; prefaţă în: *G.W.,* volum de completare, p. 749; cap. VI din: *Studienausgabe,* volum de completare, p. 407.
(1950*a* [1887-1902]) *Aus den Anfängen der Psychoanalyse,* London; Frankfurt a. M., 1962 (cuprinde „Entwurf einer Psychologie“, 1895 [acum în (1950 *c*) în: *G.W.,* volum de completare, p. 375]).
(1960*a) Briefe 1873-193*9 (editat de E. şi L. Freud), Frankfurt a. M. (ediţia a doua, lărgită., 1968; ediţia a treia, completată, 1980).

(1963*a*) *Sigmund Freud / Oskar Pfister. Briefe 1909-1939* (editat de E.L. Freud şi H. Meng), Frankfurt a. M. (ediţia a doua, 1980).

(1965*a*) *Sigmund Freud / Karl Abraham. Briefe 1907 bis 1926* (editat de H.C. Abraham şi E.L. Freud), Frankfurt a. M. (ediţia a doua corectată, 1980).

(1966*a*) *Sigmund Freud / Lou Andreas-Salomé. Briefwechsel*, Frankfurt a. M. (ediţia a doua revizuită, 1980).

(1966*b*) Cuvânt înainte la S. Freud şi W.C. Bullitt, *Thomas Woodrow Wilson, Twenty-eighth President of the United States: A Psychological Study,* Boston und London, 1967. *G.W.,* volum de completare, p. 686.

(1968 *a) Sigmund Freud / Arnold Zweig. Briefwechsel* (editat de E.L. Freud), Frankfurt a. M. (ediţia a treia, 1980).

(1985*a* [1915]) „Übersicht der Übertragungsneurosen“ în: Freud, Sigmund, *Übersicht der Übertragungsneurosen. Ein bisher unbekanntes Manuskript,* editat şi prevăzut cu un eseu de Ilse Grubrich-Simitis, Frankfurt am Main 1985, *G.W.,* volum de completare, p. 634.

GRODDECK, G.(1923) *Das Buch vom Es,* Viena.

HALL, G. S.(1914) „A Synthetic Genetic Study of Fear“, *Am. J. Psychol.,* vol. 25, p. 149.

HARTMANN, H. şi BETLHElM, S. (1924) *vezi* Betlheim, S. und Hartmann, H. (1924).

HESNARD, A. şi RÉGIS, E. (1914) *vezi* Régis, E. şi Hesnard, A. (1914).

HILDEBRANDT, F. W. (1875) *Der Traum und seine Verwerthung für's Leben,* Leipzig.

HITSCHMANN, E. (1913) *Freuds Neurosenlehre,* Viena (ediţia a doua).

HUG-HELLMUTH, H. VON (1915) „Ein Traum, der sich selbst deutet“, *Int. Z. ärztl. Psychoanal.,* vol. 3, p. 33.

JANET, PIERRE(1913) „Psycho-Analysis. Rapport par M. le Dr. Pierre Janet“, *Int. Congr. Med.,* vol. 17, secţiunea XII (psihiatrie) (1), p. 13.

JODL, F.(1896) *Lehrbuch der Psychologie,* Stuttgart.

JONES, E.(1911) „The Psychopathology of Everyday Life“, *Am. J. Psychol.,* vol. 22, p. 477.

(1912) *Der Alptraum in seiner Beziehung zu gewissen Formen des mittelalterlichen Aberglaubens,* Leipzig şi Viena.

(1960) *Das Leben und Werk von Sigmund Freud,* vol. 1, Berna şi Stuttgart.

(1962 *a*) *Das Leben und Werk von Sigmund Freud,* vol. 2, Berna şi Stuttgart.

(1962 *b*) *Das Leben und Werk von Sigmund Freud,* vol. 3, Berna şi Stuttgart.

JUNG, C.G.(1907) *Über die Psychologie der Dementia praecox,* Halle.

(1911*) Wandlungen und Symbole der Libido,* Leipzig şi Viena, 1912.

KAPLAN, L.(1914) *Grundzüge der Psychoanalyse,* Viena.

LAMPL-DE GROOT, J. (1927) „Zur Entwicklungsgeschichte des Ödipuskomplexes der Frau", *Int. Z. Psychoanal.,* vol. 13, p. 269.

LEURET, F.(1834) *Fragmens psychologiques sur la folie,* Paris.

LEVY, L.(1914) „Die Sexualsymbolik der Bibel und des Talmuds", Z. *SexWiss.,* vol. 1, p. 274 şi p. 318. (170-71).

LICHTENBERG, G.C. VON (cel Bătrân) (1853) *Witzige und satirische Einfälle,* vol. 2, Göttingen.

LINDNER, S.(1879) „Das Saugen an den Fingern, Lippen etc. bei den Kindern (Ludeln)", *Jb. Kinderheilk.,* N. F., vol. 14, p. 68.

MAEDER, A.(1906) „Contributions à la psychopathologie de la vie quotidienne", *Archs Psychol.,* Genève, vol. 6, p. 148.

(1908) „Nouvelles contributions à la psychopathologie de la vie quotidienne", *Archs Psychol.,* Genève*,* vol. 7, p. 283.

(1912) „Über die Funktion des Traumes", *Jb. psychoanalyt. psychopath. Forsch.,* vol. 4, p. 692.

MAURY, L. F. A. (1878) *Le sommeil et les rêves,* Paris (1861).

MAYER, C. şi MERINGER, R. (1895) *vezi* Meringer, R. (1895).

MEIJER, A. F.(1915) *De Behandeling van Zenuwzieken door Psycho-Analyse,* Amsterdam.

MERINGER, R.(1895) şi Mayer, C., *Versprechen und Verlesen: eine psychologisch-linguistische Studie,* Viena.

MEYER-PALMEDO, I. şi FICHTNER, G (1989) *Freud-Bibliographie mit Werkkonkordanz,* Frankfurt am Main.

NÄCKE, P. (1899) „Kritisches zum Kapitel der normalen und pathologischen Sexualität", *Arch. Psychiat. Nervenkr.,* vol. 32, p. 356.

NORDENSKJÖLD, O. (1904) *Antarctic. Zwei Jahre in Schnee und Eis am Südpol* (2 volume), Berlin.

PFISTER, O.(1913) Die psychanalytische Methode, Leipzig şi Berlin.

RANK, O.(1909) *Der Mythus von der Geburt des Helden,* Leipzig şi Viena.

(1910*a*) „Ein Beispiel von poetischer Verwertung des Versprechens“, *Zentbl. Psychoanal.,* vol. I, p. 109.

(1910*b*) „Ein Traum, der sich selbst deutet“, *Jb. psychoanalyt. psychopath. Forsch.,* vol. 2, p. 465.

(1912*a*) „Aktuelle Sexualregungen als Traumanlässe“, *Zentbl. Psychoanal.,* vol. 2, p. 596.

(1912*b*) *Das Inzest-Motiv in Dichtung und Sage,* Leipzig şi Viena.

(1924) *Das Trauma der Geburt,* Viena.

RÉGIS, E. şi HESSNARD, A. (1914) *La psychanalyse des névroses et des psychoses,* Paris.

REIK, TH.(1915-16) „Die Pubertätsriten der Wilden“, *Imago,* vol. 4, pp. 125 şi 189.

(1920) „Völkerpsychologische Parallelen zum Traumsymbol des Mantels“, *Int.* Z. *Psychoanal.,* vol. 6, p. 350.

SACHS, H.(1912) „Traumdeutung und Menschenkenntnis“, *Jb. psychoanalyt. psychopath. Forsch.,* vol. 3, p. 568.

SCHERNER, K. A. (1861) *Das Leben des Traumes,* Berlin

SCHRÖTTER, K.(1912) „Experimentelle Träume“, *Zentbl. Psychoanal.,* vol. 2, p. 638.

SCHUBERT, G.H. VON(1814) *Die Symbolik des Traumes,* Bamberg.

SILBERER, H.(1909) „Bericht über eine Methode, gewisse symbolische Halluzinations-Erscheinungen hervorzurufen und zu beobachten“, *Jb. psychoanalyt. psychopath. Forsch.,* vol. 1, p. 513.

(1912) „Symbolik des Erwachens und Schwellensymbolik überhaupt“, *Jb. psychoanalyt. psychopath. Forsch.,* vol. 3, p. 621.

(1914) *Probleme der Mystik und ihrer Symbolik,* Viena.

SPERBER, H.(1912) „Über den Einfluß sexueller Momente auf Entstehung und Entwicklung der Sprache“, *Imago,* vol. I, p. 405.

STÄRCKE, J.(1916) „Aus dem Alltagsleben“, *Int. Z. ärztl. Psychoanal.,* vol. 4, p. 21 şi p. 98.

STEKEL, W.(1911) *Die Sprache des Traumes,* Wiesbaden.

STRUMPELL, L.(1877) *Die Natur und Entstehung der Träume,* Leipzig.

TOULOUSE, E.(1896) *Émile Zola: enquête medico-psychologique,* Paris.

VOLD, J. MOURLY (1910-12) *Über den Traum* (2 volume) (traducere germană de O. Klemm), Leipzig.

WUNDT, W.(1874) *Grundzüge der physiologischen Psychologie,* Leipzig.

Lista abrevierilor

G. S. S. Freud, *Gesammelte Schriften* (12 vol.), Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Viena, 1924-34.

G.W. S. Freud, *Gesammelte Werke* (18 volume şi un număr de completare, nenumerotat), vol. 1-17 London, 1945, vol. 18 Frankfurt am Main, 1968, volumul de completare Frankfurt am Main, 1987. Întreaga ediţie a fost reeditată în 1960 la S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main.

Restul abrevierilor din acest volum sunt conforme cu *World List of Scientific Periodicals* (ediţia a IV-a), London, 1963-65.

Index de acte ratate[117]

Dacă actele ratate nu sunt relatate chiar de Freud, sursa este menţionată între paranteze.

Erori

Erori de citire

Erori de scriere şi de tipar

Erori de vorbire

Intenţii uitate; obiecte pierdute

Uitarea numelor

117 Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii.

Index de nume şi termeni[118]

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

Z

118 Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii.

Table of Contents

Table of Contents